

नमो अरिहंताशं
नमो सिद्धाशं
नमो आयरियाशं
नमो उवज्जायाशं
नमो लेभे सव्व साहुशं
असो पंय नमुक्कारो
सव्व पावप्पाशासशो
मंगलाशं य सव्वेसिं
पढमं उवर्धं मंगलं

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ
કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 2
(Gujarati Edition)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

SHRI PRAGNAPANA SUTRA

PART : 02

श्री प्रज्ञापना सूत्र : भाग- ०२

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया प्रमेयबोधिण्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(द्वितीयो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

वढ्याणशहेरनिवासि-श्रेष्ठिश्रीमणीलाल पोपटलाल चोरा
प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट

प्रथम-आवृत्तिः
प्रति १२००

चोर-संवत्
२५००

विक्रम-संवत्
२०३२

ईसवीसन्
१९७५

मूल्यम्-रु० ४०-००

भगवानुं ठेकाणुं :
श्री अ. ला. श्व. स्थानकेवासी
नैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र)

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोत्थयं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोइ तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूढ्यः ३. ४०-००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
वीर संवत् २५००
पिङ्गम संवत् २०३२
धसवीसन् १९७५

: मुद्रकः
भखिदास छगनदास शास
नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
धीकांटा रोड, अमदावाह.

સ્વાધ્યાય માટે ખાસ સૂચના

- (૧) આ સૂત્રના મૂલપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે તથા ચોથા પ્રહરે કરાય છે.
- (૨) પ્રાતઃઉષાકાળ, સન્ધ્યાકાળ, મધ્યાહ્ન, અને મધ્યરાત્રિમાં બે-બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) વંચાય નહીં, સૂર્યોદયથી પહેલાં ૨૪ મિનિટ અને સૂર્યોદયથી પછી ૨૪ મિનિટ એમ બે ઘડી સર્વત્ર સમજવું.
- (૩) માસિક ધર્મવાળાં સ્ત્રીથી વંચાય નહીં તેમજ તેની સામે પણ વંચાય નહીં. જ્યાં આ સ્ત્રીઓ ન હોય તે ઓરડામાં બેસીને વાંચી શકાય.
- (૪) નીચે લખેલા ૩૨ અસ્વાધ્યાય પ્રસંગે વંચાય નહીં.
 - (૧) આકાશ સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય કાલ.
 - (૧) ઉલ્કાપાત—મોટા તારા ખરે ત્યારે ૧ પ્રહર (ત્રણ કલાક સ્વાધ્યાય ન થાય.)
 - (૨) દિગ્દાહ—કોઈ દિશામાં અતિશય લાલવર્ણ હોય અથવા કોઈ દિશામાં મોટી આગ લગી હોય તો સ્વાધ્યાય ન થાય.
 - (૩) ગર્જરવ—વાદળાંનો ભયંકર ગર્જરવ સંભળાય. ગાજવીજ ઘણી જણાય તો ૨ પ્રહર (૯ કલાક) સ્વાધ્યાય ન થાય.
 - (૪) નિર્ધાત—આકાશમાં કોઈ વ્યંતરાદિ દેવકૃત ઘોરગર્જના થઈ હોય, અથવા વાદળો સાથે વીજળીના કડાકા બોલે ત્યારે આઠ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય ન થાય.
 - (૫) વિદ્યુત—વિજળી ચમકવા પર એક પ્રહર સ્વાધ્યાય ન થા.
 - (૬) યૂપક—શુક્લપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજના દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રપ્રભા મળે તો તેને યૂપક કહેવાય. આ પ્રમાણે યૂપક હોય ત્યારે રાત્રિમાં પ્રથમા ૧ પ્રહર સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૭) યક્ષાદીપ્ત—કોઈ દિશામાં વીજળી ચમકવા જેવો જે પ્રકાશ થાય તેને યક્ષાદીપ્ત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૮) દ્યુમિક કૃષ્ણ—કારતકથી મહા માસ સુધી ધૂમાડાના રંગની જે સૂક્ષ્મ જલ જેવી ધૂમ્મસ પડે છે તેને ધૂમિકાકૃષ્ણ કહેવાય છે. તેવી ધૂમ્મસ હોય ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૯) મહિકાશ્વેત—શીતકાળમાં શ્વેતવર્ણવાળી સૂક્ષ્મ જલરૂપી જે ધુમ્મસ પડે છે. તે મહિકાશ્વેત છે ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૧૦) રજઉદ્ઘાત—ચારે દિશામાં પવનથી બહુ ધૂળ ઉડે. અને સૂર્ય ઢંકાઈ જાય. તે રજઉદ્ઘાત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨) ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય

(૧૧-૧૨-૧૩) હાડકાં-માંસ અને રૂધિર આ ત્રણ વસ્તુ અગ્નિથી સર્વથા બળી ન જાય, પાણીથી ધોવાઈ ન જાય અને સામે દેખાય તો ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો. ફૂટેલું ઈંડુ હોય તો અસ્વાધ્યાય.

(૧૪) મળ-મૂત્ર—સામે દેખાય, તેની દુર્ગન્ધ આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

(૧૫) સ્મશાન—આ ભૂમિની ચારે બાજુ ૧૦૦/૧૦૦ હાથ અસ્વાધ્યાય.

(૧૬) ચંદ્રગ્રહણ—જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૮ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૭) સૂર્યગ્રહણ—જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૧૨ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૮) રાજવ્યુદ્ગત—નજીકની ભૂમિમાં રાજાઓની પરસ્પર લડાઈ થતી હોય ત્યારે, તથા લડાઈ શાન્ત થયા પછી ૧ દિવસ-રાત સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૯) પતન—કોઈ મોટા રાજાનું અથવા રાષ્ટ્રપુરુષનું મૃત્યુ થાય તો તેનો અગ્નિસંસ્કાર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહીં તથા નવાની નિમણુંક ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૦) ઔદારિક શરીર—ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ૧૦૦-૧૦૦ હાથ સુધી ભૂમિ ઉપર બહાર પંચેન્દ્રિયજીવનું મૃતશરીર પડ્યું હોય તો તે નિર્જીવ શરીર હોય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૧થી ૨૮) ચારે મહોત્સવ અને ચાર પ્રતિપદા—આષાઢ પૂર્ણિમા, (ભૂતમહોત્સવ), આસો પૂર્ણિમા (ઈન્દ્ર મહોત્સવ), કાર્તિક પૂર્ણિમા (સ્કંધ મહોત્સવ), ચૈત્ર પૂર્ણિમા (યક્ષમહોત્સવ, આ ચાર મહોત્સવની પૂર્ણિમાઓ તથા તે ચાર પછીની કૃષ્ણપક્ષની ચાર પ્રતિપદા (એકમ) એમ આઠ દિવસ સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૯થી ૩૦) પ્રાતઃકાલે અને સન્ધ્યાકાળે દિશાઓ લાલકલરની રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની પૂર્વે અને પછી એક-એક ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૩૧થી ૩૨) મધ્ય દિવસ અને મધ્ય રાત્રિએ આગળ-પાછળ એક-એક ઘડી એમ બે ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

ઉપરોક્ત અસ્વાધ્યાય માટેના નિયમો મૂલપાઠના અસ્વાધ્યાય માટે છે. ગુજરાતી આદિ ભાષાંતર માટે આ નિયમો નથી. વિનય એ જ ધર્મનું મૂલ છે. તેથી આવા આવા વિકટ પ્રસંગોમાં ગુરુની અથવા વડીલની ઈચ્છાને આજ્ઞાને જ વધારે અનુસરવાનો ભાવ રાખવો.

स्वाध्याय के प्रमुख नियम

- (१) इस सूत्र के मूल पाठ का स्वाध्याय दिन और रात्री के प्रथम प्रहर तथा चौथे प्रहर में किया जाता है ।
- (२) प्रातः ऊषा-काल, सन्ध्याकाल, मध्याह्न और मध्य रात्री में दो-दो घड़ी (४८ मिनट) स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, सूर्योदय से पहले २४ मिनट और सूर्योदय के बाद २४ मिनट, इस प्रकार दो घड़ी सभी जगह समझना चाहिए ।
- (३) मासिक धर्मवाली स्त्रियों को स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, इसी प्रकार उनके सामने बैठकर भी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, जहाँ ये स्त्रियाँ न हों उस स्थान या कक्ष में बैठकर स्वाध्याय किया जा सकता है ।
- (४) नीचे लिखे हुए ३२ अस्वाध्याय-प्रसंगों में वाँचना नहीं चाहिए—

(१) आकाश सम्बन्धी १० अस्वाध्यायकाल

- (१) **उल्कापात**—बड़ा तारा टूटे उस समय १ प्रहर (तीन घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२) **दिग्दाह**—किसी दिशा में अधिक लाल रंग हो अथवा किसी दिशा में आग लगी हो तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (३) **गर्जांश्व**—बादलों की भयंकर गडगडाहट की आवाज सुनाई देती हो, बिजली अधिक होती हो तो २ प्रहर (छ घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (४) **निर्घात**—आकाश में कोई व्यन्तरादि देवकृत घोर गर्जना हुई हो अथवा बादलों के साथ बिजली के कडाके की आवाज हो तब आठ प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (५) **विद्युत्**—बिजली चमकने पर एक प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (६) **यूपक**—शुक्ल-पक्ष की प्रथमा, द्वितीया और तृतीया के दिनों में सन्ध्या की प्रभा और चन्द्रप्रभा का मिलान हो तो उसे यूपक कहा जाता है । इस प्रकार यूपक हो उस समय रात्री में प्रथमा १ प्रहर स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (७) **यक्षादीप्त**—यदि किसी दिशा में बिजली चमकने जैसा प्रकाश हो तो उसे यक्षादीप्त कहते हैं, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (८) **धूमिका कृष्ण**—कार्तिक से माघ मास तक धूँए के रंग की तरह सूक्ष्म जल के जैसी धूमस (कोहरा) पड़ता है उसे धूमिका कृष्ण कहा जाता है इस प्रकार की धूमस हो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

- (९) **महिकाश्वेत**—शीतकाल में श्वेत वर्णवाली सूक्ष्म जलरूपी जो धूमस पड़ती है वह महिकाश्वेत कहलाती है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१०) **रजोद्घात**—चारों दिशाओं में तेज हवा के साथ बहुत धूल उड़ती हो और सूर्य ढँक गया हो तो रजोद्घात कहलाता है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) ऐतिहासिक शरीर सम्बन्धी १० अस्वाध्याय—

- (११,१२,१३) हाड-मांस और रुधिर ये तीन वस्तुएँ जब-तक अग्नि से सर्वथा जल न जाएँ, पानी से धुल न जाएँ और यदि सामने दिखाई दें तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए । फूट हुआ अण्डा भी हो तो भी अस्वाध्याय होता है ।
- (१४) **मल-मूत्र**—सामने दिखाई हेता हो, उसकी दुर्गन्ध आती हो तब-तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१५) **श्मशान**—इस भूमि के चारों तरफ १००-१०० हाथ तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१६) **चन्द्रग्रहण**—जब चन्द्रग्रहण होता है तब जघन्य से ८ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १२ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१७) **सूर्यग्रहण**—जब सूर्यग्रहण हो तब जघन्य से १२ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १६ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१८) **राजव्युद्गत**—नजदीक की भूमि पर राजाओं की परस्पर लड़ाई चलती हो, उस समय तथा लड़ाई शान्त होने के बाद एक दिन-रात तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१९) **पतन**—कोई बड़े राजा का अथवा राष्ट्रपुरुष का देहान्त हुआ हो तो अग्निसंस्कार न हो तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए तथा उसके स्थान पर जब तक दूसरे व्यक्ति की नई नियुक्ति न हो तब तक ऊंची आवाज में स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२०) **औदारिक शरीर**—उपाश्रय के अन्दर अथवा १००-१०० हाथ तक भूमि पर उपाश्रय के बाहर भी पञ्चेन्द्रिय जीव का मृत शरीर पड़ा हो तो जब तक वह निर्जीव शरीर वहाँ पड़ा रहे तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२१ से २८) **चार महोत्सव और चार प्रतिपदा**—आषाढी पूर्णिमा (भूत महोत्सव), आसो पूर्णिमा (इन्द्रिय महोत्सव), कार्तिक पूर्णिमा (स्कन्ध महोत्सव), चैत्र पूर्णिमा (यक्ष महोत्सव) इन चार महोत्सवों की पूर्णिमाओं तथा उससे पीछे की चार, कृष्ण पक्ष की चार प्रतिपदा (ऐकम) इस प्रकार आठ दिनों तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२९ से ३०) प्रातःकाल और सन्ध्याकाल में दिशाएँ लाल रंग की दिखाई दें तब तक अर्थात् सूर्योदय और सूर्यास्त के पहले और बाद में एक-एक घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३१ से ३२) मध्य दिवस और मध्य रात्री के आगे-पीछे एक-एक घड़ी इस प्रकार दो घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

उपरोक्त अस्वाध्याय सम्बन्धी नियम मूल पाठ के अस्वाध्याय हेतु हैं, गुजराती आदि भाषान्तर हेतु ये नियम नहीं है । विनय ही धर्म का मूल है तथा ऐसे विकट प्रसंगों में गुरु की अथवा बड़ों की इच्छा एवं आज्ञाओं का अधिक पालन करने का भाव रखना चाहिए ।

વિષયાનુક્રમશિક્ષા

અનુ. વિષય

પાના નં.

ત્રીસરા પદ્

૧	દિશાકે અનુપાત સે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૧
૨	વિશેષ પ્રકાર કે જીવોં કા અલ્પબહુત્વ કથન	૩
૩	ગતિદ્વાર કો લેકર અલ્પ બહુત્વ કા કથન	૧૬
૪	સેન્દ્રિય જીવોં કા નિરૂપાણ	૧૮
૫	કાયદ્વાર કા નિરૂપાણ	૨૪
૬	સૂક્ષ્મ એવં બાદરકાયકા નિરૂપાણ	૩૨
૭	બાદર જીવોં કે અલ્પ બહુત્વ કા કથન	૪૦
૮	સૂક્ષ્મ એવં બાદર જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કથન	૫૧
૯	સૂક્ષ્મબાદર પૃથ્વિકાયિકાદિજીવોં કે અલ્પ બહુત્વ કા કથન	૫૮
૧૦	લેશ્યાવાલે એવં વિનાલેશ્યાવાલે જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૬૫
૧૧	સમ્યગદ્રષ્ટિ એવં મિથ્યાદ્રષ્ટિવાલે જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૭૦
૧૨	જ્ઞાની એવં અજ્ઞાની જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૭૦
૧૩	સંયત એવં અસંયત જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૭૩
૧૪	ઉપયોગ વાલે જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૭૫
૧૫	આહારક અનાહારક જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૭૬
૧૬	ભાષક, અભાષક એવં પરીતાપરીત જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન	૭૭
૧૭	સૂક્ષ્મ એવં બાદરાદિ એવં અસંજ્ઞી જીવોં કા અલ્પબહુત્વ	૭૮
૧૮	ભવ્યાભવ્યાદિ કા સ્વરૂપ	૮૦
૧૯	ધર્માધર્માસ્તિકાય જીવોં કે અલ્પ બહુત્વકા નિરૂપાણ	૮૧
૨૦	જીવ એવં પુદ્ગલ કે અલ્પ બહુત્વ કા કથન	૮૮
૨૧	ક્ષેત્રાનુસાર જીવ પુદ્ગલોં કા નિરૂપાણ	૯૦
૨૨	ક્ષેત્રાનુસાર નૈરયિકોં કે અલ્પબહુત્વ કા વિચાર	૯૨
૨૩	ભવનપતિ દેવોં કે અલ્પ બહુત્વ કા નિરૂપાણ	૯૮

૨૪	ક્ષેત્રાનુસાર દ્વીન્દ્રિયાદિકા અલ્પબહુત્વ	૧૦૬
૨૫	ક્ષેત્રાનુસાર પંચેન્દ્રિયાદિકા અલ્પબહુત્વ	૧૧૧
૨૬	ક્ષેત્રાનુસાર પૃથ્વિકાચિકાદિકા અલ્પબહુત્વ	૧૧૪
૨૭	ક્ષેત્રાનુસાર ત્રસકાચિકાદિકા અલ્પબહુત્વ	૧૨૧
૨૮	બન્ધદ્વારાનુસાર અલ્પબહુત્વ કા કથન	૧૨૨
૨૯	પુદ્ગલદ્વારાનુસાર અલ્પબહુત્વકા કથન	૧૨૬
૩૦	પરમાણુ પુદ્ગલોં કે અલ્પબહુત્વકા કથન	૧૩૦
૩૧	મહાદંડકાનુસાર સર્વજીવોં કે અલ્પ બહુત્વકા કથન	૧૩૭

ચતુર્થ પદ

૩૨	નૈરયિકોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૪૮
૩૩	દેવ દેવિયોં કી સ્થિતિકા નિરૂપાણ	૧૫૩
૩૪	પૃથ્વિકાય આદિ કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૫૭
૩૫	પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૬૩
૩૬	મનુષ્યોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૬૮
૩૭	વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક દેવોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૭૦
૩૮	જ્યોતિષ્કદેવોં કી સ્થિતિ કા કથન	૧૭૧
૩૯	વૈમનિક દેવોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૭૫
૪૦	ગ્રૈવેયકદેવોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપાણ	૧૮૩

પાંચવાં પર્યાયપદ

૪૧	પર્યાયકે ભેદોં કા નિરૂપાણ	૧૮૮
૪૨	નૈરયિકાદિકોં કે પર્યાય કા નિરૂપાણ	૧૯૦
૪૩	અસુરકુમારોં કે પર્યાયકા નિરૂપાણ	૧૯૮
૪૪	પૃથ્વીકાચિકોં કે પર્યાયકા નિરૂપાણ	૨૦૨
૪૫	દ્વીન્દ્રિયાદિકોં કે પર્યાય કા નિરૂપાણ	૨૦૮
૪૬	જદન્ય અવગાહનાવાલે નૈરયિકોં કે પર્યાયકા નિરૂપાણ	૨૧૩
૪૭	જદન્ય નવગાહનાવાલે અસુરકુમારોં કે પર્યાયકા નિરૂપાણ	૨૨૮
૪૮	જદન્ય અવગાહનાવાલે પૃથ્વિકાચિકાકે પર્યાયકા નિરૂપાણ	૨૩૦
૪૯	જદન્ય અવગાહનાવાલે દ્વીન્દ્રિય કે પર્યાય કા નિરૂપાણ	૨૩૮

५०	जधन्थ अवगाहनावाले पश्येन्द्रिय तिर्यग्योनिङ्गों के पर्याय का निरूपण	२४५
५१	जधन्थ अवगाहनावाले मनुष्यों के पर्याय का निरूपण	२५५
५२	अश्रुवों के पर्यायका निरूपण	२६७
५३	परमाशु पुण्डलके पर्याय का निरूपण	२७०
५४	द्वि प्रदेशी पुण्डलके पर्याय का निरूपण	२८४
५५	जधग्यगुण्डालादि पुण्डलके पर्यायका निरूपण	२८८
५६	सामान्य स्कंधके पर्यायका निरूपण	३१४

छठा पट

५७	अधिकार विषयको टिजानेवाली संग्रहिणी गाथा	३२३
५८	उपपात अेवं उद्धर्तना का निरूपण	३२४
५९	विषेष उपपात का निरूपण	३२८
६०	विषेष उद्धर्तना का कथन	३३८
६१	सान्तर निरन्तर उपपात द्वारका निरूपण	३३९
६२	नैरयिङ्गों के अेकसमय से उपपात का निरूपण	३४४
६३	उपरिसर्पादि के अेकसमय से उपपात का निरूपण	३५४
६४	असुरकुमारों के उपपात का निरूपण	३६७
६५	पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिङ्गों के उपपातका निरूपण	३७५
६६	वैमानिङ्ग देवों के उपपातका निरूपण	३८०
६७	नैरयिङ्गों के उद्धर्तनाका निरूपण	३८७
६८	असुरकुमारादि के उद्धर्तना का निरूपण	३८८
६९	तिर्यग्योनिङ्गों के उद्धर्तना का निरूपण	३९२
७०	नैरयिङ्गों के परलविकायुष्यका निरूपण	३९७
७१	आयुष्यका निरूपण	४०१

॥ समाप्त ॥

દિશાકે અનુપાત સે અલ્પબહુત્વ કા કથન

ત્રીભું પદ-અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ-(વિસિ) દિશા (ગઈ) ગતિ (ઈંદ્રિય) ઇન્દ્રિય (કાણ) કાયા (જોણ) યોગ (વેણ) વેદ (કસાય) કષાય (લેશ્યા) લેશ્યા (ચ) અને (સમ્મત્તં) સમ્યક્ત્વ (નાર્ણ) જ્ઞાન (દંસણં) દર્શન (સંજય) સંયત (ઉવઓગ) ઉપયોગ (આહારે) આહાર ॥ ૧૭૧ ॥

(ભાસગ) ભાષક (પરિત્ત) પરીત (વજ્જત્ત) પર્યામ (સુહુમ) સૂક્ષ્મ (સન્ની) સંજી (ભવ) ભવ (અત્થિણ) અસ્તિક (ચરિમે) ચરમ (જીવે) જીવ (ચ) તથા (સ્વિત્ત) ક્ષેત્ર (વંઘે) બન્ધ (પુગ્ગલ) પુદ્ગલ (મહાદંડક) મહાદંડક (ચેવ) અને ટીકાર્થ-પહેલા પદમાં પૃથ્વીકાય આદિ જીવોની તથા બીજા પદમાં અનેક સ્થાનોની નિરૂપણા કરાઈ. પ્રસ્તુત ત્રીજા પદમાં તેજ પૃથ્વીકાય આદિ જીવોના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરવાને માટે જે ગાથાઓમાં સત્યાવીસ દ્વારોના નામ નિર્દેશ કરે છે. તે દ્વારો આ રીતે છે.

(૧) દિગ્દાર (૨) ગતિદાર (૩) ઇન્દ્રિયદાર (૪) કાયદાર (૫) યોગદાર (૬) વેદદાર (૭) કષાયદાર (૮) લેશ્યાદાર (૯) સમ્યક્ત્વદાર (૧૧) દર્શનદાર (૧૨) સંયતદાર (૧૩) ઉપયોગદાર (૧૪) આહારદાર (૧૫) ભાષકદાર (૧૬) પરીત અર્થાત્ પ્રત્યેક શરીર અને શુકલ પાક્ષિકદાર (૧૭) પર્યામદાર (૧૮) સૂક્ષ્મ દાર (૧૯) સંજીદાર (૨૦) ભવસિદ્ધિકદાર (૨૧) અસ્તિકાયદાર (૨૨) ચરમ દાર (૨૩) જીવદાર (૨૪) ક્ષેત્રદાર (૨૫) બન્ધદાર (૨૬) પુદ્ગલદાર અને (૨૭) મહાદંડકદાર. આ સત્યાવીસ દ્વારોના આધારે પૃથ્વીકાય આદિના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાશે.

દિશાના અનુપાતથી અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ-(વિસાણુવાણં) દિશાની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા) બધાથી ઓછા (જીવા) જીવ (પચ્છિમેણં) પશ્ચિમ દિશામાં છે (પુરચ્છિમેણં) પૂર્વદિશામાં (વિસે સાહિયા વિશેષાધિક છે (દાહિણેણં) દક્ષિણમાં (વિસેસાહિયા) વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણં) ઉત્તરમાં (વિસેસાહિયા) વિશેષાધિક છે

ટીકાર્થ-પ્રથમ આચારાંગમાં દિશાઓનું અનેક પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે, પણ અહિં તેમાંથી ક્ષેત્રદિશાઓનું જ ગ્રહણ કરાયેલું છે. ખાકીની દિશાઓ પ્રાયઃ-અનિયત છે અને પ્રસ્તુત પ્રસંગમાં ઉપયોગી પણ નથી ક્ષેત્ર દિશાઓની ઉત્પત્તિ મધ્યલોકના મધ્યમાં રહેલા આઠ ઝ્યુક પ્રદેશોથી જ થાય છે. કહ્યું પણ છે.

આઠ પ્રદેશવાળા ઝ્યુક તિરસ્છાલોકના મધ્યમાં રહેલ છે. તેજ દિશાઓ તેમજ વિદિશાઓના પ્રભવ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાન છે ॥ ૧ ॥

દિશાઓની અપેક્ષાએ અર્થાત્ ક્ષેત્રદિશાના અનુસરણથી વિચાર કરાય તો પશ્ચિમ દિશામાં બધાથી ઓછા ભવ છે. તેનું કારણ આ છે-અહિં ખાદર ભૂવોની અપેક્ષાથીજ અદ્ય બહુત્વનો વિચાર કરાય છે, સૂક્ષ્મ ભૂવોની અપેક્ષાથી નહિ. કેમકે સૂક્ષ્મ ભવ સમગ્ર લોકમાં વ્યાપ્ત છે. તેથીજ સૂક્ષ્મ ભવ પ્રાયઃસર્વાત્ર સમાનજ છે. ખાદર ભૂવોમાં પણ બધાથી વધારે વનસ્પતિ કાયિક ભવ છે. કેમકે તે અનન્ત છે. એવી સ્થિતિમાં જ્યાં અધિક વનસ્પતિ છે ત્યાં ઘણા ભવ હશે. જ્યાં વનસ્પતિની અદ્યતા છે ત્યાં ભૂવો પણ થોડા હશે. વનસ્પતિ ત્યાં વધારે હોય છે જ્યાં જલની વિપુલતા હોય છે. કહ્યું પણ છે 'જત્ય જલં તથ વર્ણં' જ્યાં જળ છે ત્યાં વન અર્થાત્ વનસ્પતિ છે. જ્યાં પાણી હોય છે ત્યાં પનક શૈવાલ આદિને સદ્ભાવ અવશ્ય હોય છે. પનક શૈવાલ આદિને જો કે ખાદર નામ કર્મને ઉદય છે. તેથી તેમની ગણના ખાદર વનસ્પતિ કાયમાં છે. તથાપિ તેમની અવગાહના અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોય છે અને એકત્ર થઈને રહે છે, એ કારણે બધી જગ્યાએ વિદ્યમાન હોવા છતાં આંખોથી દેખાઈ નથી શકતાં અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું પણ છે-સૂક્ષ્મ પનક ભૂવની અવગાહનાથી વાલાગ્ર અસંખ્યાત ગણી અવગાહના વાળા હોય છે. તેથી જ્યાં જળમાં વનસ્પતિ કાયિક ભવ દેખા નથી દેતાં, ત્યાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ સમભૂ લેવું જોઈએ.

વનસ્પતિ કાયિક ભૂવોનું બહુત્વ 'જત્ય આઠકાઓ તત્ય નિયમા વળ-સ્સઙ્કાઙ્યા, અર્થાત્ જ્યાં અપકાય છે ત્યાં નકિકપણે વનસ્પતિ કાયિક ભવ હોય છે. તથા 'વળગ સેવાલ હઠાઈવાયરા વિ હોંતિ સુદુમા આળાગેઙ્ગા ન ચક્કુળા' અર્થાત્ પનક, સેવાળ, હઠ આદિ ખાદર પણ હોય છે. સૂક્ષ્મ કેવળ જિનાજ્ઞા ગ્રાહ્ય છે. એ ચક્ષુદ્વારા ગ્રાહ્ય નથી, આ યુક્તિઓથી સિદ્ધ થાય છે.

સમુદ્ર આદિમાં પ્રચુર જળ હોય છે અને સમુદ્રો દ્વીપોની અપેક્ષાએ બમણા વિસ્તાર વાળાં છે. તે સમુદ્રોમાં પણ પ્રત્યેકમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં કમથી ચન્દ્ર અને સૂર્ય દ્વીપ સ્થિત છે અને જોટલા સ્થાનોમાં ચન્દ્ર સૂર્ય દ્વીપ છે તેટલામાં જળનો અભાવ છે અને જળનો અભાવ હોવાથી વનસ્પતિ કાયિકોનો પણ અભાવ છે. તેમાં પણ પશ્ચિમ દિશામાં લવણ સમુદ્રના

અધિપતિ સુસ્થિત નામના દેવના નિવાસ રૂપ ગૌતમ નામક દ્વીપ લવણ સમુદ્રમાં અધિક છે. ત્યાં પણ જળનો અભાવ હોવાથી વનસ્પતિ કાયિકોનો અભાવ છે. તે કારણથી પશ્ચિમ દિશામાં સૌથી ઓછા ભવ મળી આવે છે.

પશ્ચિમ દિશાના ભવોની અપેક્ષાએ પૂર્વદિશામાં વિશેષાધિક ભવ છે. કેમકે દક્ષિણ દિશામાં ચન્દ્ર-સૂર્ય દ્વીપોનો અભાવ હોવાથી પ્રચુર જળનો સહભાવ છે અને જળની પ્રચુરતાના કારણે વનસ્પતિ કાયિકોની પણ બહુલતા છે.

દક્ષિણ દિશામાં પહેલા કરતાં પણ વિશેષાધિક ભવો છે. કેમકે દક્ષિણ દિશામાં ચંદ્ર, સૂર્ય દ્વીપોનો અભાવ હોવાથી ઘણા જળનો સહભાવ છે અને જળના અધિકપણને કારણે વનસ્પતિકાયિકોની પણ અધિકતા છે.

ઉત્તર દિશામાં દક્ષિણની અપેક્ષાએ પણ વિશેષાધિક ભવ છે. કેમકે ઉત્તર દિશામાં સંખ્યાત યોજન વાળા દ્વીપોમાંથી એક દ્વીપમાં લંબાઈ પહોળાઈમાં સંખ્યાત કરોડ યોજન પ્રમાણ એક માન સરોવર છે અને તેમાં જળની પ્રચુરતા હોવાને કારણે વનસ્પતિકાયિક ભવોની બહુલતા છે અને તેથી જ ઉત્તર દિશામાં દક્ષિણની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક ભવ બતાડેલાં છે. ત્યાં શંખ આદિ દ્વીન્દ્રિય કાંડા ઉપર રહેલા શંખ આદિના આશ્રિતપિપીલિકા (કીડી) આદિ ત્રીન્દ્રિય, કમળ વિગેરેમાં ભમરા વિગેરે ચતુરિન્દ્રિય તથા મત્સ્ય કૂર્મ આદિ પંચેન્દ્રિય ભવ પણ વિશેષાધિક છે. આ સામાન્ય રૂપે દિશાઓની અપેક્ષાએ ભવોનું અલ્પ બહુત્વ નિરૂપણ કર્યું છે. ॥ ૧ ॥

વિશેષ પ્રકાર કે ભવોં કા અલ્પબહુત્વ કથન

ભવોનું વિશેષ અલ્પ-બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષાથી (સઘ્વત્યોવા) બધાથી ઓછા (પુદ્ગલિકાહયા) પૃથ્વીકાયિક ભવ (દાહિણેણં) દક્ષિણ દિશામાં (ઉત્તરેણં વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે (પુરચ્છમેણં વિસેસાહિયા) પૂર્વમાં વિશેષાધિક છે (પચ્છમેણં વિસેસાહિયા પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સઘ્વત્યો વા આચ્કાપયા પચ્છમેણં)

બધાથી ઓછાં અધ્યાયિક પશ્ચિમમાં છે (પુરચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પૂર્વમાં વિશેષાધિક છે (દાહિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા તેડકહ્યા) બધાથી ઓછા તેજસ્કાયિક (દાહિણુત્તરેણ) દક્ષિણ ઉત્તરમાં છે (પુરચ્છમેણ સંલેજ્જગુણા પૂર્વમાં સંખ્યાત ગુણિત વધારે (પચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા વાડવકાહ્યા પુરચ્છમેણ) બધાથી ઓછા વાયુકાયિક પૂર્વમાં (પચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક (દાહિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક.

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા વળસ્સહકાહ્યા પચ્છમેણ) બધાથી ઓછા વનસ્પતિકાયિક પશ્ચિમમાં છે (પુરચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પૂર્વના વિશેષાધિક છે; (દાહિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા તેહંદિયા પચ્છમેણ) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા ક્ષીન્દ્રય પશ્ચિમમાં છે (પુરચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પૂર્વમાં વિશેષાધિક છે (દક્ષિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા તેહંદિયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા ત્રણ ક્ષીન્દ્રય એવ પશ્ચિમમાં છે (પુરચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પૂર્વમાં વિશેષાધિક છે (દાહિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા ચહરંદિયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા ચાર ક્ષીન્દ્રયો વાળા એવ છે (પચ્છમેણ) પશ્ચિમમાં (પુરચ્છમેણ વિસેસાહિયા) પૂર્વમાં વિશેષાધિક છે (દાહિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા નૈરયિક (પુરચ્છિમપચ્છિમઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જગુણા) દક્ષિણુમા અસંખ્યાત ગુણા (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા રયણપ્પમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા રતનપ્રભા પૃથ્વીના નારક (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જગુણા) દક્ષિણુમા અસંખ્યાત ગણા છે (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા સક્કરણ્પમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા શકંરાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જ ગુણા) દક્ષિણુમા અસંખ્યાત ગણા છે (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા વાલુકાપ્રભાના નૈરયિક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાતગણા છે (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા પંકપ્પમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા પંકપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક છે (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જ ગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાત ગણા છે (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા ધૂમપ્રભાના નૈરયિક (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જગુણા) દક્ષિણુમા અસંખ્યાત ગણા છે (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા તમપ્પમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જ ગુણા) દક્ષિણુમા અસંખ્યાત ગણા છે (દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા અહેસત્તમા પુઢવી નેરહયા) દિશાઓની અપેક્ષાએ તમસ્તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જ ગુણા) દક્ષિણુમા અસંખ્યાત ગુણા છે

(દાહિણેહિતા અહેસત્તમા પુઢવી નેરહયેહિતો) દક્ષિણુ દિશાના સાતમી

પૃથ્વીના નારકોથી (છટ્ટાણ) છટ્ટી (તમાણ પુઢવીણ) તમઃપ્રભા પૃથ્વીના (નેરઙ્ગયા) નેરઙ્ગિકો (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તરમાં (અસંલ્લેજ્જ ગુણા) અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણિલ્લેહિંતો તમાણ પુઢવી નેરઙ્ગહિંતો) દક્ષિણુ દિશાના તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની અપેક્ષાએ (પંચમાણ ધૂમપ્પમા પુઢવીણ) પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના (નેરઙ્ગયા) નારક (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તરમાં (અસંલ્લેજ્જગુણા) અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં અસંલ્લેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણિલ્લેહિંતો ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગહિંતો) દક્ષિણુના ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (ચત્થીણ પંકપ્પમાણ પુઢવીણ) ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના (નેરઙ્ગયા) નારક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં અસંલ્લેજ્જ ગુણા) પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં અસંલ્લેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણિલ્લેહિંતો પંકપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગહિંતો) દક્ષિણુના પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (તઙ્ગયાણ વાલુયપ્પમાણ પુઢવીણ) ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના (નેરઙ્ગયા) નારક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તરમાં (અસંલ્લેજ્જગુણા) અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં અસંલ્લેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણિલ્લેહિંતો વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગહિંતો) દક્ષિણુના વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (દુઙ્ગયાણ સક્કરપ્પમાણ પુઢવીણ) બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના (નેરઙ્ગયા) નારક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં (અસંલ્લેજ્જગુણા) અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં અસંલ્લેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં પણ તેમનાથી પણ અધિક અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણિલ્લેહિંતો સક્કરપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગહિંતો) દક્ષિણુ દિશાના શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (ઙ્ગમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ) આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (નેરઙ્ગયા) નારક (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તરમાં (અસંલ્લેજ્જગુણા) અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં અસંલ્લેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં તેમનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણા છે (દિસાણુવોણં) દિશાએની અપેક્ષાએ (સલ્લવલ્લોવા પંચિંદિયા) અધાથી આઠ

પંચેન્દ્રિય (તિરિક્સ્વજોગિયા) તિર્થક્ષેત્રોનિક ૭૫ (પચ્છમેણ) પશ્ચિમમાં (પુરચ્છમેણ વિસેસા) પૂર્વમાં તેનાથી વિશેષાધિક છે (દાહિણેણ વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં પણ તેથી વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણ વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે.

(દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા મણુસ્સા દાહિણુત્તરેણ) દિશાઓની અપેક્ષાએ અધાથી ઓછા મનુષ્ય દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં છે (પુરચ્છમેણં સંલેજ્જ ગુણા) પૂર્વમાં સંખ્યાત ગુણા અધિક છે (પચ્ચત્થિમેણં વિસેસાહિયા) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્થોવા ભવણવાસીદેવા) અધાથી ઓછા ભવનવાસી દેવ (પુરચ્છમેણં પચ્ચત્થિમેણં) પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં છે (ઉત્તરેણં અસંલેજ્જ ગુણા) ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જ ગુણા) દક્ષિણમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા વાણમંતરા દેવા) અધાથી ઓછા વાનવ્યન્તર દેવ (પુરચ્છમેણં પૂર્વમાં છે (પચ્ચત્થિમેણં વિસેસાહિયા) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણં વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્થોવા જોડિસિયા દેવા) અધાથી ઓછા જ્યોતિષક દેવ (પુરચ્છમપચ્ચત્થિમેણં) પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં છે (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે (ઉત્તરેણં વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષાથી (સવ્વત્થોવા દેવા) સૌથી ઓછા (લંતણ્કપ્પે) લાન્તક કલ્પમાં (પુરચ્છમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વપશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંલેજ્જગુણા) દક્ષિણમાં અસંખ્યાતગણા છે.

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્થોવા દેવા) અધાથી ઓછા દેવ (સોહમ્મે કપ્પે) સૌધર્મ કલ્પમાં (પુરચ્છમ પચ્ચત્થિમેણં) પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં છે (ઉત્તરેણં અસંલેજ્જ ગુણા) ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં સવ્વત્થોવા દેવા ઈસાણે કપ્પે પુરચ્છમપચ્ચત્થિમેણં) દિશાઓની અપેક્ષા અધાથી ઓછા દેવ ઇશાનકલ્પમાં પૂર્વ પશ્ચિમમાં છે (ઉત્તરેણં

અસંખેજ્જગુણા) ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણુમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્યોવા દેવા) બધાથી ઓછા દેવ (સણંકુમારે કપ્પે) સનત્કુમાર કલ્પમાં (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમમાં છે (ઉત્તરેણં અસંખેજ્જગુણા) ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણા છે (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણુમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્યોવા દેવા) બધાથી ઓછા દેવ (માહિંદે કપ્પે) મહેન્દ્ર કલ્પમાં (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમેણં) પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં છે (ઉત્તરેણં અસંખેજ્જ ગુણા) ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણુ છે (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણુમાં વિશેષાધિક છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્યોવા દેવા) બધાથી ઓછા દેવ (વંમલોએ કપ્પે) બ્રહ્મલોક દેવ કલ્પમાં (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંખેજ્જગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાત ગુણુ છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્યોવા દેવા) બધાથી ઓછા દેવ (મહાસુક્કે) મહાશુક કલ્પમાં (પુરચ્છિમપચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંખેજ્જ ગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાત ગુણુ છે

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્યોવા દેવા) બધાથી ઓછા દેવ (સહસારે કપ્પો) સહસાર કલ્પમાં (પુરચ્છિમ પચ્ચત્થિમ ઉત્તરેણં) પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં છે (દાહિણેણં અસંખેજ્જ ગુણા) દક્ષિણુમાં અસંખ્યાત ગુણુ છે (તેણં પરં) તેનાથી આગળ (બહુસમોવવન્નગા) બિલકુલ સમાન ઉત્પન્ન થનારા (સમણાઝ્સો) હે આયુષ્યમન્ શ્રમણો !

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અપેક્ષા (સવ્વત્યોવા સિદ્ધા) બધાથી ઓછા સિદ્ધ (દાહિણ ઉત્તરેણં) દક્ષિણુ અને ઉત્તર દિશામાં (પુરચ્છિમેણં અસંખેજ્જગુણા) પૂર્વમાં અસંખ્યાત ગુણુ અધિક છે (પચ્ચત્થિમેણં વિસેસાહિયા) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ-હવે વિશેષ રૂપે દિશાઓની અપેક્ષાથી જીવોના અદ્યબહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે.

દિશાઓની અપેક્ષાએ વિચાર કરવાથી દક્ષિણ દિશામાં બધાથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક જીવ છે. તેનું કારણ એ છે કે જ્યાં નકકર સ્થાન હોય છે ત્યાં પૃથ્વીકાયિક જીવ ઘણા હોય છે અને જ્યાં છિદ્ર કે પોલ હોય છે ત્યાં થોડા હોય છે. દક્ષિણ દિશામાં ઘણા લવનપતિયોના લવન અને નારકાવાસ હોવાના કારણે રંધ્રોની વિપુલતા છે. તે કારણે દક્ષિણ દિશામાં પૃથ્વીકાયિક બધાથી ઓછા છે. દક્ષિણ દિશાની અપેક્ષાએ ઉત્તર દિશામાં પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. કેમકે ઉત્તરમાં દક્ષિણ દિશાની અપેક્ષાએ લવનપતિયોના લવન અને નારકાવાસ ઓછા છે, તેથીજ ત્યાં સઘન સ્થાન અધિક છે, કેમકે પૂર્વમાં ચન્દ્ર, સૂર્ય દ્વીપ હોવાથી પૃથ્વીકાયિકોનું બહુલ્ય છે. પૂર્વ દિશાની અપેક્ષાએ પણ પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે. કેમકે જેટલા ચન્દ્ર સૂર્ય દ્વીપ પૂર્વમાં છે તેટલા તે પશ્ચિમમાં પણ છે જ. પરંતુ લવણ સમુદ્રમાં ગૌતમ નામક દ્વીપ પશ્ચિમમાં અધિક છે, તેથીજ પૃથ્વીકાયિક પણ અધિક છે.

પૃથ્વીકાયિકોના અદ્ય બહુત્વની પ્રરૂપણા કરીને હવે દિશાઓની અપેક્ષાએ અપ્કાયિકોના અદ્યબહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે

દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા અપ્કાયિક પશ્ચિમ દિશામાં છે, કેમકે પશ્ચિમ દિશામાં ગૌતમદ્વીપ હોવાના કારણે ત્યાં જળ ઓછું છે-તેની અપેક્ષાએ પૂર્વ દિશામાં અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે, કેમકે પૂર્વમાં ગૌતમદ્વીપ નથી અને તેને બદલે પાણી છે. પૂર્વની અપેક્ષાએ દક્ષિણમાં અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે, કેમકે ત્યાં ચન્દ્ર, સૂર્યના દ્વીપોનો અભાવ છે અને દક્ષિણની અપેક્ષાએ ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં માનસરોવર હોવાના કારણે અપ્કાયિકોની બહુલતા છે.

દિશાઓની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછા તેજસ્કાયિકો છે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં છે. તેનું કારણ એ છે કે મનુષ્યક્ષેત્રમાંજ બાહર તેજસ્કાયિક જીવોનું વિદ્યમાન પણ હોય છે. બીજે નહીં તેમાં પણ જ્યાં મનુષ્યોનું અધિકપણું હોય છે, ત્યાં પચન, પાચનની પ્રવૃત્તિ વિશેષ હોય છે. અને તે કારણે તેજસ્કાયિકોની પ્રચુરતા હોય છે. દક્ષિણ દિશામાં પાંચ ભરતક્ષેત્રોમાં અને ઉત્તર

દિશામાં પાંચ ઐરવતક્ષેત્રોમાં ક્ષેત્રનું અદ્ય પશુ હોવાથી મનુષ્યો ઓછા હોય છે. સ્વસ્થાનમાં પ્રાયઃ સરખા હોય છે. અને ઉત્તર દિશાઓની અપેક્ષાથી પૂર્વમાં સંખ્યાત ગણુ વધારે છે. કેમકે ત્યાં ક્ષેત્ર સંખ્યાત ગણુ છે, તેનાથી પણ પશ્ચિમ દિશામાં તેજસ્કાયિકો વિશેષાધિક છે. કેમકે અધોલૌકિક ગ્રામોમાં મનુષ્યોનું અધિક પશુ હોય છે.

દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા વાયુકાયિક પૂર્વમાં છે. કેમ કે પૂર્વમાં સઘન સ્થાન હોવાથી પોલાણુ ઓછુ છે, તેથી વાયુની કમી છે. સઘન સ્થાનોમાં વાયુનો સંચાર નથી થતો. પૂર્વની અપેક્ષાએ પશ્ચિમમાં વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં અધોલૌકિક ગામ હોય છે. ઉત્તરમાં તેનાથી પણ ઓછા વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં નારકવાસોની બહુલતા હોવાથી રન્ધ્ર અધિક છે. દક્ષિણમાં ઉત્તરની અપેક્ષાએ પણ વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે, કેમકે દક્ષિણમાં ભવનો અને નારકવાસોની અત્યન્ત પ્રચુરતા છે.

દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા વનસ્પતિકાયિક પશ્ચિમદિશામાં છે, કેમકે ત્યાં ગૌતમદ્વીપ હોવાથી પાણીની તંગી છે તેથી વનસ્પતિકાયિક જીવ પણ ઓછા છે. પશ્ચિમની અપેક્ષાએ પૂર્વદિશામાં વનસ્પતિકાયિક વિશેષાધિક છે કેમકે ગૌતમ દ્વીપ ન હોવાથી ત્યાં જલ અધિક છે. દક્ષિણમાં વનસ્પતિકાયિક તેમનાથી વિશેષાધિક કેમકે ચન્દ્ર દ્વીપ તેમજ સૂર્યદ્વીપનો અભાવ હોવાથી ત્યાં જળની પ્રચુરતા છે અને આ કારણે વનસ્પતિકાયિકોની બહુલતા છે. ઉત્તર દિશામાં દક્ષિણની અપેક્ષાએ પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં માન સરોવર હોવાથી જળની અધિકતા છે અને જળની અધિકતાને કારણે વનસ્પતિકાયિકોની અધિકતા છે.

હવે દિશાઓની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિય જીવોના અદ્યબહુત્વ બતાવે છે. દિશાઓની દૃષ્ટિથી બધાથી ઓછા દ્વીન્દ્રિય જીવ પશ્ચિમ દિશામાં છે. કેમકે ત્યાં ગૌતમદ્વીપ હોવાથી પાણી ઓછું અને પાણી ઓછું હોવાથી શંખ આદિ દ્વીન્દ્રિય જીવ પણ ઓછા છે. પશ્ચિમની અપેક્ષાએ પૂર્વ દિશામાં વિશેષાધિક છે. કેમકે ગૌતમદ્વીપનો અભાવ હોવાથી ત્યાં જલનું આધિક્ય છે. એથી શંખ આદિ દ્વીન્દ્રિય જીવોની અધિકતા છે. દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે, કેમકે ત્યાં ચન્દ્ર સૂર્યદ્વીપ ન હોવાથી જળ અધિક છે અને એ કારણે શંખ આદિ પણ અધિક છે. ઉત્તરમાં દ્વીન્દ્રિય તેનાથી વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં માનસસરોવર

હોવાથી જળની પ્રચુરતા છે, તેથી શંખાદિ ક્ષીન્દ્રિય જીવોની પણ અધિકતા છે.

ત્રીન્દ્રિય જીવોનું અદ્ય બહુત્વ-બધાથી ઓછા ત્રીન્દ્રિય જીવ અર્થાત કુંથુ કીડી આદિ પશ્ચિમ દિશામાં છે, કેમકે ત્યાં ગૌતમદ્વીપ હોવાથી અધિક જળ નથી અને તેથી શંખ આદિ ક્ષીન્દ્રિયના કલેવરોના આશ્રયમાં રહેનારા કીડી વિગેરે ત્રીન્દ્રિય જીવ નથી હોતા પૂર્વ દિશામાં તેઓ વિશેષાધિક છે, કેમકે ત્યાં ગૌતમ દ્વીપ ન હોવાથી અધિક જળ અને અધિકજળ હોવાથી ત્રીન્દ્રિય જીવોની પણ અધિકતા છે. દક્ષિણમાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે કેમકે ત્યાં ચન્દ્ર સૂર્ય દ્વીપનો અભાવ છે તેથી ઘણું પાણી છે અને એ કારણે ત્રીન્દ્રિય વિગેરે છે. ઉત્તર દિશામાં દક્ષિણની અપેક્ષાએ પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં માનસ સરોવર હોવાથી જલની અધિકતા છે

ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું અદ્ય-બહુત્વ-દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા ચતુરિન્દ્રિય જીવ પશ્ચિમ દિશામાં છે કેમકે પશ્ચિમમાં ગૌતમ દ્વીપ હોવાથી જળની કમી છે. અને જળની કમી હોવાથી જલજ કમળ વિગેરેનો અભાવ છે. અને કમળ આદિના અભાવમાં તદાશ્રિત હ્રમર આદિનો અભાવ છે. પશ્ચિમની અપેક્ષાએ પૂર્વના ચતુરિન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે ત્યાં ગૌતમ દ્વીપ ન હોવાથી જલજ અધિક છે. એથી કમલ આદિના આશ્રિત ચતુરિન્દ્રિય જીવ અધિક છે. પૂર્વની અપેક્ષાએ પણ દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે કેમકે દક્ષિણમાં ચન્દ્રદ્વીપ અને સૂર્યદ્વીપનો અભાવ હોવાથી પાણીની વિશેષ અધિકતા છે અને એ કારણે ચતુરિન્દ્રિય જીવોની પણ અધિકતા છે. દક્ષિણની અપેક્ષાએ પણ ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે, કેમકે ઉત્તરમાં માનસ સરોવર હોવાથી જલની પ્રચુરતા છે

નારકોનું અદ્ય બહુત્વ-દિશાઓની અપેક્ષાએ પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં બધાથી ઓછા નારક છે, કેમકે એ દિશાઓમાં યુષ્માવકીર્ણ નારકવાસ થોડા છે. અને તે પ્રાયઃ સંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાળા છે. આ દિશાઓની અપેક્ષાએ દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાત ગુણુ નારક છે. કેમકે દક્ષિણમાં યુષ્માવકીર્ણ નારકવાસોની બહુલતા છે. અને તેઓ ઘણા ભાગે અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાળા છે. તદુપરાન્ત કૃષ્ણપાક્ષિક દક્ષિણ દિશામાં બહુલતાએ ઉત્પન્ન થાય છે. અહિં એટલું સમજી લેવું જોઈએ-પ્રાણી બે પ્રકારના છે-શુકલપાક્ષિક. અને કૃષ્ણપાક્ષિક જેનો સંસાર કંઈક કમ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન માત્ર શેષ છે, તેના પછી જે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેશે, તે શુકલપાક્ષિક કહેવાય છે અને જેનો સંસાર કાલ એનાથી અધિક છે તેઓ કૃષ્ણપાક્ષિક કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે-જેનો સંસાર

(ભવબ્રમણ) અપરાધ પુદ્ગલ પરાવર્તન જ શેષ છે, તે શુકલપાક્ષિક અને જેનો ભવબ્રમણ કાલ તેનાથી અધિક છે. તેઓ કૃષ્ણપાક્ષિક સમજવા બેઠાયે ॥ ૧ ॥

શુકલ પાક્ષિક જીવ ઓછા હોય છે, કેમકે પરિમિત સંસારી જીવ થોડા જ હોય છે કૃષ્ણ પાક્ષિક જીવ ઘણા છે, કેમકે અપરિમિત ભવબ્રમણ વાળા જીવોની અત્યધિકતા છે. કૃષ્ણ પાક્ષિક જીવ પ્રાયઃ દક્ષિણ દિશામાં ઉત્પન્ન થાય છે. બીજી દિશાઓમાં નહિ કેમકે તેમનો તેવોજ સ્વભાવ છે. તેમના ઘણા પાપનો ઉદય થાય છે. તેઓ દીર્ઘતર ભવબ્રમણ કરવા વાળા અને કૂર કર્મા હોય છે. તેથી તેમની ઉત્પત્તિ દક્ષિણ દિશામાં હોય છે. ભવસિદ્ધિક પણ દક્ષિણ દિશામાં ઉત્પન્ન થાય છે, અન્ય દિશાઓમાં નહિ કહ્યું પણ છે—પ્રાયઃ કૂર કર્મા ભવસિદ્ધિક જીવ પણ દક્ષિણ દિશામાં સ્થિત નૈરયિકો, તિર્યંચો, મનુષ્યો અને અસુરો આદિના સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ॥ ૧ ॥

આ રીતે દક્ષિણ દિશામાં ઘણા કૃષ્ણ પાક્ષિકોની ઉત્પત્તિ સંભવિત હોવાથી પૂર્વ, પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશાના નારકોની અપેક્ષા દક્ષિણ દિશાના નારક સંખ્યાત ગુણ છે.

આ રીતે સામાન્ય રૂપે નારકોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરીને હવે વિશેષ રૂપે રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના નારકોનું અલ્પ બહુત્વ પ્રદર્શિત કરે છે—દિશાઓની અપેક્ષાએ રત્નપ્રભા નારક પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં બધાથી ઓછા છે, તેનાથી દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાત ગુણ અધિક છે. તેનું કારણ આગળ બતાવી દિધું છે. શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં બધાથી ઓછા છે, તેમનાથી દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાત ગુણ છે. તેનું કારણ પણ પહેલાના સમાનજ સમજી લેવું બેઠાયે. વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં બધાથી ઓછા છે, દક્ષિણ દિશામાં તેમનાથી અસંખ્યાત ગુણ છે. એજ પ્રકારે પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અને તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીઓના નારક પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાઓમાં બધાથી ઓછા અને દક્ષિણ દિશામાં એનાથી અસંખ્યાત ગુણ અધિક છે. એનું કારણ તેજ છે કે જે પહેલા કહેવાયેલું છે.

પ્રત્યેક પૃથ્વીનું અલગ અલગ અલ્પ બહુત્વ બતાવીને સુત્રકાર હવે સાત પૃથ્વીઓની દિશાઓની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે—સાતમી પૃથ્વીની દક્ષિણ દિશાના નારકોની અપેક્ષાએ છટ્ઠી તમઃપ્રભાપૃથ્વીના પૂર્વ પશ્ચિમ તેમજ ઉત્તર દિશાના નારક અસંખ્યાત ગુણ છે. તેનું કારણ આ છે કે સાતમી પૃથ્વીમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પાપ કરવા વાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ કાંઈક ઓછું પાપ કરનાર છટ્ઠી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને આવા જીવ અધિક હોય છે, તેથીજ સાતમી પૃથ્વીની દક્ષિણ દિશાના નારકોની અપેક્ષાએ છટ્ઠી પૃથ્વીના પૂર્વ, પશ્ચિમ તેમજ ઉત્તર દિશાના નારક અસંખ્યાત ગુણ કહેલા છે.

છટ્ઠી પૃથ્વીના પૂર્વ પશ્ચિમ તેમજ ઉત્તર દિશાના નારકોની અપેક્ષાએ દક્ષિણના નારક અસંખ્યાત ગુણ છે. છટ્ઠી તમાપૃથ્વીના દક્ષિણના નારકોની અપેક્ષાએ પાંચમી ધૂમપ્રલા પૃથ્વીના પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તરમા નારક અસંખ્યાત ગુણ છે અને ધૂમપ્રલાની દક્ષિણ દિશાના નારક તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણ છે. દક્ષિણ દિશાના ધૂમપ્રલા પૃથ્વીના નારકોની અપેક્ષાએ ચોથી પંકપ્રલા પૃથ્વીના પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાના નારક અસંખ્યાત ગુણ છે. દક્ષિણ દિશાના ધૂમપ્રલા પૃથ્વીના નારકોની અપેક્ષાએ પંકપ્રલા પૃથ્વીના પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાના નારક અસંખ્યાત ગુણ છે અને તેજ પંકપ્રલાની દક્ષિણ દિશાના નારકો તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણ છે. દક્ષિણ દિશાના પંકપ્રલાના નારકોથી ત્રીજી વાલુકાપ્રલાના નારક પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં અસંખ્યાત ગુણ છે તેનાથી વાલુકાપ્રલાની દક્ષિણ દિશાના નારક અસંખ્યાત ગુણ છે. દક્ષિણ દિશાના વાલુકાપ્રલા પૃથ્વીના નારકોની અપેક્ષાએ દ્વિતીય શર્કરા પ્રલા પૃથ્વીના નારક પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં અસંખ્યાત ગુણ છે. આ શર્કરાપ્રલા પૃથ્વીના નારક દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાત ગુણ છે. દક્ષિણ દિશાના શર્કરાપ્રલા પૃથ્વીના નારકોથી આ રત્નપ્રલા પૃથ્વીના નારક પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં અસંખ્યાત ગુણ છે અને દક્ષિણ દિશામાં એનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણ છે.

દિશાની અપેક્ષા તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિયોતુ અલ્પ બહુત્વ-દિશાની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ પશ્ચિમ દિશામાં છે, કેમકે પશ્ચિમમાં ગૌતમદ્વીપ છે. તેની અપેક્ષાએ પૂર્વમાં વિશેષાધિક છે કેમકે પૂર્વમાં ગૌતમ દ્વીપ નથી. દક્ષિણ દિશામાં એનાથી પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં ચન્દ્ર સૂર્ય દ્વીપનો અભાવ છે. ઉત્તર દિશામાં તેનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે ત્યાં માનસ સરોવર હોવાથી ઘણું જળ છે અને પૂર્વોક્ત સુક્તિના અનુસાર જળમાં ઘણા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ (જળચર) વિદ્યમાન છે.

મનુષ્યોતુ અલ્પબહુત્વ દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા મનુષ્ય દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં છે. કેમકે આ દિશાઓમાં પાંચ ભરત અને પાંચ ચૈરવત ક્ષેત્ર યોડાં જ છે. તેમની અપેક્ષાએ પૂર્વ દિશામાં અસંખ્યાતગુણ અધિક છે કેમકે ત્યાં ક્ષેત્ર સંખ્યાત ગુણ અધિક છે; તેમની અપેક્ષાએ પણ પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે. કેમકે અધોલોકિક ગામોમાં સ્વભાવથી જ મનુષ્યોની બહુલતા છે.

દિશાની અપેક્ષાએ ભવનવાસિયોતુ અલ્પ-બહુત્વ, દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ ભવનવાસી દેવ પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં છે કેમકે, આ બંને દિશાઓમાં તેમના ભવન ઓછાં છે તેમની અપેક્ષાએ ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણ અધિક છે કેમકે સ્વસ્થાન હોવાથી ત્યાં ભવન ઘણાં અધિક છે. દક્ષિણ દિશામાં તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણ છે કેમકે ત્યાં પ્રત્યેક ત્રિકાયના ચાર

ચાર લાખ લવન અધિક છે અને ઘણા કૃષ્ણ પાક્ષિક આ દિશામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી જ તેઓ અસંખ્યાત ગુણા અધિક છે.

દિશાઓની અપેક્ષાએ વાનવ્યન્તરોનું અલ્પ અહુત્વ-દિશાની દૃષ્ટિથી વિચાર કરાયતો અધાથી ઓછા વાનવ્યન્તર દેવ પૂર્વ દિશામાં છે. કેમકે પોલા સ્થાનોમાં જ વાનવ્યતરોનો સંચાર થાય છે. ઘન જગ્યામાં (નક્કર જગ્યા) નથી થતો અને પૂર્વમાં નક્કર સ્થાન અધિક છે એ કારણે ત્યાં વાનવ્યન્તર થોડા જ હોય છે. પૂર્વની અપેક્ષાએ પશ્ચિમ દિશામાં વિશેષાધિક છે, કેમકે ત્યાં અધોલૌકિક ગામોમાં રન્ધ્ર છે. પશ્ચિમની અપેક્ષાએ ઉત્તર દિશામાં વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં તેમના સ્થાન હોવાથી નગરાવાસોની અહુલતા છે. ઉત્તરની અપેક્ષાએ દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે, કેમકે દક્ષિણ દિશામાં તેમના નગરાવાસ અત્યધિક છે.

દિશાની અપેક્ષાએ જ્યોતિષક દેવોનું અલ્પ અહુત્વ-દિશાઓની અપેક્ષાએ અધાથી ઓછા જ્યોતિષક દેવ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓમાં છે, કેમકે એ દિશાઓમાં ચન્દ્ર સૂર્ય ક્રીપોમાં કે જે ઉદ્યાન પ્રધાન છે અલ્પ જ્યોતિષક દેવ હોય છે. દક્ષિણ દિશામાં તેમની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે, કેમકે દક્ષિણમાં તેમના વિમાન અધિક છે અને કૃષ્ણ પાક્ષિક દક્ષિણમાં જ રહે છે. ઉત્તર દિશામાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે કેમકે ઉત્તરમાં માનસ સરોવરમાં જ્યોતિષક દેવોના ક્રીડા સ્થાન ઘણા છે અને ક્રીડામાં નિરત રહેવાના કારણે ત્યાં જ્યોતિષક દેવ સદૈવ રહે છે. માનસ સરોવરના મત્સ્ય આદિ જલચર યોતાના નજીકના વિમાનોને જોઈને જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લે છે અને પછી કાંઈક વ્રતને સ્વીકારીને તથા અશન આદિનો ત્યાગ કરીને નિદાનના કારણે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ કારણ છે કે ઉત્તર દિશામાં દક્ષિણની અપેક્ષાએ જ્યોતિષક દેવ વિશેષાધિક મળે છે.

દિશાઓની અપેક્ષાએ સૌધર્મ આદિ દેવોનું અલ્પ અહુત્વ દિશાઓની અપેક્ષાએ અધાથી ઓછા વૈમાનિક દેવ સૌધર્મ કલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓમાં છે. એનું કારણ એ છે કે આબલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાનો તે ચારે દિશાઓમાં અરાબર છે, પરન્તુ અહુસંખ્યક અને અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાળા પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં જ હોય છે પૂર્વ પશ્ચિમમાં નથી હોતાં. તે કારણે પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં અધાથી ઓછા વૈમાનિક દેવ છે. તેમની અપેક્ષાએ ઉત્તરમાં વૈમાનિક દેવ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે. કેમકે ત્યાં પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન ઘણાં છે અને તેઓ અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર

વાળા છે. દક્ષિણમાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે દક્ષિણ દિશામાં કૃષ્ણ પાક્ષિકોનું અધિકતાથી ગમન થાય છે.

ધંશાન કલ્પના વૈમાનિક દેવોનું અલ્પ-બહુત્વ-દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા દેવ ધંશાન કલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં છે, ઉત્તરમાં એનાથી અસંખ્યાત ગુણિત છે, તેનું કારણ પહેલાં જે બતાવ્યું છે તેજ સમજવું જોઈએ. દક્ષિણમાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે કેમકે ત્યાં કૃષ્ણપાક્ષિકોની પ્રચુરતાથી ગમન થાય છે.

સનત્કુમાર કલ્પના દેવોનું અલ્પ બહુત્વ-બધાથી ઓછા દેવ સનત્કુમાર કલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં છે, ઉત્તરમાં તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા છે અને દક્ષિણમાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ પૂર્વવત્ સમજ લેવું જોઈએ.

માહેન્દ્ર કલ્પના દેવોનું અલ્પ બહુત્વ-માહેન્દ્ર કલ્પમાં બધાથી ઓછા દેવ પૂર્વ પશ્ચિમમાં છે, તેમની અપેક્ષાએ ઉત્તરમાં અસંખ્યાત ગુણા અને ઉત્તરની અપેક્ષાએ દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ પણ પૂર્વની જેમ સમજ લેવું જોઈએ.

બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવોનું અલ્પ બહુત્વ-બધાથી ઓછા દેવ બ્રહ્મલોકમાં પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં છે, કેમકે બહુસંખ્યક કૃષ્ણપાક્ષિક તિર્યચ દક્ષિણ દિશામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને શુકલપાક્ષિક થોડાજ હોય છે તે કારણે બ્રહ્મલોકમાં પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં બધાથી ઓછા દેવ છે તથા દક્ષિણ દિશામાં તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણા છે, કેમકે ત્યાં ઘણા કૃષ્ણ પાક્ષિક ઉત્પન્ન થાય છે.

લાન્તક દેવોનું અલ્પ બહુત્વ-લાન્તક કલ્પમાં પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં બધાથી ઓછા દેવ છે તથા દક્ષિણમાં તેનાથી અસંખ્યાત ગણા છે તેનું કારણ પૂર્વવત્ સમજ લેવું જોઈએ.

મહાશુક કલ્પના દેવોનું અલ્પબહુત્વ-મહાશુક નામક કલ્પમાં પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાઓમાં બધાથી ઓછા દેવ છે તથા દક્ષિણમાં તેનાથી અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે દક્ષિણ દિશામાં બહુસંખ્યક કૃષ્ણ પાક્ષિક ઉત્પન્ન થાય છે,

સહસ્રાર કલ્પના દેવોનું અલ્પ બહુત્વ-સહસ્રાર કલ્પમાં પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં બધાથી ઓછા દેવ છે તથા દક્ષિણમાં તેમનાથી અસંખ્યાત ગુણિત અધિક છે. એનું કારણ પણ પૂર્વોક્ત સમજવું નોંધવું.

આનત-પ્રાણુત આદિ કલ્પોમાં દેવોનું અલ્પ બહુત્વ-હું આયુષ્મન ! શ્રમણ ! સહસ્રાર કલ્પ પછી ઊંપરના કલ્પોના તથા ઐવેયક તેમજ અનુત્તર વિમાનોના દેવ ચારે દિશાઓમાં સમાન-બરાબર છે, કેમકે ત્યાં મનુષ્યોનીજ ઉત્પત્તિ થાય છે.

સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ-દિશાઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા સિદ્ધ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં છે. તેનું કારણ એ છે કે સિદ્ધિ મનુષ્યોને જ પ્રાપ્ત થાય છે અન્ય કોઈ જીવને નહિં, સિદ્ધ થનારા મનુષ્ય ચરમ સમયમાં જ્યાં સ્થિત હોય છે, ત્યાંથી સિદ્ધા તેઓ ઉપર જાય છે અને તેજ સીધમાં (એજ દિશામાં) જઈને લોકાત્ર પર પ્રતિષ્ઠિત થાય છે, જરાપણ આમ તેમ નથી થતા દક્ષિણ દિશામાં પાંચ ભરત ક્ષેત્રોમાં તથા ઉત્તર દિશામાં પાંચ ચૈરવત ક્ષેત્રોમાં થોડાજ મનુષ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, કેમકે સિદ્ધ ક્ષેત્ર ઓછા છે અને વળી સુષમા આદિ આરાઓમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી થતી. એ કારણથી દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં સિદ્ધ બધાથી ઓછા છે. પૂર્વ દિશામાં તેમનાથી અસંખ્યાત ગુણુ છે, કેમકે ભરત તેમજ ચૈરવત ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પૂર્વ વિદેહ સંખ્યાત ગુણિત છે તેથીજ ત્યાં મનુષ્ય પણ સંખ્યાત ગુણિત છે અને ત્યાંથી સર્વ કાળમાં સિદ્ધિ થતી રહે છે. (ત્યાં આરાના વિલાગ નથી-સદા ચોથા આરાની સ્થિતિ રહે છે) પશ્ચિમ દિશામાં તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે અધો-લોકિક ગામોમાં મનુષ્યોની અધિકતા હોય છે ॥ ૨ ॥

પ્રથમ દિગ્દાર સમાપ્ત

ગતિદ્વાર કો લેકર અલ્પ બહુત્વ કા કથન

(૨) ગતિ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(एणसि णं मंते ! नेरइयाणं तिरिक्खज्जोणियाणं मनुस्साणं देवाणं

સિદ્ધાણ ચ) હે ભગવન્ ! આ નારકો, તિર્થંચો, મનુષ્યો, દેવો અને સિદ્ધોની (પંચગતિ અણુવાણં) પાંચ ગતિયોની અપેક્ષાએ (સમાસેણ) સંક્ષેપથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા) અદ્ય છે (બહુયા વા) અગર ઘણા છે (તુલ્લા વા) અગર તુલ્ય છે (ત્રિસેસાહિયા વા) અપર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા હે ગૌતમ (સવ્વત્યોવા) બધાથી ઓછા (મણુસ્સા) મનુષ્ય છે (નેરહ્યા અસંલેજ્જ ગુણા) નૈરયિક અસંખ્યાત ગુણિત છે (દેવા) દેવ (અસંલેજ્જ ગુણા) અસંખ્યાત ગુણા છે (સિદ્ધા) સિદ્ધ (અણંતગુણા) અનન્ત ગુણા છે (તિરિક્ખ જોણિયા અનન્ત ગુણા) તિર્થંચ અનન્ત ગુણા છે

(एणसिणं भंते नेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं, तिरिक्खजोणिणीणं, मणुस्साणं, मणुस्सीणं, देवाणं, देवीणं, सिद्धाणं च) ભગવન્ ! આ નારકો, તિર્થંચો, તિર્થંચનિયો, મનુષ્યો, મનુષ્યસ્ત્રિયો, દેવો, દેવિયો, અને સિદ્ધોની (અટ્ટગતિ અણુવાણં) આઠ ગતિયોની અપેક્ષાએ (સમાસેણ) સંક્ષેપથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા) અદ્ય છે (બહુયા વા) અગર વધારે છે (તુલ્લા વા) અથવા તુલ્ય છે (ત્રિસેસાહિયા વા) અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્યોવાઓ) બધાથી અદ્ય (મણુસીઓ) માનુષિયો છે (મણુસ્સા અસંલેજ્જ ગુણા) મનુષ્ય અસંખ્યાત ગુણા છે (નેરહ્યા અસંલેજ્જ ગુણા) નૈરયિક અસંખ્યાત ગણા છે (તિરિક્ખજોણિણીઓ) તિર્થંચનિયો (અસંલેજ્જ ગુણાઓ) અસંખ્યાત ગણી છે (દેવા અસંલેજ્જગુણા) દેવ અસંખ્યાત ગુણા છે (દેવીઓ સંલેજ્જ ગુણાઓ) દેવિયો સંખ્યાત ગણી છે (સિદ્ધા આણંતગુણા) સિદ્ધ અનન્ત ગણા છે (દારં) બીજી ગતિ દ્વાર સમાપ્ત

ટીકાર્થ—પ્રથમ દિશા દ્વારની પ્રરૂપણા કર્યા પછી હવે બીજી ગતિ રૂપ દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! આ પૂર્વ કથિત નારકો, તિર્થંચો, મનુષ્યો, દેવો અને સિદ્ધોની પાંચ ગતિયોની અપેક્ષાએ અર્થાત્ ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ, સંક્ષેપથી કોણ કોનાથી ઓછા વધારે, સરખા કે વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—હે ગૌતમ બધાથી ઓછા મનુષ્ય છે. મનુષ્યોની અપેક્ષાએ નૈરયિક અસંખ્યાત ગુણા છે, નૈરયિકોની અપેક્ષાએ દેવ અસંખ્યાત ગણા છે દેવોની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અનન્ત ગણા છે અને સિદ્ધોની અપેક્ષાએ તિર્થંચ અનન્ત ગણા છે. નારક તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે તેઓ એક અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રોના પ્રદેશોની રાશિના પ્રથમ વર્ગમૂલને બીજી વર્ગમૂળથી ગુણુકાર કરવાથી જે પ્રદેશ રાશિ નિષ્પન્ન થાય છે, તેટલીજ ઘનકૃત લોકની એક પ્રદેશવાળી શ્રેણિઓમાં જેટલો આકાશ પ્રદેશ થાય છે, તેટલા જ નારકોનું પ્રમાણ છે. નારકોની અપેક્ષાએ દેવ અસંખ્યાત ગુણિત છે, કેમકે

વ્યન્ટર અને જ્યોતિષક પ્રતરની અસંખ્યાત લાગવતી શ્રેણિયોના આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. સિદ્ધ તેમનાથી પણ અનન્ત ગુણ છે, કેમકે તેઓ અલવ્યોથી અનન્ત ગુણ છે. સિદ્ધોની અપેક્ષાએ તિર્યંચ અનન્ત ગુણિત છે, કેમકે એકલા વનસ્પતિ કાર્મિક જ સિદ્ધોમાં અનન્ત ગુણ છે. આ મનુષ્યો નારકો, તિર્યંચો, દેવો અને સિદ્ધોનું અલ્પત્વ બહુત્વ બતાવ્યું છે.

હવે નારક, તિર્યંચ, તિર્યંચની, મનુષ્ય, મનુષ્ય સ્ત્રી, દેવ, દેવી, અને સિદ્ધ આ આઠનું અલ્પ બહુત્વ કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્? આ નારકો, તિર્યંચો, તિર્યંચીનિયો, મનુષ્યો, મનુષ્યસ્ત્રિયો, દેવો, દેવિયો અને સિદ્ધો આ આઠ ગતિયોની અપેક્ષાએ સંક્ષેપથી કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછી મનુષ્ય-સ્ત્રિયો છે, કેમકે તેમની સંખ્યા સંખ્યાત કોડાકોડી પ્રમાણ છે, તેમની અપેક્ષાએ મનુષ્ય અસંખ્યાત ગુણ છે, કેમકે તેઓમાં વેદની વિવક્ષા કરવાથી સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પણ સંમિલિત છે. સંમૂર્છિમ મનુષ્યની ઉચ્ચાર આદિથી લઈને નગરની મોરીયો વિગેરેમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથીજ તેઓ અસંખ્યાત છે. મનુષ્યની અપેક્ષાએ નારક અસંખ્યાત ગુણ છે. મનુષ્ય જે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યામાં મળે તો પણ શ્રેણિના અસંખ્યાતમા લાગવતી પ્રદેશોની રાશિના બરાબર ઉપલબ્ધ થાય છે, તેમની અપેક્ષાએ અંગુલમાત્ર પ્રદેશના ક્ષેત્રની રાશિવતી ત્રીજા વર્ગ મૂળથી ગુણેલ પ્રથમ વર્ગમૂળ પ્રમાણ શ્રેણિગત પ્રદેશોની રાશિના બરાબર નારક અસંખ્યાત ગુણ છે. નારકોની અપેક્ષાએ તિર્યંચીની અસંખ્યાત ગણી છે. કેમકે તે પ્રતરા સંખ્યેય ભાગમાં રહિને અસંખ્યેય શ્રેણિયોના આકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે. દેવ તેમનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણ છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત ગણાપ્રતરના અસંખ્યાત લાગવતી અસંખ્ય શ્રેણિયોના પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે, દેવોની અપેક્ષાએ દેવિયો અસંખ્યાત ગણી અધિક છે, કેમકે તે તેઓથી બત્રીસ ગણી છે. દેવીયોની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અનન્ત ગુણિત છે અને સિદ્ધોની અપેક્ષાએ તિર્યંચ અનન્તગણ છે. તેઓની અધિકતાનું કારણ પહેલાં કહી દિધેલું છે. ॥ ૩ ॥

ગતિદ્વાર સમાપ્ત

સેન્દ્રિય દ્વાર

શબ્દાર્થ—(एसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સહદિયાણં) ઇન્દ્રિય યુક્ત (एगिंदियाणं, बेइंदियाणं, तेइंदियाणं, चउरिंदियाणं, पंचिंदियाणं, अणिंदियाणं) એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિયોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણ કોનાથી (अप्पा वा) અદ્ય છે (बहुया वा) ઘણા છે (तुल्ला वा) તુલ્ય છે, (विसेसाहिया वा) વિશેષાધિક છે, (गोयमा) હે ગૌતમ (सव्वत्थोवा) બધાથી ઓછા (पंचेदिया) પંચેન્દ્રિય છે (चउरिंदिया विसेसाहिया) ચતુરિન્દ્રિય વિશેષાધિક છે (तेइंदिया) ત્રણ ઇન્દ્રિય (विसेसाहिया) વિશેષાધિક છે (बेइंदिया विसेसाहिया) બે ઇન્દ્રિય વિશેષાધિક છે (अणिंदिया अणंतगुणा) અનિન્દ્રિયો અનંત ગણા છે. (एगिंदिया अणंतगुणा) એકેન્દ્રિય અનન્તગણા છે (सइंदिया) ઇન્દ્રિય યુક્ત (विसेसाहिया) વિશેષાધિક છે

(एसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સહદિયાણં) ઇન્દ્રિય યુક્ત (एगिंदियाणं) એકેન્દ્રિય (बेइंदियाणं) બે ઇન્દ્રિય (तेइंदियाणं) ત્રણ ઇન્દ્રિય (चउरिंदियाणं) ચાર ઇન્દ્રિય (पंचिंदियाणं) પાંચ ઇન્દ્રિય (अपज्जत्ताणं) અપર્યાપ્તમાં (कचरे कचरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा) અદ્ય છે (बहुया वा, तुल्लाया, विसेसाहिया वा) ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ? (सव्वत्थोवा पंचिंदिया अपज्जत्तगा) બધાથી ઓછા પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત છે (चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया) ચતુરિન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (तेइंदिय अपज्जत्तगा विसेसाहिया) ત્રણ ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया) બે ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (एगिंदिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा) એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અનન્ત ગુણા છે (सइंदिया अपज्जत्तगा) સેન્દ્રિય ઇન્દ્રિયવાન્ અપર્યાપ્ત (विसेसाहिया) વિશેષાધિક છે

(एसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સહદિયાણં) સઇન્દ્રિય (एगिंदियाणं) એકેન્દ્રિય (बेइंदियाणं) બે ઇન્દ્રિય (तेइंदियाणं) ત્રણ ઇન્દ્રિય (चउरिंदियाणं) ચાર ઇન્દ્રિય (पंचिंदियाणं) પંચેન્દ્રિય (अपज्जत्ताणं) પર્યાપ્તમાં (कचरे कचरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અદ્ય ઘણા તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा) બધાથી ઓછા ચાર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત છે (पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया) પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (बेइंदिया पज्जत्तया विसेसाहिया) દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. (तेइंदिया पज्जत्तगा) ત્રણ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત (विसेसाहिया)

વિશેષાધિક છે (एगिंदिया पज्जत्तागा आणंतगुणा) એકેન્દ્રિય પર્યામિ અનન્તગુણા છે (सइंदिया पज्जत्तागा) સેઠ્ઠન્દ્રિય ઇન્દ્રિયણા પર્યામિ (विसेसाहिया) વિશેષાધિક છે.

(एएसिणं भंते ! सइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) હે ભગવન્ ! આ સેન્દ્રિય પર્યામિ અને અપર્યામિમાં (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અદપ, ઘણા, તુદ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा सइंदिया अपज्जत्तागा) બધાથી ઓછા સેન્દ્રિય અપર્યામિ છે (सेइंदिया पज्जत्तागा) સેન્દ્રિય પર્યામિ (संखेज्जगुणा) સંખ્યાત ગુણા છે (एएसिणं भंते एगिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहितो) ભગવન્ ! આ પર્યામિ અને અપર્યામિ એકેન્દ્રિયોમા કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्लाया वा विसेसाहिया वा) અદપ, ઘણા, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ (सव्वत्थोवा) બધાથી ઓછા (एगिंदिया) એકેન્દ્રિય (अपज्जत्ता) અપર્યામિ છે (एगिंदिया) એકેન્દ્રિય (पज्जत्तागा संखेज्जगुणा) પર્યામિ સંખ્યાત ગુણા છે (एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (बेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) બે ઇન્દ્રિય પર્યામિ અપર્યામિમાં (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અદપ, બહુ, તુદ્ય અથવા વિશેષાધિક છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा बेइंदिया पज्जत्तागा) બધાથી ઓછા બે ઇન્દ્રિય પર્યામિ છે (बेइंदिया अपज्जत्तागा असंखेज्ज गुणा) બે ઇન્દ્રિય અપર્યામિ અસંખ્યાત ગુણા છે (एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (तेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) ત્રણુ ઇન્દ્રિય પર્યામિ અપર્યામિમાંથી (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया ?) અદપ, ઘણા, તુદ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ (सव्वत्थोवा तेइंदिया पज्जत्तागा) બધાથી ઓછા ત્રણુ ઇન્દ્રિય પર્યામિ છે (ते इंदिया अपज्जत्तागा असंखेज्ज गुणा) ત્રણુ ઇન્દ્રિય અપર્યામિ અસંખ્યાત ગણા છે (एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (चतुरिंदियाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं) ચાર ઇન્દ્રિય પર્યામિ અને અપર્યામિમાંથી (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અદપ, બહુ, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा चतुरिंदिया पज्जत्तागा) બધાથી ઓછા ચતુરિન્દ્રિય પર્યામિ છે (एएसिणं भंते !) ભગવન્ આ (पंचेदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) પાંચેન્દ્રિય પર્યામિ અને અપર્યામિ પાંચેન્દ્રિયોમાંથી (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અદપ, ઘણા, તુદ્ય, અગર વિશેષાધિક છે (गोयमा) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थो वा पंचिंदिया पज्जत्तागा) બધાથી ઓછા પાંચેન્દ્રિય પર્યામિ છે (पंचिंदिया अपज्जत्तागा असंखेज्ज गुणा) પાંચેન્દ્રિય અપર્યામિ અસંખ્યાત ગુણા છે.

(ए एसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (सइंदियाणं एगिंदियाणं बेइंदियाणं ते इंदियाणं चउरिंदियाणं पंचिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) સેન્દ્રિય, એકેન્દ્રિય ક્ષીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય; પાંચેન્દ્રિયના પર્યામિ અને અપર્યામિમાંથી (कयरे कयरे

હિન્તો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય યા વિશેષાધિક છે (નોયમા) હે ગૌતમ ! (સચ્ચત્યોવા ચરિરિદિયા પજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા ચાર ઇન્દ્રિય પર્યામ છે (પંચિદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) પંચેન્દ્રિય પર્યામ વિશેષાધિક છે (વેઈદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) બે ઇન્દ્રિય પર્યામ વિશેષાધિક છે (તેઈદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) ત્રણ ઇન્દ્રિય પર્યામક વિશેષાધિક છે (પંચિદિયા અપજ્જત્તગા અસંલેજ્જગુણા) પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગુણા છે (ચરિરિદિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) ચાર ઇન્દ્રિય અપર્યામ વિશેષાધિક છે (તેઈદિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) ત્રણ ઇન્દ્રિય અપર્યામ વિશેષાધિક છે (ઈર્ગિદિયા અપજ્જત્તગા અણંત ગુણા) એકેન્દ્રિય અપર્યામ અનન્ત ગુણા છે (સઈદિયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (ઈર્ગિદિયા પજ્જત્તગા અસંલેજ્જગુણા) એકેન્દ્રિય પર્યામ અસંખ્યાત ગુણા છે (સઈદિયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સેન્દ્રિય પર્યામ વિશેષાધિક છે (સઈદિયા વિસેસાહિયા) સેઇન્દ્રિય-ઇન્દ્રિયવાન્ વિશેષાધિક છે ॥ સૂત્ર ૪ ॥

ટીકાર્થ-હવે ઇન્દ્રિય દ્વારની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરાય છે-શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! આ સેન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયવાળા સામાન્ય જીવ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય છે ઇચ્છા શંખ આદિ બે ઇન્દ્રિય છે. કીડીમકોડી આદિ ત્રણ ઇન્દ્રિય છે. ભ્રમર વિગેરે ચાર ઇન્દ્રિય છે. તિર્યંચ વિગેરે પંચેન્દ્રિય છે અને અનિન્દ્રિય અર્થાત્ સિદ્ધ છે, તેઓમાંથી કયો જીવ કોનાથી અલ્પ, વધારે, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પંચેન્દ્રિય જીવ છે કેમકે તેઓ સંખ્યાત કોડાકોડી યોજન પ્રમાણ વિષ્કંભ સૂચીથી પ્રમિત પ્રતરના અસંખ્યેય ભાગગત અસંખ્યાત શ્રેણિયોમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. ચતુરિન્દ્રિય જીવ તેમનાથી વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ વિષ્કંભ સૂચીથી પ્રચુર સંખ્યાત કોડાકોડી યોજન પ્રમાણ છે. ત્રીન્દ્રિય જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ વિષ્કંભ સૂચીથી પ્રચુરતર અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન પ્રમાણ છે. બે ઇન્દ્રિય જીવ તેમની અપેક્ષાએ પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ વિષ્કંભ સૂચીના પ્રચુરતમ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન પ્રમાણ છે. સિદ્ધ જીવ દ્વીન્દ્રિયોથી અનન્ત ગુણા છે, કેમકે તેઓ અનન્ત છે અનિન્દ્રિયોથી એકેન્દ્રિય જીવ અનન્ત ગુણા છે, કેમકે એકેન્દ્રિય વનરૂપિ કાયિક જીવ સિદ્ધોથી પણ અનન્ત ગણા છે. સેન્દ્રિય અર્થાત્ બધી ઇન્દ્રિયો વાળા જીવ એકેન્દ્રિયોથી વિશેષાધિક છે કેમકે સેન્દ્રિય જીવોમાં દ્વીન્દ્રિય આદિનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ સમુચ્ચય જીવોનું અલ્પ બહુત્વ કહ્યું છે.

અપર્યાપ્ત સમુચ્ચય જીવોનું અદ્વય બહુત્વ-હે ભગવન્ ! આ સેન્દ્રિય, એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તેમજ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવોમાં કોણ કોનાથી અદ્વય, વધુ તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય જીવ બધાથી ઓછા છે કેમકે તે એટલાજ છે. જેટલા એક પ્રતરમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર ખંડ હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ ચાર ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રચુર અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ ખંડ પ્રમાણ છે. તેમની અપેક્ષાએ ત્રિઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રચુરતર પ્રતરાંગુલના અસંખ્યેય ભાગ ખંડ પ્રમાણ છે. દ્વિઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રચુરતમ પ્રતરાંગુલના અસંખ્યેય ભાગ ખંડ પ્રમાણ છે. એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી અનન્તગુણિત છે, કેમકે અપર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક સદૈવ અનન્ત મળી આવે છે. સઘન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે., કેમકે સઘન્દ્રિય સામાન્ય જીવોમાં એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, આદિ બધા સંમિલિત છે. આ અપર્યાપ્તક જીવોનું અદ્વય બહુત્વ થયું.

પર્યાપ્ત જીવોનું અદ્વયબહુત્વ-શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ સઘન્દ્રિય, એકેન્દ્રિય; દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયા પર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણ કોની અપેક્ષાએ અદ્વય, ઘણા; તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ચાર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે ચાર ઇન્દ્રિયનું આયુષ્ય અદ્વય હોય છે, તેથી અધિક કાળ સુધિ ન રહેવાથી પ્રશ્નના સમયે તેઓ થોડાજ મળી આવે તેમ છે. પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ પ્રચુર પ્રતરાંગુલના અસંખ્યાત ખંડોના બરાબર છે. દ્વિઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ પ્રચુરતર પ્રતરાંગુલના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ખંડોના બરાબર છે. ત્રિઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રચુરતમ પ્રતરાંગુલના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ખંડોના બરાબર છે. એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ અનન્ત ગુણિત છે કેમકે વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્ત હોય છે. સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં દ્વીન્દ્રિય આદિના પર્યાપ્ત પણ સંમિલિત છે

આ પ્રકારે પર્યાપ્તક જીવોનું અલ્પ બહુત્વ દેખાડીને હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોના અલ્પ બહુત્વનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! આ સઘન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા તુલ્ય અને વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા અપર્યાપ્ત સઘન્દ્રિય છે, સઘન્દ્રિયમાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જ સર્વ લોકમા વ્યાપ્ત હોવાને કારણે ઘણા છે અને તેઓમાં અપર્યાપ્ત બધાથી ઓછા હોય છે. સઘન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેઓની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હૈ ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય છે અને પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય તેમનાથી સંખ્યાત ગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃપ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! દ્વિઘન્દ્રિય પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત પ્રતરંગુલના જેટલા સંખ્યાત માત્ર ખંડ છે, તેઓ તેમના બરાબર છે, જ્યારે દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત પ્રતરવર્તી અસંખ્યેય ભાગ ખંડ પ્રમાણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા; તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ બધાથી ઓછા છે અને ત્રીન્દ્રિક અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યત ગણા છે તેનું કારણ પૂર્વની જેમજ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો ભગવન્ ! ચાર ઘન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ; ઘણા, તુલ્ય અને વિશેષાધિક છે

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! ચાર ઘન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ બધાથી ઓછા છે, અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક સૌથી ઓછા છે અને અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે. એ પ્રકારે છ તું અદ્વ્ય બહુત્વ રૂપ થોથું, અદ્વ્ય બહુત્વ બતાવીને હવે સેન્દ્રિય આદિ સમુદ્ધિત પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોના અદ્વ્ય બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.—હે ભગવન ! આ સઘન્દ્રિયોના; એકેન્દ્રિયના દ્વીન્દ્રિયના, ત્રીન્દ્રિયોના ચાર ઇન્દ્રિયોના અને પંચેન્દ્રિયના, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણકોનાથી અદ્વ્ય; ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ચારઇન્દ્રિય પર્યાપ્તક બધાથી ઓછા છે પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક તેઓની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે; દ્વીન્દ્રિયોના, પર્યાપ્તક તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે; ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક તેઓનાથી પણ વિશેષાધિક છે, પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા છે. ચારઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી વિશેષાધિક છે; ત્રીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે. દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેનાથી પણ વિશેષાધિક છે એકેન્દ્રિયના અપર્યાપ્ત તેમનાથી અનન્ત ગણા છે, સઘન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તેમનાથી વિશેષાધિક છે. એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમનાથી સંખ્યાત ગણા અધિક છે. સઘન્દ્રિય પર્યાપ્ત તેમનાથી વિશેષાધિક છે.

॥ ઇન્દ્રિય દ્વાર સમાપ્ત ॥ (સૂત્ર ૪)

કાયદ્વાર કા નિરૂપણ

કાય દ્વાર

શબ્દાર્થ—(એસિ ણં મંતે) ભગવન ! આ (સકાહ્યાણં પુદ્વિકાહ્યાણં આઝ કાહ્યાણં, તેઝકાહ્યાણં, વાઝકાહ્યાણં, વળસસઙ્કાહ્યાણં, તસકાહ્યાણં અકાહ્યાણં) સકાય, પૃથ્વીકાય, જળકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય અને અકાયિક જીવોમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અદ્વ્ય, ઘણા, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા તસકાહ્યા) બધાથી ઓછા ત્રસ કાયિક છે (તેઝકાહ્યા અસંલેઝ્જગુણા) તેજસ્કાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે (પુદ્વી કાહ્યા વિસેસાહિય.) પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે (આઝકાહ્યા વિસેસાહિયા) જળકાયિક વિશેષાધિક છે (વાઝકાહ્યા વિસેસાહિયા) વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે (અકાહ્યા

અર્ણવગુણ) અકાયિક અર્થાત્ સિદ્ધ અનંત ગુણુ છે (વળસ્સડકાઈયા અર્ણવગુણ) વનસ્પતિકાયિક અનંતગણુ છે (સકાઈયા વિસેસાહિયા) સકાયિક વિશેષાધિક છે.

(ઈસિંઙં મંતે !) હે ભગવન્ ! આ (સકાઈયાઙં, પુઢવિકાઈયાઙં, તેઁકાઈયાઙં વાઁકાઈયાઙં, વળસ્સડકાઈયાઙં, તસકાઈયાઙં, અપજ્જત્તાઙં) સકાયિક, પૃથ્વીકાયિક, જ્ઞાકાયિક, તેજ્સકાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, ત્રસકાયિક, અને અકાયિક છુવેના અપર્યાપ્તમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદપ, ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા તસકાઈયા અપજ્જત્તગા) ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત ધધાથી ઁાછા છે (તેઁકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંઁજ્જ ગુણા) તેજ્સકાયિક અપર્યાપ્ત અસં-ખ્યાત ગુણુ છે (પુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (આઁકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) જ્ઞાકાયિક અપર્યાપ્ત વિશે-ષાધિક છે (વાઁકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વળસ્સડકાઈયા અપજ્જત્તગા અર્ણવ ગુણા) વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અનંત ગુણુ છે (સકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે

(ઈસિ ઙં મંતે ! ભગવન્ ! આ (સકાઈયાઙં, પુઢવિકાઈયાઙં, આઁકાઈયાઙં, તેઁકાઈયાઙં, વાઁકાઈયાઙં; વળસ્સડકાઈયાઙં, તસકાઈયાઙં, પજ્જત્તગાઙં) સકાયિક, પૃથ્વીકાયિક, જ્ઞાકાયિક, તેજ્સકાયિક, વાયુકાયિક; વનસ્પતિકાયિક, તથા ત્રસ કાયિકના પર્યાપ્તમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અદપ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા તસકાઈયા પજ્જત્તગા) ધધાથી ઁાછા ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત છે (તેઁકાઈયા પજ્જત્તગા અસંઁજ્જગુણા) તેજ્સકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગુણુ છે (પુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (આઁકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) જ્ઞાકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વાઁ-

કાઠ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વળસ્સઈ કાઠ્યા પજ્જત્તગા અર્ણતગુણા) વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્તગણા છે (સકાઠ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે

(ણસિણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (સકાઠ્યાણં પજ્જત્તા પજ્જત્તગાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સકાયિકોમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કેણુ કેનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે હે (ગોયમા) ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા સકાઠ્યા અપજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા સકાયિક અપર્યાપ્ત છે (સકાઠ્યા પજ્જત્તગા સંલેજ્જત્તગા) સકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગણુ છે (ણસિણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (પુઢવિકાઠ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કેણુ કેનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા પુઢવિકાઠ્યા અપજ્જત્તગા બધાથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત છે (પુઢવિકાઠ્યા પજ્જત્તગા અસંલેજ્જ ગુણા) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણુ છે (ણસિણં મંતે !) હે ભગવન્ ! આ (આઠ્ઠકાઠ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં) જળકાયોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કેણુ કેનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) થોડા, ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા આઠ્ઠકાઠ્યા અપજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા જળકાયિક અપર્યાપ્ત છે (આઠ્ઠકાઠ્યા પજ્જત્તગા સંલેજ્જત્તગુણા) જળકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણુ છે (ણસિણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (તેઠ્ઠકાઠ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં) તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કેણુ કેનાથી અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) થોડા, બધારે, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા તેઠ્ઠકાઠ્યા) બધાથી ઓછા તેજસ્કાયિક (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્ત છે (તેઠ્ઠકાઠ્યા પજ્જત્તગા સંલેજ્જ ગુણા) તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત

સંખ્યાત ગુણુ છે (एणसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (વાઝકાઙ્કાયાણં પજ્જત્તા પજ્જ-
 ત્તાણં) વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી
 (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર
 વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા વાઝકાઙ્કાયા અપજ્જત્તગા) બધાથી
 ઓછા વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક છે. (વાઝકાઙ્કાયા પજ્જત્તગા સંલેઙ્કગુણા) વાયુકાયિક
 પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગુણુ છે. (एणसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (વળસ્સઙ્કાઙ્કાયા-
 ણં પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) વનસ્પતિ કાયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત (કચરે કચરે
 હિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) થોડા;
 ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા વળસ્સઙ્કાઙ્કા
 કાઙ્કાયા અપજ્જત્તગા) સૌથી ઓછા વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત છે (વળસ્સઙ્કાઙ્કાઙ્કા
 પજ્જત્તગા સંલેઙ્કગુણા) વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગુણુ છે (एणसिणं भंते !)
 ભગવન્ ! આ (તસકાઙ્કાયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) ત્રસકાયિકના પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્તમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા
 વિસે સાહિયા વા ?) ઘણા, થોડા, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (સવ્વત્થોવા તસકાઙ્કાયા પજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા ત્રસકાયિકના પર્યાપ્ત છે
 (અપજ્જત્તગા અસંલેઙ્કગુણા) અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગુણુ છે

(एणसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (સકાઙ્કાયાણં પુઢવિકાઙ્કાયાણં આઝકાઙ્કાયાણં
 તેઝકાઙ્કાયાણં વાઝકાઙ્કાયાણં વળસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં તસકાઙ્કાયાણં ય પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) સકાયિક,
 પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને
 ત્રસકાયિક જીવોના પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્તમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી
 (અપ્પા વા બહુયાવા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) થોડા ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે
 (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા તસકાઙ્કાયા પજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા ત્રસકાયિક
 પર્યાપ્ત છે (તસકાઙ્કાયા અપજ્જત્તગા અસંલેઙ્કગુણા) ત્રસ કાયિક અપર્યાપ્ત
 અસંખ્યાત ગુણુ છે (તેઝકાઙ્કાયા અપજ્જત્તગા અસંલેઙ્કગુણા) તેજકાયિક અપ-

યાસ્તિ અસંખ્યાત ગુણા છે (પુઢવિકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (આઝકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) જ્ઞકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વાઝકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (તેઝકાઙ્યા પજ્જત્તગા સંઝેઝ્જગુણા) તેજ્કાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગુણા છે (પુઢવિકાઙ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (આઝકાઙ્યા પજ્જત્તા વિસેસાહિયા) જ્ઞકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વાઝકાઙ્યા પજ્જત્તા વિસેસાહિયા) વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વળ્સસઙ્કાઙ્યા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા) વનરૂપતિકાયિક અપર્યાપ્ત અનન્ત ગુણા છે (સકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વળ્સસઙ્કાઙ્યા પજ્જત્તગા સંઝેઝ્જગુણા) વનરૂપતિકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગુણા છે (સકાઙ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સકાઙ્યા વિસેસાહિયા) સકાયિક વિશેષાધિક છે ॥ ૫ ॥

ટીકાર્થ—હવે ચોથા કાયદારની અપેક્ષાએ અહપખહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! જે આ સકાયિક અર્થાત્ કાયાવાળા સામાન્ય સંસારી જીવ છે, તથા પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનરૂપતિકાયિક, ત્રસકાયિક, અને અકાયિક અર્થાત્ કાયા રહિત સિદ્ધ જીવ છે. તેઓમાંથી કોણ કોનાથી; ઘણા થોડા સરખા અગર વિશેષાધિક છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હવે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ત્રસકાયિક અર્થાત્ ક્ષીન્દ્રયાદિ જીવ છે, કેમકે ક્ષીન્દ્રયાદિજ ત્રસકાયિક છે અને તેઓ અન્ય કાયિકોની અપેક્ષાએ ઓછા હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજ્કાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની ખરાખર છે, પૃથ્વિકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રચુર અસંખ્યાત લોકાકાશોના પ્રદેશોની ખરાખર છે. જ્ઞકાયિક જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રચુરતર અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશના ખરાખર છે. વાયુકાયિક જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ પ્રચુરતમ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોના ખરાખર છે. અકાયિક અર્થાત્ કાયાથી રહિત સિદ્ધજીવ તેમનાથી પણ અનન્ત ગુણા છે, કેમકે સિદ્ધ અનન્ત છે. સિદ્ધોની અપેક્ષાએ વનરૂપતિકાયિક અનન્ત ગુણા છે, કેમકે તેઓ અનન્ત લોકાકાશના પ્રદેશના ખરાખર છે અને સકાયિક જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે સકાયિક જીવોમાં વનરૂપતિકાયિક પણ સંમિલિત છે તથા અન્ય બધી કાયાઓના જીવોનો પણ તેમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. આ સમુચ્ચય જીવોનું અહપખહુત્વ છે.

હવે તેમના અપર્યાપ્તોનું અહપખહુત્વ બતાવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! આ સકાયિકો, પૃથ્વીકાયિકો, જ્વળકાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, તથા ત્રસકાયિકોના અપર્યાપ્ત જીવો માંથી કોણ કોનાથી અદ્વ્ય ઓછા કોણ કોનાથી ઘણા, કોણ કોનાથી તુલ્ય, કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, કેમકે અન્યકાયના જીવોની અપેક્ષાએ તેમની સંખ્યા અદ્વ્ય હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગુણ છે, તે માટે યુક્તિ આગળજ કહિદીધિ છે અર્થાત્ તેઓ બધા અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. તેઓની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ આગળ બતાવી દિધેલ છે. તેમની અપેક્ષાએ અપ્કાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેમનાથી વાયુકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે તેમનાંથી વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અનન્ત ગુણ છે, કેમકે વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્ત ગણ છે, અને તેમની અપેક્ષાએ સકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે કેમકે સકાયિકોમાં વનસ્પતિકાયિક આદિ બધાનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

હવે સમુચ્ચય પર્યાપ્ત જીવોનું અદ્વ્ય બહુપણું પ્રદર્શિત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—હે ભગવન્ ! આ સકાયિક, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક; વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અદ્વ્ય, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે :—હે ગૌતમ ! ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે; કેમકે તેમાં વનસ્પતિકાયિક આદિનો સમાવેશ નથી થતો કેવલ દ્વીન્દ્ર્ય આદિ જીવોનોજ સમાવેશ થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણ છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. તેમની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ પૂર્વવત્ જાણી લેવું જઈએ તેની અપેક્ષાએ અપ્કાયિકના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ દક્ષિણ ઉત્તર આદિ દિશાઓમા વિદ્યમાન છે. તેમની અપેક્ષાએ વાયુકાયના પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ પહેલા કહિ દેવાયુ છે. તેઓની અપેક્ષાએ સકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓમાં પૃથ્વી કાય આદિ બધા સંમિલિત છે.

સકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તનું અલ્પ બહુત્વ-ભગવન્ ! આ સકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, વધુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે-હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સકાયિક અપર્યાપ્તક છે, તેના કરતાં સકાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગણા છે.

હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત છે. તેમની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગણા છે.

હે ભગવન્ અખ્કાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે :-હે ગૌતમ ! અખ્કાયિક અપર્યાપ્ત બધાથી થોડા છે, કેમકે તેઓ પર્યાપ્તોના આશ્રયથી ઉત્પન્ન થાય છે. અખ્કાયિક પર્યાપ્ત તેમનાથી સંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ અપર્યાપ્તોના આધાર છે

હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક; તુ અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક બધાથી ઓછા છે; કેમકે પર્યાપ્તોના આશ્રયથીજ અપર્યાપ્તોની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગણા છે કેમકે આગળ કદા પ્રમાણે તેઓ અપર્યાપ્તોના આશ્રય ભૂત છે.

હે ભગવન્ ! આ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્ત વાયુકાયિક બધાથી ઓછા છે. પર્યાપ્ત વાયુકાયિક તેમનાથી સંખ્યાત ગણા અધિક છે.

હે ભગવન્ આ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવન્ ! ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક બધાથી ઓછા છે, પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે.

હે લગવન્ ! ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક છે, કેમકે તેમનો તેવોજ સ્વભાવ છે, તેમની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક ત્રસકાયિક અસંખ્યાત ગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-લગવન્ આ સકાયિક, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને જે દીન્દ્રયાદિ ત્રસકાયિક જીવોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી. અધિક, અલ્પ તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે-ગૌતમ ! ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, તેમની અપેક્ષાએ ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રયાદિ પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રય આદિથી અસંખ્યાત ગુણા છે, તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત તેમનાથી પણ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્તક તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનું આયુષ્ય અધિક હોય છે. પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્તોની અપેક્ષાએ જળકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ ઘણા વધારે થાય છે. વાયુકાયના અપર્યાપ્તક તેમનાથી વિશેષાધિક છે. તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત તેમનાથી સંખ્યાત ગુણિત છે. કેમકે સૂક્ષ્મ જીવોમાં અપર્યાપ્તની અપેક્ષાએ પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગણા છે. પૃથ્વીકાયના પર્યાપ્ત તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે અપર્યાપ્તોની અપેક્ષાએ પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. જળકાયના પર્યાપ્ત તેમનાથી વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ આગળ કહેવાઈ ગયેલું છે. વાયુકાયના પર્યાપ્ત તેમનાથી વિશેષાધિક છે. વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ અનન્ત ગણા છે સકાયિક અપર્યાપ્ત તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે સકાયિકોમાં દ્વીન્દ્રય આદિ બધાનોય સમાવેશ થાય છે. વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્ત તેમનાથી પણ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે. પર્યાપ્ત સકાયિક જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે તેનું કારણ પૂર્વવત્ સમજી લેવું જોઈએ ॥ ૫ ॥

સૂક્ષ્મ એવં બાદરકાયકા નિરૂપણ

સૂક્ષ્મ બાદર કાયદાર

શબ્દાર્થ—(एएसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (સુદુમાણ) સૂક્ષ્મ (સુદુમપુઢવિકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (સુદુમ આઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક (સુદુમ તેઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક (સુદુમ વાઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક (સુદુમ વણસ્સઈ કાઈયાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક (સુદુમ નિઓયાણં) સૂક્ષ્મ નિગોદોમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા સુદુમ તેઝકાઈયા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક છે (સુદુમ પુઢવિકાઈયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે (સુદુમ આઝકાઈયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે (સુદુમવાઝકાઈયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે (સુદુમ નિગોદા અસંલેઝ્જ ગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાત ગણા છે (સુદુમ વણસ્સઈકાઈયા અણંતગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અનંત ગણા છે (સુદુમા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ ૭૫ વિશેષાધિક છે.

(एएसिणं भंते ! सुदुम अपज्जत्ताणं) હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત (સુદુમ પુઢવિકાઈય અપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્ત (સુદુમ આઝકાઈય અપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ અપ્કાયના અપર્યાપ્ત (સુદુમ તેઝકાઈય અપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત (સુદુમ વાઝકાઈય અપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાયના અપર્યાપ્ત (સુદુમ વણસ્સઈકાઈય અપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિના અપર્યાપ્ત (સુદુમ નિગોદા પજ્જત્તાણં ય) સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્તોમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! સવ્વત્થોવા સુદુમ તેઝકાઈયા અપજ્જત્તયા) સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત છે (સુદુમ પુઢવિકાઈય અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુદુમ આઝકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુદુમ વાઝકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુદુમ નિગોદા અપજ્જત્તયા અસંલેઝ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે (સુદુમ વણસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અણંતગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અનંત ગણા છે (સુદુમા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે

(एएसिणं भंते) હે ભગવન્ ! આ (સુદુમ પજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત (સુદુમ પુઢવિકાઈયાણં પજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત (સુદુમ આઝકાઈયાણં પજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત (સુદુમ તેઝકાઈયાણં પજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક

પર્યાપ્ત (સુદુમ વાઝકાઈયાણં પજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ વાયુક્રાયાધિક પર્યાપ્ત (સુદુમ વળસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિક્રાયાધિક પર્યાપ્ત (સુદુમ નિગોદ પજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ઘણુ, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા સુદુમ તેઝકાઈયા પજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજક્રાયાધિક પર્યાપ્ત છે (સુદુમ પુઠવિકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથિવિક્રાયાધિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુદુમ આઝકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ જળક્રાયાધિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુદુમ વાઝકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુક્રાયાધિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુદુમ નિગોય પજ્જત્તયા) સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્ત (અસંલેઝ્જગુણા) અસંખ્યાત ગણુ છે (સુદુમ વળસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તયા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિક્રાયાધિક પર્યાપ્ત (અણંત ગુણા) અનન્ત ગણુ છે (સુદુમ પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુદુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ઘણુ, તુદ્ય, અગર વિશેષાધિક છે? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા સુદુમ અપજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત છે (સુદુમ પજ્જત્તયા સંલેઝ્જ ગુણા) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગણુ છે

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુદુમ પુઠવિકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથિવીક્રાયાધિક (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ઘણુ, તુદ્ય વા વિશેષાધિક છે? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા સુદુમ પુઠવિકાઈયા અપજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીક્રાયાધિક અપર્યાપ્ત છે (સુદુમ પુઠવિકાઈયા પજ્જત્તયા સંલેઝ્જગુણા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીક્રાયાધિક પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગણુ છે

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુદુમ આઝકાયાણં) સૂક્ષ્મ જળક્રાયાધિક પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી

(અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ઘણા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા સુહુમ આઝ્કાહ્યા અપજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ જ્ઞકાયિક અપર્યાપ્તક છે. (સુહુમા આઝ્કાહ્યા પજ્જત્તગા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ જ્ઞકાયિક પર્યાપ્તિ સંખ્યાત ગણા છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુહુમ તેઝ્કાહ્યા પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાપિયા વા) અદ્દપ, ઘણા તુલ્ય અને વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા સુહુમ તેઝ્કાહ્યા અપજ્જત્તયા સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્તક છે, (સુહુમ તેઝ્કાહ્યા પજ્જત્તયા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તિ સંખ્યાતગણા છે. (સુહુમવાઝ્કાહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાયના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અદ્દપ, - ઘણા, - તુલ્ય - અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વત્થોવા સુહુમ વાઝ્કાહ્યા અપજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તિ છે (સુહુમ વાઝ્કાહ્યા પજ્જત્તયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તિ (સંલેજ્જગુણા) સંખ્યાત ગણા છે

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુહુમ વળસ્સઙ્કાહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા સુહુમ વળસ્સઙ્કાહ્યા અપજ્જત્તગા) સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક છે, (સુહુમવળસ્સઙ્કાહ્યા પજ્જત્તગા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણા છે.

(एएसि णं भंते ! ભગવન્ ! આ (સુહુમનિગોયાણં) સૂક્ષ્મ નિગોદોના પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી

(અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અદ્દપ, ઘણા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સંવ્વલ્થોવા સુહુમ નિગોયા અપજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્ત છે (સુહુમ નિગોયા પજ્જત્તગા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્ત સંખ્યાત ગુણા છે

(અપ્પસિંઠં મંતે !) હે ભગવન્ ! આ (સુહુમાણં) સૂક્ષ્મ (સુહુમ પુઢવિકાહયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (સુહુમ આઝકાહયાણં) સૂક્ષ્મ જ્જકાયિક (સુહુમ તેઝકાહયાણં) સૂક્ષ્મ તેજ્જકાયિક (સુહુમ વાઝકાહયાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક (સુહુમ વણસ્સકાહયાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક (સુહુમ નિગોદ્દગ્ગય) અને સૂક્ષ્મ નિગોદના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તો તથા અપર્યાપ્તોમા (કવરે કચરેર્હિતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સંવ્વલ્થોવા સુહુમ તેઝકાહયા અપ્પજ્જત્તગા) બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજ્જકાયિક અપર્યાપ્ત છે (સુહુમ પુઢવિકાહયા અપ્પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમ આઝકાહયા અપ્પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ જ્જકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમ વાઝકાહયા અપ્પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમ તેઝકાહયા પ્પજ્જત્તગા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેજ્જકાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે (સુહુમ પુઢવિકાહયા પ્પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. (સુહુમ આઝકાહયા પ્પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપ્પકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે (સુહુમવાઝકાહયાપ્પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે સુહુમ નિગોદા અપ્પજ્જત્તગા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમ નિગોદા પ્પજ્જત્તયા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે (સુહુમ વણસ્સકાહયા અપ્પજ્જત્તગા અણંતગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અનન્તગણા છે (સુહુમ અપ્પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમ વણસ્સકાહયા પ્પજ્જત્તગા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે (સુહુમ પ્પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત

વિશેષાધિક છે (સુદુમા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ— કાય દ્વારના આધારથીજ સૂક્ષ્મ બાહર-આદિકના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—લગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મ પૃથિવી કાયિક, સૂક્ષ્મ જળકાયિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક, અને સૂક્ષ્મ નિગોહના જીવોમાંથી કોણકોનાથી ઓછા છે, કોણ કોનાથી ઘણા છે, કોણ કોનાથી તુલ્ય છે અગર કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ?

શ્રી લગવન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ આ બધામાં અલ્પ છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશોના પ્રદેશોની બરાબર છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ પ્રભૂત અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે. તેમની અપેક્ષાએ જળકાય વિશેષાધિક છે કેમકે તેઓ અતિ ઘણા છે. અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોના બરાબર છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મવાયુકાયિક વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોના બરાબર છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોહ અસંખ્યાત ગણા છે. જે અનન્ત જીવ એક શરીરના આશ્રયથી રહે છે; તે નિગોહ જીવ કહેવાય છે. સૂક્ષ્મ નિગોહના જીવ સમસ્ત લોકમાં વ્યાપ્ત છે અને એક એક ગોદકમાં અસંખ્યાત-અસંખ્યાત હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અનન્તગણા છે, કેમકે પ્રત્યેક નિગોહમાં અનન્ત જીવ હોય છે. સમુચ્ચય સૂક્ષ્મ જીવ તેમની અપેક્ષાએ પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક આદિનો પણ તેમાં સમાવેશ થઈ જાય છે.

હવે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ આદિ જીવોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રરૂપણ કરે છે

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—લગવન્ ! સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તિક, સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક અપર્યાપ્તિક, સૂક્ષ્મ જળકાયિક અપર્યાપ્તિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તિક અને સૂક્ષ્મ નિગોહના અપર્યાપ્તિક જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ, બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તિક છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તિક વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જળકાયિક અપર્યાપ્તિક વિશેષાધિક છે તેમનાથી સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તિક વિશે-

પાદિક છે. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તોથી સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્ત અસં-
ખ્યાત ગણા છે, કેમકે નિગોદીયાં જીવ સંપૂર્ણ લોકમાં વ્યાપ્ત હોવાના
કારણે અસંખ્યાત પ્રમાણ વાળા છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક
અપર્યાપ્ત અનન્ત ગણા છે. કેમકે એક એક નિગોદમાં અનન્ત-અનન્ત જીવ
હોય છે તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક સમુચ્ચય જીવ વિશેષાદિક છે,
કેમકે તેઓમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

હવે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવોના અલ્પવહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ
પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ જળકાયિક પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક,
સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ નિગોદ
પર્યાપ્તક જીવોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાદિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે:-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક
પર્યાપ્તક છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે, તેમની
અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાદિક છે, કેમકે તેઓ પ્રભૂત
અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જળ-
કાયિકના પર્યાપ્તક વિશેષાદિક છે, કેમકે તેઓ પ્રભૂતતર અસંખ્યાત લોકાકા-
શના પ્રદેશોના બરાબર છે, તેમની અપેક્ષાએ વાયુકાયના પર્યાપ્તક વિશેષાદિક
છે, કેમકે તેઓ પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે;
તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે તેઓ
સમસ્ત લોકમાં વ્યાપ્ત છે અને એક-એક ગોલકમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાત
થાય છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તક અનન્તગણા છે,
કેમકે એક-એક નિગોદમાં અનન્ત અનન્ત જીવ થાય છે, એમની અપેક્ષાએ
પણુ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાદિક છે, કેમકે તેઓમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક
આદિ પર્યાપ્ત પણુ સંમિલિત છે.

હવે તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તનું અલ્પ બહુત્વ કહે છે-હે ભગવન્ !
આ સૂક્ષ્મ જીવોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકમાંથી કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા
તુલ્ય અગર વિશેષાદિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા સૂક્ષ્મ અપ-
ર્યાપ્તક છે અને સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે અહિં એ

વાત સમજી લેવી જોઈએ કે બાદર જીવોમાં પર્યાપ્તોની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા હોય છે, કેમકે એક-એક પર્યાપ્ત બાદરના આશ્રયથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્ત બાદરોની ઉત્પત્તિ થાય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ જીવોના વિષયમાં એવો નિયમ નથી અપર્યાપ્ત જીવોની અપેક્ષાએ પર્યાપ્ત જીવ ચિરકાળ સુધિ રહે છે, તેથી જ તેઓ સર્વદા અધિક જોવામાં આવે છે, એ કારણે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત જીવ બધાથી ઓછા કહેલા છે, અને સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક તેઓથી સંખ્યાત ગણા બતાવેલા છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી ઓછા, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જળકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અને વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જળકાયિક બધાથી ઓછા છે, પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જળકાયિક તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અધિક, અલ્પ તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક બધાથી ઓછા છે, પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકના અપર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, પર્યાપ્ત તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ ઘણા; તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે અને સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક તેઓથી સંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હૈ ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા નિગોદના અપર્યાપ્તક છે, સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તક તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે-હૈ ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ જળકાયિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અને વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હૈ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક છે; તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જળકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે; તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે; તેમનાથી સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે; તેમનાથી સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા અધિક છે; તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અનન્તગણા અધિક છે; કેમકે પ્રત્યેક નિગોદમાં અનન્ત વનસ્પતિકાયિક હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે; કેમકે તેઓમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આદિ પણ સંમિલિત છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે, કેમકે સૂક્ષ્મ જીવોમાં અપર્યાપ્તકોથી પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે તેમની અપેક્ષાએ પણ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક સમુચ્ચય જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આદિનો પણ સમાવેશ છે અને સૂક્ષ્મ જીવ તેમનાથી કંઈક અધિક છે, કેમકે તેઓમાં અપર્યાપ્તકોનો પણ સમાવેશ છે ॥ સૂ૦ ૬॥

બાદર જીવોનું અલ્પબહુત્વ

શબ્દાર્થ—(एएसिणं भंते !) ભગવાન ! આ (બાદરાણં) બાદર જીવો (બાદર-પુઢવિકાઈયાણં) બાદર પૃથ્વીકાયિકો (બાદર આઝકાઈયાણં) બાદર જળકાયિકો (બાદરતેઝકાઈયાણં) બાદર તેજસ્કાયિકો (બાદરવાઝકાઈયાણં) બાદરવાયુકાયિકો (બાદર-વળસ્સઈકાઈયાણં) બાદરવનસ્પતિકાયિકો (પત્તેયસરીર બાદરવળસ્સઈકાઈયાણં) પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિકો (બાદર નિગોદાણં) બાદર નિગોદો (બાદરતસકાઈયાણં) બાદરત્રસકાયિકોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! સવ્વત્થોવા બાદરતસકાઈયા) બધાથી ઓછા બાદર ત્રસકાયિક છે (બાદર તેઝકાઈયા અસંલેઝ્જગુણ) બાદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાત ગુણુ છે (પત્તેયસરીરબાદર વળસ્સઈકાઈયા) પ્રત્યેકશરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક (અસંલેઝ્જગુણા) અસંખ્યાત ગણુ છે (બાદરનિગોદા અસંલેઝ્જગુણા) બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગણુ છે (બાદર પુઢવિકાઈયા અસંલેઝ્જગુણા) બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગુણુ (બાદર આઝકાઈયા અસંલેઝ્જગુણા) બાદર જળકાયિક અસંખ્યાતગુણુ છે (બાદર વાઝકાઈયા અસંલેઝ્જગુણા) બાદરૂવાયુકાયિક અસંખ્યાતગણુ છે (બાદરા વળસ્સઈકાઈયા અણંતગુણા) બાદર વનસ્પતિકાયિક અનન્ત ગુણુ છે (બાદરા વિસેસાહિયા) બાદર જીવ વિશેષાધિક છે.

(एएसि णं भंते !) ભગવાન ! આ (બાદરપુઢવિકાઈય અપજ્જત્તગાણં) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યામકો (બાદર આઝકાઈય અપજ્જત્તગાણં) બાદર જળકાયિક અપર્યામકો (બાદરતેઝકાઈય અપજ્જત્તગાણં) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યામકો (બાદર વાઝકાઈય અપજ્જત્તગાણં) બાદર વાયુકાયિક અપર્યામકો (બાદરવળસ્સઈકાઈય અપજ્જત્તગાણં) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામકો (પત્તેયસરીર બાદરવળસ્સઈકાઈય અપજ્જત્તગાણં) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામકો (બાદર નિગોદ અપજ્જત્તગાણં) બાદર નિગોદ અપર્યામકો (બાદર તસકાઈય અપજ્જત્તગાણં ય) અને બાદર ત્રસકાયિક અપર્યામકોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર તેા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા બાદર તસકાઈયા અપજ્જત્તયા) બાદર ત્રસકાયિક અપર્યામ બધાથી ઓછા છે (બાદર તેઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંલેઝ્જગુણા) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણુ છે (પત્તેયસરીરબાદર વળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંલેઝ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક

અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (બાદર નિગોદા અપજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા) (બાદર નિગોદના અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણા છે. (બાદર પુઢવિકાઙ્કાઈયા અપજ્જત્તયા અસં-
 લ્વેજ્જગુણા) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણા છે (બાદર આઙ્કાઙ્કાઈયા
 અપજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા) બાદર જ્જળકાયિક અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણા છે
 (બાદરવાઙ્કાઙ્કાઈયા અપજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત અસં-
 ખ્યાતગણા છે (બાદર બણરસઙ્કાઈયા અપજ્જત્તયા અખંતગુણા) બાદરવનરૂપતિ-
 કાયના અપર્યાપ્ત અનન્તગણા છે (બાદર અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) બાદર
 અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે.

(ણ્ણસિ ણં મંતે ! ભગવાનૂ આ (બાદર પજ્જત્તયાણં) બાદર પર્યાપ્તિકલ્લો
 (બાદર પુઢવિકાઙ્કાઈયાણં પજ્જત્તયાણં) બાદર પૃથ્વીકાયના પર્યાપ્તિકે (બાદર આઙ્કાઙ્કા-
 યાણં પજ્જત્તયાણં (બાદર જ્જળકાય પર્યાપ્તિકે (બાદર તેઙ્કાઙ્કાઈયાણં પજ્જત્તયાણં)
 બાદર તેજ્જકાયિક પર્યાપ્તિકે (બાયર વાઙ્કાઙ્કાઈયાણં પજ્જત્તયાણં) બાદર વાયુકાયિક
 પર્યાપ્તિકેમાં (પત્તેયસરીરવણસઙ્કાઈયાણં પજ્જત્તયાણં) પ્રત્યેક શરીર બાદરવનરૂપતિ-
 કાયના પર્યાપ્તિકે (બાયર નિગોદ પજ્જત્તયાણં) આ ૨ નિગોદના પર્યાપ્તિકે (બાયર
 તસકાઈયા પજ્જત્તયાણં ચ) અને બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તિકેમાં (કચરે કચરેહિતો)
 કેણુ કેનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ? (અદ્દપ, ઘણુ
 તુદ્ધ અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થાવા બાદરતેઙ્કાઈયા પજ્જત્તયા) બધાથી
 ઓછા બાદર તેજ્જકાયના પર્યાપ્તિકે છે. (બાયર તસકાઈયા પજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા)
 બાદરત્રસકાયિક પર્યાપ્તિકે અસંખ્યાતગણા છે (પત્તેય સરીરવણસઙ્કાઈયા પજ્જત્તયા
 અસંખ્વેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર બાદરવનરૂપતિકાયિક પર્યાપ્તિકે અસંખ્યાતગણા છે.
 (બાયર નિગોદા પજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા) બાદર નિગોદ પર્યાપ્તિકે અસંખ્યાતગણા
 છે (બાયર પુઢવિકાઈયા પજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા) બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તિકે
 અસંખ્યાતગણા છે. (બાયર આઙ્કાઈયા પજ્જત્તયા અસંખ્વેજ્જગુણા) બાદર જ્જળ-

ક્રાથિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે (બાયર વાઝકાઙ્યા પજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) આદર વાયુક્રાથિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (બાયર વળસસઙ્કાઙ્યા પજ્જત્તયા અણંતગુણા) આદર વનસ્પતિક્રાથિક પર્યાપ્ત અનંતગણા છે (વાયર પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર પ્રર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.

(ણસિ ણં મંતે ! ભગવન્ ! આ (બાયરાણં પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) આદરપર્યાપ્તો અપર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અદ્પ, ઘણા, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા બાયરપજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર પર્યાપ્ત છે (બાયર અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) આદર અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે.

(ણસિ ણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (બાયર પુઢવિકાઙ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) આદર પૃથ્વીક્રાથના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્પ, ઘણા, તુદ્ય અથવા વિશેષાધિક છે.

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા બાયરપુઢવિકાઙ્યા પજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર પૃથ્વીક્રાથિક પર્યાપ્ત છે. (બાયરપુઢવિકાઙ્યા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) આદર પૃથ્વીક્રાથિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગણા છે.

(ણસિ ણં મંતે ! ભગવન્ ! આ (બાયરઆઝકાઙ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) આદર અપ્ક્રાથના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્પ, ઘણા, તુદ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થો વા બાયરઆઝકાઙ્યા પજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર અપ્ક્રાથના પર્યાપ્તક છે (બાયરઆઝકાઙ્યા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) આદર અપ્ક્રાથના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે.

(ણસિ ણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (બાયર તેઝકાઙ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) આદર તેઝક્રાથના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્પ તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થો વા વાયર વાઝકાઙ્કાયા પજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર તેજસ્કાયના પર્યાપ્ત છે (અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણુ છે.

(એસિ ણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (વાયર વાઝકાઙ્કાયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) આદર વાયુકાયના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી (કચરે કચરેહિતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અગર તેા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા વાયર વાઝકાઙ્કાયા) સૌથી ઓછા આદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકો છે, (વાયરવાઝકાઙ્કાયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) આદર વાયુકાય અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણુ છે, (એસિ ણં મંતે !) હે ભગવન્ આ (વાયરવળસ્સઙ્કાણ્યા ણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) આદર વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તિક અને અપર્યાપ્તકોમાં (કચરે કચરેહિતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા, તુલ્લા વિસેસાહિયા વા) કોણુ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણુ કોનાથી વધારે છે. અને કોણુ કોની અરોઅર છે તથા કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તિક છે (વાયર વળસ્સઙ્કાઙ્કાયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) આદર વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણુ છે.

(એસિ ણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (પત્તેયસરીરવાયર વળસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં પજ્જત્તા-પજ્જત્તાણં) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં (કચરે કચરેહિતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) (સવ્વત્થોવા પત્તેયસરીર વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તિક છે (પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સઙ્કાઙ્કાયા અપજ્જત્તા અસંલ્લેજ્જગુણા) પ્રત્યેકશરીર આદર વનસ્પતિ કાયિક અપર્યાપ્તિક અસંખ્યાતગણુ છે,

(एणसि णं भंते !) भगवन् ! आ (बायरनिगोदाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) आदरनिगोद
 कायना पर्याप्तके अने अपर्याप्तकेमां (कयरे कयरेहिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा
 बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अदप, धणु, तुदय अगर विशेषाधिक छे ?
 (गोयमा !) हे गौतम ! ((सव्वत्थोवा बायर निगोया पज्जतया) अधाथी
 ओछा आदर निगोदना पर्याप्त छे (बायर निगोया अपज्जत्तया असंखेज्जगुणा)
 आदर निगोदना अपर्याप्त असंख्यातगुणा छे,

(एणसि णं भंते !) भगवन् आ (बायरत तसकाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ता
 णं) आदरत्रसकायना पर्याप्तके अने अपर्याप्तकेमां (कयरे कयरेहिंतो) केणु
 केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अदप, अधिक,
 तुदय अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा बायर तसकाइया पज्जत्ता) अधाथी
 ओछा आदर त्रस कायना पर्याप्त छे (बायर तसकाइया अपज्जत्तया असंखेज्जगुणा)
 आदर त्रसकायना अपर्याप्त असंख्यातगुणा छे,

(एणसि णं भंते !) भगवन् ! आ (बायरणं) आदर एवे (बायर पुढवि-
 काइयाणं) आदर पृथ्वीकायिके (बायर आउकाइयाणं) आदर ज्जकायिके (बायर
 तेउकाइयाणं) आदर तेजस्कायिके (बायर वाउकाइयाणं) आदर वायुकायिके (बायर
 वणस्सइकाइयाणं) आदरवनस्पतिकायिके (पत्तेयसरीर बायरवणस्सइकाइयाणं) प्रत्येक
 शरीर आदरवनस्पतिकायिके (बायर निगोयाणं) आदर निगोद काये (बायरतस-
 काइयाणं) आदर त्रसकायिकेना (पज्जत्ता पज्जत्ताणं) पर्याप्तके अने अपर्याप्तकेमां
 (कयरे कयरे हिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा बहुया तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?)
 अदप, धणु तुदय अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्तया) अधाथी
 ओछा आदर तेजस्कायना पर्याप्त छे (बायरतसकाइया पज्जत्तया असंखेज्जगुणा) आदर
 त्रसकायिक पर्याप्त असंख्यातगुणा छे (बायरतसकाइया अपज्जत्तया असंखेज्जगुणा)
 आदर त्रसकायिक अपर्याप्त असंख्यातगुणा छे, (पत्तेयसरीर बायरवणस्सइकाइया

પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયના પર્યામ્ અસંખ્યાત ગણા છે (બાયરનિગોયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર નિગોદના પર્યામ્કો અસંખ્યાતગણા છે. (બાયરપુઢવીકાઈયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર પૃથ્વીકાયના પર્યામ્કો અસંખ્યાતગણા છે, (બાયર આઝકાઈયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર અપ્કાયના પર્યામ્કો અસંખ્યાતગણા છે, (બાયરવાઝકાઈયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર વાયુકાયિક પર્યામ્ અસંખ્યાત ગણા છે (બાયરતેઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર તેજસ્કાયના અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (પત્તેયસરીર બાયર વળસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (બાયરનિગોયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરનિગોદના અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (બાયરપુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (બાયર આઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર જળકાયના અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (બાયર વાઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર વાયુકાયના અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (બાયર વળસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તયા અણંતગુણા) આદર વનસ્પતિકાયના પર્યામ્ અનંતગણા છે (બાયરવળસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામ્ અસંખ્યાતગણા છે (બાયર અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર જીવોના અપર્યામ્ વિશેષાધિક છે (બાયરા વિસેસાહિયા) આદર સમુચ્ચય જીવ વિશેષાધિક છે ॥૨૦૬॥

ટીકાર્થ—હવે આદર પૃથ્વીકાયિક જીવો આદિના અદ્યપબહુતવની પ્રરૂપણા કરાય છે—શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે ભગવન્ ! સમુચ્ચય આદર, આદર પૃથ્વીકાયિક, આદર જળકાયિક, આદર તેજસ્કાયિક, આદર વાયુકાયિક, સમુચ્ચય આદર વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક, આદર નિગોદ તથા આદર ત્રસ કાયિક અર્થાત્ દ્વીન્દ્રય આદિ જીવોમાં થી કોણ કોનાથી અદ્ય છે, કોણ કોનાથી અધિક છે, કોણ કોનાથી તુદય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! આદર દ્વીન્દ્રય આદિ ત્રસજીવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે દ્વીન્દ્રય આદિ જ ત્રસ કહેવાય છે અને તેઓ અન્ય બધી કાયના જીવોથી અદ્ય છે, તેમની અપેક્ષાએ આદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત દોકાકાશ પ્રદેશોની ખરાબર છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે આદર તેજસ્કાયના જીવ રૂક્ત મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જ થાય છે, તેથી જ આદર વનસ્પતિનું ક્ષેત્ર તેમનાથી અસંખ્યાત ગણું અધિક છે, આદર નિગોદ તેનાથી પણ અસંખ્ય ગણા છે, કેમકે આદર નિગોદ અત્યંત સૂક્ષ્મ અવ-

ગાહનાવાળા હોવાના કારણે પાણીમાં સર્વત્ર હોય છે, શેવાળ આદિ અનન્તકાયિક છે, અને પાણીમાં તેનો સદ્ભાવ અવશ્ય હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે તેઓ અહીં પૃથ્વીયોમાં તેમ જ સમસ્ત વિમાન, ભવન તથા પર્વતો આદિમાં હયાત છે, બાદર જળકાયિક તેમનાથી અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે સમુદ્રોમાં પાણીની અધિકતા હોય છે, બાદર વાયુકાયિક તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે બધાં છિદ્રોમાં વાયુ અવશ્ય હોય જ છે, બાદર વનસ્પતિકાયિક તેમનાથી અનન્ત ગણા અધિક છે, કેમકે પ્રત્યેક બાદર નિગોદમાં અનન્ત જીવ ધાય છે, બાદર જીવ તેમનાથી વિશેષાધિક છે, કેમકે બાદર દ્વીન્દ્રિય આદિ બધા તેમનામા સંમિલિત છે.

આ રીતે સમુચ્ચય આદિ બાદર જીવોના અલ્પબહુત્વનું પ્રતિપાદન કરીને હવે તેમના જ અપર્યાપ્તકોનું અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કરવાને માટે કહે છે—

હૈ ભગવન્ ! આ બાદર પૃથિવીકાયિકોના અપર્યાપ્તકો, બાદર અષ્કાયિકોના અપર્યાપ્તકો, બાદર તેજસ્કાયિકોના અપર્યાપ્તકો, બાદર વાયુકાયિકોના અપર્યાપ્તો, બાદર વનસ્પતિકાયિકોના અપર્યાપ્તકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકોના અપર્યાપ્તો, બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તો તથા બાદર ત્રસકાયના અપર્યાપ્તોમાં કેણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:—હૈ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાદર ત્રસકાયના અપર્યાપ્તક છે, તેનું કારણ પહેલાં કહેવાઈ ગયેલું છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના ખરાબર છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે તેનું કારણ પણ આગળ બતાવેલું છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેઓમાંથી બાદર પૃથિવીકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર અષ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાદર વાયુકાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેનું કારણ પણ આગળ કહેવાયેલું છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અનન્તગણા છે, તેનું પણ કારણ પહેલા બતાવી દિધું છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.

હવે સમુચ્ચય આદિ બાદર પર્યાપ્તકોના અદ્યબહુત્વને પ્રરૂપિત કરે છે-

હું ભગવન્ ! આ બાદર પર્યાપ્તકો, બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તો, બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તો, બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તો, બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો, બાદર નિગોહના પર્યાપ્તકો તથા બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તકોમાંથી કોણુ કોનાથી અદ્ય, ઘણા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હું ગૌતમ ! બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક બધાથી ઓછા છે, કેમકે તેઓ થોડો સમય ઓછો તેવી એક આવલિકાના સમયોની સાથે એક આવલિકાના સમય વર્ગને ગુણુકાર કરવાથી જે સમય રાશિ લબ્ધ થાય છે, તેટલું જ તેઓનું પરિમાણુ છે, કહ્યું પણ છે કે-આવલિકાના વર્ગને કાંઈક સમય ઓછો તેવા એક આવલિકાથી ગુણુવાથી જે સંખ્યા થાય, તેટલા જ બાદર તેજસ્કાયિકો છે. બાદર તેજસ્કાયિકોની અપેક્ષાએ બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગણુ છે, કેમકે પ્રતરમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાત્ર જેટલા ખંડ થાય છે, તેટલી જ તેઓની સંખ્યા છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે પ્રતરમાં જેટલા અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર ખંડ બને છે, તેઓ તેટલા જ છે, કહ્યું પણ છે-પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી વિલાન્જિત બનીને લોકના પ્રતરને હુરણુ કરે છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર નિગોહના પર્યાપ્ત અસંખ્ય ગણુ છે, કેમકે તેમની અવગાહના અત્યન્ત સૂક્ષ્મ થાય છે અને તેઓ જલાશયોમાં સર્વાત્ર મળી આવે છે. બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત તેઓથી પણ અસંખ્યાત ગણુ છે, કેમકે તેઓ અત્યધિક સંખ્યા વાળા પ્રતરાંગુલોના અસંખ્યેય ભાગ ખંડોની બરાબર છે બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્ત તેઓથી પણ અસંખ્યાત ગણુ છે; બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત તેમનાથી પણ અસંખ્યાત ગણુ છે, કેમકે તેઓ ઘનીકૃત લોકના અસંખ્યાત સંખ્યાત તમ ભાગમાં જેટલો આકાશ પ્રદેશ હોય છે, તેમના બરાબર છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્તગુણિત છે, કેમકે એક એક બાદર નિગોહમાં અનન્ત-અનન્ત જીવ હોય છે, સમુચ્ચય બાદર પર્યાપ્તક તેમનાથી કાંઈક અધિક છે, કેમકે એમાં બાદર તેજસ્કાયિક

આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

હવે પૂર્વોક્ત જીવોના જ પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોનું અર્થ. બહુત્વ-પ્રદર્શિત કરે છે—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! આ બાદર જીવોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અર્થ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પર્યાપ્ત બાદર છે, અપર્યાપ્ત બાદર તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે એક એક પર્યાપ્ત બાદરના આશ્રયથી અસંખ્યાત—અસંખ્યાત બાદર અપર્યાપ્ત ઉત્પન્ન થાય છે, કહ્યું પણ છે કે—પર્યાપ્તકના આશ્રયથી અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યાં એક પર્યાપ્તક છે, ત્યાં નિયમથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક થાય છે, એજ પ્રકારે પર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક બધી જગ્યાએ અસંખ્યાતગણા કહેવા જોઈએ.

હવે શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! આ બાદર પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અર્થ, ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે; બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! આ બાદર અખંડાયના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અર્થ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત બાહર અપકાયિક બધાથી ઓછા છે, અપર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:-હે ભગવન્ ! આ બાહર તેજસ્કાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! બાહર તેજસ્કાયના પર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ ! સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ બાહર કાયના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! બાહર વાયુકાયના પર્યાપ્ત બધાથી ઓછા છે, બાહર વાયુકાયના અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ બાહર વનસ્પતિકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાહરવનસ્પતિકાયના પર્યાપ્ત છે, બાહર વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત-ગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિકોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાં કોણ કોનાથી અધિક, અલ્પ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક બધાથી ઓછા છે, અપર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે, અપર્યાપ્તક જીવો અસંખ્યાત ગણા હોવાનું કારણ આગળ કહેવાયેલું છે અને તે એ છે કે પર્યાપ્તક જીવના આશ્રયથી અપર્યાપ્તકોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી જ જ્યાં એક પર્યાપ્તક છે, ત્યાં નિયમથી અસંખ્ય પર્યાપ્તક થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! બાહર નિગોદના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બાહર નિગોદના પર્યાપ્તક બધાથી ઓછા છે, બાહર નિગોદના અપર્યાપ્ત તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! બાહર ત્રસકાયના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, તુલ્ય ઘણા અથવા વિશેષાધિક છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બાહર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત સૌથી ઓછા છે, ત્રસકાયિક બાહર અપર્યાપ્ત તેમનાથી અસંખ્યાત ગણા છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:-હે ભગવન્ ! સમુચ્ચ બાહર જીવોના બાહર પૃથ્વીકાયોના, બાહર જળકાયિકોના, બાહર તેજસ્કાયિકોના, બાહર વાયુકાયિકોના, બાહર વનસ્પતિકાયિકોના, પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિકોના,

આદર નિગોદના તથા આદર ત્રસકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે:—હિ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા આદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત છે, તેમની અપેક્ષાએ આદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ આદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી આદર નિગોદના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી આદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી આદર જળકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેમનાથી આદર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી આદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાત ગણા છે, તેમનાથી આદર નિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેમનાથી આદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી આદર અગ્નિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેમનાથી આદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેમનાથી આદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનંતગણા છે, કેમકે એક એક નિગોદમાં અનન્ત-અનન્ત જીવ હોય છે, આદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તોથી આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે અને તેઓથી આદર અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં આદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત આદિને પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જેઓમાં સંમિલિત છે, એવા સામાન્ય આદર જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે ॥ ૭ ॥

સૂક્ષ્મ-બાહર જીવોં અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(एणसि णं मंते !) હે ભગવન ! આ (સુહુમાણં) સૂક્ષ્મજીવો (સુહુમ-પદ્મવીકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાઈયિકો (સુહુમઆઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મજળકાઈયિકો (સુહુમ-તેઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાઈયિકોના (સુહુમવાઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મવાયુકાઈયિકો (સુહુમ-વળસ્સઈકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાઈયિકો (સુહુમનિગોયાણં) સૂક્ષ્મનિગોદો (વાયરાણં) બાહરજીવો (વાયરપદ્મવીકાઈયાણં) બાહર પૃથ્વીકાઈયિકો (વાદરઆઝકાઈયાણં) બાહર જળકાઈયિકો (વાયરતેઝકાઈયાણં) બાહર તેજસ્કાઈયિકો (વાયરવાઝકાઈયાણં) બાહર વાયુકાઈયિકો (વાયરવળસ્સઈકાઈયાણં) બાહર વનસ્પતિકાઈયિકો (પત્તેયસરીરવાયરવળ-સ્સઈકાઈયાણં) પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાઈયિકો (વાયરનિગોયાણં) બાહર નિગોદો (તસકાઈયાણય) અને ત્રસકાઈયિકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પાવા-વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા વાયરતસકાઈયા) અધાથી ઓછા બાહર ત્રસકાઈયિક છે (વાયરતેઝકાઈયા અસંખ્યાતગણા) બાહર તેજસ્કાઈયિક અસંખ્યાતગણા છે. (પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સઈકાઈયા અસંખ્યાતગણા) પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાઈયિક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરનિગોયા અસંખ્યાતગણા) બાહર નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે (વાયર પદ્મવીકાઈયા અસંખ્યાતગણા) બાહર પૃથ્વીકાઈયિક અસંખ્યાતગણા છે (વાયર આઝકાઈયા અસંખ્યાતગણા) બાહર જળકાઈયિક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરવાઝકાઈયા-અસંખ્યાતગણા) બાહર વાયુકાઈયિક અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમતેઝકાઈયા અસંખ્યાતગણા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાઈયિક અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપદ્મવીકાઈયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાઈયિક વિશેષાધિક છે. (સુહુમઆઝકાઈયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ જળકાઈયિક વિશેષાધિક છે (સુહુમવાઝકાઈયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાઈયિક વિશેષાધિક છે (સુહુમનિગોયા અસંખ્યાતગણા) સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે (વાયરવળસ્સઈ-કાઈયા અર્ણતગણા) બાહર વનસ્પતિકાઈયિક અનંતગણા છે (વાયરા વિસેસાહિયા) બાહર વિશેષાધિક છે. (સુહુમવળસ્સઈકાઈયા અસંખ્યાતગણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાઈયિક

અસંખ્યાતગણા છે (સુદુમ વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ ૭૫ વિશેષાધિક છે.

(एएसि णं भंते !) ભગવન્ ! આ (સુદુમઅપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ ૭૫વેના અપર્યામકે (સુદુમપુઢીવકાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના અપર્યામકે (સુદુમ આઝ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ જળકાયના અપર્યામકે (સુદુમતેઝ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યામકે (સુદુમવાઝ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યામકે (સુદુમવળસઙ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક અપર્યામકે (સુદુમનિગોયાણં અપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યામો (વાયરઅપજ્જત્તયાણં) આદર અપર્યામો (વાદરપુઢવીકાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) આદરપૃથ્વીકાયના અપર્યામો (વાયરઆઝ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) આદર જળકાયના અપર્યામો (વાયરતેઝ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) આદરતેજસ્કાયિકના અપર્યામો (વાયરવાઝ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) આદર વાયુકાયના અપર્યામો (વાયરવળસઙ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) આદર વનસ્પતિકાયના અપર્યામો (પત્તેયસરીરવાયરવળસઙ્કાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામો (વાયરનિગોયાણં અપજ્જત્તયાણં) આદર નિગોદના અપર્યામો (વાયરતસકાહ્યાણં અપજ્જત્તયાણં) આદર ત્રસકાયના અપર્યામોમાંથી (કચરે કચરેહિંતો) કેણુ કેનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્વ, ઘણા, તુલ્ય અથવા અધિક છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સઽ્વલ્થોવા વાયરતસકાહ્યા) અધાથી ઓછા આદર ત્રસકાયિક (અપજ્જત્તયા) અપર્યામક છે (વાયરતેઝ્કાહ્યા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) આદર તેજસ્કાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (પત્તેયસરીરવાયરવળસઙ્કાહ્યા-અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામક અસંખ્યાતગણા છે (વાયરનિગોયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) આદર નિગોદ અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (વાયરપુઢવીકાહ્યા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) આદરપૃથ્વીકાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (વાયરઆઝ્કાહ્યા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) આદર

બાયરવાયુકાઈ અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (બાયરવાયુકાઈ અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) આદરવાયુકાઈ અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમતેઝકાઈ અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાઈ અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપુઢવીકાઈ અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાઈ અપર્યામ વિશેષાઈ છે (સુહુમઆઝકાઈ અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાઈ અપર્યામ વિશેષાઈ છે (સુહુમવાઝકાઈ અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાઈ અપર્યામ વિશેષાઈ છે (સુહુમવણસ્સઙ્કાઈ અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોઢ અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (બાયરવણસ્સઙ્કાઈ અપજ્જત્તયા અણંતગુણા) આદર વનરપતિકાઈ અપર્યામ અનન્તગણા છે (બાયરા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર અપર્યામ વિશેષાઈ છે (સુહુમવણસ્સઙ્કાઈ અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનરપતિકાઈ અપર્યામ અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમાઅપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપર્યામક વિશેષાઈ છે.

(एएसि णं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુહુમપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ પર્યામકો (સુહુમપુઢવીકાઈ પજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાઈ પર્યામકો (સુહુમ આઝકાઈ પજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ અપ્કાઈ પર્યામકો (સુહુમતેઝકાઈ પજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાઈ પર્યામકો (સુહુમવાઝકાઈ પજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાઈ પર્યામકો (સુહુમવણસ્સઙ્કાઈ પજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ વનરપતિકાઈ પર્યામકો (સુહુમનિગોયપજ્જત્તયાણં) સૂક્ષ્મ નિગોઢ પર્યામકો (બાયરપજ્જત્તયાણં) આદર પર્યામકો (બાયરપુઢવિકાઈ પજ્જત્તયાણં) આદર પૃથ્વીકાઈ પર્યામકો (બાયરઆઝકાઈ પજ્જત્તયાણં) આદર અપ્કાઈ પર્યામકો (બાયરતેઝકાઈ પજ્જત્તયાણં) આદર તેજસ્કાઈ પર્યામકો (બાયરવાઝકાઈ પજ્જત્તયાણં) આદર વાયુકાઈ પર્યામકો (બાયરવણસ્સઙ્કાઈ પજ્જત્તયાણં) આદર વનરપતિકાઈ પર્યામકો (પત્તેયસરીરબાયરવણસ્સઙ્કાઈ પજ્જત્તયાણં) પ્રત્યેક શરીર આદર વનરપતિકાઈ પર્યામકો (બાયરનિગોયપજ્જત્તયાણં) આદર નિગોઢના પર્યામકો (બાયરતસકાઈ પજ્જત્તયાણ ય) અને આદર ત્રસકાયના પર્યામકોમાં (કયરે કયરે-

હિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અદ્વપ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સઞ્વત્થોવા વાયરતેઝ્જાહ્યા પજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા આદર તેજસ્કાયના પર્યાપ્તક છે (વાયરતસકાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર ત્રસકાયના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સહ્યાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરનિગોયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર નિગોદના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરપુઢવીકાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર પૃથ્વીકાયના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરઆઝ્જાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર અપ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરવાઝ્જાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમતેઝ્જાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપુઢવીકાહ્યા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમઆઝ્જાહ્યા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ જળકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમવાઝ્જાહ્યા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમનિગોદા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરવળસ્સહ્યાહ્યા પજ્જત્તયા અણંતગુણા) આદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્તગણા છે. (વાયરપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમવળસ્સહ્યાહ્યા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.

(एणसि णं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુહુમાણં વાયરાણં ય પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) સૂક્ષ્મ અને આદર જીવોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અદ્વપ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) ગૌતમ ! (સઞ્વત્થોવા વાયરા પજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા આદરપર્યાપ્તક છે (વાયરા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમઅપજ્જત્તયા) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક (અસંલેજ્જગુણા) અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે.

ટીકાર્થ:-હવે સમુચ્ચય સૂક્ષ્મ આદર-સમુદાય સંબંધી અદ્વપ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ જીવો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકો, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકો, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકો, સૂક્ષ્મ નિગોદો, આદર જીવો, આદર પૃથ્વીકાયિકો, આદર અપ્કાયિકો, આદર તેજસ્કાયિકો, આદર વાયુકાયિકો, આદર વનસ્પતિકાયિકો,

બાદર નિગોદો અને ત્રસકાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી અદ્ય છે, ઘણા છે, તુદ્ય છે અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાદર ત્રસકાયિક છે, તેમનાથી બાદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાદર અપ્કાયિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાદરવાયુકાયિક અસંખ્યાતગણા છે. આ પ્રકારે સમુચ્ચય બાદર જીવ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાત-ગણા સમજવા જોઈએ.

હવે સૂક્ષ્મ જીવોના અદ્ય બહુત્વની પ્રરૂપણા કરે છે—તેમનાથી અર્થાત્ બાદર વાયુકાયિકોથી સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના જીવ અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે, તેમનાથી સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે, તેમનાથી સૂક્ષ્મવાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેમનાથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાત-ગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર વનસ્પતિકાયિક અનન્તગણા છે, કેમકે પ્રત્યેક બાદર નિગોદમાં અનન્ત જીવોનો સદ્ભાવ હોય છે. બાદર વનસ્પતિકાયિકોની અપેક્ષાએ બાદર જીવ વિશેષાધિક છે; કેમકે તેમનામાં બાદર તેજસ્કાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. બાદર જીવોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પ-તિકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે બાદર નિગોદના જીવોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવ અસંખ્યાતગણા છે. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જીવ (સમુચ્ચય) વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થાય છે.

હવે આજ સૂક્ષ્મ બાદર જીવોના અપર્યામિકોના અદ્યબહુત્વને દેખાડે છે—શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:—ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ અપર્યામિકો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યામિક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યામિકો, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યામિકો, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યામિકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યામિકો, સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યામિકો, બાદર અપર્યામિકો, બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યામિકો, બાદર અપ્કાયિક અપર્યામિકો, બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યામિકો, બાદર વાયુકાયિક અપર્યામિકો, બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામિકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામિકો, બાદર નિગોદના અપર્યામિકો તથા બાદર ત્રસકાયના અપર્યામિકોમાંથી કોણ કોની અપેક્ષાએ અદ્ય, ઘણા તુદ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે:—હે ગૌતમ ! બાદર ત્રસકાયના અપર્યામિક જીવ બધાથી ઓછા છે, તેનું કારણ પહેલા કહેલું તે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર તેજસ્કાયના અપર્યામિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યામિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાદર નિગોદના અપર્યામિક અસંખ્યાતગણા છે, એમનાથી બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યામિક અસંખ્યાત

ગણુ છે, તેનાથી બાહર અપકાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, તેમનાથી બાહર વાયુકાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, બાહર વાયુકાયના અપર્યાપ્તકોથી સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે તેઓ ઘણા વધારે અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અપકાયિકના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વાયુકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોહના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણુ છે, તેનું કારણ પહેલા બતાવી દિધેલું છે. સૂક્ષ્મ નિગોહના અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્ત અનન્તગણુ છે, કેમકે એક એક બાહર નિગોહમાં અનન્ત-અનન્ત જીવ થાય છે, બાહર વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સામાન્ય બાહર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં દ્વીન્દ્રયાદિ ત્રસકાયિકોના અપર્યાપ્તક પણ સંમિલિત છે. બાહર પર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે બાહર નિગોહના અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોહના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણુ છે, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાય જીવોના અપર્યાપ્તક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

હવે સમુચ્ચય સૂક્ષ્મ-બાહર પર્યાપ્તકોનું અલ્પ, ઘણાપણું હેખાડે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકો સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ અપકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ તેજ્કાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ નિગોહના પર્યાપ્તકો, બાહર પર્યાપ્તકો, બાહર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તો, બાહર અપકાયિક પર્યાપ્તો, બાહર તેજ્કાયિક પર્યાપ્તો, બાહર વાયુકાયિક પર્યાપ્તો, બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તો, પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તો, બાહર નિગોહ પર્યાપ્તકો તથા બાહર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તકોમાંથી કોણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પર્યાપ્ત તેજ્-

સ્કાયના છે, તેમનાથી પર્યાપ્ત બાહર ત્રસકાયિક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમનાથી પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર નિગોદ પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમનાથી બાહર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાહર અખકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી બાહર વાયુકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, બાહર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે બાહર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત પ્રતરપ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે અને તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ઢોકાકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે, તેથી જ તેઓ અસંખ્યાતગણા છે. સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અખકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે; તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ નિગોદના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્તગણા અધિક છે; કેમકે તેઓ પ્રત્યેક બાહર નિગોદમાં અનન્ત-અનન્ત થાય છે, બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તોની અપેક્ષાએ સમુચ્ચ બાહર પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં બાહર તેજસ્કાયિક આદિના પણ સમાવેશ છે. બાહર પર્યાપ્તોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત-ગણા છે, કેમકે બાહર નિગોદના પર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક આદિ પણ સંમિલિત છે.

હવે સૂક્ષ્મ બાહર આદિના પર્યાપ્તકો તેમજ અપર્યાપ્તકોના પૃથક્-પૃથક્ અદ્ય બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન! આ સૂક્ષ્મ અને બાહર જીવોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! બધાથી યોછા બાહર પર્યાપ્તક જીવ છે, કેમકે તેઓ પરિમિત ક્ષેત્રમાં જ થાય છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે એક એક બાહર પર્યાપ્તકના આશ્રયથી અસંખ્યાત બાહર અપર્યાપ્તકોની ઉત્પત્તિ થાય છે. બાહર અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે તેઓ સમ્પૂર્ણ લોકમાં વ્યાપ્ત છે, તેથી જ તેમનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાતગણું છે. સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે તેઓ અધિક કાળ સુધી રહે છે, તેથી સદૈવ સંખ્યાતગણા મળી આવે છે. ॥ ૭ ॥

**સૂક્ષ્મ-બાદર પૃથ્વીકાયિકાદિ કા અલ્પબહુત્વ-
શબ્દાર્થ—(एएसि णं भंते !) हे भगवन् ! इन (सुहुम पुढवीकाइ-**

સૂક્ષ્મ-બાદર પૃથ્વીકાયિકાદિનું અલ્પ-બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(एएसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (સુહુમપુઢવીકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વી-કાયિકો (વાયરપુઢવીકાઈયાણય) અને બાદર પૃથ્વીકાયિકોના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યામકો તેમજ અપર્યામકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સઞ્વત્થોવા વાયરપુઢવીકાઈયા પજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યામક છે (વાયરપુઢવીકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણુ છે (સુહુમપુઢવીકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણુ છે (સુહુમપુઢવીકાઈયા પજ્જત્તયા સંલ્લેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યામ સંખ્યાતગણુ છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુહુમઆઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકો (વાયરઆઝકાઈયાણય) અને બાદર અપ્કાયિકોના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યામકો અને અપર્યામકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પાવા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સઞ્વત્થોવા વાયરઆઝકાઈયા પજ્જત્તયા) બધાથી ઓછા બાદર અપ્કાયિક પર્યામ છે (વાયરઆઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) બાદર અપ્કાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણુ છે (સુહુમઆઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યામ અસંખ્યાતગણુ છે (સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તયા સંલ્લેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યામ સંખ્યાતગણુ છે.

(एएसिणं भंते !) ભગવન્ ? આ (સુહુમતેઝકાઈયાણં) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકો (વાયરતેઝકાઈયાણય) અને બાદર તેજસ્કાયિક (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યામકો અને અપર્યામકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સઞ્વત્થોવા) બધાથી ઓછા (વાયરતેઝકાઈયા પજ્જત્તયા) બાદર તેજસ્કાયિક પર્યામ છે (વાયરતેઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લેજ્જગુણા)

આદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુદ્ધમતેડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંખે-
જ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુદ્ધમતેડકાઈયા પજ્જત્તયા
સંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુદ્ધમવાડકાઈયાણં વાયરવાડકાઈયાણય)
સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકો અને આદર વાયુકાયિકોના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તો અને
અપર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસે-
સાહિયા વા ?) અદપ, ઘણા, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્યોવા વાયરવાડકાઈયા) અધાથી એાછા
આદર વાયુકાયિક (પજ્જત્તયા) પર્યાપ્ત છે (વાયરવાડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જ-
ગુણા) આદરવાયુકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુદ્ધમવાડકાઈયા અપજ્જત્તયા
અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુદ્ધમવાડકાઈયા
પજ્જત્તયા સંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુદ્ધમવળસડકાઈયાણં વાયરવળસડકાઈ-
યાણય) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકો અને આદર વનસ્પતિકાયિકોના (પજ્જત્તાપજ્જ-
ત્તાણં) પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા
બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા ?) અદપ, ઘણા, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્યોવા વાયરવળસડકાઈયા પજ્જત્તયા) અધાથી
એાછા આદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત છે (વાયરવળસડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસં-
ખેજ્જગુણા) આદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુદ્ધમવળસડ-
કાઈયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યા-
ગણા છે (સુદ્ધમવળસડકાઈયા પજ્જત્તયા સંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત
સંખ્યાતગણા છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (સુદ્ધમનિગોયાણં વાયરનિગોયાણય) સૂક્ષ્મ
નિગોદ અને આદર નિગોદના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં
(કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?)

અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય અગર તેા વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા વાયરનિગોચા પજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદરનિગોદના પર્યાપ્તક છે (વાયરનિગોચા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરનિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે.

(સુહુમનિગોચા અપજ્જત્તયા) સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્ત (અસંલેજ્જગુણા) અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમનિગોચા પજ્જત્તયા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મનિગોદના પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે,

(અપ્પસિણં મંતે !) ભગવન્ ! આ (સુહુમાણં પુઢવીકાહયાણં) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકે (સુહુમઆઝકાહયાણં) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકે (સુહુમતેઝકાહયાણં) સૂક્ષ્મ તેજ્જકાયિકે (સુહુમવાઝકાહયાણં) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક (સુહુમવણસ્સહકાહયાણં) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકે (સુહુમનિગોચાણં) સૂક્ષ્મ નિગોદ (વાયરાણં) આદરે (વાયરપુઢવીકાહકાણં) આદર પૃથ્વીકાયિકે (વાયરઆઝકાહયાણં) આદર અપ્કાયિકે (વાયરતેઝકાહયાણં) આદર તેજ્જકાયિકે (વાયરવાઝકાહયાણં) આદર વાયુકાયિકે (વાયરવણસ્સહકાહયાણં) આદર વનસ્પતિકાયિકે (પત્તેયસરીરવાયરવણસ્સહકાહયાણં) પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિકે (વાયરનિગોચાણં) આદર નિગોદો (વાયરતસકાહયાણં) આદર ત્રસકાયિકેના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કેાણુ કેાનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય અગર તેા વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા વાયરતેઝકાહયાપજ્જત્તયા) અધાથી ઓછા આદર તેજ્જકાયના પર્યાપ્તક છે (વાયરતસકાહયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર ત્રસકાયના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે (વાયરતસકાહયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (પત્તેયસરીરવાયરવણસ્સહકાહયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદરવનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરનિગોચા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરનિગોદના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરપુઢવીકાહયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરપૃથ્વીકાયના

પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરઆઝકાઈયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર અખ્કાયના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરવાઝકાઈયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરયાયુકાયના પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (વાયરતેઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરતેઝકાયના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદર વનરપતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરનિગોયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદરનિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરપુઢવીકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરઆઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરવાઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (સુહુમતેઝકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેઝકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપુઢવીકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે.

(સુહુમઆઝકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ જળકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમવાઝકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમતેઝકાઈયા પજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેઝકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમપુઢવીકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મઅપ્કાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમનિગોયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમનિગોયા પજ્જત્તયા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે (વાયરવળસ્સઈકાઈયા પજ્જત્તયા અણંતગુણા) આદર વનરપતિકાયના પર્યાપ્ત અનન્તગણા છે (વાયરપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વાયરવળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) આદર વનરપતિકાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (વાયરઅપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (વાયર વિસેસાહિયા) આદર વિશેષાધિક છે (સુહુમવળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનરપતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે (સુહુમઅપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમવળસ્સઈકાઈયા પજ્જત્તયા સંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનરપતિકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે (સુહુમપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે (સુહુમા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ ૭૫ વિશેષાધિક છે. ૥૭૥

ટીકાર્થ:-હવે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક તેમજ આદર પૃથ્વીકાયિક આદિના પ્રત્યેકના સમુદાયરૂપથી અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હૈ ભગવન ! આ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો અને આદર પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણ કોનાથી ઓછા,

વધારે, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક અર્થાત્ ક'ંઈક અધિક છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાદર પૃથ્વી-કાયિક પર્યાપ્ત છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણુ છે, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત તેમનાથી પણ અસંખ્યાતગણુ છે અને સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત તેમનાથી સંખ્યાતગણુ અધિક છે. આ વિષયમાં યુક્તિ આગળ કહેલી છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ જળકાયિકો અને બાદર જળકાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણુ કોનાથી થોડા, ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાદર અષ્કાયિક પર્યાપ્તક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાદર અષ્કાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અષ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ અધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જળકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણુ છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ આ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકો અને બાદર તેજસ્કાયિકોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોમાં કોણુ કોનાથી ઓછા અધિક તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકો છે. તેના કરતાં બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણુ છે, તેના કરતાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણુ છે, અને તેના કરતાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણુ છે, તેનું કારણુ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે.

ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકો અને બાદર વાયુકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઓછા, વધારે, સરખા અને વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર આપતાં ભગવાન્શ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા બાદર વાયુકાયના પર્યાપ્તકો છે, તેના કરતાં બાદર વાયુકાયના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણુ છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકાયના અપર્યાપ્તકો અસંખ્યાતગણુ છે, અને તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકાયના પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણુ છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે-હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ-

કાયિકોના તથા બાહર વનસ્પતિકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી ઓછા, ઘણા, સરખા અને વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે:—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાહર વનસ્પતિકાયિકના પર્યાપ્તક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, અને તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા અધિક છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:—ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાહર નિગોદના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવોમાંથી કોણ કોની અપેક્ષાએ અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય યા વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે:—ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાહર નિગોદના પર્યાપ્તક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર નિગોદના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે અને તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે, તેનું કારણ આગળ કહેવાઈ ગયેલું છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:—ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મજીવોના સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોના, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોના, સૂક્ષ્મ તેજકાયિકોના, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોના, સૂક્ષ્મ નિગોદના, બાહર જીવોના, બાહર પૃથ્વીકાયિકોના બાહર અપ્કાયિકોના, બાહર તેજકાયિકોના, બાહર વાયુકાયિકોના, બાહર વનસ્પતિકાયિકોના, પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિકોના, બાહર નિગોદોના, તથા બાહર ત્રસકાયિકોના પર્યાપ્તકો તથા અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય અગર તો વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે:—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા બાહર તેજકાયિક પર્યાપ્ત છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક

છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર નિગોહ પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહરજળકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર નિગોહ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર જળકાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર વાયુકાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જળકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વાયુકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જળકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોહના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોહના પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્તગણા અધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ બાહર પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં બાહર તેજસ્કાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે એક એક બાહર પર્યાપ્તક નિગોહના આશ્રયથી અસંખ્ય અસંખ્ય બાહર અપર્યાપ્તક નિગોહોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમની અપેક્ષાએ બાહર અપર્યાપ્ત સમુચ્ચય જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં અપર્યાપ્તક બાહર તેજસ્કાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. તેમના કરતાં પણ સામાન્ય બાહર જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં પર્યાપ્તકોનો પણ સમાવેશ

છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે બાહર નિગોહના જીવોથી અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોહ પણ અસંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આદિનો પણ સમાવેશ છે. તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે. અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક સંખ્યાતગણા સમજવા બેઠએ. સામાન્ય રૂપથી સૂક્ષ્મોમાં અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ સામાન્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ સંખ્યાતગણા છે. સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ સામાન્ય સૂક્ષ્મ જીવ જેમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્નેનો સમાવેશ છે, તે વિશેષાધિક છે. ॥૮॥

ચોથું કાયદાર સમાપ્ત

લેશ્યાવાલે એવં વિનાલેશ્યાવાલે જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન

યોગદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एणसिणं भंते!) ભગવન્ આ (જીવાણં) જીવોના (સજોગીણં) યોગ સહિતોના (મણજોગીણં) મનોયોગવાળાના (વજ્જોગીણં) વચન યોગિયોના (કાયજોગીણં) કાય યોગ વાળાના (અજોગીણ ચ) અને અયોગિયોના મધ્યમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

(ગોયમા) હે ગૌતમ! (સવ્વત્થોવા જીવા મણજોગી) બધાથી ઓછા જીવ મન યોગ વાળા છે (વચજોગી અસંસેજ્જગુણા) વચન યોગવાળા અસંખ્યાત ગણા છે (અજોગી અણંતગુણા) અયોગી અનન્ત ગણા છે (સજોગી વિસેસાહિયા) સયોગી વિશેષાધિક છે ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ— હવે યોગદ્વારની અપેક્ષાએ જીવોના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્! આ સયોગી, મનોયોગી, વચનયોગી, કાયયોગી, અને અયોગી જીવોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવન્ ઉત્તર દે છે—હે ગૌતમ! મનોયોગવાળા જીવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે સંસી પર્યાપ્ત જીવજ મનોયોગવાળા થાય છે અને તેઓ બધાથી થોડા છે. મનોયોગવાળાની અપેક્ષાએ વચનયોગવાળા જીવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે. કેમકે સંસી જીવોની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રય આદિ જીવ અસંખ્યાતગણા

છે. વચનયોગવાળાઓની અપેક્ષાએ અયોગી અર્થાત્ સિદ્ધ જીવ અનન્તગણા છે. અયોગિયોની અપેક્ષાએ કાયયોગી જીવ અનન્તગણા અધિક છે, કેમકે પનસ્પતિકાયના જીવ અનન્તગણા છે અને તે બધા કાયયોગી છે. કાયયોગી ઓની અપેક્ષાએ સામાન્ય સયોગી જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં વચન-યોગી આદિ પણ સંમિલિત છે ॥ ૧૦ ॥

॥ પાંચમું યોગદ્વાર સમાપ્ત ॥

વેદ દ્વારની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एएसिणं मंते !) ભગવન્ ! આ (જીવાણં) જીવો (સવેયગાણં) વેદ-સહિત (इत्थीवेयगाणं) સ્ત્રી વેદકો (पुरिस वेयगाणं) પુરુષવેદકો (नपुंसकवेयगाणं) નપુંસક વેદકો (अवेयगाण य) અને અવેદકોમાં (कयरे कयरेहिंती) કોણુ કોનાથી (अप्पावा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અદ્ય; ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा पुरिसवेयगा) બધાથી ઓછા પુરુષ વેદી છે (इत्थीवेयगा संखेज्जगुणा) સ્ત્રી વેદી સંખ્યાતગણા અધિક છે (अवेयगा अणंतगुणा) અવેદી અનન્તગણા છે (नपुंसकवेयगा अणंतगुणा) નપુંસકવેદી અનન્ત ગણા છે (सवेयगा विसेसाहिया) સવેદક જીવ વિશેષાધિક છે.

હવે વેદદ્વારની અપેક્ષાએ અદ્ય બહુત્વ પ્રદર્શિત કરાય છે

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! આ સવેદ અર્થાત્ વેદથી યુક્ત જીવોમાં, સ્ત્રી વેદવાળામાં, પુરુષવેદવાળામાં, નપુંસક વેદવાળામાં તથા અવેદ-કોમાં, અર્થાત્ વેદરહિત સિદ્ધ આદિ જીવોમાં કોણુકોનાથી અદ્ય, ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ બધાથી ઓછા જીવ પુરુષ વેદ વાળા છે, કેમકે સંજ્ઞી તિર્યંચો અને મનુષ્યો અને દેવોમાંજ પુરુષવેદવાળા મળી આવે છે. પુરુષવેદિયોની અપેક્ષાએ સ્ત્રીવેદી જીવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યું છે—તિર્યંચ પુરુષોથી તિર્યંચ સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી હોય છે, અને ત્રિરૂપાધિક અર્થાત્ ત્રણ ગણી અને ત્રણ હોય છે. મનુષ્ય પુરુષોની અપેક્ષાએ મનુષ્ય સ્ત્રિયો સત્તાવીસ ગણી અને સત્તાવીસ રૂપોતર અર્થાત્ સત્તાવીસ થાય છે તથા દેવ પુરુષોની અપેક્ષાએ દેવ સ્ત્રિયો બત્રીસ ગણી અને બત્રીસ રૂપોતર અર્થાત્ બત્રીસ ગણી અને બત્રીસ થાય છે, સ્ત્રી વેદિયોની

અપેક્ષાએ અવેદક અર્થાત્ સિદ્ધ આદિ જીવ અનંત ગણા છે, જેમકે જે સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ અને નપુંસક વેદથી રહિત હોય એવા બધા જીવ, જે નવમા ગુણુસ્થાનના કાંઈક ઊપરના ભાગથી આગળના તથા ગુણુસ્થાનના જીવથી ઊપરના છે તથા સિદ્ધ છે, તેઓ બધા અવેદી કહેવાય છે. અને સિદ્ધ જીવ અનન્ત છે. અવેદકોની અપેક્ષાએ નપુંસક વેદી અનન્ત ગણા છે, કેમકે બધા વનસ્પતિકાયિક જીવ નપુંસક વેદી છે અને તેઓ સિદ્ધોથી પણ અનન્ત ગુણિત છે. નપુંસક વેદિયોની અપેક્ષાએ સામાન્ય સવેદી જીવ વિશેષાધિક છે કેમકે તેઓમાં સ્ત્રીવેદી અને પુરૂષવેદી પણ સંમિલિત છે ॥ ૧૧ ॥

છટ્કું વેદદાર સમાપ્ત

કષાય દાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एणसिणं भंते!) ભગવન્ ! આ (સકસાર્દિણં) કષાયો વાળા (કોહ કસાર્દિણં) ક્રોધ કષાય વાળા (માણકસાર્દિણં) માન કષાય વાળા (માયાકસાર્દિણં) માયા કષાય વાળા (લોહકસાર્દિણં) લોભ કષાય વાળા (અકસાર્દિણં ચ) અને અકષાયોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્વ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा अकसाई) બધાથી ઓછા જીવ અકષાયી છે (माणकसाई अणंतगुणा) માન કષાયવાળા અનન્તગણા છે (कोह कसाई विसेसाहिया) ક્રોધ કષાયવાળા વિશેષાધિક છે (माया कसाई विसेसाहिया) માયા કષાય વાળા વિશેષાધિક છે (लोहकसाई विसेसाहिया) લોભ કષાય વાળા વિશેષાધિક છે (सकसाई विसेसाहिया) સકષાયી જીવ વિશેષાધિક છે.

હવે કષાયોની અપેક્ષાએ જીવોનું અદ્વત્વ બહુત્વ કહે છે

ટીકાર્થ—श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे છે—ભગવન્ ! આ સકષાયી અર્થાત્ જેઓમાં કષાયનો ઉદય વિદ્યમાન છે એવા જીવોમાં તથા ક્રોધ કષાયી અર્થાત્ ક્રોધકષાયના પરિણામવાળા, માનકષાયી અર્થાત્ માનકષાયના પરિણામવાળા, માયા કષાયી અર્થાત્ માયાકષાયના પરિણામવાળા, લોભકષાયી અર્થાત્ લોભકષાયના પરિણામવાળા તથા અકષાયી અર્થાત્ કષાય રૂપ પરિણામથી રહિત જીવોમાંથી કોણુ કોની અપેક્ષાએ અદ્વ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

श्री भगवान् उत्तर आपे છે—હે ગૌતમ ! અકષાયી અર્થાત્ કષાય પરિણામથી રહિત બધાથી ઓછા છે, કેમકે કેટલાક ક્ષીણુકષાય આદિ ગુણુસ્થાનો વાળા તથા સિદ્ધ જીવજ કષાયથી રહિત હોય છે. અકષાયી જીવોની અપેક્ષાએ

માનકપાયી અનન્તગણા છે, કેમકે છએ જીવનિકાયોમાં માનકપાય મળી આવે છે. તેમની અપેક્ષાએ ક્રોધ કપાયી જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે માનકપાય રૂપ પરિણામની અપેક્ષાએ ક્રોધકપાયના પરિણામનોકાળ કાંઈક અધિક છે. ક્રોધ કપાયી જીવોની અપેક્ષાએ માયાકપાયી જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે ક્રોધકપાય રૂપ પરિણામના કાળની અપેક્ષાએ માયાકપાય રૂપ પરિણામનો કાળ વિશેષાધિક છે. માયાકપાયી જીવોની અપેક્ષાએ લોભ કપાયી વિશેષાધિક છે, કેમકે માયા કપાય પરિણામની અપેક્ષાએ લોભ કપાય પરિણામનો કાળ કાંઈક અધિક છે, લોભકપાયી જીવોની અપેક્ષાએ સકપાય અર્થાત્ સામાન્ય કપાયોદય વાળા જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે માયાકપાયી આદિ બધાનો એમનામાં સમાવેશ છે॥૧૨ા લેશ્યાદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અણસિંઘં મંતે !) ભગવન્ ! આ (જીવાણં) જીવો (સલેસ્સાણં) લેશ્યા સહિતો (કિણ્હલેસ્સાણં) કૃષ્ણુ લેશ્યાવાળા (નીલલેસ્સાણં) નીલ લેશ્યાવાળા (કાઝ લેસ્સાણં) કાપોત લેશ્યાવાળા (તેઝલેસ્સાણં) તેજો લેશ્યાવાળા (પમ્હલેસ્સાણં) પદ્મલેશ્યાવાળા (સુક્કલેસ્સાણં) શુકલ લેશ્યાવાળા (અલેસ્સાણં ય) અને લેશ્યા રહિતોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદપ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા) હે ગૌતમ (સવ્વથોવા જીવા સુક્કલેસ્સા) બધાથી ઓછા જીવ શુકલ લેશ્યાવાળા છે (પમ્હલેસ્સા સંઘેજ્જગુણા) પદ્મ લેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (તેઝલેસ્સા સંઘેજ્જગુણા) તેજો લેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (અલેસ્સા અણંતગુણો) લેશ્યા રહિત અનન્તગણા છે (કાઝલેસ્સા અણંતગુણા) કપોત લેશ્યાવાળા અનન્તગણા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલ લેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કિણ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (સલેસ્સા વિસેસાહિયા) સલેશ્યા વિશેષાધિક છે.

હવે લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ જીવોતું અદપ બહુત્વ કહે છે

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્ ! આ સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાળા સમુચ્ચય જીવોમાં, કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, શુકલલેશ્યાવાળા અને અલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યારહિત જીવોમાં કોણુ કોનાથી અદપ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ શુકલ લેશ્યાવાળા છે, કેમકે શુકલ લેશ્યા ફક્ત લાન્તકથી લઈને અનુત્તરૌપપાતિક વૈમાનિક દેવોમાં, કેટલાક ગર્ભજ કર્મભૂમિના સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોમાં તથા કતિપય સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તિર્યચ સ્ત્રી પુરૂષોમાં જ મળી આવે છે. શુકલ લેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર તથા પ્રહ્લલોક કલ્પના નિવાસીદેવોમાં, બહુસંખ્યક ગર્ભજ કર્મભૂમિજ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્ય સ્ત્રી પુરૂષોમાં તથા સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભજ તિર્યચ સ્ત્રી પુરૂષોમાં મળી આવે છે અને આ સનત્કુમારદેવ આદિ લાન્તક દેવ આદિથી સંખ્યાત ગણા અધિક છે, એ કારણે શુકલ લેશ્યા વાળાઓથી પદ્મ લેશ્યાવાળા સંખ્યાત ગણા અધિક કહેલા છે. પદ્મલેશ્યા વાળાથી તેજ્જલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તેજ્જલેશ્યા બધા સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના વૈમાનિક દેવોમાં, જ્યોતિષક દેવોમાં, કેટલાક ભવનપતિ અને વાનવ્યન્તર દેવોમાં, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોમાં તથા ગાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયોમાં પણ મળી આવે છે. અહિં આ વાત ધ્યાન દેવાયોગ્ય છે-યદપિ જ્યોતિષક દેવ, ભવન વાસિયો તથા સનત્કુમાર આદિ દેવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણા છે, તેથી જ તેજ્જલેશ્યાવાળા જીવ અસંખ્યાતગણા હોવા જોઈએ તથાપિ પદ્મલેશ્યા વાળાઓથી તેજ્જલેશ્યાવાળા જીવ સંખ્યાત ગણા છે, કેમકે પદ્મલેશ્યાવાળા જે કહેલા છે, તેઓમાં તિર્યચ સામેલ છે અને તેજ્જલેશ્યાવાળાઓમાં પણ તિર્યચ સામેલ છે અને તિર્યચોમાં ઘણા પદ્મલેશ્યા વાળા પણ હોય છે, તેથી જ તેજ્જલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા જ બની શકે છે. અસંખ્યાતગણા નહિ. તેજ્જલેશ્યા વાળાઓથી અલેશ્ય-લેશ્યા રહિત જીવ અનન્તગણા છે, કેમકે અલેશ્યોમાં સિદ્ધ અનન્ત છે, અલેશ્યોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા છે, કેમકે વનરુપતિ કાયિકોમાં પણ કાપોતલેશ્યાનો સદ્ભાવ છે અને વનરુપતિ-કાયિક સિદ્ધોથી પણ અનન્તગણા છે. કાપોતલેશ્યા વાળાઓની અપેક્ષાએ નીલ-લેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે અને નીલલેશ્યા વાળાઓથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષા-ધિક છે. તેઓની અપેક્ષાએ સામાન્ય સત્તેશ્ય જીવ વિશેષાધિક છે કેમકે તેઓમાં નીલલેશ્યાવાળા વિગેરેપણ મળેલા છે. આઠમું લેશ્યાદ્વાર સમાપ્ત ૧૧૩૧

સમ્યગ્દ્રષ્ટિ એવં મિથ્યાદ્રષ્ટિવાલે જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન

દૃષ્ટિદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एणसिणं भंते!) હે ભગવન્ ! આ (જીવાણં સમ્મદિટ્ઠિણં) સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ જીવો (મિચ્છાદિટ્ઠિણં) મિથ્યાદૃષ્ટિયો (સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠિણં ચ) અને સમ્ય-
ગ્મિથ્યાદૃષ્ટિયોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા
વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा) બધાથી ઓછા જીવ (सम्मा-
मिच्छादिट्ठी) સમ્યક્ મિથ્યા દૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ છે. (सम्मदिट्ठी अणंत
गुणा) સમ્યગ્દૃષ્ટિ અનન્ત ગણા છે (मिच्छादिट्ठी अणंतगुणा) મિથ્યાદૃષ્ટિ
અનન્ત ગણા છે ॥ ૧૩ ॥

હવે દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ જીવોના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે:-

ટીકાર્થ—श्री गौतम स्वामी प्रश्न करे છે:-હે ભગવાન્ ! આ સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્રદૃષ્ટિ જીવોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય
અથવા વિશેષાધિક છે ?

श्री भगवान् उत्तर आपे છે:-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ સમ્ય-
ગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્ર દૃષ્ટિ વાળા છે, કેમકે મિશ્ર દૃષ્ટિનો કાલ અન્ત
મુહૂર્ત માત્ર છે, એ કારણે પ્રશ્નના સમયે તેઓ થોડાજ હોઈ શકે છે. તેમની
અપેક્ષાએ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અનન્તગણા છે, કેમકે સિદ્ધ અનન્ત છે અને તેઓ
સમ્યગ્દૃષ્ટિયોમાં જ સન્મિલિત છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિયોની અપેક્ષાએ મિથ્યાદૃષ્ટિ
અનન્તગણા છે, કેમકે વનસ્પતિકાયિક આદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ સિદ્ધોથી પણ અનન્ત-
ગણા છે. नवमुं દૃષ્ટિદ્વાર સમાપ્ત ॥ ૧૪ ॥

જ્ઞાની એવં અજ્ઞાની જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન

જ્ઞાનદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एणसिणं भंते!) ભગવન્ ! આ (જીવાણં આભિણિબોહિયણાણીણં)
આભિનિબોધિક જ્ઞાની જીવો (સુચણાણીણં) શ્રતજ્ઞાનીઓ (ઓહિણાણીણં) અવધિ
જ્ઞાનીયો (મણપ્જ્જવણાણીણં) મન:પર્યાવજ્ઞાનીયો (કેવલણાણીણ ચ) અને કેવળ-
જ્ઞાનીયોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા
વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા !) હે ગૌતમ (સઢ્વત્યોવા જીવા મળપજ્જવનાળી) યધાથી ઓછા ઇવ મનઃપર્યવજ્ઞાની છે (ઓહિનાળી અસંઢ્વેજ્જ ગુણા) અવધિ જ્ઞાની અસંખ્યાત ગણુ છે (આમિણિવોહિયનાળી સુચનાળી ઢો વિ તુલ્લા વિસેસાહિયા) આભિનિ- યોધિક જ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની બન્ને તુલ્ય છે અને અવધિજ્ઞાનીયોથી વિશેષા- ધિક છે (કેવલનાળી અળંતગુણા) કેવળજ્ઞાની અનન્તગણુ છે.

(ઁણસિળં મંતે !) હે ભગવન્ ! આ (જીવાળં મઢ્ઢ અન્નાળીળં) મતિ અજ્ઞાની ઇવો (સુચઅન્નાળીળં) શ્રુત-અજ્ઞાનીયો (વિમંંગનાળીળ ચ) અને વિભંગજ્ઞાનિયોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા) હે ગૌતમ ! (સઢ્વત્યોવા જીવા વિમંંગનાળી) વિભંગજ્ઞાની ઇવ યધાથી ઓછા છે (મઢ્ઢ અન્નાળી સુચ અન્નાળી ઢો વિ તુલ્લા અળંત ગુણા) મતિ અજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની બન્ને સરખા છે અને વિભંગજ્ઞાનિયોથી અનન્ત ગણુ વધારે છે.

(ઁણસિળં મંતે !) હે ભગવન્ ! આ (જીવાળં) ઇવો (આમિણિવોહિયનાળીળં) મતિજ્ઞાનિયો (સુચનાળીળં) શ્રુતજ્ઞાનિયો (ઓહિનાળીળં) અવધિજ્ઞાનીયો (મળ પજ્જવનાળીળં) મનઃપર્યવજ્ઞાનિયો (કેલવનાળીળં) કેવલજ્ઞાનિયો (મઢ્ઢઅન્નાળીળં) મતિઅજ્ઞાનીયો (સુચ અન્નાળીળં) શ્રુત અજ્ઞાનિયો (વિમંંગનાળીળ ચ) અને વિભંગ જ્ઞાનિયોમાં (કચરે કચરે હિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા તુલ્લા વા વહુયા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા) હે ગૌતમ ! (સઢ્વત્યોવા જીવા મળપજ્જવનાળી) મનઃપર્યવજ્ઞાની ઇવ યધાથી ઓછા છે (ઓહિનાળી અસંઢ્વેજ્જગુણા) અવધિજ્ઞાની અસંખ્યાત- ગણુ છે (આમિણિવોહિયનાળી સુચનાળી ઢો વિ તુલ્લા વિસેસાહિયા) આભિનિ- યોધિક જ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની બન્ને ષરાષર છે અને અવધિજ્ઞાનિયોથી વિશે- ષાધિક છે (વિમંંગનાળી અસંઢ્વેજ્જગુણા) વિભંગજ્ઞાની અસંખ્યાત ગણુ છે (કેવલનાળી અળંતગુણા) કેવળજ્ઞાની અનન્તગણુ છે (મઢ્ઢઅણ્ણાળી સુચઅણ્ણા- ળીય ઢો વિ તુલ્લા અળંતગુણા) મતિ અજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની બન્ને ષરા- ષર છે અને કેવલ જ્ઞાનિયોથી અનંતગણુ છે.

ટીકાર્થઃ-હવે જ્ઞાનની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરે છેઃ-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છેઃ-હે ભગવાન્ ! આ આભિનિયોધિક જ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની ઇવોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર ઢે છેઃ-હે ગૌતમ ! યધાથી ઓછા ઇવ મનઃપર્યવ જ્ઞાની છે, કેમકે મનઃપર્યવજ્ઞાન એજ સંયમશીલ પુરૂષોને થાય છે જેઓ આમઘૌધિ આદિ ઋદ્ધિયોથી સંપન્ન હોય છે. મનઃપર્યવજ્ઞાનિયોની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે અવધિજ્ઞાન નારકો, દેવો મનુષ્યો અને

પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોને પણ થાય છે. અવધિજ્ઞાનિયોની અપેક્ષાએ આલિનિ-
નોધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની વિશેષાધિક છે તથા આ બંને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે,
કેમકે જે મનુષ્યો અને તિર્થંચોને અવધિજ્ઞાન નથી થતું. તેઓને પણ આલિ-
નિઓધિક અને શ્રુતજ્ઞાન થઈ શકે છે બંનેને બરાબર કહેવાતું કારણ આ
છે કે એ બંને જ્ઞાન સહચર છે. કહ્યું પણ છે-‘ન્યાં મતિજ્ઞાન છે ત્યાં
શ્રુતજ્ઞાન છે, ‘ન્યાં શ્રુતજ્ઞાન છે ત્યાં મતિજ્ઞાન છે, મતિ શ્રુતજ્ઞાનિયોની
અપેક્ષાએ કેવલજ્ઞાની અનન્તગણા છે, કેમકે સિદ્ધ જીવ અનન્ત છે અને તે
બધા કેવલજ્ઞાની હોય છે.

આ રીતે જ્ઞાનની અપેક્ષાએ જીવોતું અલ્પ બહુત્વ પ્રતિપાદન કરીને
હવે અજ્ઞાન (મિથ્યાજ્ઞાન) ની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ દેખાડે છે-

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો હે ભગવન્ ! મતિઅજ્ઞાની શ્રુતઅજ્ઞાની
અને વિભંગ જ્ઞાની જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા
વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ વિભંગ-
જ્ઞાની છે, કેમકે મિથ્યાદષ્ટિ દેવો, નારકો તથા કોઈ કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો
અને મનુષ્યોને જ વિભંગજ્ઞાન થાય છે વિભંગજ્ઞાનીયોની અપેક્ષાએ મતિ-
અજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની અનન્તગણા છે કેમકે વનસ્પતિ કાયિક અનન્ત
જીવોને મતિ-અજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન થાય છે. પરંતુ વિભંગજ્ઞાન નથી થતું.
પરન્તુ મતિ અજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની પરસ્પરમાં બરાબર છે, કેમકે ‘ન્યાં
મતિ અજ્ઞાન છે ત્યાં શ્રુત અજ્ઞાન થાય છે, અને ન્યાં શ્રુતઅજ્ઞાન હોય છે
ત્યાં મતિ અજ્ઞાન હોય છે, આ પ્રમાણે આગમતું વચન છે.

એ રીતે અજ્ઞાની જીવોના અલ્પ બહુત્વતું પ્રતિપાદન કરીને હવે જ્ઞાનિયો
તથા અજ્ઞાનિયોતું સંમિલિત અલ્પ બહુત્વ નિરૂપણ કરાય છે:-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:-હે ભગવાન્ ! આ આલિનિઓધિકજ્ઞાની
શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મન:પર્યવજ્ઞાની કેવલજ્ઞાની મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને
વિભંગજ્ઞાની જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ મન:
પર્યવજ્ઞાની હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની અસંખ્યાત ગુણિત છે
અને તેમની અપેક્ષાએ પણ આલિનિઓધિકજ્ઞાની તથા શ્રુતજ્ઞાની વિશેષા-
ધિક છે. પરન્તુ આલિનિઓધિક જ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની પરસ્પરમાં તુલ્ય છે,

તેમની અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાની અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે દેવગતિ અને નરકગતિમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની અપેક્ષાએ મિથ્યાદષ્ટિ અસંખ્યાતગણા છે અને જે દેવ નારક સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે તેઓમાં અવધિજ્ઞાન તથા જે મિથ્યાદષ્ટિ છે; તેઓમાં વિભંગજ્ઞાન મળી આવે છે. વિભંગજ્ઞાનીયોની અપેક્ષાએ કેવલ જ્ઞાની અનન્તગણા છે. કેમકે કેવલ જ્ઞાન અહીંનો અને સિદ્ધોને થાય છે અને સિદ્ધ અનન્ત છે. કેવલ જ્ઞાનીયોની અપેક્ષાએ મતિ-અજ્ઞાની તેમજ શ્રુત અજ્ઞાની અનન્તગણા છે, કેમકે મતિ અજ્ઞાની તેમજ શ્રુત અજ્ઞાની વનસ્પતિ-કાયિક સિદ્ધોથી અનન્તગણા છે, પરન્તુ મતિ-અજ્ઞાની અને શ્રુત-અજ્ઞાની પરસ્પરમાં તુલ્ય છે આ દશમું જ્ઞાનદ્વાર સમાપ્ત થયું. ॥ ૧૫ ॥

સંયત એવં અસંયત જીવોં કે અલ્પબહુત્વ કા કથન

દર્શન દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एसिणं भंते) હે ભગવન્ ! આ (जीवृणं) જીવો (चक्रबुदंस-णीणं) ચક્ષુ દર્શનીયો (अचक्रबुदंसणीणं) અચક્ષુ દર્શનીયો (ओहिदंसणीणं) અવધિદર્શનીયો (केवल दंसणीण य) અને કેવલ દર્શનીયોમાં (कयरे कयरे हिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा) હે ગૌતમ (सच्चत्योवा जीवा ओहिदंसणी) બધાથી ઓછા જીવ અવધિદર્શની છે (चक्रबुदंसणी असंखेज्जगुणा) ચક્ષુદર્શનવાળા અસંખ્યાત ગણા છે (केवलदंसणी अणंतगुणा) કેવળદર્શની વાળા અનન્તગણા છે (अचक्रबुदंसणी अणंतगुणा) અચક્ષુ દર્શની અનન્ત ગણા છે

ટીકાર્થ:-હવે દર્શનની અપેક્ષાએ જીવોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! આ ચક્ષુ દર્શની, અચક્ષુ દર્શની, અવધિદર્શની અને કેવલ દર્શની જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ? બધાથી ઓછા જીવ અવધિ-દર્શન વાળા છે, કેમકે દેવો, નારકો અને કેટલાક સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય તિર્યંચો તથા મનુષ્યોને જ અવધિ દર્શન થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે બધા દેવો, બધા નારકો, બધા મનુષ્યો અને બધા પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં તથા ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં ચક્ષુ દર્શન મળી આવે છે. ચક્ષુદર્શની જીવોની અપેક્ષાએ કેવલદર્શની અનન્તગણા છે. કેમકે સિદ્ધ જીવ અનન્તગણા છે અને કેવલ દર્શનીયોની અપેક્ષાએ અચક્ષુ દર્શની અનન્ત

ગણા છે. કેમકે બધા વનસ્પતિકાયિકોમાં અચક્રુદર્શન મળી આવે છે અને તેઓ સિદ્ધોથી અનન્ત છે, અગીયારમું દર્શનદ્વાર સમાપ્ત ॥ ૧૬ ॥

સંયત દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एणसिणं भंते!) હે ભગવન્! આ (જીવાણં) જીવો (સંયતાણં) સંયતો (અસંયતાણં) અસંયતો (સંજયાસંજયાણં) સંયતાસંયત (નો સંજય નો અસંજય-નો સંજયાસંજયાણ ચ) સંયતો, અસંયતો, તેમજ સંયતા સંયતોથી ભિન્ન અર્થાત્ સિદ્ધ જીવોમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે?

(ગોયમા) હે ગૌતમ (સવ્વલ્યોવા જીવા સંજયા) બધાથી થોડા જીવ સંયત છે (સંજયાસંજયા અસંજેજગુણા) સંયતાસંયત અસંખ્યાતગણા છે (નો સંજયા નો અસંજયા નો સંયતાસંયતા અણંતગુણા) જે સંયત નથી અસંયત નથી, સંયતાસંયત નથી તેઓ અનન્તગણા છે. (અસંયતા) અસંયત (અનન્તગુણા) અનન્તગણા છે.

ટીકાર્થ-હવે સંયત દ્વારના આધાર પર જીવોના અદ્ય બહુત્વનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! આ સંયત અર્થાત્ સંયમવાન્, અસંયત અર્થાત્ અસંયમી, સંયતાસંયત અર્થાત્ સંયમાસંયમી તથા નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયત અર્થાત્ જે સંયમવાન્ અસંયમી અગર સંયમાસંયમી અર્થાત્ દેશ સંયમી નથી અર્થાત્ સિદ્ધ જીવ છે, તેઓમાં કોણ કોનાથી અદ્ય, ઘણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા જીવ સંયમી છે; કેમકે તેઓ વધારેમા વધારે કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે હજાર કરોડ થી લઈને નૌ હજાર કરોડ સુધીનાજ મળે છે. કહ્યું પણ છે કે-મનુષ્યલોકમાં સંયત કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય છે. સંયતોની અપેક્ષાએ સંયતાસંયત જીવ અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે અસંખ્યાત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પણ દેશ વિરતિ મળી આવે છે. જે સંયમી અસંયમી અગર સંયમાસંયમી નથી કહેવાતા એવા સિદ્ધ જીવો અનન્તગણા છે. તેમની અપેક્ષાએ અસંયમી જીવ અનન્ત ગણા છે, કેમકે વનસ્પતિ કાયિક જીવ સિદ્ધોથી અનન્ત ગણા છે અને તે બધા અસંયમી છે

આરમ્બું સંયતદ્વાર સમાપ્ત ॥ ૧૭ ॥

ઉપયોગ દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ— (एणसिणं भंते !) હે ભગવન્ આ (જીવાણં) જીવો (સાગારોવ-
ઉત્તાણં) સાકારોપયોગ વાળા (અણાગારોવઉત્તાણ ચ) અને અનાકારોપયોગવાળા-
ઓમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અણા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસે-
સાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ (સચ્ચત્થોવા જીવા અણાગારોવઉત્તા) હે ગૌતમ !
બધાથી ઓછા અનાકારોપયોગવાળા જીવો છે (સાગારોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા) સાકાર
ઉપયોગવાળા સંખ્યાતગણા છે

ટીકાર્થ— હવે ઉપયોગની અપેક્ષાએ જીવોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન
કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! આ સાકારોપયોગ અર્થાત્
જ્ઞાનોપયોગ વાળા તથા અનાકારોપયોગ અર્થાત્ દર્શનોપયોગવાળા જીવોમાંથી
કોણકોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ અનાકારો-
પયોગ વાળા છે, કેમકે અનાકારનો સમય અલ્પ છે, તેથીજ અનાકારોપ-
યોગથી ઉપયુક્ત જીવ પણ અલ્પ જ છે. પ્રશ્નના સમયે તેઓ થોડા જ મળી
આવે છે. તેમની અપેક્ષાએ સાકાર ઉપયોગ વાળા અર્થાત્ જ્ઞાનોપયોગથી ઉપ-
યુક્ત જીવ સંખ્યાત ગણા છે, કેમકે સાકાર ઉપયોગનો કાળ લાંબો હોય છે,
તેથીજ પ્રશ્નકાળમાં તેઓ ઘણા મળી આવે છે.

તેરમું ઉપયોગ દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૧૮ ॥

આહાર દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(ઘસિગં મંતે !) લગવન્ આ (જીવાણં) જીવેના (આહારગાણં આણાહારગાણ ચ) આહારકો અને અનાહારકોમાં (કયરે કયરેહિતા) કોણુ કેનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા ત્રિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(મોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા અણાહારગા) બધાથી ઓછા જીવ અનાહારક છે (આહારગા અસંસેજ્જગુણા) આહારક અસંખ્યાત ગણા છે.

ટીકાર્થ—હવે આહાર દ્વારની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કરે છે શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો:—હે લગવન્ ! આ આહારક અને અનાહારક જીવોમાંથી કોણુ કેની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા; તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી લગવાને ઉત્તર આપ્યો:—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ અનાહારક છે, કેમકે સિદ્ધ તથા વિચ્છેદગતિ વાળા જીવ જ અનાહારક હોય છે. કહ્યું પણ છે—વિચ્છેદ ગતિ કરી રહેલા જીવ, સમુદ્ધવાત પ્રાપ્ત કેવલી અને સિદ્ધ અનાહારક હોય છે, તેમના સિવાય બધા જીવ આહારક છે. અનાહારકોની અપેક્ષાએ આહારક જીવ અસંખ્યાતગણા છે. અહિં પ્રશ્ન કરી શકાય કે વનસ્પતિયાદિક આહારક જીવ સિદ્ધોથી અનન્ત ગણા છે, તેથીજ આહારક અનન્તગણા કેમ નથી કહેલાં? ઉત્તર—સૂક્ષ્મ નિગોદ બધા મળીને પણ અસંખ્યાત છે અને અન્તમુદૂર્તની સમય રાશિના બરાબર છે, તેઓ બધા કાળમાં વિચ્છેદ ગતિ પ્રાપ્ત રહે છે, તેથીજ તેઓમાં અનાહારક પણ ઘણા અધિક હોય છે, સમ્પૂર્ણ જીવરાશિના અસંખ્યાતમા લાગના બરાબર થાય છે, તેથી તેઓની અપેક્ષાએ આહારક જીવ અસંખ્યાત ગણા જ છે. અનન્ત ગણા હોતા નથી. ચૌદમું આહાર દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૧૬ ॥

ભાષક દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एणसिणं भंते!) હે ભગવન્! આ (જીવાણં માસગાણં અમાસ-ગાણ ચ) ભાષકો અને અભાષકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કેનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્ય, ઘણા, તુદ્ય અગર તેા વિશેષાધિક છે?

(ગોચમા) ગૌતમ! (સન્વત્થોવા જીવા માસગા) બધાથી ઓછા જીવ ભાષક છે (અમાસગા અણંત ગુણા) અભાષક અનન્તગણા છે?

ટીકાર્થ-હવે ભાષક દ્વારની અપેક્ષાએ જીવોના અદ્ય બહુત્વને કહે છે શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! આ ભાષક અને અભાષક જીવોમાં કોણુ કેનાથી અદ્ય, ઘણા, તુદ્ય કે વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા જીવ ભાષક અર્થાત્ ભાષા લખિધથી સંપન્ન છે તેમની અપેક્ષાએ અભાષક અનન્તગણા છે, કેમકે વનસ્પતિકાયિક અનન્ત છે અને તેઓ બધા અભાષક છે.

પંદરમું ભાષક દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૨૧ ॥

પરીત દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एणसिणं भंते) હે ભગવન્! આ (જીવાણં, પરિત્તાણં અપરિત્તાણં નો પરિત્તા નો અપરિત્તાણ ચ) પરીત, અપરીત અને નો પરીત નો અપરીત જીવોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કેનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્ય, ઘણા, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

(ગોચમા) હે ગૌતમ! (સન્વત્થોવા જીવા પરિત્તા) બધાથી ઓછા પરીત જીવ છે (નો પરિત્તા નો અપરિત્તા અણંતગુણા) નો પરીત નો અપરીત અનન્ત ગણા છે (અપરીતા અણંતગુણા) અપરીત જીવ અનન્ત ગણા છે

ટીકાર્થ-હવે પરીત દ્વારની અપેક્ષાએ જીવોના અદ્ય બહુત્વનું કથન કરે છે:-શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:-હે ભગવન્! આ પરીત જીવો અર્થાત્ શુકલ પાક્ષિકો તથા પ્રત્યેક શરીરવાળા ‘અપરીત જીવો અર્થાત્ કૃષ્ણપાક્ષિકો તથા સાધારણ વનસ્પતિના જીવો તેમજ નો પરીત નો અપરીત અર્થાત્ સિદ્ધોમાંથી કોણુ કેનાથી અપેક્ષાએ અદ્ય, ઘણા, તુદ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! પરીત જીવ બધાથી ઓછા છે કેમકે જે જીવોએ સંસારને પરિમિત કરી દીધો છે અને જે પ્રત્યેક શરીર છે તેઓ સકલ જીવોની અપેક્ષાએ અત્યન્ત થોડા છે. જેઓ પરીત પણ નથી અને અપરીત પણ નહીં એમ હોય છે એવા સિદ્ધ જીવ તેમનાથી અનન્ત ગણા છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અપરીત અર્થાત્ કૃષ્ણપાક્ષિક તથા સાધારણ વનસ્પતિના જીવ અનન્ત ગણા છે, કેમકે તે બંને મળીને સિદ્ધોથી અનન્ત ગણા છે. સોળમું પરીત દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૨૧ ॥

પર્યામિક દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एषसिणं मंते !) હૈ ભગવન્ ! આ (जीवाणं पञ्जत्ताणं अपञ्जत्ताणं नो पञ्जत्ता नो अपञ्जत्ताण च) પર્યામિક, અપર્યામિક, અને ન પર્યામિક કે ન અપર્યામિક જીવોમાં (कयरे कयरेहिंत्तो) કોણુ કોનાથી (अणा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અદ્વય, ઘણા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा) હૈ ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा नो पञ्जत्ता नो अपञ्जत्ता) બધાથી ઓછા ન પર્યામિક ન અપર્યામિક જીવ છે (अपञ्जत्तगा अणंतगुणा) અપર્યામિક અનન્ત ગણા છે (पञ्जत्तगा संखिज्जगुणा) પર્યામિક સંખ્યાતગણા છે

ટીકાર્થ-હવે પર્યામિક દ્વારની અપેક્ષાએ જીવોના અદ્વય બહુત્વનું પ્રતિ પાદન કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હૈ ભગવન્ ! આ પર્યામિક અપર્યામિક અને ન પર્યામિક-ન અપર્યામિક જીવોમાંથી કોણુ કોની અપેક્ષાએ થોડા, ઘણા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ નોપર્યામિક નો અપર્યામિક અર્થાત્ સિદ્ધ છે, કેમકે જે પર્યામિક પણ નહીં અને અપર્યામિક પણ નહીં એવા જીવ સિદ્ધ જ હોઈ શકે છે અને તે પર્યામિક તેમજ અપર્યામિકોથી ઓછા છે. તેમની અપેક્ષાએ અપર્યામિક જીવ અનન્ત ગણા છે કેમકે સાધારણ વનસ્પતિ કાયના જીવ અનન્તગણા છે અને તે સદા અપર્યામિક ઘણા જ મળી આવે છે. તેમની અપેક્ષાએ પર્યામિક જીવ સંખ્યાતગણા છે.

સત્તરમું પર્યામિક દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૨૨ ॥

સૂક્ષ્મ દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एणसिणं भंते) હે ભગવન્ ! આ (જીવાણં સુહુમાણં વાયરાણં નો સુહુમ નો વાયરાણ ય) સૂક્ષ્મ બાહર તથા નો—સૂક્ષ્મ નો બાહર જીવોમાં (કયરે કયરે હિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સઠ્ઠવત્યોવા જીવા નો સુહુમા નો વાયરા) બધાથી ઓછા જીવ નો સૂક્ષ્મ નો બાહર છે (વાયરા અણંત ગુણા) બાહર અનન્ત ગણા તે (સુહુમા અસંલેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ અસંખ્યાતગણા છે

હવે સૂક્ષ્મ દ્વારની અપેક્ષાએ જીવોના અલ્પ બહુત્વનું કથન કરે છે

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ બાહર તથા નો સૂક્ષ્મ, નો બાહર અર્થાત્ સિદ્ધ જીવોમાંથી કોણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ; ગૌતમ બધાથી ઓછા જીવ નો સૂક્ષ્મ—નોબાહર છે કેમકે એવા જીવ સિદ્ધ છે અને તે સૂક્ષ્મ જીવ રાશિ અને બાહર રાશિની અપેક્ષાએ અનન્ત છે. બાહર અર્થાત્ સ્થૂલ જીવ અનન્તગણા છે, કેમકે બાહર નિગોદના જીવ સિદ્ધોની અપેક્ષાએ પણ અનન્તગણા અધિક છે. બાહર જીવોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ જીવ અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે બાહર નિગોદની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે. અદારમું સૂક્ષ્મદ્વાર સમાપ્ત. 1123 11

સંજિદ્વાર વક્તવ્યતા.

શબ્દાર્થ—(एणसिणं भंते ?) હે ભગવન્ આ (જીવાણં સન્નીણં, અસન્નીણં નોસન્ની નોઅસન્નીણં) સંજી અસંજી અને નોસંજી—નોઅસંજી જીવોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સઠ્ઠવત્યોવા જીવા સન્ની) બધાથી ઓછા જીવ સંજી છે (અસન્ની અણંતગુણા) અસંજી જીવ અનન્તગણા છે

ટીકાર્થ—હવે સંજી દ્વારની અપેક્ષાએ જીવોનું અલ્પ બહુત્વ દેખાડે છે. શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! આ સંજી, અસંજી અને નસંજી ન અસંજી જીવોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ સંજી છે, કેમકે વિશિષ્ટ મનવાળા જીવ જ સંજી કહેવાય છે અને એવા જીવ

બધાથી ઓછા છે. સંજિયોની અપેક્ષાએ નસંજી-ન અસંજી અનન્તગણા છે, કેમકે એવા જીવ સિદ્ધ છે અને તેઓ સંજિયોની અપેક્ષાએ અનન્ત ગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ અસંજી જીવ અનન્તગણા છે, કેમકે વનસ્પતિકાયિક આદિ જીવ અનન્ત ગણા છે અને તેઓ બધા સિદ્ધોથી પણ અનન્ત ગણા અધિક છે. ઓગણીસમું સંજિદ્વાર સમાપ્ત ॥ ૨૪ ॥

લવ્યાલવ્યાદિ કા સ્વરૂપ

લવસિદ્ધિદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અસિષિં મંતે !) હે ભગવાન્ ! આ (જીવાણં ભવસિદ્ધિયાણં અભવ-સિદ્ધિયાણં નોભવસિદ્ધિય નો અભવસિદ્ધિયાણ ચ) લવસિદ્ધિકો, અલવસિદ્ધિકો, તથા નોલવસિદ્ધિક-નોઅલવસિદ્ધિકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય કે વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા અભવસિદ્ધિયા) અલવસિદ્ધિક જીવ સૌથી ઓછા છે. (જો ભવસિદ્ધિયા જો અભવસિદ્ધિયા અણંતગુણા) નો લવ-સિદ્ધિક નો અલવસિદ્ધિક અનન્ત ગણા છે, (ભવસિદ્ધિયા અણંતગુણા) લવસિદ્ધિક અનન્તગણા છે. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—હવે લવસિદ્ધિકદ્વારની અપેક્ષાએ જીવોનું અલ્પ બહુત્વ કહેવામાં આવે છે, એ સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામી શ્રી કહે છે કે-હે ભગવાન્ આ લવ-સિદ્ધિકો અર્થાત્ મોક્ષ ગમન યોગ્ય-લવ્ય જીવો અલવસિદ્ધિકો મોક્ષ ગમનને અયોગ્ય જીવો તથા નો લવસિદ્ધિક-નો અલવસિદ્ધિકો અર્થાત્ સિદ્ધજીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ અલવસિદ્ધિક અર્થાત્ અલવ્ય છે, કેમકે તેઓ જઘન્ય યુક્તાનન્ત પ્રમાણુ વાળા છે, અનુયો-ગદ્વાર સૂત્રમા કહ્યું છે-‘ ઉત્કૃષ્ટ પરીતાનન્ત માં એક સંખ્યા મેળવવાથી જઘન્ય યુક્તાનન્તનું પ્રમાણુ આવે છે, અલવ્ય જીવ એટલાજ છે, નો લવસિદ્ધિક નો અલવસિદ્ધિક તેઓથી અનન્તગણા અધિક છે. કેમકે જે લવ્ય પણ નથી અને અલવ્ય પણ નથી, એવા જીવ સિદ્ધ છે અને તેઓ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ યુક્તાનન્ત સંખ્યા વાળા છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ લવસિદ્ધિક અર્થાત્ લવ્ય જીવ અનન્ત ગણા છે, કેમકે સિદ્ધ એક લવ્ય નિગોદ રાશિના અનન્તમો ભાગ છે-અને આવી લવ્ય નિગોદ રાશિ લોકમાં અસંખ્યાત છે. વીસમું લવસિદ્ધિકદ્વાર સંપૂર્ણ ॥ ૨૫ ॥

અસ્તિકાકદ્વાર વકતવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ આ (ધમ્મત્થિકાય) ધર્માસ્તિકાય (અધમ્મત્થિકાય) અધર્માસ્તિકાય (આગાસત્થિકાય) આકાશાસ્તિકાય (જીવત્થિકાય) જીવાસ્તિકાય (પોગલત્થિકાય) પુદ્ગલાસ્તિકાય (અદ્વાસમયાણ ચ) અને અદ્વાસમય કાળથી (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, વધારે, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ (ધમ્મત્થિકાए) ધર્માસ્તિકાય (અધમ્મત્થિકાए) અધર્માસ્તિકાય (આગાસાત્થિકાए) આકાશાસ્તિકાય (एएणं तिन्नि तुल्ला) આ ત્રણે બરાબર છે (દ્વવટ્ટયાए) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા) બધાથી ઓછા છે (જીવત્થિકાए) જીવાસ્તિકાય (દ્વવટ્ટયાए) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (अणंतगुणे) અનન્તગણુ છે (પોગલત્થિકાए) પુદ્ગલાસ્તિકાય (દ્વવટ્ટવાए अणंतगुणे) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્તગણુ છે (અદ્વાસમए द्दवट्टयाए अणंतगुणे) અદ્વાકાલ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્તગણુ છે.

(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ ! (ધમત્થિકાય અધમ્મત્થિકાય આગાસત્થિકાય—જીવત્થિકાય—પાગલત્થિકાય અદ્વાસમયાણ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય જીવાસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વા કાળ (पएसट्टयाए) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ ઘણુ તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (ધમ્મત્થિકાए અધમ્મત્થિકાए एए णं दो वि तुल्ला पएसट्टयाए सव्वत्थोवा) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય તે બન્ને પરસ્પર સરખા છે અને પ્રદેશોથી બધાથી અલ્પ છે (જીવત્થિકાए पएसट्टयाए अणंतगुणे) જીવાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનન્તગણુ છે (પોગલત્થિકાए पएसट्टयाए अणंतगुणे) પુદ્ગલસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણુિત છે (અદ્વાસમए पएसट्टयाए अणंतगुणे) અદ્વાસમય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણુ છે (આગાસત્થિકાए पएसट्टया अणंतगुणे) આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણુ છે !)

(एयस्स णं भंते !) હે ભગવન્ ! આ (ધમ્મત્થિકાયસ્સ) ધર્માસ્તિકાયના (द्ववट्टपएसट्टयाए) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (કચરે કચરેહિંતો) કોણુ કોણુથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?)

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવે एणे धम्मत्थिकाए द्ववट्टयाए) બધાથી ઓછા એક ધર્માસ્તિકાય છે, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (સે ચેવ पएसट्टयाए असंखेज्जगुणे) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તેજ અસંખ્યાતગણુ છે

(एयस्स णं भंते ! अघम्मत्थिकायस्स) हे भगवन् आ अधर्मास्तिकायना (द्व्वट्टपएसट्टयाए) द्रव्य अने प्रदेशोनी अपेक्षाधी (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसिया वा) ओछा वधारे तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?
 (गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे एगे अघम्मत्थिकाए द्व्वट्टयाए) सौथी ओछा ओक अधर्मास्तिकाय द्रव्यनी अपेक्षाओ छे, (से चैव पएसट्टयाए असंखेज्जगुणे) प्रदेशोनी अपेक्षाओनी ओन्न असंख्यातगणुा छे.

(एयस्स णं भंते ! आगासत्थिकायस्स) हे भगवन् ! आ आकाशास्तिकायना (द्व्वट्टपएसट्टयाए) द्रव्य अने प्रदेशोनी अपेक्षाओ (कयरे कयरेहिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया) अल्प, धणुा, तुल्य अगर तो विशेषाधिक छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे एगे आगासत्थिकाए द्व्वट्टयाए) अधर्मा ओछा ओक आकाशास्तिकाय छे द्रव्यनी अपेक्षाओ (से चैव पएसट्टयाए अणंतगुणे) तेन्न प्रदेशोनी अपेक्षाओ अनन्तगणुा छे)

(एयस्स णं भंते ! जीवत्थिकायस्स) हे भगवन् ! आ ज्वास्तिकायना (द्व्वट्टपएसट्टयाए) द्रव्य अने प्रदेशोनी अपेक्षाओ (कयरे कयरेहिंतो) केणु केनाथी अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा अल्प, धणुा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे जीवत्थिकाए द्व्वट्टयाए) द्रव्यनी अपेक्षाओ अधर्मा ओछा ज्वास्तिकाय छे (से चैव पएसट्टयाए असंखेज्जगुणे) तेन्न प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगणुा छे

(एयस्स णं भंते ! पोगलत्थिकायस्स द्व्वट्टपएसट्टयाए) हे भगवन् ! आ पुद्गलास्तिकायना द्रव्य अने प्रदेशोनी अपेक्षाओ (कयरे कयरेहिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, धणुा, तुल्य, अगर विशेषाधिक छे ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવે પાગ્ગલત્થિકાએ દવ્વટ્ટયાએ) બધાથી ઓછા પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે (સે ચેવ પાસટ્ટયાએ અસંખ્વેજ્જગુણે) તેજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (અદ્ધાસમએ ન પુચ્છિજ્જહ પપસા ભાવા) કાળના વિષયમાં પ્રશ્ન ન કરવો કેમ કે તેમાં પ્રદેશ નથી

(એસિણં મંતે !) હે ભગવન્ ! આ (ધમ્મત્થિકાએ-અધમ્મત્થિકાએ આગાસત્થિકાએ-જીવત્થિકાએ-પોગ્ગલત્થિકાએ,-અદ્ધા સમયાણં) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જ્વાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્ધા સમયના (દવ્વટ્ટપાસટ્ટયાએ ય) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ધમ્મત્થિકાએ) ધર્માસ્તિકાય (અધમ્મત્થિકાએ) અધર્માસ્તિકાય (આગાસત્થિકાએ) આકાશાસ્તિકાય (એ તિન્નિ વિ) આ ત્રણે (તુલ્લા) તુલ્ય (દવ્વટ્ટયાએ સવ્વત્થોવા) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી બધાથી અલ્પ (ધમ્મત્થિકાએ અધમ્મત્થિકાએ ય એણં દોન્નિ વિ તુલ્લા) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ અને તુલ્ય છે (પાસટ્ટયાએ અસંખ્વેજ્જગુણા) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (જીવત્થિકાએ દવ્વટ્ટયાએ અણંતગુણે) જ્વાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે (સે ચેવ પાસટ્ટયાએ) તેજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (અસંખ્વેજ્જગુણે) અસંખ્યાતગણા છે (પોગ્ગલત્થિકાએ દવ્વટ્ટયાએ અણંતગુણે) પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અનન્તગણા છે. (સે ચેવ પાસટ્ટયાએ) તેજ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (અસંખ્વેજ્જગુણે) અસંખ્યાતગણા છે (અદ્ધાસમએ) અદ્ધાસમય (દવ્વટ્ટપાસટ્ટયાએ અણંતગુણે) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે (આગાસત્થિકાએ) આકાશાસ્તિકાય (પાસટ્ટયાએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (અણંતગુણે) અનન્તગણા છે

હવે અસ્તિકાયની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરે છે

ટીકાર્થ-શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાય,

અર્ધાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમય-
માંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે;

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય,
અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, કેમકે ત્રણે એક
એક સંખ્યાવાળા છે, એ કારણે એ બધાથી એાછા છે. જીવાસ્તિકાય આ ત્રણેથી
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત ગણા છે અને તેઓ પ્રત્યેક પૃથક્ પૃથક્ દ્રવ્યજ છે.
જીવાસ્તિકાયની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યથી અનન્ત ગણા છે. કેમકે
પરમાણુ, દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે. સામાન્ય રૂપે તેઓ ત્રણ
પ્રકારના છે—પ્રયોગ પરિણુત, મિશ્રપરિણુત અને વિસક્ષાપરિણુત, તેઓમાંથી
ફક્ત પ્રયોગ પરિણુત પુદ્ગલ પણ જીવેથી અનન્ત ગુણિત છે. તેના સિવાય
એક એક જીવ અનન્ત—અનન્ત જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય વેદનીય આદિ
કર્મ પરમાણુઓથી સંબદ્ધ છે. પ્રયોગ પરિણુત પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પણ
વિસક્ષાપરિણુત પુદ્ગલ અનન્તગણા છે આ પ્રજ્ઞાપનામાં કહ્યું છે કે—‘બધાથી
એાછા પુદ્ગલ પ્રયોગ પરિણુત છે, મિશ્ર પરિણુત તેમનાથી અનન્ત ગણા છે
અને વિસક્ષા પરિણુત તેમનાથી પણ અનન્ત ગુણિત છે’ ‘એ રીતે દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાયથી પુદ્ગલાસ્તિકાય અનન્તગણા છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયની
અપેક્ષાએ અદ્વાકાલ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત ગણા છે. અદ્વાસમય કાળને
કહે છે. તે કાળ દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ પુદ્ગલાસ્તિકાયની અપેક્ષાએ અનન્તગુણિત
છે. ભવિષ્યત્ કાળમાં એક પરમાણુ દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી, ચાલત્ દશ પ્રદેશી
ત્યાં સુધી કે સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, અને અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધની
સાથે મળીને અનન્ત પરિણામોને ધારણ કરશે. તેથી જ એક જ પરમાણુના
ભાવી સંયોગ અનન્તગણા છે અને તે અનન્ત સંયોગ ભિન્ન—ભિન્ન કાળોમાં
થનાર છે. જે કેવળજ્ઞાનથી જણાય છે. અને જેમ એક પરમાણુનો ભાવિ-
સંયોગ અનન્ત છે તેજ પ્રકારે બધા દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોના પણ
વિભિન્ન કાળોમાં થનારા અનન્ત સંયોગ છે એજ પ્રકારે ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ
પણ એક એક પરમાણુના ભાવી સંયોગ અનન્ત છે. આ પરમાણુ અમુક
કાળમાં અમુક આકાશપ્રદેશમાં અવગાહન કરશે અને બીજા સમયમાં
કોઈ બીજા પ્રદેશમાં જેમકે એક પરમાણુનો ભાવી સંયોગ અનન્ત છે, તે
પ્રકારે બધા પરમાણુના સમજી લેવા જોઈએ તેજ પ્રકારે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધથી
લઈને અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ સુધીમાં પ્રત્યેક વિભિન્ન આકાશ પ્રદેશોમાં અવ

ગાહન કરશે તેથીજ લિન્ન લિન્ન કાળોમા થનારા ભાવી સંયોગ અનન્ત છે એજ રીતે કાળની અપેક્ષાએ પણ આ પરમાણુ આ આકાશપ્રદેશમાં એક સમયની સ્થિતિવાળા એ આદિ સમયોની સ્થિતિવાળા છે. એ પ્રકારે એક જ પરમાણુના એક આકાશ પ્રદેશમાં ભાવી સંયોગ અસંખ્યાત થાય છે; ફરી વારંવાર એ આકાશ પ્રદેશોમાં કાળનું પરિવર્તન થતાં કાળની અપેક્ષાએ પણ ભાવી સંયોગ અનન્ત થાય છે. જેમ એક પરમાણુના વિષયમાં કહેલું છે, તે જ રીતે બધા પરમાણુ, દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ આદિ પ્રત્યેકના કાળની અપેક્ષાએ ભાવી સંયોગ અનન્ત સમજી લેવા જોઈએ. એ જ પ્રકારે ભાવથી સમજવું જોઈએ યથા આ પરમાણુ આ કાળમાં એક ગુણુ કાળો થશે. એ પ્રકારે એકજ પરમાણુના લિન્ન-લિન્ન કાલીન સંયોગ અનન્ત છે. અને જેમ એક પરમાણુના તે જ પ્રકારે બધા પરમાણુઓ તેમજ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોના પૃથક્-પૃથક્ અનન્ત સંયોગી ભાવની અપેક્ષાએ છે. આ રીતે વિચાર કરવાથી એકજ પરમાણુના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ વિશેષના સમ્બન્ધથી અનન્ત ભાવી સમય સિદ્ધ થાય છે. અને જે વાત એક પરમાણુના વિષયમાં છે, તેજ બધા પરમાણુઓ તેમજ દ્વિ પ્રદેશિક આદિ સ્કંધોના વિષયમાં પણ સમજી લેવી જોઈએ. આ બધું પરિણમનશીલકાળ નામક વસ્તુના સિવાય અને પરિણમન શીલ પુદ્ગલાસ્તિકાય આદિ વસ્તુઓના વિના સંગત નથી થઈ શકતું. કહ્યું પણ છે કે-‘ભાવી કાલની વિદ્યમાનતા હોય તો જ ભાવી સંયોગ સંયોગ બની શકે છે અને અસત્ પદાર્થોનો સંયોગ થઈ નથી શકતો. તેથીજ પુદ્ગલાસ્તિકાય આદિને પણ અસત્ જ માનવું જોઈએ.

જે રીતે પરમાણુ, દ્વિપ્રદેશિક આદિ સ્કંધોમાંથી પ્રત્યેકના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ વિશેષના સમ્બન્ધથી અનન્તભાવી અદ્વાકાલ પ્રતિપાદિત કરાવેલ છે, તેજ રીતે ભૂત અદ્વાકાળ પણ સમજી લેવો જોઈએ. એ રીતે અદ્વાકાલ પુદ્ગલાસ્તિકાયથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત ગણી સિદ્ધ થાય છે.

હવે ધર્માસ્તિકાય આદિના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અદ્વ, બહુત્વ બતાવાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વા સમયમાં પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણુ કોનાથી અદ્વ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય, અને અધર્માસ્તિકાય, આ બન્ને પ્રદેશોથી સરખા છે. એ બન્નેના પ્રદેશ લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર જ છે તથા અન્ય દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ તેમના પ્રદેશ બધાથી

ઓછા છે. આ બન્નેની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય પ્રદેશોથી અનન્ત ગણા છે, કેમકે જીવ દ્રવ્ય અનન્ત છે અને તેમનામાંથી પ્રત્યેકના પ્રદેશ લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. જીવાસ્તિકાયની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોથી અનન્ત ગણા છે, કેમકે પુદ્ગલની અન્ય વર્ગણુઓને જ લેવામા આવેતો જીવના એક એક પ્રદેશ અનન્ત અનન્ત કર્મ પરમાણુઓથી આવૃત્ત છે અર્થાત્ જીવના પ્રત્યેક પ્રદેશના સાથે અનન્ત-અનન્ત કાર્મણુ વર્ગણુના પરમાણુ ચોટેલા હોય છે, તેથી જ સ્વાભાવિક રીતે આ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે જીવાસ્તિકાયના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશ અનન્ત ગુણિત છે. કર્મવર્ગણુથી અતિરિક્ત ઔદારિક, વૈક્રિય આદિ અન્ય અનેક વર્ગણુ પણ છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયની અપેક્ષાએ પણ અદ્વાકાળનો પ્રદેશ અનન્ત ગુણિત છે કેમકે એક એક પુદ્ગલાસ્તિકાયના આગળ કહ્યા અનુસાર, વિભિન્ન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવના સમબન્ધના કારણે અતીત અને અનાગત સમય અનન્ત અનન્ત છે. અદ્વાકાળની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ અનન્ત ગણા છે, કેમકે અલોકાકાશ અનન્ત અસીમ છે.

હવે ધર્માસ્તિકાય આદિના દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા એક છે અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે અસંખ્યાત ગણા છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! અધર્માસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-બધાથી ઓછા અધર્માસ્તિક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે કેમકે તે એક દ્રવ્ય જ છે, પરન્તુ અસંખ્યાત પ્રદેશો હોવાના કારણે પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તે અસંખ્યાત ગણું છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! દ્રવ્ય અને પ્રદેશની દૃષ્ટિએ આકાશાસ્તિકાયનું અલ્પ બહુત્વ શું છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્યની

અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ છે કેમકે એક છે. પરંતુ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે અનન્ત ગણા છે અર્થાત્ તેમના પ્રદેશ અનન્ત છે. તાત્પર્ય એ છે કે દ્રવ્યથી આકાશાસ્તિકાય એક છે અને પ્રદેશોએ અનન્ત છે. તેથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોથી તેને અનન્ત ગણું કહેવું જઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાયમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હું ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય અલ્પ છે અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણું છે, કેમકે એક એક જીવના લોકાકાશના પ્રદેશોના બરાબર અસંખ્યાત—અસંખ્યાત પ્રદેશ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય એછા છે, કેમકે પ્રદેશોથી દ્રવ્ય એછાં જ હોય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે અસંખ્યાત ગણા છે. પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે લોકમાં અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ ઘણા છે. તેથી જ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોથી અનન્ત ગણા હોવા જોઈએ, અસંખ્યાતગણા નહીં? તેનું સમાધાન કરવા માટે કહ્યું છે કે ‘દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ બધાથી સ્વલ્પ છે, પરમાણુ પુદ્ગલ તેમની અપેક્ષાએ અનન્ત ગણા છે, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ સંખ્યાત ગણા છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ અસંખ્યાત ગણા છે’ આ કથન આગળ કરવામાં આવશે. તદનુસાર અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ અત્યન્ત અલ્પ છે અને પરમાણુ તેમની અપેક્ષાએ અત્યધિક છે અને તેઓ બધા પૃથક પૃથક દ્રવ્ય છે, એ કારણે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ પરમાણુઓની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણા જ છે. આ પ્રકારે પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત ગણાજ હોઈ શકે, અનન્તગણા થઈ શકતા નથી.

અદ્વા સમય અર્થાત્ કાલ દ્રવ્યના વિષયમાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોના અલ્પ બહુત્વને લઈને પ્રશ્ન ન કરવો જોઈએ કેમકે કાળને પ્રદેશ નથી હોતા. પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે કાલ દ્રવ્ય જ છે તેને પ્રદેશ નથી, આ વિષયમાં યુક્તિ કઈ છે? જેમ અનન્ત પરમાણુઓનો સમૂહ રૂપ સ્કન્ધ દ્રવ્ય કહેવાય છે અને તેના અવયવ પ્રદેશ કહેવાય છે, તેજ રીતે સંપૂર્ણ કાળને દ્રવ્ય અને તેના અવયવોને પ્રદેશ કહી શકાય છે? તેનો ઉત્તર આ છે કે અહીં દૃષ્ટાન્ત અને

દાબ્દર્તાન્તિકમાં મહાન્ વિષમતા છે જ્યારે પરમાણુ પરસ્પર સાપેક્ષ થઈને અર્થાત્ એકમેક થઈને પરિણુત થાય છે ત્યારે તેમનો સમુદાય સ્કન્ધ કહેવાય છે જે તે પરમાણુઓ પરસ્પર નિરપેક્ષ હોય તો તેમના સમૂહને સ્કન્ધ નથી કહી શકાતો. અદ્વા સમય પરસ્પર નિરપેક્ષ છે. સ્કન્ધના સમાન પરસ્પર સાપેક્ષ દ્રવ્ય નથી. જ્યારે વર્તમાન સમય હોય છે તો તેના આગળ અને પાછળના સમયનો અભાવ હોય છે. તેથી જ તેમનામાં સ્કન્ધ રૂપ પરિણામનો અભાવ છે અને તેજ કારણે અદ્વાસમયના પ્રદેશોનો અભાવ કહેલ છે. અદ્વાકાલ પૃથક પૃથક દ્રવ્ય છે.

હવે પૂર્વોક્ત ધર્માસ્તિકાય આદિ બધાના એક સાથે દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ અદ્વપ બહુત્વ બતાવાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વા સમયમાંથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અદ્વપ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. કેમકે ત્રણે એક એક દ્રવ્ય છે, તેથીજ બધાથી ઓછા છે, ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય આ બંને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પરસ્પર તુલ્ય છે પરન્તુ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણા છે. તાત્પર્ય આ છે કે દ્રવ્યથી ધર્માસ્તિકાય એક છે અને અધર્માસ્તિકાય પણ એક છે. પણ બંનેના પ્રદેશ અસંખ્યાત—અસંખ્યાત છે, તેમના પ્રદેશોમાં કોઈ ન્યૂનાધિકતા નથી. એ કારણે દ્રવ્યથી પ્રદેશ અસંખ્યાત ગણા છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયથી અનન્તગણા છે કેમકે જીવ દ્રવ્ય અનન્ત છે. જીવાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે એક—એક જીવના અસંખ્યાત—અસંખ્યાત પ્રદેશ થાય છે. પ્રદેશ રૂપ જીવાસ્તિકાયથી દ્રવ્ય રૂપ પુદ્ગલાસ્તિકાય અનન્તગણા છે, કેમકે જીવના એક—એક પ્રદેશની સાથે અનન્ત અનન્ત કર્મપુદ્ગલ દ્રવ્ય સંબદ્ધ છે. દ્રવ્ય રૂપ પુદ્ગલાસ્તિકાયની અપેક્ષાએ પ્રદેશ રૂપ પુદ્ગલાસ્તિકાય અસંખ્યાતગણા છે. આ વિષયમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાયેલી છે, આગળ કહેવામાં આવનારા વચન આ વિષયમાં પ્રમાણુ છે. તેની અપેક્ષાએ પણ અદ્વાસમય દ્રવ્ય અને પ્રદેશથી અનન્તગણા છે. આ વિષયમાં પણ યુક્તિ પહેલા કહેવાઈ ગઈ છે. અદ્વાસમયની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનન્તગણા છે, કેમકે આકાશાસ્તિકાય બધી દિશાઓમાં અનન્ત છે, તેમની કયાંય કોઈ સીમા નથી. જ્યારે અદ્વાસમય ફક્ત મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જ હોય છે. એકવીસમું અસ્તિકાય દ્વાર સમ્પૂર્ણ ॥ ૨૬ ॥

ચરમદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एएसिणं 'ते !) હે ભગવન્ ! આ (जीवाणं चरिमाणं अचरिमाण य) ચરમ અને અચરમ જીવોમાં (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અદ્ય, ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा) અચરમ જીવો બધાથી ઓછા છે (चरिमा अणंतगुणा) ચરમ અનન્ત ગણુ છે

હવે ચરમદ્વારને લઈને જીવોના અદ્ય બહુત્વનું પ્રશ્નપણુ કરાઈ રહ્યું છે

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ આ ચરમ અને અચરમ જીવોમાં કોણુ કોનાથી અધિક, અદ્ય, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ અચરમ અર્થાત્ અભવ્ય અને સિદ્ધ છે, કેમકે અભવ્યો અને સિદ્ધોનુ ચરમપણુ નથી હોતું. એ બન્ને મલિને પણ અબ્ધન્યોત્કૃષ્ટ અનન્ત જ હોય છે. ચરમ અર્થાત્ ભવ્યજીવ તેમની અપેક્ષાએ અનન્તગણુ છે, કેમકે તેમનુ અબ્ધન્યોત્કૃષ્ટ અનન્તાનન્ત પરિમાણુ છે, જેના ચરમ ભવનો સંભવ છે તેઓ પણ ચરમભવની યોગ્યતાને કારણે ચરમ કહેવાય છે.

આવીસમું ચરમ દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૨૭ ॥

જીવદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(एएसिणं भंते !) ભગવન્ ! આ (जीवाणं) જીવો (पोगगलाणं) પુદ્ગલો (अद्धा समयाणं) અદ્ધા સમયો (सव्व दव्वाणं) સર્વ દ્રવ્યો (सव्व पएसाणं) સર્વપ્રદેશો (सव्वपज्जवाण य) અને બધા પર્યાયોમાં (कयरे कयरेहितो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया ?) અદ્ય ઘણુ, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा) જીવ બધાથી ઓછા છે (पोगगला अणंतगुणा) પુદ્ગલ અનન્તગણુ છે (अद्धा समया अणंतगुणा) અદ્ધા સમય અનન્ત ગણુ છે (सव्व दव्वा विसेसाहिया) સર્વ દ્રવ્ય વિશેષાધિક છે. (सव्व पएसा अणंतगुणा) સર્વ પ્રદેશ અનન્ત ગણુ છે (सव्वपज्जवा अणंतगुणा) સર્વ પર્યાય અનન્તગણુ છે.

ટીકાર્થ-હવે જીવ દ્વારને લઇને અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ આ જીવો પુદ્ગલો, અદ્વાસમયો સમસ્ત દ્રવ્યો, સમસ્ત પ્રદેશો, અને સમસ્ત પર્યાયોમાં કેાણુ કેનાથી અલ્પ અધિક તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ છે. જીવો થી પુદ્ગલ અનન્ત ગણા છે. પુદ્ગલોથી અદ્વાસમય અનન્ત ગણો છે, અદ્વા સમયોથી સર્વ દ્રવ્ય વિશેષાધિક છે પુદ્ગલોથી અનન્ત ગણા હોવાથી પ્રત્યેક અદ્વા સમય પણ દ્રવ્ય છે, તેથી દ્રવ્યના નિરૂપણમાં તેમને પણ ગ્રહણ કર્યા છે અને સાથે જ સમસ્ત જીવ દ્રવ્યો, પુદ્ગલ દ્રવ્યો, ધર્મ અધર્મ, તેમજ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્યોને મેળવેલા છે. અને તે બધા મળીને પણ અદ્વાસમયનો અનન્તમો ભાગ હોવાના કારણે તેમને મેળવી દેવાથી પણ અદ્વાસમયોથી સર્વ દ્રવ્ય વિશેષાધિક જ થાય છે. સર્વદ્રવ્યોની અપેક્ષાએ સર્વ પ્રદેશ અનન્ત ગણા છે, કેમકે આકાશ અનન્ત પ્રદેશી છે. સર્વ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સર્વ પર્યાય અનન્ત ગણા છે, કેમકે એક-એક આકાશ પ્રદેશમાં અનન્ત-અનન્ત અગુરૂ લઘુ પર્યાય વિદ્યમાન છે.

તેવીસમું જીવ દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૨૮ ॥

ક્ષેત્રાનુસાર જીવ પુદ્ગલોં કા નિરૂપણ

ક્ષેત્ર દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ- (ચેત્તાગુણાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા જીવા) બધાથી ઓછા જીવ (ઉદ્દલોયત્તિરિયલોણ) ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં છે (અહોલોય ત્તિરિયલોણ) અધોલોક તિર્યક લોકમાં (વિસેસાહિયા) વિશેષાધિક છે (તિરિય

લોણ) તિર્યક લોકમાં (અસંખેજ્જગુણ) અસંખ્યાત ગણા છે (તેલુક્કે અસંખેજ્જગુણ) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે (ઉદ્ગ્રહલોણ અસંખેજ્જગુણ) ઊર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે (અહોલોણ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

ટીકાર્થ—હવે ક્ષેત્ર દ્વારની અપેક્ષાએ અદ્ય અહુત્વની પ્રરૂપણા કરે છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા જીવ ઊર્ધ્વલોક—તિર્યકલોકમાં છે. ઊર્ધ્વલોકના નીચેનો પ્રદેશ પ્રતર અને તિર્યક લોકના બધાથી ઊપરનો આકાશ પ્રદેશ પ્રતર ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોક કહેવાય છે. અહિં આ સમજી લેવું જોઈએ ચૌદરાજી પરિમિત સમ્પૂર્ણ લોકના ત્રણ ભાગ છે—ઊર્ધ્વલોક, તિર્યકલોક અને અધોલોક આ વિભાગો રૂચક પ્રદેશમાં હોય છે. રૂચકના નવસો યોજન નીચે અને નવસો યોજન ઊપર તિર્યકલોક છે. તિર્યકલોકના નીચે અધોલોક છે અને ઊપર ઊર્ધ્વલોક છે. ઊર્ધ્વલોક કાંઈક ઓછા સાત રજ્જુ પ્રમાણ છે અને અધોલોક કાંઈક અધિક સાત રજ્જુ પ્રમાણ છે. આ બંનેની વચ્ચે અઠાર સો યોજન ઊંચા તિર્યક લોક છે. રૂચકના સમતલ ભૂમિભાગથી નવસો યોજન જવાથી જ્યોતિષક ચક્રના ઊપર તિર્યકલોક સમ્બન્ધી આકાશ પ્રતર છે જે એક પ્રાદેશિક છે. તે તિર્યકલોકનું પ્રતર છે. તેના ઊપરનું એક પ્રદેશી આકાશ પ્રતર ઊર્ધ્વલોક પ્રતર કહેવાય છે. આ બંને પ્રતરોને ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોક કહે છે આ ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં સૌથી ઓછા જીવ છે. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોક તિર્યકલોકમાં જીવ વિશેષાધિક છે. અધોલોક ઊપરનું એક પ્રદેશી આકાશ પ્રતર અને તિર્યકલોકના નીચેનું એક પ્રદેશી આકાશ પ્રતર અધોલોક તિર્યકલોક કહેવાય છે. વિગ્રહ ગતિ કરતા અગર ત્યાંજ સ્થિત જીવ વિશેષાધિક છે. તિર્યકલોકમાં જીવ તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણા છે

કેમકે ઊપર જે જે ક્ષેત્રોનું કથન કર્યું છે, તેમની અપેક્ષાએ તિર્યકલોકનો વિસ્તાર અસંખ્યાત ગણા છે. તિર્યક લોકના જીવોની અપેક્ષાએ ત્રૈલોક વર્તી જીવ અસંખ્યાત ગણા છે. અહિં વિગ્રહ ગતિ કરી રહેલ ત્રણે લોકને સ્પર્શ કરનારા જીવનુંજ ગ્રહણ કરવું જોઈએ અને તે તિર્યકલોકવર્તી જીવોથી અસંખ્યાત ગુણિત છે. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. કેમકે અધોલોક સાત રજ્જુથી પણ થોડા વિશેષ પ્રમાણ વાળા કહેવાયેલ છે. આ રીતે ક્ષેત્રના અનુસાર સામાન્ય રૂપથી જીવોનું અદ્ય અહુત્વ થયું ॥ ૨૬ ॥

નૈરયિકાદિ-અલ્પ બહુત્વ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(લેક્ષણવાણ) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા નેરડયા તેલોક્કે) બધાથી ઓછા નારક ત્રૈલોક્યમાં છે (અહોલોચતિરિયલોચ અસંલેજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોચ અસંલેજ્જગુણા) અધોલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે (લેક્ષણવાણ) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા તિરિક્લજ્જોણિયા ઉડ્ડલોચતિરિયલોચ) બધાથી ઓછા તિર્યચ ઊર્ધ્વલોક તિર્યક લોકમાં છે (અહોલોચ તિરિયલોચ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિર્યકલોકમાં વિશેષાધિક છે (તિરિયલોચ અસંલેજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે (તેલોક્કે અસંલેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે (ઉડ્ડલોચ અસંલેજ્જગુણા) ઊર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે (અહોલોચ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે (લેક્ષણવાણ) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવાઓ તિરિક્લજ્જોણિઓ) બધાથી ઓછી તિર્યચની (ઉડ્ડલોચ) ઊર્ધ્વલોકમાં (ઉડ્ડલોચ તિરિયલોચ અસંલેજ્જગુણાઓ) ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે (તેલોક્કે સંલેજ્જગુણાઓ) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાત ગણા છે (અહોલોચ તિરિયલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) અધોલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણી છે (અહોલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે (તિરિયલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) તિર્યક લોકમાં સંખ્યાતગણી છે.

(લેક્ષણવાણ) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા મણુસા તેલોક્કે) બધાથી ઓછા મનુષ્ય ત્રૈલોક્યમાં છે (ઉડ્ડલોચતિરિયલોચ અસંલેજ્જગુણા) ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે (અહોલોચતિરિયલોચ સંલેજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે (ઉડ્ડલોચ સંલેજ્જગુણા) ઊર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગણા (અહોલોચ સંલેજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા (તિરિયલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(લેક્ષણવાણ) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા મણુસીઓ તેલોક્કે) બધાથી ઓછી માનુષીણી ત્રૈલોક્યમાં છે (ઉડ્ડલોચ તિરિયલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણી (અહોલોચ તિરિયલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) અધોલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણી (ઉડ્ડલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) ઊર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગણી (અહોલોચ સંલેજ્જગુણાઓ) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે. તિરિયલોચ સંલે-

જ્ઞગુણાઓ) તિર્થંકલોકમાં સંખ્યાતગણી છે.

(સ્વેતાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા દેવા ઉડ્ડલો) બધાથી ઓછા દેવ ઊર્ધ્વલોકમાં છે (ઉડ્ડલોયતિરિયલો અસંખેજ્ઞગુણ) ઊર્ધ્વલોક તિર્થંકલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે (તેલોકકે સંખેજ્ઞગુણ) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી છે (અહોલોય તિરિયલોય સંખેજ્ઞગુણ) અધોલોક તિર્થંકલોકમાં સંખ્યાતગણી છે (અહોલોય સંખેજ્ઞગુણ) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે (તિરિયલોય સંખેજ્ઞગુણ) તિર્થંકલોકમાં સંખ્યાતગણી છે

(સ્વેતાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવાઓ દેવીઓ) બધાથી ઓછી દેવીઓ (ઉડ્ડલો) ઊર્ધ્વલોકમાં છે (ઉડ્ડલોયતિરિયલો અસંખેજ્ઞગુણાઓ) ઊર્ધ્વલોક તિર્થંકલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે (તેલોકકે સંખેજ્ઞગુણાઓ) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી છે (અહોલોયતિરિયલોય સંખેજ્ઞગુણાઓ) અધોલોક તિર્થંકલોકમાં સંખ્યાત ગણી છે (અહોલોય સંખેજ્ઞગુણાઓ) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે (તિરિયલોય સંખેજ્ઞગુણાઓ) તિર્થંકલોકમાં સંખ્યાતગણી છે.

આનાથી પહેલાં ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સામાન્ય રૂપથી જીવો અલ્પ બહુત્વ પ્રતિપાદિત કરાયું, હવે ચારે ગતિયોને લઈને તેમના અલ્પ બહુત્વનું પ્રરૂપણ કરાય છે

ટીકાર્થ—ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ વિચાર કરાયતો બધાથી ઓછા નારક ત્રૈલોક્યમાં છે અર્થાત્ ત્રણે લોકને સ્પર્શ કરવાવાળા છે. પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે નારક જીવ ત્રણે લોકને સ્પર્શ કરવાવાળા કેવી રીતે થઈ શકે છે? અને તે બધાથી ઓછા કઈ રીતે છે? તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે કે—મેરૂ પર્વતના શિખર પર અથવા અંબન અગર દ્વિ મુખ પર્વતાદિના શિખર પર જે વાવડિયો છે. તેમાં રહેવા વાળાં જે મત્સ્ય આદિ નરકમાં ઉત્પન્ન થનારા છે, તેઓ ઈલિકાગતિથી પોતાના આત્મ પ્રદેશોને ફેલાવતા રહીને ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરે છે અને તે સમયે તેઓ નારક જ કહેવાય છે, કેમકે તત્કાલ તેમની ઉત્પત્તિ નરકમાં થનાર છે

અને તે નરકાયુતું વેદન કરે છે. આ પ્રકારના નારક થોડાક જ થાય છે. તેથીજ તેમને બધાથી ઓછા કહેલ છે. ત્રિલોક સ્પર્શી નારકોની અપેક્ષાએ અધોલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા નારક છે. અહિં અધોલોક તિર્યક લોકથી તેજ પૂર્વોક્ત આશય અર્થાત્ અધોલોકના ઉપર અને તિર્યકલોકના નીચલા બે પ્રતરોને સ્પર્શ કરવા વાળા સમજવા જોઈએ. આવા નારક અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોમાં રહેનારા ઘણા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જ્યારે નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. એ કારણે તેઓ ત્રૈલોક્ય સ્પર્શી નારકોથી અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તેમનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાતગણું છે. મેરૂ આદિ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર રૂપ ક્ષેત્ર અસંખ્યાતગણું અધિક છે. એમની અપેક્ષાએ અધોલોકમાં નારક અસંખ્યાત ગણા છે. આ ક્ષેત્રના અનુસાર નારકોનું અદ્ય બહુત્વ છે.

તિર્યચોનું અદ્ય-બહુત્વ-ક્ષેત્રના અનુસાર બધાથી ઓછા તિર્યચ ઊર્ધ્વ લોક-તિર્યક લોકમાં છે. અર્થાત્ તિર્યક લોકના ઉપરવર્તી અને ઊર્ધ્વલોકના અધોવર્તી બે પ્રતરોમાં છે. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોક-તિર્યક લોકમાં અર્થાત્ અધોલોકના ઉપરના અને તિર્છા લોકના નીચલા બે પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. એનું કારણ પૂર્વ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં કહેવાઈ ગયેલું છે. તેમની અપેક્ષાએ તિર્યક લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. એમની અપેક્ષાએ પણ ત્રૈલોક્યમાં અર્થાત્ ત્રણે લોકને સ્પર્શ કરવાવાળા તિર્યચ અસંખ્યાત ગણા છે. એનું કારણ પણ પહેલા બતાવી દિધેલું છે. ત્રૈલોક્ય સ્પર્શી તિર્યચોની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ઊર્ધ્વલોક સંસ્રક પ્રતરમાં અસંખ્યાત ગણા તિર્યચ છે. એમની અપેક્ષાએ અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

તિર્યચ સ્ત્રિયોનું-અદ્ય-બહુત્વ-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછી તિર્યચ નિયો ઊર્ધ્વલોકનો સ્પર્શ કરનારીઓ છે, કેમકે મેરૂ આદિની વાપી આદિમાં પણ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રિયો વિદ્યમાન છે. તેમનું ક્ષેત્ર અદ્ય છે, તેથીજ તે બધાથી ઓછી કહેલી છે. તેમની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અર્થાત્ ઊર્ધ્વલોક અને તિર્યકલોકના બે પ્રતરોને સ્પર્શ કરનારી તિર્યચ સ્ત્રિયો અસંખ્યાત ગણી છે. તેનું કારણ આ છે સહસ્રાર દેવલોક સુધીના દેવ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રિયોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને શેષ કાયોના જીવ પણ તેમાં ઉત્પન્ન થઈ જ શકે છે. જ્યારે સહસ્રાર દેવલોક સુધીના દેવ અગર શેષ કાયોના જીવ ઊર્ધ્વલોકથી તિર્છાલોકમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થનારા હોય છે. ત્યારથી તિર્યચનીના આયુષ્યનું વેદન કરે છે. તેના સિવાય તિર્યક

લોકવર્તી પંચેન્દ્રિય સ્ત્રિયો ન્યારે ઉર્ધ્વલોકમાં હેવ રૂપથી અગર અન્ય કોઈ રૂપમાં ઉત્પન્ન થનારી હોય છે, ત્યારે તે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને પોતાના ઉત્પત્તિ દેશમાં પોતાના આત્મપ્રદેશોને ફેલાવે છે. તે સમયે ઉક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. તે બધી તે સમયે તિર્યક્યોનિક સ્ત્રિયો છે, તેથીજ અસંખ્યાત ગણી કહેલી છે. તેમની અપેક્ષાએ ત્રણે લોકને સ્પર્શ કરનારી તિર્યંચ સ્ત્રિયો સંખ્યાત ગણી છે. ન્યારે અધોલોક ભવનવાસી, વ્યાનવ્યન્તર, નૈરયિક તથા અન્ય કાયોનાં જીવ ઉર્ધ્વલોકમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સ્ત્રીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ન્યારે ઉર્ધ્વલોકથી દેવાદિ કોઈ અધોલોકમાં તિર્યંચ સ્ત્રીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેઓ સમુદ્ઘાત કરીને પોતાના આત્મ પ્રદેશોને ફેલાવે છે તો ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરે છે. એવા જીવ ઘણા છે તેથીજ તેમને સંખ્યાતગણા કહેવું તે સુસંગતજ છે. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોક તિર્યકલોકનો સ્પર્શ કરનારી તિર્યક્યોનિક સ્ત્રિયો સંખ્યાત ગણી અધિક છે. ઘણા બધા નારક આદિ સમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ તિર્યકલોકમાં તિર્યંચ સ્ત્રીના રૂપમાં અધોલૌકિક ગ્રામોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તે સમયે તેઓ પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે અને તિર્યંચ સ્ત્રીના આયુષ્યનું વેદન કરે છે. તેથી તેઓને સંખ્યાત ગણી કહી છે. એમની અપેક્ષાએ પણ અધોલોકમાં અર્થાત્ અધોલોકના પ્રતરમાં વિદ્યમાન તિર્યંચ સ્ત્રિયો સંખ્યાત ગણી છે. એધોલૌકિક ગ્રામ અને બધા સમુદ્ર એક હબ્બર યોજન અવગાહ વાળા છે, તેથી નૌ સો યોજનથી નીચે મત્સી આદિ તિર્યંચ સ્ત્રિયોના સ્વસ્થાન છે. અને સ્વસ્થાન હોવાને કારણે પ્રચુર છે. એ કારણે તેમને સંખ્યાત ગણી કહેલ છે. તેમનું ક્ષેત્ર પણ સંખ્યાત ગણું અધિક છે. અધોલોકની અપેક્ષાએ તિર્યક લોકમાં તિર્યંચ સ્ત્રિયો સંખ્યાત ગણી અધિક છે

મનુષ્ય ગતિનું અદ્ય-અહૃત્વ-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરાય તો ત્રણે લોકમાં વર્તમાન મનુષ્ય બધાથી ઓછા છે. ઉર્ધ્વલોકથી અધોલૌકિક ગ્રામોમાં ઉત્પન્ન થઈને અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરનારાઓમાંથી કોઈ કોઈ સમુદ્ઘાતના કારણે અહાર કાઢેલાં પોતાના આત્મપ્રદેશોથી ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરે છે. કોઈ કોઈ વૈકિય અગર આહારક સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઈને એક વિશેષ પ્રયત્નના દ્વારા ઘણે દૂર સુધી ઊપર એને નીચે પોતાના આત્મપ્રદેશોને ફેલાવે છે અને કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કોઈ કોઈ ત્રણે લોકોનો સ્પર્શ કરે છે. એવાં મનુષ્ય થોડાજ થાય છે, તેથીજ તેમને બધાંથી ઓછાં કહ્યાં છે. તેમની અપેક્ષાએ ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકને સ્પર્શ કરવા વાળા મનુષ્ય અસંખ્યાત ગણા

છે. વૈમાનિક દેવ અગર અન્ય કાયિક જીવ જ્યારે યથા સંલવ ઊર્ધ્વલોકથી તિર્યકલોકમાં મનુષ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેઓ પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. તે સિવાય વિદ્યાધર પણ મેઝ આદિ પર ગમન કરે છે અને તેમના શુક અગર રૂધિર આદિના પુદ્ગલોમાં યદિ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે વિદ્યાધર તે પુદ્ગલોની સાથે જ્યારે પાછા વળે છે ત્યારે પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. તેઓ અત્યધિક હોય છે, તેથીજ અસંજ્યાતગણા છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ અધોલોક-તિર્યકલોક નામક બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવા વાળા મનુષ્ય સંજ્યાત ગણા છે. અધોલૌકિક ગ્રામોમાં સ્વભાવથી ઘણા મનુષ્યોનો સદ્ભાવ છે. તથા તિર્છાલોકથી મનુષ્યો અગર અન્યકાયોથી અધોલૌકિક ગ્રામોમાં ગર્ભજ મનુષ્ય અગર સંમૂર્છિમ મનુષ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થઈને અથવા અધોલૌકિક ગ્રામોથી અગર સંમૂર્છિમ મનુષ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થઈને, અથવા અધોલૌકિક ગ્રામોથી અગર અધો-લોકવર્તી કોઈ અન્ય સ્થાનથી તિર્છાલોકમાં ગર્ભજ અથવા સંમૂર્છિમ મનુષ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થઈને મનુષ્ય પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. તેથીજ તેમને સંજ્યાત ગણા કહ્યા છે. તેમની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ ઊર્ધ્વલોકના પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવા વાળા મનુષ્ય સંજ્યાત ગણા અધિક છે. કેમકે સૌમનસ આદિ વનોમાં ક્ષીડા કરવાને માટે પ્રચુરતર વિદ્યાધરો આદિનું આગમન થાય છે અને તેમના રૂધિર આદિ પુદ્ગલોના યોગથી સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ અધોલોકનો સ્પર્શ કરવા વાળા મનુષ્ય સંજ્યાત ગણા છે, કેમકે અધોલોક સ્વસ્થાન હોવાથી અધિકતા થવી સ્વાભાવિક છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ તિર્યક લોકમાં સંજ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે તિર્યક લોકના ક્ષેત્ર સંજ્યાત ગણા અધિક છે અને મનુષ્યોનું તે સ્વક્ષેત્ર છે, તે કારણે તેમની અધિકતાનો સંલવ છે.

મનુષ્ય સ્ત્રિયોનું અદ્ય-ખલુત્વ-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછી મનુષ્ય સ્ત્રિયો ત્રણેલોકનો સ્પર્શ કરનારી છે. ઊર્ધ્વલોકથી અધોલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને જે આત્મ પ્રદેશોને ઘણે દૂર સુધી બહાર કાઢે છે અથવા જે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત યા કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે, તેઓ ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરે છે અને આવી મનુષ્ય સ્ત્રિયો ઓછી છે. તેમની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વલોક-તિર્યક લોક નામક પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવા વાળી સંજ્યાત ગણી છે. વૈમાનિક દેવ આદિ કોઈ જીવ જ્યારે ઊર્ધ્વલોકથી તિર્યક લોકમાં મનુષ્ય સ્ત્રીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થનાર થાય છે અને જ્યારે કોઈ તિર્યકલોકમાં

સ્થિત મનુષ્ય સ્ત્રી ઊર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થનારી થાય ત્યારે મારણાન્તિક સમુદ્-
 ઘાત કરતી વખતે પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. આ બંને પ્રકારની
 સ્ત્રિયો ઘણી બધી હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ અધોલોક તિર્યક લોકમાં
 અર્થાત્ અધોલોક તિર્યકને સ્પર્શ કરવાવાળી માનુષિયો સંખ્યાત ગણી છે. જે
 તિર્યક લોકથી મનુષ્ય સ્ત્રી પર્યાયથી અગર અન્ય પર્યાયથી અધોલૌકિક ગ્રામોમાં
 અગર અધોલૌકિક ગ્રામથી તિર્યકલોકમાં મનુષ્ય સ્ત્રીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય તેમાંથી
 કોઈ અધોઅલૌકિક ગ્રામોમાં અવસ્થાન કરીને પણ પૂર્વોક્ત બંને પ્રતરોનો
 સ્પર્શ કરે છે (આવી સ્ત્રિયો પૂર્વોક્તની અપેક્ષાએ ઘણી અધિક છે. તેમની
 અપેક્ષાએ પણ ઊર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ ઊર્ધ્વલોક નામક પ્રતરમાં રહેલી મનુષ્યનિયો
 સંખ્યાતગણી અધિક છે, કેમકે સૌમનસ આદિ વનોમાં ક્રીડા કરવા માટે ઘણી
 બધી વિદ્યાધરીઓ જઈ શકે છે. ઊર્ધ્વલોકની અપેક્ષાએ અધોલોકમાં મનુષ્ય સ્ત્રિયો
 સંખ્યાત ગણી અધિક છે, કેમકે અધોલોક સ્વસ્થાન છે. તેથીજ ત્યાં ઘણી મનુષ્ય
 સ્ત્રિયોનો સદ્ભાવ છે. અધોલોકથી પણ તિર્યકલોકમાં અર્થાત્ તિર્યકલોક નામક
 પ્રતરમાં રહેલી મનુષ્ય સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણી છે, કેમકે તિર્યકલોકક્ષેત્ર સંખ્યાત
 ગણું અધિક છે અને તે સ્વસ્થાન છે, તેથીજ તેમનું બાહુલ્ય સંભવિત છે.

દેવગતિનું અદ્ય-બહુલ-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા દેવ ઊર્ધ્વ
 લોકમાં છે, કેમકે ત્યાં ફક્ત વૈમાનિક દેવ જ મળી આવે છે. તીર્થંકરના
 જન્મ મહોત્સવાદિના અવસર ઉપર સુમેરૂ આદિ પર ગમન કરવા વાળા ભવન
 પતિ આદિ દેવ પણ થોડા હોય છે, તેથી જ ઊર્ધ્વ લોકમાં બધાથી ઓછા
 દેવોનું હોવું સિદ્ધ થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વલોક, મધ્યલોક નામક બે
 પ્રતરોના દેવ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે આ બંને પ્રતર જ્યોતિષક
 દેવોના સમીપવર્તી છે. તેથી જ તેમના સ્વસ્થાન છે. તેના શિવાય ભવનપતિ
 વ્યાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષક દેવ સુમેરૂ આદિ પર ગમન કરે છે, સૌધર્મ
 આદિ કલ્પોના દેવ પોતાના સ્થાનમાં આવે જાય છે, અગર સૌધર્મ આદિ
 દેવલોકોમાં દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થનાર જે દેવાયુતું વેદન કરી રહેલ છે, તેઓ
 બ્યારે પોતાના ઉત્પત્તિ દેશમાં જાય છે ત્યારે પૂર્વોક્ત બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ
 થાય છે. એવા દેવ પૂર્વોક્ત દેવોથી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, તેમની
 અપેક્ષાએ પણ ત્રૈલોકમાં અર્થાત્ લોકત્રયવર્તી દેવ સંખ્યાત ગણા છે, કેમકે
 ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવ એક પ્રકારના વિશેષ
 પ્રયત્નથી બ્યારે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે ત્રણે લોકોનો સ્પર્શ કરે છે.
 તેઓ પૂર્વોક્ત બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરનારની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણા

અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે અર્થાત્ અધોલોક તિર્યકલોક નામક બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરનારા સંખ્યાત ગણા છે કેમકે તેઓ બંને પ્રતર ભવનપતિ વાનવ્યન્તર દેવોના સમીપવર્તી હોવાથી તેમના સ્વસ્થાન છે. બહુસંખ્યક ભવનપતિ તિર્યકલોકમાં ગમનાગમન કરે છે, ઉદ્ભવર્તન કરે છે, વૈકિચ સમુદ્ધાત કરે છે, અથવા ઉત્પન્ન થનારા બને છે અને ભવનપતિના આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે, ત્યારે પૂર્વોક્ત બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ થાય છે. એવા જીવ ઘણા હોવાને કારણે સંખ્યાત ગણા કહેલા છે તેમની અપેક્ષાએ અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે, કેમકે અધોલોક ભવનવાસી દેવોના સ્વસ્થાન છે. અધોલોકની અપેક્ષાએ તિર્યકલોકમાં રહેનારા દેવ સંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તિર્યકલોક બ્યોતિષ્ક અને વાનવ્યન્તરોના સ્વસ્થાન છે.

દેવિયોનું અલ્પ બહુત્વ-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછી દેવીઓ ઊર્ધ્વ લોકમાં છે, કેમકે ઊર્ધ્વલોકમાં ક્રકત વૈમાનિક દેવિયો જ હોય છે, તેથીજ બધાથી ઓછી છે. તેમની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક નામક પ્રતરોમાં સંખ્યાત ગણી છે. તેનું કારણ તેજ સમજી લેવું જોઈએ જે દેવોની બાબતમાં કહેલું છે. તેમની અપેક્ષાએ ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરવાવાળી દેવિયો સંખ્યાત ગણી છે. તેનું કારણ પહેલા દેવોના પ્રસંગમાં કહિ દિધેલું છે. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોક-તિર્યક લોકમાં સંખ્યાત ગણી છે અહિં પણ પૂર્વોક્ત યુક્તિ સમજી લેવી જોઈએ. તેમની અપેક્ષાએ અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણી અધિક છે. અને તેમની અપેક્ષાએ પણ તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણી અધિક છે. દેવોના વિષયમાં જે યુક્તિઓ કહી છે તે અહિં પણ સમજી લેવી જોઈએ ॥ ૩૦ ॥

ભવનપતિ દેવોં કે અલ્પ બહુત્વ કા નિરૂપણ

ભવનપતિ આદિ દેવોનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ-(લેક્ષાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા ભવનવાસી દેવા ઉદ્ભલો) બધાથી ઓછા ભવનવાસી દેવ ઊર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ભલોયતિરિયલો અસંસ્વેજ્જગુણા) ઊર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોક્કે સંસ્વેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણા છે (અહોલોયતિરિયલો અસંસ્વેજ્જગુણા) અધોલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે, (તિરિયલો અસંસ્વેજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે (અહોલો અસંસ્વેજ્જગુણા) અધોલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે.

(લેક્ષાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા ભવનવાસિનીઓ દેવીઓ ઉદ્ભલો) બધાથી ઓછી ભવનવાસિની દેવિયો ઊર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ભલોય તિરિયલો અસંસ્વેજ્જગુણાઓ) ઊર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે. (તેલો-

ક્કે સંઘેજ્જગુણાઓ) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી છે. (અહોલોચતિરિયલોચ અસં-
 ઘેજ્જગુણાઓ) અધોલોક-તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણી છે (તિરિયલોચ અસં-
 ઘેજ્જગુણાઓ) તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણી છે (અહોલોચ અસંઘેજ્જગુણાઓ)
 અધોલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્ર અનુસાર (સવ્વત્થોવા વાણમંતરા દેવા ઉદ્ધલોચ) અધાથી
 ઓછા પાન-વ્યન્તર દેવ ઊર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ધલોચ તિરિયલોચ અસંઘેજ્જગુણા)
 ઊર્ધ્વલોકતિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલ્લોકે સંઘેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં
 સંખ્યાતગણા છે (અહોલોચતિરિયલોચ) અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં (અસંઘેજ્જગુણા)
 અસંખ્યાતગણા છે (તિરિયલોચ સંઘેજ્જગુણા) તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા વાણમંતરીઓ દેવીઓ) અધાથી ઓછી
 પાનવ્યન્તરી દેવિયો (ઉદ્ધલોચ) ઊર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ધલોચતિરિયલોચ અસંઘેજ્જગુણાઓ)
 ઊર્ધ્વલોકતિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણી છે. (તેલ્લોકે સંઘેજ્જગુણાઓ) ત્રૈલોક્યમાં
 સંખ્યાતગણી છે (અહોલોચતિરિયલોચ) અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં (અસંઘેજ્જગુણાઓ)
 અસંખ્યાતગણી છે (અહોલોચ સંઘેજ્જગુણાઓ) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે (તિરિ-
 યલોચ સંઘેજ્જગુણાઓ) તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણી છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા જોહિસિયા દેવા ઉદ્ધલોચ)
 સૌથી ઓછા ન્યોતિષક દેવ ઊર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ધલોચ તિરિયલોચ અસંઘેજ્જ
 ગુણા) ઊર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલ્લોકે સંઘેજ્જગુણા)
 ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોચતિરિયલોચ અસંઘેજ્જગુણા) અધોલોક
 તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોચ સંઘેજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાત
 ગણા છે. (તિરિયલોચ અસંઘેજ્જગુણા) તિર્યગ્લોક અસંખ્યાતગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અનુસાર (સવ્વત્થોવાઓ જોહિસિનીઓ દેવીઓ) સૌથી
 ઓછી ન્યોતિષક દેવીયો ઊર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ધલોચતિરિયલોચ અસંઘેજ્જગુ-
 નાઓ) ઊર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલ્લોકે સંઘેજ્જગુણાઓ)
 ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી છે. (અહોલોચતિરિયલોચ અસંઘેજ્જગુણાઓ) અધોલોક

તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે. (અહોલો સંસ્વેજગુણાઓ) અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણી છે. (તિરિયલો અસંસ્વેજગુણાઓ) તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે.

(ચૈત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા વેમાણિયા દેવા ઉદ્ધલોય તિરિયલો) અધાથી ઓછા વૈમાનિકદેવ ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોકમાં છે (તેલોકકે-સંસ્વેજગુણા) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો સંસ્વેજગુણા) અધોલોક-તિર્યંગલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો સંસ્વેજગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો સંસ્વેજગુણા) તિર્યંગલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (ઉદ્ધલો અસંસ્વેજગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે.

(ચૈત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવાઓ વેમાણિનીઓ દેવીઓ ઉદ્ધલોય તિરિયલો) સૌથી થોડી વૈમાનિકદેવિયો ઉર્ધ્વલોક-તિર્યંગલોકમાં છે. (તેલોકકે સંસ્વેજગુણાઓ) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી છે. (અહોલોયતિરિયલો) અધોલોક અને તિર્યંગલોકમાં (સંસ્વેજગુણાઓ) સંખ્યાતગણી છે. (અહોલો સંસ્વેજગુણાઓ) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે. (તિરિયલો સંસ્વેજગુણાઓ) તિર્યંગલોકમાં સંખ્યાત-ગણી છે. (ઉદ્ધલો અસંસ્વેજગુણાઓ) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે.

ટીકાર્થ—આની પહેલાં નૈરયિક વગેરે ચારે ગતિવાળા જીવો જીવોનું સામાન્યરીતે અદ્વય અહુત્વ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલ છે. હવે ભવનપતિ વગેરે દેવ અને દેવિયોના અદ્વય અહુત્વનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૌથી પહેલાં ભવનપતિ દેવોના અદ્વય અહુત્વ ને પ્રદર્શિત કરે છે,—

ક્ષેત્ર પ્રમાણે જો પ્રરૂપણા કરવામાં આવે તો સૌથી ઓછા ભવનવાસી દેવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. સૌધર્મ વગેરે કલ્પોના કોઈ કોઈ ભવનપતિ પોતાના પૂર્વ ભવમાંના સંગતિક દેવની નિશ્રાથી જાય છે. કોઈ કોઈ મેરૂપર્વતપર તીર્થકર ભગવાનના જન્મ મહોત્સવના ઉપલક્ષ્યમાં કોઈ અષ્ટાઙ્ગિક મહોત્સવ કરવા માટે અંજન અને દ્વિધિમુખ વગેરે પર્વતોની ઉપર અને કોઈ કોઈ ક્રીડા કરવાના હેતુથી મંદર વગેરે પર્વતપર ગમન કરે છે. પરંતુ એ અધા અદ્વયજ હોય છે. તેથીજ તેઓને સૌથી કમ કહેલા છે. ઉર્ધ્વલોકની અપેક્ષાથી ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોક નામના પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોમાં અસંખ્યા ગણા છે. કેમકે તિર્યંગલોક માં રહેવાવાળા ભવનપતિ દેવ જ્યારે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરે છે, ત્યારે તેઓ ઉર્ધ્વલોક અને તિર્યંગલોકનો સ્પર્શ કરે છે. તે શિવાય તિર્યંગલોકમાં રહેવા વાળા ભવનપતિ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરીને ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ વગેરે કલ્પમાં બાહર પૃથ્વીકાયિક, બાહર અષ્ટકાયિક, અથવા બાહર પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયિક પણાથી અથવા શુભ મણિના ભેદોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા હોય છે. અને પોતાના ભવ સંબંધી આયુનું વેદન કરે છે. અને પોતાના ભવની આયુનું વેદન કરવાના કારણે ભવનપતી જ કહેવાય છે. તો પણ તેઓ ઉર્ધ્વ-

લોક અને તિર્યંગલોકનો સ્પર્શ કરે છે. ઉર્ધ્વલોકમાં ગમનાગમન કરવાથી પૂર્વોક્ત બન્ને પ્રતરો ના સમીપવર્તી ક્રીડાસ્થાનથી એ બન્ને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. આ દેવ પૂર્વોક્ત દેવોથી અસંખ્યાત ગણા છે. તેની અપેક્ષાથી તેના કરતાં ત્રિલોકવર્તી ભવનપતી દેવ સંખ્યાત ગણા છે. ઉર્ધ્વલોકમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ્યારે ભવનપતિપણથી ઉત્પન્ન થવાના થાય છે, તથા સ્વસ્થાનમાં વૈક્રિયસમુદ્ઘાત અથવા મારણાન્તિક પહેલા સમુદ્ઘાત દ્વારા તેવા પ્રકારના અત્યધિક પ્રયત્ન વિશેષ થી સમુદ્ઘાત કરે છે. ત્યારે તેઓ ત્રણેલોકનો સ્પર્શ કરે છે. તેઓ સંખ્યાતગણા એ કારણથી છે કે—બીજા સ્થાનમાં સમુદ્ઘાત કરવા વાળા કરતાં સ્વસ્થાનમાં સમુદ્ઘાત કરવા વાળા સંખ્યાત ગણા હોય છે. તેના કરતાં પણ અધોલોક અને તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તિર્યંગલોક તેમના સ્વસ્થાનથી નજીક હોવાથી ગમનાગમન થઈ શકવાના કારણે તથા સ્વસ્થાનમાં સ્થિત રહીને પણ ક્રોધ વિગેરે કષાય સમુદ્ઘાતની પ્રાપ્તિના કારણે ઘણા ભવનપતિ પૂર્વોક્ત બન્ને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. તેના કરતાં પણ તિર્યંગલોકમાં ભવનપતિ અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તેઓ તીર્થ કરોના સમવસરણમાં તેઓને વંદના કરવા માટે તથા રમણીય દ્વીપોમાં ક્રીડા કરવા માટે જાય છે. અને જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચે છે. તે લાંબા સમય પર્યન્ત ત્યાં રહે પણ છે. તેમની અપેક્ષાથી પણ અધોલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. અધોલોક ભવનપતિઓનું સ્વસ્થાન છે તેથી જ તેઓનું ત્યાં અસંખ્યાતપણું હોવું સંભવિત છે.

ભવનપતિ દેવિઓનું અદ્વપ બહુપણુ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૌથી ઓછું છે. ભવનવાસીની દેવિઓ ઉર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ ઉર્ધ્વલોક પ્રતરમાં છે. તેનું કારણ પહેલાં ભવનપતિ દેવોના પ્રકરણમાં બતાવવામાં આવી ગયેલ છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાત ગણી દેવીઓ છે. તેના કરતાં ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાત ગણી દેવિઓ છે. તેના કરતા અધોલોક તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણી ભવનવાસી દેવિઓ છે. અને તેના કરતાં પણ તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણી દેવિઓ છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે. આ ન્યૂનાધિક પણાનું કારણ એજ સમજવું જોઈએ કે જે કારણ ભવનપતિ દેવોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે.

વાનવ્યન્તર દેવોનું અદ્વપબહુપણું ક્ષેત્ર અનુસાર પ્રરૂપણા કરવાથી સૌથી ઓછા વાનવ્યન્તર દેવો ઉર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ ઉર્ધ્વલોક સ્પર્શી છે. કેમકે—પંડક વગેરે વનમાં કેટલાક વાનવ્યન્તરોજ મળે છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોકમાં

અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે થોડા વ્યંતરો સ્વસ્થાનની અંદર હોવાથી કંઈક સ્વસ્થાનની નજીક હોવાથી અને ઘણાખરાના મેરૂ વિગેરે પર ગમન કરવાના કારણે તેઓ પૂર્વોક્ત બન્ને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. આ બધાને મેળવવામાં આવે તો ઘણા વધારે થઈ જાય છે. તેમના કરતાં ત્રૈલોક્યવર્ત્તિ વાનવ્યંતર એક પ્રકારના તીવ્ર પ્રયત્ન દ્વારા વૈક્રિય સમુદ્ધાત કરીને આત્મ પ્રદેશોને જ્યારે બહાર કહાડે છે, ત્યારે તેઓ ત્રિલોક સ્પર્શી હોય છે. તેઓ પૂર્વોક્ત વાનવ્યંતરોથી અત્યંત અધિક હોવાથી સંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. તેઓના કરતાં પણ અધોલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવા વાળા અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે-એ બન્ને પ્રતરો ઘણા ખરા વાનવ્યંતરોનું સ્વસ્થાન છે. અને ઘણા ખરા તેનો સ્પર્શ કરે છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે, કેમકે-અધોલોકવર્ત્તિ ગામોમાં વાનવ્યંતરોના સ્વસ્થાન છે. અને ઘણા ખરા વાનવ્યંતરો ત્યાં ક્રીડા કરવા માટે જાય છે. તેના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-તિર્યગ્લોક તેઓનું સ્વસ્થાન છે.

વાનવ્યંતરી દેવિયોનું અદ્વય બહુપણું—

ક્ષેત્રના કથન પ્રમાણે સૌથી ઓછી વાનવ્યંતરી દેવિયો ઊર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ ઊર્ધ્વલોકના પ્રતરમાં આવેલ છે. તેના કરતાં ઊર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે. તેના કરતાં ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાત ગણી છે. ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે. તેના કરતાં અધોલોક પ્રતર વર્ત્તિની સંખ્યાતગણી છે. તેના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણી છે. તેઓના અદ્વયબહુપણામાં એજ યુક્તિયો કે જે દેવોના સબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. તેજ યથાયોગ્ય રીતે સમજી લેવી.

જ્યોતિષક દેવોના અદ્વય બહુ પણાનું કથન—

ક્ષેત્રના પ્રમાણે સૌથી ઓછા જ્યોતિષક દેવો ઊર્ધ્વલોકમાં અર્થાત્ ઊર્ધ્વલોક નામના પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવા વાળા છે. કેમકે કેટલાક જ્યોતિષક દેવો તીર્થકરના જન્મ મહોત્સવ વિગેરે અવસરપર મંદર પર્વત પર જાય છે. કેટલાક અંજન પર્વત પર અને દ્વિસુખ નામના પર્વત પર અઠાઈ મહોત્સવ કરવા માટે જાય છે. અને કેટલાક મંદર વિગેરે પર્વતોની ઉપર ક્રીડા કરવા નિમિત્તે જાય છે. એ બધા થોડાજ હોય છે. તેમના કરતાં ઊર્ધ્વલોક-તિર્ય-

લોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે આ બંને પ્રતરો સમીપ વર્તિ હોવાથી કોઈ કોઈ જ્યોતિષક દેવ પોતાકા સ્થાનમાં સ્થિત રહીને પણ તેનો સ્પર્શ કરે છે. કોઈ કોઈ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને આત્મ પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે. અને કોઈ કોઈ ઉર્ધ્વલોકમાં આવતા જતાં તેનો સ્પર્શ કરે છે. આ કારણથી આ બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવાવાળા ઉર્ધ્વલોક વાળાઓથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પણ ત્રૈલોક્યવર્તિ જ્યોતિષક દેવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-વિશેષ પ્રકારથી તીવ્ર પયત્ન કરીને તેઓ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે. તેઓ પોતાના આત્મ પ્રદેશોમાંથી ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરે છે. તેથી સ્વાભાવિક રીતેજ તેઓનું અધિકપણું છે. તેના કરતાં પણ અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે ઘણા જ્યોતિષક દેવો અધોલોક સંબંધી ગામોમાં ભગવાનના સમવસરણ વિગેરેમાં ક્રીડા કરવા માટે જાય છે. તથા ઘણા ખરા અધોલોકમાં ક્રીડા કરવા જાય છે. ઘણા ખરા એવા પણ છે જેઓ અધોલોકમાંથી જ્યોતિષક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ પણ ઉપર કહેલ બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. તેથી તેઓ પૂર્વાક્ત દેવોથી અસંખ્યાતગણી છે. તેના કરતાં પણ અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. કેમકે-ઘણા ખરા જ્યોતિષક દેવો અધોલોકમાં ક્રીડા કરવા માટે જાય છે. અને કોઈ કોઈ અધોલોક સંબંધી ગામોમાં ભગવાનના સમવસરણ વિગેરેમાં ઘણાં કાળ સુધી રહે છે. તેથીજ તેઓ સંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં પણ તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે આ તેઓનું સ્વસ્થાન છે.

જ્યોતિષક દેવિયોના અદ્યબહુપણાનું કથન--

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સૌથી કમ જ્યોતિષક દેવિયો ઉર્ધ્વલોક નામના પ્રતરમાં છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકતિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણી છે. તેના કરતાં પણ ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી છે. તેનાં કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણી

છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે. તેના કરતાં પણ તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે. આ અદ્વપબહુપણાનું કારણ પહેલાં દેવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તે જ પ્રમાણે યથા યોગ્ય રીતે સમજી લેવું.

વૈમાનિક દેવોના અદ્વપબહુપણાનું કથન

સૌથી ઓછા વૈમાનિક દેવો ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક નામવાળા પૂર્વોક્ત બે પ્રતરોમાં છે. કેમકે-ત્યાં થોડાજ વૈમાનિક દેવોના સંપર્કનો સંભવ છે. તેના કરતાં ત્રૈલોક્યમાં રહેવાવાળા વૈમાનિક દેવો પૂર્વોક્ત યુક્ત અનુસાર સંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેનાથી પણ અધોલોક તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેનાથી પણ અધોલોક તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે ભગવાનના સમવસરણુ વિગેરેમાં અધોલોકવાળા ગામોમાં તેઓનું ગમનાગમન થાય છે. તેના કરતાં પણ અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે-ઘણાખરા વૈમાનિક દેવો ભગવાનના સમવસરણુ વિગેરેમાં અધોલોકવર્તિ ગામોમાં રહે છે. તેના કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે ઘણા ખરા વૈમાનિક ઘણા સમવસરણુમાં તથા બહુસંખ્યક ક્ષીડા સ્થાનોમાં અવસ્થિત રહે છે-તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે-ઉર્ધ્વલોક વૈમાનિક દેવોનું સ્વસ્થાન છે. તેથીજ ત્યાં તેઓનું અધિકપણુ હોવું સ્વાભાવિક છે.

વૈમાનિક દેવોના અધિકપણાનું કથન

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછી વૈમાનિક દેવો ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં છે. અર્થાત્ આ બન્ને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવાવાળી છે. તેના કરતાં ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગણી વધારે છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણી વધારે છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણી છે. તેના કરતાં પણ તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણી છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણી છે. તેઓના અદ્વપબહુપણાનું કારણ વૈમાનિક દેવોના અદ્વપબહુપણા પ્રમાણેજ સમજી લેવું ॥ સૂ. ૩૧ ॥

એકેન્દ્રિય જીવોના અદ્વપબહુપણાનું કથન

શબ્દાર્થ-(સ્વેત્તાનુવાણ) ક્ષેત્ર અનુસાર (સવ્વત્યોવા ઈર્ગિદિયા જીવા ઉદ્ભલોયતિરિયલો) સૌથી ઓછા એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં છે. (અહોલોય તિરિયલો વસેસાહિયા) અધોલોક તિર્યકલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલો અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોક્કે અસંસ્વેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે (ઉદ્ભલો અસંસ્વેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલો વસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(સ્વેત્તાનુવાણ) ક્ષેત્ર અનુસાર (સવ્વત્યોવા ઈર્ગિદિયા જીવા અપજ્જત્તગા ઉદ્ભલોય તિરિયલો) સૌથી ઓછા એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં છે. (અહોલો તિરિયલો વસેસાહિયા) અધોલોક તિર્યકલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલો અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે, (તેલોક્કે અસંસ્વેજ્જ-

ગુણ) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણ છે. (ઉદ્ભલો અસંખિજ્જગુણ) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે. (અહોલો વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(લેક્ષણવાણ) ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી (સત્ત્વત્થોવા ઇર્ગિદિયા જીવા પજ્જત્તગા ઉદ્ભલોયતિરિયલો) સૌથી ઓછા એકેન્દ્રિય જીવ પર્યાપ્તક ઉર્ધ્વલોક તિર્યક-લોકમાં છે. (અહોલોયતિરિયલો વિસેસાહિયા) અધોલોક-તિર્યકલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલો અસંખિજ્જગુણ) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે (તેલોલોકે અસંખિ-જ્જગુણ) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણ છે. (ઉદ્ભલો અસંખિજ્જગુણ) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે, (અહોલો વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ-હવે સામાન્ય રીતે એકેન્દ્રિય, અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય અને પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય જીવોના અદ્ય બહુપણાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રની અનુસાર પ્રરૂપણા કરવામાં આવે તો ઉર્ધ્વલોકમાં અને તિર્યક-લોક નામના બે પ્રતરોમાં સૌથી ઓછા એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવો છે. કોઈ કોઈ એકેન્દ્રિય ત્યાંજ સ્થિત રહે છે. અને કોઈ કોઈ એકેન્દ્રિયો ઉર્ધ્વલોકથી તિર્યકલોકમાં અથવા તિર્યકલોકમાંથી ઉર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થવા વાળા જીવો ન્યારે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે. ત્યારે ઉક્ત બન્ને પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. એવા જીવો ઘણા ઓછા હોય છે. તેથીજ તેઓને સૌથી ઓછા કહ્યા છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં એકેન્દ્રિય જીવો વિશેષાધિક છે. જે જીવ અધોલોકમાં ઇલિકા ગતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ આ બેઉ પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. ત્યાંજ રહેવાવાળા જીવો ઉર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોકમાં વધારે હોય છે. અને અધોલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા પણ અધિક હોય છે. તેથી તેઓને વિશેષાધિક કહ્યા છે. આ અધોલોક-તિર્યકલોકના એકેન્દ્રિયો કરતાં તિર્યકલોકમાં એકેન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાતગણ છે. કેમકે પૂર્વોક્ત બે પ્રતરવર્તિ ક્ષેત્ર કરતાં તિર્યકલોકનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાતગણ વધારે છે. તિર્યકલોક કરતાં ત્રણ લોકમાં રહેલા એકેન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાતગણ છે. કેમકે- ઘણા બરા એકેન્દ્રિયો ઉર્ધ્વલોકમાંથી અધોલોકમાં અને અધોલોકમાંથી ઉર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે પૈકી ઘણા બરા મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને પોતાના આત્મપ્રદેશોને ફેલાવીને ત્રણે લોકોનો સ્પર્શ કરે છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં એકેન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાતગણ છે; કેમકે એકેન્દ્રિય જીવોના ઉપપાત ક્ષેત્ર ઉર્ધ્વલોકમાં અત્યધિક છે. ઉર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોકમાં એકેન્દ્રિયો વિશેષાધિક છે. કેમકે એકેન્દ્રિયોનું ઉર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોક ક્ષેત્ર વિશેષાધિક છે.

અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયોનું અદ્ય બહુત્વ

ક્ષેત્રના કથન પ્રમાણે વિચાર કરવાથી સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયો

લોકમાં છે. એનું કારણ એ જ છે કે જે સામાન્ય એકેન્દ્રિયોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યંગલોક નામના બે પ્રતરોમાં એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ પણ પૂર્વવત જ સમજવું. તેના કરતાં તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા અધિક છે. તિર્યંગલોક કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં પણ ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. અને ઉર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોકમાં રહેવાવાળા પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય જીવો વિશેષાધિક છે. ॥સૂ. ૩૨॥

લોકમાં છે. એનું કારણ એ જ છે કે જે સામાન્ય એકેન્દ્રિયોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યંગલોક નામના બે પ્રતરોમાં એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ પણ પૂર્વવત જ સમજવું. તેના કરતાં તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા અધિક છે. તિર્યંગલોક કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં પણ ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. અને ઉર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોકમાં રહેવાવાળા પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય જીવો વિશેષાધિક છે. ॥સૂ. ૩૨॥

ક્ષેત્રાનુસાર દ્વીન્દ્રિયાદિકા અલ્પબહુત્વ

દ્વીન્દ્રિય જીવોનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ-(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના કથન પ્રમાણે (સન્વત્યોવા વેદંદિયા ઉદ્ભલો) સૌથી થોડા દ્વીન્દ્રિય જીવ ઉર્ધ્વલોકમાં છે (ઉદ્ભલોયતિરિયલો અસંચેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોકકે અસંચેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો અસંચેજ્જગુણા) અધોલોક-તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલો અસંચેજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો સંચેજ્જગુણા) તિર્યંગલોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્ર અનુસાર (સન્વત્યોવા વેદંદિયા અપજ્જત્તયા ઉદ્ભલો) સૌથી ઓછા દ્વિન્દ્રિયો અપર્યાપ્ત જીવ ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ભલોયતિરિયલો અસંચેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક-તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોકકે અસંચેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો અસંચેજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે, (અહોલો અસંચેજ્જગુણા) અધોલોકમાં

સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો સંખિજ્જગુણા) તિર્યક્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(સ્વેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા વેહંદિયા પજ્જત્તા ઉડ્ઢલોણ) સૌથી ઓછા ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉડ્ઢલોય તિરિયલોણ અસંખિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોણ સંખિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણા) તિર્યક્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે

(સ્વેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએથી (સવ્વત્થોવા તેહંદિયા ઉડ્ઢલોણ) સૌથી ઓછા ત્રીન્દ્રિય જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે, (ઉડ્ઢલોયતિરિયલોણ અસંખિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોયતિરિયલોણ અસંખિજ્જગુણા) અધોલોક-તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોણ સંખિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે. (તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણા) તિર્યક્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(સ્વેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા તેહંદિયા પજ્જત્તયા) સૌથી ઓછા ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક (ઉડ્ઢલોણ) ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉડ્ઢલોયતિરિયલોણ અસંખિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક-તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોણ સંખિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણા) તિર્યક્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(સ્વેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા તેહંદિયા પજ્જત્તયા) સૌથી ઓછા ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક (ઉડ્ઢલોણ) ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉડ્ઢલોયતિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક-તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોક્કે અસંખિજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે (અહોલોયતિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે (અહોલોણ સંખિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે (તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણા) તિર્યક્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા ચરરિંદિયા જીવા ઉદ્દલોણ) સૌથી ઓછા ચાર ઇંદ્રિયવાણા જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્દલોયતિરિયલોણ અસંચિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકતિયકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલોક્કે- અસંચિજ્જગુણા) ત્રેલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલોણ અસંચિજ્જગુણા) અધોલોક-તિયકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોણ સંચેજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલોણ સંચિજ્જગુણા) તિયકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા ચરરિંદિયા જીવા અપ્પજ્જત્તાયા ઉદ્દલોણ) સૌથી ઓછા ચાર ઇંદ્રિયવાણા જીવો અપર્યામ ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્દલોયતિરિયલોણ અસંચેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિયકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોક્કે અસંચિજ્જગુણા) ત્રેલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલોણ અસંચિજ્જગુણા) અધોલોક-તિયકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોણ સંચિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલોણ સંચિજ્જગુણા) તિયકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા ચરરિંદિયા જીવા પ્પજ્જત્તાયા ઉદ્દલોણ) સૌથી ઓછા ચૌઇંદ્રિય જીવ પર્યામ ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્દલોય તિરિયલોણ અસંચેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક-તિયકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલોક્કે અસંચિજ્જગુણા) ત્રેલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોયતિરિયલોણ અસંચિજ્જગુણા) અધોલોક-તિયકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોણ સંચિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલોણ સંચેજ્જગુણા) તિયકલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે. ॥ ૩૨ ॥

ટીકાર્થ-હવે સૂત્રકાર ક્ષીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-અને ચૌઇંદ્રિય જીવોના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે,

ક્ષેત્રના અનુસાર પ્રરૂપણા કરવાથી સૌથી ઓછા ક્ષીન્દ્રિય-એ ઇંદ્રિયવાણા ઉર્ધ્વલોકમાં છે. કેમકે-ઉર્ધ્વલોકના એક ભાગ રૂપ મેરૂ શિખરની વાવડી વિગરેમાં જે શંખ વિગરે મળી શકે છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિયકલોક નામના એ પ્રતરેમાં અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે જે જીવ તિયકલોકમાંથી ઉર્ધ્વલોકમાં

અથવા ઉર્ધ્વલોકમાંથી તિર્યકલોકમાં દ્વીન્દ્રિય પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને દ્વીન્દ્રિયપણનો અનુભવ કરી રહેલ હોય છે, તથા ઇલિકા ગતિથી ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા હોય, અથવા દ્વીન્દ્રિયજીવોજ ઉર્ધ્વલોકમાંદ્વીન્દ્રિય પશુથી અથવા બીજા કોઈ રૂપે ઉત્પન્ન થવાના હોય, જેણે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરેલ હોય, અને જેઓ દ્વીન્દ્રિયનાં આયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ હોય, તથા સમુદ્ઘાતના કારણે જેઓએ આત્મપ્રદેશોને દૂર સુધી ફેલાવેલ હોય, તેઓજ આ બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. એવા જીવો ઘણા હોય છે. તેથી ઉર્ધ્વલોક વાળાઓ કરતાં તેમને અસંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં પણ ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે-અધોલોકમાં દ્વીન્દ્રિય જીવોના ઉત્પત્તિસ્થાનો ઘણા છે. તિર્યકલોકમાં તે તેના કરતાં પણ વધારે છે. તથા અધોલોકથી ઉર્ધ્વલોકમાં દ્વીન્દ્રિય પશુથી અથવા કોઈ અન્ય રૂપે જે ઉત્પન્ન થવાના હોય પહેલાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરી રહેલ હોય જેઓએ સમુદ્ઘાતના કારણે પોતાના આત્મપ્રદેશોને ઉત્પત્તિ સ્થાન સુધી ફેલાવેલ હોય, અને જે દ્વીન્દ્રિય આયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ હોય, તથા ઉર્ધ્વલોકથી અધોલોકમાં જે દ્વીન્દ્રિયના અથવા બીજા કોઈ જીવ દ્વીન્દ્રિય પશુથી ઉત્પન્ન થવાના હોય, અને દ્વીન્દ્રિયના આયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ હોય, એજ ત્રૈલોક્ય નો સ્પર્શ કરે છે. એવા જીવો ઘણાજ હોય છે. તેથી તેઓ પૂર્વોક્ત જીવો કરતાં સંખ્યાત ગણા છે. તેના કરતાં પણ અધોલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે તિર્યકલોકથી અધોલોકમાં અથવા અધોલોકથી તિર્યકલોકમાં જેઓ દ્વીન્દ્રિય પશુથી ઉત્પન્ન થઈ રહેલ હોય, અને દ્વીન્દ્રિયના આયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ હોય, તથા ઇલિકા ગતિથી ઉત્પન્ન થઈ રહેલ હોય, અથવા જે દ્વીન્દ્રિયજીવ તિર્યકલોકથી અધોલોકમાં દ્વીન્દ્રિય પશુથી અથવા અન્ય રૂપે ઉત્પન્ન થવાના હોય, જે પહેલાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરી રહેલ હોય, અને જેઓએ સમુદ્ઘાતના કારણે ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત આત્મપ્રદેશોને ફેલાવેલ હોય તેઓ આ બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. એવા જીવો ઘણા હોય છે. તેથીજ તેઓને પૂર્વોક્ત જીવો કરતાં અસંખ્યાત ગણા કહ્યા છે. તેના કરતાં પણ અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. કેમકે ત્યાં તેમના ઉત્પત્તિ સ્થાનોનું બહુપણ છે, તેના કરતાં પણ તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તિર્યકલોકમાં તેના ઉત્પત્તિસ્થાનો એથી પણ વધારે છે.

અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયોનું અલ્પબહુત્વ

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. તેનું કારણ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે, ઉર્ધ્વલોક કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તેનું કારણ પણ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે.

ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોક કરતાં ત્રણ લોકવર્તિ અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયો અસંખ્યાત ગણા છે. તેના સંબંધમાં પૂર્વોક્ત યુક્ત જ સમજી લેવી. ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોક તિર્યકલોકના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત વધારે છે. અહીં અધે ઠેકાણે ન્યૂનાધિકતું કારણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજી લેવું

પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયોનું અદ્યબહુત્વ

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સૌથી કમ પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક ના કરતાં ત્રૈલોક્યવર્તિ જીવો અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં પણ અધોલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. અધોલોક તિર્યકલોક કરતાં અધોલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. અધોલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અહીંયા પણ અધે જ પહેલા કહેલ કથન પ્રમાણે જ કારણ સમજી લેવું

ત્રીન્દ્રિય જીવોનું અદ્યબહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા ત્રીન્દ્રિય જીવ ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોક કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે, અધોલોકતિર્યકલોકનામના પ્રતરો કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. અધોલોકના કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેનું કારણ પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોનું અદ્ય બહુત્વ

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય ઉર્ધ્વલોકમાં છે ઉર્ધ્વલોક કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોક કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે, ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોક તિર્યકલોક કરતાં અધોલોકમાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અધોલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. તેનું કારણ પૂર્વવત્ સમજી લેવું.

પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોનું અદ્ય બહુત્વ

ક્ષેત્રના કથન પ્રમાણે સૌથી કમ પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકના કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોક-તિર્યકલોકના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોકના કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેનું કારણ પહેલા કહેલ અનુસાર સમજી લેવું.

ચૌ ઇન્દ્રિય જીવોનું અલ્પ બહુત્વ

ક્ષેત્ર અનુસાર વિચાર કરવાથી સૌથી ઓછા ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોક કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક કરતાં ત્રૈલોકમાં અસંખ્યાતગણુ છે. ત્રિલોકવર્તિયો કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણુ વધારે છે, અને અધોલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણુ વધારે છે,

અપર્યાપ્ત ચતુર્િન્દ્રિય જીવોનું અલ્પ બહુત્વ

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછા ચૌઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોક કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણુ વધારે છે. અધોલોકના કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણુ વધારે છે.

પર્યાપ્ત ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનું અલ્પ બહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોક કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણુ છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકના કરતાં ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણુ છે. ત્રૈલોક્યના કરતાં અધોલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણુ છે. અધોલોકતિર્યકલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણુ વધારે છે. આ બધાના ન્યૂનાધિક પણાનું કારણ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. એ જ પ્રમાણનું સમજ લેવું. ॥ સૂ. ૩૩ ॥

ક્ષેત્રાનુસાર પંચેન્દ્રિયાદિકા અલ્પબહુત્વ

પંચેન્દ્રિયોનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના પ્રમાણે (સવ્વત્યોવા પંચિદિયા તેલોક્કે)

સૌથી ઓછા પંચેન્દ્રિયો ત્રિલોક સ્પર્શી છે. (ઉદ્ભલોયતિરિયલો સંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો સંસ્વિજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે. (ઉદ્ભલો સંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે. (અહોલો સંસ્વિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા છે, (તિરિયલો અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્ર અનુસાર (સવ્વત્થોવા પંચિંદિયા અપજ્જત્તયા તેલોકકે) સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય ત્રિલોક સ્પર્શી છે. (ઉદ્ભલોયતિરિયલો સંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો સંસ્વિજ્જગુણા) અધોલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (ઉદ્ભલો સંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો સંસ્વિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્ર અનુસાર (સવ્વત્થોવા પંચિંદિયા પજ્જત્તા ઉદ્ભલો) સૌથી થોડા પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય ઉર્ધ્વલોકમાં છે. (ઉદ્ભલોયતિરિયલો અસંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોકકે સંસ્વિજ્જગુણા) ત્રિલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો સંસ્વિજ્જગુણા) અધોલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો સંસ્વિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે.

ટીકાર્થ-હવે સૂત્રકાર પંચેન્દ્રિય જીવોના અદ્યખહુત્વનું કથન કરે છે.

ક્ષેત્ર અનુસાર પ્રરૂપણા કરવામાં આવે તો. સૌથી ઓછા પંચેન્દ્રિય જીવો ત્રિલોક સ્પર્શી છે. કેમકે એ જ જીવો ત્રણે લોકોનો સ્પર્શ કરે છે. કે જે ઉર્ધ્વલોકથી અધોલોકમાં અથવા અધોલોકથી ઉર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થતા હોય, પંચેન્દ્રિયોના આયુષ્યનો અનુભવ કરી રહેલ હોય અને ઇલિકા ગતિથી ઉત્પન્ન થતા હોય, અથવા જે પંચેન્દ્રિય ઉર્ધ્વલોકમાંથી અધોલોકમાં અથવા અધોલોકમાંથી ઉર્ધ્વલોકમાં પંચેન્દ્રિય પણાથી અથવા અન્ય રૂપે ઉત્પન્ન થતા થકા મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરી રહેલ હોય અને પોતાના ઉત્પત્તિદેશ પર્યાન્ત જેઓએ આત્મપ્રદેશોને ફેલાવેલ હોય અને પંચેન્દ્રિયના આયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ હોય એવા જીવો અદ્ય હોય છે. તેથીજ તેમને સૌથી કમ કહેવામાં આવેલ છે.

ત્રિલોક સ્પર્શી પંચેન્દ્રિય જીવો કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોક નામના જે પ્રતરોમાં રહેવાવાળા પંચેન્દ્રિય સંખ્યાત ગણા અધિક છે. કેમકે ઉપપાત અને સમુદ્ધાત દ્વારા આ પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવાવાળા અપેક્ષાકૃત અધિક હોય છે. તેના કરતાં પણ અધોલોક-તિર્યકલોક નામના જે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવા વાળા પંચેન્દ્રિયો સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે ઉપપાત અને સમુદ્ધાત દ્વારા આ પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવાવાળા જીવો ઘણા વધારે હોય છે. તેના કરતાં પણ ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે ત્યાં પંચેન્દ્રિય વૈમાનિક દેવોનો

સદ્ભાવ રહે છે. તેના કરતાં પણ અધોલોમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે અધોલોકમાં વૈમાનિકોના કરતાં સંખ્યાત ગણા વધારે નારકો વિદ્યમાન છે. અધોલોક કરતાં તિર્યકલોકમાં રહેવાવાળા પંચેન્દ્રિયો અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે તિર્યકલોકમાં જલચર-ખેચર-ભૂચર-વ્યન્તર-ન્યોતિષ્ઠક તથા સંમૂર્છિમ મનુષ્ય વિગેરે પંચેન્દ્રિય જીવો ઘણી મોટી સંખ્યામાં છે.

અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય જીવોનું અર્થ અહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત ત્રિલોક સ્પર્શી છે. આ સંબંધની યુક્તિ પહેલા જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તેજ પ્રમાણે સમજવી. ત્રિલોકસ્પર્શી પંચેન્દ્રિયોના કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે, તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે, ઉર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે, અને અધોલોકના કરતાં તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. આ અર્થ અહુત્વમાં તેનું કારણ પહેલા કહ્યા અનુસાર જ છે.

પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય અર્થ અહુત્વ

સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય ઉર્ધ્વલોકમાં છે. કેમકે ત્યાં પ્રાયઃ વૈમાનિક દેવોજ રહે છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં ત્રિલોક સ્પર્શી પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે અધોલોકમાં રહેવાવાળા ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, ન્યોતિષ્ઠક, વૈમાનિક અથવા વિદ્યાધર ન્યારે વૈકિંચ સમુદ્ઘાત કરે છે અને તેવા પ્રકારના વિશેષ પ્રયત્ન દ્વારા ઉર્ધ્વલોકમાં પોતાના આત્મ પ્રદેશોને ફેલાવે છે. ત્યારે તેઓ ત્રણેલોકનો સ્પર્શ કરે છે. તેથી તેઓને સંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. ત્રિલોક સ્પર્શી પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયોના કરતાં અધોલોક-તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં સંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. ત્રિલોકસ્પર્શી પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયોના કરતાં અધોલોક તિર્યકલોક નામના પ્રતરોમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે પ્રતરમાં વાનવ્યન્તર દેવો સ્વસ્થાનથી સમીપમા છે. તેથીજ ન્યારે તેઓ તિર્યકલોક અથવા ઉર્ધ્વલોકમાં જાય છે. ત્યારે તેઓ આ પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. ભવનપતિ દેવો અધોલોકવર્તિ ગામોમાં તીર્થકરના સમવસરણુ વિગેરેમાં અથવા ક્રીડા કરવા માટે જાય છે, અને આવે છે. ત્યારે તેઓ પણ આ પ્રતરોનો સ્પર્શ કરે છે. સમુદ્રવર્તિ કોઈ કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સ્વસ્થાન સમીપમાં હોવાથી ઉક્ત એ બંને પ્રતરોનો સ્પર્શ થાય છે. તેથીજ તેને સંખ્યાત ગણા કહેલ છે. અધોલોક તિર્યકલોકના કરતાં અધોલોકમાં પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય જીવો સંખ્યાત ગણા છે. કેમકે-અધોલોકમાં નારકો અને ભવનપતિ નિવાસ કરે છે અધોલોક

કરતાં પણ મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે મધ્યલોકમાં પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ, મનુષ્ય-વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષક દેવ નિવાસ કરે છે. ૧૨૫. ૩૪૧

ક્ષેત્રાનુસાર પૃથ્વીકાયિકાદિકા અલ્પબહુત્વ

પૃથ્વીકાયિક વિગેરેનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ-(સ્વેત્તાણુવાણ) ક્ષેત્ર અનુસાર (સવ્વત્યોવા પુઢવિકાઈયા ઉઢ્ઢલોય તિરિયલોઈ) સૌથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક ઉર્ધ્વલોક-તિર્યંકલોકમાં છે. (અહોલોય તિરિયલોઈ વિસેસાહિયા) અધોલોક-તિર્યંકલોકમાં વિશેષાધિક છે, (તિરિયલોઈ અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યંકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, (તેલોકકે અસંસ્વિજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે (ઉઢ્ઢલોઈ અસંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોઈ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(સ્વેત્તાણુવાણ) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્યોવા પુઢવિકાઈયા અપ્જ્જત્તયા ઉઢ્ઢલોયતિરિયલોઈ) સૌથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત ઉર્ધ્વલોક-તિર્યંકલોકમાં છે. (અહોલોય-તિરિયલોઈ વિસેસાહિયા) અધોલોક-તિર્યંકલોકમાં વિશેષાધિક છે, (તિરિયલોઈ અસંસ્વિજ્જ ગુણા) તિર્યંકલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલોકકે અસંસ્વિજ્જ ગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (ઉઢ્ઢલોઈ અસંસ્વિજ્જ ગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોઈ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે

(સ્વેત્તાણુવાણ) ક્ષેત્રના કથન પ્રમાણે (સવ્વત્યોવા પુઢવિકાઈયા પ્જ્જત્તયા ઉઢ્ઢલોયતિરિયલોઈ) સૌથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત ઉર્ધ્વલોક તિર્યંકલોકમાં છે. (અહોલોયતિરિયલોઈ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિર્યંકલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોઈ અસંસ્વિજ્જગુણા) તિર્યંકલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોકકે અસંસ્વિજ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (ઉઢ્ઢલોઈ અસંસ્વિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વ-

લોકમાં અસંખ્યાત ગણ છે, (અહોલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વથોવા આઝકાઈયા ડહ્લોયતિરિયલોપ) સૌથી ઓછા અપકાયિક ઉધ્વલોક-તિયલોકમાં છે. (અહોલોપ તિરિયલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિયલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોપ અસંખેજ્જગુણા) તિયલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે. (ડહ્લોપ અસંખેજ્જગુણા) ઉધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણ છે. (અહોલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વથોવા આઝકાઈયા અપજ્જત્તયા ડહ્લોય તિરિયલોપ) સૌથી ઓછા અપકાયિક અપર્યાપ્ત ઉધ્વલોક-તિયલોકમાં છે. (અહોલોપ તિરિયલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિયલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોપ અસંખેજ્જગુણા) તિયલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે. (તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા) ત્રેલોક્યમાં અસંખ્યાતગણ છે. (ડહ્લોપ અસંખેજ્જગુણા) ઉધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે. (અહોલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રઅનુસાર (સવ્વથોવા આઝકાઈયા પજ્જત્તયા ડહ્લોય તિરિયલોપ) ઓછા અપકાયિક પર્યાપ્ત ઉધ્વલોક-તિયલોકમાં છે. (અહોલોપ તિરિયલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિયલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોપ અસંખેજ્જગુણા) તિયલોકમાં અસંખ્યાત ગણ છે. (અહોલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રની અનુસાર (સવ્વથોવા તેઝકાઈયા ડહ્લોયતિરિયલોપ) સૌથી ઓછા તેજ્જકાયિક ઉધ્વલોક-તિયલોકમાં છે. (અહોલોપ તિરિયલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિયલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોપ અસંખેજ્જગુણા) તિયલોકમાં અસંખ્યાત ગણ છે. (તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા) ત્રેલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણ છે. (ડહ્લોપ અસંખેજ્જ ગુણા) ઉધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણ છે. (અહોલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(ચેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના પ્રમાણે (સવ્વથોવા તેઝકાઈયા અપજ્જત્તયા ડહ્લોય-તિરિયલોપ) સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત તેજ્જકાયિક ઉધ્વલોક-તિયલોકમાં છે. (અહોલોપ તિરિયલોપ વિસેસાહિયા) અધોલોક તિયલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોપ અસંખેજ્જગુણા) તિયલોકમાં અસંખ્યાતગણ છે. (ડહ્લોપ અસંખેજ્જગુણા) ઉધ્વ-

લોકમાં છે. (અહોલોયતિરિયલોષ વિસેસાહિયા) અધોલોક-તિર્થલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોષ અસંલેઝ્જગુણા) તિર્થલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (તેલોલ્કે અસંલેઝ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગણા છે. (હૃદલોષ અસંલેઝ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોષ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(લેત્તાણુવાણં) ક્ષેત્રના કથન પ્રમાણે (સત્ત્વત્થોવા વળસસઙ્કાઙ્કયા પઙ્ગત્તયા) સૌથી ઓછી વનસ્પતિકાયિક પર્યાસ (હૃદલોયતિરિયલોષ) ઉર્ધ્વલોક તિર્થલોકમાં છે. (અહોલોયતિરિયલોષ વિસેસાહિયા) અધોલોક-તિર્થલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલોષ અસંલેઝ્જગુણા) તિર્થલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (તેલોલ્કે અસંલેઝ્જગુણા) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (હૃદલોષ અસંલેઝ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોષ વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. ॥ સૂ. ૩૪ ॥

ટીકાર્થ-હવે પૃથ્વીકાયિક વિગેરે એકેન્દ્રિય સમુચ્ચય જીવેનું તેના પર્યાસક અપર્યાસકના લેદોનું એ રીતે ત્રણ પ્રકારના અલ્પબહુપણાની પ્રપણા કરવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક ઉર્ધ્વલોક તિર્થલોકમાં છે. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત એ પ્રતરોમાં હોય છે. આ સંબંધમાં એકેન્દ્રિયોના વિષયમાં જે કથન કરવામાં આવેલ છે. એ જ કથન સમજવું જોઈએ. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્થલોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. તેના સંબંધી યુક્તિ એકેન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તેના કરતાં તિર્થલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, તેનું કારણ પણ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તેના કરતાં ત્રિલોકવર્તી પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગણા છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં રહેલા પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગણા છે. તેના કરતાં અધોલોકમાં રહેલાં પૃથ્વી કાયિકો વિશેષાધિક છે. આ બધાના સંબંધમાં યુક્તિ જે સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોના અલ્પબહુલ્પણાના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે એ જ રીતે સમજવી.

અપર્યાસક પૃથ્વીકાયિકેનું અલ્પબહુલ્પ

સૌથી ઓછા અપર્યાસક પૃથ્વીકાયિક, ઉર્ધ્વલોક-તિર્થલોકમાં છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્થલોકમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક તિર્થલોકના કરતાં તિર્થલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. તિર્થલોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તી અસંખ્યાતગણા છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. આ અલ્પબહુલ્પના સંબંધમાં પણ એજ રીત સમજવી કે જે એકેન્દ્રિયોના સંબંધમાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે.

પર્યામિક પૃથ્વીકાયિકોનું અદ્યબહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા પર્યામિક પૃથ્વીકાયિક ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકમાં છે, અર્થાત્ ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોક નામના બે પ્રતરોનો સ્પર્શ કરવાવાળા છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોકમાં વિશેષાધિક છે, તેના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. તિર્યગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ અર્થાત્ ત્રણે લોકોનો સ્પર્શ કરવાવાળા અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

અપ્કાયિકોનું અદ્યબહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા અપ્કાયિક ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરમાં છે, અધોલોક-તિર્યગ્લોકની અપેક્ષાએ તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. તિર્યગ્લોકની અપેક્ષાએ ત્રિલોકવર્તિ અસંખ્યાતગણા છે, ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. અહિયાં પણ સમુચ્ચય જીવ એકેન્દ્રિયોના સંબંધમાં જે યુક્તિ કહી છે એજ યુક્તિ સમજવી.

અપર્યામિક અપ્કાયિકોનું અદ્યબહુત્વ

સૌથી ઓછા અપ્કાયિક અપર્યામિક જીવ ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોક નામના બે પ્રતરોમાં છે. ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોકના કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક-તિર્યગ્લોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. તિર્યગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ અસંખ્યાતગણા છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. આ અદ્યબહુત્વના સંબંધમાં પણ એજ યુક્તિઓ સમજવી કે જે એકેન્દ્રિયોના સંબંધમાં કહી છે.

પર્યામિક અપ્કાયિકોનું અદ્ય બહુત્વ

ક્ષેત્રની અનુસાર સૌથી ઓછા અપ્કાયિક પર્યામિક ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકના કરતાં અધોલોક તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક તિર્યગ્લોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તિર્યગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, ત્રિલોક વર્તિયોના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. આ સંબંધમાં પહેલાં કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણેની રીત સમજવી.

તેજસ્કાયિકોનું અદ્ય બહુત્વ

સૌથી ઓછા તેજસ્કાયિકો ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોકમાં છે, ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકના કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક તિર્યગ્લોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે. તિર્યગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ અસંખ્યાતગણા છે. ત્રિલોકવર્તિયોના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા

છે. અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. આ સંબંધી રીત પહેલાની જેમજ સમજવી.

અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકોનું અલ્પબહુત્વ

સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક ઉર્ધ્વલોક-મધ્યલોક નામના પ્રતરોમાં છે. ઉર્ધ્વલોક-મધ્યલોકના કરતાં અધોલોક-મધ્યલોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે, અધોલોક મધ્યલોકના કરતાં મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. અધોલોક મધ્યલોકના કરતાં મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. મધ્યલોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તી અસંખ્યાતગણા છે. ત્રિલોકવર્તીયોના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. આ કથન સંબંધી રીત પહેલાની જેમજ છે.

પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકોનું અલ્પ બહુત્વ

ક્ષેત્ર પ્રમાણે સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોકના કરતાં અધોલોક તિર્યંગલોક નામના પ્રતરમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક-તિર્યંગલોકના કરતાં તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તિર્યંગલોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તી અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. ત્રિલોકવર્તીયોના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. તેની રીત પહેલાની જેમજ સમજવી.

વાયુકાયિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ

સૌથી ઓછા વાયુકાયિક જીવ ઉર્ધ્વલોક-તિર્યંગલોક નામના બંને પ્રતરોમાં છે. તેના કરતાં અધોલોક તિર્યંગલોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક તિર્યંગલોકના કરતાં તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તિર્યંગલોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તી અસંખ્યાત ગણા છે. ત્રિલોકવર્તીયોના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. પહેલાં કહેવામાં આવેલ રીત અહીંયાં પણ બધેજ સમજ લેવી.

અપર્યાપ્ત વાયુકાયિકોનું અલ્પબહુત્વ

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત વાયુકાયિક ઉર્ધ્વલોક-તિર્યંગલોકનામના બે પ્રતરોમાં છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યંગલોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક-તિર્યંગલોકના કરતાં તિર્યંગલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે.

તિર્યંગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ' અસંખ્યાત ગણા છે. ત્રિલોકવર્તિ'યોના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. આ બધાના અદ્વય બહુત્વનું કારણ સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોના અદ્વયબહુત્વના પ્રમાણે જ સમજવું.

પર્યાસ વાયુકાયિકોનું અદ્વય બહુત્વ—

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા પર્યાસ વાયુકાયિક ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગ્લોક નામના પ્રતરોમાં છે. તેના કરતાં અધોલોક—તિર્યંગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક—તિર્યંગ્લોકના કરતાં તિર્યંગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તિર્યંગ્લોકની અપેક્ષા ત્રિલોકવર્તિ' અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત વધારે છે, અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. એકેન્દ્રિયોના સંબંધમાં જે રીતે કહેવામાં આવેલ છે. એજ રીત આના સંબંધમાં પણ સમજ લેવી.

વનસ્પતિકાયિકોનું અદ્વય બહુત્વ

ક્ષેત્રની અનુસાર સૌથી ઓછા વનસ્પતિકાયિક જીવ ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગ્લોક નામના બંને પ્રતરોમાં છે. ઉર્ધ્વલોક—તિર્યંગ્લોકના કરતાં અધોલોક તિર્યંગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક—તિર્યંગ્લોકના કરતાં તિર્યંગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. તિર્યંગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ' અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોના અદ્વયબહુત્વના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું.

અપર્યાસ વનસ્પતિકાયિકોનું અદ્વયબહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા અપર્યાસ વનસ્પતિકાયિક ઉર્ધ્વલોક—તિર્યંગ્લોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોક—તિર્યંગ્લોકના કરતાં અધોલોક—તિર્યંગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક તિર્યંગ્લોકના કરતાં તિર્યંગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તિર્યંગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ' અસંખ્યાત ગણા છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. તેની રીત પહેલા કહ્યા પ્રમાણે સમજવી.

પર્યાસ વનસ્પતિકાયિકોનું અદ્વયબહુત્વ

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૌથી ઓછા પર્યાસ વનસ્પતિ કાયિક ઉર્ધ્વલોક—તિર્યંગ્લોક નામના બે પ્રતરોમાં છે. તેના કરતાં અધોલોક—તિર્યંગ્લોક નામના પ્રતરોમાં વિશેષાધિક છે. અધોલોક—તિર્યંગ્લોક નામના પ્રતરોના કરતાં તિર્યંગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તિર્યંગ્લોકના કરતાં ત્રિલોકવર્તિ' અસંખ્યાત ગણા છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, અને ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે. તેની રીત પહેલાની જેમજ સમજવી. ॥ સૂ. ૩૫ ॥

ત્રસકાયિકેતુ અલ્પબહુત્વ

શબ્દાર્થ-(લેક્ષણવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા તસકાઈયા તેલોકકે) ત્રિલોકમાં સૌથી ઓછા ત્રસકાયિકે છે. (ઉદ્દલોયતિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોય-તિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (ઉદ્દલો અસંલિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો અસંલિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે.

(લેક્ષણવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા તસકાઈયા અપજ્જત્તયા) સૌથી કમ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયિક (તેલોકકે) ત્રેલોકયમાં છે. (ઉદ્દલોયતિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાત ગણા છે. (ઉદ્દલો અસંલિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો અસંલિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે.

(લેક્ષણવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા તસકાઈયા પજ્જત્તયા તેલોકકે) સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક જીવો ત્રેલોકયમાં છે. (ઉદ્દલોયતિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકતિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. (અહોલોયતિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) અધોલોક તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (ઉદ્દલો અસંલિજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (અહોલો અસંલિજ્જગુણા) અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા છે. (તિરિયલો અસંલિજ્જગુણા) તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાતગણા છે. ॥ સૂ. ૩૬ ॥

ટીકાર્થ-હુવે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી ત્રસકાયિક જીવોના અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે. ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા ત્રસકાયિક જીવ ત્રિલોકમાં છે. ત્રિલોકની અપેક્ષાએ ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોના કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેનાથી સંખ્યાત ગણા વધારે ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાતગણા વધારે છે, અને અધોલોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે.

અપર્યાપ્ત ત્રસકાયિકેતુ અલ્પબહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા અપર્યાપ્ત ત્રસ કાયિક જીવો ત્રિલોકમાં

છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. ઉર્ધ્વલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોના કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોક-તિર્યગ્લોકના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અધોલોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે.

પર્યાયિક ત્રસકાયિકોનું અલ્પ બહુત્વ

ક્ષેત્રના અનુસાર સૌથી ઓછા પર્યાયિક ત્રસ કાયિક જીવ ત્રિલોકમાં છે. તેના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં અસંખ્યાત ગણા છે. તેના કરતાં અધોલોક-તિર્યગ્લોક નામના પ્રતરોમાં સંખ્યાતગણા છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અને અધોલોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં વર્તમાન પર્યાય ત્રસકાયિક અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. આમના આ અલ્પ બહુત્વમાં એ જ સુક્તિ સમજવી કે જે સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૩૬ ॥

ચૌવીસમું ક્ષેત્રદ્વાર સમાપ્ત

બન્ધદ્વારાનુસાર અલ્પબહુત્વ કા કથન

બન્ધદ્વારની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एणसिणं भंते !) હે ભગવન્ આ (જીવાણં) જીવોના (આહ્યસ્સ કમ્મસ્સ) આયુકર્મના (વંધગાણં અવંધગાણં) બંધ કરવાવાળા અને બંધ ન કરવા વાળામાં (પજ્જત્તાણં અપજ્જત્તાણં) પર્યાયો અને અપર્યાયોમાં (સુત્તાણં જાગરાણં) સુતેલા અને જાગેલાઓમાં (સમોહયાણં અસમોહયાણં) સમુદ્ઘાત કરવાવાળા અને સમુદ્ઘાત ન કરવાવાળાઓમાં (સાયાવેયગણં અસાયાવેયગણં) સાતા વેદકોમાં અને અસાતા વેદકોમાં (ઈન્દિઓવત્તાણં નો ઈન્દિઓવત્તાણં) ઈન્દ્રિયોપયોગવાળાઓમાં અને નો ઈન્દ્રિયોપયુક્તોમાં (સાગારોવત્તાણં અણાગારોવત્તાણં) સાકાર-ઉપયોગવાળાઓમાં અને અનાકારોપયોગવાળાઓમાં (કચરે) કોણુ (કચરેહિંતો) કોનાથી (અપ્પા વા) અલ્પ છે ? અગર (બહુયા વા) બહુ છે ? (તુલ્લા વા) અથવા તુલ્ય છે ? (વિસેસાહિયાવા) વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સચ્ચત્થોવા જીવા) સૌથી ઓછા જીવ (આહ્ય-

સ્સ કમ્મસ્સ વંધગા) આયુ કર્મના બન્ધક છે (અપજ્જત્તયા સંલેજ્જગુણા) અપર્યા-
 મક સંખ્યાત ગણા છે. (સુત્તા સંલેજ્જગુણા) સુમ સંખ્યાત ગણા છે. (સમોહયા
 સંલેજ્જગુણા) સમુદ્ધાતવાળા સંખ્યાત ગણા છે. (સાયાવેયગા સંલેજ્જગુણા)
 સાતાવેદક સંખ્યાતગણા છે. (ઈંદ્રિયોવત્તા સંલેજ્જગુણા) ઈંદ્રિયોપયુક્ત સંખ્યાત
 ગણા છે. (અણાગારોબત્તા સંલેજ્જગુણા) અનાકારોપયુક્તવાળા સંખ્યાતગણા છે.
 (સાગારોબત્તા સંલેજ્જગુણા) સાકરોપયોગવાળા સંખ્યાતગણા છે. (નો ઈંદ્રિયો-
 વત્તા વિસેસાહિયા) નો ઈંદ્રિયોપયોગવાળા વિશેષાધિક છે. (અસાયાવેયગા
 વિસેસાહિયા) અસાતાવેદક વિશેષાધિક છે. (અસમોહયા વિસેસાહિયા) સમુદ્ધાત ન
 કરવાવાળા વિશેષાધિક છે, (જાગરા વિસેસાહિયા) જાગૃતવિશેષાધિક છે, (પજ્જ-
 ત્તયા વિસેસાહિયા) પર્યામકો વિશેષાધિક છે, (આડયસ્સ કમ્મસ્સ અવંધયા વિસે-
 સાહિયા) આયુકર્મના અબંધક વિશેષાધિક છે. ॥ ૩૬ ॥

ટીકાર્થ-હવે બંધદારની અપેક્ષાથી જીવોના અલ્પ બહુત્વનું નિરૂપણ
 કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ આ આયુકર્મનો બંધ ન
 કરવાવાળા પર્યામક અપર્યામક સુમ, જાગૃત-સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત અર્થાત્
 સમુદ્ધાત કરતો હોય તેવા સમુદ્ધાત ન કરતા હોય તેવા સાતા વેદન
 કરતા હોય તેવા, અસાતા વેદન કરવાવાળા ઈન્દ્રિયોના ઉપયોગથી ઉપયુક્ત
 નો ઈન્દ્રિયોના ઉપયોગવાળા સાકરોપયોગ એટલે કે જ્ઞાનોપયોગવાળા
 અનાકારોગયોગ એટલે કે દર્શનોપયોગવાળા જીવોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ
 વધારે-તુલ્ય-અથવા વિશેષાધિક છે. ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ સૌથી ઓછા જીવ આયુકર્મનો
 બંધ કરવાવાળા છે. કેમકે આયુકર્મના બંધનો કાલ પ્રતિનિયત અને સ્વલ્પ
 છે. આયુકર્મના બંધકોની અપેક્ષાથી અપર્યામ જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે.
 અપર્યામ જીવ અનુભૂયમાન ભવના ત્રણ ભાગોમાંથી બે ભાગો વીતી જાય ત્યારે
 અને એક ભાગ શેષ રહે ત્યારે આયુના બંધક હોય છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ભાગો-
 માંથી બે ભાગ અબન્ધ કાળ અને એક ભાગ બન્ધકાળ છે. આથી બન્ધ-
 કાળથી અબન્ધન કાળ સંખ્યાતગણા હોવાના કારણે આયુબન્ધકોની અપેક્ષા
 અપર્યામ સંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવે છે.

અપર્યામકોની અપેક્ષાથી સુમ જીવ સંખ્યાત ગણા છે. કેમકે સુમ
 જીવ પર્યામ અને અપર્યામ બંનેમાં પણ મેળવી શકાય છે, અપર્યામકોની
 અપેક્ષા પર્યામ સંખ્યાત ગણા વધારે છે. સુમ જીવોની અપેક્ષા સમવહુત
 (સમુદ્ધાત વાળા) જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમ કે ઘણા ખરા પર્યામ
 અને અપર્યામ જીવ સદા મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરતા હોય તેવા મળી આવે છે.
 સઘણા જીવોની અપેક્ષા સાતાના વેદક જીવ સંખ્યાત ગણા છે. કેમકે

આયુના અંધક, અપર્યાપ્ત અને સુખ જીવેમાં પણ સાતાનું વેદન કરવાવાળા ઉપલબ્ધ થાય છે. સાતાવેદકોની અપેક્ષાથી ઇન્દ્રિયોપયુક્ત જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગ લગાવવા વાળા સાતા વેદકોના શિવાય અસાતા વેદકો પણ હોય છે. ઇન્દ્રિયોપયુક્તોના કરતાં અનાકારોપયુક્ત અર્થાત્ દર્શનનો ઉપયોગ લગાવવાળા જીવ સંખ્યાત ગણા વધારે હોય છે, કેમકે ઇન્દ્રિયોપયોગ અને નો ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગવાળાઓમાં એમ બન્નેમાં અનાકાર ઉપયોગ જીવેમાં આવે છે. અનાકારોપયુક્તોના કરતાં સાકારોપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે અનાકારોપયોગવાળાની અપેક્ષા સાકારોપયોગને કાળ વધારે છે. એ કારણે સાકારોપયોગવાળા વધારે છે. સાકારોપયોગવાળાઓના કરતાં પણ નો ઇન્દ્રિયોપયોગવાળા વિશેષાધિક છે, કેમકે—તેમનામાં નોઈંદ્રિય અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ મળેલા છે. તેના કરતાં અસાતાવેદક વિશેષાધિક છે. કેમકે ઇન્દ્રિયોપયુક્ત પણ અસાતાનું વેદન કરવાવાળા હોય છે. અસાતાવેદકોના કરતાં અસમવહત—(સમુદ્ઘાત ન કરનારા) વિશેષાધિક છે. કેમકે સાતાવેદક પણ અસમવહત હોય છે. તેથી જ અસમવહતોનું વિશેષાધિક પણું છે. અસમવહતોના કરતાં બહુત વિશેષાધિક છે. કેમકે કેટલાક સમવહત જીવ પણ બહુત હોય છે. બહુતોના કરતાં પર્યાપ્ત જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે ઘણા ખરા જીવ એવા પણ હોય છે જેઓ બહુત ન હોવા છતાં પણ અર્થાત્ સુખ થઈને પણ પર્યાપ્ત છે. જેઓ બહુત છે, તેઓ પર્યાપ્ત જ હોય છે. પરંતુ સુખ જીવેના સંબંધમાં એવો નિયમ નથી, પર્યાપ્ત જીવેના કરતાં આયુ કર્મના અબંધક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે અપર્યાપ્ત પણ આયુકર્મના અંધક હોય છે. અહીં એ સમજવું જોઈએ કે—આયુકર્મના અંધક અબંધકોનું પર્યાપ્ત અપર્યાપ્તકોનું સુખ અને બહુતોનું ઇન્દ્રિયોપયુક્ત અને નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તોનું સમવહત અસમવહતોનું સાતા અને અસાતા વેદકોનું તથા સાકાર અનાકારોપયુક્તોનું સામુદાયિકપણાથી અલ્પબહુતવનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ શિષ્યજનોના અનુગ્રહ માટે હવે દરેક યુગલના અલ્પબહુતવનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે.

આયુષ્ય કર્મના અબંધક ઝોછા છે. તેનાથી અબંધકો સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અનુભવ કરાતા લવનું આયુષ્ય ન્યારે જે લાગ પતિત થઈ બીય ત્યારે ત્રીજો લાગ બાકી રહે છે. અથવા ત્રીજા લાગનો ત્રીજો લાગ બાકી રહે છે. ત્યારે જીવ આગામી લવના આયુષ્યનો અંધકરે છે. આ રીતે ત્રણ લાગોમાંથી જે લાગનો અબંધ કાળ છે. કેવળ ત્રીજો લાગ અંધકાળ છે, અને તે અંધકાળ પણ અંતર્મુદૂર્ત માત્ર હોય છે, પુરો ત્રીજા લાગ નહીં તે કારણે અબંધકોના કરતાં અબંધક સંખ્યાત ગણા વધારે છે.

એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત જીવ થોડા છે, પર્યાપ્ત તેનાથી સંખ્યાત ગણા વધારે છે, આ કથન સૂક્ષ્મ જીવોની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ, સૂક્ષ્મ જીવોમાં બાહ્ય વ્યાઘાત ન હોવાથી ઘણાની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને અનિષ્પત્તિ-અનુ-ત્પત્તિ થોડાઓની થાય છે.

એજ રીતે સુક્ષ્મ જીવો થોડા છે, તેના કરતાં જાત્રત જીવો સંખ્યાત ગણા વધારે છે, આ કથન પણ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ કેમકે અપર્યાપ્ત જીવ સુક્ષ્મ જ મળી આવે છે, પર્યાપ્ત જાત્રત પણ હોય છે.

એજ રીતે સમવહતજીવ થોડા છે, કેમકે-અહીં મારણાન્તિક સમુદ્-ઘાતથી સમવહત જ લેવામાં આવેલ છે, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત મરણ કાળમાં જ હોય છે, બાકીના સમયમાં નહીં તે પણ બધા જીવ નથી કરતા તેથીજ સમવહત થોડા કહેવામાં આવેલ છે, તેના કરતાં અસમવહત જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે, કેમકે જીવનકાળ વધારે છે.

એ જ પ્રમાણે સાતાનું વેદન કરવાવાળા જીવ ઓછા છે. કેમકે-સાધારણ શરીર જીવ ઘણા છે, અને પ્રત્યેક શરીર થોડા છે. ઘણા સાધારણ શરીર જીવ અસાતાનું વેદન કરનારા હોય છે. તે કારણથી સાતા વેદક થોડા છે. પ્રત્યેક શરીર જીવોમાંના સાતા વેદકોનું અધિકપણું છે, અને અસાતા વેદકો નું અલ્પ પણું છે. તેથીજ સાતાવેદક ઓછા અને અસાતા વેદક સંખ્યાતગણા વધારે સમજવા જોઈએ.

એ જ રીતે ઈન્દ્રિયોપયોગવાળા ઓછા છે, અને નો ઈન્દ્રિયોપયોગ વાળા સંખ્યાત ગણા વધારે છે. ઈન્દ્રિયોપયોગ વર્તમાન વિષયક જ હોય છે. તેથીજ તેનો કાળ સ્પષ્ટ છે. નોઈન્દ્રિયોપયોગ અતીત અનાગત કાળ સંબંધી પણ હોય છે. તેથી તેનો સમય ઘણો છે. તે કારણથી નોઈન્દ્રિયોગવાળા સંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. એજ રીતે અનાકારોપયોગ (દર્શનોપયોગ) નો કાળ અલ્પ છે. તેથીજ અનાકાર ઉપયોગવાળા અલ્પ છે. તેના કરતાં સાકારોપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા વધારે છે. અનાકારોપયોગ કરતાં સાકારોપ-યોગનો કાળ સંખ્યાત ગણો છે. ॥ ૩૭ ॥

પચ્ચીસમું દ્વાર સમાપ્ત

પુદ્ગલ દ્વારનું કથન

શબ્દાર્થ—(લેક્ષણવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવા પોગલા તેલોક્કે) સૌથી ઓછા પુદ્ગલો ત્રિલોકમાં છે, (ઉદ્દલોયતિરિયલો અણંતગુણા) ઉર્ધ્વલોક અને તિર્થલોકમાં અનંતગણા છે, (અહોલોયતિરિયલો વિસેસાહિયા) અધોલોક તિર્થલોકમાં વિશેષાધિક છે. (તિરિયલો અસંલેજ્જગુણા) તિર્થલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે, (ઉદ્દલો અસંલેજ્જગુણા) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગણા છે, (અહોલો વિસેસાહિયા) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

(દિસાણુવાણં) દિશાઓની અનુસાર (સવ્વત્થોવા પોગલા ઉદ્દ દિસાણ) સૌથી ઓછા પુદ્ગલો ઉર્ધ્વ દિશામાં છે. (અહોદિસાણ વિસેસાહિયા) અધોદિશામાં વિશેષાધિક છે. (ઉત્તરપુરચ્છમેણં દાહિણપચ્ચત્થિમેણં ય દો વિ તુલ્લા) ઉત્તર પૂર્વ તથા દક્ષિણ પશ્ચિમ એ બંનેમાં તુલ્ય છે, અને (અસંલેજ્જગુણા) અસંખ્યાત ગણા છે. (દાહિણપુરચ્છિમેણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણ ય દો વિ તુલ્લા વિસેસાહિયા) દક્ષિણ પૂર્વ અને ઉત્તર પશ્ચિમ એ બંનેમાં તુલ્ય છે, અને વિશેષાધિક છે. (પુરચ્છિમેણં અસંલેજ્જગુણા) પૂર્વમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (પચ્ચત્થિમેણં વિસેસાહિયા) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે. (દાહિણેણં વિસેસાહિયા) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે. (ઉત્તરેણં વિસેસાહિયા) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે.

(લેક્ષણુવાણં) ક્ષેત્રના અનુસાર (સવ્વત્થોવાઈં દવ્વાઈં તેલોક્કે) સૌથી ઓછું દ્રવ્ય ત્રિલોકમાં છે. (ઉદ્દલોયતિરિયલો અણંતગુણાઈં) ઉર્ધ્વલોક તિર્થલોકમાં અનંત ગણા છે. (અહોલો વિસેસાહિયાઈં) અધોલોક તિર્થલોકમાં વિશેષાધિક છે. (ઉદ્દલો અસંલેજ્જગુણાઈં) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (અહોલો અણંતગુણાઈં) અધોલોકમાં અનંતગણા છે. (તિરિયલો અસંલેજ્જગુણાઈં) તિર્થલોકમાં અસંખ્યાત ગણા છે.

(દિસાણુવાણં) દિશાના અનુસાર (સવ્વત્થોવાઈં અહોદિસાણ) સૌથી ઓછું દ્રવ્ય અધોદિશામાં છે. (ઉદ્દદિસાણ અણંતગુણાઈં) ઉર્ધ્વદિશામાં અનંતગણા છે

(उत्तरपुरच्छिमेणं दाहिणपच्चत्थिमेणय दो वि तुल्लाईं असंखिज्जगुणाइं) उत्तर पूर्व અને દક્ષિણ પશ્ચિમ એ બન્નેમાં તુલ્ય અને અસંખ્યાત ગણા છે. (દાહિણ પુરત્થિમેણં ઉત્તર પच्चत्थिमेण य दो वि तुल्लाईं विसेसाहियाइं) દક્ષિણ પૂર્વ અને ઉત્તર પશ્ચિમ એ બન્નેમાં તુલ્ય અને વિશેષાધિક છે. (પુરત્થિમેણં असंखिज्ज गणाइं) પૂર્વમાં અસંખ્યાત ગણા છે. (पच्चत्थिमेणं विसेसाहिया) પશ્ચિમમાં વિશેષાધિક છે. (दाहिणेणं विसेसाहियाइं) દક્ષિણમાં વિશેષાધિક છે. (उत्तरेणं विसेसाहियाइ) ઉત્તરમાં વિશેષાધિક છે. ॥ ૩૭ ॥

ટીકાર્થ—બન્ધ દ્વારનું કથન કર્યા પછી પુદ્ગલ દ્વારના કથનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રની અનુસાર વિચાર કરવામાં આવે તો એવા પુદ્ગલો સૌથી ઓછા છે કે જે ત્રિલોકવર્તિ હોય અર્થાત્ ત્રણે લોકોમાં વ્યાપ્ત હોય; ત્રિલોકવર્તિ પુદ્ગલોના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોક નામના બે પ્રતરોમાં અનંત ગણા છે. કેમકે તિર્યગ્લોકનું સૌથી ઉપરનું એક પ્રદેશવાળું પ્રતર અને ઉર્ધ્વલોકનું સૌથી નીચેના એક પ્રદેશવાળા પ્રતરને અહીં ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોક માનવામાં આવેલ છે. આ બન્ને પ્રતરોમાં અનંત સંખ્યાત પ્રદેશો અનંત અસંખ્યાત પ્રદેશો અને અનન્ત અનન્ત પ્રદેશો સ્કન્ધ વિદ્યમાન છે, તેથીજ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અનંતગણા સમજવા જોઈએ. ઉર્ધ્વલોક તિર્યગ્લોકના કરતાં અધોલોક તિર્યગ્લોક નામના બે પ્રતરોમાં પુદ્ગલ વિશેષાધિક છે. કેમકે—આ ક્ષેત્રની લંબાઈ પહોળાઈ કંઈક વધારે છે. અધોલોક તિર્યગ્લોકના કરતાં તિર્યગ્લોકમાં રહેલા પુદ્ગલ અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે આ ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણું છે. કેમકે તિર્યગ્લોકથી ઉર્ધ્વલોકનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણું વધારે છે. ઉર્ધ્વલોકની અપેક્ષાથી અધોલોકમાં પુદ્ગલ વિશેષાધિક છે, કેમકે ઉર્ધ્વલોક દેશોન સાત રાત્રુનો છે, ત્યારે અધોલોક કંઈક વધારે સાત રાત્રુ પ્રમાણનો છે, તેથી જ અધોલોકનું ક્ષેત્ર વિશેષાધિક છે.

દિશાઓની અપેક્ષાથી પુદ્ગલ દ્રવ્યનું અદ્ય બહુત્વ

દિશાઓની અપેક્ષાથી પ્રરૂપણા કરવામાં આવે તો સૌથી ઓછા પુદ્ગલ ઉર્ધ્વ દિશામાં છે. કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમતલ ભૂભાગથી મેરૂ પર્વતના મધ્યમાં જે આઠ પ્રદેશોનો રૂચક છે. તેમાંથી નીકળેલ ચાર પ્રદેશવાળી ઉર્ધ્વ દિશામાં લોકાન્ત પર્યન્ત સૌથી ઓછા પુદ્ગલો છે. ઉર્ધ્વ દિશાના કરતાં અધોદિશામાં વિશેષાધિક પુદ્ગલ છે. જે કે દિશા પણ ચાર પ્રદેશાત્મક જ છે. પરંતુ લોક પર્યન્ત તે કંઈક વધારે છે. તે કારણથી તેમાં પુદ્ગલ પણ કંઈક વધારે છે.

ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં તથા દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં સરખે સરખા પુદ્ગલો છે. પણ અધોદિશાના કરતાં અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે રૂચકથી નીકળેલ મુક્તાવલીના આકારની અને તિર્યંગલોક, અધોલોક અને ઉર્ધ્વલોક સુધી ફેલાયેલી આ બંને દિશાઓનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણુ વધારે છે. તેથી જ તેમાં પુદ્ગલ પણ અસંખ્યાત ગણા છે. પરંતુ બંને દિશાઓનું ક્ષેત્ર આમતો બરાબર છે. તેથીજ એ બંનેમાં પુદ્ગલો પણ સરખા કહેવામાં આવેલ છે. આ બંને દિશાઓના કરતાં દક્ષિણ પૂર્વ અને ઉત્તર પશ્ચિમ એ બંને દિશાઓમાં પરસ્પર સરખા પુદ્ગલો છે. પણ ઉત્તર પૂર્વ અને દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશાઓના કરતાં વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ એ છે કે-સૌમનસ અને ગંધમાદન પર્વતોના સાત સાત કૂટો (શિખરોપર) તથા વિઘ્નપ્રભ અને માલ્યવાન પર્વતોના નવ નવ કૂટો પર કોહરા અને ઝાકળ વિગેરેના સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો ઘણા હોય છે; પરંતુ બંને દિશામાં ક્ષેત્ર અને પર્વત વિગેરેનું સરખાપણું હોવાના કારણે સરખા જ પુદ્ગલો છે. આ બંને દિશાઓના કરતાં પૂર્વ દિશામાં પુદ્ગલો અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે એ ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણું છે. પૂર્વદિશાના કરતાં પશ્ચિમ દિશામાં પુદ્ગલો વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં અધોલોકિક ગ્રામોમાં છિદ્ર (પોલાણ) હોવાથી ઘણાજ પુદ્ગલો રહેલા હોય છે. પશ્ચિમ દિશાના કરતાં દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે. કેમકે ત્યાં પોલાણુ વધારે છે. દક્ષિણ દિશાના કરતાં ઉત્તરદિશામાં પુદ્ગલો વિશેષાધિક છે. કેમકે ઉત્તર દિશામાં સંખ્યાત કોડાકોડી યોજન લાંબુ પહોળું માનસ સરોવર છે. તેમાં જલચર, પનક અને સેવાળ વિગેરે જીવો ઘણાજ વધારે છે, અને તેની સાથે લાગેલા તેજસ અને કાર્મણુ વર્ગાણાના પુદ્ગલો પણ ઘણા જ છે. તેથી જ અહીંયાં પુદ્ગલો પણ ઘણાજ વિશેષાધિક કહેવામાં આવેલા છે. આ પુદ્ગલોના અલ્પ બહુત્વ સંબંધી કથન થયું

હવે સામાન્ય પણાથી દ્રવ્યો સંબંધી અલ્પ બહુત્વનું પ્રરૂપણ કરવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી પ્રરૂપણ કરવામાં આવેતો સૌથી ઓછું દ્રવ્ય એ છે કે જે ત્રિલોકમાં હોય કેમકે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાયના મહાસ્કંધ અને જીવાસ્તિકાયમાંથી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી અત્યંત સમવહત જીવોજ ત્રિલોકમાં વ્યાપ્ત હોય છે. અને તેઓ ઓછા છે. ત્રિલોક સ્પર્શિ દ્રવ્યોના કરતાં ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોક નામના પ્રતરોનો અનંત પુદ્ગલ દ્રવ્ય અને અનંત જીવ દ્રવ્ય સ્પર્શ કરે છે. ઉર્ધ્વલોક તિર્યંગલોકના કરતાં અધોલોક તિર્યંગલોક નામના પ્રતરોમાં કંઈક વધારે દ્રવ્ય છે. અધોલોક

તિર્થલોકના કરતાં ઉર્ધ્વલોકમાં દ્રવ્ય અસંખ્યાત ગણું વધારે છે. કેમકે તે ક્ષેત્ર અસંખ્યાતગણા વિસ્તારવાળું છે. ઉર્ધ્વલોકના કરતાં અધોલોકમાં અનંતગણું વધારે દ્રવ્ય છે. કેમકે અધોલૌકિક આમોમાં વર્તમાન કાળના જુદા જુદા પરમાણુઓ સંખ્યાત પ્રદેશી અસંખ્યાતપ્રદેશી અનંતપ્રદેશી ક્ષેત્રકાળ અને લાવની સાથે સંબંધ હોવાના કારણે દરેક પરમાણુ વિગેરે દ્રવ્ય અનંત પ્રકારનું હોય છે. અધોલોકના કરતાં તિર્થલોકમાં સંખ્યાતગણું દ્રવ્ય છે, કેમકે અધોલૌકિક આમ પ્રમાણુ ખંડ કાળ દ્રવ્યના આધારભૂત મનુષ્યલોકમાં સંખ્યાત મળી આવે છે.

દિશાઓની અપેક્ષાથી સામાન્ય દ્રવ્યોનું અદ્ય બહુલ્વ

દિશાઓની અપેક્ષાએ સૌથી ઓછું દ્રવ્ય અધોદિશામાં છે. અધોદિશાના કરતાં ઉર્ધ્વ દિશામાં અનંતગણું છે. કેમકે ઉર્ધ્વલોકમાં મેરૂ પર્વતની ૫૦૦ પાંચસો યોજનની સ્ફટિકમય ભીંતમાં ચંદ્ર અને સૂર્યના તેજનો પ્રકાશ હોવાથી દ્રવ્યોના ક્ષણ વિગેરે કાળનો વિલાગ થવાથી અને દરેક પરમાણુ વિગેરે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી કાળ અનંત હોવાથી દ્રવ્યોનું અનંત ગણું હોવું સિદ્ધ થાય છે. ઉર્ધ્વ દિશાના કરતાં ઉત્તર પૂર્વ તથા દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં અસંખ્યાત ગણું દ્રવ્ય છે. ઉત્તર પૂર્વદિશા એ ઈશાન ખૂણો છે. અને દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશા એ નૈરૂત્ય ખૂણો છે. તેમાં અસંખ્યાત દ્રવ્ય હોવાનું કારણ ક્ષેત્રનું અસંખ્યાત ગણું હોવું એ છે. પરંતુ બંને દિશાઓમાં સરખે સરખા જ દ્રવ્ય છે. કેમકે એ બંનેનું ક્ષેત્ર સરખું જ છે, એ બંનેના કરતાં દક્ષિણ પૂર્વ દિશા અર્થાત્ અગ્નિ ખૂણામાં અને ઉત્તર પશ્ચિમ અર્થાત્ વાયવ્ય ખૂણામાં વિશેષાધિક દ્રવ્ય છે, કેમકે આ દિશાઓમાં વિદ્યુત્પ્રભ અને માદ્યવન્ત પર્વતોના શિખરો પર કોહુરા અને ઝાકળનું શ્લક્ષણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય ઘણું હોય છે. પરંતુ પરસ્પરમાં આ બંને દિશાઓમાં સરખું દ્રવ્ય છે. કેમકે બંનેનું ક્ષેત્ર સરખું જ છે. આ દિશાઓના કરતાં પૂર્વ દિશામાં અસંખ્યાત ગણું વધારે દ્રવ્ય છે. કેમકે-તેનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણું વધારે છે. પૂર્વ દિશાના કરતાં પશ્ચિમ દિશામાં વિશેષાધિક દ્રવ્ય છે. કેમકે-અધોલૌકિક આમોમાં પોલાણ હોવાના કારણથી ત્યાં ઘણા પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો સહભાવ છે. પશ્ચિમ દિશાના કરતાં દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક દ્રવ્ય છે. કેમકે-ત્યાં અધિક સંખ્યાવાળા ભવનોમાં પોલાણ રહેલ છે. દક્ષિણ દિશાના કરતાં ઉત્તર દિશામાં દ્રવ્ય વિશેષાધિક છે. કેમકે માનસ સરોવરમાં રહેવાવાળા જીવોના આશ્રય વાળા તૈજસ અને કાર્માણુ વર્ગી જ્ઞાના પુદ્ગલ સ્કંધ દ્રવ્ય ઘણા છે. ॥ ૩૮ ॥

પરમાણુ પુદ્ગલનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(एएसिणं भंते !) હે ભગવન્ આ (પરમાણુપોગલાળ) પરમાણુ પુદ્ગલો (સંલેજ્જપણસિયાળ) સંખ્યાત પ્રદેશવાળા (અસંલેજ્જપણસિયાળ) અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા (અણંતપણસિયાળ) અને અનંતપ્રદેશવાળા (લંધાળ) રકન્ધોમાં (લ્લવટ્ટુયાણ) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (પણસટ્ટુયાણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (લ્લવટ્ટુપણસટ્ટુયાણ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (કયરે) કોણ (કયરેહિંતો) કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, વધારે તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા) હે ગૌતમ (સલ્લવલ્લોવા અણંતપણસિયા લંધા લ્લવટ્ટુયાણ) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી સહુથી ઓછું અનંત પ્રદેશી રકન્ધ છે. (પરમાણુપોગલા લ્લવટ્ટુયાણ અણંતગુણા) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પરમાણુ પુદ્ગલ અનંત ગણા છે. (સંલેજ્જપણસિયા લંધા લ્લવટ્ટુયાણ સંલેજ્જગુણા) દ્રવ્યથી સંખ્યાત પ્રદેશી રકન્ધ સંખ્યાતગણા છે. (અસંલેજ્જપણસિયા લંધા લ્લવટ્ટુયાણ અસંલેજ્જગુણા) અસંખ્યાત પ્રદેશી રકન્ધ દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે.

(પણસટ્ટુયાણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અલ્પ વધારેપણું (સલ્લવલ્લોવા અણંત પણસિયા લંધા પણસટ્ટુયાણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સહુથી ઓછું રકન્ધ અનંત પ્રદેશી છે. (પરમાણુપોગલા અપણસટ્ટુયાણ અણંતગુણા) પરમાણુ પુદ્ગલ અપ્રદેશીની અપેક્ષાથી અનંતગણા છે. (સંલેજ્જપણસિયા લંધા પણસટ્ટુયાણ સંલેજ્જગુણા) સંખ્યાતપ્રદેશી રકન્ધ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા છે. (અસંલેજ્જપણસિયા લંધા પણસટ્ટુયાણ અસંલેજ્જગુણા) અસંખ્યાત પ્રદેશી રકન્ધ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે.

(લ્લવટ્ટુપણસટ્ટુયાણ) દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ (સલ્લવલ્લોવા અણંત પણસિયા લંધા લ્લવટ્ટુયાણ) સહુથી ઓછું અનંત પ્રદેશી રકન્ધ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી છે. (તે લેવ પણસટ્ટુયાણ અણંતગુણા) તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનંતગણા છે. (પરમાણુપોગલા લ્લવટ્ટુપણસટ્ટુયાણ અણંતગુણા) પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્ય અને પ્રદેશની

અપેક્ષાથી અનંતગણા છે. (સંસ્વેજ્જપણસિયા સ્વંધા દ્વવટ્ટયાણ સંસ્વેજ્જગુણા) સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ દ્રવ્યની અપેક્ષા સંખ્યાતગણા છે. (તે ચેવ પણસટ્ટયાણ સંસ્વેજ્જગુણા) તેજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા છે. (અસંસ્વેજ્જપણસિયા સ્વંધા દ્વવટ્ટયાણ અસંસ્વેજ્જગુણા) અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. (તે ચેવ પણસટ્ટયાણ અસંસ્વેજ્જગુણા) તેજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે.

(ણસિણં મંતે) હે ભગવાન આ (ણપણસોગાઢાણં) એક પ્રદેશમાં અવગાઢ (સંસ્વેજ્જપણસોગાઢાણં) સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ (અસંસ્વેજ્જપણસોગાઢાણ ચ) અને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ (પોગ્ગલાણં) પુદ્ગલોમાં (દ્વવટ્ટયાણ) દ્રવ્યથી (ણસટ્ટયાણ) પ્રદેશોથી (દ્વવટ્ટપણસટ્ટયાણ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી (કયરે) કોણ (કયરેહિંતો) કોનાથી (અણ્ણા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અણ્ણ, વધારે, તુલ્ય વિશેષાધિક છે.

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સ્વવત્થોવા ણપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવટ્ટયાણ) સહુથી ઓછુ એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે (સંસ્વેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવટ્ટયાણ સંસ્વેજ્જગુણા) સંખ્યાત પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલ પ્રદેશોની અપેક્ષા સંખ્યાતગણા છે. (અસંસ્વેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવટ્ટયાણ અસંસ્વેજ્જગુણા) અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલ પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે.

(ણસટ્ટયાણ સ્વવત્થોવા ણપણસોગાઢા પોગ્ગલા) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછું એક પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ છે. (સંસ્વેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા ણસટ્ટયાણ સંસ્વેજ્જગુણા) સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ગણું છે. (અસંસ્વેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા ણસટ્ટયાણ અસંસ્વેજ્જગુણા) અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે.

(દ્વવટ્ટપણસટ્ટયાણ સ્વવત્થોવા ણપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવટ્ટપણસટ્ટયાણ) સૌથી ઓછા એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલ દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી છે. (સંસ્વેજ્જપણસોગાઢા પોગ્ગલા દ્વવટ્ટયાણ સંસ્વેજ્જગુણા) સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ

પુદ્ગલ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ગણા છે. (તે ચેવ પદ્મદયાદ સંખિજ્જગુણા) તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા છે. (અસંખિજ્જપદ્મસોગાઠા પુગ્ગલા દ્વવ દયાદ અસંખિજ્જગુણા) અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યથી અસંખ્યાત ગણા છે. (તે ચેવ પદ્મદયાદ અસંખિજ્જગુણા) એ જ પ્રદેશોથી અસંખ્યાતગણા છે.

(દ્વવસિણં મંતે !) હે ભગવન્ આ (દ્વવસમયઠિદયાણં) એક સમયની સ્થિતિ વાળા (વે સમયઠિદયાણં) બે સમયની સ્થિતિવાળા (જાવ) યાવત્ (અસંખેજ્જ સમયઠિદયાણં) અસંખ્યાત સમયોની સ્થિતિવાળા (પુગ્ગલાણં) પુદ્ગલોમાં (દ્વવ-દયાદ) દ્રવ્યથી (પદ્મદયાદ) પ્રદેશોથી (દ્વવદ્વપદ્મદયાદ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી (કયરે) કોણ (કયરેહિંતો) કોનાથી (અપ્પાવા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્વય ઘણા; તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સ્વવત્થોવા દ્વવસમયઠિદયા પુગ્ગલા દ્વવદયાદ) સૌથી ઓછા એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ દ્રવ્યથી છે. (સંખિજ્જસમય-ઠિદયા પુગ્ગલા દ્વવદયાદ સંખિજ્જગુણા) સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ દ્રવ્યથી સંખ્યાતગણા છે. (અસંખિજ્જસમયઠિદયા પુગ્ગલા દ્વવદયાદ અસંખિ-જ્જગુણા) અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. (પદ્મદયાદ સ્વવત્થોવા દ્વવસમયઠિદયા પુગ્ગલા પદ્મદયાદ) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સૌથી ઓછા એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો છે. (સંખિજ્જસમયઠિદયા પુગ્ગલા પદ્મદયાદ સંખેજ્જગુણા) સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો પ્રદે-શોથી સંખ્યાતગણા છે. (અસંખિજ્જસમયઠિદયા પુગ્ગલા પદ્મદયાદ અસંખેજ્જગુણા) અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો પ્રદેશોથી અસંખ્યાતગણા છે. (દ્વવ દ્વવપદ્મદયાદ સ્વવત્થોવા દ્વવસમયઠિદયા પુગ્ગલા) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી સૌથી ઓછા એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો છે. (સંખિજ્જસમયઠિદયા) સંખ્યાતસમયની સ્થિતિવાળા (પુગ્ગલા) પુદ્ગલો (દ્વવદયાદ) દ્રવ્યથી (સંખિજ્જગુણા) સંખ્યાતગણા છે. (તે ચેવ પદ્મદયાદ) એજ પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (સંખેજ્જગુણા) સંખ્યાતગણા છે. (અસંખિજ્જસમયઠિદયા પુગ્ગલા દ્વવદયાદ અસંખેજ્જગુણા) અસંખ્યાત સમયની

સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. (તે એવ પપસદ્વ્યા અસંખિ-
જ્જગુણા) એ જ પ્રદેશોથી અસંખ્યાતગણા છે.

(એસિણં મંતે !) હે ભગવન્ આ (એગુણકાલગાણં) એક ગુણ કાળા
(સંખિજ્જગુણકાલગાણં) સંખ્યાત ગુણ કાળા (અસંખિજ્જગુણકાલગાણં) અસંખ્યાત
ગુણ કાળા (અણંતગુણકાલગાણ ચ) અને અનંત ગુણ કાળા (પુગ્ગલાણં) પુદ્ગલોમાં
(દ્વવદ્વ્યા) દ્રવ્યથી (પપસદ્વ્યા) પ્રદેશોથી (દ્વવદ્વપપસદ્વ્યા) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી
(કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા)
અદપ, વધારે, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહા પુગ્ગલા તહા માણિયવ્વા) જેમ પુદ્ગલ
કહ્યા છે તેમજ કહેવા નેઈએ. (એવં) એ જ પ્રમાણે (સંખિજ્જગુણકાલગાણં
વિ) સંખ્યાતગુણ કાળા પુદ્ગલ પણ (એવં અસંખિજ્જગુણકાલગાણ વિ) એ જ
પ્રમાણે અસંખ્યાત ગુણકાળા પણ (એવં સેસાવિ) એજ પ્રમાણે બાકીના પુદ્ગલો
ના સંબંધમાં પણ સમજવું (વણ્ણા) વર્ણ (ગંધા) ગંધ (રસા) રસ (ફાસાણં)
સ્પર્શ (માણિયવ્વા) કહેવા નેઈએ. (ફાસાણં) સ્પર્શોમાં (કક્કલ્લમ્મચ્ચગુરુચ
લ્લહુયાણં) કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, સ્પર્શનું કથન બાણવું. (જહા એગપ્પેસોગાઢાણં
મણિયં) જેમ એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલોના સંબંધમાં કથન કર્યું છે. (તહા
માણિયવ્વં) એ જ પ્રમાણે કહેવું નેઈએ. (અવસેસા ફાસા) બાકીનો સ્પર્શ
(જહા વણ્ણા તહા માણિયવ્વા) વર્ણોના સરખો કહેવો નેઈએ. ॥ સ્ક. ૩૬ ॥

ટીકાર્થ-હવે પરમાણુ પુદ્ગલો, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો, અસંખ્યાત
પ્રદેશી સ્કંધો અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધોનું પારસ્પરિક અદપ બહુત્વ
નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે-હે ભગવન્ ! આ પરમાણુ પુદ્ગલો,
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો, અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો અને અનંતપ્રદેશી સ્કંધોમાં
દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તથા દ્રવ્ય અને પ્રદેશ-બન્નેની અપેક્ષાથી
કોણ કોનાથી એછા, વધારે; સરખા અગરતો વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સૌથી એછા અનંત પ્રદેશી
સ્કંધ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી છે. કેમકે-તેનો સ્વભાવ જ એવો છે. પરમાણુ પુદ્ગલ
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંતગણા છે. તેના કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યથી
સંખ્યાતગણા છે. અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

પ્રદેશોની અપેક્ષાથી સૌથી એછા અનંત પ્રદેશીસ્કંધ છે. તેનાથી પર-
માણુ પુદ્ગલ અપ્રદેશીની વિવક્ષાથી અનંતગણા છે. પરમાણુ પુદ્ગલો નિરવ
યવ હોય છે. તેમાં પ્રદેશો હોતા નથી. તેથીજ તેને સૂત્રમાં (અપપસદ્વ્યા)

એમ કહેલ છે. પરમાણુ પુદ્ગલોના કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ પ્રદેશોની વિવક્ષાથી અસંખ્યાતગણુ છે.

દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યથી સૌથી થોડા છે. પરંતુ પ્રદેશોથી એ જ અનંતગણુ થાય છે. તેનાથી પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્ય પ્રદેશની વિવક્ષાથી અનંતગણુ છે. તેનાથી સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યની વિવક્ષાથી અનંતગણુ છે. એ જ પ્રદેશોની વિવક્ષાથી સંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેનાથી પણ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ દ્રવ્યની વિવક્ષાથી અસંખ્યાત ગણુ છે. એ જ પ્રદેશોની વિવક્ષાથી અસંખ્યાતગણુ છે.

હવે ક્ષેત્રની પ્રધાનતાથી તેનું અદ્યખહુત્વ બતાવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે-હે લગવન્ આ એક પ્રદેશાવગાઠ અર્થાત્ આકાશના એક પ્રદેશમાં રહેલા, સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ અને અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી તથા દ્રવ્યપ્રદેશોથી કોણુ કોનાથી ઓછા, વધારે, સરખાં વિશેષાધિક છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તરમાં કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા એક પ્રદેશમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યની વિવક્ષાથી છે. અહીં ક્ષેત્ર પ્રધાનતાથી વિચાર કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેથીજ જે પરમાણુ સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી, અથવા અનંત પ્રદેશી સ્કંધ આકાશના એક પ્રદેશમાં અવગાઠ છે. તે બધાને એકજ રાશીમાં પરિગણિત કરીને એક પ્રદેશાવગાઠ કહેવામાં આવ્યા છે. તેના કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યની વિવક્ષાએ સંખ્યાતગણુ છે. અહીં પણ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે-આકાશના જે પ્રદેશોમાં દ્રવ્યલુક પણ રહે છે. ત્ર્યલુક પણ રહે છે. અસંખ્યાત અથવા અનંત પ્રદેશી સ્કંધ પણ રહે છે. તેથી એ બધાની ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી એક જ રાશી છે. એ જ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ પ્રદેશોમાં ત્ર્યલુકથી લઈને અનંતાલુક સ્કંધ સુધી રહે છે. તેની પણ એક રાશી સમજી લેવી જોઈએ. આ રીતે એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલોની અપેક્ષાથી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્ય સંખ્યાત ગણુ વધારે કહેલ છે. લોકના સઘળા પ્રદેશો વાસ્તવિક રીતે અસંખ્યાત છે. તેા પણ અસત્કલ્પનાથી તેને દસ માનીલો ' તેમાંથી દરેકની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે તેા દસ જ હોય છે. એ પ્રમાણે એક પ્રદેશમાં અવગાઠ દસ પુદ્ગલોના લાલ થાય છે. એ જ દસ પ્રદેશોને અન્યથી ગુણુ અને અન્યથી ત્યાગ દ્વારા ઘણા સંયોગોના લાલ થાય છે. આ કારણથી એક પ્રદેશમાં અવગાઠ પુદ્ગલોની અપેક્ષાથી દ્વિપ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્ય સંખ્યાતગણુ છે. તેના કરતાં ત્રિપ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્ય, એજ પ્રમાણે ચાર પ્રદેશોમાં અવગાઠ ચાવત્ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્ય, સંખ્યાતગણુ સિદ્ધ થાય છે. એક પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યોની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણુ છે. સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યોની વિવક્ષાથી સંખ્યાતગણુ છે. તેના કરતા પણ અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યની

વિવક્ષાથી અસંખ્યાતગણું છે. કેમકે—અસંખ્યાતના અસંખ્યાત લેદો હોય છે.

પ્રદેશોની વિવક્ષાથી સૌથી ઓછા પુદ્ગલ એક પ્રદેશાવગાઠ છે. તેના કરતાં સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ પ્રદેશોની વિવક્ષાથી સંખ્યાતગણુ વધારે છે. તેના કરતાં પણ અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ પ્રદેશોની વિવક્ષાથી અસંખ્યાતગણું છે.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બંનેની વિવક્ષાથી એક પ્રદેશમાં અવગાઠ પુદ્ગલ સૌથી ઓછા છે. દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બંનેની વિવક્ષાથી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યથી સંખ્યાતગણુ છે. અને એજ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ પ્રદેશોથી પણ સંખ્યાતગણું છે. અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુ એજ પ્રદેશથી અસંખ્યાતગણું વધારે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે—હે ભગવન્ એક સમયની સ્થિતિવાળા સંખ્યાત સમયોની સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત સમયોની સ્થિતિવાળા અને અનંત સમયોની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોમાંથી કોણ કોનાથી દ્રવ્ય પ્રદેશ અને દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બંનેની વિવક્ષાથી અલ્પ, વધારે, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! દ્રવ્યની વિવક્ષાથી સૌથી ઓછા પુદ્ગલ એક સમયની સ્થિતિવાળા છે. દ્રવ્યની વિવક્ષાથી સંખ્યાત સમયની સ્થિતિ વાળા પુદ્ગલ સંખ્યાતગણુ વધારે છે. દ્રવ્યની વિવક્ષાથી અસંખ્યાતગણુ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ અસંખ્યાતગણુ છે. પ્રદેશોની વિવક્ષાથી સૌથી ઓછા એક સમયની સ્થિતિવાળા છે. પ્રદેશોની વિવક્ષાથી સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ સંખ્યાતગણુ છે. પ્રદેશોની વિવક્ષાથી અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ અસંખ્યાતગણુ છે.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બંનેની વિવક્ષાથી સૌથી ઓછા પુદ્ગલ એક સમયની સ્થિતિવાળા છે. દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બંનેની વિવક્ષાથી સંખ્યાત સમયની સ્થિતિ વાળા પુદ્ગલ દ્રવ્યથી સંખ્યાતગણુ અને એ જ પ્રદેશથી પણ સંખ્યાતગણુ છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ અસંખ્યાત ગણુ છે. અને એજ પ્રદેશની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણુ છે.

હવે ભાવની અપેક્ષાથી અલ્પ બહુની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે—હે ભગવન્ આ એક ગુણકાળા સંખ્યાત ગુણ કાળા અસંખ્યાત ગુણ કાળા અને અનંતગુણ કાળા પુદ્ગલોમાંથી દ્રવ્ય,

પ્રદેશ, અને દ્રવ્યપ્રદેશ બંનેની વિવક્ષાથી કોણ કોનાથી અલ્પ, વધારે તુલ્ય અગર તે વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પહેલાં સામાન્ય પુદ્ગલોના સંબંધમાં જે કથન કરવામાં આવેલ છે. એ જ કથન એક ગુણ કાળા પુદ્ગલોના સંબંધમાં પણ સમજવું. તે કથન આ પ્રમાણે છે.

સૌથી ઓછા દ્રવ્યાર્થ પણાથી અનંત ગણા કાળા પુદ્ગલ છે. તેનાથી દ્રવ્યાર્થ પણાથી એક ગુણ કાળા પુદ્ગલ અનંત ગણા છે. તેનાથી દ્રવ્યાર્થ પણાથી સંખ્યાતગણા કાળા પુદ્ગલ સંખ્યાતગણા છે. તેનાથી દ્રવ્યાર્થ પણાથી અસંખ્યાતગણા કાળા પુદ્ગલ અસંખ્યાત ગણા છે.

પ્રદેશાર્થ—પ્રદેશાર્થ પણાથી સૌથી ઓછા અનંત ગુણ કાળા પુદ્ગલો છે. એક ગુણ કાળા પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થ પણાથી અનંતગણા છે, તેનાથી સંખ્યાત ગણા કાળા પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થ પણાથી સંખ્યાત ગણા છે. તેનાથી અસંખ્યાત ગણા કાળા પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થ પણાથી અસંખ્યાતગણા કહેવામાં આવેલ છે,

દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ પણાથી સૌથી ઓછા દ્રવ્યાર્થપણાથી અનંતગણા કાળા પુદ્ગલો છે. એ જ અનંત ગુણ કાળા પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થપણાથી અનંતગણા છે. એક ગુણ કાળા પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ પણાથી અનંતગણા છે. સંખ્યાત ગણા કાળા પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ પણાથી સંખ્યાતગણા છે. એ જ પ્રદેશાર્થપણાથી તેનાથી સંખ્યાતગણા છે. અસંખ્યાતગણા કાળા પુદ્ગલ તેનાથી દ્રવ્યાર્થપણાથી અસંખ્યાતગણા છે. અને એજ પ્રદેશાર્થપણાથી તેનાથી અસંખ્યાતગણા છે.

આજ પ્રમાણે નીલ-લીલા વિગેરે બાકીના ચાર વર્ણથી બે ગંધ, પાંચ રસ અને શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ આ પંદર બોલનું અલ્પ બહુત્વ કાળા વર્ણની જેમ ઉપરોક્ત કથન પ્રમાણે સમજી લેવું.

દ્રવ્યાર્થ પણાથી એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ પણાથી ઓછા છે. સંખ્યાગુણ કર્કશ પુદ્ગલ તેનાથી દ્રવ્યાર્થ પણાથી અસંખ્યાતગણા છે. અનંત ગુણ કર્કશ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ પણાથી તેનાથી અનંતગણા છે.

પ્રદેશાર્થ પણાથી અલ્પ બહુત્વ આજ પ્રમાણે સમજી લેવું. પરંતુ સંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલ પ્રદેશાર્થ પણાથી અસંખ્યાતગણા છે. તેમ કહેવું જોઈએ.

દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ પણાથી—એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ અપ્રદેશાર્થ પણાથી સૌથી ઓછા છે. તેનાથી સંખ્યાતગણા કર્કશ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ પણાથી સંખ્યાત ગણા છે. તેજ પ્રદેશાર્થપણાથી તેનાથી અસંખ્યાતગણા છે. કોઈ

કેઈ પ્રતોમાં સંખ્યાતગણા લખ્યા છે. તેનાથી અસંખ્યાતગણા કર્કશ પુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થ પશુથી અસંખ્યાતગણા છે. અને એ જ પ્રદેશાર્થ પશુથી તેનાથી અસંખ્યાતગણા છે. અનંતગણા કર્કશ પુદ્ગલ તેનાથી દ્રવ્યાર્થ પશુથી અનંતગણા છે. અને એજ પ્રદેશાર્થ પશુથી તેનાથી અનંતગણા છે.

જે પ્રમાણે કર્કશ સ્પર્શનું અલ્પ બહુત્વ કહેલ છે. એ જ પ્રમાણે મૃદુ, ગુરુ, અને લઘુ સ્પર્શનું પણ અલ્પ બહુત્વ કહી લેવું જોઈએ. ॥ ૩૬ ॥

છંવીસમું પુદ્ગલ દ્વાર સમાપ્ત

મહાદંડકાનુસાર સર્વજીવો કે અલ્પ બહુત્વકા કથન

મહાદંડક અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(અહ) અથ હવે (મંતે) હે ભગવન (સવ્વજીવબહુ) સર્વ જીવોના અલ્પ બહુત્વ વાળું (મહાદંડયં) મહાદંડકનું (વળ્ણાન્નમિ) વર્ણન કરીશ (સવ્વત્થોવા ગચ્છમવક્કંતિયા મણુસ્સા) સૌથી ઓછા ગર્ભજ મનુષ્યો છે. (મણુસ્સીઓ સંખિજ્જગુણાઓ) માનુષિણી સંખ્યાતગણી વધારે છે. (બાયરતેઉકાઙ્ગયા પજ્જત્તયા અસંખિજ્જગુણા) પર્યાયક બાદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા (અણુત્તરોવવાઙ્ગયા દેવા અણંતગુણા) અનુત્તરોપપાતિક દેવ અસંખ્યાતગણા છે. (ઉવરિમગેવિજ્જા દેવા સંખિજ્જગુણા) ઉપરના ઐવેયકદેવ સંખ્યાતગણા છે. (મજ્જિમગેવિજ્જગા દેવા સંખિજ્જગુણા) મધ્યમ ઐવેયકોના દેવ સંખ્યાતગણા છે. (હિટ્ઠિમગેવિજ્જગા દેવા સંખિજ્જગુણા) નીચેના ઐવેયકોના દેવ સંખ્યાતગણા છે. (અચ્ચુપ કપ્પે દેવા સંખિજ્જગુણા) અચ્ચુત કલ્પના દેવો સંખ્યાતગણા છે. (આરણે કપ્પે દેવા સંખિજ્જગુણા) આરણ્ય કલ્પના દેવો સંખ્યાતગણા છે. (પાણે કપ્પે દેવા સંખિજ્જગુણા) પ્રાણ્યકલ્પમાં દેવો સંખ્યાતગણા છે. (આણે કપ્પે દેવા સંખિજ્જગુણા) આનત કલ્પમાં દેવો સંખ્યાતગણા છે. (અહે સત્તમાણે પુઢ્ઘીણે નેરઙ્ગયા અસંખિજ્જગુણા) નીચેની સાતમી નરક ભૂમિમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે. (છટ્ઠીણે તમાણે પુઢ્ઘીણે નેરઙ્ગયા અસંખિજ્જગુણા) નીચેની સાતમી નરક ભૂમિમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે. (છટ્ઠીણે તમાણે પુઢ્ઘીણે નેરઙ્ગયા અસંખિજ્જગુણા) છઠ્ઠી તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે. (સહસ્સારે કપ્પે દેવા અસંખિજ્જગુણા) સહસ્સાર કલ્પમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે. (મહાસુક્કે કપ્પે દેવા અસંખિજ્જગુણા) મહાસુક કલ્પમાં

દેવો અસંખ્યાતગણા છે. (પંચમાણ ધૂમણ્ણમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગયા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે. (લંતણ કણે દેવા અસં-
 ખ્વિઙ્ગગુણા) ઢાનતક કલ્પમાં દેવો અસંખ્યાગણા છે. (ચઙ્ગથીણ પંકણ્ણમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગયા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) ચેથી પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે. (વંમલોણ કણે દેવા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) ધ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવો અસંખ્યાતગણા છે. (તચ્ચાણ વાલુયણ્ણમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગયા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) ત્રીણ વાલુકા પ્રભા પૃથ્વીમાં નારકો અસંખ્યાતગણા છે. (માહિંદે કણે દેવા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) માહિન્દ્ર કલ્પમાં દેવો અસંખ્યાતગણા છે. (સણંકુમારે કણે દેવા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) સનતકુમાર કલ્પમાં દેવો અસંખ્યાતગણા છે. (વોચ્ચાણ સક્કરણ્ણમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગયા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) ઓણ શકરાપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકો અસંખ્યાતગણા છે. (સંમુચ્છિમમણ્ણસા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) સંમૂચ્છિમ મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા છે. (ઈસાણે કણે દેવા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) ઈશાન કલ્પમાં દેવો અસંખ્યાતગણા છે. (ઈસાણે કણે દેવીઓ સંખ્વિઙ્ગગુણાઓ) ઈશાન કલ્પમાં દેવિયો સંખ્યાતગણી છે. (સોહમ્મે કણે દેવા સંખ્વિઙ્ગગુણા) સૌધર્મ કલ્પમાં દેવો સંખ્યાતગણા છે. (સોહમ્મે કણે દેવીઓ સંખ્વિઙ્ગગુણાઓ) સૌધર્મ કલ્પમાં દેવિયો સંખ્યાતગણી છે. (મવળવાસી દેવા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) ભવનવાસી દેવો અસંખ્યાતગણા છે. (મવળવાસિણીઓ દેવીઓ સંખ્વિઙ્ગગુણાઓ) ભવનવાસિણી દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે. (હમીસે રણ્ણમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગયા અસંખ્વિઙ્ગગુણા) આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકો અસંખ્યાતગણા છે. (સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્સજોણિણા) ઞેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક (પુરિસા) પુરુષ (અસંખ્વિઙ્ગગુણા) અસંખ્યાતગણા છે. (સ્વહયર પંચિંદિય તિરિક્સજોણિણીઓ સંખ્વિઙ્ગગુણાઓ) ઞેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સ્ત્રીયો સંખ્યાતગણી છે. (થલયરપંચિંદિયતિરિક્સજોણિયા પુરિસા સંખ્વિઙ્ગગુણા) સ્થલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પુરુષ સંખ્યાતગણા છે. (થલયરપંચિંદિયતિરિક્સજોણિણીઓ સંખ્વિઙ્ગગુણાઓ) સ્થલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સ્ત્રીયો સંખ્યાતગણી છે. (જલયર પંચિં-

દિય તિરિક્કજોણિયા પુરિસા સંસ્વિજ્જગુણા) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંક યોનિક
 પુરૂષો સંખ્યાતગણા છે. (જલચરપંચિદિયતિરિક્કજોણિનીઓ સંસ્વિજ્જગુણાઓ)
 જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંકોનિક સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણા છે. (વાણમંતરા દેવા સંસ્વિ-
 જ્જગુણા) વાનવ્યન્તર દેવ સંખ્યાતગણા છે. (વાણમંતરીઓ દેવીઓ સંસ્વિજ્જગુણાઓ)
 વાનવ્યન્તરી દેવિયો સંખ્યાતગણા છે. (જોહ્સિયા દેવા સંસ્વિજ્જગુણા) જ્યોતિષક
 દેવ સંખ્યાતગણા છે. (જોહ્સિનીઓ દેવીઓ સંસ્વિજ્જગુણાઓ) જ્યોતિષક દેવીયો
 સંખ્યાતગણા છે. (સ્વહચરપંચિદિયતિરિક્કજોણિયા નપુંસગા સંસ્વિજ્જગુણા) ખેચર
 પંચેન્દ્રિય તિર્યંકોનિક નપુંસક સંખ્યાતગણા છે. (થલચરપંચિદિયતિરિક્કજોણિયા
 નપુંસગા સંસ્વિ જગુણા) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંક નપુંસક સંખ્યાતગણા છે.
 (જલચર પંચિદિયતિરિક્કજોણિયા નપુંસગા સંસ્વિજ્જગુણા) જલચર પંચેન્દ્રિય
 તિર્યંક નપુંસક સંખ્યાતગણા છે. (ચરિદિયા પજ્જત્તયા સંસ્વિજ્જગુણા) ચતુરિન્દ્રિય
 પર્યામક સંખ્યાતગણા છે. (પંચિદિયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) પંચેન્દ્રિય પર્યામક
 વિશેષાધિક છે. (વેહ્દિયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) દ્વીન્દ્રિય પર્યામક વિશેષાધિક
 છે. (તેહ્દિયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) ત્રીન્દ્રિય પર્યામક વિશેષાધિક છે. (પંચિ-
 દિયા અપજ્જત્તયા અસંસ્વેજ્જગુણા) પંચેન્દ્રિય અપર્યામક અસંખ્યાતગણા છે. (ચર-
 રિદિયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) ચાર ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યામક વિશેષાધિક છે.
 (તેહ્દિયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યામકો વિશેષાધિક છે.
 (વેહ્દિયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) બેઇન્દ્રિય અપર્યામક વિશેષાધિક છે.
 (પત્તેયસરીરબાચરવળ્ણસ્સહ્કાહ્યા પજ્જત્તયા અસંસ્વિજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર બાહર
 વનસ્પતિકાધિક પર્યામક અસંખ્યાતગણા છે. (બાચરનિગોયા પજ્જત્તયા અસંસ્વિજ્જ-
 ગુણા) બાહર નિગોદ પર્યામક અસંખ્યાતગણા છે. (બાચરપુઠ્ઠવીકાહ્યા પજ્જત્તયા
 અસંસ્વિજ્જગુણા) બાહર પૃથ્ઠવીકાધિક પર્યામક અસંખ્યાતગણા છે. (બાચરઆઝકાહ્યા
 પજ્જત્તયા અસંસ્વેજ્જગુણા) બાહર અપ્કાધિક પર્યામક અસંખ્યાતગણા છે. (બાચર-
 વાઝકાહ્યા પજ્જત્તયા અસંસ્વિજ્જગુણા) બાહર વાયુકાધિક પર્યામક અસંખ્યાતગણા છે.

(બાયર તેડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) આદર તેજસ્કાયિક અપર્યામ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (પત્તેયસરીરબાયરવળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) પ્રત્યેક શરીર આદર વનરપતિકાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (બાયરનિગોયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) આદરનિગોદ અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (બાયરપુદવિકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) આદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (બાયરઆડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) આદર અપ્કાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (બાયર વાડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) આદર વાયુકાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (સુહુમ તેડકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (સુહુમ પુદવીકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ આડકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ વાડકાઈયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ તેડકાઈયા પજ્જત્તયા સંલ્લિજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યામ્ત સંખ્યાતગણા છે (સુહુમ પુદવિકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ આડકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ વાડકાઈયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ નિગોયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (સુહુમ નિગોયા પજ્જત્તયા સંલ્લિજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યામ્ત સંખ્યાતગણા છે. (અભવસિદ્ધિયા અણંતગુણા) અલબ્ધ અનન્તગણા છે. (પરિવલ્લિયસમ્મહિદ્ધિયા અણંતગુણા) સમ્યકત્વથી બ્રહ્મ અનન્તગણા છે. (સિદ્ધા અણંતગુણા) સિદ્ધ અનન્તગણા છે (બાયર વળસ્સઈકાઈયા પજ્જત્તયા અણંતગુણા) આદર વનરપતિકાયિક પર્યામ્ત અનન્તગણા છે. (બાયર પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર પર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (બાયર વળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) આદર વનરપતિકાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (બાયર અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) આદર અપર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (બાયર વિસેસાહિયા) આદર વિશેષાધિક છે. (સુહુમ વળસ્સઈકાઈયા અપજ્જત્તયા અસંલ્લિજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનરપતિકાયિક અપર્યામ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (સુહુમ અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ અપર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમ વળસ્સઈકાઈયા પજ્જત્તયા સંલ્લિજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ વનરપતિકાયિક પર્યામ્ત સંખ્યાતગણા છે. (સુહુમ પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ પર્યામ્ત વિશેષાધિક છે. (સુહુમા વિસેસાહિયા) સૂક્ષ્મ ૭વ વિશેષાધિક (ભવસિદ્ધિયા વિસેસાહિયા) લબ્ધ વિશેષાધિક છે. (નિગોયજીવા વિસેસાહિયા) નિગોદ ૭વ વિશેષાધિક છે. (વળસ્સઈજીવા વિસેસાહિયા) વનરપતિ ૭વ વિશેષાધિક છે. (ઈન્દ્રિયા વિસેસાહિયા) એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે. (તિરિલ્લજોણિયા વિસેસાહિયા) તિર્યંચ વિશેષાધિક છે. (મિચ્છાદિદ્ધિ વિસેસાહિયા) મિથ્યાદિદ્ધિ વિશેષાધિક છે. (અલિરયા વિસેસાહિયા) અલિરત વિશેષાધિક છે. (સકસાઈ વિસે-

સાહિયા) સકપાય જીવ વિશેષાધિક છે. (છઝમત્યા વિસેસાહિયા) છદ્મસ્થ વિશેષાધિક છે. (સજોગી વિસેસાહિયા) સયોગી વિશેષાધિક છે. (સંસારત્યા વિસેસાહિયા) સંસારી જીવ વિશેષાધિક છે. (સવ્વજીવા વિસેસાહિયાસર્વ જીવ વિશેષાધિક છે.

પ્રજ્ઞાપના ભાગવતીનું અદ્ય બહુત્વ વક્તવ્યતા પદ સમાપ્ત
તૃતીય પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ—મહાદંડકનું વ્યાખ્યાન કરવાને ઇચ્છુક ગૌતમસ્વામી ગુરૂની અનુમતિ લે છે કે પ્રભો ! સમસ્ત જીવોના અદ્ય બહુત્વ જેમાં પ્રતિપાદિત કરેલાં છે, તે મહાદંડકનું વ્યાખ્યાન કરીશ. તેનાથી ફલિત થાય છે કે શિષ્યે ગુરૂની આજ્ઞા લઈને જ વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ હવે મહાદંડક પ્રારંભ કરાય છે.

(૧) ગર્ભજ અર્થાત્ ગર્ભજન્મથી ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્ય બધાથી ઓછા છે, કેમકે તેમની સંખ્યા સંખ્યાત કોડા કોડી પરિમિત જ છે ૧, મનુષ્યસ્ત્રીઓ તેમનાથી સંખ્યાતગણી અધિક છે, કેમકે તેઓ મનુષ્ય પુરૂષોની અપેક્ષાએ સત્તાવીસ ગણી અને સત્તાવીસ અધિક હોય છે. કહ્યું પણ છે—મનુષ્ય સ્ત્રીઓ સત્તાવીસ ગણી અને સત્તાવીસ અધિક હોય છે, (૨) મનુષ્ય સ્ત્રીઓની અપેક્ષાએ બાહર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાત ગણા અધિક થાય છે, કેમકે તેઓ કતિપય વર્ગ ઓછા આવલિકા ધન સમય પ્રમાણ છે. (૩) તેમની અપેક્ષાએ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ ક્ષેત્ર પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવતી આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. (૪) તેમની અપેક્ષાએ ઊપરના ત્રણ ઐવેયકોના દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તે બૃહત્તર (અધિકથી) પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહિને આકાશ પ્રદેશની રાશિના બરાબર છે. અનુત્તર દેવોના ફક્ત પાંચ વિમાન છે, પરન્તુ ઊપરના ત્રણ ઐવેયકોમાં સોવિમાન છે અને પ્રત્યેક વિમાનોમાં અસંખ્યાત દેવ રહે છે. નીચે— નીચેના વિમાનોમાં અધિક—અધિક દેવ હોય છે, તેથીજ અનુત્તર વિમાનોની અપેક્ષાએ ઊપરના ત્રણ ઐવેયક દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. આગળ પણ એ જ રીતે સમજી લેવું જોઈએ. (૫) ઊપરના ઐવેયક દેવોથી મધ્યમ ઐવેયક દેવો અસંખ્યાતગણા અધિક છે. (૬) મધ્યમ ઐવેયકોના દેવોની અપેક્ષાએ નીચલા ત્રણ ઐવેયકોના દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. (૭) તેમની અપેક્ષાએ અચ્યુત કલ્પના દેવ સંખ્યાતગણા છે. (૮) અચ્યુત કલ્પની અપેક્ષાએ આરણ કલ્પમાં દેવ સંખ્યાત ગણા અધિક છે. અદ્યપિ આરણ અને અચ્યુત કલ્પ સમાન શ્રેણિમાં સ્થિત છે અને બન્નેની વિમાન સંખ્યા બરાબર છે, તો પણ સ્વભાવથી કૃષ્ણપક્ષી જીવ પ્રાયઃદક્ષિણ દિશામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્તર દિશામાં નથી ઉત્પન્ન થતા અને કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ શુકલપાક્ષિકોની

અપેક્ષાએ અધિક હોય છે, આ કારણે અચ્યુત કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ આરણ્ય કલ્પના દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. (૯) આરણ્ય કલ્પના દેવોથી પ્રાણુત કલ્પના દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. (૧૦) તેમની અપેક્ષાએ આનત કલ્પના દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. (૧૧) આનત કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ સાતમી નરકભૂમિના નારક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં સ્થિત આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. (૧૨) તેમની અપેક્ષાએ પણ છટ્ટી તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક અસંખ્યાતગણા છે. પહેલા દિશાઓની અપેક્ષાએ નારકોનું જે અલ્પબહુત્વ બતાવેલું છે, તેમાં તેમના અસંખ્યેત્વનું પ્રતિપાદન કરાયેલું છે. (૧૩) છટ્ટી નરક ભૂમિના નારકોની અપેક્ષાએ સહસ્રાર કલ્પના દેવ અસંખ્યાતગણા છે. છટ્ટી પૃથ્વીના નારકોના પરિમાણ હેતુભૂત શ્રેણીનો અસંખ્યાતમાં ભાગ છે જ્યારે સહસ્રાર કલ્પના દેવોના પરિમાણ હેતુભૂત શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગના અસંખ્યાત ગુણિત છે. (૧૪) સહસ્રાર કલ્પોના દેવોની અપેક્ષાએ મહાશુક કલ્પમાં દેવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે, સહસ્રાર કલ્પોના છ હજાર વિમાન છે, જ્યારે મહાશુક કલ્પમાં આલીસ હજાર વિમાન છે, તેથીજ તેઓમાં રહેનારા દેવ અસંખ્યાત ગણા હોય છે. (૧૫) મહાશુક કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે તેઓ બૃહત્તમ શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહેલા આકાશ પ્રદેશોની બરાબર છે, તેથીજ અસંખ્યાતગણા છે. (૧૬) તેમની અપેક્ષાએ લાન્તક કલ્પમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે તેઓ અતિ બૃહત્તમ શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં સ્થિત આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. (૧૭) લાન્તક કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક અસંખ્યાતગણા છે. આ વિષયમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાઈ ગઈ છે. (૧૮) તેમની અપેક્ષાએ બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવ અસંખ્યાતગણા છે. તે પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર છે. (૧૯) તેમની અપેક્ષાએ ત્રીજી વાલુકાપ્રભા નામક પૃથ્વીમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે. (૨૦) તેમની અપેક્ષાએ માહેન્દ્ર નામક કલ્પમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે (૨૧) માહેન્દ્રકલ્પની અપેક્ષાએ સનતકુમાર કલ્પમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે. (૨૨) તેમની અપેક્ષાએ બીજી શર્કરાપ્રભા નામક પૃથ્વીમાં નારક અસંખ્યાતગણા છે, સાતમી પૃથ્વીથી લઈને બીજી પૃથ્વી સુધીના નારક પ્રત્યેક પોતાના સ્થાનમાં પ્રરૂપિત કરાય તો બધા ઘનીકૃતલોક શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં સ્થિત આકાશના પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે, પરંતુ શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં

પણ અસંખ્યાત ભેદ હોય છે, તેથી જ બંને જગ્યાએ અસંખ્યાતગણુ' અલ્પ બહુત્વ કહેવામા કોઈ વિરોધ નથી આવતો (૨૩) તેમની અપેક્ષાએ પણ સંમૂર્છિમ મનુષ્ય અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિના દ્વિતીય વર્ગ મૂળથી ગુણી ત્રીજા વર્ગ મૂળમાં જેટલા પ્રદેશ થાય છે, તેટલા પ્રમાણુવાળા જેટલા ખંડ એક પ્રાદેશિક શ્રેણીમા થાય છે, તેટલી જ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની સંખ્યા છે. (૨૪) સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની અપેક્ષાથી ઇશાન કલ્પમાં દેવ અસંખ્યાતગણુ છે. અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિના ત્રીજા વર્ગ મૂળથી ગુણુલા બીજા વર્ગ મૂળમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશોની રાશિ બને છે, તેટલા પ્રમાણુવાળી ધનીકૃત લોકની એક પ્રાદેશિક શ્રેણિયોમાં રહેલા આકાશ પ્રદેશોની બરાબર છે. આ સંખ્યા ઇશાન કલ્પના દેવો અને દેવિયો, બંનેની છે. તેમાંથી કાંઈ એછો બત્રીસમો ભાગ કલ્પ ઇશાન દેવ છે. તેથીજ તેઓ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી અસંખ્યાતગણુ થાય છે. (૨૫) ઇશાન કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ ઇશાન કલ્પની દેવિયો સંખ્યાતગણુ અધિક છે, કેમકે બત્રીસગણુ અને બત્રીસ કહેલી છે. કહ્યું પણ છે—'દેવિયો બત્રીસ રૂપ અધિક બત્રીસગણુ છે' (૨૬) ઇશાન કલ્પની દેવિયોની અપેક્ષાએ સૌધર્મ કલ્પમા દેવ સંખ્યાતગણુ અધિક છે, કેમકે ઇશાન કલ્પમાં અટ્ટાવીસ લાખ વિમાન છે જ્યારે સૌધર્મ કલ્પમાં બત્રીસ લાખ વિમાન છે. તદુપરાન્ત દક્ષિણ દિશામાં ઘણા કૃષ્ણપક્ષી જીવેનેા ઉત્પાદ થાય છે, તેથી ઉત્તર દિશા વર્તી ઇશાન કલ્પની દેવિયોની અપેક્ષાએ વિમાનોની બહુલતા હોવાથી દક્ષિણ દિશા વર્તી સૌધર્મ કલ્પના દેવ સંખ્યાત ગણુ અધિક સમજવા જોઈએ. ૨૭ ઇશાન કલ્પમાં સર્વત્ર દેવિયો બત્રીસ ગણુ છે, સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ તેઓથી સંખ્યાતગણુ છે અને ભવનવાસિયોની સંખ્યા તેઓથી અસંખ્યાત ગણુ છે. આ વચનની પ્રમાણુતાથી સૌધર્મ કલ્પના દેવો અહિ સંખ્યાતગણુ કહેવા અને માહેન્દ્ર કલ્પની અપેક્ષાએ સનતકુમાર કલ્પના દેવોને અસંખ્યાતગણુ કહેવા તે પરસ્પર વિરુદ્ધ નથી. સૌધર્મ કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ સૌધર્મ કલ્પની દેવિયો સંખ્યાતગણુ અધિક છે, કેમકે દેવિયો દેવોની અપેક્ષાએ બત્રીસ ગણુ અને બત્રીસ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે 'દેવિયો બધે બત્રીસ ગણુ અને બત્રીસ હોય છે, (૨૮) સૌધર્મ કલ્પની દેવિયોની અપેક્ષાએ ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણુ છે. અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિના ત્રીજા વર્ગ મૂળથી ગુણિત પ્રથમ વર્ગમૂળમાં જેટલા પ્રદેશોની રાશિ થાય છે, તેટલા પ્રમાણુવાળી ધનીકૃત લોકની એક પ્રદેશવાળી શ્રેણિયોમાં જેટલો

આકાશ પ્રદેશ થાય છે તેટલી જ ભવનપતિ દેવો અને દેવિયોની સંખ્યા છે. તે સંખ્યામાંથી કિંચિત ન્યૂન બત્રીસમાં લાગતી બરાબર ભવન વાસિયોની સંખ્યા સૌધર્મ કલ્પની દેવિયોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી છે. (૨૬) ભવન વાસી દેવોની અપેક્ષાએ ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે. કેમકે દેવિયો બત્રીસ ગણી અને બત્રીસ હોય છે. (૩૦) ભવનપતિ દેવિયોની અપેક્ષાએ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક અસંખ્યાતગણા છે. તેઓ અંગુલ માત્ર પરિમિત ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિના દ્વિતીય વર્ગમૂળથી ગુણિત પ્રથમ વર્ગમૂળની જેટલી પ્રદેશ રાશિ થાય છે, તેટલી શ્રેણિયોમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. (૩૧) તેમની અપેક્ષાએ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પુરૂષ અસંખ્યાત ગણા છે, કેમકે તેઓ પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલી અસંખ્યાત શ્રેણિયોના આકાશ પ્રદેશોની બરાબર છે (૩૨) પંચેન્દ્રિયતિર્યચ ખેચર પુરૂષોની અપેક્ષાએ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણી છે, કેમકે તિર્યચોમાં પુરૂષોની અપેક્ષાએ સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી અને ત્રણ અધિક હોય છે. કલ્પ પણુ છે-તિર્યચોની સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી ત્રણ રૂપાધિક હોય છે, (૩૩) તેમની અપેક્ષાએ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પુરૂષ સંખ્યાતગણા છે. કેમકે તેઓ બૃહત્તર પ્રતરના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહેલી અસંખ્યાત શ્રેણિયોના આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. (૩૪) તેમની અપેક્ષાએ પણુ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે, કેમકે તેઓ ત્રણ ગણી અને ત્રણ અધિક હોય છે. (૩૪) તેમની અપેક્ષાએ પણુ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પુરૂષ સંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ બૃહત્તમ પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલી અસંખ્યાત શ્રેણિયોના આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. (૩૬) તેમની અપેક્ષાએ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચિની સંખ્યાતગણી અધિક છે, કેમકે તેઓ ત્રણ ગણી અને ત્રણ અધિક હોય છે. (૩૭) તેમની અપેક્ષાએ પણુ વાનવ્ય-ન્ટર દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. કેમકે સંખ્યાત કોડા-કોડી યોજન પ્રમાણુ સૂચી રૂપ જેટલા ખંડ એક પ્રતરમાં થાય છે, તેટલા જ સામાન્ય વ્યન્ટર દેવ છે, જેઓમાં દેવિયો પણુ સંમિલિત છે. તેઓમાંથી પુરૂષ વેદના ઊદય વાળા દેવ સંપૂર્ણ સમુદાયની અપેક્ષાએ કાંઈક ઓછા બત્રીસમા ભાગની બરાબર હોવાથી જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રિયોની અપેક્ષાએ તેઓ સંખ્યાત ગણા છે. (૩૮) વાનવ્યન્ટર દેવોની અપેક્ષાએ વાનવ્યન્ટરી દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે કેમકે દેવોની અપેક્ષાએ દેવીઓ બત્રીસ ગણી અને બત્રીસ અધિક છે. (૩૯) વાનવ્યન્ટર દેવીઓની અપેક્ષાએ જ્યોતિષકદેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે,

કેમકે તેઓ સામાન્ય રૂપે બસો છપ્પન અંગુલ પ્રમાણ સૂચિ રૂપ જેટલા ખંડમાં એક પ્રતર થાય છે તેટલા છે. તેઓમાંથી દેવીઓ ભુદી પાડી દેવામાં આવે તો દેવ કાંઈક ઓછા બત્રીસમા ભાગની બરાબર થાય છે, તેથીજ તેઓ વ્યન્તરી દેવિયોથી સંખ્યાતગણા છે. (૪૦) ન્યોતિષ્ક દેવોની અપેક્ષાએ ન્યોતિષ્ક દેવીઓ સંખ્યાતગણી અધિક છે; કેમકે દેવીઓ દેવોથી બત્રીસ ગણી થાય છે. (૪૧) ન્યોતિષ્ક દેવીઓની અપેક્ષાએ ખેચર ચૌદન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક નપુंसક સંખ્યાત ગણા અધિક છે. બસો છપ્પન અંગુલ પ્રમાણ સૂચી રૂપ જેટલા ખંડ એક પ્રતરમાં થાય છે તેટલા ન્યોતિષ્ક દેવ છે. પંચેન્દ્રિય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ માત્ર સૂચિ રૂપ જેટલા ખંડ એક પ્રતરમાં થાય છે, તેટલા અહિં અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અપેક્ષાએ બસો છપ્પન અંગુલ સંખ્યાતગણા જ અધિક છે. તેથીજ પર્યાસ ચૌદન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ભાગ માત્ર ખેચર નપુंसકો ન્યોતિષ્ક દેવોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા થાય તે સ્વતઃ સિદ્ધ છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા નથી થઈ શકતા. (૪૨) તેમની અપેક્ષાએ પણ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ નપુंसક સંખ્યાતગણા અધિક છે. (૪૩) તેમની અપેક્ષાએ પણ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ નપુंसક સંખ્યાત ગણા અધિક છે. (૪૪) તેમની અપેક્ષાએ ચતુરિન્દ્રિય પર્યાસક સંખ્યાતગણા અધિક છે. (૪૫) તેમનાથી પંચેન્દ્રિય પર્યાસ વિશેષાધિક છે. જેમનામાં સંજી અને અસંજી બન્ને સંમિલિત છે. (૪૬) તેમની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિય પર્યાસક વિશેષાધિક છે. (૪૭) તેમની અપેક્ષાએ ત્રીન્દ્રિય પર્યાસક વિશેષાધિક છે. (૪૮) તેમની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિય અપર્યાસક સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર સૂચી રૂપ જેટલા ખંડ એક પ્રતરમા થાય છે, તેટલાજ છે. (૪૯) તેમની અપેક્ષાએ ચતુરિન્દ્રિય અપર્યાસ વિશેષાધિક છે. (૫૦) તેમની અપેક્ષાએ ત્રીન્દ્રિય અપર્યાસ વિશેષાધિક છે. (૫૧) તેમની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિય અપર્યાસ વિશેષાધિક છે. (૫૨) દ્વીન્દ્રિય અપર્યાસકોની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિ કાયિક પર્યાસ અસંખ્યાતગણા છે. (૫૩) અપર્યાસક દ્વીન્દ્રિયોની જેમ બાહર વનસ્પતિકાયિક પણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર સૂચી રૂપ જેટલા ખંડ એક પ્રતરમા થાય છે. બીજે તેટલા કહેલા છે, પરંતુ અંગુલના અસંખ્યેય ભાગના અસંખ્યેય ભેદ થાય છે. તેથી બાહર પર્યાસ પ્રત્યેક વનસ્પતિના પરિભાણુના નિરૂપણુમા અંગુલનો અસંખ્યાતમા ભાગ ઓછો અંગુ-

લનો અસંખ્યાતમા ભાગ લેવાથી કોઈ હોષ નથી. પર્યાપ્ત પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિકોની અપેક્ષાએ પણ બાહર નિગોદના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૫૪) તેમની અપેક્ષાએ પણ બાહર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૫૫) તેમની અપેક્ષાએ બાહર અપ્કાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા અધિક છે. પર્યાપ્ત પ્રત્યેક શરીર વનસ્પતિકાયિક, પૃથ્વીકાયિક, અને અપ્કાયિકમાંથી પ્રત્યેકની સંખ્યા તેટલીજ છે કે જેટલી અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગમાત્ર સૂચી રૂપ જેટલા ખંડ એક પ્રતરમાં થાય છે. આ બીજે સામાન્ય રૂપથી કહ્યા છે. પણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગના પણ અસંખ્યાત લેદો બને છે, તેથી જ કોઈ હોષ સમજવો ન જોઈએ. (૫૬) પર્યાપ્ત બાહર અપ્કાયિકોની અપેક્ષાએ પર્યાપ્ત બાહર વાયુકાયિક અસંખ્યાતગણા છે; કેમકે તેઓ ઘનીકૃત લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા સ્થિત અસંખ્ય પ્રતરવર્તી આકાશના પ્રદેશોની રાશિના ખરાબર છે. (૫૭) તેમની અપેક્ષાએ પણ બાહર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત છે (૫૮) તેમની અપેક્ષાએ પણ પ્રત્યેક શરીર બાહર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૫૯) તેમની અપેક્ષાએ બાહર નિગોદના અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૬૦) તેમની અપેક્ષાએ બાહર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે. (૬૧) તેમની અપેક્ષાએ બાહર અપ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૬૨) તેમની અપેક્ષાએ બાહર વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૬૩) તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. (૬૪) તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. (૬૫) તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. (૬૬) તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. (૬૭) તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા છે, કેમકે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જીવોની અપેક્ષાએ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ સ્વભાવમાં જ અધિક હોય છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની સંગ્રહણીમાં કહ્યું છે—કેવલી ભગવાન કહે છે કે બાહર જીવોમાં અપર્યાપ્ત અધિક હોય છે. અને સૂક્ષ્મ જીવોમાં તથા સમુચ્ચય રૂપમાં પર્યાપ્ત અધિક હોય છે. (૬૮)

સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. (૬૯) તેમની અપેક્ષાએ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. (૭૦)

તેમની અપેક્ષાએ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. (૭૧) તેમની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. (૭૨) તેમનાથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદ સંખ્યાતગણા છે. (૭૩) અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકથી લઈને પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદ સુધીના જીવ સામાન્ય રૂપે અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની રાશિના બરાબર કહેલા છે, પરંતુ અસંખ્યાત લોક અસંખ્યાત ભેદ વાળા છે. તેથીજ આ અદ્ય બહુત્વ સંગત જ છે. (૭૪) સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાએ અલવ સિદ્ધિક-અલવ્ય અનન્તગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ જઘન્ય યુક્ત અનન્ત પ્રમાણ છે. (૭૫) તેમની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વથી પડેલા જીવ અનન્તગણા છે. (૭૬) તેમનાથી પણ સિદ્ધ જીવ અનન્તગણા છે. (૭૭) સિદ્ધોની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત અનન્તગણા છે. (૭૮) તેમનાથી બાહર પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે, કેમકે બાહર પર્યાપ્તકોમાં બાહર પૃથ્વીકાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. (૭૯) તેમની અપેક્ષાએ બાહર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે એક-એક બાહર નિગોદ પર્યાપ્તકના આશ્રયથી અસંખ્યાત-અસંખ્યાત બાહર નિગોદ અપર્યાપ્ત રહે છે. (૮૦) તેમની અપેક્ષાએ પણ બાહર અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. કેમકે એઓમાં બાહર અપર્યાપ્તક પૃથ્વી કાયિક આદિનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. (૮૧) તેમની અપેક્ષાએ સામાન્ય બાહર જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બંને મળેલા છે. (૮૨) બાહર જીવોની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે. (૮૩) તેમની અપેક્ષાએ સમુચ્ચય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. કેમકે તેમનામાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક આદિ સંમિલિત છે. (૮૪) તેમનાથી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મોની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવ સ્વભાવથીજ સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. (૮૫) તેમની અપેક્ષાએ સામાન્ય રૂપથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. કેમકે તેમનામાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આદિ પર્યાપ્ત પણ શામેલ છે. (૮૬) તેમની અપેક્ષાએ સામાન્ય અર્થાત્ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમાં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જલકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક પણ સંમિલિત છે. (૮૭) તેમની અપેક્ષાએ લવ્યજીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે જઘન્ય યુક્ત અનન્ત પ્રમાણ અલવ્યોને ત્યજીને શેષ બધા જીવ લવ્ય છે. (૮૮) તેમની અપેક્ષાએ નિગોદ જીવ વિશેષાધિક છે.

લવ્યો અને અલવ્યોની અતિ બાહુલ્યતા થવાથી સૂક્ષ્મ તેમજ બાહર

નિગોદ રાશિમાં જ સંમિલિત કરી દેવાથી તથા બીજા બધા મળીને અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોની રાશિ પ્રમાણ જ થાય છે. અલબ્ધ ભવ જઘન્ય યુક્તાનન્ત જ હોવાથી લબ્ધોની અપેક્ષાએ ઘણા થોડા છે, એ કહેવાઈ ગયું છે કે-અલબ્ધોને ત્યજીને બધા ભવ લબ્ધ છે, અહિં બાહર સૂક્ષ્મ નિગોદ ભવોની અર્થાત્ સમુચ્ચય નિગોદ ભવોની રૂપણામાં તેઓ પણ સંમિલિત થઈ જાય છે. તેથીજ વિશેષાધિક છે. (૮૯) નિગોદ ભવોની અપેક્ષાએ વનસ્પતિકાયના ભવ વિશેષાધિક છે, કેમકે સામાન્ય વનસ્પતિ કાયમાં પ્રત્યેક શરીર વનસ્પતિ કાયના ભવ પણ સંમિલિત છે. (૯૦) વનસ્પતિ ભવોની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિય ભવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં સૂક્ષ્મ તેમજ બાહર પૃથ્વીકાયિક આદિનો પણ સમાવેશ છે. (૯૧) એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ તિર્યંચ ભવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તિર્યંચ સામાન્યમાં દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય શામેલ છે. (૯૨) તિર્યંચોની અપેક્ષાએ મિથ્યાદૃષ્ટિ વિશેષાધિક છે. કેમકે થોડાક અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ સંજ્ઞી તિર્યંચોને છોડીને શેષ બધા તિર્યંચ મિથ્યા દૃષ્ટિ છે. તેના શિવાય અન્ય ગતિયોના મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ આમાં સંમિલિત હોય છે, જેમાં અસંખ્યાત નારક પણ હોય છે. તેથી તિર્યંચોની અપેક્ષાએ ચાર ગતિયોના મિથ્યાદૃષ્ટિ વિશેષાધિક છે. (૯૩) મિથ્યાદૃષ્ટિયોની અપેક્ષાએ અવિરત ભવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ સમાવિષ્ટ છે. (૯૪) અવિરત ભવોની અપેક્ષાએ સકષાય ભવ વિશેષાધિક છે, કેમકે સકષાય ભવોમાં દેશવિરત અને દશમ ગુણુસ્થાન સુધીના સર્વ વિરત ભવ પણ સંમિલિત હોય છે. (૯૫) સકષાય ભવોની અપેક્ષાએ છદ્મસ્થ વિશેષાધિક છે. કેમકે છદ્મસ્થોમાં ઉપશાન્ત મોહ આદિ સંમિલિત છે (૯૬) સકષાય ભવોની અપેક્ષાએ સયોગી વિશેષાધિક છે, કેમકે તેમનામાં સંયોગી કેવલી પણ સંમિલિત છે. (૯૭) સયોગીની અપેક્ષાએ સંસારી ભવ વિશેષાધિક છે, કેમકે સંસારી ભવોમાં અયોગી કેવલી પણ છે. (૯૮) સંસારી ભવોની અપેક્ષાએ સર્વ ભવ વિશેષાધિક છે, કેમકે સર્વ ભવોમાં સિદ્ધોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

શ્રી જ્ઞાનાચાર્ય જ્ઞાનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની ટીકા ના ગુજરાતી ભાષાંતરમાં તૃતીય પદ સમાપ્ત ॥ ૩ ॥

ચોથું સ્થિતિ પદ

શબ્દાર્થ—(નેરઙ્યાણં) નારકોની (મંતે) ભગવન્ (કેવઙ્યં) કેટલા (કાલં) કાળ સુધી (ઠિઈં) સ્થિતિ (પણ્ણત્તા) કહી છે (ગોયમા) હે ગૌતમ (જહ્ણેણં) જ્ઘન્ય (દસવાસસહસ્સાઈં) દશ હજાર વર્ષ સુધી (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (તેત્તીસં) તેત્રીસ (સાગરોવમાઈં) સાગરોપમ (અપજ્જત્ત નેરઙ્યાણં મંતે ! કેવઙ્યં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા) અપર્યાપ્ત નારકોની હે ભગવન્ ! કેટલા સમય સુધી સ્થિતિ કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત (પજ્જત્તગ નેરઙ્યાણં કેવઙ્યં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તાં ?) પર્યાપ્ત નારકોની કેટલા સમય સુધીની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી

(રચણ્ણપ્પમા પુઢવી નેરઙ્યાણં મંતે !) ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (કેવઙ્યં કાલં) કેટલા કાળ સુધી (ઠિઈં પણ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં) જ્ઘન્ય દશ હજાર વર્ષ (ઉક્કોસેણં) એક સાગરોવમં) ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમ (અપજ્જત્તા રચણ્ણપ્પમા પુઢવી નેરઙ્યાણં) અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે) ભગવન્ ! (કેવઙ્યં કાલં) કેટલા કાળ સુધી (ઠિઈં પણ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત (પજ્જત્તરચણ્ણપ્પમા પુઢવી નેરઙ્યાણં) પર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે) ભગવન્ ! (કેવઙ્યં કાલં) કેટલા સમય સુધી (ઠિઈં પણ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષ (ઉક્કોસેણં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા એક સાગરોપમ સુધી

(સક્કરણ્ણપ્પમા પુઢવી નેરઙ્યાણં) શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે) ભગવન્ ! (કેવઙ્યં કાલં) કેટલા સમય સુધી (ઠિઈં પણ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સાગરોવમં) જ્ઘન્ય એક સાગરોપમ (ઉક્કોસેણં તિન્નિ સાગરોવમાઈં) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ (અપજ્જત્તગ સક્કરણ્ણપ્પમા પુઢવીનેરઙ્યાણં) અપર્યાપ્ત શર્કરાપ્રભાના નારકોની (મંતે) ભગવન્ ! (કેવઙ્યં કાલં) કેટલા સમય સુધી (ઠિઈં પણ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ? (જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત

(પજ્જત્તય સવ્કરપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં) પર્યાપ્ત શકરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે) ભગવન્ ! (કેવઙ્ગયં કાલં) કેટલા કાળ સુધી (ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સાગરોવમં અંતો મુહુત્તં) જ્ઘન્ય અંતમુહૂર્ત ઓછા એક સાગરોપમની (અક્રોસેણં તિન્નિ સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તનાઈ) ઉત્કૃષ્ટ અંતમુહૂર્ત ઓછા ત્રણ સાગરોપમની છે

(વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં) વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે) હે ભગવન્ (કેવઙ્ગયં કાલં) કેટલા સમય સુધી (ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં તિન્નિ સાગરોવમાઈ) જ્ઘન્ય ત્રણ સાગરોપમ (અક્રોસેણ સત્ત સાગરોવમાઈ) ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમ (અપ્પજ્જતય વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં) અપર્યાપ્ત વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે !) ભગવન્ ! (કેવઙ્ગયં કાલં) કેટલા કાળ સુધી (ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા) સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત (અક્રોસેણ ત્રિ અંતોમુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તમુહૂર્ત (પ્ણત્તય વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં) પર્યાપ્ત વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની (મંતે !) ભગવન્ ! (કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા) કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં તિન્નિ સાગરોવમાઈ) જ્ઘન્ય ત્રણ સાગરોપમ (અંતોમુહુત્તનાઈ) અન્તમુહૂર્ત ઓછા

(પંકપ્પમા પુઢવીનેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહેલી છે ? (ગોયમા !) ગૌતમ (જહ્ણેણં સત્તસાગરોવમાઈ) જ્ઘન્ય સાત સાગરોપમ (અક્રોસેણં દસ સાગરોપમાઈ) ઉત્કૃષ્ટ દશ સાગરોપમ (અપ્પજ્જતય પંકપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા ?) અપર્યાપ્તક પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ભગવન્ કેટલા સમય સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ અંતો મુહુત્તં અક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્યથી પણ અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તમુહૂર્ત (પ્ણત્તય પંકપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે પ્ણત્તા ?) પર્યાપ્ત પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની હે ભગવન્ ! કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા જહ્ણેણં સત્ત સાગરોપમાઈ અંતોમુહુત્તનાઈ) જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાત સાગરોપમ (અક્રોસેણં દસ સાગરોપમાઈ અંતોમુહુત્તનાઈ) ઉત્કૃષ્ટ અન્ત.

મુહૂર્ત કમ દશ સાગરોપમની છે.

(ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા) ભગવન્ ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (જહ્ણેણં દસ સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં) જ્ઘન્ય દશ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમ (અપજ્જત્તય ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?) અપર્યાપ્ત ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ભગવન્ કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્યની પણ અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તગ ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?) પર્યાપ્ત ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ભગવન્ ! કેટલા કાળની સ્થિતિ કહેલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દશ સાગરોપમ (ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સત્તર સાગરોપમ

(તમપ્પમા પુઢવીનેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા) હે ભગવાન્ તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નારકોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહેલી છે ? (ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં) જ્ઘન્ય, સત્તર સાગરોપમ, અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમ (અપજ્જત્તય તમપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નારકોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહેવાયેલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય પણ અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તગ તમપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા) પર્યાપ્ત તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ભગવન્ ! કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા સત્તર સાગરોપમ (ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા બાવીસ સાગરોપમ

(અહે સત્તમા પુઢવી નેરઙ્ગયાળં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે વણ્ણત્તા ?) સાતમી પૃથ્વીના નારકોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વાવીસં સાગરોવમાઙ્ગં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઙ્ગં) જઘન્ય ખાવીસ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ (અવજ્જત્તગઅહેસત્તમપુઢવિ નેરઙ્ગયાળં) અપર્યામ સાતમી પૃથ્વીના નારકોની (મંતે !) ભગવન્ (કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે વણ્ણત્તા) કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જણ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય પણ અન્તમુઙ્ગૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુઙ્ગૂર્ત (વજ્જત્તગ અહે સત્તમ પુઢવિ નેરઙ્ગયાળં) પર્યામક સાતમી પૃથ્વીના નારકોની (મંતે !) ભગવન્ ! (કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગે વણ્ણત્તા ?) કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વાઙ્ગેસ સાગરોવમાઙ્ગં અંતોમુહુત્તૂણાઙ્ગં) જઘન્ય અન્તમુઙ્ગૂર્ત ઓછા ખાવીસ સાગરોપમ (ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઙ્ગં અંતોમુહુત્તૂણાઙ્ગં) ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુઙ્ગૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

ટીકાર્થ-પ્રકૃત સૂત્રમાં સાતે નરકભૂમિયોમાં રહેનારા સામાન્ય નારકોની અને વળી અપર્યામક તથા પર્યામક નારકોની સ્થિતિ ભિન્ન ભિન્ન રૂપે પ્રરૂપિત કરેલી છે. તેમાં ધ્યાન દેવા યોગ્ય એ છે કે બધી પૃથ્વીયોના અપર્યામ નારકોની સ્થિતિ અન્તમુઙ્ગૂર્ત જ છે. કેમકે અપર્યામક અવસ્થા અન્તમુઙ્ગૂર્ત સુધીનીજ રહે છે. તેથી અધિક નથી હોતી. તેથી જ સામાન્ય સ્થિતિમાંથી અપર્યામ નારકોના અન્તમુઙ્ગૂર્તના કાળની સ્થિતિને ઘટાડવાથી શેષ સ્થિતિ પર્યામકોની રહે છે. જેમકે પ્રથમ પૃથ્વીમાં સામાન્ય સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમની છે. તેમાંથી અપર્યામ દશાની અન્તમુઙ્ગૂર્તની સ્થિતિ ઓછી કરી નાખવાથી પર્યામ અવસ્થાની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તમુઙ્ગૂર્ત ઓછા દશ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્તમુઙ્ગૂર્ત ઓછા એક સાગરોપમની હોય છે. આગળ પણ બધે આ રીતે સમજવાનું છે.

આ સમ્બન્ધમાં ખીણ વાત ધ્યાન દેવા યોગ્ય એ છે-કે પહેલા પહેલાની ભૂમિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેજ આગળની ભૂમિમાં જઘન્ય છે. જેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ છે તો ખીણ શર્કરા પ્રભામાં તેજ જઘન્યસ્થિતિ બતાવેલી છે. શેષ અર્થ શબ્દાર્થથી જ સમબંધ બાય છે. ॥ ૧ ॥

દેવોની સ્થિતિની વક્રતવ્યતા

શબ્દાર્થ—(દેવાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! દેવોની કેટલા સમય સુધી સ્થિતિ કહીલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય દસ હુબ્બર વર્ષની અને ઉત્કુબ્બટ તેત્તીસ સાગરોપમની

(અપજ્જત્તય દેવાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક દેવોની કેટલા વર્ષો સુધીની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્યથી પણ અન્તમુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કુબ્બટથી પણ અન્તમુહૂર્ત સુધી (પજ્જત્તગ દેવાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધી કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દસ હુબ્બર વર્ષની ઉત્કુબ્બટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા તેત્તીસ સાગરોપમની

(દેવીણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા સમય સુધી કહીલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં) જ્ઞન્ય દસ હુબ્બર વર્ષની છે. (ઉક્કોસેણં પળ્ણપન્નપલિઓવમાઈં) ઉત્કુબ્બટ પંચાવન પટ્યોપમની (અપજ્જત્તય દેવીણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) અપર્યાપ્તક દેવિયોની હે ભગવન્ ! કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અન્તમુહૂર્ત અને ઉત્કુબ્બટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તગ દેવીણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) પર્યાપ્તક દેવીઓની ભગવન્ ! કેટલા સમય સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દસ હુબ્બર વર્ષની (ઉક્કોસેણં પળ્ણપન્નપલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં) અંતમુહૂર્ત ઓછા ઉત્કુબ્બટ પંચાવન પટ્યોપમની

(મવ્ણવાસીણં દેવાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! ભવન વાસી દેવોની કેટલા સમય સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા જહ્ણેણં દસ

વાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં સાઝરેગં સાગરોવમં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હબ્બર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ કાંધક વિશેષ એક સાગરોપમની (અપજ્જત્તય ભવણવાસીણં મંતે ! દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા) અપર્યાપ્તક ભવનવાસી દેવોની ભગવન્ ! કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ (જહળ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય પશુ અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પશુ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તય ભવણવાસિણં દેવાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) પર્યાપ્તક ભવનવાસી દેવોની ભગવન્ ! કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં ઉક્કોસેણં સાગરાવમં અંતોમુહુત્તજં) ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દશ હબ્બર વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ કાંધક વિશેષ સાગરોપમમાં અન્તમુહૂર્ત ઓછા છે.

(ભવણવાસિણીણં મંતે ! દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! ભવનવાસિની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા સમય સુધી કહી છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધ પંચમાઈં પલ્લિઓવમાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હબ્બર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ સાડા ચાર પદ્યોપમ (અપજ્જત્તય ભવણવાસિણીણં દેવીણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક ભવનવાસીની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા સમય સુધી કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ (જહળ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય પશુ અન્તમુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પશુ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તિયાણં મંતે ! ભવણવાસિણીણં દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ભવનવાસિની દેવિયોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ (જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતો મુહુત્તનાઈં ઉક્કોસેણં અદ્ધ પંચમાઈં પલ્લિઓવમાઈં) જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દસ હબ્બરવર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાડા ચાર પદ્યોપમની.

(અસુરકુમારાણં મંતે ! દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ

વાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગરોવમં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હબ્બર વર્ષની, અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઠક અધિક સાગરોપમની (અપ્જ્જત્તય અસુરકુમારાણં મંતે ! દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોની કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જઘન્ય પણુ અન્તમુહૂર્ત, અને ઉત્કૃષ્ટ પણુ અન્તમુહૂર્તની (પ્જ્જત્તય અસુરકુમારાણં મંતે ! દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અસુરકુમારદેવોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તૂણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દશ હબ્બર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા એક સાગરોપમથી કાંઠક વિશેષ છે

(અસુરકુમારીણં મંતે ! દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! અસુરકુમારી દેવિયોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધ પંચમાઈં પલ્લિઓવમાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હબ્બર વર્ષની. ઉત્કૃષ્ટ સાડા ચાર પલ્લેઓપમની (અપ્જ્જત્તિયાણં મંતે ! અસુરકુમારીણં દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત અસુરકુમારી દેવિયોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા જહળ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણુ અન્તમુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પણુ અન્તમુહૂર્તની (પ્જ્જત્તિયાણં અસુરકુમારીણં દેવીણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અસુરકુમારી દેવિયોની કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ઉક્કોસેણં અદ્ધપંચમાઈં પલ્લિઓમાઈં) જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત કમ દસ હબ્બર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાડા ચાર પલ્લેઓપમની છે.

(નાગકુમારાણં દેવાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ નાગકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !

(જહ્ણેણં ઢસવાસસહસ્સાઈં ઁક્રોસેણં ઢો પલિઓવમાઈં ઢેસૂણાઈં) જઘન્યથી ઢશ હ્ણર વર્ષનીં ઁને ઉત્કૃષ્ટ ઢેશોન ણે પઢ્યોપમનીં છે. (અપજત્તયાણં મંતે ! નાગકુમારણં કેવઈયં કાલં ઢિઈં પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ અપર્યામ્ નાગકુમારોનીં સ્થિતિ કેટલા કાલનીં કહેવામાં આવેલ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં, ઁક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય પણુ અન્તમુહૂર્ત્તં ઁને ઉત્કૃષ્ટ પણુ અન્તમુહૂર્ત્તં (પજ્જત્તયાણં મંતે ! નાગકુમારણં ઢેવાણં કેવઈયં કાલં ઢિઈં પળ્ણત્તા) ભગવન્ ! પર્યામ્ નાગકુમારોનીં કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઢસવાસસહસ્સાઈં, અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઁક્રોસેણં ઢો પલિઓવમાઈં ઢેસૂણાઈં અંતો મુહુત્તૂણાઈં) જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તં ઁોછા ઢશ હ્ણર વર્ષનીં ઁને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્તં ઁોછા ઢેશોન પઢ્યોપમનીં છે.

(નાગકુમારીણં મંતે ! ઢેવીણં કેવઈયં કાલં ઢિઈં પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ નાગકુમારી ઢેવિયોનીં સ્થિતિ કેટલા કાળનીં કહી છે ? હે (ગોયમા !) ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઢસવાસસહસ્સાઈં ઁક્રોસેણં ઢેસૂણં પલિઓવમં) જઘન્ય ઢશ હ્ણર વર્ષનીં ઁને ઉત્કૃષ્ટ ઢેશોન પઢ્યોપમનીં (અપજ્જત્તયાણં મંતે ! નાગકુમારીણં ઢેવીણં કેવઈયં કાલં ઢિઈં પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ અપર્યામ્ક નાગકુમારી ઢેવિયોનીં સ્થિતિ કેટલા કાળનીં છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં, ઁક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્યથી ઁને ઉત્કૃષ્ટથી પણુ અંતમુહૂર્ત્તનીં છે. (પજ્જત્તયાણં મંતે ! નાગકુમારીણં ઢેવીણં કેવઈયં કાલં ઢિઈં પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ પર્યામ્ નાગકુમારી ઢેવિયોનીં સ્થિતિ કેટલા કાળનીં કહેલ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઢસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ઁક્રોસેણં ઢેસૂણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં) જઘન્યથી અન્તમુહૂર્ત્તં ઁોછા ઢશ હ્ણર વર્ષનીં ઁને ઉત્કૃષ્ટથી અન્તમુહૂર્ત્તં કમ ઢેશોન પઢ્યોપમનીં છે.

(સુવળ્ણકુનારાણં મંતે ! ઢેવાણં કેવઈયં કાલં ઢિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! સુવળ્ણકુમાર ઢેવોનીં કેટલા સમયનીં સ્થિતિ કહી છે ! (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઢસવાસસહસ્સાઈં ઁક્રોસેણ ઢો પલિઓવમાઈં ઢેસૂણાઈં) જઘન્ય ઢશ

હબર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન બે પલ્યોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા) અપર્યાપ્તક સુવર્ણકુમારો સંબંધ પ્રશ્ન (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ થી અંતમુહૂર્તની છે. (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યાપ્તકો સંબંધી પ્રશ્ન છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તનાઈં ઉક્કોસેણં દેસૂણં દો પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દસ હબર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા દેશોન બે પલ્યોપમની છે.

(સુબ્બણ્ણકુમારીણં દેવીણં પુચ્છા) સુવર્ણકુમારી દેવિયો સંબંધી પ્રશ્ન છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં દેસૂણં પલ્લિઓવમં) જ્ઞધન્ય દસ હબર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ થી દેશોન પલ્યોપમની છે.

(અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવિયોના વિષયમા પૂચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતો મુહુત્તં) જ્ઞધન્ય પણ અંતમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતમુહૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યાપ્તક સુવર્ણકુમારી દેવિયોના વિષયમાં પૂચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં ઉક્કોસેણં દેસૂણં પલ્લિઓવમં અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્યઅન્તમુહૂર્ત ઓછા દસ હબર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા દેશોન પલ્યોપમની છે.

(એવં) આપ્રકારે (एणं अभिलावेणं) આ અભિલાપથી—એજ શબ્દોમાં (ઓહિય—પજ્જત્તય—અપજ્જત્તયસુત્તયં) ઔદ્ધિક અર્થાત્ સામાન્ય, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તકના સૂત્ર (દેવાણ ચ દેવીણય) દેવો અને દેવિયોના વિષયમાં (નેયવ્વં) બાણુવા ભેદએ (જાવ થણિયકુમારાણં) સ્તનિતકુમારો પર્યન્ત (જહા નાગકુમારાણં) નાગકુમારોનાસમાન.

ટીકાર્થ—આહિં પણ દેવો અને દેવિયોની અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અન્તમુહૂર્તની સ્થિતિ છે. તેથીજ પર્યાપ્ત અવસ્થામાં અંતમુહૂર્ત ઓછી સ્થિતિ કહેલી છે. શેષવ્યાખ્યા, શબ્દાર્થના અનુસાર સમજવી ભેદએ ॥૨॥

પૃથ્વીકાય આદિ કી સ્થિતિ કા નિરૂપણ

પૃથ્વીકાયાદિની સ્થિતિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ:—(પુઢવિકાઇયાણં મંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણણ્ણત્તા ? ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની કેટલાકાળ સુધી સ્થિતિ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય અંતમુહૂર્તની (ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં) ઉત્કૃષ્ટ બાવીસહબરવર્ષની (અપજ્જત્તયપુઢવિકાઇયાણં મંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણણ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોની કેટલાકાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતો મુહુત્તં) જ્ઞધન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ

પણ અંતર્મુદૂર્તની (પજ્જત્તય પુઢવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) પર્યામિક પૃથ્વીકાયિકેના વિષયમાં પૃચ્છા-પ્રશ્ન ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઙ્ગં અંતોમુહુત્તનાઙ્ગં) જ્ઞન્ય અન્તર્મુદૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત કમ ખાવીસ હ્બરવર્ષની

(સુહમપુઢવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકેના વિષયમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુદૂર્તની (અપજ્જત્તયસુહમ પુઢવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા) અપર્યામિ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકેના વિષયમાં પ્રશ્ન છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્તની છે. (પજ્જત્તયસુહમ પુઢવિ કાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) પર્યામિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકેની સ્થિતિના વિષયમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય સ્થિતિ પણ અંતર્મુદૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુદૂર્તની છે.

(બાયરપુઢવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) બાદર પૃથ્વીકાયિકેની સ્થિતિની પૃચ્છા (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઙ્ગં) જ્ઞન્ય અન્તર્મુદૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ખાવીસહ્બર વર્ષની (અપજ્જત્તયબાયર પુઢવિ કાઙ્ગયાણં પુચ્છા) અપર્યામિક બાદર પૃથ્વીકાયિકેની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્યપણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુદૂર્તની (પજ્જત્તય બાદર પુઢવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) પર્યામિ બાદર કાયિકેની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં બાવીસવાસં સહસ્સાઙ્ગં અંતોમુહુત્તનાઙ્ગં) જ્ઞન્ય અન્તર્મુદૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા ખાવીસ હ્બર વર્ષ

(આઝકાઙ્ગયાણં મંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઙ્ગં પળ્ણત્તા ?) લગવન્ અપૂકાયિકેની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધી કહી છે. ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સત્તવાસસહસ્સાઙ્ગં) જ્ઞન્ય અન્તર્મુદૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સાત હ્બર વર્ષ (અપજ્જત્તય આઝકાઙ્ગયાણં પુચ્છા !) અપર્યાપ્ત અપૂકાયિકેની

સ્થિતિ પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્યથી પણ અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તય આઝકાઈયાણં પુચ્છા) પર્યાપ્તક અપ્કાયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ સત્તવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂનાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાત હબ્બર વર્ષની (સુહમ-આઝકોઈયાણં; ઓહિયાણં અપજ્જત્તયાણં પજ્જત્તયાણ ય) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોની ઔધિક (સામાન્ય) અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્તની સ્થિતિ (જહા સુહમપુઢવિકાઈયાણં તહા માણયચ્વં) જેવી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોની કહી છે તેવી કહેવી જોઈએ

(બાયરઆઝકાઈયાણં પુચ્છા ?) બાદર અપ્કાયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ સત્તવાસસહસ્સાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ સાત હબ્બર વર્ષની (અપજ્જત્તય બાયરઆઝકાઈયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ સત્તવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂનાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાત હબ્બર વર્ષની

(તેઝકાઈયાણં પુચ્છા ?) તેજસ્કાયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ તિન્નિ રાઈંદિયાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ રાતદિવસની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા !) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ તિન્નિ રાઈંદિયાઈં અંતોમુહુત્તૂનાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા ત્રણ રાત્રિ દિવસોની

(સુહુમ તેઝકાઈયાણં ઓહિયાણં અપજ્જત્તયાણં પજ્જત્તયાણં ય પુચ્છા ?) સૂક્ષ્મ-
 તેઝકાઈયિક ઔધિકૌ, અપર્યાપ્તો અને પર્યાપ્તોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !)
 હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) સૂક્ષ્મ તેઝકાઈયિકના સમુ-
 વ્યય, અપર્યાપ્તો અને પર્યાપ્તોની સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે. (બાયર તેઝકાઈયા
 ણં પુચ્છા) ખાદર તેઝકાઈયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ રાઈં દિયાઈં) જ્ઞાન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ
 ત્રણ રાત્રિ દિવસ (અપજ્જત્તયા બાયર તેઝકાઈયાણં પુચ્છા) અપર્યાપ્ત ખાદર તેઝ-
 કાઈયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ
 વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા !)
 પર્યાપ્તોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
 ઉક્કોસેણં તિન્નિ રાઈંદિયાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઞાન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ
 અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ રાત્રિ દિવસની

(વાઝકાઈયાણં મંતે ! કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લત્તા ?) વાયુકાઈયિકોની હે
 લગવન્ ! કેટલા કાલની સ્થિતિ કહી છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહ્ણેણં
 અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણિ વાસસહસ્સાઈં) જ્ઞાન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ
 હજાર વર્ષની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !)
 હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અન્તોમુહુત્તં) જ્ઞાન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત,
 ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તોની સ્થિતિની પૃચ્છા ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ વાસસહસ્સાઈં
 અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઞાન્ય અંતર્મુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ હજાર વર્ષની

(સુહુમ વાઝકાઈયાણં પુચ્છા ?) સૂક્ષ્મ વાયુકાઈયિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞાન્ય પણ
 અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિની
 પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞાન્ય

(વાયર વાવકાઈયાણં પુચ્છા) આદર વાયુકાયિકોનીસ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ વાસસહસ્સાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હબ્બર વર્ષની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ વાસસહસ્સાઈં જ્ઞન્યઅન્તમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા ત્રણ હબ્બરવર્ષની

(વળસ્સઈ કાઈયાણં મંતે ! કેવઈયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) વનસ્પતિ કાયિકોની ભગવન ! કેટલા કાળસુધી સ્થિતિ કહેલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ દશ હબ્બર વર્ષની, (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની કેટલી ? (ગોયમા ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં) ઉત્કૃષ્ટ દશ હબ્બરવર્ષની (અંતોમુહુત્ત્યાઈં) અન્તમુહૂર્ત ઓછા

સુહુમવળસ્સઈકાઈયાણં ઓહિયાણં ઓહિયાણં અપજ્જત્તયાણં, પજ્જત્તયાણ ય પુચ્છા ?) સમુચ્ચય અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોની સ્થિતિ કેટલી છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્ત

(વાયર વળસ્સઈકાઈયાણં પુચ્છા ?) આદર વનસ્પતિકાયની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ દશ હબ્બર વર્ષની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્ત્યાઈં) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા દશ હબ્બર વર્ષની

ટીકાર્થ—વ્યાખ્યા સુગમ છે. પાઠના અનુસાર તેમજ શબ્દાર્થના અનુસાર પૂર્વવત્ સમજ લેવું જોઈએ ॥૩॥

દ્રોનિન્દ્રયાદિની સ્થિતિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ:—(વેદંદિયાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિદેં પળ્ણત્તા ?) દ્વીન્દ્રિયોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વારસસંવચ્છરાઈ) જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ આરવર્ષ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામિકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુદ્ધૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યામિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વારસ સંવચ્છરાઈ અંતોમુહુત્તણાઈ) જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુદ્ધૂર્ત ઓછા આર વર્ષ

(તેદંદિયાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિદેં પળ્ણત્તા ?) ત્રીન્દ્રિયોની ભગવન્ કેટલા કાળ સુધીની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં ઇગુણપળ્ણં રાઈંદિયાઈ) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ઓગણુ પચાસ રાત. દિવસ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્યપણુ ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુદ્ધૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યામિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં ઇગુણપળ્ણં રાઈં દિયાઈ અંતોમુહુત્તણાઈ) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુદ્ધૂર્ત ઓછા ઓગણુ પચાસ રાત્રિ દિવસ

(ચતુરિંદિયાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિદેં પળ્ણત્તા ?) ચતુરિન્દ્રિયોની ભગવન્ કેટલા કાળ સુધી સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ છમાસ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણુ અને ઉત્કૃષ્ટ પણુ અન્તમુદ્ધૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યામિકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! 'જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છમ્માસા અંતોમુહુત્તણા) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુદ્ધૂર્ત ઓછા છમાસ.

ટીકાર્થ-વ્યાખ્યા સુગમ છે ॥ ૪ ॥

પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોની સ્થિતિ

શબ્દાર્થ—(પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા !)
 પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોની ભગવન્ કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા) હે
 ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં) જ્ઞધન્ય અન્તમુ-
 હૂર્ત; ઉત્કુષ્ટ ત્રણુ પદ્યોપમ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામોની સ્થિતિ પૂચ્છા ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય પણુ અને
 ઉત્કુષ્ટ પણુ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યામકોની સ્થિતિની પૂચ્છા ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં અંતો-
 મુહુત્તનાઈં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત, અને ઉત્કુષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા ત્રણુ પદ્યોપમ
 (સંમુચ્છિમ પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણં પુચ્છા ?) સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વ-
 કોહી) ગૌતમ જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કુષ્ટ કરેડ પૂર્વની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા)
 અપર્યામોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં)
 ગૌતમ ! જ્ઞધન્ય પણુ અને ઉત્કુષ્ટ પણુ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?)
 પર્યામકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકાહી
 અંતોમુહુત્તના) ગૌતમ ! જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કુષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા કરેડ પૂર્વની
 (ગમ્ભવકકંતિય પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણં પુચ્છા ?) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોની પૂચ્છા ? (ગોયમા !) ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ
 પલ્લિઓવમાઈં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કુષ્ટ ત્રણુ પદ્યોપમ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા)
 અપર્યામકોની પૂચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ?
 જ્ઞધન્ય પણુ અને ઉત્કુષ્ટ પણુ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યામોની સ્થિતિ
 પૂચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત
 (ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ઉત્કુષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા ત્રણુ

ત્રણ પદ્ધતિપની

(જલચર પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિર્ઠે પ્ણત્તા ?) ભગ-
વન્ ! જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહેલી છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ કરોડ
પૂર્વની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામકોની પૃચ્છા (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ
પણ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યામોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તણા) જ્ઞન્ય
અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા કોટિ પૂર્વની

(સંમુચ્ચિમ જલચર પંચિંદિય તિરિક્ષ જોણિયાણં પુચ્છા ?) સંમૂર્ધિમ જલ-
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની સ્થિતિ પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં
અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડી) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોટિની
(અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ
વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્ત-
યાણં પુચ્છા ?) પર્યામકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તણા) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત
ઓછા કરોડ પૂર્વની

(ગમ્ભવકંતિયજલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં પુચ્છા ?) ગર્ભજ જલ-
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં
અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણ પુવ્વ કોડી) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ કરોડ
પૂર્વની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામોની પૃચ્છા ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્ત-
મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યામકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તણા) જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત,
ઉત્કૃષ્ટ અંતમુહૂર્ત ઓછા કરોડ પૂર્વની

(चउप्यजलयर पंचिदियतिरिखजोणियाणं पुच्छा ?) यतुपढ स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्यंचोनी स्थितिनी पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं) ञधन्य अन्तमुद्धूर्त्त, उत्कृष्ट त्रणु पद्योपमनी (अपज्जत्तय चउप्य थलयरपंचिदियतिरिखजोणियाणं पुच्छा ?) अपर्याप्त यतुपढ स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्यंचोनी स्थितिनी पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं वि उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं) ञधन्य अने उत्कृष्ट पणु अन्तमुद्धूर्त्तनी (पज्जत्तयाणं पुच्छा ?) पर्याप्तकेनी स्थितिनी पृच्छा (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं) ञधन्य अन्तमुद्धूर्त्त उत्कृष्ट अन्तमुद्धूर्त्त ओछा त्रणु पद्योपमनी

(संमुच्छिम चउप्य थलयर पंचिदियतिरिखजोणियाणं पुच्छा ?) संभू छिम यतुपढ स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्यंचोनी स्थितिनी पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं चउरासी वाससहस्साइं) ञधन्य अन्तमुद्धूर्त्तनी, उत्कृष्ट चोरासी दुब्बर वषेनी (अपज्जत्तयाणं पुच्छा ?) अपर्याप्तकेनी स्थिति पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं वि उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं) ञधन्य अने उत्कृष्ट अन्तमुद्धूर्त्तनी (पज्जत्तयाणं पुच्छा ?) पर्याप्तकेनी स्थिति संबंधी प्रश्न छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं चउरासी वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तणाइं) ञधन्य अन्तमुद्धूर्त्त, उत्कृष्ट चोरासी दुब्बर वषेमां अन्तमुद्धूर्त्तनी ओछानी

(गव्भवकंतिय चउप्यथलयरपंचिदियतिरिखजोणियाणं पुच्छा) गर्लं यतुपढ स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्यंचोनी स्थितिनी पृच्छा ? अर्थात् तेमनी स्थिति केटली छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं) ञधन्य अन्तमुद्धूर्त्त, उत्कृष्ट त्रणु पद्योपमनी (अपज्जत्तयाणं पुच्छा) अपर्याप्तकेनी स्थितिनी पृच्छा (गोयमा !) हे गौतम ! (जहण्णेणं वि उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं) ञधन्य अने उत्कृष्ट अन्तमुद्धूर्त्तनी (पज्जत्तयाणं पुच्छा ?)

પર્યાપ્તકોની પૃચ્છા ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તં, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્તં-ઓછા ત્રણ પચ્ચેપમની

(રપરિસપ્પ થલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા) ઉરપરિસપ્પ સ્થલ-થર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુચ્વકોડી) જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તની ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોટિની (અપ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોચમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્ત-મુહૂર્ત્તની (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુચ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણા) ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તં, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા પૂર્વ કોટિની

(સંમુચ્છિમ રપરિસપ્પ થલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ?) સંમૂ-છિમ ઉરપરિસપ્પ સ્થલથર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તેવન્નં વાસસહસ્સાઈં) ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તં, ઉત્કૃષ્ટ ત્રેપન હુબ્બર વર્ષ (અપ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્ત્તની (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્ત્તની (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તેવન્નં વાસસહસ્સાઈં અંતો-મુહુત્તૂણાઈં) જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા ત્રેપન હુબ્બરવર્ષની

(ગમ્મવકકંતિય રપરિસપ્પ થલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ?) ગભ્બ ઉરપરિસપ્પ સ્થલથર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અન્તોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુચ્વકોડી) જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત્તં, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોટિની (અપ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

અનન્તમુદ્ધૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની પૃચ્છા (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તૂણા પુવ્વકોડી) જઘન્ય અનન્તમુદ્ધૂર્ત,
 ઉત્કૃષ્ટ અનન્તમુદ્ધૂર્ત ઓછા પૂર્વ કોટિની ?

(મુયપરિસપ્પ થલયર પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ?) ભુજપરિસપ્પ
 સ્થલયર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી) જઘન્ય અનન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ કોટિ
 પૂર્વની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે
 ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત-
 મુદ્ધૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે
 ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણા) જઘન્ય
 અનન્તમુદ્ધૂર્ત ઓછા પૂર્વ કોટિની

(સંમુચ્છિમ મુયપરિસપ્પ થલયર પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ?)
 સંમૂર્ધિમ ભુજપરિ સપ્પ સ્થલયર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા)
 હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાયાલીસંવાસસહસ્સાઈ) જઘન્ય અનન્ત-
 મુદ્ધૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ઁંતાલીસ હ્રબર વર્ષની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત-
 કોની કેટલી સ્થિતિ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતો-
 મુહુત્તં) જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અનન્તમુદ્ધૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની
 કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાયાલીસં
 વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ) જઘન્ય અનન્તમુદ્ધૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અનન્તમુદ્ધૂર્ત
 ઓછા ઁંતાલીસ હ્રબર વર્ષની

(ગઠ્ઠવક્કંતિય મુયપરિસપ્પ થલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા ણં પુચ્છા ?)
 ગર્ભજ ભુજ પરિસપ્પ સ્થલયર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !)
 હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી) જઘન્ય અનન્તમુદ્ધૂર્ત
 ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોટિની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકોની ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જહણ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તમુદ્ધૂર્તની

(પવ્જત્તયા ણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝકકોણેણં પુવ્વકોઢી અંતોમુહુત્તણા) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા પૂર્વ કોટિની

(સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયાણં પુચ્છા ?) ખેચર પંચેન્દ્રિય તિયં-ચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝકકોણેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઈ ભાગં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં લાગની (અપવ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઝકકોણેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્તની (પવ્જત્તયાણં ?) પર્યાપ્તની કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝકકોણેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઈભાગં અંતોમુહુત્તણં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો લાગ

(સંમુચ્છિમ સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયાણં પુચ્છા ?) સંમૂર્છિમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઝકકોણેણં વાવત્તરી વાસસહસ્સાઈ) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ ઓતેર હબ્બર વર્ષની (અપવ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઝકકોણેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્તની (વ્જ્જત્તયાણં પુચ્છા) પર્યાપ્તોની કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝકકોણેણં વાવત્તરી વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તણાઈ) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા ઓતેર હબ્બર વર્ષની

(ગઘ્ભવકંતિયસ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયાણં પુચ્છા ?) ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઝકકોણેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઈભાગં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા લાગની (અપવ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઝકકોણેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞધન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્તની (પવ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઝકકોણેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઈ ભાગં અંતોમુહુત્તણં) જ્ઞધન્ય અન્તમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા લાગની

ટીકાર્થ—વ્યાખ્યા સુગમ છે ॥ ૫ ॥

મનુષ્ય સ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(માણુસ્સાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિદી પળ્લત્તા ?) હે લગવન્ ! મનુ-
ષ્યોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં અંતો-
મુહુત્તં, ઁક્રોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં) જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ
પદ્યોપમની (અપજ્જત્તય મણુસ્સાણં પુચ્છા) અપર્યાપ્તક મનુષ્યોની સ્થિતિ
કેટલી છે ? (જહળ્ણેણં વિ ઁક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય પણ અન્તમુદ્ધૂર્ત
ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુદ્ધૂર્ત (પજ્જત્તમણુસ્સાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત મનુષ્યોની સ્થિતિ
કેટલી ? ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઁક્રોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં
અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત; ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુદ્ધૂર્ત ઁપોઠા ત્રણ પદ્યોપમ
(સંમુચ્છિમ મણુસ્સાણં પુચ્છા ?) સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલી ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં, ઁક્રોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં)
જ્ઘન્ય પણ અન્તમુદ્ધૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુદ્ધૂર્ત

(ગઁમવકકંતિય મણુસ્સાણં પુચ્છા ?) ગર્ભજ મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલી ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઁક્રોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં)
જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તો
ની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં વિ ઁક્રોસેણં વિ
અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુદ્ધૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તોની
પૃચ્છા ? ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઁક્રોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવ-
માઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) જ્ઘન્ય અન્તમુદ્ધૂર્ત; ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુદ્ધૂર્ત ઁપોઠા ત્રણ પદ્યોપમ

ટીકાર્થ—વ્યાખ્યા ૨૫૦૮ છે ॥ ૬ ॥

વાનવ્યન્તર દેવોની સ્થિતિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(વાળમંતરાણં મંતે ! દેવાણં કેવદ્વયં કાલં ઠિદેં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! વાણુવ્યન્તર દેવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહેલી છે ? હે (ગોયમા !) ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં) જ્ઘન્ય દસ હજાર વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્યોપમ (અપજ્જત્ત વાળમંતરાણં દેવાણં પુચ્છા ?) અપર્યામિ વાનવ્યન્તર દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પાણુ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યામોની કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય દસ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા પલ્યોપમ

(વાળમંતરીણં દેવીણં પુચ્છા ?) વાનવ્યન્તરી દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં) જ્ઘન્ય દસ હજાર વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્યોપની (અપજ્જત્તિયાણં દેવીણં પુચ્છા ?) અપર્યામિક દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તિયાણં વાળમંતરીણં પુચ્છા ?) પર્યામિક વાનવ્યન્તરી દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા અર્ધ પલ્યોપમની

ટીકાર્થ—વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ છે ॥ ૭ ॥

न्योतिष्क देवोनी स्थितिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(जोइसियाणं देवाणं पुच्छा ?) न्योतिष्क देवोनीस्थिति संभंधी पृच्छा ? अर्थात् स्थिति केटला काणनी ? (गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमट्टभागो, उक्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्समच्चिहियं) गौतम ! न्धन्य पद्योपमने आठमो लाग उत्कृष्ट ऐक वर्ष अधिक पद्योपमनी (अपज्जत्तय जोइसियाणं पुच्छा ?) अपर्याप्त न्योतिष्क देवोनी स्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेणं वि उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं) गौतम न्धन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुद्दुत्तनी (पज्जत्तयाण पुच्छा ?) पर्याप्तकेनी स्थिति केटली ? (गोयमा जहण्णेणं पलिओवमट्टभागो अंतोमुत्तणो, उक्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्समच्चिहियं अंतोमुत्तणं) गौतम ! न्धन्य अन्तर्मुद्दुत्तं ओछा पद्योपमना आठमो लाग उत्कृष्ट अन्तर्मुद्दुत्तं ओछा ऐक पद्योपम अने ऐक दाण वर्षानी

(जोइसियाणं देवीणं पुच्छा ?) न्योतिष्क देवियोनी स्थिति केटली ? (गोयमा जहण्णेणं पलिओवमट्टभागो, उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं पण्णासवाससहस्समच्चिहियं) हे गौतम ! न्धन्य पद्योपमने आठमो लाग उत्कृष्ट पयास हुणर वर्ष अधिक अर्धा पद्योपमनी (अपज्जत्त जोइसिय देवीणं पुच्छा ?) अपर्याप्त न्योतिष्क देवियोनीस्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेणं वि उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! न्धन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुद्दुत्तनी (पज्जत्तय जोइसिय देवीणं पुच्छा ?) पर्याप्त न्योतिष्क देवियोनीस्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमट्टभागो अंतोमुहुत्तणो उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं पण्णासवाससहस्समच्चिहियं अंतोमुहुत्तणं) गौतम ! न्धन्य अन्तर्मुद्दुत्तं ओछा पद्योपमने आठमो लाग उत्कृष्ट अन्तर्मुद्दुत्तं ओछा अर्धा पद्योपम अने पयास हुणर वर्षानी

(चंदविमाणेणं भंते ! देवाणं पुच्छा ?) लगवन् ! अन्ध विमानमां देवोनी

સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઝમાગપલિઓવમં, ઝકોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સમબ્મહિયં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમનો ચોથો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્લોપમની (અપજ્જત્તયાણં ચંદ્દેવાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત ચન્દ્રદેવોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઝકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઝમાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઝકોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સમબ્મહિયં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમનો ચોથો ભાગ, અન્તમુહૂર્ત ઓછા, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા એક પલ્લોપમ અને એક લાખ વર્ષની

(ચંદ્રવિમાણેણં દેવીણં પુચ્છા ?) ચન્દ્ર વિમાનમાં દેવિયોની પૃચ્છા ? (જહણ્ણેણં ચઝમાગપલિઓવમં, ઝકોસેણં અદ્ધ પલિઓવમં પન્નાસવાસસહસ્સમબ્મહિયં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમનો ચોથો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ પચાસ હજાર વર્ષ અધિક અર્ધ પલ્લોપમ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત ચન્દ્ર વિમાનની દેવિયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં વિ ઝકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકો દેવિયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઝમાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં ઝકોસેણ અદ્ધપલિઓવમં પન્નાસવાસસહસ્સમબ્મહિયં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા પલ્લોપમનો ચોથો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા અર્ધ પલ્લોપમ અને પચાસ હજાર વર્ષની

(સૂરવિમાણેણં મંતે ! દેવાણં કેવહિયં કાલં ઠિઈ ણ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! સૂર્ય વિમાનમાં દેવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઝમાગ પલિઓવમં, ઝકોસેણં પલિઓવમં વાસસહસ્સમબ્મહિયં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમનો ચોથો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્લોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઝકોસેણ

અંતોમુહુત્તં) જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાસકેની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસહસ્સમઞ્ઞહિયં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પલ્લેપમના ચેથા ભાગમાં અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા અને ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્લેપમ અને એક હુબર વર્ષમાં અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા

(સૂરવિમાણેણં મંતે ! દેવીણં પુચ્છા ?) ભગવાન્ ! સૂર્ય વિમાનોમાં દેવિયેની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં અદ્ધ પલિઓવમં પંચહિં વાસસહસ્સમઞ્ઞહિયં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પલ્લેપમનો ચેથા ભાગ ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો વર્ષ અધિક એક પલ્લેપમ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાસક સૂર્ય વિમાનની દેવિયેની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાસક દેવિયેની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં પંચહિં વાસસહસ્સમઞ્ઞહિયં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા ચતુર્થાંશ પલ્લેપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા અર્ધ પલ્લેપમ અને પાંચસો વર્ષની

(ગહવિમાણેણં મંતે ! દેવાણં પુચ્છા ?) ભગવાન્ ! ગ્રહવિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય ચતુર્થાંશ પલ્લેપમની ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્લેપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાસક ગ્રહ વિમાનના દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પણ અન્તર્મુદૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુદૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાસકેની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા ચતુર્થાંશ પલ્લેપમ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા એક પલ્લેપમ

(ગહવિમાણે દેવીણં પુચ્છા ?) ગ્રહવિમાનની દેવિયેની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અને ચતુર્થાંશ પલ્લેપમ, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્લેપમ (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?)

અપર્યાપ્તક દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતો-
મુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યા-
પ્તક દેવિયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચરમાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણં અદ્ધ પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા
ચાર લાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા અર્ધ પલ્યોપમની.

(નક્ખત્તવિમાણે દેવાણં પુચ્છા ?) નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા
(ગોયમા ! જહ્ણેણં ચરમાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં અદ્ધ પલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય
ચતુર્થાંશ પલ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્યોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યા-
પ્તકોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે
ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?)
પર્યાપ્તકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચરમાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કો-
સેણં અદ્ધ પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ચતુ-
ર્થાંશ પલ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા અર્ધ પલ્યોપમ

(નક્ખત્તવિમાણે દેવીણં પુચ્છા ?) નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવિયોની સ્થિતિ
કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચરમાગપલિઓવમં ઉક્કોસેણં સાહરેણં ચરમાગ પલિ-
ઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય ચતુર્થાંશ પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ કાંઠક અધિક ચતુર્થાંશ
પલ્યોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ?
(ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણ અને
ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ?
(ગોયમા ! જહ્ણેણં ચરમાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાહરેણં ચરમાગ
પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ચતુર્થાંશ પલ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ
અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા પલ્યોપમના ચોથાઈ લાગથી કિંચિત્ અધિક છે

(તારાવિમાણે દેવાણં પુચ્છા ?) તારા વિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અદ્ભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં ચડભાગપલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમના આઠમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમના ચોથો ભાગ (અપ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહુર્ત (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં પલિઓવમં અદ્ભાગં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં ચડભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તર્મુહુર્ત ઓછા પલ્લોપમનો આઠમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત ઓછા પલ્લોપમનો ચોથો ભાગ

(તારાવિમાણે દેવોણં પુચ્છા ?) તારા વિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અદ્ભાગપલિઓવમં ઉક્કોસેણં સાહરેણં અદ્ભાગ પલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમનો આઠમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમનો આઠમો ભાગથી કાંઈક અધિક (તારા વિમાણે અપ્પજ્જત્તયાણં દેવોણં પુચ્છા ?) તારા વિમાનમાં અપર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહુર્ત (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં પલિઓવમદ્ભાગં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાહરેણં પલિઓવમદ્ભાગં અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તર્મુહુર્ત ઓછા પલ્લોપમની આઠમો ભાગ, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત ઓછા પલ્લોપમનો આઠમો ભાગથી કાંઈક અધિક ટીકાર્થ—વ્યાખ્યા સુગમ છે ॥૮॥

વૈમનિક દેવોં કી સ્થિતિ કા નિરૂપણ

વૈમનિક દેવોની સ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(વેમાણિયાણં દેવાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! વૈમનિક દેવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમની, ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ સાગરોવમની (અપ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તક વૈમનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહુર્ત (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની

સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા એક પલ્લોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમની

વેમાણિયાણં મંતે ! દેવીણં કેવહ્મં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? (ગોયમા ! જહણેણં પલિઓવમં; ઉક્કોસેણં પળ્ણપન્નં પલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પલ્લોપમની, ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્લોપમની (અપ્પજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકદેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ્ણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ્ણ અન્તમુહૂર્ત્તની (પ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તક વૈમાનિક દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પળ્ણપન્નં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા એક પલ્લોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા પંચાવન પલ્લોપમની છે.

(સોહમ્મેણં મંતે ! કપ્પે દેવાણં કેવહ્મં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાલની કહી છે ? (ગોયમા ! જહણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક પલ્લોપમની, ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની, (અપ્પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા !) (જહણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ્ણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ્ણ અન્તમુહૂર્ત્ત (પ્પજ્જત્તયાણં દેવાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત્ત ઓછા એક પલ્લોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત્ત; ઓછા બે સાગરોપમની

(સોહમ્મેકપ્પે દેવીણં પુચ્છા !) સૌધર્મ કલ્પમાં દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પળ્ણાસં પલિઓવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય

એક પદ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ પચાસ પદ્યોપમની (અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પથુ અન્તમુહૂર્ત, અને ઉત્કૃષ્ટ પથુ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તિયાણં દેવીણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત સૌધર્મ દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં પલિ-ઓવમં, અંતોમુહુત્તણં, ઉક્કોસેણં સત્તપલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત, ઓછા, એક પદ્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાત પદ્યોપમની.

(સોહમ્મે કપ્પે પરિગ્ગહિયાણં દેવીણં પુચ્છા ?) સૌધર્મ કલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં સત્તપલિઓવમં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક પદ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ સાતપદ્યોપમની (અપજ્જત્તિય પરિગ્ગ-હિય દેવીણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત પરિગૃહીતા દેવિયોની કેટલી સ્થિતિ ? (ગોયમા ! જહ્ણેણિ વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્ત-મુહૂર્તની (પરિગ્ગહિયાણં પજ્જત્તિયાણં દેવીણં પુચ્છા ?) પરિગૃહીતા પર્યાપ્તદેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ પલિઓવમં અંતોમુહુત્તણં, ઉક્કોસેણ સત્તપલિ-ઓવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા એક પદ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાતપદ્યોપમની.

(સોહમ્મે કપ્પે અપરિગ્ગહિયાણં દેવાણં પુચ્છા ?) સૌધર્મકલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પળ્ણાસં પલિઓવમાઈં) જ્ઞન્ય એક પદ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ પચાસ પદ્યોપમની (અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવિયોની કહેલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત (પજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત અપરિગૃહીતા દેવિયોની કેટલી (ગોયમા ! જહ્ણેણં પલિઓવમં, અંતો-ત્તણં, ઉક્કોસેણં પળ્ણાસં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા પદ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા પચાસ પદ્યોપમની

(ઈસાણે કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) ભગવન્ ! ઇશાનકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સાઙ્ગેણં પલિઓવમં ઉક્કોસેણં સાઙ્ગેણાઈં દો સાગરોવ-

માઈ) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય કાંઈક અધિક એક પદ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક છે સાગરોપમની (અપજ્જત્ત દેવાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાહરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અન્તર્મુહુર્તકમ કઈંક વધારે પદ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ છે સાગરોપમની

(ઈસાણે કપ્પે દેવીણં પુચ્છા ?) ઇશાનકલ્પમાં દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પળપન્નં પલિઓવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક પદ્યોપમથી કાંઈક અધિક, ઉત્કૃષ્ટ પાંચાવન પદ્યોપમની (ઈસાણે કપ્પે દેવીણં અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) ઇશાનકલ્પમાં અપર્યાપ્તદેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્તની, (ઈસાણે કપ્પે પજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) ઇશાનકલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પળપન્નં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તનાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અન્તર્મુહુર્ત ઓછા સાતિરેક કાંઈક અધિક પદ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત ઓછા પાંચાવન પદ્યોપમની.

(ઈસાણે કપ્પે પરિગહિયાણં દેવીણં પુચ્છા ?) ઇશાનકલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ સાહરેગં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં નવ-પલિઓવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પદ્યોપમથી કિંચિત્ અધિક, ઉત્કૃષ્ટ નો પદ્યોપમની (અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહુર્તની (ઈસાણે કપ્પે પજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ

કેટલી ? (ગોયમા જહણ્ણેણં સાઙ્ગેરેગં પલ્લિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં નવ પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્યઅન્તમુહૂર્ત ઓછા સાતિરેક પલ્લેપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા નવ પલ્લેપમની.

(ઈસાણે કપ્પે અપરિગ્ગહિયાણં દેવીણં પુચ્છા) ઇશાનકલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાઙ્ગેરેગં પલ્લિઓવમં ઉક્કોસેણં પળપન્નાઈં પલ્લિઓવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્યથી સાતિરેક એક પલ્લેપમની અને ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્લેપમની. (અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા) અપર્યાપ્ત દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતમુહૂર્તની (પજ્જત્તિયાણં પુચ્છા) પર્યાપ્તક દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાઙ્ગેરેગં પલ્લિઓવમં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પળપણ્ણં પલ્લિઓવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્યથી અંતમુહૂર્તકમ સાતિરેક પલ્લેપમની ઉત્કૃષ્ટ અને અંતમુહૂર્ત ઓછા પંચાવન પલ્લેપમની.

(સળ્લકુમારે કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) સનલ્હુમાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં દો સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં સત્તસાગરોવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય યે સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપરની, (અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની (પજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તદેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં, ઉક્કોસેણં સત્તસાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા યે સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા સાત સાગરોપમની.

(માહિંદે કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) માહેન્દ્રકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાઙ્ગેરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં સાઙ્ગેરેગાઈં સત્તસાગરોવમાઈં ગૌતમ ! જ્ઞન્ય કિંચિત્ અધિક યે સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ કિંચિત્ અધિક સાતસાગરોપમની (અપજ્જત્તિયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવોની પૃચ્છા ?

(गोयमा ! जहण्णेणं वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) गौतम ! ञ्धन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुद्धूर्तनी (पज्जत्तयाणं पुच्छा ?) पर्याप्तं देवानी स्थितिनी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं दो सागरोवमाइं साइरेगाइं अंतोमुहुत्तणाइं, उक्कोसेण सत्त-सागरोवमाइं, अंतोमुहुत्तणाइं) गौतम ! ञ्धन्य अन्तर्मुद्धूर्तं ओछा सातिरे अे सागरोपम, उत्कृष्ट अन्तर्मुद्धूर्तं ओछा सातिरेक सातसागरोपमनी.

(बंभलोए कप्पे देवाणं पुच्छा ?) अहलोककपमां देवानी स्थिति केटली ? जहण्णेणं सत्तसागरोवमाइं, उक्कोसेणं दससागरोवमाइं) ञ्धन्य सात सागरोपम, उत्कृष्ट दशसागरोपम (अपज्जत्तयाणं पुच्छा ?) अपर्याप्तोनी स्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) गौतम ! ञ्धन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुद्धूर्तनी (पज्जत्तयाणं पुच्छा ?) पर्याप्तं देवानी स्थिति केटली ? (गोयमा ! (जहण्णेणं सत्तसागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं, उक्कोसेणं दससागरोवमाइं अंतो-मुहुत्तणाइं) गौतम ! ञ्धन्य अन्तर्मुद्धूर्तं ओछा, सातसागरोपम अने उत्कृष्ट अन्तर्मुद्धूर्तं ओछा दश सागरोपमनी.

(लंतए कप्पे देवाणं पुच्छा ?) दान्तककपमां देवानी स्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेणं दससागरोवमाइं, उक्कोसेणं चउदससागरोवमाइं) ञ्धन्य दशसागरो-पमनी, उत्कृष्ट थौदसागरोपमनी (अपज्जत्तयाणं पुच्छा ?) अपर्याप्तं देवानी स्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) गौतम ! ञ्धन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुद्धूर्तनी (पज्जत्तयाणं पुच्छा ?) पर्याप्तोनी स्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेणं दससागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइ, उक्कोसेणं चउदस-सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं) गौतम ! ञ्धन्य दशसागरोपममां अन्तर्मुद्धूर्तं ओछानी अने उत्कृष्ट थौदसागरोपममां अन्तर्मुद्धूर्तं ओछानी

(महाकसुके कप्पे देवाणं पुच्छा ?) महाशुक कपमां देवानी स्थिति केटली ? (गोयमा ! जहण्णेणं चउदस सागरोवमाइं, उक्कोसेण सत्तरससागरोवणाइं) गौतम ! ञ्धन्य थौद सागरोपमनी, उत्कृष्ट सत्तर सागरोपमनी (अज्जत्तयाणं पुच्छा ?)

અપર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અન્તોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણુ અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (જહ્ણેણં ચહ્સસાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં સત્તરસ-સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ચૌદ સાગરો-પમની, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા સત્તરસાગરોપમની.

(સહસારે કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) સહસારકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં અટ્ટારસસાગરોવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય સત્તરસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ અઢાર સાગરોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતો-મુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણુ અને ઉત્કૃષ્ટ પણુ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સત્તરસસાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં અટ્ટારસસાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા સત્તરસાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા અઢાર સાગરોપમની

(આણં કપ્પે પુચ્છા ?) આનતકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! અટ્ટારસસાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં ઇગૂણવીસં સાગરોવમાઈં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અઢાર સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ સાગરોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યા-પ્તક દેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણુ અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પણુ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અટ્ટારસસાગરો-વમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ઉક્કોસેણં ઇગૂણવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા અઢાર સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ઓગણીસ સાગરોપમની.

(પાણં કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) પ્રાણુત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહ્ણેણ ઇગૂણવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઈં) ગૌતમ !

જઘન્ય ઓગણીસ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ વીસ સાગરોપમની (અપ્જ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતો-મુહુત્તં) ગૌતમ જઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત (પ્જ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇગ્ગવીસં સાગરોવમાઈ, અંતો-મુહુત્તનાઈ, ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તનાઈ) ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ઓગણીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા વીસ સાગરોપમની.

(આરણે કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) આરણુકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વીસં સાગરોવમાઈ, ઉક્કોસેણં ઇક્કવીસં સાગરોવમાઈ) ગૌતમ ! જઘન્ય વીસસાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ સાગરોપમની (અપ્જ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (પ્જ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત દેવો સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વીસં સાગરોવમાઈ, અંતોમુહુ, ત્તનાઈ ઉક્કોસેણં ઇગ્ગવીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તનાઈ) ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા વીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા એકવીસ સાગરોપમની.

(અચ્ચુપ કપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) અચ્ચુતકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ ઇગ્ગવીસં સાગરોવમાઈ ઉક્કોસેણં વાસીસં સાગરોવમાઈ) ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની (અપ્-જ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (પ્જ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇક્કવીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તનાઈ, ઉક્કોસેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ અંતો-મુહુત્તનાઈ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા એકવીસસાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા બાવીસસાગરોપમની ॥સૂ.૦૬॥

ટીકાર્થ—આખ્યા ૨૫૫૮ છે.

ત્રૈવેયક્રદિ સ્થિતિ-વક્રતવ્યતા

શબ્દાર્થ—(હેટ્ટિમહેટ્ટિમગેવિજ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) અધસ્તન—અધસ્તન અર્થાત્ નીચેવાળા ત્રણ ત્રૈવેયક વિમાનોમાં જે અધાથી નીચે છે, તેમાં રહેવાવાળા દેવોની સ્થિતિની પૃચ્છા અર્થાત્ સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય આવીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ તેવીસ સાગરોપમની હોય છે (અપ્પજ્જત્તાણં પુચ્છા ?) ત્યાંના અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની હોય છે. (પ્પજ્જત્તાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ઉક્કોસેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા આવીસ સાગરોપમની છે ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા તેવીસ સાગરોપમની હોય છે (હેટ્ટિમમજ્જિમગેવિજ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) અધસ્તન મધ્યમ ત્રૈવેયકના દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં ચઢવીસં સાગરોવમાઈં) જ્ઞન્ય તેવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ સાગરોપમની હોય છે. (અપ્પજ્જત્તાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની હોય છે (પ્પજ્જત્તાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં અન્તોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં ચઢવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) ગૌતમ ! જ્ઞન્ય તેવીસ સાગરોપમમાં અન્તમુહૂર્ત ઓછા ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ સાગરોપમમાં અન્તમુહૂર્ત ઓછાની .

(હેટ્ટિમઝવરિમગેવિઝ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) અધસ્તન ઉપરિતન ઐવેયક દેવેની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝવીસં સાગરોવમાઈં, ઝકોસેણં પળવીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય યોવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ પચીસ સાગરોપમની હોય છે. (અપઝ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામિ દેવેની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઝકોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની હોય છે (પઝ્જત્તયાણં પુચ્છા ? પર્યામિકોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝવીસં સાગરોવમાઈં, અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઝકોસેણં પળવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા યોવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા પચીસ સાગરોપમની હોય છે

(મઝ્ઝિમ હેટ્ટિમ ગેવિઝ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) મધ્યમ-અધસ્તન અર્થાત્ મધ્યના ત્રણ ઐવેયકમાં અધારી નીચેના ઐવેયકના દેવેની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં પળવીસં સાગરોવમાઈં, ઝકોસેણં છઠ્ઠીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પચીસ સાગરોપમ, અને ઉત્કૃષ્ટ છઠ્ઠીસ સાગરોપમની હોય છે. (અપઝ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામિકોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઝકોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની હોય છે. (પઝ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યામિકોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં પળવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઝકોસેણ છઠ્ઠીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછા પચીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછા છઠ્ઠીસ સાગરોપમની છે.

(મઝ્ઝિમ મઝ્ઝિમ ગેવિઝ્જગદેવાણં પુચ્છા ? મધ્યમ-મધ્યમ ઐવેયક દેવેની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં છઠ્ઠીસં સાગરોવમાઈં, ઝકોસેણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય છઠ્ઠીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ સાગરોપમની હોય છે. (અપઝ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યામિકોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં વિ ઝકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ

પણ અન્તર્મુદૂર્તની છે. (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપિકેની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં છઠ્ઠીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં, ઉક્કોસેણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા છઠ્ઠીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા સત્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે

(મઙ્ગિમ ઉવરિમ ગેવિજ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) મધ્યમ ઉપરિતન ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં અટ્ટાવીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્યાવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ? અપર્યાપિક દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અન્તોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુદૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપિકેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈં, અંતોમુહુત્તુણાઈં, ઉક્કોસેણં અટ્ટાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા સત્યાવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા અઠ્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે.

(ઉવરિમ હટ્ઠિમ ગેવિજ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) ઉપરિતન-અધસ્તન ઐવેયકના દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ટાવીસં સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં ઇગૂણતીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠ્યાવીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ ઓગણુત્રીસ સાગરોપમની થાય છે. (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપિક દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપિકેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ટાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં, ઉક્કોસેણં ઇગૂણતીસં સાગરોવમાઈં અન્તોમુહુત્તુણાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા અઠ્યાવીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત ઓછા ઓગણુત્રીસ સાગરોપમની થાય છે.

(ઉવરિમ મઙ્ગિમ ગેવેજ્જગ દેવાણં પુચ્છા ?) ઉપરિતન મધ્યમ ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇગૂણતીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં તીસં

સાગરોવમાઈ) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય યોગણુત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ સાગરોપમની કહી છે. (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તદેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની હોય છે. (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તદેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ઇગૂણતીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા યોગણુત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછાત્રીસ સાગરોપમની હોય છે

(અવરિમ-અવરિમ ગેવેજ્જગદેવાણં પુચ્છા ?) ઉપરિતન-ઉપરિતન ઐવેયકદેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં તીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં ઇક્કતીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય ત્રીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ સાગરોપમની કહેલ છે. (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની હોય છે. (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં તીસં સાગરોવમાઈં, અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં ઇક્કતીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા એકત્રીસ સાગરોપમની હોય છે

(વિજય વેજયન્ત જયન્ત અપરાજિતેસુ ણં મંતે ! દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા ?) હે ભગવન ! વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત; અપરાજિત વિમાનોમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ઇક્કતીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય એકત્રીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની (અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્તદેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની (પજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્તદેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ઇક્કતીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા એકત્રીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે.

(સવ્વટ્ઠસિદ્ધદેવાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા ?) હે ભગવાન ! સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનવાસી દેવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (ગોયમા ! અજહ્ણણમણુક્કોસં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી રહિત તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવાણં અપજ્જત્તયાણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અન્તોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની છે (સવ્વટ્ઠ-

સ્વિદ્ધ દેવાણં વજ્જત્તયાણં કેવદ્ધયં કાલ ઠિદ્ધં પણ્ણત્તા ?) સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના પર્યાપ્તક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? (ગોયમા ! અજહ્ણમણ્ણકોસં તેત્તીસં સાગરોવમાદં અંતોમુદ્ધુત્તણાદં) ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી રહિત અન્તર્મુદ્ધુર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમની (ઠિદ્ધ) સ્થિતિ (પણ્ણત્તા) કહી છે. ॥ ૧૦ ॥

ટીકાર્થ—વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ છે ॥ ૧૦ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રભેયબોધિની ટીકાનું ચોથું સ્થાનપદ સમાપ્ત

પંચમ પર્યાય પદ

શબ્દાર્થ—(કઈવિહા ણ) કેટલા પ્રકારના (મંતે !) હે ભગવન્ ! (પજ્જવા) પર્યાય અગર પર્યાય (પણ્ણત્તા ?) કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા) ણે પ્રકારના (પજ્જવા) પર્યાય (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (જીવ પજ્જવા ય અજીવપજ્જવા ય) જીવના પર્યાય અને અજીવના પર્યાય (જીવપજ્જ વાણં મંતે ! કિં સંલેજ્જા, અસંલેજ્જા, અણંતા) હે ભગવન્ ! જીવના પર્યાય શું સંજ્ઞાત હોય છે, અસંજ્ઞાત છે, અગર અનન્ત હોય છે ? (ગોયમા ! નો સંલેજ્જા, નો અસંદૂઠેણં લેજ્જા, અણંતા) હે ગૌતમ ! ન સંજ્ઞાત છે, ન અસંજ્ઞાત છે, પણ અનન્ત છે (સેકે દૂઠેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ—જીવ પજ્જવા નો સંલેજ્જા, નો અસંલેજ્જા, અણંતા ?) હે ભગવન્ કયા કારણે એવું કહ્યું કે જીવના પર્યાય સંજ્ઞાત નથી, અસંજ્ઞાત નથી પણ અનન્ત છે ? (ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (અસંલેજ્જા નેરહયા) નારક અસંજ્ઞાત છે (અસંલેજ્જા અસુરકમારા) અસંજ્ઞાત અસુરકુમાર છે (અસંલેજ્જા નાગકુમારા) અસંજ્ઞાત નાગકુમાર છે (અસંલેજ્જા સુવણ્ણકુમારા) અસંજ્ઞાત સુવર્ણકુમાર છે (અસંલેજ્જા વિજ્જુકુમારા) અસંજ્ઞાત વિદ્યુતકુમાર છે (અસંલેજ્જા અગ્નિ કુમારા) અસંજ્ઞાત અગ્નિ કુમાર છે. (અસંલેજ્જા દીવકુમારા) અસંજ્ઞાત દ્રીપ કુમાર છે. (અસંલેજ્જા ઉદ્દહીકુમારા) અસંજ્ઞાત ઉદ્દધિકુમાર છે. (અસંલેજ્જા દિસીકુમારા) અસંજ્ઞાત દિશાકુમાર છે. (અસંલેજ્જા વાહકુમારા) અસંજ્ઞાત વાયુકુમાર છે (અસંલેજ્જા ધણિયકુમારા) અસંજ્ઞાત સ્તનિતકુમાર છે.

(અસંલેજ્જા પુઢવિકાહયા) અસંજ્ઞાત પૃથ્વીકાયિક છે. (અસંલેજ્જા આહકાહયા) અસંજ્ઞાત અપ્કાયિક છે. (અસંલેજ્જા તેહકાહયા) અસંજ્ઞાત તેજસ્કાયિક છે. (અસંલેજ્જા વાહકાહયા) અસંજ્ઞાત વાયુકાયિક (અણંતા વણ્ણપ્ફહકાહયા) અનન્ત વનસ્પતિકાયિક છે.

(અસંલેજ્જા વેહંદિયા) અસંજ્ઞાત દ્વીન્દ્રિય (અસંલેજ્જા તેહંદિયા) અસંજ્ઞાત ત્રીન્દ્રિય (અસંલેજ્જા ચરિન્દિયા) અસંજ્ઞાત ચાર ઈન્દ્રિય (અસંલેજ્જા પંચિન્દિયતિરિલ્લજ્જોણિયા) અસંજ્ઞાત પંચેન્દ્રિયતિર્યક્યેાનિક જીવે હોય છે (અસંલેજ્જા મણુસ્સા) અસંજ્ઞાત મનુષ્ય (અસંલેજ્જા વાણમન્તરા) અસંજ્ઞાત આનન્તર (અસંલેજ્જા જોહસિયા) અસંજ્ઞાત જ્યોતિષક (અસંલેજ્જા વેમાણિયા) અસંજ્ઞાત

વૈમાનિક (અણંતા સિદ્ધા) અનન્ત સિદ્ધ છે (સે ઇણદ્રઠેણં ગોયમા !) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! (એવં વુચ્ચઈ) એમ કહેવાય છે (તેણં નો સંઘિજ્જા, નો અસંઘિજ્જા, અણંતા) તેઓ સંખ્યાત નહિ અસંખ્યાત નહિ. પણ અનન્ત છે ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—પ્રથમ પદમાં લગવાને પ્રજ્ઞાપના એ પ્રકારની કહી છે. જીવ પ્રજ્ઞાપના અને અજીવ પ્રજ્ઞાપના. જીવ અને અજીવ દ્રવ્યનું લક્ષણ ગુણુ-પર્યાયત્વ કહેલ છે. તેથી જ આ પદમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયોનું નિરૂપણ કરાય છે

પ્રશ્ન કર્યો છે કે હે લગવન્ ! પર્યાય કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? જો કે પાછલા પદમાં નૈરયિક આદિના રૂપમાં જીવોની સ્થિતિ રૂપ પર્યાયનું પ્રતિપાદન કરાયેલું છે. તથાપિ ઔદયિક, ક્ષયોપશમિક, તેમજ ક્ષાયિક ભાવ રૂપ જીવ પર્યાયોના તથા અજીવ પર્યાયોના નિશ્ચય કરવાને માટે લગવાન ઉત્તર આપે છે—

હે ગૌતમ ! પર્યાવ એ પ્રકારના છે—જીવ પર્યાવ અને અજીવ પર્યાવ, પર્યાવ, પર્યાય, ગુણુ, વિશેષ, ધર્મ એ ઘણેભાગે સમાનાર્થક શબ્દ છે.

પર્યાયોના પરિમાણુ જાણવાને માટે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે લગવન્ ! જીવના પર્યાય શું સંખ્યાત છે અગર તો અસંખ્યાત છે ? અથવા અનન્ત છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે:—હે ગૌતમ ! જીવ પર્યાય ન તો સંખ્યાત છે, ન અસંખ્યાત છે, કિન્તુ અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી એનું કારણ પૂછે છે—હે લગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહ્યું છે કે જીવના પર્યાય સંખ્યાત નહિ, અસંખ્યાત નહિ કિન્તુ અનન્ત છે ? વનસ્પતિ કાયિકો અને સિદ્ધોને છોડીને નૈરયિક આદિ બધા અસંખ્યાત—અસંખ્યાત છે, સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની અપેક્ષાએ મનુષ્ય પણ અસંખ્યાત છે, વનસ્પતિકાયિક, અને સિદ્ધ જીવ અનન્ત—અનન્ત છે. એ રીતે જ્યારે પર્યાયવાળા અનન્ત છે તો પર્યાય પણ અનન્તજ છે.

આ અભિપ્રાયથી શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! નારક અસંખ્યાત છે, અસુરકુમાર અસંખ્યાત છે, નાગકુમાર અસંખ્યાત છે, સુવર્ણ કુમાર અસંખ્યાત છે, વિદ્યુતકુમાર અસંખ્યાત છે. અગ્નિકુમાર અસંખ્યાત છે દ્વીપકુમાર અસંખ્યાત છે; ઉદ્ધિકુમાર અસંખ્યાત છે. દિશાકુમાર અસંખ્યાત વાયુકુમાર અસંખ્યાત હોય છે. સ્તનિતકુમાર અસંખ્યાત હોય છે, પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત છે, અપ્કાયિક અસંખ્યાત છે. વનસ્પતિકાયિક અનન્ત છે. દ્વીન્દ્રય

અસંખ્યાત છે; ત્રીન્દ્રિય અસંખ્યાત છે; ચતુરિન્દ્રિય અસંખ્યાત છે. પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ અસંખ્યાત છે. મનુષ્ય અસંખ્યાત છે વાનવ્યન્તરદેવો અસંખ્યાત છે; બ્યોતિષ્ઠદેવો અસંખ્યાત છે. વૈમાનિકદેવો અસંખ્યાત છે અને સિદ્ધ અનન્ત છે.

આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે જીવના પર્યાય સંખ્યાત નથી અસંખ્યાત પણ નથી કિન્તુ અનન્ત છે. ॥ ૧ ॥

નૈરયિકાચિકોં કે પર્યાય કા નિરૂપણ

નૈરયિકાદિ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નેરહ્યાણં મંતે કેવહ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ નારકોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય હોય છે (સેક્કેણદ્દટ્ટેણં મંતે एवं વુચ્છહ નેરહ્યાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહ્યું કે નારકોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નેરહ્યા નેરહ્યાસ્સ) એક નારક ધીબ્બ નારકથી (દ્વવ્વટ્ટયાણ તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણ્ણદ્વયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણદ્વયાણ સિય હીણે, સિયતુલ્લે, સિય અબ્બહિણ) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સ્યાત્ હીન સ્યાત્ તુલ્ય સ્યાત્ અધિક હોય છે (જહ) યદિ (હીણે) હીન (અસંખિજ્જહમાગ હીણે વા સંખિજ્જહમાગ હીણે વા) સંખ્યાત ભાગ હીન છે અગર અસંખ્યાત ભાગ હીન છે (સંખિજ્જગુણહીણે વા) યા સંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે (અસંખિજ્જગુણહીણે વા) યા અસંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે (અહ અબ્બહિણ) યદિ અધિક હોય છે. (અસંખિજ્જહમાગમબ્બહિણ વા સંખિજ્જહ માગમબ્બહિણ વા) અસંખ્યાત ભાગ અધિક છે યા સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે (સંખિજ્જગુણમબ્બહિણ વા અસંખિજ્જગુણમબ્બહિણ વા) સંખ્યાતગુણુ અધિક યા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક હોય છે (ઠિહિણ) સ્થિતિની અપેક્ષાએ (સિય હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અબ્બહિણ) સ્યાત્ હીન; સ્યાત્ તુલ્ય; સ્યાત્ અધિક હોય છે (જહ હીણે અસંખિજ્જહ માગ હીણે વા સંખિજ્જહમાગ હીણે વા) બ્બે હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ હીન અથવા સંખ્યાતભાગ હીન હોય છે (સંખિજ્જગુણહીણે વા અસંખિજ્જ ગુણહીણે વા) સંખ્યાત ગુણુ હીન અગર અસંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે (અહ અબ્બહિણ અગર અધિક હોય તો (અસંખિજ્જહમાગમબ્બહિણ વા સંખિજ્જહમાગમબ્બહિણ વા) અસંખ્યાત ભાગ અધિક યા સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે (સંખિજ્જગુણમબ્બહિણ વા અસંખિજ્જગુણમબ્બહિણ વા) સંખ્યાત ગુણુ અધિક યા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક છે.

(કાલવણ્ણપજ્જવેહિં સીય હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અબ્બહિણ) કૃણ્ણ વણ્ણુ પર્યાયોથી સ્યાત્ હીન; સ્યાત્ તુલ્ય; અને સ્યાત્ અધિક છે. (જહ હીણે અણંત-

भाग हीणे, वा असंखेज्जभागहीणे वा संखेज्जभागहीणे वा) ने हीन होय तो अनंत लाग हीन, असंख्यात लाग हीन, अगर तो संख्यात लाग हीन (संखेज्जगुणहीणे वा असंखेज्जगुणहीणे वा अणंतगुणहीणे वा) संख्यातगुण हीन, असंख्यातगुणहीन अगर अनन्तगुण हीन छे (अह अब्भहिए) ने अधिक होय तो (अणंतभागमब्भहिए वा, असंखेज्जभागमब्भहिए संखेज्जभागमब्भहिए वा संखेज्जगुणमब्भहिए वा, असंखेज्जगुणमब्भहिए वा, अणन्तगुणमब्भहिए वा) अनन्त लाग अधिक, असंख्यात लाग अधिक, संख्यात लाग अधिक, संख्यातगुण अधिक, असंख्यातगुण अधिक अनन्तगुण अधिक छे

(नीलवणपज्जवेहिं, लोहियवणपज्जवेहिं, पीयवणपज्जवेहिं, हालिद् वणपज्जवेहिं, सुक्खिल्लवणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए) नील वर्ण पर्यायोथी, रक्तवर्ण पर्यायोथी, पीतवर्ण पर्यायोथी, हरिद्रवर्ण पर्यायोथी शुक्लवर्णना पर्यायोथी पद् स्थान पतित हीनाधिक छे.

(सुब्भिमगंधपज्जवेहिं दुब्भिमगंधपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए) सुगंध पर्यायो अने दुर्गन्ध पर्यायोथी पद् स्थान पतित हीनाधिकता छे.

(तित्तरसपज्जवेहिं, कडुयरसपज्जवेहिं, कसायरसपज्जवेहिं अब्भिलरसपज्जवेहिं, महुररसपज्जवेहिं, छट्ठाणवडिए) तिक्तरस पर्यायोथी कटुकरस पर्यायोथी कषायरस, पर्यायोथी, आम्ल रस पर्यायोथी अने मधुर रस पर्यायोथी पद् स्थान पतित हीनाधिकता छे

(कक्कडफासपज्जवेहिं, मउयफासपज्जवेहिं, गरुयफासपज्जवेहिं लहुयफासपज्जवेहिं, सीयफासपज्जवेहिं, उसिणफासपज्जवेहिं णिद्धफासपज्जवेहिं लुक्खफासपज्जवेहिं, छट्ठाणवडिए) कर्करसपर्यायोथी, मृदुस्पर्श पर्यायोथी गुर् स्पर्श पर्यायोथी. लघुस्पर्श पर्यायोथी, शीतस्पर्श पर्यायोथी, उष्णस्पर्श पर्यायोथी, स्निग्धस्पर्श पर्यायोथी, रक्षस्पर्श पर्यायोथी, पद्स्थान पतित हीनाधिकता छे.

(आभिणिबोहियनाणपज्जवेहिं) अवधिज्ञान पर्यायोथी (सुयणाणपज्जवेहिं)

હિ') શ્રુતજ્ઞાન પર્યાયોથી (ઓહિનાણપજ્જવેહિ') અવધિજ્ઞાન પર્યાયોથી (મહ્ અણ્ણાણ પજ્જવેહિ') મતિ-અજ્ઞાન પર્યાયોથી (સુચઅણ્ણાણ પજ્જવેહિ') શ્રુતાજ્ઞાન પર્યાયોથી (ચિમંગનાણપજ્જવેહિ') વિભંગ જ્ઞાનના પર્યાયોથી (ચક્કવુદંસણપજ્જવેહિ') ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી (અચક્કવુદંસણપજ્જવેહિ') અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી (ઓહિ-દંસણપજ્જવેહિ') અવધિ દર્શનના પર્યાયોથી (છટ્ટાણવટ્ટિ) ષટ્ટસ્થાન પતિત હીનાધિકતા છે (સે તેણદ્દેહં ગોચમા ! एवं वुच्चई) આ હેતુથી ગૌતમ ! આમ કહેવાય છે (નેરહ્યાણં નો સંખિજ્જા, નો અસંખિજ્જા, અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) નારકોના સંખ્યાત નહિ, અસંખ્યાત નહિ, પરન્તુ અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ-સામાન્યતઃ જ્યાં પર્યાયવાન્ અનન્ત થાય છે, ત્યાં પર્યાય પણ અનન્ત થાય છે, કિન્તુ જ્યારે પર્યાયવાન્ અનન્ત ન હોય ત્યાં પર્યાય પણ અનન્ત કેવી રીતે હોઈ શકે ? આ અભિપ્રાયથી શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવોના પર્યાય કેટલા કહેલા છે ?

શ્રીભગવન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! નૈરયિકોના પર્યાય અનન્ત કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી કારણ પૂછે છે-ભગવન્ ! કયા કારણથી નૈરયિકોના અનન્તપર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવન્ કારણ બતાવે છે-ગૌતમ ! પ્રત્યેય નારક બીજા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, અર્થાત્ પ્રત્યેક નારક એક-એક જીવ દ્રવ્ય છે. એ પ્રકારે દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તેમનામાં ભેદ હોતા નથી. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ બધા નારક પરસ્પર તુલ્ય હોય છે, કેમકે પ્રત્યેક નારકજીવ લોકાકાશના બરાબર અસંખ્યાત પ્રદેશવાન્ છે; તેમના પ્રદેશોમાં કાંઈપણ હીનાધિકતા થતી નથી. સપ્રદેશી અને અપ્રદેશી ભેદ ફક્ત પુદ્ગલમાં હોય છે, તેના સિવાયના બધાં દ્રવ્યો સપ્રદેશી છે. બધા જીવ દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી જ હોય છે; તેથીજ પ્રત્યેક નારક જીવ પણ અસંખ્યાત પ્રદેશી હોય છે. પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ બધા નારક તુલ્ય હોતા નથી. અવગાહનાનો અર્થ છે શરીરની ઊંચાઈ. શરીરની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ કોઈક નારક હીન હોય છે, કોઈ તુલ્ય હોય છે અને કોઈ કોઈનાથી અધિક પણ હોય છે. જેમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકજીવોના વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ અંશુલની. હોય છે આગળ આગળની પૃથ્વીઓમાં અમણી-અમણી અવગાહના હોય છે. એ રીતે સાતમી પૃથ્વીમાં અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષની હોય છે. એ રીતે કોઈ નારકથી કોઈ નારકની અવગાહના હીન હોય છે. કોઈની અધિક છે અને કોઈ કોઈની બરાબર છે. જે નારક

અવગાહનાથી હીન હોય છે તે અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાતલાગ હીન સંખ્યાત ગુણુહીન, યા અસંખ્યાત ગુણુ હીન હોય છે, અગર અધિક છે તે સંખ્યાતલાગ અધિક; સંખ્યાતગુણુ અધિક, યા અસંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે. એક નારકની અવગાહના પાંચસો ધનુષની છે અને બીજાની અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગ એાછા પાંચસો ધનુષની, અંગુલનો અસંખ્યાતમો લાગ પાંચસો ધનુષનો અસંખ્યાતમો લાગ છે. તેથીજ જે નારક અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગ એાછા પાંચસો ધનુષની અવગાહના વાળા છે, તે પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળાઓની અપેક્ષાએ સંખ્યાત લાગહીન છે અને પાંચસો ધનુષની અવગાહના વાળા બીજાથી અસંખ્યાત લાગ અધિક છે. એ રીતે એક નારક પાંચસો ધનુષની અવગાહના વાળા અને બીજા જે ધનુષ એાછા પાંચસો ધનુષ અર્થાત્ ૪૯૮ ધનુષની અવગાહના વાળા હોય છે. જે ધનુષ પાંચસો ધનુષનો સંખ્યાતમો લાગ હોય છે. તેથી જ બીજા નારક પહેલાથી સંખ્યાત લાગ હીન અને પહેલો પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળો બીજાની અપેક્ષાએ સંખ્યાત લાગ અધિક અવગાહના વાળો થયો.

એજ રીતે કેાઈ નારક એકસો પચ્ચીસ ધનુષની અવગાહના વાળો છે અને બીજા પૂર્ણ પાંચસોની અવગાહના વાળો. અહીં એકસો પચ્ચીસ ધનુષને ચારે ગુણુતા પાંચસો થાય છે, તેથીજ એકસો પચ્ચીસ ધનુષની અવગાહનાવાળા પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળાથી સંખ્યાત ગુણુહીન થયા અને પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળા એક સો પચ્ચીસ ધનુષની અવગાહના વાળાથી સંખ્યાતગુણુ અધિક થયા. એજ પ્રકારે કેાઈ નારક અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગની અવગાહના વાળો છે અને બીજા કેાઈ પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળો છે, અંગુલનો અસંખ્યાતમો લાગ અસંખ્યાતથી ગુણુિતથઈને પાંચસો ધનુષ અને છે. તેથી જ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગની અવગાહનામાં વર્તમાન નારક પરિપૂર્ણ પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળા તેમનાથી અસંખ્યાતગણુ અધિક હોય છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ કેાઈ નારક કેાઈ નારકથી કઠાચિત્ હીન કઠાચિત્ તુલ્ય અને કઠાચિત્ અધિક હોય છે. જેમ અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત. (ચરઠાળવહિય) હીન અધિકતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રકારે સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ સમજી લેવું જોઈએ. સ્પષ્ટીકરણ કરતા શાસ્ત્રકારો કહે છે જો હીન હોયતો અસંખ્યાત લાગ અગર સંખ્યાત લાગ હીન હોય છે

અથવા સંખ્યાત ગુણુહીન અગર અસંખ્યાત ગુણુ હીન હોય છે. અગર અધિક હોયતો એક નારક બીજા નારકથી અસંખ્યાત ભાગ અધિક સ્થિતિવાળા. સંખ્યાત ભાગ અધિક સ્થિતિવાળા, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક સ્થિતિવાળા. અગર સંખ્યાત ગુણુ અધિક સ્થિતિવાળા હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે—એક નારક તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો છે. બીજો એક—બસો સમય યોછા તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો છે, બે સમય યોછા તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો પૂર્ણ તેત્રીસ સાગરોપમ સ્થિતિવાળાથી અસંખ્યાતભાગ હીન થયો અને તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ વાળો તેનાથી અસંખ્યાત ભાગ અધિક સ્થિતિવાળો થયો કેમકે એક—બે સમય, સાગરોપમનો અસંખ્યાત ભાગ માત્ર છે. એ પ્રકારે એક નારક તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો છે. અને બીજો પદ્યોપમ યોછા તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો, દશ કોડા કોડી પદ્યોપમનો એક સાગરોપમ થાય છે, તેથી જ પદ્યોપમથી હીન સ્થિતિ વાળો પૂર્ણ તેત્રીસ સાગરોપમ સ્થિતિ વાળાથી સંખ્યાત ભાગ હીન સ્થિતિવાળો થયો અને બીજો સંખ્યાતભાગ અધિક સ્થિતિવાળો થાય છે. એ પ્રકારે એક નારક એક સાગરોપમની સ્થિતિ વાળો છે અને બીજો તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો છે, તો તેમાં એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળો તેત્રીસ સાગરોપમ સ્થિતિવાળાની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગુણુ હીન થયો. કેમકે એક સાગરને તેત્રીસથી ગુણુવાથી તેત્રીસ સાગર થાય છે. અને તેત્રીસ સાગરોપમ સ્થિતિવાળા તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય. એ પ્રકારે એક નારક દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો છે અને બીજો તેત્રીસ સાગરોપમ સ્થિતિવાળો, દશ હજારને અસંખ્યવાર ગુણિત કરવાથી તેત્રીસ સાગરોપમ થાય છે. તેથી દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ વાળો નારક તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નારકની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણુ હીન થયો અને તેની અપેક્ષાએ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો અસંખ્યાત ગુણુ અધિક સ્થિતિ વાળો થયો.

આ પ્રકારે એક નારક બીજા નારકથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશથી તુલ્ય છે. ક્ષેત્રથી અવગાહનાની દૃષ્ટિએ તથા કાળ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત જ અધિક છે. આ પ્રતિપાદન કરાયું.

હવે ભાવની અપેક્ષાએ પદ્સ્થાન પતિત હીનાધિકતાનું પ્રતિ પાદન કરવા માટે શાસ્ત્રકાર સર્વ પ્રથમ પુદ્ગલ વિપાકી નામ કર્મના ઉદ્યથી થનાર ઔદારિક ભાવનો આશ્રય લઈને હીનાધિકતાની પ્રરૂપણા કરે છે—કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોની

અપેક્ષાએ એક નારક બીજા નારકથી હીન હોય છે કેઈ કેઈનાથી તુલ્ય હોય છે અને કેઈ કેઈનાથી અધિક હોય છે. એ કથનનું સ્પષ્ટી કરણુ કરે છે જો એક નારક બીજા નારકથી કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી હીન હોય છે તો અનંત ભાગ હીન હોય છે. અસંખ્યાત ભાગહીન હોય છે. સંખ્યાત ભાગ હીન હોય છે. સંખ્યાત ગુણ હીન હોય છે, અસંખ્યાત ગુણ હીન હોય છે અગર અનન્તગુણ હીન હોય છે. અગર અધિક હોય તો અનન્ત ભાગ અધિક હોય છે. અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે, સંખ્યાતગુણ અધિક હોય છે, અસંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે અગર અનન્ત ગુણ અધિક હોય છે. આ છ સ્થાન પતિત હીનતા અને અધિકતા છે. આ છ સ્થાન પતિત હીનાધિકતામાં જે જેનાથી અનન્ત ભાગ હીન હોય છે. તે સર્વ જીવાન્તકથી ભાગ કરવાથી જે લખ્ધ થાય તે અનન્તમાં ભાગથી હીન સમજવા જોઈએ. જે જેનાથી અસંખ્યાત ભાગહીન છે. તે અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણુ રાશિથી ભાગ કરવાથી જે લખ્ધ થાય તેટલા ભાગ ઓછા સમજવા જોઈએ. જે જેનાથી સંખ્યાત ભાગ હીન હોય તેને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યકથી ભાગ કરવાથી જે લખ્ધ થાય તેનાથી હીન સમજવા જોઈએ. ગુણની સંખ્યામાં જે જેનાથી સંખ્યેય ગુણો હોય છે. તેને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યેયકના સાથે ગુણિત કરવાથી જે આવે તેટલા સમજવા જોઈએ. જે જેનાથી આસંખ્યાતગુણ છે, તેને અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના પ્રમાણુની રાશિથી ગુણાકાર કરીને ગુણિત કરવા જોઈએ, અને ગુણાકાર કરવાથી જે રાશિ લખ્ધ થાય તેટલા સમજવા જોઈએ. જેનાથી અનન્તગુણ છે. તેને સર્વ જીવાન્તકથી ગુણિત કરવાથી જે સંખ્યા થાય તેટલા સમજવા જોઈએ.

તેને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે કહ્યું છે—નીલ વર્ણના પર્યાયોથી લોહિત (રક્ત) વર્ણના પર્યાયોથી, પીત વર્ણના પર્યાયોથી, હારિદ્રવર્ણના પર્યાયોથી. અને શુક્લ વર્ણના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત એક નારક બીજા નારકની અપેક્ષાએ હીન, તુલ્ય અથવા તો અધિક થાય છે. અગર કેઈ હીન છે તો અનન્ત ભાગ હીન હોય છે, અસંખ્યાત ભાગ હીન થાય છે, સંખ્યાત ભાગ હીન થાય છે સંખ્યાત ગુણ હીન થાય છે, અસંખ્યાત ગુણ હીન થાય છે, અગર અનન્તગુણ હીન થાય છે. અગર અધિક થાય છે તો અનન્ત ભાગ અધિક થાય છે, અસંખ્યાત ભાગ અધિક થાય છે; સંખ્યાત ભાગ અધિક થાય છે. સંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે, અસંખ્યાતગુણ અધિક થાય છે અથવા અનન્ત ગુણ અધિક હોય છે,

એ રીતે સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધના પર્યાયોથી પણ એક નારક બીજા નારકની અપેક્ષાએ છ સ્થાન પતિત હીનાધિક થાય છે. અગર હીન છે તો અનન્ત લાગ હીન થાય છે, અસંખ્યાત લાગ હીન થાય છે, સંખ્યાત હીન થાય છે. સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે, અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે અગર અનન્ત ગુણુ હીન થાય છે. અગર અધિક હોય છે તો અનન્ત લાગ અધિક, અસંખ્યાત લાગ અધિક સંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે.

તિક્ત રસના પર્યાયોથી, કટુક રસના પર્યાયોથી, કષાય રસના પર્યાયો આમ્લ રસના પર્યાયોથી તેમજ મધુર રસના પર્યાયોથી પણ એક નારક બીજા નારકથી છ સ્થાન પતિત હીનાધિક થાય છે. જો હીન થાય છે તો અનન્ત લાગ હીન, અસંખ્યાત લાગ હીન, સંખ્યાત લાગ હીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અસંખ્યાત ગુણુ હીન અગર અનન્ત ગુણુ હીન થાય છે. અગર અધિક થાય છે તો અનન્ત લાગ અધિક અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અગર અનન્તગુણુ અધિક થાય છે.

કર્કશ સ્પર્શના પર્યાયોથી, મૃદુસ્પર્શના પર્યાયોથી, ગુરુસ્પર્શના પર્યાયોથી લઘુસ્પર્શના પર્યાયોથી, શીતસ્પર્શના પર્યાયોથી, ઉષ્ણસ્પર્શના પર્યાયોથી, સ્નિગ્ધ સ્પર્શના પર્યાયોથી, અને રૂક્ષ સ્પર્શના પર્યાયોથી એક નારક બીજા નારકની અપેક્ષાએ હીન, તુલ્ય અગર અધિક થાય છે. અગર હીન છે તો અનન્ત લાગ હીન અસંખ્યાત લાગ હીન, સંખ્યાત લાગ હીન, સંખ્યાત ગુણુ હીન અસંખ્યાત ગુણુ હીન અનન્ત ગુણુ હીન થાય છે અને જો અધિક થાય છે તો, અનન્ત લાગ અધિક, અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અથવા અનન્ત ગુણુ અધિક બને છે

હવે ક્ષાયોપશામિક ભાવ રૂપ પર્યાયોથી હીનાધિકતા પ્રદર્શિત કરે છે— આભિનિગોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી, શ્રુત જ્ઞાનના પર્યાયોથી, અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી, મત્યજ્ઞાનના પર્યાયોથી, શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી, વિભંગજ્ઞાનના પર્યાયોથી, ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી, અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી તથા અવધિ દર્શનના પર્યાયોથી, કોઈ નારક કોઈ બીજા નારકથી હીન અધિક અગર તુલ્ય હોય છે. અગર હીન છે તો છ સ્થાન પતિત હીન અગર અધિક છે. તો છ સ્થાન પતિત અધિક બને છે. જેમકે—જે જેનાથી હીન છે તે અનન્ત લાગ હીન,

અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાત ગુણુ હીન અગર અનન્ત ગુણુ હીન હોય છે. જે જેનાથી અધિક છે, તે તેનાથી અનન્ત ભાગ અધિક, અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અગર અનન્ત ગુણુ અધિક હોય છે.

ષટ્સ્થાન પતિતત્વના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરાય છે જો-કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોનું પરિમાણ અનન્ત છે, તો પણ અસત્ કલ્પનાથી તેને દશ હજાર મानी લેવામાં આવે અને સર્વ જીવાનન્તકને સો કલ્પિત કરી લેવાય તો દસ હજારમાં સો નો ભાગ દેવાથી સોની સંખ્યા ઉપલબ્ધ થાય છે. એ રીતે એક નારકના કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયોના પરિમાણુ દશ હજાર છે, બીજાના સો ઓછા દશ હજાર છે. સોની સંખ્યા સર્વ જીવાન્તકમાં ભાગ દેવાથી થનાર અનન્તમો ભાગ છે, તો જે નારકનો કૃષ્ણ વર્ણનો પર્યાય સો ઓછા દશ હજાર છે. તે દશ હજાર કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયો વાળા નારકની અપેક્ષાએ અનન્ત ભાગ હીન કહેવાય છે. એ જ પ્રકારે દશ હજાર પરિમિત કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયોમાં લોકાકાશના પ્રદેશોના રૂપમાં કલ્પિત પચાસથી ભાગવામાં આવે તો બસોની સંખ્યા આવે છે, એ સંખ્યાતમો ભાગ કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ થયું કે કેઈ નારકના કૃષ્ણવર્ણુના પર્યાય બસો ઓછા દશ હજાર છે અને કેઈના દશ હજાર પુરા છે. તેઓમાંથી બસો ઓછા દશ હજાર કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાય વાળા પરિપૂર્ણ દશ હજાર કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયવાળાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ભાગ હીન કહેવાય છે, અને દશ હજાર કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયવાળા અસંખ્યાત ભાગ અધિક કહેવાય છે. એ પ્રકારે પૂર્વોક્ત દશ હજાર સંખ્યક કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયોમાં સંખ્યાત પરિમાણુના રૂપમાં કલ્પિત દશ સંખ્યાનો ભાગ કરાય તો એક હજારની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. એ સંખ્યા દશ દશ હજારનો સંખ્યાતમો ભાગ છે. મનીલો કે કેઈ નારકના કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાય હજાર છે અને બીજાનો દશ હજાર છે. તો સો હજાર કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાય વાળા પરિપૂર્ણ દશ હજાર કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયોવાળા નારકની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ભાગહીન થયો અને તેની અપેક્ષાએ દશ હજાર કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયવાળા સંખ્યાત ભાગ અધિક કહેવાયા.

એજ રીતે એક નારકના કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયોનું પરિમાણુ એક હજાર છે અને બીજાનું પરિમાણુ દશ હજાર. અહીં ઉલ્કૃષ્ટ સંખ્યાત રૂપમાં કલ્પિત દશ સંખ્યાના દ્વારા હજારનો ગુણુકાર કરાય તો દશ હજાર સંખ્યા આવે-એ રીતે એક હજાર કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાય વાળા નારક દશ હજાર સંખ્યક કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાય વાળા નારકની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગુણુ હીન છે અને તેની અપે-

ક્ષાએ દશ હજાર કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાય વાળા સંખ્યાત ગુણુ અધિક છે

એ પ્રકારે એક નારકના કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયોના પરિમાણુ ખસો છે અને બીજા નારકના કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયોના પરિમાણુ દશ હજાર છે. ખસોનો જો અસંખ્યાત રૂપમા કલ્પિત પચાસની સાથે ગુણુકાર કરાય તો દશ હજાર થાય છે. તેથી જ ખસો કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાય વાળા નારક દશ હજાર કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાય વાળા નારકની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણુ હીન છે અને તેની અપેક્ષાએ દશ હજાર કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયવાળા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક છે. એજ રીતે એક નારકના કૃષ્ણવર્ણુના પર્યાય સો છે અને બીજાના દશ હજાર સર્વ જીવાન્તક પરિમાણુના રૂપમાં પરિકલ્પિત સો વડે સોનો ગુણુકાર કરાય તો દશ હજારની સંખ્યા આવે છે. તેથી જ સો કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાય વાળા નારકની અપેક્ષાએ અનન્ત ગુણુ હીન થાય અને તેની અપેક્ષાએ બીજો અનન્ત ગુણુ અધિક થાય અહીં કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોને લઈને પદ્સ્થાન પતિત હાનિ વૃદ્ધિતુ પ્રતિપાદન કયુ છે. એ કારણે શેષ, વર્ણુ, ગંધો રસો અને સ્પર્શોને લઈને પણ પદ્સ્થાન પતિત હાનિ-વૃદ્ધિ સમજી લેવી જોઈએ.

જે પ્રકારે પુદ્ગલ વિપાકી નામકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થનારા ઔદયિક ભાવના આશ્રયે કરીને નારકોને પદસ્થાન પતિત કહ્યાં છે, તેજ રીતે જીવ વિપાકી જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થનારા ક્ષાયોપશમિક ભાવને લઈને આભિનિષેધિક જ્ઞાન આદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ પદ્સ્થાન પતિત હાનિ-વૃદ્ધિ સમજી લેવી જોઈએ.

બધા નારકો દ્રવ્યનીઅપેક્ષાએ સરખા છે. એ કથન દ્વારા એમ સૂચન કયુ છે કે પ્રત્યેક નારક પોતપોતામાં પરિપૂર્ણ તેમજ સ્વતંત્ર જીવ દ્રવ્ય છે અને જો કે કોઈ પણ દ્રવ્ય પર્યાયોથી સર્વથા રહિત કદાપિ નથી હોઈ શકતા તથાપિ પર્યાયોની વિવક્ષા ન કરીને કેવળ શુદ્ધ દ્રવ્યની વિવક્ષા કરાય તો એક નારકથી બીજા નારકમાં કોઈ વિશેષતા નથી.

અવગાહનાથી ચતુઃ સ્થાન પતિત કહેવાથી આ સિદ્ધ થયું કે આત્મા કર્મોદયને વશીભૂત બનીને સંકોચ વિકાસ શીલ છે. પરન્તુ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ન્યૂનાધિક નથી.

સ્થિતિથી ચતુઃ સ્થાન પતિત કહીને એ સૂચન કયુ કે આયુ કર્મની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળા જીવના અધ્યવસાયોમાં ઉત્કૃષ્ અને અપકૃષ થાય છે. અધ્યવસાયોના ઉત્કૃષ અને અપકૃષના વિના. સ્થિતિ ચતુઃ સ્થાન પતિત નથી થઈ શકતી.

કૃષ્ણવર્ણુ આદિ પર્યાયોથી પદ્સ્થાન પતિત થાય છે એમ કહીને એ બતાવ્યું છે કે બ્યારે એક કૃષ્ણ વર્ણુને લઈને જ અનન્ત પર્યાય થાય છે તો બધા વર્ણુના પર્યાયોનું તો કહેવું જ શું? આ કથનથી એ પણ સૂચિત કરાયું છે કે જીવ

સ્વનિમિત્તક તેમજ પર નિમિત્તક વિવિધ પરિણામોથી યુક્ત થાય છે. કર્મોદયથી પ્રાપ્ત શરીરના અનુસાર તેના પ્રદેશોમાં સંકોચ-વિસ્તાર તો થાય છે પરન્તુ ન્યૂનાધિકતા નથી થતી ॥ ૨ ॥

અસુરકુમારોં કે પર્યાયકા નિરૂપણ

અસુરકુમાર પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવદ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અણ્ણતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે. હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે (અસુરકુમારાણં અણ્ણતા પજ્જવા) અસુરકુમારોના અનન્ત પર્યાય છે ગૌતમ ! (અસુરકુમારે અસુરકુમારસ્સ) એક અસુરકુમાર બીજા અસુરકુમારથી (દ્વવ્વદ્યાય તુલ્લે પપ્પસદ્યાય તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે. (ઓગાહ્ણવદ્યાય ચ્ચટ્ટાણવહ્ણિયે) અવગાહ્ણનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિર્ણેયે ચ્ચટ્ટાણવહ્ણિયે) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાના પતિત છે (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહ્ણિયે) કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં) એ રીતે (નીલવણ્ણપજ્જવેહિં લોહિયવણ્ણપજ્જવેહિં હાલિદ્વવણ્ણપજ્જવેહિં સુક્કિલ્લવણ્ણપજ્જવેહિં) નીલવર્ણુના પર્યાયથી, લોહિત, હરિદ્ર, અને શુકલવર્ણુના પર્યાયોથી (સુભિમંગ્ગ પજ્જવેહિં, દુભિમંગ્ગ પજ્જવેહિં) સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધના પર્યાયોથી (તિત્તરસ પજ્જવેહિં, કહ્ણુરસ પજ્જવેહિં કસાયરસ પજ્જવેહિં, અંબિલરસ પજ્જવેહિં, મહુરરસ પજ્જવેહિં) તિક્રત રસ, કટુક, કષાય, આમ્લ, મધુર રસના પર્યાયોથી (કક્કલ્લ-ફાસપજ્જવેહિં મચ્ચફાસપજ્જવેહિં, ગરુચ્ચફાસપજ્જવેહિં, લહુચ્ચફાસપજ્જવેહિં સીચ્ચફાસ-પજ્જવેહિં ઉસિણ્ણફાસપજ્જવેહિં, ણિદ્ધફાસપજ્જવેહિં, લુક્કલ્લફાસપજ્જવેહિં) કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ-લઘુ-શીત ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શના પર્યાયોથી (આમિણ્ણિ-વોહિચ્ચનાણ્ણપજ્જવેહિં, સુચ્ચનાણ્ણ પજ્જવેહિં) આભિનિષોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી, અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી (મદ્ધઅણ્ણાણ્ણપજ્જવેહિં સુચ્ચઅણ્ણાણ-પજ્જવેહિં વિમંગ્ગાણ્ણપજ્જવેહિં) મત્યજ્ઞાનના પર્યાયોથી, શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી વિભંગજ્ઞાનના પર્યાયોથી (ચ્ચક્કલ્લદ્ધસણ્ણપજ્જવેહિં અચ્ચક્કલ્લદ્ધસણ્ણપજ્જવેહિં ઓહ્ણિદ્ધસણ-પજ્જવેહિં) ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી, અચ્ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી, અવધિદર્શનના પર્યાયોથી (છટ્ટાણવહ્ણિયે) છ સ્થાન પતિત છે (સે) અથ (દ્દણ્ણદ્દેણં) એ હેતુથી (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એવં વુચ્ચઈ) એમ કહેવાય છે (અસુરકુમારાણં અણ્ણતા પજ્જવા

વળગતા) અસુરકુમારોના અનન્ત પયાંય કહ્યા છે (एवं) એ રીતે (जहा) જેમ (नेरईया) નારક (जहा) જેવા (असुर कुमारा) અસુરકુમાર (तहा) એવા પ્રકારના (नागकुमारावि जाव थणियकुमारा) નાગકુમાર અને સ્તનિકુમાર પણ સમજવા.

ટીકાર્થ—હવે અસુરકુમાર વિગેરે લવનપતિયોની પ્રરૂપણા કરાય છે ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—અસુરકુમાર લવનપતિયોના અનન્ત પર્યાય કહેવાયેલા છે.

શ્રી ગૌતમ પૂછે છે—હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેલું છે કે અસુર કુમારોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન હેતુનું પ્રતિપાદન કરે છે—એક અસુરકુમાર બીજા અસુર કુમારથી દ્રવ્યાર્થિક નયથી તુલ્ય છે અર્થાત્ જીવ દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી અસુરકુમારોમાં પરસ્પર કોઈ અંતર નથી. પણ અવગાહના અર્થાત્ શરીરની ભાષાઈની અપેક્ષાએ કોઈ અસુરકુમાર કોઈ અસુરકુમારથી હીન હોય છે. તુલ્ય હોય છે. અગર તો અધિક હોય છે. અગર હીન હોય છે તો અસંખ્યાત ભાગ હીન હોય છે અગરતો સંખ્યાત ભાગ હીન હોય છે અથવા સંખ્યાતગુણ હીન હોય છે અથવા અસંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. અગર અધિક હોય છે તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે, સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે; સંખ્યાતગુણ અધિક હોય છે અથવા અસંખ્યાતગુણ અધિક હોય છે.

આયુ કર્મોના અનુભવ કરવો તે સ્થિતિ કહેવાય છે. એ સ્થિતિની અપેક્ષાએ એક અસુરકુમાર બીજા અસુરકુમારથી ચતુઃ સ્થાન પતિત હોય છે, તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ અસુરકુમાર કોઈ અન્ય અસુરકુમારની અપેક્ષાએ સ્થિતિમાં હીન હોય છે, કોઈ કોઈની બરાબર હોય છે, કોઈ કોઈનાથી અધિક હોય છે અગર હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ હીન થાય છે, અથવા સંખ્યાત ભાગ થાય છે અગર સંખ્યાતગુણ હીન થાય છે અથવા અસંખ્યાત ગુણ હીન બને છે. અગરતો અધિક હોયતો અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે અથવા સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે અથવા સંખ્યાતગુણ અધિક બને છે અગર અસંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે.

કૃષ્ણવર્ણુ પર્યાયોની અપેક્ષાએ કોઈ અસુરકુમાર કોઈનાથી હીન, તુલ્ય અગર અધિક બને છે. અગર હીન થાય છે તો અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન, અસંખ્યાત ગુણહીન, અથવા અનન્ત ગુણહીન થાય છે. જો અધિક થાય છે તો અનન્ત ભાગ અધિક,

અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક, અસંખ્યાત ગુણ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અનન્તગુણ અધિક હોય છે.

એ પ્રકારે નીલવર્ણ પર્યાયોથી, લોહિતવર્ણ પર્યાયોથી, હારિદ્રવર્ણ પર્યાયોથી શુકલવર્ણ પર્યાયોથી સુગન્ધ પર્યાયોથી, દુર્ગન્ધ પર્યાયોથી, તિક્ત રસ પર્યાયોથી, કટુક રસ પર્યાયોથી, કષાય રસ પર્યાયોથી, આમ્લરસ પર્યાયોથી, મધુર રસ પર્યાયોથી, કર્કશ સ્પર્શ પર્યાયોથી, મૃદુસ્પર્શ પર્યાયોથી, ગુરુસ્પર્શ પર્યાયોથી, લઘુસ્પર્શ પર્યાયોથી, શીતસ્પર્શ પર્યાયોથી, ઉષ્ણસ્પર્શ, પર્યાયોથી, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પર્યાયોથી, રૂક્ષ સ્પર્શ પર્યાયોથી તથા આભિનિ-ભોધિક જ્ઞાન પર્યાયોથી, શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી અવધિજ્ઞાન પર્યાયોથી મતિ અજ્ઞાનના પર્યાયોથી શ્રુત અજ્ઞાનના પર્યાયોથી, વિભંગ જ્ઞાનના પર્યાયોથી, ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી, અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી અને અવધિ દર્શનના પર્યાયોથી એક અસુરકુમાર બીજા અસુરકુમારથી ષટ્સ્થાન પતિત હીન અગર તો અધિક હોય છે. અગર હીન હોયતો અનન્ત લાગ હીન યા અસંખ્યાતલાગ હીન અગર સંખ્યાતલાગ હીન અથવા સંખ્યાતગુણહીન, અસંખ્યાતગુણહીન, અથવા અનન્તગુણ હીન થાય છે. કદાચિત્ અધિક હોય તો અનન્તલાગ અધિક અથવા અસંખ્યાત લાગ અધિક વા સંખ્યાત લાગ અધિક સંખ્યાત ગુણ અધિક અગર અસંખ્યાત ગુણ અધિક અગર અનન્તગુણ અધિક હોય છે.

ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એવું કહેલું છે કે અસુર કુમારોના અનન્ત પર્યાય છે. એ રીતે જેવી પહેલાં નારકોની પ્રરૂપણા કરેલી છે. અને આ અસુરકુમારોની પ્રરૂપણા કરેલી છે, એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઇને સ્તનિતકુમારો સુધી અર્થાત્ અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્રીપ કુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો, અને સ્તનિતકુમારોની પણ પ્રરૂપણા સમજી લેવી જોઈએ. આ બધાના અનન્તપર્યાય છે. આ બધા અસુરકુમાર પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, અવગ્રહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. કૃષ્ણ વર્ણ પર્યાયો, નીલવર્ણ પર્યાયો, લોહિતવર્ણ પર્યાયો, પીતવર્ણ પર્યાયો, શુકલવર્ણ પર્યાયો, સુરભિ-હુરભિ ગંધ પર્યાયો, તિક્ત રસ પર્યાયો, કટુક રસ પર્યાયો કષાય રસ પર્યાયો, આમ્લરસ પર્યાયો, મધુરરસ પર્યાયો કર્કશસ્પર્શ પર્યાયો મૃદુસ્પર્શ પર્યાયો, ગુરુસ્પર્શ પર્યાયો, લઘુસ્પર્શ પર્યાયો, શીતસ્પર્શ પર્યાયો, ઉષ્ણસ્પર્શ પર્યાયોથી, સ્નિગ્ધસ્પર્શ પર્યાયો. અને રૂક્ષસ્પર્શ પર્યાયોથી તથા

આભિનિષેધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શનના પર્યાયોથી પટસ્થાન પતિત હીના ધિક છે. એ હેતુએ નાગકુમાર આદિના અનન્ત પર્યાય છે ॥ ૩ ॥

પૃથ્વીકાયિકોં કે પર્યાયકા નિરૂપણ

પૃથ્વીકાયાદિકના પર્યાયોની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(પુઢવિકાઙ્ગિયાર્ણં મંતે ! કેવઙ્ગિયા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !

પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અળ્ણતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ણદ્દેણં મંતે ! ંવં વુચ્છઙ્ગિ પુઢવિકાઙ્ગિયાર્ણં અળ્ણતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે પૃથ્વીકાયિકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! પુઢવીકાઙ્ગિયાર્ણં પુઢવિકાઙ્ગિયાર્ણં દ્વવ્વદ્દઠયા ં તુલ્લે, પ્પસદ્દઠયા ં તુલ્લે) હે ગૌતમ ! એક પૃથ્વીકાયિક ળીળ પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહળ્ણદ્દઠયા ં સિય હીળે સિય તુલ્લે સિય અઢ્ઢમહિ ં અવગાહનાની અપેક્ષાએ સ્યાત્ હીન છે, સ્યાત્ તુલ્ય છે. સ્યાત્ અધિક છે (જઙ્ગિ હીળે) ળે હીન છે (અસંલ્લેજ્જઙ્ગિમાગ હીળે વા સંલ્લેજ્જઙ્ગિમાગહીળેવા સંલ્લેજ્જ ંુળ હીળે વા અસંલ્લેજ્જંુળ હીળે વા) અસંજ્જ્યાત ભાગ હીન છે અગર સંજ્જ્યાત ભાગ હીન છે અગર સંજ્જ્યાતંુળ હીન અથવા અસંજ્જ્યાતંુળ હીન છે અગર (અહ અઢ્ઢમહિ ં) ળે અધિક છે (અસંલ્લેજ્જમાગ અઢ્ઢમહિ વા, સંલ્લેજ્જમાગ અઢ્ઢમહિ વા, સંલ્લેજ્જંુળ અઢ્ઢમહિ વા, અસંલ્લેજ્જંુળ અઢ્ઢમહિ વા) અસંજ્જ્યાત ભાગ અધિક છે, સંજ્જ્યાતભાગ અધિક છે, સંજ્જ્યાતંુળ અધિક છે અગર અસંજ્જ્યાત ંુળ અધિક છે.

(ઠિઙ્ગિયાર્ણં તિદ્દઠાળવહિ ં) સ્થિતિથી ત્રિ સ્થાન પતિત છે (સિય હીળે સિય-તુલ્લે સિય અઢ્ઢમહિ ં) કદાચિત્ હીન; કદાચિત્ તુલ્ય, કદાચિત્ અધિક છે (જઙ્ગિ-હીળે અસંલ્લેજ્જમાગહીળે વા, સંલ્લેજ્જમાગહીળેવા, સંલ્લેજ્જંુળહીળે વા) અગર હીન છે તો અસંજ્જ્યાત ભાગહીન, સંજ્જ્યાત ભાગ હીન, અગર સંજ્જ્યાત ંુળ હીન છે (અહ અઢ્ઢમહિ ં) ળે અધિક છે (અસંલ્લેજ્જમાગ અઢ્ઢમહિ વા સંલ્લેજ્જમાગ અઢ્ઢમહિ વા, સંલ્લેજ્જંુળ અઢ્ઢમહિ વા) અસંજ્જ્યાત ભાગ અધિક, સંજ્જ્યાત ભાગ અધિક અગર સંજ્જ્યાત ંુળ અધિક છે (વળ્ણેહિં) વળ્ણોથી (મંવેહિં) ગંધથી (રસેહિં) રસોથી (ફાસેહિં) સ્પર્શોથી (મઙ્ગિઅળ્ણાળ પજ્જવેહિં) મત્યજ્ઞાનના પર્યાયોથી (સુઅળ્ણાળ પજ્જવેહિં) શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી (અચ્ચક્ષુદંસળ્ણપજ્જવેહિં) અચ્ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી (છટ્ટાળવહિ ં) ષટસ્થાન પતિત છે.

(આડકાઈયાળં મંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પળ્ળત્તા ?) ભગવન્ અપ્પકાયિકેના ક્કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ળત્તા) ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ળટ્ટેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-આડકાઈયાળં અળંતા પજ્જવા પળ્ળત્તા) ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહ્યું છે કે અપ્પકાયિકેના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ? (ગોયમા !)હે ગૌતમ ! (આડકાઈએ આડકાઈયસ્સ દઁવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) અપ્પકાયિક ખીન્ન અપ્પકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુદય છે (પએસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તુદય છે (ઓગાહ્ણટ્ઠયાએ ચ્ચટ્ઠાળવહિએ) અવગાહ્ણનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે (ઠિઈએ તિટ્ઠાળવહિએ) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે (વળ્ળગંધરસાફાસ મઈઅળ્ળાળ સુયઅળ્ળાળ અચ્ચક્કલુદંસળપજ્જવેહિં ચ્ચટ્ઠાળવહિએ) વણ્ણુ ગન્ધ, રસ, સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, અચ્ચક્કુદર્શનના પર્યાયોથી પટ્ઠસ્થાન પતિત છે

(તેડકાઈયાળં પુચ્છા ?) તેજ્જકાયિકેના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ળટ્ટેળં મંતે ! એવં

તુચ્છાઈ તેઝકાઈયાણં અણંતા, પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) લગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે તેજસ્કાયિકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તેઝકાઈઈ તેઝકાઈયસ્સ દ્વ્વટ્ઠયાઈ તુલ્લે) એક તેજસ્કાયિક બીજા તેજસ્કાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. (પણ્ણટ્ઠયાઈ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ઠયાઈ ચ્ચટ્ઠાણવહ્ણિઈ) અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈઈ ત્તિટ્ઠાણવહ્ણિઈ) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે (વળ્ણ ગંધ રસ ફાસ મહ્ણ અળ્ણાણ સુયઅળ્ણાણ અચ્ચક્કુદ્દંસણ પજ્જવેહ્ણિં ય છટ્ઠાણવહ્ણિઈ) વર્ણુ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-મત્યજ્ઞાન; શ્રુતાજ્ઞાન અચ્ચક્કુદ્દર્શન પર્યાયોથી પટ્ઠસ્થાન પતિત છે

(વાઝકાઈયાણં પુચ્છા ?) વાયુકાયિકોના વિષયમા પ્રશ્ન (ગોયમા !) ગૌતમ ! (અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ણટ્ઠેણં મંતે !) એવં તુચ્છાઈ વાઝકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) લગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે વાયુકાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! વાઝકાઈઈ વાઝકાઈયસ્સ) ગૌતમ ? વાયુકાયિક બીજા વાયુકાયિકથી (દ્વ્વટ્ઠયાઈ તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણ્ણટ્ઠયાઈ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ઠયાઈ ચ્ચટ્ઠાણવહ્ણિઈ) અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વળ્ણ ગંધ રસ ફાસ મહ્ણઅળ્ણાણ સુય અળ્ણાણ અચ્ચક્કુદ્દંસણ પજ્જવેહ્ણિં છટ્ઠાણવહ્ણિઈ) વર્ણુ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન-અચ્ચક્કુદ્દર્શનના પર્યાયોથી પટ્ઠસ્થાન પતિત છે

(વળ્ણસ્સહ્ કાઈયાણં પુચ્છા ?) વનસ્પતિકાયિકોના વિષયમાં પ્રશ્ન (ગોયમા !) અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ણટ્ઠેણં મંતે !) હે લગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે વનસ્પતિકાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! વળ્ણસ્સહ્કાઈઈ વળ્ણસ્સહ્કાઈયસ્સ) ગૌતમ ! એક વનસ્પતિકાયિક બીજા વનસ્પતિકાયિકથી (દ્વ્વટ્ઠયાઈ તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે.

(પણ્ણટ્ઠયાઈ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ઠયાઈ ચ્ચટ્ઠાણવહ્ણિઈ) અવગાહ્ણનાથી અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈઈ ત્તિટ્ઠાણવહ્ણિઈ) સ્થિતિથી ત્રણ સ્થાન પતિત છે (વળ્ણ ગંધ રસ ફાસ મહ્ણઅળ્ણાણ સુયઅળ્ણાણ અચ્ચક્કુદ્દંસણ પજ્જવેહ્ણિં ય) વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, અને અચ્ચક્કુદ્દર્શનના પર્યાયોથી (છટ્ઠાણવહ્ણિઈ) છ સ્થાન પતિત છે (સે ઈણ્ણટ્ઠેણં ગોયમા !) એવં તુચ્છાઈ વળ્ણસ્સહ્કાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! એ હેતુએ એમ કહેવાય છે કે વનસ્પતિકાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે

ટીકાર્થ-હવે પૃથ્વીકાયિક આદિના પર્યાયોતું નિરૂપણ કરાય છે-શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે લગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવોના કેટલા પર્યાય કહેવાયેલા છે ? શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી કારણ પૂછે છે-લગવન્ ! કયા કારણથી એમ કહેવાય છે કે પૃથ્વીકાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! એક પૃથ્વીકાયિક બીજા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ કોઈ કોઈનાથી અધિક કે કોઈ કોઈનાથી તુલ્ય છે, અગર હીન છે તો અસંખ્યાત ભાગહીન અગર સંખ્યાત ભાગ હીન યા સંખ્યાત ગુણુ હીન અથવા અસંખ્યાતગુણુ હીન છે. અને જો અધિક છે તો કોઈ કોઈનાથી અસંખ્યાત ભાગ અધિક છે, કોઈ કોઈનાથી સંખ્યાત ભાગ અધિક છે, કોઈ કોઈનાથી સંખ્યાતગુણુ અધિક છે અને કોઈ કોઈનાથી અસંખ્યાતગુણુ અધિક છે. એ પ્રકારે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત હીનાધિકતા છે. જો કે પૃથ્વીકાયિક જીવોની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ જ થાય છે. કિન્તુ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગના પણ અસંખ્યાત ભેદ છે. તેથીજ પૂર્વોક્ત હીનાધિકતાના થવામાં કોઈ વિરોધ હોતો નથી.

સ્થિતિની દૃષ્ટિએ પૃથ્વીકાયિક જીવ ત્રિસ્થાન પતિત છે. તાત્પર્ય એ છે કે બધા પૃથ્વીકાયિકોની સ્થિતિ સમાન નથી હોતી. કોઈ કોઈનાથી હીન, કોઈ કોઈના તુલ્ય, અને કોઈ કોઈનાથી અધિક સ્થિતિવાળા હોય છે. જે સ્થિતિની દૃષ્ટિથી હીન છે તે અગરતો અસંખ્યાત ભાગહીન હોય છે અગર સંખ્યાત ભાગ હીન હોય છે. અગર સંખ્યાત ગુણુ હીન હોય છે. એ રીતે ત્રિસ્થાન પતિત હીનતા સમજવી. જોઈએ. જો સ્થિતિની દૃષ્ટિએ અધિક છે તે કોઈનાથી અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે અગર સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે અથવા સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે એ પ્રકારે અધિકતા પણ ત્રિસ્થાન પતિત છે. તેમની સ્થિતિમા ચતુઃસ્થાન પતિત હીનાધિકતા નથી થતી કેમકે અસંખ્યાત ગુણુહાનિ અને અસંખ્યાત ગુણુ વૃદ્ધિનો અહીં સંભવ નથી. એનું કારણુ આ છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિની સર્વ જઘન્ય આયુષ્ય ક્ષુદ્ધલક ભવ ગ્રહણુ પરિમિત છે. ક્ષુદ્ધલક ભવનું પરિમાણુ બસો છપ્પન આવલીનું ફક્ત છે. બે ઘડીનું એક મુહૂર્ત થાય છે અને એ એક મુહૂર્તમાં પાંસઠ હજાર પાંચસો છત્રીસ ભવ થાય છે કલ્પું પણ છે—

નિયમથી બસો છપ્પન આવલિકાનો એક ક્ષુદ્ધલક ભવ થાય છે અને એક

મુદૂર્તમાં પાંસઠ હબર છત્રીસ ક્ષુલ્લક ભવ થાય છે. આ કથન સૂક્ષ્મ નિગોદની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ.

પૃથ્વીકાયિક આદિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ સંખ્યાત વર્ષની જ હોય છે, તેથી જ અસંખ્યાત ગુણાહીન અગર વૃદ્ધિ અર્થાત્ ન્યૂનાધિકતા થઈ શકતી નથી. રહિગયો સંખ્યાતભાગ, અક્ષંખ્યાતભાગ અને સંખ્યાતગુણા વૃદ્ધિ હાનિ તે આ પ્રકારે છે. એક પૃથ્વીકાયિકની સ્થિતિ પરિપૂર્ણ બાવીસ હબર વર્ષની છે અને બીજાની એક સમય ઓછા બાવીસ હબર વર્ષની. તેમનામાંથી પરિપૂર્ણ બાવીસ હબર વર્ષની સ્થિતિવાળાની અપેક્ષાએ એક સમય ઓછા બાવીસ વર્ષની સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત ભાગ હીન કહેવાશે અને બીજો તેનાથી અસંખ્યાત ભાગ અધિક કહેવાશે. એ પ્રકારે એકની પરિપૂર્ણ બાવીસ હબરની સ્થિતિ છે અને બીજાની અંતર્મુદૂર્ત આદિ ઓછા બાવીસ હબર વર્ષના અહીં અંતર્મુદૂર્ત આદિ બાવીસ હબર વર્ષનો સંખ્યાતમો ભાગ છે, તેથી જ પૂર્ણ બાવીસ હબર વર્ષની સ્થિતિવાળાઓની અપેક્ષાએ અંતર્મુદૂર્ત ઓછા બાવીસ હબર વર્ષવાળા સંખ્યાત ભાગ હીન છે અને તેની અપેક્ષાએ પૂર્ણ બાવીસ હબર વર્ષની સ્થિતિવાળા સંખ્યાત ભાગ અધિક છે. એ રીતે એક પૃથ્વીકાયિકની બાવીસ હબર વર્ષની સ્થિતિ છે અને બીજાની અંતર્મુદૂર્ત, એક માસની, એક વર્ષની અથવા એક હબર વર્ષની સ્થિતિ છે. અંતર્મુદૂર્ત આદિ કોઈ નિયત સંખ્યાથી ગુણાકાર કરવાથી બાવીસ હબર વર્ષની સંખ્યા થાય છે, તેથી જ અંતર્મુદૂર્ત આદિની આયુષ્યવાળા પૃથ્વીકાયિક પૂર્ણ બાવીસ હબર વર્ષની સ્થિતિવાળાની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગુણાહીન છે અને એની અપેક્ષાએ બાવીસ હબર વર્ષની સ્થિતિવાળા સંખ્યાતગુણા અધિક છે.

એજ રીતે અપ્કાયિક આદિ ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્ત જીવોની પોતપોતાની સ્થિતિના અનુસાર ત્રિસ્થાન પતિત સમજી લેવા જોઈએ.

પરન્તુ પૃથ્વીકાયિક જીવ બીજા કોઈ પૃથ્વીકાયિકની અપેક્ષાએ વર્ણ ગંધ રસ અને સ્પર્શ પર્યાયોની અપેક્ષાએ તથા મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન તથા અચક્ષુ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત સમજવા જોઈએ. તેથીજ કોઈ પૃથ્વીકાયિકની અપેક્ષાએ અનન્ત ભાગ હીન અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન સંખ્યાત ગુણુ અધિક અસંખ્યાતગુણુ અધિક અને અનન્તગુણુ અધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવાન્ અપ્કાયિકોના પર્યાય કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હૈ ગૌતમ ! અપ્કાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમ ! કારણુ પૂછતાં પ્રશ્ન કરે છે—ભગવાન્ ! કયા કારણુસર એમ કહેવાય છે કે અપ્કાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ હેતુનું પ્રતિપાદન કરે છે—ગૌતમ ! એક અષ્કાયિક બીજા અષ્કાયિકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે. કિન્તુ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. એક અષ્કાયિક બીજા અષ્કાયિકથી અસંખ્યાત ભાગહીન થાય છે અગર સંખ્યાત ભાગહીન થાય છે. સંખ્યાતગુણા અધિક થાય છે અથવા અસંખ્યાતગુણા અધિક થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ એક અષ્કાયિક બીજા અષ્કાયિકથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતભાગ હીન અગર સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. અથવા અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક અગર સંખ્યાતગુણ અધિક હોય છે. કિન્તુ વર્ણુ ગંધ, રસ, સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયેથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાતભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન સંખ્યાતગુણહીન. અસંખ્યાત ગુણહીન અથવા અનન્તગુણ હીન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! તેજસ્કાયિકોના કેટલા પર્યાય છે ?
શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી એનું કારણ પૂછે છે ભગવન્ અનન્તપર્યાય હોવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—ગૌતમ ! એક તેજસ્કાયિક બીજા તેજસ્કાયિકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ સમાન છે અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ સમાન છે કિન્તુ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ એક તેજસ્કાયિક બીજા તેજસ્કાયિકની અપેક્ષાએ અવગાહના અર્થાત્ શરીરની ઉંચાઈમાં અગર હીન બને છે તો અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણ હીન થાય છે અને જો અધિક થાય છે તો ચતુઃસ્થાન પતિત અધિક થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન થાય છે, અગર અસંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાત ભાગ અધિક અગર સંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે.

વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોની અપેક્ષાએ એક તેજસ્કાયિક બીજા તેજસ્કાયિકની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત બને છે. અર્થાત્ અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન,

સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાત ગુણુહીન અગર અનન્ત ગુણુ હીન થાય છે. એ કારણે તેજસ્કાયિકોના પર્યાય અનન્ત કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-લગવન્ ! વાયુકાયિકોના પર્યાય કેટલા કહ્યા છે ?

શ્રી લગવાન્-ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-લગવન્ કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે વાયુકાયિકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી લગવાન્-ગૌતમ ! એક વાયુકાયિક બીજા વાયુકાયિકની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય બને છે. પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ તેમનામાં તુલ્યતા હોતી નથી. એક વાયુકાયિક બીજા વાયુકાયિકથી ચતુઃસ્થાન પતિત હીન અગર અધિક બને છે. અગર હીન છે તો અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન બને છે. જો અધિક છે તો અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક અગર સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે.

એક વાયુકાયિક બીજા વાયુકાયિકથી સ્થિતિથી અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત બને છે, અર્થાત્ જો હીન બને છે તો અસંખ્યાત લાગહીન સંખ્યાતલાગ હીન સંખ્યાત ગુણુહીન, થાય છે અધિક બને છે તો અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક અગર સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે.

એક વાયુકાયિક બીજા વાયુકાયિકથી વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, મત્સ્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત હીન અગર અધિક થાય છે, અર્થાત્ અનન્તલાગ હીન, અસંખ્યાત લાગહીન સંખ્યાત લાગહીન સંખ્યાતગુણુ હીન, અસંખ્યાતગુણુ હીન, અગર અનન્ત ગુણુહીન થાય છે અને જે અધિક છે તે આજ રીતે અધિક થાય છે. એ કારણે વાયુકાયિકોનાઅનન્તપર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-લગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી લગવાન્-ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-લગવન્ કયા હેતુથી વનસ્પતિકાયિકોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી લગવાન્-ગૌતમ ! એક વનસ્પતિકાયિક બીજા વનસ્પતિકાયિકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, પણ શરીરની ઊંચાઈ રૂપ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ કોઈ કોઈની અપે-

ક્ષાએ અસંખ્યાત ભાગહીન થાય છે, કોઈ કોઈનાથી સંખ્યાત ભાગહીન થાય છે, કોઈ કોઈનાથી સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. તો કોઈ કોઈનાથી અસંખ્યાત ગુણુહીન બને છે. જો અધિક થાય તો કોઈ કોઈનાથી અસંખ્યાત ભાગ અધિક થાય છે, સંખ્યાત ભાગ અધિક થાય છે, સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે અગર અસંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે

આયુ, કર્મના અનુભવ રૂપ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત બને છે. અર્થાત્ અસંખ્યાતભાગ હીન સંખ્યાતભાગ હીન અગર સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક અગર સંખ્યાતગુણુ અધિક થાય છે.

વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોની અપેક્ષાએ પદ્સ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક વનસ્પતિકાયિક બીજા વનસ્પતિકાયિકની અપેક્ષાએ વર્ણુ આદિ પર્યાયોની દૃષ્ટિએ અનન્ત ભાગહીન અસંખ્યાતભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાત ગુણુ હીન અગર અનન્ત ગુણુહીન થાય છે અને જો અધિક થાય તો અનન્ત ભાગ અધિક, અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક અસંખ્યાતગુણુ અધિક અથવા અનન્તગુણુ અધિક હોય છે. એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે વનસ્પતિ કાયિક જીવોના અનન્ત પર્યાય છે ॥ ૪ ॥

દ્વીન્દ્રિયાદિકોં કે પર્યાય કા નિરૂપણ

દ્વીન્દ્રિયાદિ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(વેદંદિયાણં પુચ્છા) દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રશ્ન તેમના પર્યાય કેટલા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (સે કેણટ્ટેણ મંતે ! एवं बुच्चइ वेदंदिद्याणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે

એમ કહેવાય છે કે ક્ષીન્દ્રયોનાં અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! વેઈંદિય વેઈંદિયસ્સ દવ્યદ્વાયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! ક્ષીન્દ્રય ક્ષીન્દ્રયથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસદ્વાયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણદ્વાયાણ, સિય હીણે સિય તુલ્લે સિય-અઢ્મહિણ) અવગાહ્ણનાથી સ્યાત્ હીન, સ્યાત્ તુલ્ય, સ્યાત્ અધિક અને છે (જઈ હીણે) ને હીન છે તો (અસંલેજ્જઈમાગહીણેવા) અસંખ્યાત ભાગ હીન થાય છે (સંલેજ્જઈ માગહીણે વા) સંખ્યાત ભાગ હીન અને છે (સંલેજ્જઈ ગુણહીણે વા) અગર સંખ્યાત-ગુણુ હીન થાય છે (અસંલેજ્જઈ ગુણહીણે વા) અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે (અહ અઢ્મહિણ) અગર અધિક થાય છે (અસંલેજ્જઈ માગ અઢ્મહિણ વા) અસંખ્યાત ભાગઅધિક થાય છે (સંલેજ્જઈ માગ અઢ્મહિણ વા) સંખ્યાતભાગ અધિક થાય છે (સંલેજ્જઈ ગુણ અઢ્મહિણ વા) સંખ્યાતગુણુ અધિક અને છે (અસંલેજ્જઈ ગુણમઢ્મહિણ વા) અથવા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અને છે

(ટિઈણ તિટ્ઠાણવહિણ) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે (વણ્ણ ગંધરસ-ફાસ આમ્મિણિવોહિયાણ સુચણાણ મઈઅણ્ણાણ સુચઅણ્ણાણ અચક્કુદંસણ પજ્જ વેઈંદિયા) વર્ણુ ગંધ રસ સ્પર્શ, આભિનિઓધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન, અચક્કુદર્શન પર્યાયોથી (છટ્ઠાણ વહિણ) ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે

(એવં તેઈંદિયાવિ) એ પ્રકારે ત્રીન્દ્રય પણુ (એવં ચરિંદિયા વિ) એ રીતે ચતુરિન્દ્રય પણુ (નવરં) વિશેષતા એકે (દો દંસણા ચક્કુદંસણં અચક્કુદંસણં) દર્શન એ-અચક્કુદર્શન અને અચક્કુદર્શન

(પંચિંદિયા તિરિક્કલ્લજોણિયાણં પજ્જવા) પંચેન્દ્રય તિર્યાચોના પર્યાય (જહા ણેરઈયાણં) નારકોના સમાન (તહા માણિયઠ્ઠવા) તેવાજ કહેવા નેઈંએ

(મણુસ્સાણં મંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે વેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) કઈ અપેક્ષાએ ભગવન્ ! એમ કહેવાય છે કે મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !)

હે ગૌતમ ! (મળૂસે મળૂસસ દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) મનુષ્ય મનુષ્યથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય છે, (ઓગાહનટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિંદ્રએ ચડટ્ટાણવડિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વળ્ણગંધરસફાસ આભિણિબોહિયનાળ સુચળાળ ઓહિનાળ મળપજ્જવનાળપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ) વર્ણુ ગંધ રસ, સ્પર્શ, આભિણિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (કેવલળાળપજ્જવેહિં તુલ્લે) કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (તિંહિં અળ્ણાળેહિં છટ્ટાણવડિએ) ત્રણુ અજ્ઞાન ત્રણુ દર્શનથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (કેવલદંસળપજ્જવેહિં તુલ્લે) કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે

(વાળમંતરા ઓગાળટ્ટયાએ ઠિંદ્રએ ચડટ્ટાણવડિયા) વાનવ્યન્તર દેવ અવગાહના અને સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વળ્ણાહિં છટ્ટાણવડિયા) વર્ણુ આદિના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત છે (જોહસિયા વેમાળિયા વિ ઇવં ચેવ) ન્યેતિષ્ક, અને વૈમાનિક પણ એજ પ્રકારે (નવરં ઠિંદ્રએ તિટ્ટાણવડિયા) વિશેષતા એ છે કે સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે

ટીકાર્થ—હવે ક્ષીન્દ્રિય આદિ જીવોના પર્યાયની પ્રરૂપણા કરાય છે સર્વ પ્રથમ ક્ષીન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પૃચ્છા કરાઈ છે કે ભગવન્ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ક્ષીન્દ્રિયના અનન્ત પર્યાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે—કયા કારણે એમ કહે છે કે ક્ષીન્દ્રિયોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! એક ક્ષીન્દ્રિય જીવખીજ ક્ષીન્દ્રિય જીવથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે અર્થાત્ બધા ક્ષીન્દ્રિય જીવ સમાન રૂપથી એક એક જીવ દ્રવ્ય છે. એ પ્રકારે દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તેમનામાં વિશેષતા નથી. પ્રદેશોની દૃષ્ટિ એ પણ ક્ષીન્દ્રિય ક્ષીન્દ્રિયમા કોઈ વિશેષતા છે નહિ. બધા સમાન સંખ્યાત પ્રદેશી છે. પરન્તુ અવગાહના અર્થાત્ શરીરની ઊંચાઈ બધાની સરખી નથી હોતી. કોઈ કોઈનાથી હીન હોય છે, કોઈ કોઈનાથી તુલ્ય હોય છે, અને કોઈ કોઈનાથી અધિક હોય છે. જો હીન હોય તો અસંખ્યાતભાગ હીન બને છે. સંખ્યાતભાગ હીન બને છે, સંખ્યાતગુણ હીન થાય છે, અથવા અસંખ્યાત ગુણ હીન હોય છે. અગર અધિક હોય છે તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે, સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે, સંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક ક્ષીન્દ્રિય ખીજ ક્ષીન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સ્થિતિની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત ભાગહીન થાય છે સંખ્યાત ભાગ હીન થાય છે અથવા અસંખ્યાત ગુણ હીન થાય છે અને જો

અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણ અધિક બને છે.

વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આભિનિષેધાધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને ચક્ષુદર્શનના પર્યાયથી છ સ્થાન પતિત બને છે અર્થાત્ એક દ્વીન્દ્રિય બીજા દ્વીન્દ્રિયથી અનન્ત ભાગ હીન, અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ગુણ હીન, અસંખ્યાત ગુણ હીન અથવા અનન્ત ગુણ હીન થાય છે. એજ પ્રકારે અધિક પણ સમજી લેવા.

આ રીતે દ્વીન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. ચતુરિન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પણ એમ જ કહેવું જોઈએ. પરન્તુ ચતુરિન્દ્રિયમાં ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન એમ બે દર્શન કહેવા જોઈએ, કેમકે તેમનામાં ચક્ષુ દર્શન પણ મળી આવે છે. પંચેન્દ્રિય તિર્થચોના પર્યાય નારક જીવોના સમાન કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—શા કારણે ભગવન્ કહેવાય છે કે મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યથી, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે, પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય નથી હોતા—ચતુઃસ્થાન પતિત હોય છે. અગર એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યથી હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન અગર અસંખ્યાત ગુણ હીન હોય છે, અને જો અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે.

એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યથી સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત હીન અગર અધિક હોય છે. અગર હીન હોય છે તો અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણ હીન અથવા અસંખ્યાત ગુણહીન બને છે. અગર અધિક હોય છે તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે.

વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આભિનિષેધાધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન. અને મનઃપર્યાવજ્ઞાનના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત થાય છે, કેવલજ્ઞાનના પર્યાયોથી

તુલ્ય હોય છે. ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શનો અર્થાત્ ચક્ષુ દર્શન, અચક્ષુ-દર્શન અને અવધિ દર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે અને કેવલ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે પાંચ જ્ઞાનોમાંથી ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન અને ચાર દર્શનોમાંથી ત્રણ દર્શન ક્ષાયોપશામિક છે. તેઓ જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણના ક્ષયોપશામથી ઉત્પન્ન થાય છે, પણ બધા મનુષ્યોનો ક્ષયોપશામ સમાન નથી હોતો. ક્ષયોપશામમાં તરતમતાનેલઈને અનન્ત ભેદ થાય છે. તેથીજ તેમના પર્યાય ષટસ્થાન પતિત કહેલા છે. પણ કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન ક્ષાયિક છે. તેઓ જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ કુર્મોની સાથે સર્વથા ક્ષીણ થવાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથીજ તેમનામાં કોઈ પણ પ્રકારનું હીનાધિક પણું નથી થતું.

જેમ એક મનુષ્યનું કેવલજ્ઞાન તેવુંજ બીજા બધાનું જેવું એકનું કેવલ દર્શન તેવું જ બધાનું એ કારણે અહીં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના પર્યાય તુલ્ય કહ્યા છે.

વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આદિની અપેક્ષાએ જ્યારે એક મનુષ્ય એક મનુષ્યથી હીન વિવક્ષિત કરાય છે તો અનન્તભાગ હીન, અસંખ્યાત ભાગહીન. સંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ગુણહીન, અસંખ્યાત ગુણહીન, અથવા અનન્ત ગુણહીન થાય છે. જે અધિક વિવક્ષિત કરાય છે તો અનન્ત ભાગ અધિક અસંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક, અસંખ્યાતગુણ અધિક અને અનન્તગુણ અધિક હોય છે.

વાનવ્યન્તર દેવ અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. તેથી જ જ્યારે એક વાનવ્યન્તર બીજા વાનવ્યન્તરથી હીન વિવક્ષિત કરાય તો તે અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે. જ્યારે અધિક વિવક્ષિત કરાય છે તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે. એક વાનવ્યન્તર બીજા વાનવ્યન્તરથી વર્ણ આદિની દૃષ્ટિએ ષટસ્થાન પતિત હીનાધિક થાય છે. અર્થાત્ એક બીજાથી જે હીન વિવક્ષિત કરાય તો અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણ હીન, અસંખ્યાત ગુણહીન, અથવા અનન્ત ગુણહીન હોય છે અને જે અધિક હોયતો અનન્તભાગ અધિક, અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાતગુણ અધિક અસંખ્યાતગુણ અધિક અથવા અનન્તગુણ અધિક બને છે. એજ પ્રકારે નવ ઉપયોગમાં પણ ષટસ્થાન પતિત કહી દેવા જોઈએ.

જ્યોતિષક દેવોના પિષયમાં પણ આજ રીતે કહેવું જોઈએ. વૈમાનિક દેવોના સમ્બન્ધમાં પણ આમજ સમજવું જોઈએ. તેઓ પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ

ચતુઃસ્થાન પતિત અને વર્ણુ આદિની દૃષ્ટિએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે આ જ્યોતિષક અને વૈમાનિકદેવ સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત હીનાધિક છે. અગર એકને બીજાથી હીન વિવક્ષિત કરાય તો તે અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન અગર સંખ્યાત ગુણુ હીન થાય છે અગર અધિક વિવક્ષિત કરાય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની સ્થિતિ અધિકથી અધિક ત્રણુ પદ્યોપમની કહેલી છે. પદ્યોપમ અસંખ્યાત હબ્દર વર્ષોનો હોય છે. તેથી તેમાં અસંખ્યાત ગણી વૃદ્ધિ અને હાનિનો સંભવ હોવાથી તેને ચતુઃ સ્થાન પતિત કહેલ છે. એ પ્રકારે વાનવ્યન્તરોની જઘન્ય દશ હબ્દર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્યોપમની સ્થિતિ હોય છે, તેથી તે પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થઈ શકે છે. પણ જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિમાં ત્રિસ્થાન પતિત હીનાધિકતા થાય છે. કેમકે જ્યોતિષકોની જઘન્ય પદ્યોપમના આઠમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષ અધિક પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, તેથીજ તેમાં અસંખ્યાત ગુણુ હાનિવૃદ્ધિનો સંભવ નથી. વૈમાનિકોની જઘન્ય પદ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરની સ્થિતિ છે. સાગરોપમ દસ કોડાકોડી પદ્યોપમનો હોય છે, તેથી અહીં પણ અસંખ્યાત ગુણી હાનિ-વૃદ્ધિનો સંભવ છે નહીં આ પ્રકારે જ્યોતિષક અને વૈમાનિકદેવ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત હીનાધિક જ બને છે. ॥ ૫ ॥

જઘન્ય અવગાહનાવાલે નૈરચિકિં કે પર્યાયકા નિરૂપણ

નૈરચિક પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જહ્ણોગાહ્ણગાણં મંતે ! નૈરચ્યાણં કેવચ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા નૈરચિકોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્તપર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ—જહ્ણોગાહ્ણગાણં નૈરચ્યાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહના વાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોચમા ! જહ્ણોગાણં નૈરચ્યાણં જહ્ણોગાહ્ણસ્સ નૈરચ્યાણં દવ્વદ્દયાણં તુલ્લે) હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકે બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકથી, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણ્ણદ્દયાણં તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણદ્દયાણં તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય છે (ઠિઈણં ચડ્દાણવહિણં) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણ ગંધ, રસ—ફાસ પજ્જવેહિં) વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (તિહિં નાણેહિં) ત્રણુ જ્ઞાનોથી (તિહિં અણ્ણાણેહિં)

ત્રણ અજ્ઞાનોથી (તિહિં દંસણેહિં) ત્રણ દર્શનોથી (છટ્ટાણવડિણ) છ સ્થાન પતિત છે.

(ઝકોસોગાહણગણં મંતે ! નેરડ્યાણં કેવડ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકોના હે ભગવન્ ! કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-ઝકોસોગાહણગણં નેરડ્યાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! કઈ અપેક્ષાએ એમ કહ્યું છે કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઝકોસોગાહણ નેરડ્યાણં ઝકોસોગાહણસ્સ નેરડ્યાણં દવ્વટ્ટયાણં તુલ્લે) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણ્ણસટ્ટયાણં તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણટ્ટયાણં તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય છે. (ઠિઈણં સિય હીણે સિય તુલ્લે. સિય અબ્બહિણં) સ્થિતિથી સ્યાત્ હીન, સ્યાત્ તુલ્ય, સ્યાત્ અધિક છે. (જઈ હીણે અસં- સ્ખિજ્જ ભાગહીણે વા સંસ્ખિજ્જ ભાગ હીણે વા) બે હીન છે તો અસંખ્યાત ભાગ હીન અથવા સંખ્યાતભાગ હીન હોય છે (અહ અબ્બહિણં અસંસ્ખિજ્જ ભાગ અબ્બહિણં વા સંસ્ખિજ્જ ભાગ અબ્બહિણં વા) બે અધિક છે તો અસંખ્યાતભાગ અધિક અગર સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે. (વણ્ણ, ગંધ, રસ, ફાસ, પજ્જવેહિં) વર્ણુ ગંધ રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (તિહિં ણાણેહિં) ત્રણ જ્ઞાનોથી (તિહિં અણ્ણાણેહિં) ત્રણ અજ્ઞાનોથી (તિહિં દંસણેહિં) ત્રણ દર્શનોથી (છટ્ટાણવડિણ) છ સ્થાન પતિત બને છે (અજહણ્ણમણુકોસોગાહણગણં નેરડ્યાણં કેવડ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) મધ્યમ અવ- ગાહનાવાળા નારકોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ! (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ અજહણ્ણ- મણુકોસોગાહણગણં નેરડ્યાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) ભગવન્ ! શા કરણે એવું કહ્યું છે કે મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અજહણ્ણમણુકોસોગાહણ નેરડ્યાણં અજહણ્ણમણુ- કોસોગાહણસ્સ નેરડ્યાણં દવ્વટ્ટયાણં તુલ્લે) મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારક અવગાહનાવાળા નારક મધ્યમ ખીન્દા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય

છે. (પણસદૃયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણદૃયાણ સિણ હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અઢમહિણ) અવગાહનાની અપેક્ષાએ એ સ્યાત્ હીન, સ્યાત્ તુલ્ય, સ્યાત્ અધિક થાય છે (જહ્ હીણે અસંસ્વિજ્જમગ હીણે વા સંસ્વિજ્જમગહીણે વા સંસ્વિજ્જગુણ હીણે, વા અસંસ્વિજ્જગુણહીણે વા) અગર હીન છે તો અસંખ્યાતભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અગર અસંખ્યાત ગુણુહીન બને છે (અહ અઢમહિણ અસંસ્વિજ્જમગમઢમહિણ વા સંસ્વિજ્જમગ મઢમહિણ વા સંસ્વિજ્જગુણમઢમહિણ વા અસંસ્વિજ્જગુણમઢમહિણ વા) અગર અધિક છે તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક છે. (ઠિહ્ણે સિય હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અઢમહિણ) સ્થિતિથી સ્યાત્ હીન, સ્યાત્ તુલ્ય, સ્યાત્ અધિક છે (જહ્ હીણે) બે હીન છે (અસંસ્વિજ્જ મગહીણે વા, સંસ્વિજ્જમગહીણે વા, સંસ્વિજ્જગુણહીણે વા અસંસ્વિજ્જગુણહીણે વા) અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અગર અસંખ્યાત ગુણુહીન છે (અહ અઢમહિણ) અગર અધિક છે. (અસંસ્વિજ્જમગ અઢમહિણ વા સંસ્વિજ્જમગમઢમહિણ વા, સંસ્વિજ્જગુણ અઢમહિણ વા અસંસ્વિજ્જગુણ અઢમહિણ વા) અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણુ અધિક અગર અસંખ્યાત ગુણુ અધિક છે.

(વણ્ણ, ગંધ રસ, ફાસ, પજ્જવેહિં) વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (તિહિં નાણેહિં) ત્રણુ જ્ઞાનોથી (તિહિં અણ્ણાણેહિં) ત્રણુ અજ્ઞાનોથી (તિહિં ઢંસણેહિં) ત્રણુ દર્શનોથી (હ્હટ્ઠાણવહિણ) પટસ્થાન પતિત છે (સે ણણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ્હ - અજહ્હણમણુક્કોસોગાહ્હણાણં નેરહ્હયાણં અણંતા પજ્જવા) એ કારણુથી હે ગૌતમ ! એમ કહ્હું છે કે મધ્યમ અવગાહનાના નારકોના અનન્ત પર્યાય છે. (જહ્હણઠિહ્હયાણં મંતે ! નેરહ્હયાણં કેવહ્હયા પજ્જવા પણ્ણત્તા) ભગવન્ ! જઘન્યસ્થિતિવાળા નારકોના કેટલા પર્યાયો છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) અનન્ત પર્યાય છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ્હ-જહ્હણઠિહ્હયાણં નેરહ્હયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) કયા કારણુ હે ભગવન્ ! એમ કહ્હું છે કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકોના અનન્તપર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્હણઠિહ્હ નેરહ્હયાણં જહ્હણઠિહ્હયસ્સ નેરહ્હયાણં દવ્વદૃયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારક જઘન્ય સ્થિતિવાળા બીજા નારકથી દ્રબ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણદૃયાણ ચહ્હટ્ઠાણવહિણ) અવગાહનાની અપેક્ષાએ અતુ:સ્થાન પતિત છે. (ઠિહ્ણે તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય છે (વણ્ણ-ગંધ-રસ-ફાસ પજ્જવેહિં) વર્ણુ ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (તિહિં નાણેહિં) ત્રણુ જ્ઞાનોથી (તિહિં અણ્ણાણેહિં) ત્રણુ અજ્ઞાનોથી (તિહિં ઢંસણેહિં) ત્રણુ દર્શનોથી (હ્હટ્ઠાણ વહિણ) પટસ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસઠિહ્હયાણં વિ) એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (અજહ્હણ મણુક્કોસઠિહ્હયાણં વિ) અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ મધ્યમ સ્થિતિવાળા પણ આ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ આ છે કે (સદ્દાણે) સ્વસ્થાનમાં (ચહ્હટ્ઠાણવહિણ) અતુ:સ્થાન પતિત છે.

(જહ્ણગુણકાલગાળં મંતે ! નેરઙ્ગયાળં કેવઙ્ગયા પઙ્ગજ્વા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણુ કાળા નારકોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અળ્ણંતા પઙ્ગજ્વા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે (સે કેળ્ણટ્ઢેળ્ણં મંતે ! ંવં વુચ્ચઙ્ગ-જહ્ણગુણકાલગાળં નેરઙ્ગયાળં અળ્ણંતા પઙ્ગજ્વા પળ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગવન્ એવું કહ્યું છે કે જઘન્ય ગુણુ કાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! ગૌતમ ! (જહ્ણગુણકાલે નેરઙ્ગે જહ્ણગુણકાલગસ્સ નેરઙ્ગસ્સ ઢ્વ્વટ્ઢયાે તુલ્લે) જઘન્ય ગુણુ કાળા નારક જઘન્ય ગુણુ કાળા નારકથી ઢ્વ્વની ઢ્ઢિટ્ઢે તુલ્લે છે (પેસટ્ઢયાે તુલ્લે) પ્રઢેશોની અપેક્ષાએ તુલ્લે છે (ઓગાહ્ણટ્ઢયાે-ચઙ્ગટ્ઢાળ વઢિે) અવગાહ્ણનાથી અતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઙ્ગે ચઙ્ગટ્ઢાળવઢિે) સ્થિતિથી અતુઃસ્થાન પતિત છે (કાલવળ્ણપઙ્ગજ્વેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયથી તુલ્લે છે (અવસેસેહિં વળ્ણ ગંઘરસફાસઘ્ગ્ગવેહિં) શેષ, વર્ણુ, ગંઘ, રસ, સ્પર્શના, પર્યાયોથી (તિહિં નાળેહિં) ત્રણુ જ્ઞાનોથી (તિહિં અળ્ણાળેહિં) ત્રણુ અજ્ઞાનોથી (તિહિં ઢ્ંસળેહિં) ત્રણુ ઢ્શનોથી (છટ્ઢાળવઢિે) ષટ્ સ્થાન પતિત છે (સે ંળ્ણટ્ઢેળ્ણં ગોયમા ! ંવં વુચ્ચઙ્ગ જહ્ણગુણકાલગાળં નેરઙ્ગયાળં અળ્ણંતા પઙ્ગજ્વા પળ્ણત્તા) એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહ્યું છે કે જઘન્ય ગુણુ કાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય છે (ંવં ઙ્કોસગુણકાલે વિ) એજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ કાળા નારક પણુ (અજહ્ણમળ્ણકોસગુણકાલે વિ) મઢ્યમ ગુણુ કાળા પણુ (નવરં) વિશેષ એ છે કે (કાલવળ્ણપઙ્ગજ્વેહિં છટ્ઢાળવઢિે) કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત છે (ંવં અવસેસા ચત્તા-રિવળ્ણા) એ પ્રકારે શેષ ચાર વર્ણુ (ઢો ગંઘા) ઢે ગંઘ (પંચ રસા) પાંચ રસ (અટ્ઢ ફાસા) આઠ સ્પર્શ (માળિયઙ્ગ્વા) કહેવા ઢેઢિએ.

(જહ્ણાભિળિબોહિયનાળીળં મંતે ! નેરઙ્ગયાળં કેવઙ્ગયા પઙ્ગજ્વા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા નારકોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા ! જહ્ણાભિળિબોહિયનાળીળં નેરઙ્ગયાળં અળ્ણંતા પઙ્ગજ્વા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આલિનિબોધિકજ્ઞાની નારકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ણટ્ઢેળ્ણં મંતે !)

एवं वुच्चइ-जहण्णाभिणिबोहियनाणीणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता) કયા
 હેતુથી ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાની નારકોના અનન્ત
 પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણાભિણિબોહિયનાણી નેરइए) જ્ઞાન્ય
 આભિનિબોધિક જ્ઞાની નારક (જહણ્ણાભિણિબોહિયસ્સ નાણિસ્સ નેરइयस्સ દવ્વ-
 ટ્ટયાए તુલ્લે) જ્ઞાન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાની નારકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે
 (પણ્ણસટ્ટયાए તુલ્લે) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે (ઓગાહણ્ણટ્ટયાए ચડ્ડાણવડિए)
 અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ટિઈए ચડ્ડાણવડિए) સ્થિતિએ ચતુઃ
 સ્થાન પતિત છે (વણ્ણગંધરસફાસપ્પજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિए) વર્ણુ ગંધ રસ
 સ્પર્શના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત છે (આભિણિબોહિયનાણપ્પજ્જવેહિં તુલ્લે)
 આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (સુયણ્ણપ્પજ્જવેહિં, ઓહિનાણપ્પજ્જવેહિં
 છટ્ટાણવડિए) શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી અને અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત
 છે (તિહિં દંસણેહિં છટ્ટાણવડિए) ત્રણ દર્શનોથી છ સ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કો-
 સાભિણિબોહિયનાણી વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિક જ્ઞાની પણ (અજ્ઞણ
 મણ્ણુક્કોસાભિણિબોહિયાણાણી વિ) મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાનિ પણ (એવં ચેવ) એ
 પ્રકારે (નવરં) વિશેષ એ છે કે (આભિણિબોહિનાણપ્પજ્જવેહિં સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિए) આભિ-
 નિબોધિકજ્ઞાનના પર્યાયોથી સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં સુયનાણી) એજ
 પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની (ઓહિનાણી વિ) અવધિજ્ઞાની પણ (નવરં) વિશેષ (જસ્સ નાણા તસ્સ-
 અણ્ણાણા નત્થિ) જેને જ્ઞાન હોય છે તેને અજ્ઞાન નથી હોતું (જહા નાણા તહા અણ્ણાણા
 વિ માણિયવ્વા) જેવી રીતે જ્ઞાનનું કથન કર્યું છે તેજ રીતે અજ્ઞાનનું પણ કથન કરવું
 ભેદએ (નવરં) જસ્સ અન્નાણા તસ્સ નાણા ન ભવંતિ) વિશેષ એકે જેને અજ્ઞાન છે તેને
 જ્ઞાન નથી થતું (જહણ્ણ ચક્કુદંસણીણં મંતે ! નેરइयाणं કેવइया પજ્જવા પણત્તા ?)
 જ્ઞાન્ય ચક્કુદર્શની નારકના હે ભગવન્ ! કેટલા પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા ! અણંતા
 પજ્જવા પણત્તા) ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચइ

જહણ ચક્ષુદંસણીં નેરહ્યાણં અર્ણતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) શા કારણે હે ભગવન્ ! એમ કહ્યું છે કે જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નારકોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહણ ચક્ષુદંસણીં નેરહ્યા જહણ ચક્ષુદંસણિસ્સ નેરહ્યાસ્સ દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નારક જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પપ્પસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણવટ્ટયાએ ચચટ્ટાણવહિએ) અવગાહનાથી અતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિહીએ ચચટ્ટાણવહિએ) સ્થિતિથી અતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણગંધરસફાસપજ્જવેહિં) વણ્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (તિહિં નાણેહિં) ત્રણ જ્ઞાનોથી (તિહિં અણ્ણાણેહિં) ત્રણ અજ્ઞાનોથી (છટ્ટાણવહિએ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (ચક્ષુદંસણપજ્જવેહિં તુલ્લે) ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (અચક્ષુદંસણપજ્જવેહિં ઓહિંદંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિએ) અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી, અવધિ દર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ઁક્કોસચક્ષુદંસણી વિ) એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ચક્ષુદર્શની પણ (અજહણ્ણમણ્ણોસચક્ષુદંસણી વિ એવં ચેવ) અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ ચક્ષુદર્શની પણ એજ પ્રકારે (નવરં સટ્ટાણે છટ્ટાણવહિએ) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં અચક્ષુદંસણી વિ ઓહિંદંસણી વિ) એ રીતે અચક્ષુદર્શની પણ અવધિ દર્શની પણ

ટીકાર્થ—પૂર્વમાં સામાન્ય રૂપથી નારક આદિ જીવોના પર્યાયોની અનન્તતા નો વિચાર કર્યો છે, હવે તેમની જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ; તથા અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ અવગાહના આદિના આધારથી પર્યાયોના પરિમાણનો વિચાર કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! જે નારકોની અવગાહના જઘન્ય છે, તેમના કેટલા પર્યાય પ્રરૂપિત કરાયેલા છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રીગૌતમસ્વામી કારણ પૂછે છે—હે પ્રભો ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના વાળો એક નારક બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અને એ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે. તેમાં કેઈ હીનાધિકતા સંભવતી નથી, કેમકે જઘન્ય અવગાહનાનું એક જ સ્થાન હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્ત પર્યાયવાળાં હોય છે, એ ન્યાયના અનુસાર નારક જીવ દ્રવ્ય એક હોવા છતાં અનન્ત પર્યાયવાળા થઈ શકે છે. અનન્ત પર્યાયવાળા થવા છતાં તે દ્રવ્યથી એક છે જેમકે બધા અન્ય નારકો એક એક છે એ પ્રકારે પ્રત્યેક નારક જીવ લોકાકાશ પ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા થાય છે, તેથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તે તુલ્ય છે.

પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. એ કથન આ તથ્યને પ્રગટ કરે છે કે દ્રવ્ય બે પ્રકારના હોય છે—સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ. પરમાણુ અપ્રદેશ અને સ્કંધ સપ્રદેશ દ્રવ્ય છે. આ બે ભેદ કેવળ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં જ થાય છે. પુદ્ગલના અતિરિક્ત ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્ય નિયમથી સપ્રદેશ જ બને છે (કાલદ્રવ્ય પણ સપ્રદેશ નથી)

જઘન્ય અવગાહના વાળા એક નારકથી બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકમાં એટલી સમાનતા હોવા છતાં પણ સ્થિતિમાં સમાનતા હોય જ એવો નિયમ નથી. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારક દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રલા પૃથ્વીમાં પણ થાય છે અને એક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ સાતમી પૃથ્વીમાં થાય છે. એ કારણે જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારક સ્થિતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત લાગહીન; સંખ્યાત ગુણહીન અગર અસંખ્યાત ગુણહીન થઈ શકે છે અને જો અધિક છે તો અસંખ્યેયભાગ અધિય, સંખ્યેયભાગ અધિક, સંખ્યેય ગુણુ અધિક અથવા અસંખ્યેય ગુણુ અધિક પણ થઈ શકે છે.

જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારક વર્ણુ, ગંધ, રસ; અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ત્રણજ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત બને છે. ત્રણજ્ઞાન અર્થાત્ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન ત્રણ અજ્ઞાન અર્થાત્ મત્ય જ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન, ત્રણ દર્શન અર્થાત્ ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિ દર્શન. તાત્પર્ય એ છે કે એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકથી બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકમાં વર્ણુ આદિ પૂર્વોક્તના પર્યાય અનન્ત લાગહીન, અસંખ્યાત લાગહીન. સંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાત ગુણુહીન, અને અનન્ત ગુણુહીન થઈ શકે છે અને અધિક હોય તો અનન્તભાગ અધિક, અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણુ અધિક; અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અથવા અનન્ત ગુણુ અધિક પણ થઈ શકે છે. તે આ રીતે—ન્યારે કોઈ ગર્ભજ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે નરકાયુના વેદનના પ્રથમ સમયમાં જ પૂર્વ પ્રાપ્ત ઔદારિક શરીરનું પરિશાટન કરે છે. તેજ વખતે સમ્યગ્દષ્ટિને ત્રણ જ્ઞાન અને મિથ્યાદષ્ટિને ત્રણ અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછીથી અવિગ્રહ અથવા વિગ્રહથી ગમન કરીને વૈકિય શરીરને ધારણુ કરે છે. પરન્તુ જે સંમૂર્છિમ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને તે સમયે વિભંગજ્ઞાન નથી હોતું. એ કારણે જઘન્ય અવગાહનાવાળા નારકને ભજનાથી બે અથવા ત્રણ અજ્ઞાન થાય છે એમ સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હું ભગવન્! ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકોના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના નારકોના અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી કારણ પૂછે છે-હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવાયું છે ?
શ્રી ભગવાન્ કહે છે-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળો એક નારક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા બીજા નારકની અપેક્ષાએ દ્રવ્યથી તુલ્ય બને છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય થાય છે અને અવગાહનાથી પણ તુલ્ય થાય છે, કેમકે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું એક જ સ્થાન છે. તેમાં કોઈ તારતમ્યનો સંભવ નથી. પણ સ્થિતિની અપેક્ષાએ સ્યાત્ હીન થાય છે. સ્યાત્ તુલ્ય થાય છે સ્યાત્ અધિક થાય છે અર્થાત્ તે આવશ્યક નથી કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા બધા નારકોની સ્થિતિ સમાન જ હોય અથવા અસમાન જ હોય, સમાન જ હોવા છતાં જો હીન થાય તો અસંખ્યાત ભાગહીન વા સંખ્યાત ભાગહીન થાય છે અને જો અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક અગર સંખ્યાત ભાગ અધિક પણ બની શકે છે. એ રીતે સ્થિતિની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિતતા સમજવી જોઈએ. અહીં સંખ્યાતગુણુહાનિ અને અસંખ્યાતગુણુહાનિ-વૃદ્ધિ મળીને ચતુઃસ્થાન પતિત-હાનિ વૃદ્ધિ નથી થતી. એનું કારણ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારક પાંચસો ધનુષની ઉંચાઈના સાતમા નરકમાં જ મળી આવે છે. ત્યાં જઘન્ય આવીસ અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તેથી જ એ સ્થિતિમાં સંખ્યાત અસંખ્યાત ભાગહાનિ-વૃદ્ધિ થઈ શકે છે, સંખ્યાત-અસંખ્યાતગુણુ હાનિ-વૃદ્ધિનો સંભવ નથી.

કિન્તુ વર્ણુ; ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ત્રણુજ્ઞાન, ત્રણુઅજ્ઞાન અને ત્રણુ દર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત હાનિ-વૃદ્ધિ સમજવી જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે એક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળો નારક બીજા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા નારકની અપેક્ષાએ ઉક્તવર્ણુ આદિ અથવા જ્ઞાનાદિ પર્યાયોથી હીન થાય છે તો અનન્ત ભાગ હીન, અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અનન્ત ગુણુહીન થાય છે, અને જો અધિક થાય તો અનન્ત ભાગ અધિક, અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અથવા અનન્તગુણુ અધિક થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકોમાં ત્રણુ જ્ઞાન અથવા ત્રણુ અજ્ઞાન નિયમથી થાય છે. ભજનાથી નહીં, કેમકે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકોમાં સંમૂર્છિમ

અસંજી પંચેન્દ્રિયની ઉત્પત્તિ નથી થતી, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારક જે સમ્યગ્દષ્ટિ હોય તો તેમનામાં ત્રણ જ્ઞાન થાય છે અને જે મિથ્યાદષ્ટિ હોય તો ત્રણ અજ્ઞાન થાય છે.

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકોના સંબંધમાં પ્રશ્ન કર્યા પછી ગૌતમસ્વામી હવે અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળાઓના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ જે જઘન્ય નથી અને જે ઉત્કૃષ્ટ પણ નથી એવા મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકોના પણ અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ શા કારણે એમ કહેવાય છે કે મધ્યમ અવગાહના વાળાના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! એક મધ્યમ અવગાહનાવાળો નારક બીજા મધ્યમ અવગાહના વાળા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે. પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ હીન પણ બની શકે છે, તુલ્ય પણ બની શકે છે અને અધિક પણ બની શકે છે. જે હીન થાય તો અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન, અગર અસંખ્યાત ગુણહીન થઈ શકે છે. જે અધિક થાય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક સંખ્યાતગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાતગુણ અધિક થઈ શકે છે. મધ્યમ અવગાહનાનો અર્થ છે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની વચલી અવગાહના. એ અવગાહનાના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની સમાન નિચત એક સ્થાન નથી હોતું. સર્વ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમો ભાગ જઘન્ય અવગાહના છે અને પાંચસો ધનુષ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. તેની વચમાં જેટલી પણ અવગાહનાઓ બને છે. તે બધી મધ્યમ અવગાહનાની શ્રેણિમાં જ સંમિલિત છે. એ પ્રકારે સર્વ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી અધિક જોડીને અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો. પાંચસો ધનુષની અવગાહના મધ્યમ અવગાહના સમ-જવી જોઈએ. આ અવગાહના સામાન્ય નારકની અવગાહનાના સમાન ચતુસ્થાન પતિત બની શકે છે.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળો એક નારક બીજા નારકથી સ્થિતિની અપેક્ષાએ હીન પણ બની શકે છે તુલ્ય પણ બની શકે છે અને અધિક પણ થઈ શકે છે. અગર હીન થાય તો અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતગુણ હીન, અથવા અસંખ્યાત ગુણહીન થઈ શકે છે. એ રીતે

ચતુઃસ્થાન પતિત હીનતાનો સંભવ છે. અને જો કોઈ કોઈનાથી અધિક બને તો અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણ અધિક, અથવા અસંખ્યાતગુણ અધિક પણ થઈ શકે છે. દશ હજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિથી લઈને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નારક પણ મધ્યમ અવગાહના વાળા થઈ શકે છે. તેથીજ તેમનામાં ચતુઃસ્થાન પતિત હીનાધિકતા સંભવે છે.

મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકોમાં વર્ણુ, ગંધ; રસ, સ્પર્શ, ત્રણ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત હીનાધિકતા થાય છે. અર્થાત્ એક મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારક બીજા મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકની અપેક્ષાએ વર્ણુ આદિ પૂર્વોક્ત દૃષ્ટિથી અગર હીન થાય તો અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતગુણ હીન, અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે અથવા અનન્ત ગુણહીન થાય છે. અને જો અધિક થાય તો અનન્ત ભાગ અધિક, અસંખ્યાતભાગ અધિક સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક, અસંખ્યાતગુણ અધિક, અથવા અનન્તગુણ અધિક પણ થઈ શકે છે.

હવે પ્રસ્તુત પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરે છે—એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટ અવગાહના અર્થાત્ મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન—ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય છે, શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ કયા હેતુથી એમ કહ્યું છે કે જઘન્ય સ્થિતિ વાળા નારકોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન :—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા એક નારક જઘન્ય સ્થિતિ વાળા બીજા નારકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય બને છે.

પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય બને છે, પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારક બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાએ અવગાહનમાં જો હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતભાગ હીન, સંખ્યાત ગુણહીન અગર અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે. જો અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે. કેમકે એ અવગાહનામાં જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી લઈને ઉત્કૃષ્ટ

સાત ધનુષ સુધી મળી આવે છે.

જઘન્ય સ્થિતિવાળા એક નારકથી જઘન્ય સ્થિતિવાળા બીજા નારક સ્થિતિની દૃષ્ટિએ સમાન થાય છે. કેમકે જઘન્ય સ્થિતિનું એક જ નિયત સ્થાન છે, તેમાં કોઈ પ્રકારની હીનાધિકતાનો સંભવ નથી. પણ વર્ણુ, સંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, ત્રણુજ્ઞાન, ત્રણુ અજ્ઞાન, અને ત્રણુ દર્શનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક બીજાથી અગર હીન હોય તો અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગ હીન સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાતગુણુ હીન અથવાઅનન્ત ગુણુહીન હોય છે. અને જો અધિક હોય તો અનન્તભાગ અધિક; અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક, અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અથવા અનન્તગુણુ અધિક થાય છે. જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકમાં ત્રણુ અજ્ઞાન કવચિત્ કદાચિત્ જ મળી આવે છે. કેમકે સંમૂર્છિમ અસંજી પચેન્દ્રિયોથી જે જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓમાં અપર્યાપ્ત દશામાં વિભંગજ્ઞાન થતું નથી.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો એક નારક બીજા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે પણ અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારક અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગથી લઈને પાંચસો ધનુષ સુધીની અવગાહનાવાળા થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળા એક નારક બીજા નારકથી સ્થિતિમાં તુલ્ય હોય છે. પરન્તુ વર્ણુદિથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એ રીતે મધ્યમ સ્થિતિવાળા બીજા નારકના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ અર્થાત્ મધ્યમ સ્થિતિવાળા એક નારક મધ્યમ સ્થિતિવાળા બીજા નારકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય બને છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય થાય છે. પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. કિન્તુ પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા એટલી છે કે સ્વસ્થાનની દૃષ્ટિએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત બને છે. તાત્પર્ય એ છે કે જઘન્ય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકોની સ્થિતિ પરસ્પર તુલ્ય કહેલી છે, પણ મધ્યમ સ્થિતિવાળાની સ્થિતિ પરસ્પર ચતુઃસ્થાન પતિત છે. કારણ આ છે કે મધ્યમ સ્થિતિ તરતમ ભાવથી અનેક પ્રકારની છે, એક સમય અધિક દશ હજાર વર્ષથી લઈને એક સમય ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીની સ્થિતિ મધ્યમ સ્થિતિમાં પરિગણિત છે. તેથીજ તેનું ચતુઃસ્થાન પતિત હીનાધિક થવું સ્વભાવિક જ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણુ કાલક નારકોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-એ પ્રકારે કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા નારક બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે. અગર અધિક હોયતો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાતગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયથી તુલ્ય છે. અર્થાત્ જે નારકમાં કૃષ્ણ વર્ણુના સર્વ જઘન્ય અંશમળી આવે છે તે બીજા સર્વ જઘન્ય અંશ કૃષ્ણ વર્ણુવાળાના તુલ્ય જ બને છે, કેમકે જઘન્યનું એક જ રૂપ છે, તેમાં વિવિધતા અગર ન્યૂનાધિકતા નથી થતી. કાળા રંગના સિવાય શેષ ચાર વર્ણુના પર્યાયોથી, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, ત્રણુજ્ઞાનો, ત્રણુ અજ્ઞાનો અને ત્રણુ દર્શનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત બને છે. એ પ્રકારે કૃષ્ણવર્ણુ સિવાય શેષ વર્ણુ આદિથી જઘન્ય ગુણ કાળા નારક જઘન્ય ગુણકાળ બીજા નારકથી અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન, અસંખ્યાત ગુણહીન અથવા અનન્ત ગુણહીન થાય છે. જે અધિક હોયતો અનન્ત ભાગ અધિક, અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાતગુણ અધિક, અસંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અનન્ત ગુણ અધિક થાય છે. ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-આ પ્રકારે એવું કહેલું છે કે જઘન્ય ગુણ નારકના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

એ જ રીતે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા નારકના વિષયમાં સમજી લેવું જોઈએ, અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળક એક નૈરયિક ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળક બીજા નૈરયિકથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. સ્થિતિની દૃષ્ટિએ પણ ચતુઃસ્થાનપતિત છે, કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, શેષ ચાર વર્ણુના ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના, ત્રણુ જ્ઞાનો ત્રણુ અજ્ઞાનો અને ત્રણુ દર્શનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત બને છે.

મધ્યમ ગુણ કાળા નારકના વિષયમાં પણ એજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ એક મધ્યમ કાળા ગુણવાળા નારક બીજા મધ્યમ કાળા ગુણવાળા નારકથી

દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે. પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત છે, કૃષ્ણ વર્ણુ પર્યાયની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે. શેષ ચાર વર્ણુ, બે ગંધો પાંચ રસો તેમજ આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાન પતિત કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની નારકોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની નારકોના અનન્ત પર્યાય છે ?

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શાકારણથી એમ કહેવામાં આવે છે કે જઘન્ય આલિનિબોધિકજ્ઞાની નારકોના અનન્ત પર્યાય છે. શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય આલિનિબોધિકજ્ઞાની બીજા આલિનિબોધિકજ્ઞાનીથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે, પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે. આલિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત ત્રણ દર્શનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

અજઘન્ય—અનુતકૃષ્ટ અર્થાત્ મધ્યમ આલિનિબોધિક જ્ઞાનના વિષયમાં પણ એમજ સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ એક મધ્યમ આલિનિબોધિક જ્ઞાની બીજા મધ્યમ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિની દૃષ્ટિએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત થાય છે, ત્રણ દર્શનોના પર્યાયોથી પણ છ સ્થાન પતિત થાય છે, વિશેષ એ છે કે આલિનિબોધિકજ્ઞાનના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ સ્વસ્થાનમાં પણ

ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ મધ્યમ આલિનિયોધિક જ્ઞાનવાળામાં પણ પરસ્પર અનન્ત ગુણુ ન્યૂનાધિકતા મળી આવે છે.

એજ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાનીના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ એક શ્રુતજ્ઞાની બીજા શ્રુતજ્ઞાની નારકથી તથા એક અવધિજ્ઞાની બીજા અવધિજ્ઞાની નારકથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે, વર્ણુ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, આલિ-યોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે, ત્રણુ દર્શનોના પર્યાયોથી પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે. આ સ્થાને આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે જેને જ્ઞાન થાય છે તેને અજ્ઞાન નથી થતું અને જેને અજ્ઞાન થાય છે તેને જ્ઞાન નથી થતું. કારણુ કે જ્ઞાન સમ્યગ્દષ્ટિને અને અજ્ઞાન મિથ્યા દષ્ટિને થાય છે. જે સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે તે મિથ્યા દષ્ટિ નથી હોતા અને જે મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી હોતાં, કેમકે બન્ને પરસ્પર વિરુદ્ધ છે

જેવું જ્ઞાનના વિષયમાં કહ્યું છે-તેવું જ અજ્ઞાનના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ, વિશેષતા એ છે કે જે જીવમાં અજ્ઞાન હોય છે તેમાં જ્ઞાન નથી હોતું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-ભગવન્ જઘન્ય ચક્ષુદર્શનની નારકોના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ :- ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! કયા કારણે એવું કહેલું છે કે જઘન્ય ચક્ષુ દર્શનની નારકોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ચક્ષુદર્શનની નારક બીજા જઘન્ય ચક્ષુદર્શનની નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે એ રીતે એક જઘન્ય ચક્ષુદર્શનની નારક બીજા જઘન્ય ચક્ષુદર્શનની નારકથી અવગાહનાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતલાગ હીન, સંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. જો અધિક હોય તો અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક, થઈ શકે છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. તેનું ઉચ્ચારણુ પહેલાના જેવું કરી લેવું જોઈએ વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોની અપેક્ષાએ, મતિ, શ્રુત અને અવધિ આ ત્રણુ જ્ઞાન પર્યાયોની અપેક્ષાએ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, તેમજ વિભાગજ્ઞાન રૂપ ત્રણુ અજ્ઞાનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન

પતિત પૂર્વની જેમ સમજી લેવા જોઈએ. ચક્ષુદર્શન, પર્યાયોની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. અચક્ષુદર્શન, પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત તથા અવધિદર્શનના પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાનોનું કથન 'પૂર્વવત્ સથજી લેવું' જોઈએ.

એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ચક્ષુદર્શની નારકના વિષયમાં કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ ચક્ષુદર્શની નારક બીજા ઉત્કૃષ્ટ ચક્ષુદર્શની નારકની અપેક્ષાએ દ્રવ્યથી તુલ્ય છે અને પ્રદેશોથી પણ તુલ્ય છે અવગાહનની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ સ્પર્શના પર્યાયોથી, ત્રણ જ્ઞાનો અને ત્રણ અજ્ઞાનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત બને છે, ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય બને છે. અચક્ષુદર્શનના અને અવધિદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

અજ્ઞાન્ય-અનુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ પણ નથી જ્ઞાન્ય પણ નથી અર્થાત્ મધ્યમ ચક્ષુદર્શની નારકના વિષયમાં પણ એજ રીતે કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ મધ્યમ ચક્ષુદર્શનના ધારક એક નારક મધ્યમ ચક્ષુદર્શનના ધારક બીજા નારકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી ત્રણ જ્ઞાનો અને ત્રણ અજ્ઞાનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અચક્ષુદર્શન તેમજ અવધિદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અચક્ષુદર્શન તેમજ અવધિદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. કિન્તુ સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત બને છે, અર્થાત્ એક મધ્યમ ચક્ષુદર્શનના ધારક નારકની અપેક્ષાએ બીજા મધ્યમ ચક્ષુદર્શનના જ ધારક નારકમાં ષટ્સ્થાન પતિત હિનાધિકતા થાય છે. આ છ સ્થાનોનું ઉચ્ચારણ પૂર્વવત્ કરી લેવું જોઈએ.

અચક્ષુદર્શની નારકના વિષયમાં એમ જ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ એક જ્ઞાન્ય અચક્ષુદર્શની નારક બીજા જ્ઞાન્ય અચક્ષુદર્શની નારકની અપેક્ષાએ દ્રવ્યથી તુલ્ય હોય છે. પ્રદેશોથી પણ તુલ્ય હોય છે. અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત હોય છે, વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, ત્રણ અજ્ઞાનો તથા ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, અવધિદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અચક્ષુદર્શનના વિષયમાં પણ એમજ સમજવું જોઈએ. મધ્યમ અચક્ષુદર્શનના સમ્બન્ધમાં એમજ કહેવું જોઈએ પરન્તુ તેને સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત કહેવાં જોઈએ અર્થાત્ મધ્યમ અચક્ષુદર્શની એક નારકથી મધ્યમ અચક્ષુદર્શની બીજા નારકમાં ષટ્સ્થાન પતિત હીનાધિકતા થાય છે કેમકે મધ્યમ અચક્ષુદર્શનના જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અચક્ષુદર્શનના સમાન એક સ્થાન નથી હોતું.

અવધિદર્શની નારકોના સંબંધમાં પણ એજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ એક જ્ઞાન્ય અવધિદર્શની નારકથી બીજા જ્ઞાન્ય અવધિદર્શની નારક દ્રવ્ય પ્રદેશોથી તુલ્ય હોય છે, અવગાહના અને સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય

છે, વર્ણુ, ગંધ, રસ. સ્પર્શ, ત્રણેજ્ઞાન, તથા ત્રણે અજ્ઞાનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. પણ અવધિદર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય અને છે, ઉત્કૃષ્ટ અવધિદર્શનના વિષયમાં પણ એમ જ કહેવું જોઈએ, પણ મધ્યમ અવધિદર્શનને સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત કહેવું જોઈએ. ॥ ૬ ॥

જઘન્ય નવગાહનાવાલે અસુરકુમારો કે પર્યાયકા નિરૂપણ

અસુરકુમારાદિ પર્યાય વક્તવ્યતા.

શબ્દાર્થ—(જહ્ણોગાહગાણં મંતે ! અસુરકુમારાણં કેવદ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહના વાળા અસુરકુમારોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ—जह्णणागाहगाणं असुरकुमाराणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણોગાહણે અસુરકુમારે જહ્ણોગાહણસ્સ અસુરકુમારસ્સ દ્વ્વદ્દયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમાર ખીબ્બ જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારથી દ્રબ્બની દ્ષિટ્થે તુલ્ય છે (ઓગાહણ દ્દયાએ તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય છે (ઠિઈએ ચ્ચડ્ડાણવદ્દિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણાઈહિં છદ્ડાણવદ્દિએ) વર્ણુદિથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (આભિણિ-બોદ્ધિય નાણ પજ્જવેહિં) આલિનિબોધિક્ક જ્ઞાનના પર્યાયોથી (સુચનાણ પજ્જવેહિં) શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી (ઓહિણાણ પજ્જવેહિં) અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી (તિહિં અણ્ણા ણેહિં) ત્રણ અજ્ઞાનોથી (તિહિં દંસણેહિંચ) અને ત્રણ દર્શનોથી (છદ્ડાણવદ્દિએ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસોગાહણે વે) એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા પણ (એવં અજહ્ણમણ્ણુક્કોસોગાહણે વે) એજ પ્રકારે મધ્યમ અવગાહનાવાળા પણ (નવરં) વિશેષ એ છે કે (ઉક્કોસોગાહણે વે અસુરકુમારે ઠિઈએ ચ્ચડ્ડાણવદ્દિએ) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ અસુરકુમાર સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (એવં જાવ થણિયકુમારા) સ્તનિકુમારો સુધી એ પ્રકારે બાણુવું.

ટીકાર્થ—પહેલા સામાન્ય રૂપથી અસુરકુમારો આદિના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરી. હવે જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના વાળા અસુરકુમારોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહના વાળા અસુરકુમારોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમાર બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે. કિન્તુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, તેથીજ એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમાર બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારથી સ્થિતિની અપેક્ષાએ અગર હીન હોયતો અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાતભાગ હીન સંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે અને જો અધિક છે તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણુ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી તથા આભિનિષોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, ત્રણુ અજ્ઞાનો અને ત્રણુ દર્શનોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમાર બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારથી અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન, અસંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અનન્ત ગુણુહીન બને છે. અગર અધિક હોય તો અનન્તભાગ અધિક, અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણુ અધિક, અસંખ્યાતગુણુ અધિક અથવા અનન્તગુણુ અધિક થાય છે.

જેવું જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારના વિષયમાં કહ્યું છે તેવુંજ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળાના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ તે દ્રવ્ય અને પ્રદેશો તેમજ અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત તેમજ વર્ણુ આદિના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. આભિનિષોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી, અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી, ત્રણુ અજ્ઞાનોથી, ત્રણુદર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

મધ્યમ અવગાહનાવાળા અસુરકુમારના વિષયમાં પણ એવું જ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ મધ્યમ અવગાહનાવાળા એક અસુરકુમાર બીજા અસુરકુમારથી દ્રવ્ય તથા પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય બને છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય બને છે,

પણ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અને વર્ણાદિના તથા આભિ-
 નિષોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ત્રણ અજ્ઞાન તેમજ ત્રણ દર્શનોના પર્યાયોની
 અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. વિશેષ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા
 પણ અસુરકુમાર સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્તનિતકુમારો સુધી આ
 રીતે જ કહેવું નોંધ એ. અર્થાત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર.
 દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર એ બધા જઘન્ય અવગાહના
 વાળો, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા, અને મધ્યમ અવગાહનાવાળા યથા યોગ્ય
 દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ
 તુલ્ય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના
 પર્યાયી ષટસ્થાન પતિત છે. ત્રણ જ્ઞાનો, ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોની
 અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત છે. છ અને ચાર સ્થાનોના ઉચ્ચારણ પૂર્વવત્ બંને
 જ સમજી લેવું નોંધ એ ॥ ૭ ॥

જઘન્ય અવગાહનાવાલે પૃથ્વીકાયાદિકે પર્યાયકા નિરૂપણ

પૃથ્વીકાયાદિ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જહ્ણનોગાહ્ણાણં મંતે ! પુઢવિકાઙ્ઘ્યાણં કેવઙ્ઘ્યા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે
 ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળાના પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા !
 અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્ઘેળં મંતે ! एवं
 વુચ્છઙ્ઘ જહ્ણનોગાહ્ણાણં પુઢવિકાઙ્ઘ્યાણં અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ શા કારણે
 એમ કહ્યું કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકોના અનન્ત પર્યાય થાય છે ?
 (ગોયમા ! જહ્ણનોગાહ્ણાણં પુઢવિકાઙ્ઘ્યાણં જહ્ણનોગાહ્ણાણસ્સ પુઢવિકાઙ્ઘ્યાણસ્સ દ્વ્વદ્ઘ્યાણ
 તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક જઘન્ય અવગાહનાવાળા
 બીજા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણદ્ઘ્યાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની
 અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણાણં તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય છે (ઠિઙ્ઘેણ તિદ્ઘાણ-
 વહ્ણિણ) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વળ્ણ, ગંધ, રસ, ફાસ પજ્જવેહિં) વર્ણ,
 ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં અળ્ણાણેહિં) બે અજ્ઞાનોથી (અચ્છલુદંસળ
 પજ્જવેહિં) અને અચ્છુદર્શનના પર્યાયોથી (છદ્ઘાણવહ્ણિણ) ષટસ્થાન પતિત છે.

(અંવં ઉક્કોસોગાહ્ણાણં વિ) એજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ, અવગાહનાવાળા પણ (અજ.

હજ્ઞ મણુકોસોગાહજ્ઞ વિ ઇવં ચેવ) મધ્યમ અવગાહનાવાળા પશુ ઁજ પ્રકારે (નવરં સદ્ગણે ચડદ્ગણવડિણ) વિશેષ ઁ છે કે મધ્યમ અવગાહનાવાળા સ્વસ્થાન માં પશુ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (જહજ્ઞઠિડયાણં પુઢવિકાઈયાણં પુચ્છા?) જઢન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોના વિષયમાં પૃચ્છા? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! ઇવં વુચ્ચઈ-જહજ્ઞઠિડયાણં પુઢવિકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) શા કારણે ભગવન્ ઁમ કહ્યું છે કે જઢન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે (ગોયમા ! જહજ્ઞ ઠિઈણ પુઢવિકાઈણ જહજ્ઞઠિડયાસસ પુઢવિકાઈયાસસ ઢવ્વદ્દયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જઢન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક જઢન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકથી—દ્રવ્યની અપેક્ષાઁ તુલ્ય છે (પણસદ્દયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાઁ તુલ્ય છે (ઓગાહજ્ઞદ્દયાણ ચડદ્ગણવડિણ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાનપતિત છે (ઠિઈણ તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય છે (વળ્ણ, ગંધ, રસ ફાસપજ્જવેહિં) વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (મહ્ અળ્ણાળ પજ્જવેહિં) મતિ અજ્ઞાનના પર્યાયોથી (સુચ અળ્ણાળ પજ્જવેહિં) શ્રુત અજ્ઞાનના પર્યાયોથી (અચક્કસુદંસળ પજ્જવેહિં) અચક્ક દર્શનના પર્યાયોથી (હ્હદ્ગણવડિણ) ષટસ્થાન પતિત છે (ઈવં ઉક્કોસઠિઈણ વિ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાના સંબંધનું કથન પશુ ઁજ પ્રમાણે છે (અજહજ્ઞ મણુકોસઠિઈણ વિ ઇવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિવાળા પશુ (નવરં સદ્ગણે તિદ્ગણવડિણ) વિશેષ ઁકે સ્વસ્થાનમાં પશુ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

(જહજ્ઞગુણકાલયાણં મંતે ! પુઢવિકાઈયાણં પુચ્છા) હે ભગવન્ ! જઢન્ય ગુણુ કૃષ્ણ પૃથ્વીકાયિકોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! ઇવં વુચ્ચઈ-જહજ્ઞગુણકાલયાણં પુઢવિકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ કયા કારણે ઁવું કહેવાય છે કે જઢન્ય ગુણુ કૃષ્ણ પૃથ્વીકાયિકોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહજ્ઞગુણકાલણ પુઢવિકાઈણ જહજ્ઞગુણક્કલિયાસસ પુઢવિકાઈયાસસ ઢવ્વદ્દયાણ તુલ્લે) જઢન્ય

શુભ્ર કાળા પૃથ્વીકાચિક જ્ઘન્ય શુભ્ર કાળા પૃથ્વીકાચિકૃથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણદૃયાણ ચડદૃગ્ણવડિણ) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિડિણ તિદૃગ્ણવડિણ) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (અવસેસેહિં વણ્ણગંધરસફાસપજ્જવેહિં છદ્દાણવડિણ) શેષ વર્ણ, ગંધ; રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી પદ્સ્થાન પતિત છે (દોહિંઅન્નાણેહિં) ઁ અજ્ઞાનોથી (અચક્કુદંસણપજ્જવેહિં ચ) અને અચક્કુદર્શનના પર્યાયોથી (છદ્દાણવડિણ) પદ્સ્થાન પતિત છે (ઈવં ઉક્કોસગુણકાલણ વિ) ઁમજ ઉત્કૃષ્ટ શુભ્ર કૃષ્ણ પશુ (અજહ્ણમણુક્કોસગુણકાલણ વિ ઈવં ચેવ) મધ્યમ શુભ્ર કૃષ્ણ પશુ ઁજ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ ઁકે (સદ્દાણે છદ્દાણવડિણ) સ્વસ્થાનમાં પદસ્થાન પતિત છે

(ઈવં પંચવણ્ણા) ઁજ પ્રમાણે પાંચ વર્ણ (દો ગંધા) ઁ ગંધ (પંચ રસા) પાંચ રસ (અદ્દુ ફાસા) આઠ સ્પર્શ (માણિયવ્વા) કહેવા ઁઈએ

(અજહ્ણ મહ્અન્નાણીણં મંતે ! પુઢવિકાહ્ણાણં) હે ભગવન્ ! જ્ઘન્ય મતિ-અજ્ઞાની પૃથ્વીકાચિકોના વિષયમાં પુચ્છા ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! ઈવં તુચ્ચઈં અજહ્ણમહ્અણ્ણાણીણં પુઢવિકાહ્ણાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે ઁમ કહેલું છે કે જ્ઘન્ય મતિ અજ્ઞાની પૃથ્વીકાચિકોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોચમા ! અજહ્ણમહ્અણ્ણાણી પુઢવિકાહ્ણાણં અજહ્ણમહ્અન્નાણિસ્સ પુઢવિકાહ્ણિસ્સ દ્વવ્વદૃયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય મતિ અજ્ઞાની પૃથ્વીકાચિક જ્ઘન્ય મતિ અજ્ઞાની પૃથ્વીકાચિકૃથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણદૃયાણ ચડદૃગ્ણવડિણ) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિડિણ તિદૃગ્ણવડિણ) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વણ્ણ ગંધરસફાસપજ્જવેહિં છદ્દાણવડિણ) વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શના પર્યાયોથી પદસ્થાન પતિત છે (મહ્અણ્ણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે) મતિ, અજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (સુચઅણ્ણાણપજ્જવેહિં અચક્કુદંસણપજ્જવેહિં છદ્દાણવડિણ) શ્રુતાજ્ઞાન

અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસમહઅણ્ણાણી વિ) એજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ મતિ અજ્ઞાની પણ (અજહણમણુક્કોસ મહઅન્નાણી વિ એવં ચેવ) મધ્યમ મતિ-અજ્ઞાની પણ એવીજ રીતે (નવરં) વિશેષ એ છે કે (સદ્ઠાણે છદ્ધાણવહિણે) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં સુચઅણ્ણાણી વિ) એમજ શ્રુતાજ્ઞાની પણ (અચક્ષુદ્દંસણી વિ એવં ચેવ) અચક્ષુદર્શની પણ એમજ સમજવા (જાવ વણ્ણપ્પહ્કાહ્યા) વનસ્પતિકાયિકો સુધી આજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ-હવે જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકોના અનન્ત પર્યાય કહેવાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અને અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય બને છે, કિન્તુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. કારણ એ છે કે પૃથ્વીકાયિકોની સ્થિતિ સંખ્યાત વર્ષની જ હોય છે એ વાત પહેલા સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોની વક્તવ્યતાના પ્રસંગમાં કહેવાઈ ગઈ છે. તેથીજ જઘન્ય અવગાહનાવાળા એક પૃથ્વીકાયિક બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકની અપેક્ષાએ અગર હીન થાય તો અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન અથવા સંખ્યાત ગુણહીન બને છે. પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તે સંખ્યાત ગુણ થઈ નથી શકતા. અગર અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણ અધિક જ થાય છે. વર્ણુ ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી, જે અજ્ઞાનો અર્થાત મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી તથા અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાનપતિત થાય છે. એ છ સ્થાનોના ઉચ્ચારણ પૂર્વવત્ સમજી લેવાં જોઈએ, અહિંએ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં સમ્યકત્વ નથી હોતું અને ન સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પૃથ્વી કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. બધાં પૃથ્વીકાયિક મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે. તેથીજ તેઓમાં જે અજ્ઞાન જ મળી આવે છે. ત્યાં જ્ઞાનનો સદ્ભાવ હોતો નથી. એ કારણે અહિં જે અજ્ઞાનોની જ પ્રરૂપણા કરાઈ છે. એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોમાં ચક્ષુ-રિન્દ્રિયનો અભાવ હોવાથી ચક્ષુદર્શન પણ નથી થતું, તેથીજ રૂકત અચક્ષુ-દર્શનની જ પ્રરૂપણા કરાઈ છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એક પૃથ્વીકાયિક ખીબા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે કિન્તુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી બે અજ્ઞાન અને અચક્ષુદ્ધર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત બને છે.

મધ્યમ અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં પણ એવું જ કહેવું નોંધ્યું. અર્થાત્ મધ્યમ અવગાહનાવાળા એક પૃથ્વીકાયિક ખીબા મધ્યમ અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે.

મધ્યમ અવગાહનાવાળામાં વિશેષતા એ છે કે તેઓ સ્વસ્થાનમાં પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક મધ્યમ અવગાહનાવાળા ખીબા મધ્યમ અવગાહનાવાળાથી ચતુઃસ્થાન પતિત હીનાધિક બને છે. કેમકે સામાન્ય રૂપથી મધ્યમ અવગાહનાવાળા થવા છતાં પણ તે વિવિધ પ્રકારની બને છે. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની જેમ તેનું એક સ્થાન નથી હોતું. વર્ણુ, ગંધ રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, અચક્ષુદ્ધર્શનના પર્યાયોથી તથા બે અજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક ખીબા જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય હોય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત હોય છે. તેમના ઉચ્ચારણુ પૂર્વવત્ કરી લેવા નોંધ્યું. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, મત્યજ્ઞાનના પર્યાયોથી, શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી તથા અચક્ષુદ્ધર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. તેમના ઉચ્ચારણુ પૂર્વવત્ કરી લેવાં નોંધ્યું.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં પણ એમજ છે, અર્થાત્ તે પણ ખીબા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકની અપેક્ષાએ દ્રવ્યથી તુલ્ય છે.

પ્રદેશોથી તુલ્ય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, મત્યજ્ઞાન, અને શ્રુતાજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

મધ્યમ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક પણ એજ પ્રકારના છે. અર્થાત્ તે બીજા મધ્યમ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી તુલ્ય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન તથા અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે, પણ વિશેષતા એટલીજ છે કે મધ્યમ સ્થિતિવાળા સ્વસ્થાનમાં પણ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે અર્થાત્ એક મધ્યમ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક બીજા મધ્યમ સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકથી સ્થિતિની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત લાગહીન, અથવા સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે અને અધિક થાય તો એટલા જ અધિક થાય છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય હોવાને કારણે તેમાં અસંખ્યાત ગુણુ હીનાધિકતા નથી થતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણુ કૃષ્ણવર્ણુ પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા પર્યાય થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનન્ત પર્યાય થવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! જઘન્ય ગુણુ કાળા એક પૃથ્વીકાયિક બીજા જઘન્ય ગુણુ કાળા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે, સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, કૃષ્ણવર્ણુના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, શેષ વર્ણુો. ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ અજ્ઞાનો અને અચક્ષુદર્શનની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, તે છ સ્થાનોના ઉચ્ચારણુ પૂર્વવત્ કરી લેવા જોઈએ.

એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટગુણુ કૃષ્ણવર્ણુ પૃથ્વીકાયિકના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. આ બીજા ઉત્કૃષ્ટગુણુ કૃષ્ણવર્ણુવાળા પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણવર્ણુના પર્યાયથી તુલ્ય છે. બાકીના વર્ણુ, ગંધ, રસ સ્પર્શ, એ અજ્ઞાનો અને અચક્ષુદર્શનની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. એ છ સ્થાનોનું ઉચ્ચારણુ પૂર્વવત્ કરી લેવું.

મધ્યમગુણુ કાળા પૃથ્વીકાયિકના સમ્બન્ધમાં એજ પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ

અર્થાત્ તે ખીજ ગુણ કાળા પૃથ્વીકાયિકની અપેક્ષાએ દ્રવ્યથી અને પ્રદેશોથી તુલ્ય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, વર્ણુ, ગંધ, રસ સ્પર્શ, બે અજ્ઞાનો અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. વિશેષતા એ છે કે એક મધ્યમ કૃષ્ણ વર્ણુવાળા પૃથ્વીકાયિક ખીજ મધ્યમ કૃષ્ણ વર્ણુવાળાની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. તાત્પર્ય એકે જેવા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કૃષ્ણ વર્ણુના સ્થાન એક જ થાય છે—તેમાં ન્યૂનાધિકતાનો સંભવ જ હોતો નથી. એ પ્રકારે મધ્યમ કૃષ્ણવર્ણુના સ્થાન એક નથી હોતા એક અંશવાળા કૃષ્ણ વર્ણુ જઘન્ય થાય છે અને સર્વાધિક અંશોવાળા કૃષ્ણવર્ણુ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય છે. આ બેઉની મધ્યમાં કૃષ્ણ વર્ણુના અનન્ત વિકલ્પ થાય છે, જેમ બે ગુણ કાળા, ત્રણ ગુણ કાળા, ચાર ગુણ કાળા દશ ગુણ કાળા, અસંખ્યાત ગુણકાળા વિગેરે વિગેરે. એ રીતે જઘન્ય ગુણ કાળાથી ઉપર અને ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળાથી નીચે કૃષ્ણ વર્ણુના મધ્યમ પર્યાય અનન્ત છે અર્થાત્ જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાય એક છે, ઉત્કૃષ્ટ કૃષ્ણવર્ણુના પર્યાય પણ એક છે પણ અજઘન્યા-નુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ મધ્યમ ગુણ કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાય અનન્ત છે. આજ કારણ છે કે બે પૃથ્વીકાયિક જીવ જો મધ્યમ ગુણ કૃષ્ણ વર્ણુ હોય તો પણ તેઓમાં અનન્ત ગુણહીનતા અને અધિકતા થઈ શકે છે. એજ અભિપ્રાયથી અહીં સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત કહ્યા છે. અન્યત્ર પણ સ્વસ્થાનમાં ન્યાં હીનાધિકતા બતાવેલી છે, એજ અભિપ્રાય યથા યોગ્ય સમજી લેવો જોઈએ.

જેમ કૃષ્ણ વર્ણુનો આશ્રય લઈને પ્રતિપાદન કરાયું, એજ રીતે પાંચ વર્ણુ બંને ગંધો, પાંચે રસો, અને આઠે સ્પર્શોના આશ્રયે કરીને પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ ! જઘન્ય મતિ અજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિક જીવોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી લગવન્—હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય મતિ અજ્ઞાનીના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી લગવન્—હે ગૌતમ જઘન્ય મતિ અજ્ઞાની એક પૃથ્વીકાયિક જઘન્ય મતિ અજ્ઞાની ખીજ પૃથ્વીકાયિકથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. આ ચાર સ્થાનોના ઉચ્ચારણ પૂર્વવત્ કરી લેવાં જોઈએ. સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત બને છે. કેમકે તેમની આયુ સંખ્યાત વર્ષની જ હોય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, તેમના ઉચ્ચારણ પૂર્વની જેમજ કરી લેવાં જોઈએ. મતિ—અજ્ઞાનના પર્યાયોથી

તુલ્ય છે, શ્રુતાજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ મતિ—અજ્ઞાનીના વિષયમાં પણ એ રીતે સમજવું જોઈ એ અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ મત્યજ્ઞાની બીજા ઉત્કૃષ્ટ મત્યજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી તુલ્ય અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે, સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે, વર્ણાદિથી ષટ્સ્થાન પતિત છે, મત્યજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે, શ્રુતાજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત અને છે.

મધ્યમ મત્યજ્ઞાનીના વિષયમાં પણ એવું જ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ તે બીજા મધ્યમ મત્યજ્ઞાનીથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત અને વર્ણુ, ગંધ, રસ તથા સ્પર્શની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. શ્રુતાજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. વિશેષ એ છે કે સ્વસ્થાન અર્થાત્ મત્યજ્ઞાનના પર્યાયોથી પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે એનું સ્પષ્ટીકરણ ઉપર કરાએલું છે.

એજ પ્રકારે જઘન્ય શ્રુતાજ્ઞાની, ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતાજ્ઞાની અને મધ્યમ શ્રુતાજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ તે પણ દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત, સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત વર્ણાદિથી ષટ્સ્થાન પતિત, મત્યજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતાજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિક તુલ્ય અને છે. બ્યારે મધ્યમ શ્રુતાજ્ઞાની ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

અચક્ષુદર્શની પૃથ્વીકાયિકના સંબંધમાં પણ એ પ્રકારે કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ એક અચક્ષુદર્શની પૃથ્વીકાયિક બીજાથી દ્રવ્યની અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત, થાય છે, સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત, વર્ણુ, રસ, સ્પર્શ, ગંધથી ષટ્સ્થાન પતિત, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અચક્ષુદર્શની તુલ્ય તથા મધ્યમ અચક્ષુદર્શની ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે વનસ્પતિકાયિક પર્યન્ત યથા યોગ્ય કહેવા જોઈએ. અર્થાત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ તથા મધ્યમ વિકલ્પ કરીને પૃથ્વીકાયિકના સમાન જ દ્રવ્ય, પ્રદેશ, અવગાહના સ્થિતિ વર્ણુ આદિની અપેક્ષાએ યથા યોગ્ય હીનાધિકતા સમજી લેવા જોઈએ ॥ ૮ ॥

ક્ષીન્દ્રિયાદિ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્ધાર્થ—(જહણ્ણોગાહ્ણગાણં મંતે ! બેઈંદિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિય જીવેના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ जहण्णोगाहणगणं बेईंदियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ કયા હેતુથી એમ કહ્યું છે કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિયોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોચમા !) હે ગૌતમ (જહણ્ણોગાહ્ણે બેઈંદિયે જહણ્ણોગાહ્ણસ્સ બેઈંદિયસ્સ દઠ્ઠવ દુયાણ તુલ્લે) જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિય જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિય જીવથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય (પણ્ણસદુયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય (ઓગાહ્ણદુયાણ તુલ્લે) અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય (ઠઈંણ તિટ્ઠાણવહિણ) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત (વણ્ણગંધરસફાસપજ્જવેહિં) વાર્ષ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં નાણેહિં) યે જ્ઞાનોથી (દોહિં અણ્ણાણેહિં) યે અજ્ઞાનોથી (અચક્કુવુદંસણ પજ્જવેહિંય) અને અચક્કુદર્શનના પર્યાયોથી (હ્હટ્ઠાણવહિણ) ષટ્થસ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસોગાહ્ણે વિ) એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પથુ (નવરં) વિશેષ (ણાણા ણત્થિ) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળામાં જ્ઞાન નથી હોતું (અજહણ્ણ મણ્ણુક્કોસોગાહ્ણે જહા જહણ્ણોગાહ્ણે) મધ્યમ અવગાહનાવાળા જઘન્ય અવગાહનાવાળાની સમાન (ણવરં) વિશેષ (સદ્દાણે ઓગાહ્ણેણ ચ્હટ્ઠાણ વહિણ) સ્વસ્થાનમાં અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે

(જહણ્ણઠિટ્ઠિયાણં મંતે ! બેઈંદિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા ક્ષીન્દ્રિયોના વિષયમાં પૂચ્છા ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-जहण्णठिट्ठियाणं बेईंदियाणं अणंता

પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ શા કારણે એમ કહ્યું કે જ્ઞન્ય સ્થિતિવાળા ક્ષીન્દ્ર-
 થોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણ ઠિઈય વેઈંદિય) જ્ઞન્ય સ્થિતિ
 વાળા ક્ષીન્દ્રય (જહળ્ણઠિઈયસ્સ વેઈંદિયસ્સ) જ્ઞન્ય સ્થિતિવાળા ક્ષીન્દ્રયથી
 (દ્વ્વટ્ટયાય તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પપ્પસટ્ટયાય તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય
 છે (ઓગાહળ્ણટ્ટયાય ચ્ચટ્ટાળવહિય) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈય
 તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય છે (વળ્ણગંધરસકાસપજ્જવેહિં) વર્ણુ, ગંધ, રસ સ્પર્શના
 પર્યાયોથી (દોહિં અળ્ણાળેહિં) યે જ્ઞાનોથી (અચ્ચક્કુવંસળ્ણપજ્જવેહિ ય) અને
 અચ્ચક્કુવંસળ્ણના પર્યાયોથી (છટ્ટાળવહિય) પટસ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસઠિઈય
 વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (નવરં દો ળાળા અવ્મહિયા) વિશેષ એ
 છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં યે જ્ઞાન અધિક કહેવાં ભેદ્યે. (અજહળ્ણમળ્ણુક્કોસઠિઈય
 જહા ઉક્કોસઠિઈય ળવરં ઠિઈય તિટ્ટાળવહિય) મધ્યમસ્થિતિ વાળા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 વાળાના સમાન છે. વિશેષતા એ કે સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે
 (જહળ્ણગુળ્ણકાલગાળં વેઈંદિયાળં પુચ્છા ?) જ્ઞન્ય ગુણકાળા ક્ષીન્દ્રયના
 પર્યાય કેટલા ? (ગોયમા ! અળ્ણતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા
 છે (સે વેળ્ણટ્ટઠેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહળ્ણગુળ્ણકાલગાળં વેઈંદિયાળં અળ્ણતા પજ્જવા
 પળ્ણત્તા) ભગવન્ શા કારણે એમ કહ્યું છે કે જ્ઞન્ય ગુણ કાળા ક્ષીન્દ્રયના
 અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ? જહળ્ણ ગુળ્ણકાલય વેઈંદિય) હે ગૌતમ !
 જ્ઞન્ય ગુણ કાળા ક્ષીન્દ્રય (જહળ્ણ ગુળ્ણકાલગાળસ્સ વેઈંદિયસ્સ) જ્ઞન્ય ગુણ
 કાળા ક્ષીન્દ્રયથી (દ્વ્વટ્ટયાય તુલ્લે) દ્રવ્યથી તુલ્ય (પપ્પસટ્ટયાય તુલ્લે) પ્રદેશોથી
 તુલ્ય (ઓગાહળ્ણટ્ટયાય ચ્ચટ્ટાળવહિય) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈય
 તિટ્ટાળવહિય) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (કાલ્ણળ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણ
 વર્ણુના પર્યાયોથી તુલ્ય (અવસેસેહિં વળ્ણગંધરસકાલ્ણવ્વેહિં) શેષ વર્ણુ,
 ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં નાળેહિં) યે જ્ઞાનોથી (દોહિં અન્નાળે

હિં) એ અજ્ઞાનોથી (અચક્ષુરંસગપજ્જવેહિય) અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી (છટ્ટાણ વહિણ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસગુણકાલણ વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ કાળા વાળા પણ (અજહ્ણમણુક્કોસગુણકાલણ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ પણ એ પ્રકારે (જવરં સટ્ટાણે છટ્ટાણવહિણ) વિશેષતા એકે સ્વસ્થાનમાં પણ તે ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ચેવ પંચવણ્ણા) એ રીતે પાંચ વર્ણો (દોગંધા) એ ગંધો (પંચ રસા) પાંચ રસો (અટ્ટુ ફાસા) આઠ સ્પર્શોનું (માણિયચ્ચવા) કથન કરવું જોઈએ.

(જહ્ણનાભિણિ બોહિયનાણીણં મંતે ! વેઈંદિયાણં) હે ભગવન્ ! જ્ઞાન્ય આભિ-
 નિબોધિક્ક જ્ઞાની દ્વીન્દ્રિયોના (કેત્રઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) કેટલા પર્યાય કહ્યા
 છે (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણ-
 દ્દુઠેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહ્ણનાભિણિબોહિયનાણીણં વેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા
 પણ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય આભિનિબોધિક્ક જ્ઞાની
 દ્વીન્દ્રિયોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણનાભિણિબોહિયનાણી
 વેઈંદિણ જહ્ણનાભિણિબોહિયનાણિસ્સ વેઈંદિયસ્સ દ્વ્વટ્ટયાણ તુણ્ણે) હે ગૌતમ !
 જ્ઞાન્ય આભિનિબોધિક્ક જ્ઞાની દ્વીન્દ્રિય ધીજ્ઞ જ્ઞાન્ય આભિનિબોધિક્ક જ્ઞાની
 દ્વીન્દ્રિયથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણ્ણસટ્ટયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ
 તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાણ ચ્ચટ્ટાણવહિણ) અવગાહનાથી અતુસ્થાન ગતિત છે
 (ઠિઈંણ ત્તિટ્ટાણવહિણ) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વણ્ણગંધરસફાસપજ્જવેહિં
 છટ્ટાણવહિણ) વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (આમ-
 ણિબોહિયનાણપજ્જવેહિં તુલ્લે) આભિનિબોધિક્કજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (સુચ-
 ણાણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિણ) શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (અચક્ષુ-
 રંસગપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિણ) અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે

(એવં ઉક્કોસાભિણિબોહિય નાણી વિ) ઉત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિક્કજ્ઞાની પણ
 એવાજ (અજહ્ણમણુક્કોસાભિણિબોહિયનાણિ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ આભિનિબોધિક્ક

જ્ઞાની પણ એ પ્રકારે (નવરં સદ્ગુણે છદ્માજ્ઞાણે) વિશેષ એકે સ્વસ્થાનમાં પણ અર્થાત્ આભિનિબોધિક જ્ઞાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં સુચણાણી વિ) શ્રુતજ્ઞાની પણ એ પ્રકારે (સુચ અણ્ણાણી વિ) શ્રુતાજ્ઞાની પણ એ પ્રકારે (અચક્ષુદંસણી વિ) અચક્ષુદર્શની પણ એજ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ (જત્ય જાણા તત્ય અણ્ણાણા નત્યિ) ન્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી (જત્ય અણ્ણાણા તત્ય જાણા જત્યિ) ન્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં જ્ઞાન નથી (જત્ય દંસણં તત્ય જાણા વિ અણ્ણાણા વિ) ન્યાં દર્શન છે. ત્યા જ્ઞાન પણ હોય છે અને અજ્ઞાન પણ બન્નેમાંથી કોઈ પણ એક હોઈ શકે છે (એવં તેહંદિયાણ વિ) ત્રીન્દ્રિય પણ એજ પ્રકારે (ચરરિંદિયાણ વિ એવં ચેવ) ચતુરિન્દ્રિય પણ એ પ્રકારે (નવરં ચત્તુદંસણં અઘ્મહિયં) વિશેષતા એકે ચતુરિન્દ્રિયાં ચક્ષુદર્શનં અધિક કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ—હવે ક્ષીન્દ્રિય જીવોથી લઇને ચતુરિન્દ્રિય જીવો સુધીના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિય જીવોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે—શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહના વાળા ક્ષીન્દ્રિયોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હેગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિય બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિયથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, અવગાહનાથી પણ તુલ્ય છે, કેમકે બન્ને જઘન્ય અવગાહના વાળા છે અને જઘન્ય અવગાહનાનું એક જ રૂપ હોય છે. તેમાં કોઈ ન્યૂનાધિકતાનો સંભવ નથી. આયુર્કર્મના અનુભવ રૂપ સ્થિતિની દૃષ્ટિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, જે જ્ઞાનોથી, જે અજ્ઞાનોથી તથા અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. એ ષટ્સ્થાનોનું કથન પહેલાં જેવું જ સમજી લેવું જોઈએ. કોઈ-કોઈ ક્ષીન્દ્રિય જીવોમાં અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં સમ્યક્ત્વ મળી આવે છે અને તે અવસ્થામાં તેમાં જે જ્ઞાન મળી આવે છે, તેથી જ અહીં જેજ્ઞાનોનું પણ કથન કર્યું છે. જેમાં સમ્યક્ત્વ નથી હોતું તેઓમાં જે અજ્ઞાન હોય છે એ અભિપ્રાયથી જે અજ્ઞાનોનો પણ ઉલ્લેખ કરાયો છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા ક્ષીન્દ્રિયની વક્તવ્યતા પણ આજ રીતે સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળો ક્ષીન્દ્રિય બીજા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા ક્ષીન્દ્રિયથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, જે અજ્ઞાનોથી, તથા અચક્ષુ

દર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. કિન્તુ જઘન્ય અવગાહનાવાળાની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળામાં એટલી વિશેષતા છે કે તેમનામાં જ્ઞાન નથી હોતું. તેનું કારણ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાના સમયે અપર્યાપ્ત અવસ્થા નથી થઈ શકતી. તેથીજ અહિં બે જ્ઞાનોનો ઉલ્લેખ ન કરવો જોઈએ.

મધ્યમ અવગાહનાવાળા દ્વીન્દ્રિયની વક્તવ્યતા પણ જઘન્ય અવગાહનાવાળાના સમાનજ સમજવી જોઈએ. કિન્તુ વિશેષતા એ છે કે મધ્યમ અવગાહનાવાળો એક દ્વીન્દ્રિય મધ્યમ અવગાહનાવાળા બીજા દ્વીન્દ્રિયથી અવગાહનાની દૃષ્ટિએ પણ ચતુસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે મધ્યમ અવગાહના બધી એક સરખી નથી હોતી. એક મધ્યમ અવગાહના બીજા મધ્યમ અવગાહનાથી સંખ્યાત લાગહીન અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન અને અસંખ્યાત ગુણહીન તથા એજ પ્રકારે અધિક પણ થઈ શકે છે. મધ્યમ અવગાહના અપર્યાપ્ત અવસ્થાના પ્રથમ સમયના અનન્તર જ આરંભ થઈ જાય છે. તેથીજ અપર્યાપ્ત દશામાં પણ તેને સદ્ભાવ હોય છે. એ કારણે સાસાદન સમ્યક્ત્વ પણ મધ્યમ અવગાહનાના સમયે સંભવે છે. તેથી અહિં બે જ્ઞાનોનો પણ સદ્ભાવ થઈ શકે છે. જે દ્વીન્દ્રિયોમાં સાસાદન સમ્યક્ત્વ નથી હોતું તેઓમાં બે અજ્ઞાન હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી. બે અજ્ઞાનોથી તથા અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયોમાં બે અજ્ઞાન કહેલાં છે. તેમનામાં બે જ્ઞાન મળી આવતા નથી. કારણુ એ છે કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવમાં સાસાદન સમ્યક્ત્વ નથી હોતું. કેમકે લબ્ધ્યપર્યાપ્તિક જીવ અત્યન્ત સંકિલ્પિત થાય છે અને સાસાદન સમ્યક્ત્વ કિંચિત્ શુભ પરિણામ રૂપ છે. તેથીજ સાસાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિનો જઘન્ય સ્થિતિક દ્વીન્દ્રિયમાં ઉત્પાદ નથી થતો.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય રૂપમાં સાસાદન સમ્યક્ત્વ વાળા જીવ પણ

ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. તેથીજ જે વક્તવ્યતા જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયની કહી છે. એજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાની પણ સમજવી જોઈએ. પણ તેમાં જે જ્ઞાનોનો પણ ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. મધ્યમ સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયની વક્તવ્યતા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિયના સમાન સમજવી જોઈએ. પણ તેમાં સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત કહેવું જોઈએ. કેમકે બધા મધ્યમ સ્થિતિવાળાઓની સ્થિતિ સરખી નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન! જ્ઞાન્ય ગુણ કૃષ્ણ દ્વીન્દ્રિય જીવના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જ્ઞાન્ય ગુણકાળા દ્વીન્દ્રિયના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! એક જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિય બીજા જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિયથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. તે સ્થાનોનું કથન પૂર્વની જેમજ સમજી લેવું જોઈએ અર્થાત્ અસંખ્યાત સંખ્યાત ભાગ હીન સંખ્યાત અસંખ્યાત ગુણહીન તથા એજ પ્રકારે અધિક, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ તે ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે દ્વીન્દ્રિયની સ્થિતિ સંખ્યાત વર્ષોની જ થાય છે, તેથીજ ચતુઃસ્થાન પતિત ન બની શકે. તે કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, કેમકે જ્ઞાન્ય કૃષ્ણ વર્ણનું એક જ રૂપ સંભવિત છે. તેમાં હીનતા—અધિકતાનો સંભવ નથી. શેષ ચાર વર્ણો, જે ગંધો, પાંચ રસો અને આઠ સ્પર્શોની દૃષ્ટિએ જે જ્ઞાનો, જે અજ્ઞાનો અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પણ સમજવા જોઈએ. અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિય બીજા ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિયથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, શેષ વર્ણો, ગંધો, રસો અને સ્પર્શોના પર્યાયોથી, જે જ્ઞાનથી. જે અજ્ઞાનથી તથા અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

મધ્યમ ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિય પણ એ પ્રકારે છે, અર્થાત્ એક મધ્યમ ગુણ કાળા બીજા મધ્યમ ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિયથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. અવગાહનાથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, શેષવર્ણો, ગંધો, રસો અને

સ્પર્શોથી, બે જ્ઞાનોથી, બે અજ્ઞાનોથી તથા અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. વિશેષતા એ છે કે એક મધ્ય ગુણ કાળા બીજા મધ્યમ ગુણ કાળા દ્વીન્દ્રિયથી કાળા વર્ણના પર્યાયોથી પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે મધ્યમ ગુણ કાળા વર્ણ અન્તરતમ રૂપથી અનંત પ્રકારના થાય છે.

એ પ્રકારે પાંચે વર્ણો, બન્ને ગંધો, પાંચે રસો અને આઠ સ્પર્શોનું કથન સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની દ્વીન્દ્રિય જીવોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની બીજા જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાનીથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ; ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, આલિનિબોધિકજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે, શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીની પ્રરૂપણા પણ એજ પ્રકારની સમજી લેવી જોઈએ. અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિકજ્ઞાની બીજા ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક

જ્ઞાનીથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત, વર્ણુ આદિથી ષટ્સ્થાન પતિત, આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય, શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત તથા અચક્ષુ દર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાનીના વિષયથી એજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ અર્થાત્ જઘન્ય આભિનિબોધિકજ્ઞાનીની સમાનજ તેમની પ્રરૂપણા સમજી લેવી જોઈએ. વિશેષતા એટલીજ છે કે મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાની સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે. અર્થાત્ એક મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાની બીજા મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાનીથી ષટ્સ્થાન પતિત હોનાધિક થાય છે, કેમકે જેવા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિકજ્ઞાનના એક એક જ પર્યાય છે, એવા મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાનના નથી. તેનાતો અનન્ત હોનાધિક રૂપ પર્યાય થાય છે. શ્રુતજ્ઞાના પર્યાયોથી અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની અને અચક્ષુદર્શની ક્ષીન્દ્રિયના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. વિશેષ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. કે જ્યાં જ્ઞાન હોય છે, ત્યાં અજ્ઞાન નથી હોતું, અને જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં જ્ઞાન નથી હોતું, એ રીતે એકજ જીવમાં એક સાથે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન નથી રહેતા. પણ જ્યાં દર્શન છે. ત્યાં જ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે અને અજ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે. તાત્પર્ય એ છે કે દર્શનની સાથે ન જ્ઞાનનો વિરોધ છે અને ન અજ્ઞાનનો વિરોધ છે. અજ્ઞાનની સાથે પણ દર્શનોપયોગ રહે છે અને જ્ઞાનની સાથે પણ.

ક્ષીન્દ્રિય જીવોના સમાન ત્રીન્દ્રિય જીવોની પણ પ્રરૂપણા કરી લેવી જોઈએ અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોની પણ. કિન્તુ ચતુરિન્દ્રિય જીવોની પ્રરૂપણામાં ચક્ષુદર્શન અધિક કહેવું જોઈએ. કેમકે તેમનામાં ચક્ષુદર્શન પણ મળી આવે છે ॥ ૬ ॥

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના પર્યાચોની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જહ્ણોગાહ્ણગાણં મંતે ! પંચેન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણં કેવઙ્ઙયા પજ્જવા પ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનંત પર્યાયોં છે. (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ—जह्णोगाह्णगाणं पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा प्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના અનન્ત પર્યાય છે (ગોયમા ! જહ્ણગાહ્ણણે પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિણે જહ્ણોગાહ્ણયસ્સ પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ જોણિયસ્સ) જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી (દ્વચટ્ટયાણે તુલ્લે) દ્રવ્યથી તુલ્ય છે (પપ્પસટ્ટયાણે તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાણે તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય છે (ઠિંઈણે તિટ્ટઠાણ વહિણે) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વ્ણ્ણ—ગંધ—રસ, ફાસ પજ્જવેહિં) વર્ણુ ગંધ રસ—સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં ણાણેહિં) યે જ્ઞાનોથી (દોહિંઅન્નાણેહિં) યે અજ્ઞાનોથી (દોહિં દંસણેહિં) યે દર્શનોથી (છટ્ટઠાણ વહિણે) ષટ્થસ્થાન પતિત છે.

(उक्कोसोगाह्णणं वि एवं चैव) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ એ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ (તિહિં ણાણેહિં, તિહિં અણ્ણાણેહિં તિહિં દંસણેહિં છટ્ટઠાણ વહિણે) ત્રણ જ્ઞાનોથી ત્રણ અજ્ઞાનોથી, ત્રણ દર્શનોથી ષટ્થસ્થાન પતિત છે.

(जहा उक्कोसोगाह्णणं तथा अजह्णणामणुक्कोसोगाह्णणं वि) જેમ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા તેમજ જઘન્ય—અનુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ મધ્યમ અવગાહનાવાળા પણ (नवरं) ઓગાહ્ણટ્ટયાણે ચટ્ટઠાણવહિણે વિશેષ એ છે કે અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે. (ઠિંઈણે ચટ્ટઠાણવહિણે) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

(जह्णणठिंइयाणं मंते ! पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं केवङ्ङया पज्जवा प्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનંત પર્યાય છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ—जह्णणठिंइयाणं पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा प्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય સ્થિતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણણઠિંઈણે પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિણે જહ્ણણઠિંઈયસ્સ પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયસ્સ) જઘન્ય સ્થિતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જઘન્ય સ્થિતિક ણીણ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયથી (દ્વચટ્ટયાણે તુલ્લે) દ્રવ્યથી

તુલ્ય છે (પણસદૃઠયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય છે (ઓગાહણદૃઠયાણ ચચટ્ટાણવહિણ)
 અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈણ તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય છે. (વણ્ણ-
 ગંધરસફાસપજ્જવેહિં) વણ્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં અણ્ણાણેહિં)
 યે અજ્ઞાનોથી (દોહિં દંસણેહિં) યે દર્શનોથી (છટ્ટાણવહિણ) ષટ્સ્થાન પતિત છે
 (ઉક્કોસઠિઈણ વિ એવં ચેવ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ એવાજ (ળવરં દો
 ણાણા દો અણ્ણાણા) વિશેષતા એ છે કે યે જ્ઞાન યે અજ્ઞાન (દો દંસણા) યે દર્શન
 પણ કહ્યાં છે. (અજ્ઞહણ્ણમુણ્ણુક્કોસ ઠિઈણ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિવાળા પણ
 એજ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ એ છે કે (ઠિઈણ ચચટ્ટાણવહિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન
 પતિત છે (તિણ્ણિ ણાણા) ત્રણ જ્ઞાનો (તિણ્ણિ અણ્ણાણા) ત્રણ અજ્ઞાન (તિણ્ણિ
 દંસણા) ત્રણ દર્શન

(જહણ્ણગુણકાલગાળં મંતે ! પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં પુચ્છા ?) જ્ઞધન્ય
 કૃષ્ણ ગુણુવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના હે ભગવન્ ! કેટલા પર્યાય છે ? (ગોય મા
 અળંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળટટેળં મંતે !
 એવં વુચ્ચઈ જહણ્ણગુણકાલગાળં પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં અળંતા પજ્જવા
 પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન્ શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જ્ઞધન્ય ગુણુકાળા પંચેન્દ્રિય
 તિર્યંચના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ (જહણ્ણગુણકાલ્લ પંચિંદિય-
 તિરિક્કલ્લજોણિણ) જ્ઞધન્ય ગુણુ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ (જહણ્ણગુણકાલ્લગસ્સ
 પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયસ્સ) જ્ઞધન્ય ગુણુ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી (દ્વવ્વ-
 દૃયાણ તુલ્લે) દ્રવ્યથી તુલ્ય છે (પણસદૃઠયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય (ઓગાહણદૃઠયાણ
 ચચટ્ટાણવહિણ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈણ ચચટ્ટાણવહિણ)
 સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કાળા વણ્ણના પર્યાયોથી
 તુલ્ય છે (અવસેસેહિં વણ્ણગંધરસફાસપજ્જવેહિં) શેષ, વણ્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શના
 પર્યાયોથી (તિહિં અણ્ણાણેહિં) ત્રણ અજ્ઞાનોથી (તિહિં દંસણેહિં) ત્રણ દર્શનોથી
 (છટ્ટાણવહિણ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસગુણકાલ્લ વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ

કાલા પણ (અજહ્ણમણુકોસગુણકાલૈ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ કાળા પણ એજ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ એ છે કે (સદ્ગુણે છદ્માગવડિૈ) સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત છે (એવં પંચ વણ્ણા) એ પ્રકારે પાંચે વર્ણુ (દ્વો ગંધા) એ ગંધ (પંચરસા) પાંચ રસ (અદુકાસા) આઠ સ્પર્શો

(જહ્ણનામિણિવોહિયનાણીણ મંતે ! પંચિંદિયત્તિરિક્ખજોણિયાણં કેવહ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ જ્ઞન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેઠેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ્ જહ્ણનામિણિવોહિયનાણીણં ત્તિરિક્ખજોણિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા !) હે ભગવન્ શા કારણે એમ કહ્યું છે કે જ્ઞન્ય આલિનિબોધિકજ્ઞાની તિર્યંચોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણનામિણિવોહિયનાણી પંચિંદિયત્તિરિક્ખજોણિૈ જહ્ણનામિણિવોહિયનાણિસ્સ પંચિં-દિયત્તિરિક્ખજોણિયસ્સ) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય બીજા જ્ઞન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી (દ્વવદુયાૈ તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પરસદુયાૈ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણદુયાૈ ચડ્ડાણવડિૈ) અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિર્હૈૈ ચડ્ડાણવડિૈ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણગંધરસાસપ્પજ્જવેહિં છદ્માગવડિૈ) વર્ણુ, ગંધ, રસ; સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત છે (આમિણિવોહિયણપ્પજ્જવેહિં તુલ્લે) આલિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે. (સુચનાણપ્પજ્જવેહિં છદ્માગ વડિૈ) શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત છે (ચક્કવુદંસણ પ્પજ્જવેહિં છદ્માગ વડિૈ) ચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત (અચક્કવુદંસણપ્પજ્જવેહિં છદ્માગ વડિૈ) અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત

(એવં ઉક્કોસામિણિવોહિયનાણી વિ) એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાની પણ (નવરં) વિશેષ (ઠિર્હૈૈ ત્તિદ્દાણવડિૈ) સ્થિતિથી ત્રણુ સ્થાન પતિત (તિન્નિ નાણા) ત્રણુ જ્ઞાન (તિન્નિ દંસણા) ત્રણુ દર્શન (સદ્ગુણે તુલ્લે) સ્વસ્થાનમાં તુલ્ય (સેસેસુ છદ્માગવડિૈ) શેષમાં ષટસ્થાન પતિત (અજહ્ણમણુકોસામિણિ-

બોહિયનાળી જહા ઉક્કોસામિગિબોહિયનાળી) મધ્યમ આભિનિષોધિક્કજ્ઞાની ઉત્કૃષ્ટ આભિનિષોધિક્ક જ્ઞાનીના સમાન (નવર) વિશેષ (ઠિઈએ ચરટ્ટાણવડિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (સદ્ગણે છટ્ટાણવડિએ) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત (એવં સુચનાળી વિ) એ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાની પણ સમજવા.

(જહળ્ણોહિનાળીં મંતે ! પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિયાળં પુચ્છા) હે ભગવન્ ! જ્ઞન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે? (ગોચમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળટ્ટેળં મંતે ! એવં વુ ચ્ચ-જહળ્ણોહિનાળીં પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિયાળં અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહ્યું છે કે જ્ઞન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોના અનન્ત પર્યાય છે (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્ણોહિનાળી પંચિંદિય તિરિક્કજ્ઞોણિએ જહળ્ણોહિનાળિસ્સ પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિયસ્સ) જ્ઞન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ જ્ઞન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્થંચથી (દ્વવટ્ટયાએ તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય (પપસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય (ઓગાહ ણટ્ટયાએ ચરટ્ટાણ વડિએ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈએ તિટ્ટાણ વડિએ) સ્થિતિની ત્રિસ્થાન પતિત (વળ્ણ ગંધ રસ ફાસ પજ્જવેહિં) વર્ણુ ગંધ-રસ-સ્પર્શના પર્યાયોથી (આમિણિબોહિયનાળ સુચનાળપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ) મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત (ઓહિનાળપજ્જવેહિં તુલ્લે) અવધિ જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય (અન્નાળા નત્થિ) અજ્ઞાન તેને નથી હોતું (ચક્કુદંસળ પજ્જવેહિં અચક્કુદંસળપજ્જવેહિં ચ) અક્ષુદર્શનના પર્યાયો અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી (ઓહિદંસળપજ્જવેહિં) અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી (છટ્ટાણવડિએ) ષટ્સ્થાન પતિત (એવં ઉક્કોસોહિનાળી વિ) એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની પણ (અહળ્ણમળુક્કોસોહિનાળી વિ એવં ચેવ) મધ્યમ અવધિજ્ઞાની પણ એ પ્રકારે (નવર) વિશેષ (સદ્ગણે છટ્ટાણવડિએ) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે

(જહા આમિણિબોહિયનાળી તહા મહ્ અળ્ણાળી સુચ અળ્ણાળી) જેવી

રીતે આભિનિબોધિકજ્ઞાનીની વક્તવ્યતા તેવીજ રીતે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાનીની (જહા ઓહિનાળી તહા વિભંગનાળી વિ) જેવી અવધિજ્ઞાનીની વક્તવ્યતા તેવીજ વિભંગજ્ઞાનીની (ચક્ષુદંસળી અચક્ષુદંસળી જહા આભિનિબોધિયનાળી) અક્ષુ-દર્શની અને અચક્ષુદર્શની આભિનિબોધિકજ્ઞાનીના સમાન (ઓહિદંસળી જહા ઓહિનાળી) અવધિદર્શની અવધિજ્ઞાનીના સમાન (જત્થ ણાળા તત્થ અન્નાળા નત્થિ) ન્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી (જત્થ અણ્ણાળા તત્થ ણાળા ણત્થિ) ન્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં જ્ઞાન નથી (જત્થ દંસળા તત્થ ણાળા વિ અણ્ણાળા વિ અત્થિત્તિ માણિયઠ્ઠં) ન્યાં દર્શન છે ત્યાં જ્ઞાન પણ છે અને અજ્ઞાન પણ હોય છે એવું કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ-હવે જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોના પર્યા-યોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! એવું કહેવાનું શું કારણ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે, કેમકે બન્નેના લોકાકાશ પ્રમાણ અસંખ્યાત અસંખ્યાત પ્રદેશ હોય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે, કેમકે બન્ને જઘન્ય અવગાહનાવાળા છે, પણ સ્થિતિ અર્થાત્ આયુસંબંધિ કાળ મર્યાદાની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, ચતુઃસ્થાન પતિત નથી થતાં, કેમકે જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાત વર્ષોની આયુષ્યવાળા જ બને છે, અસંખ્યાત વર્ષોની આયુવાળાની જઘન્ય અવગાહના નથી થતી. તેથીજ અહીં જઘન્ય અવગાહનાવાળાને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત કહ્યા છે. તે ત્રિસ્થાનોના ઉચ્ચારણ પહેલાની જેમ સમજી લેવાં જોઈએ, અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન અને અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક તથા સંખ્યાત ગુણ અધિક. તે વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી, મતિ-શ્રુત રૂપ બે જ્ઞાનોથી, મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતા

જ્ઞાન રૂપ બે અજ્ઞાનોથી, ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

અહિં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અપર્યાપ્ત થાય છે અને અપર્યાપ્ત થઈને અલ્પ કાય વાળા જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેથીજ તેમાં અવધિજ્ઞાન અગર વિભંગ જ્ઞાનનો સંભવ નથી, એ કારણે અહિં બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાનોનો જ ઉદ્ભવ કરાયો છે. યદપિ આગળ કહેશે કે કોઈ જીવ વિભંગજ્ઞાનની સાથે નરકમાંથી નિકળીને સંખ્યાત વર્ષોની આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો પણ તે મહાકાયવાળામાં જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અલ્પકાયવાળામાં નહિ તેથી કોઈ વિરોધ સમજવો ન જોઈએ, અવગાહનાવાળામાં ષટ્સ્થાન પતિત બનતા નથી. ષટ્સ્થાનનું વિવેચન પહેલાં આવી ગયું છે. તેથી અહિં કહેવાનું આવશ્યક નથી.

એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળાની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી તથા અવગાહનાની દૃષ્ટિથી તુલ્ય થાય છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ ગંધ રસ સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે વિશેષ એ છે કે તેમાં ત્રણ જ્ઞાન અગર ત્રણ અજ્ઞાનનો સંભવ છે, તેથીજ ત્રણ જ્ઞાનો અને ત્રણ અજ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. તેમાં ત્રણ અજ્ઞાન આ રીતે જાણવા જોઈએ જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની અવગાહના એક હજાર યોજનની થાય છે, તે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા કહેવાય છે. તે સંખ્યાત વર્ષોની આયુવાળા અને પર્યાપ્ત જ હોય છે. તેથીજ તેમાં ત્રણ અજ્ઞાનનો સંભવ છે,

મધ્યમ અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની વક્તવ્યતા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળાની સમાન સમજવી જોઈએ કિન્તુ વિશેષતા એ છે કે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે મધ્યમ અવગાહના અનેક પ્રકારની હોય છે. તેમાં સંખ્યાત-અસંખ્યાત ગુણુહીનાધિક થઈ શકે છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત પણ થઈ જાય છે. કેમકે મધ્યમ અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત વર્ષોની આયુવાળા પણ થઈ શકે છે

શ્રી ગૌતમઃ—હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે ભગવન ! એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ બીજા જઘન્ય સ્થિતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય છે, પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શનાં પર્યાયોથી, બે અજ્ઞાનથી તથા બે દર્શનોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં બે અજ્ઞાન કહેલા છે, તેમાં બે જ્ઞાન નથી હોતાં કેમકે જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિયતિર્યચ લબ્ધ્યપર્યાયિક હોય છે અને લબ્ધ્યપર્યાયિકોમાં સાસાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થતી નથી. જે જીવ અપર્યાય અવસ્થામાં જ મરી જાય છે. અને પોતાના યોગ્ય પર્યાયિયોને પૂર્ણ નથી કરતા તે લબ્ધ્યપર્યાયિક કહેવાય છે. જેઓની પોતાને યોગ્ય પર્યાયિયો પુરી નથી થઈ પણ અન્તર્મુહૂર્તમાંજ પુરી થનારી હોય તેમને કરણપર્યાય કહે છે. સાસાદન સમ્યક્ત્વ કરણપર્યાયિક જીવોમાં હોઈ શકે છે, લબ્ધ્યપર્યાયિકોમાં નહીં.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોતું કથન જઘન્ય સ્થિતિવાળાના સમાનજ સમજવું જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ત્રણ પદ્યો-પમની સ્થિતિવાળા થાય છે, તેથી તેઓમાં નિયમથી બે જ્ઞાન બે અજ્ઞાન જ હોય છે જે જ્ઞાનવાળા હોય છે, તેઓ વૈમાનિકની જ આયુ બાંધે છે. તેથી તેમનામાં બે જ્ઞાન હોય છે. એ અભિપ્રાયથી તેઓમાં બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન કહ્યાં છે.

મધ્યમ સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચની વક્તવ્યતા પણ એજ પ્રકારે સમજવી જોઈએ પણ વિશેષ એ છે કે સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત બને છે મધ્યમ સ્થિતિવાળા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પણ થઈ શકે છે અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પણ થઈ શકે છે, કેમકે એક સમય ઓછા ત્રણ પદ્યોપમની આયુવાળા પણ મધ્યમ સ્થિતિક જ કહેવાય છે એ કારણે તે ચતુઃસ્થાન પતિત કહેલા છે. તેમાં ત્રણ જ્ઞાન ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન કહેવાં જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણકાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે

શ્રી ગૌતમ—હે ભગવન્ એવું કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય થાય છે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિથી પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષા તુલ્ય છે, શેષ વર્ણો, ગંધો, રસો, સ્પર્શોથી, ત્રણ જ્ઞાનો ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળાની વક્તવ્યતા પણ એવીજ સમજવી જોઈએ અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહના અને સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય, શેષ વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી તથા ત્રણ જ્ઞાનો, ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

મધ્યમ ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની વક્તવ્યતા પણ જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના સમાન સમજવી જોઈએ. વિશેષ એ છે કે મધ્યમ ગુણ કાળા સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. કેમકે મધ્યમ ગુણ કાળા અનન્ત પ્રકારના હોય છે, તેથી જ તેમાં ષટસ્થાન પતિત હોના ધિક્તાનો સંભવ છે. એજ પ્રકારે પાંચ વર્ણો અને ગંધો, પાંચ રસો અને આઠે સ્પર્શોની વક્તવ્યતા સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના કેટલા પર્યાય છે ? શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમ—હે ભગવન્ આ પ્રકારના કથનતું શું કારણ છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાની બીજા જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાનીથી દ્રવ્યથી અને પ્રદેશોથી તુલ્ય છે; અવગાહનાથી ચતુઃ-

સ્થાન પતિત તથા સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચમા પણ પોતાની ભૂમિકાના અનુસાર જઘન્ય આલિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન મળી આવે છે. એ પ્રકારે સંખ્યાત વર્ષની અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળામાં જઘન્ય મતિ-શ્રુતજ્ઞાનનો સંલવ હોવાથી અહિં સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત કહેલ છે. વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી તે ષટસ્થાન પતિત થાય છે. આલિનિ-બોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે. શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીના વિષયમાં પણ આ પ્રકારે સમજવું જોઈએ, અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિકજ્ઞાની બીજા ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિકજ્ઞાનીથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત, આલિનિ-બોધિકજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શનના પર્યાયોથી પણ ષટસ્થાન પતિત બને છે, કિન્તુ વિશેષતા એ છે કે સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ત્રિસ્થાન પતિત બને છે તેમાં ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી આવે છે. તે સ્વસ્થાનમાં તુલ્ય અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાની એક તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય બીજા ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાની તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના તુલ્ય જ થાય છે. શેષ ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

મધ્યમ આલિનિબોધિક જ્ઞાની ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીના સમાન છે. પણ સ્થિતિની દૃષ્ટિએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્વસ્થાન અર્થાત્ મધ્યમ આલિનિબોધિકજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે કેમકે આલિ-નિબોધિક જ્ઞાનના તરતમ પર્યાય અનન્ત થાય છે તેથી જ તેમાં અનન્ત ગુણ હીનતા અને અનન્ત ગુણ અધિક પણ થઈ શકે છે.

જેવી આલિનિબોધિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની વક્તવ્યતા કહી છે તેવી જ શ્રુતજ્ઞાનની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ શા કારણે એવું કહેલ છે ?

શ્રી લગવાન—હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા જ્ઞાન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત તથા સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાને અવધિજ્ઞાન નથી થઈ શકતું, વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી આલિભોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે. અવધિજ્ઞાનીમાં અજ્ઞાન હોતું નથી. ચક્ષુદર્શન અચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની જ્ઞાન્યાવધિજ્ઞાનીના સમાન છે, અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટાવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા ઉત્કૃષ્ટાવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી દ્રવ્યથી તુલ્ય, પ્રદેશોથી તુલ્ય, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત, વર્ણુ, ગંધ, રસ સ્પર્શ આલિભિઓધિક જ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત, અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય અજ્ઞાન તેમાં હોતું નથી, ચક્ષુદર્શન, અને અવધિદર્શનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

અજ્ઞાન્યાનુત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના વિષયમાં પણ એજ રીતે જાણવું જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક મધ્યમ અવધિજ્ઞાની બીજા મધ્યમ અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત હીનાધિક થઈ શકે છે.

મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાનીની વક્તવ્યતા આલિભિઓધિકજ્ઞાનીના સમાન સમજવી. તેમજ વિભંગજ્ઞાનીની વક્તવ્યતા અવધિજ્ઞાનીના સમાન સમજી લેવી જોઈએ. એ પ્રકારે વિભંગજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બીજા વિભંગજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાને વિભંગજ્ઞાન નથી થઈ શકતું. મૂળ ટીકામાં પણ કહ્યું છે ‘અવધિજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનમાં નિયમથી ત્રિસ્થાન પતિત થઈ શકે છે, શું કારણ છે ? કહે છે—અવધિજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાને નથી હોતું, ચક્ષુદર્શની અને અચક્ષુદર્શનીની વક્તવ્યતા આલિભિઓધિક જ્ઞાનીના સમાન છે. અવધિદર્શની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની વક્તવ્યતા

અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના સમાન છે. જ્યાં અજ્ઞાન થાય છે, ત્યાં જ્ઞાન નથી થતું અને જ્યાં જ્ઞાન હોય છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી હોતું જ્યાં દર્શન છે ત્યાં જ્ઞાન પણ થાય છે અને અજ્ઞાન પણ થાય છે એ રીતે કહેવું જોઈએ કેમકે અજ્ઞાનનો જ્ઞાનની સાથે અને જ્ઞાનનો અજ્ઞાનની સાથે વિરોધ છે. પરંતુ દર્શનોપયોગનો જ્ઞાનની સાથે પણ વિરોધ નથી તેમ અજ્ઞાનનો પણ વિરોધ નથી તે તો બન્નેની સાથે રહે છે. ॥ ૧૦ ॥

જઘન્ય અવગાહનાવાલે મનુષ્યોં કે પર્યાય કા નિરૂપણ

મનુષ્ય પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જહ્ણનોગાહ્ણગાણં મંતે ! મણુસ્સાણં કેવદ્ધયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं बुच्चइ—जह्णणोगाह्णगणं मणूससाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણનોગાહ્ણ મણુસે) જઘન્ય અવગાહના વાળા મનુષ્ય (જહ્ણનોગાહ્ણગસ્સ મણુસસ્સ દવ્વટ્ટયાए तुल्ले) જઘન્ય અવગાહના વાળા મનુષ્યથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણ્ણસદ્ધયાए तुल्ले) પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાए तुल्ले) અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઠિદ્દેए तिट्ठाण वड्ढिए) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વણ્ણ, ગંધ, રસ ફાસપજ્જવેહિં) વર્ણુ, ગંધ, રસ સ્પર્શના પર્યાયોથી (તિહિં નાણેહિં) ત્રણ જ્ઞાનોથી (દોહિં અન્ના-ણેહિં) એ અજ્ઞાનોથી (તિહિં દંસણેહિં) ત્રણ દર્શનોથી (છટ્ટાણવડ્ढिए) પટસ્થાન પતિત છે (उक्कोसोगाह्णए वि एवं चेव) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ એ પ્રકારે (તવરં) વિશેષ (ઠિદ્દેए सियहीणे) સ્થિતિથી કોઈ વાર હીન (સિય તુલ્લે) કોઈ વાર તુલ્ય (સિય અવ્મહિર) કદાચિત્ અધિક થાય છે (જઇ) યદિ (હીણે) હીન (असंखिज्जभागहीणे) અસંખ્યાત ભાગહીન (अह अवमहिए) અગર અધિક

છે (અસંખિજ્જઈ માગ અઠ્ઠમહિં) અસંખ્યાત ભાગ અધિક છે (દો નાળા) તેમાં
 બે જ્ઞાન (દો અન્નાળા) બે અજ્ઞાનો (દો દંસળા) બે દર્શન (અજહળ્ળમળ્ળુક્કોસોગા-
 હળ્ળાં એવં ચેવ) મધ્યમ અવગાહનાવાળા પણ એજ પ્રકારે બાણુવા (નવરં ઓગાહળ્ળ-
 ટ્રયાં ચઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) વિશેષ એકે અવગાહનાવાળાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે
 (ઠિંઈં ચઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (આઈલ્લેહિં ચઙ્ગહિં નાળેહિં)
 આદિના ચાર જ્ઞાનોથી (હ્રઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) ષટ્સ્થાન પતિત (કેવલનાળપઙ્ગવેહિં
 તુલ્લે) કેવળ જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય (તિહિં અળ્ળાળેહિં) ત્રણ અજ્ઞાનોથી (તિહિં
 દંસળેહિં) ત્રણ દર્શનોથી (હ્રઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) ષટ્સ્થાન પતિત છે (કેવલદંસળપઙ્ગ-
 વેહિં) કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી (તુલ્લે) તુલ્ય

(જહળ્ળઠિંઈંયાળં મંતે ! મળ્ળુસ્સાળં) હે ભગવન ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોના
 (કેવઙ્ગયા પઙ્ગજવા પળ્ળાત્તા) કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અળ્ળંતા પઙ્ગજવા
 પળ્ળાત્તા) હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ળટ્રેળ્ળં મંતે ! એવં વુરુચઙ્ગ-જહળ્ળ-
 ઠિંઈંયાળં મળ્ળુસ્સાળં અળ્ળંતા પઙ્ગજવા પળ્ળાત્તા ?) હે ભગવન શા કારણે એવું કહ્યું કે
 જઘન્ય સ્થિતિક મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જહળ્ળ ઠિંઈં મળ્ળુસ્સે) જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્ય (જહળ્ળઠિંઈંયસ્સ મળ્ળુસ્સસ્સ)
 જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોથી (દ્વવટ્રયાં તુલ્લે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે
 (પપસટ્રયાં તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહળ્ળટ્રયાં) અવગાહનાથી
 (ચઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિંઈં તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય છે (વળ્ળ
 ગંધ રસ ફાસ પઙ્ગવેહિં) વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં અન્નાળેહિં)
 બે અજ્ઞાનોથી (દોહિં દંસળેહિં) બે દર્શનોથી (હ્રઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) ષટ્સ્થાન પતિત
 છે (એવં ઁક્કોસઠિંઈં વિ) એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (નવરં) વિશેષ
 (દો નાળા) બે જ્ઞાન (દો અન્નાળા) બે અજ્ઞાન (દો દંસળા) બે દર્શન કહેવા બેધએ
 (અજહળ્ળમળ્ળુક્કોસઠિંઈં વિ એવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિ વાળા પણ એજ
 રીતે સમજવા (નવરં) વિશેષ (ઠિંઈં ચઙ્ગટ્રાળ્ળવઙ્ગિં) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત

(ઓગાહનદ્રુયાં ચઢટ્ટાણવડિએ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (આહલ્લોહિં ચઢહિં નાણેહિં છટ્ટાણવડિએ) આદિના ચાર જ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત (કેવલનાણ-પજ્જવેહિં તુલ્લો) કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય (તિહિં અણ્ણાણેહિં તિહિં દંસણેહિં છટ્ટાણવડિએ) ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત (કેવલદંસણ-પજ્જવેહિં તુલ્લો) કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય

(જહણ્ણગુણકાલયાણં મંતે ! મણુસ્સાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) જઘન્ય ગુણ કાળા મનુષ્યોના હે ભગવન્ ! કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનેન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહણ્ણગુણકાલયાણં મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેલું છે કે જઘન્ય ગુણ કાળા મનુષ્યોના અનેન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણ્ણગુણકાલે મણુસે) જઘન્ય ગુણ કાળા મનુષ્ય (જહણ્ણગુણકાલ-ગસ્સ મણુસસ્સ) જઘન્યગુણ કાળા મનુષ્યથી (દ્વવદ્રુયાં તુલ્લો) દ્રવ્યથી તુલ્ય (પસદ્રુયાં તુલ્લો) પ્રદેશોથી તુલ્ય (ઓગાહદ્રુયાં ચઢટ્ટાણવડિએ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈએ ચઢટ્ટાણવડિએ) સ્થિતિથી ચતુસ્થાન પતિત (કાલવણ્ણ-પજ્જહિં તુલ્લો) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય (અવસેસેહિં વણ્ણગંધરસફાસેહિં છટ્ટાણવડિએ) શેષ વર્ણ ગંધ રસ અને સ્પર્શથી ષટ્સ્થાન પતિત (ચઢહિં નાણેહિં છટ્ટાણવડિએ) ચાર જ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (કેવલનાણપજ્જવેહિં તુલ્લો) કેવળ-જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય (તિહિં અન્નાણેહિં તિહિં દંસણેહિં છટ્ટાણવડિએ) ત્રણ અજ્ઞાનો, અને ત્રણ દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (કેવલદંસણપજ્જવેહિં તુલ્લો) કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય

(એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ) એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કૃષ્ણ પણ (અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ એવં ચેવ) એ રીતે મધ્યમ ગુણ કૃષ્ણ પણ (નવરં સદ્દાણે છટ્ટાણવડિએ) વિશેષતા એ કે સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં પંચ વન્ના) પાંચે વર્ણ (દો ગંધા) અને ગંધો (પંચરસા) પાંચે રસો (અદ્દુફાસા) આઠે સ્પર્શ (માણિયવ્વા) કહેવા બેઠએ.

(જહ્ણનાભિણિવોહિયનાળીળં મણુસ્સાળં કેવડ્યા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) જ્ઠન્ય આભિનિઝોધિક્કજ્ઞાની મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ણદ્દેળં મંતે ! ઇવં વુચ્ચઈ જહ્ણનાભિણિવોહિયનાળીળં મણુસ્સાળં અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા !) હે ભગવન્ શા કારણે ઁવું કહ્યું છે કે જ્ઠન્ય આભિનિઝોધિક્ક જ્ઞાની મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણનાભિણિવોહિયનાળી મણુસે) હે ગૌતમ ! જ્ઠન્યાભિનિઝોધિક્કજ્ઞાની મનુષ્ય (જહ્ણનાભિણિવોહિયનાળિસ્સ મણુસ્સસ્સ ઢવ્વટ્ટયાણ તુલ્લે) જ્ઠન્ય આભિનિઝોધિક્ક જ્ઞાની મનુષ્યથી ઢ્ઘની ઢ્ઘિટ્ઠે તુલ્ય છે (પણ્ણટ્ટયાણ તુલ્લે) પ્રદેશોની ઢ્ઘિટ્ઠે તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાણ ચ્ચટ્ટાળવ્ઢિણ) અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈણ ચ્ચટ્ટાળવ્ઢિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વળ્ણગંધરસ્સ-ફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાળવ્ઢિણ) વર્ણુ ગંધ રસ્સ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત (આભિણિવોહિયનાળપજ્જવેહિં તુલ્લે) આભિનિઝોધિક્કજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય (સુચનાળપજ્જવેહિં) શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી (ઢોહિં ઢંસળેહિં) ઝે ઢર્શનોથી (છટ્ટાળવ્ઢિણ) ષટ્સ્થાન પતિત (ઇવં ઁક્કોસાભિણિવોહિયનાળી વિ) ઁજ પ્રકારે ઉત્ક્રુષ્ટ આભિનિઝોધિક્કજ્ઞાની પણ્ણ (નવરં) વિશેષ (આભિણિવોહિયનાળપજ્જવેહિં તુલ્લે) આભિનિઝોધિક્કજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય (ટિઈણ તિટ્ટાળવ્ઢિણ) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત (તિહિં નાળેહિં) ત્રણ્ણ જ્ઞાનોથી (તિહિં ઢંસળેહિં) ત્રણ્ણ ઢર્શનોથી (છટ્ટાળવ્ઢિણ) ષટ્સ્થાન પતિત (અજહ્ણમણુક્કોસાભિણિવોહિયનાળી જહ્ણ ઁક્કોસાભિણિવોહિયનાળી) મધ્યમ આભિનિઝોધિક્ક જ્ઞાની જ્ઠેવા ઉત્ક્રુષ્ટ આભિનિઝોધિક્ક જ્ઞાની (નવરં) વિશેષ (ઠિઈણ ચ્ચટ્ટાળવ્ઢિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (સટ્ટાળે છટ્ટાળવ્ઢિણ) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત (ઇવં સુચનાળી વિ) ઁ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાની પણ્ણ

(જહ્ણનોહિનાળીળં મંતે ! મણુસ્સાળં કેવડ્યા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) જ્ઠન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોના હે ભગવન્ ! કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ? અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળ્ણદ્દેળં મંતે ! ઇવં

વુચ્ચદ્-જહ્ણોહિનાળીળં મણુસ્સાળં અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા
 કારણે એવું કહું છે કે જ્ઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય છે (ગોચમા !
 જહ્ણોનાળી મણુસ્સે જહ્ણોહિનાળિસ્સ મણુસસ્સ દવ્વટ્ટયાએ તૂલ્લે) હે ગૌતમ !
 જ્ઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય જ્ઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ
 તુલ્ય છે (પેસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાએ તિટ્ઠાળ-
 વહિએ ઠિઈએ તિટ્ઠાળવહિએ) અવગાહ્ણના અને સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વળ્ણ-
 ગંધરસફાસપજ્જવહિં) વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (દોહિં નાળેહિં) બે
 જ્ઞાનોથી (છટ્ઠાળવહિએ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (ઓહિનાળપજ્જવેહિ તુલ્લે) અવધિ
 જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (મળપજ્જવનાળપજ્જવેહિં છટ્ઠાળવહિએ) મનઃપર્થવ-
 જ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (તિહિં દંસળેહિં છટ્ઠાળવહિએ) ત્રણ
 દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત (એવં ઉક્કોસોહિનાળી વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ અવધિ-
 જ્ઞાની પણ (અજહ્ણમણુકોસોહિનાળી એવં ચેવ) મધ્યમ અવધિજ્ઞાની એ પ્રકારે
 (નવરં ઓગાહ્ણટ્ટયાએ ચટ્ટાળવહિએ) વિશેષ એ છે કે અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન
 પતિત છે (સટ્ટાળે છટ્ઠાળવહિએ) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે

(જહા ઓહિનાળી તહા મળપજ્જવનાળી વિ માળિયવ્વે) જેવા અવધિજ્ઞાની
 તેવાજ મનઃપર્થવજ્ઞાની પણ કહેવા બેઠએ. (નવરં ઓગાહ્ણટ્ટયાએ તિટ્ઠાળવહિએ)
 વિશેષ એકે અવગાહ્ણનાથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (જહા આમિળિબોહિયનાળી તહા મહ્-
 અળ્ણાળી સુયઅળ્ણાળી વિ માળિયવ્વે) મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની આલિનિબોધિક
 જ્ઞાનીના સમાન કહેવા બેઠએ (જહા ઓહિનાળી તહા વિમંગનાળી વિ માળિયવ્વે)
 જેવા અવધિજ્ઞાની તેવાજ વિભંગજ્ઞાની કહેવા બેઠએ. (ચક્કુદંસળી અચક્કુ-
 દંસળી ય જહા આમિળિબોહિયનાળી) ચક્કુદર્શની અને અચક્કુદર્શની આલિનિ-
 બોધિકજ્ઞાનીના સમાન (ઓહિદંસળી જહા ઓહિનાળી) અવધિદર્શની અવધિજ્ઞાની
 સમાન (જત્થ નાળા તત્થ અળ્ણાળા નત્થિ) જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી

(જત્ય અળ્લાણા તત્ય ળાણા ળત્યિ) ળ્યાં અળાન છે ત્યાં ળાન નથી (જત્ય દંસણા તત્ય ળાણા વિ અળ્લાણા વિ) ળ્યાં દર્શન છે, ત્યાં ળાન પણ અને અળાન પણ હોય છે

(કેવલનાળીનં મંતે ! મળુસસાળં કેવળ્યા પળ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે લગવન્ ! કેવલ ળાની મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા ! અળંતા પળ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્રેળં મંતે ! ંવં વુચ્ચળ કેવલનાળીનં મળુસસાળં અળંતા પળ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે લગવન્ ! શા કારણે ંમ કહેવાય છે કે કેવલળાની મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! કેવલનાળી મળુસે કેવલ નાળિસસ મળુસસસ દવ્વળ્યાં તુલ્લે) કેવલળાની મનુષ્ય કેવળળાની મનુષ્યથી દ્રવ્યની દષ્ટિં તુલ્ય છે. (પપસળ્યાં તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય છે (ઓગાહળળ્યાં ચળળાળવળિં) અવગાહનાથી અતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિળ્ં તિળાળવળિં) સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત છે (વળ્ણ ગંઘ રસ ફાસ પળ્જવેઠિં છળાળવળિં) વર્ણુ ગંઘ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત છે (કેવલનાળપળ્જવેઠિં કેવલદંસળપળ્જવેઠિં તુલ્લે) કેવળળાન અને કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (ંવં કેવલદંસળી વિ મળુસે માળિયવ્વે) ંં પ્રકારે કેવલ દર્શની મનુષ્ય પણ કહેવા ળેઠંં (વાળમંતરા જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યંતર-અસુરકુમારોના સમાન (ંવં જોળસિયવેમાળિયા) ળ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક (નવરં) વિશેષ (સળાળે ઠિળ્ં તિળાળવળિં) સ્વસ્થાનમાં સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત (માળિયવ્વે) કહેવા ળેઠંં (સેત્તં જીવપળ્જવા) આ પ્રકારે ૂવ પર્યાયોનું નિળપણુ કહેલ છે.

ટીકાર્થ- હવે ળઘન્ય આઠિ અવગાહનાવાળા મનુષ્યોનું નિળપણુ કરાય છે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે લગવન્ ! ળઘન્ય અવગાહનાવાળા અર્થાત્ શરીરની ળંચાઠવાળા મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ળઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે:-હે લગવન્ ! શા કારણે ંવુ કહું છે કે ળઘન્ય અવગાહના વાળા મનુષ્યોના અનન્ત પર્યાય કહેવાયેલા છે ?

શ્રીલગવાન્-હે ગૌતમ ! ળઘન્ય અવગાહનાવાળો ંકે મનુષ્ય ળઘન્ય અવગાહનાવાળા ળીળ મનુષ્યથી દ્રવ્યની અપેક્ષાં તુલ્ય હોય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાં પણ તુલ્ય હોય છે, અવગાહનાથી પણ તુલ્ય હોય છે પરન્તુ સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત ંને છે. કેમકે ળઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્ય નિયમથી સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ળ હોય છે, તેથી ળ તે અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અગર અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે. તે વર્ણુ, ગંઘ, રસ. સ્પર્શના

પર્યાયોથી, ત્રણ જ્ઞાનોથી અર્થાત મતિ શ્રુત અવધિજ્ઞાનથી મત્યજ્ઞાનથી અને શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનોથી તથા ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શન રૂપ ત્રણ દર્શનોથી પટસ્થાન પતિત થાય છે. જ્યારે કોઈ તીર્થાંકરનો અથવા અનુત્તરૌપપાતિક દેવનો અપ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાનીની સાથે જઘન્ય અવગાહનામાં ઉત્પાદ થાય છે. ત્યારે જઘન્ય અવગાહનામાં પણ અવધિજ્ઞાન મળી આવે છે તેથીજ અહિં ત્રણ જ્ઞાનોનું કથન કરાયેલું છે. પણ નરકમાંથી નિકળેલા જીવની જઘન્ય અવગાહનમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી, કેમકે એમનો સ્વભાવજ એવો છે તેથી જઘન્ય અવગાહનામાં વિલંગજ્ઞાન નથી મળી આવતું. એ કારણે અહીં બે અજ્ઞાનોનો જ ઉલ્લેખ કરાયો છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્યની એ પ્રકારની વક્તવ્યતા સમજવી જોઈએ અર્થાત ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્યથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, અવગાહનાથી પણ તુલ્ય બને છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શથી પટસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિની દૃષ્ટિથી સ્યાત હીન હોય તો અસંખ્યાત લાગહીન થાય છે અને જો અધિક હોય તો અસંખ્યાત લાગ અધિક થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્યોની અવગાહના ત્રણ ગવ્યૂતિ (કોસ) ની હોય છે અને તેમની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો લાગ ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ ત્રણ પલ્યોપમની. ત્રણ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો લાગ ત્રણ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો જ લાગ છે, તેથી જ જેની સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા લાગ ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની થાય છે, તે પૂર્ણ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લાગહીન બને છે અને પૂર્ણ ત્રણ પલ્યોપમવાળા તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લાગ અધિક સ્થિતિવાળા હોય છે. તેમનામાં અન્ય પ્રકારની હીનતી અગર અધિકતાનો સંભવ જ નથી.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્યમાં મતિ અને શ્રુત એ બંને જ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાન તથા શ્રુતાજ્ઞાન જ મળી આવે છે. દર્શન પણ તેઓમાં બે જ હોય છે, તેનું કારણ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળા જ હોય છે, અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓમાં અવધિજ્ઞાન થઈ શકતું નથી અને વિલંગ જ્ઞાન પણ, કેમકે તેમનો સ્વભાવજ એવો છે. એ કારણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળાઓમાં બે અજ્ઞાન જ હોય છે.

મધ્યમ અવગાહનાવાળાઓની વક્તવ્યતા પણ એ પ્રકારે સમજી લેવી જોઈએ અર્થાત તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, વિશે.

પતા એ છે કે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે મધ્યમ અવગાહના સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાની પણ હોઈ શકે છે અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાની પણ થઈ શકે છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા પણ એક અગર બે ગવ્યુતિની અવગાહનાવાળા હોય છે. તેથી અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત કહેલ છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ મધ્યમ અવગાહનાવાળા ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, એ બાબતમાં યુક્તિ આગળ કહી દેવાઈ છે. આદિના ચાર જ્ઞાનોમાં અર્થાત્ મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યાવ જ્ઞાનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે એ ચારે જ્ઞાન દ્રવ્ય આદિની અપેક્ષા રાખે છે. તથા ક્ષયોપશમ જન્ય છે. અને ક્ષયોપશમમાં વિચિત્રતા હોય છે. તેથીજ તરતમતા થાય તે સ્વાભાવિક છે. તેઓ કેવળજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય છે, કેમકે સમસ્ત આવરણોના પૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ પણ પ્રકારની તરતમતા નથી થતી. ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત પર્યાય છે. કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોના પર્યાય કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી— અનન્ત કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળો એક મનુષ્ય જઘન્ય સ્થિતિ વાળા બીજા મનુષ્યથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત, સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય તથા વર્ણુ, ગંધ રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી તથા બે અજ્ઞાનો અને બે દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત બને છે. અહીં એ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે સંમૂર્છિમ મનુષ્યજ જઘન્ય સ્થિતિવાળા થાય છે અને તેઓ નિયમથી મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં બે અજ્ઞાન જ હોઈ શકે છે. જ્ઞાન નહિ એ કારણે અહીં જ્ઞાનનો ઉલ્લેખ કરેલો નથી.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની પ્રરૂપણા પણ આ રીતે કરી લેવી જોઈએ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક મનુષ્યથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિથી તુલ્ય તથા વર્ણુ. ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, વિશેષતા એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં બે જ્ઞાન, બે અજ્ઞાન અને

બે દર્શન હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની ત્રણ પદ્યોપમની આયુ હોય છે, તેથીજ તેઓમાં નિયમથી બે જ્ઞાન બે અજ્ઞાન જ મળી આવે છે. જેઓ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેઓ વૈમાનિકની આયુનો બન્ધ કરે છે. તેથી તેઓમાં બે જ્ઞાન મળે છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોમાં અવધિજ્ઞાન અથવા વિભંગ જ્ઞાનનો અભાવ હોય છે, એ કારણે બે જ્ઞાનોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનનો નથી કર્યો.

અજ્ઞન્ય-અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની પ્રરૂપણા પણ આજ રીતે કરવી જોઈએ. અર્થાત્ એક મધ્યમ સ્થિતિવાળો મનુષ્ય બીજા મધ્યમ સ્થિતિ વાળાથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે પરંતુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત બને છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, શરૂઆતના ચાર જ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, કેવલ જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય, ત્રણ અજ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત, ત્રણ દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત અને કેવલ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞન્ય ગુણ કાળા મનુષ્યના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક જ્ઞન્ય ગુણ કાળો મનુષ્ય બીજા જ્ઞન્ય ગુણ કાળા મનુષ્યથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તથા પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય છે, શેષ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી, ચાર જ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત, કેવલ જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોથી ષટ્સ્થાન પતિત તથા કેવલદર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે

ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પણ આજ પ્રકારે સમજી લેવા જોઈએ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા બીજા ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા મનુષ્યની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય, શેષ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત ચાર જ્ઞાનોથી ષટ્સ્થાન પતિત કેવલ જ્ઞાનના પર્યાયોથી

તુલ્ય ત્રણ અજ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત તથા કેવળ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે.

મધ્યમ ગુણ કૃષ્ણ પણ આ રીતે સમજવા જોઈએ અર્થાત્ જઘન્યગુણ કૃષ્ણ અથવા ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કૃષ્ણના સમાન જ તેમની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ વિશેષતા એ છે કે મધ્યમ ગુણ કૃષ્ણ સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત બને છે, કેમકે મધ્યમ કૃષ્ણ વર્ણના અનન્ત તરતમ રૂપ થાય છે. એ પ્રકારે પાંચ વર્ણ, બંને ગંધ, પાંચ રસ અને આઠે સ્પર્શ કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય આલિનિબોધિકજ્ઞાની મનુષ્યના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન—ગૌતમ ! એક જઘન્યાલિનિબોધિક જ્ઞાની બીજા જઘન્યાલિનિબોધિક જ્ઞાનીથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી તુલ્ય, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી ષટ્સ્થાન પતિત, આલિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય, શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોથી તથા એ દર્શનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. જઘન્યાલિનિબોધિક જ્ઞાનીને પ્રબલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોને ઉદય થવાથી અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્ચવજ્ઞાન નથી હોતું. એ જ કારણે અહિં તેમને ઉદ્ભેષ નથી કર્યો.

ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીની પ્રરૂપણા જઘન્ય આલિનિબોધિકજ્ઞાનીના સમાન સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ એક ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીની બીજા ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાનીથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય, અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શની દૃષ્ટિએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. વિશેષતા એ છે કે તે આલિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય, સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત ત્રણ જ્ઞાનો અને ત્રણ દર્શનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ આલિનિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્ય નિયમથી સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા જ હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાને

ભવ-સ્વભાવના કારણે સર્વોત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિક જ્ઞાન થવું સંભવિત નથી. અને જે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા હોય છે, તે પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે

મધ્યમ આભિનિબોધિક જ્ઞાનીની પણ વક્તવ્યતા ઉત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિક જ્ઞાની જેવીજ છે, પણ વિશેષતા એ છે કે તે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અને સ્વસ્થાનમાં ષટસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ જેમ એક ઉત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિકજ્ઞાની બીજા ઉત્કૃષ્ટ આભિનિબોધિક જ્ઞાનીથી તુલ્ય થાય છે. તેમ મધ્યમ આભિનિબોધિકજ્ઞાની મધ્યમ આભિનિબોધિક જ્ઞાનીના તુલ્ય જ હોવું એવો નિયમ નથી, તેમાં ષટસ્થાન પતિત હીનાધિકતા થઈ શકે છે

શ્રુતજ્ઞાની મનુષ્યનું પ્રતિપાદન આભિનિબોધિકજ્ઞાની મનુષ્યના સમાન સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! એમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત, વર્ણ, રસ; ગંધ સ્પર્શના પર્યાયોથી તથા બે જ્ઞાનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય અને મન:પર્યાવજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. ત્રણ દર્શનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનીની પ્રરૂપણા, જઘન્ય અવધિજ્ઞાનીના સમાન સમજવી અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની બીજા ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનીથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય અવગાહના અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી તથા બે જ્ઞાનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે, અવધિજ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, મન:પર્યાવજ્ઞાનના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. ત્રણ દર્શનોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત કહેલા છે, તેનું કારણ એ છે કે મનુષ્યમાં સર્વ જઘન્ય અવધિજ્ઞાન પારભવિક અર્થાત્ પૂર્વ ભવની સાથે આવેલ નથી હોતું; પણ એજ ભવસંબંધી હોય છે

અને તે પણ પર્યાપ્ત અવસ્થામાં જ થાય છે. અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેને યોગ્ય વિશુદ્ધિ નથી હોતી. ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાન પણ ભાવથી ચારિત્રવાન્ મનુષ્યને થાય છે, એ કારણે જઘન્ય અવધિજ્ઞાની અને ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિત થઈ શકે છે. મધ્યમ અવધિજ્ઞાની મનુષ્યનું પ્રતિપાદન જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની મનુષ્યના સમાનજ સમજવું જોઈએ. પણ વિશેષવાત એ છે કે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે તથા સ્વસ્થાનમાં ષટસ્થાન પતિત થાય છે. મધ્યમ અવધિજ્ઞાની પારભવિક પણ થઈ શકે છે, તેથી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ સંભવ હોવાથી મધ્યમ અવધિજ્ઞાની ને ચતુઃસ્થાન પતિત કહેલ છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ જઘન્ય અવધિજ્ઞાની ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની અને મધ્યમ અવધિજ્ઞાની ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોમાં અવધિજ્ઞાનનો સંભવ નથી. તે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાએને જ થાય છે અને તેમનામાં આયુની દૃષ્ટિએ ત્રિસ્થાન પતિતનો જ સંભવ છે. ચતુઃસ્થાન પતિતતા નથી બનતી.

મનઃ પર્યાવજ્ઞાની મનુષ્યની પ્રરૂપણા અવધિજ્ઞાનીના સમાનજ સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ જઘન્ય મનઃપર્યાવજ્ઞાની, ઉત્કૃષ્ટ મનઃપર્યાવજ્ઞાની, અને અજઘન્ય અનુકૃષ્ટ મનઃપર્યાવજ્ઞાની સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે કેમકે ચારિત્રવાન્ મનુષ્યોનેજ મનઃપર્યાવજ્ઞાન થઈ શકે છે અને ચારિત્રવાન મનુષ્ય સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા જ હોય છે. વિશેષ એકે મનઃપર્યાવજ્ઞાની અવગાહનાની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે, એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ જ સમજી લેવી જોઈએ.

જેવું આભિનિષોધિક જ્ઞાની મનુષ્યનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેવું જ મતિ અજ્ઞાની અને શ્રુત-અજ્ઞાની મનુષ્યનું પણ સમજી લેવું જોઈએ અને જેવી અવધિજ્ઞાની મનુષ્યની વક્તવ્યતા કહી છે તેવીજ વિભંગ જ્ઞાની મનુષ્યની સમજી લેવી જોઈએ, અક્ષુઃદર્શની અને અચક્ષુઃદર્શનીની પ્રરૂપણા આભિનિષોધિન જ્ઞાનીના સમાનજ છે, અવધિદર્શનીનું પ્રતિપાદન અવધિજ્ઞાની મનુષ્યના સમાન જ કહેવું જોઈએ. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે જ્યાં જ્ઞાન હોય છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી હોતું અને જ્યાં અજ્ઞાન હોય છે ત્યાં જ્ઞાન નથી હોતું. કેમકે બન્ને પરસ્પર વિરોધી છે. પણ દર્શનોના વિષયમાં એ વાત નથી. દર્શનોનો ન જ્ઞાન સાથે વિરોધ છે કે ન અજ્ઞાનની સાથે, તે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બન્નેની સાથે રહે છે. તેથીજ જ્યાં દર્શન છે ત્યાં જ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે અને અજ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કેવલજ્ઞાની મનુષ્યોના કેટલા પર્યાય છે?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ એક કેવલજ્ઞાની મનુષ્ય બીજા કેવલજ્ઞાની મનુષ્યથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. આ કથન કેવલી સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ, કેમકે સમુદ્ઘાત કરી રહેલ કેવલી મનુષ્ય અન્ય કેવલી મનુષ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણી અધિક અવગાહનાવાળા થાય છે અને તેમની અપેક્ષાએ અન્ય કેવલી અસંખ્યાત ગુણુહીન અવગાહનાવાળા થાય છે સ્થિતિની અપેક્ષાએ કેવલી ત્રિસ્થાન પતિત થાય છે. કેમકે સઘળાં કેવલી સંખ્યાત-વર્ષની આયુવાળા જ થાય છે, વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. કેવલ જ્ઞાનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, કેવલ દર્શનના પર્યાયોથી પણ તુલ્ય થાય છે, કેવલ દર્શની મનુષ્યની વક્તવ્યતા પણ આજ પ્રકારે સમજી લેવી જોઈએ અર્થાત્ કેવલ દર્શની મનુષ્યની અપેક્ષાએ દ્રવ્યથી તુલ્ય પ્રદેશોથી તુલ્ય અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત, સ્થિતિથી ત્રિસ્થાન પતિત, વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત તથા કેવલ દર્શનના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે.

વાનવ્યન્તર દેવોની પ્રરૂપણા અસુરકુમારોના સમાન છે. જ્યોતિષકો અને વૈમાનિક દેવોની પ્રરૂપણા પણ એજ પ્રકારે સમજવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે તેઓ સ્વસ્થાનમાં સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—આ જીવના પર્યાયોની પ્રરૂપણા સમાપ્ત થઈ. ॥સ્ક. ૧૧॥

અજીવોં કે પર્યાયકા નિરૂપણ

હવે અજીવ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અજીવપજ્જવાણં મંતે ! કઙ્ઘિ વિહા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન્ ! અજીવના પર્યાય કેટલા કહ્યા છે ? (મોચમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના

કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (રુચિ અજીવપજ્જવાં ય અરુચિ અજીવ પજ્જવાય) રૂપી અભ્રવના પર્યાય અને અરૂપી અભ્રવના પર્યાય (અરુચિ અજીવ પજ્જવાણં મંતે ! કઙ્ક વિહા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! અરૂપી અભ્રવ પર્યાય કેટલા કહ્યા છે (ગોયમા ! દસવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દસ પ્રકારના કહ્યા છે. (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ધમ્મત્થિકાણ) ધર્માસ્તિકાય (ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે) ધર્માસ્તિકાયના દેશ (ધમ્મત્થિકાયસ્સ પવસા) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ (અધમ્મત્થિકાણ) અધર્માસ્તિકાય (અધમત્થિકાયસ્સ દેસે) અધર્માસ્તિકાયના દેશ (અહમત્થિકાયસ્સ પવસા) અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ (આગાસત્થિકાણ) આકાશાસ્તિકાય (આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે) આકાશાસ્તિકાયના દેશ (આગાસત્થિકાયસ્સ પવસા) આકાશાસ્તિકાના પ્રદેશ (અદ્દાસમણ) અને અદ્દા સમય

(રુચિ અજીવ પજ્જવાણં મંતે ! કઙ્કવિહા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! રૂપી અભ્રવના પર્યાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! ઇવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સંઘા) સ્કંધ (સંઘદેસા) સ્કંધ દેશ (સંઘપવસા) સ્કંધ પ્રદેશ (પરમાણુપુગ્ગલા) પરમાણુ પુદ્ગલ (તેણં મંતે !) હે ભગવન્ ! તેઓ (કિં સંઘેજ્જા અસંઘેજ્જા અણંતા ?) શું સંજ્ઞાત, અસંજ્ઞાત અગર અનન્ત છે ? (ગોયમા ! નો સંઘેજ્જા નો અસંઘેજ્જા, અણંતા) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞાત અગર અસંજ્ઞાત નથી પણ અનન્ત છે.

(સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—નો સંઘેજ્જા, નો અસંઘેજ્જા, અણંતા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે સંજ્ઞાત કે અસંજ્ઞાત નથી પણ અનન્ત છે.

(ગોયમા ! અણંતા પરમાણુપુગ્ગલા) હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ અનન્ત છે (અણંતા દુપણ્ણસિયા સંઘા) દ્વીપ્રદેશી સ્કંધ અનન્ત છે (જાબ) યાવત્ (અણંતા દસ પણ્ણસિયા સંઘા) અનન્ત દશ પ્રદેશી સ્કંધ છે (અણંતા સંઘેજ્જપણ્ણસિયા સંઘા) અનન્ત સંજ્ઞાત પ્રદેશી સ્કંધ છે (અણંતા સંઘેજ્જપણ્ણસિયા સંઘા) અસંજ્ઞેય પ્રદેશી સ્કંધ અનન્ત છે. (અણંતા અણંતપણ્ણસિયા સંઘા) અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ છે (સે તેણદ્દેણં ગોયમા એવં વુચ્ચઈ તેણં નો સંઘેજ્જા' નો અસંઘેજ્જા, અણંતા) એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે તેઓ ન સંજ્ઞાત છે, ન અસંજ્ઞાત છે પણ અનન્ત છે ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—ભ્રવોના પર્યાયોની પ્રરૂપણાના પછી હવે અભ્રવોના પર્યાયોનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! અભ્રવ પર્યાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે—રૂપી અભ્રવ પર્યાય અને અરૂપી અભ્રવ પર્યાય. જેમાં રૂપ હોય છે તે રૂપી કહેવાય છે. અહિં રૂપ, શબ્દ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શનું ઉપલક્ષણ છે, તેથી જ આશય એ થયો કે જેમાં રૂપ ગંધ રસ અને સ્પર્શ હોય તે રૂપી કહેવાય છે. રૂપ યુક્ત

અભવને રૂપી અભવ કહે છે. રૂપી અભવ પુદ્ગલ જ હોય છે, તેથી જ રૂપી અભવના પર્યાય અર્થાત્ પુદ્ગલના પર્યાય. અરૂપી અર્થાત્ અમૂર્ત અભવના પર્યાય અરૂપી-અભવ પર્યાય કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ અરૂપી અભવ પર્યાયના કેટલા પ્રકાર છે? શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! અરૂપી અભવના પર્યાય દશ પ્રકારના કહ્યા છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાયના દેશ, ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, અધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાયના દેશ, અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ આકાશાસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાયના દેશ અને આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશ અદ્વાસમય, સંપૂર્ણ અસંખ્યાત પ્રદેશી ધર્માસ્તિકાયનો પિંડ ધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. ધર્માસ્તિકાયના અર્ધ આદિ ભાગને ધર્માસ્તિકાય દેશ કહે છે અને ધર્માસ્તિકાયના બધાથી સૂક્ષ્મ અંશને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ કહે છે. એજ રીતે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય આદિના ત્રિકોને સમભુ લેવાં જોઈએ. દશમો અદ્વાકાળ છે જે અપ્રદેશી છે. જો કે ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્ય છે, અહીં પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાઈ રહી છે, તેથી જ પર્યાયોનું કથન કરવું ઉચિત હતું. દ્રવ્યનું કથન કરવું તે ઉચિત ન હતું તથાપિ પર્યાય અને પર્યાયી અર્થાત્ દ્રવ્ય કથનિત્ અભિન્ન છે, એ પ્રગટ કરવાને માટે દ્રવ્યનું કથન કરાયું છે, તેથી કોઈ અનૌચિત્ય નથી. વાસ્તવમાંતો ધર્માસ્તિકાયના પર્યાય, ધર્માસ્તિકાયના દેશના પર્યાય, ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો આદિના પર્યાય જ અહીં વિવક્ષિત છે.

યદ્યપિ પહેલા રૂપી અભવનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. એ માટે પહેલા તેનાજ પર્યાયોની પ્રરૂપણા થવી જોઈએ. પણ તે કમનો ત્યાગ કરીને પ્રથમ અરૂપી અભવની પ્રરૂપણા કરાઈ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! રૂપી અભવના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ! રૂપી અભવના પર્યાય ચાર પ્રકારના કહ્યા છે-સ્કન્ધ, સ્કન્ધદેશ, સ્કન્ધ પ્રદેશ, અને પરમાણુ પુદ્ગલ.

શ્રી ગૌતમ-હે ભગવન્! સ્કન્ધ આદિ શું સંખ્યાત છે અગર અસંખ્યાત છે અથવા અનન્ત છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ન સંખ્યાત છે, ન અસંખ્યાત છે, પણ અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમ-હે ભગવન્! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે સ્કન્ધ આદિ સંખ્યાત નહીં અસંખ્યાત પણ નહીં પરન્તુ અનન્ત છે?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ અનન્ત છે, દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ અનન્ત છે, ચાવત્ દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ અનન્ત છે, અર્થાત્ ત્રિપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ અનન્ત છે. એ જ પ્રકારે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ અનન્ત છે, અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ અનન્ત છે અને અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ અનન્ત છે.

ઉપસંહાર કરતા પ્રભુ કહે છે—હે ગૌતમ ! એ કારણે એવું કહેવાય છે કે સ્કન્ધ આદિ સંખ્યાત નથી. અસંખ્યાત પણ નથી પરન્તુ અનન્ત છે ॥ ૧૨ ॥

પરમાણુ પુદ્ગલકે પર્યાય કા નિરૂપણ

પરમાણુ પુદ્ગલ પર્યાય વકતવ્યતા

શબ્દાર્થ—(પરમાણુપોગલાણં મંતે ! કેવઙ્ચા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! પરમાણુપોગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ—परमाणुपोगलाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પરમાણુપોગલે પરમાણુપોગલસ્સ દવ્વટ્ટયાए तुल्ले) એક પરમાણુ પુદ્ગલ ધીબ્બ પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. (પણ્ણટ્ટયાए तुल्ले) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાए तुल्ले) અવગાહનાની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (ઠિઈए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए) સ્થિતિની દૃષ્ટિએ કદાચિત્ હીન, કદાચિત્ તુલ્ય કદાચિત્ અધિક છે (જઈ हीणे) બે હીન હોય (અસંખેજ્જઈભાગ હીણે વા, સંખેજ્જઈભાગ હીણે વા, સંખેજ્જઈ ગુણ હીણે વા અસંખેજ્જઈ ગુણ હાણ વા) અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણ હીન યા અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે (અહ અબ્ભહિए) અગર અધિક હોય છે તો (અસંખેજ્જઈભાગઅબ્ભહિए વા, સંખેજ્જઈભાગ અબ્ભહિए વા, સંખેજ્જઈ ગુણ અબ્ભહિए વા; અસંખેજ્જઈ ગુણ અબ્ભહિए વા) અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક, અસંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે

(કાલવણ્ણપજ્જવેહિં सिय हीणे, सिय तुल्ले, सिय अब्भहिए) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી કદાચિત્ હીન. કદાચિત્ તુલ્ય, કદાચિત્ અધિક થાય છે (જઈ હીણે અણંતભાગ હીણે વા, અસંખેજ્જઈ ભાગહીણે વા, સંખેજ્જઈ ભાગહીણે વા, સંખેજ્જઈ ગુણહીણેવા, અસંખેજ્જઈગુણહીણે વા; અણંત ગુણહીણે વા) બે હીન હોય તો અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણ હીન, અસંખ્યાત ગુણહીન અથવા અનન્ત ગુણહીન થાય છે (અહ અબ્ભહિए અણંતભાગ અબ્ભહિए વા, અસંખેજ્જઈ ભાગ અબ્ભહિए વા સંખેજ્જઈ ભાગ અબ્ભ-

હિંદુ વા સંલેજ્જઙ્ગ ગુણ અઢ્મહિંદુ વા અસંલેજ્જઙ્ગ ગુણ અઢ્મહિંદુ વા અણંત ગુણ અઢ્મહિંદુ વા) ઢે અધિક હોયતો અનનત ભાગ અધિક, અસંખ્યાતભાગ અધિક સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક, અસંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અનનત ગુણ અધિક થાય છે (એવં અવસેસા વણ્ણ ગંધ રસ ફાસ વજ્જવેહિં છટ્ટાણ વહિંદુ) એ પ્રકારે શેષ, વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત છે (ફાસાણં સીય ડસિણ ણિદ્ધ લુક્કલેહિં છટ્ટાણવહિંદુ) સ્પર્શોમાં શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત છે (સે તેણટ્ટેણં ગોચમા ! એવં વુચ્ચઈ-પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) એ હેતુથી એવું કહ્યું છે કે હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલોના અનનત પર્યાય છે

(દુપણસિયાણં પુચ્છા ?) દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનનત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે એવં વુચ્ચઈ-દુપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહ્યું છે કે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનનત પર્યાય કહ્યા છે (ગોચમા ! દુપણસિયાણં દુપણસિયાણં વ્વવટ્ટયાણં તુલ્લે) હે ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશી દ્વિપ્રદેશીથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, (પણસટ્ટયાણં તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય (ઓગાહણટ્ટયાણં સિયા હીણે સિયા તુલ્લે સિયા અઢ્મહિંદુ) અવગાહનાથી કદાચિત્ હીન, કદાચિત્ તુલ્ય, કદાચિત્ અધિક (જઈ હીણે પણસ હીણે) અગર હીન હોય તો એક પ્રદેશ હીન અને છે (અહ અઢ્મહિંદુ પણસ મઢ્મહિંદુ) યદિ અધિક હોય તો એક પ્રદેશ અધિક થાય છે (ઠિઈણં ચડટ્ટાણ વહિંદુ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે (વન્નાઈહિં ડવરિલ્લેહિં-ચડફાસેહિંદુ છટ્ટાણવહિંદુ) વર્ણુ આદિથી અને ઉપચુકિત સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે

(એવં તિણસે વિ) એ રીતે ત્રિપ્રદેશી પણ (નવરં) વિશેષ (ઓગાહણટ્ટયાણં સિયા હીણે સિયા તુલ્લે સિયા અઢ્મહિંદુ) અવગાહનાથી કદાચિત્ હીન, કદાચિત્ તુલ્ય, કદાચિત્ અધિક થાય છે (જઈ હીણે પણસ હીણેવા, દુપણસ હીણેવા) ઢે હીન થાય તો એક પ્રદેશ હીન અગર ઢે પ્રદેશોથી હીન થાય છે. (અહ અઢ્મહિંદુ પણસમઢ્મહિંદુ વા દુપણસમઢ્મહિંદુ વા) અગર અધિક હોય તો એક પ્રદેશ અધિક અગર ઢે

પ્રદેશ અધિક થાય છે (એવં જાવ દસ પસિય) એ રીતે યાવત્ દશ પ્રદેશી (નવરં નવ પસહીનત્તિ) વિશેષ એ છે કે તે નવ પ્રદેશોથી હીન સુધી થાય છે.

(સંસ્વેજ્જપસિયાણં પુચ્છા ?) સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ-સંસ્વેજ્જપસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! સંસ્વેજ્જપસિય સંસ્વેજ્જપસિયસ્સ દ્વ્વટ્ટયાય તુલ્લે) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પસદ્ટયાય સિય હીણે સિય તુલ્લે સિય અબ્બહિય) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ હીન થઈ શકે છે, તુલ્ય થઈ શકે છે. અધિક થઈ શકે છે (જઈ હીણે સંસ્વેજ્જ ભાગહીણે વા સંસ્વેજ્જગુણ હીણે વા) ને હીન હોય તો સંખ્યાત ભાગ હીન વા સંખ્યાત શુણ્ણહીન થાય છે. (અહ અબ્બહિય એવં ચેવ) ને અધિક હોય તો આ પ્રકારે-સંખ્યાત ભાગ અધિક અગર સંખ્યાત શુણ્ણ અધિક (ઓગાહ્ણટ્ટયાય દુટ્ટાણવડિય) અવગાહ્ણાથી દ્વિસ્થાન પતિત (ઠિઈય ચડટ્ટાણવડિય) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વણ્ણાઈ ઝવરિલ્લ ચડકાસ પજ્જવેહિં ચ છટ્ટાણવડિય) વણ્ણાદિથી તથા ઊંપર કહેલા ચાર સ્પર્શોના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત

(અસંસ્વેજ્જપસિયાણં પુચ્છા ?) અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ-અસંસ્વેજ્જપસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અસંસ્વેજ્જપસિય સંધે અસંસ્વેજ્જપસિયસ્સ સંધસ્સ દ્વ્વટ્ટયાય તુલ્લે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પસદ્ટયાય ચડટ્ટાણ વડિય) પ્રદેશોથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઓગાહ્ણટ્ટયાય ચડટ્ટાણવડિય) અવગાહ્ણાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈય ચડટ્ટાણવડિય) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વણ્ણાઈ-ઝવરિલ્લ ચડકાસેહિય છટ્ટાણવડિય)

વર્ણાદિથી તથા ઉપર્યુક્ત ચાર સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત

(અણંત પર્ણસિયાણં પૃચ્છા ?) અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—અણંતપર્ણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહ્યું છે કે અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંત પર્ણસિયે સંધે અણંત પર્ણસિયસ્સ સંધસ્સ દ્વવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ ળીળ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પર્ણસટ્ટયાએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (હટ્ટાણવહિએ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (ઓગાહ્ણ દ્વયાએ ચટ્ટાણવહિએ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિઈએ ચટ્ટાણવહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વળ્ણાંધરસફાસપજ્જવેહિં હટ્ટાણ વહિએ) વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે

(એગપર્ણસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં પુચ્છા ?) એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—એગપર્ણસોગાઢાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહ્યું છે કે એક પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે (ગોયમા ! એગપર્ણસોગાઢે પોગ્ગલે એગપર્ણસોગાઢસ્સ પોગ્ગલસ્સ દ્વવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલ ળીળ એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પર્ણસટ્ટયાએ હટ્ટાણવહિએ) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ષટ્સ્થાન પતિત છે (ઓગાહ્ણદ્વયાએ તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય છે (ઠિઈએ ચટ્ટાણ વહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વળ્ણાઈ ઉવરિલ્લચ્ચકાસેહિં હટ્ટાણ વહિએ) વર્ણુદિથી તથા ઉપર્યુક્ત ચાર સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે

(એવં દુપર્ણસોગાઢે ત્વિ) એ રીતે દ્વિપ્રદેશાવગાઢપણુ (સંચિજ્જ પર્ણસોગાઢાણં પુચ્છા ?) સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ સ્કન્ધોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં

વુચ્ચ-સંખિજ્જ પપ્પસોગાઢાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! સંખિજ્જપપ્પસોગાઢે પોગ્ગલે સંખિજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ પોગ્ગલસ્સ દ્વ્વટ્ટયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ ળીન્ન સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પપ્પસટ્ટાણ છટ્ટાણવહિણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્થસ્થાન પતિત થાય છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાણ દુટ્ટાણ વહિણ) અવગાહ્ણની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે (ઠિઈણ ચ્ચટ્ટાણવહિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણાઈ ઁવરિલ્લ ચ્ચક્કાસે હિય) વણ્ણાઈથી અને ઉપચુક્કત ચાર સ્પર્શોથી ષટ્થસ્થાન પતિત છે.

(અસંખિજ્જ પપ્પસોગાઢાણં પુચ્છા ?) અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાયો કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ અસંખિજ્જપપ્પસોગાઢાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અસંખિજ્જપપ્પસોગાઢ પોગ્ગલે અસંખિજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ પોગ્ગલસ્સ દ્વ્વટ્ટયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલ ળીન્ન અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પપ્પસટ્ટાણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (છટ્ટાણ વહિણ) ષટ્થસ્થાન પતિત છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાણ ચ્ચટ્ટાણવહિણ) અવગાહ્ણની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણાઈ અટ્ટકાસેહિં છટ્ટાણવહિણ) વણ્ણાઈ તથા આઠ સ્પર્શોથી ષટ્થસ્થાન પતિત છે

(એગસમયઠિઈયાણં પુચ્છા ?) એક સમયની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ એગસમયઠિઈયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે એક સમયની સ્થિતિવાળાના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! એગસમયઠિઈણ પોગ્ગલે એગસમયઠિઈયસ્સ પોગ્ગલસ્સ દ્વ્વટ્ટયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ ળીન્ન એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલથી

દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ છદ્દાણવહિણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત છે (ઓગાહણદૃયાણ ચડ્દાણવહિણ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિહ્ણ તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય છે (વળ્ણાહ્ અદ્દુકાસેહિં છદ્દાણવહિણ) વર્ણાદિથી અને અષ્ટ સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિત છે (એવં જાવ દસ સમયઠિહ્ણ) એ પ્રકારે યાવત્ દશ સમયની સ્થિતિવાળા (સંલેજ્જ સમય ઠિહ્ણાણં એવં ચેવ) સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળાની વકતવ્યતા આ પ્રકારની (નવરં) વિશેષ (ઠિહ્ણ દુદ્દાણ વહિણ) સ્થિતિથી દ્વિસ્થાન પતિત (અસંલેજ્જસમય ઠિહ્ણાણં એવં ચેવ) અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળાઓની પ્રરૂપણા એવી છે (નવરં) વિશેષ (ઠિહ્ણેચડ્દાણ વહિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત

(એગુણકાલગાણં પુચ્છા ?) એક શુભ કાળાની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દુટેણં એવં તુચ્ચહ્ણ એગુણકાલગાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે એક શુભ કાળા પુદ્દગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! એગુણકાલ પોગલે એગુણકાલગસ્સ પાગ્ગલસ દવ્વદૃયાણ તુલ્લે) એક શુભ કાળા પુદ્દગલ એક શુભ કાળા બીજા પુદ્દગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ છદ્દાણવહિણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે (અવગાહણદૃયાણ ચડ્દાણવહિણ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિહ્ણેચડ્દાણવહિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (કાલવળ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય છે (અવસેસેહિં વળ્ણગંધરસકાસપજ્જવેહિં) શેષ વર્ણ, ગંધ રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી (છદ્દાણવહિણ) ષટ્સ્થાન પતિત છે (અદ્દુકાસેહિં છદ્દાણવહિણ) આઠ સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં જાવ દસગુણકાલ) એ પ્રકારે યાવત્ દશ શુભ કાળા (સંલેજ્જગુણકાલ એવં ચેવ) સંખ્યાત શુભ કાળા પણ એ જ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ (સદ્દાણે દુદ્દાણ વહિણ) સ્વસ્થાનમાં દ્વિસ્થાન પતિત (એવં અસંલેજ્જ ગુણકાલ એવં ચેવ) એ પ્રકારે અસંખ્યાત શુભ કાળા પણ (નવરં સદ્દાણે ચડ્દાણવહિણ) વિશેષ એ છે કે સ્વસ્થાનમાં ચતુઃસ્થાન પતિત છે (એવં અણંતગુણકાલ

વિ) એ જ રીતે અનન્ત ગુણ કાળા પશુ (નવરં સદાણે છદ્ધાણવદિષ) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં જહા કાલવણ્ણસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા) એ રીતે જેવી કાળાવર્ણની વ્યકતવ્યતા કહી (તહા સેસાણ વિ) તેવી રીતે શેષ પશુ (વણ્ણગંધરસફાસાણં વત્તવ્વયા માણિયવ્વા) વર્ણો, ગંધો, રસો અને સ્પર્શોની વકતવ્યતા કહેવી જોઈએ (જાવ અણંત ગુણ લુક્કસે) યાવત્ અનન્ત ગુણ રૂક્ષ

ટીકાર્થ—હવે ક્રમાનુસાર પરમાણુ પુદ્ગલ આદિની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ તદનુસાર સર્વ પ્રથમ સામાન્ય પરમાણુ પુદ્ગલ આદિની પ્રરૂપણા કરાશે. તત્પશ્ચાત્ એ જ આકાશના એક પ્રદેશાદિમાં અવગાઠ પરમાણુ પુદ્ગલ આદિની પછી એક સમય આદિની સ્થિતિવાળા પરમાણુ આદિની તદનન્તર એક ગુણ કાળા આદિની, ત્યાર પછી જઘન્ય આદિ અવગાહનાઓને લઈને ફરી જઘન્ય આદિ સ્થિતિની દૃષ્ટિએ, પછી જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ આદિ રૂપમાં વળી જઘન્ય પ્રદેશ આદિની અપેક્ષાએ પરમાણુ આદિ પુદ્ગલોની પ્રરૂપણા કરાશે. કહ્યું પણ છે—‘પહેલા સામાન્ય આણુ આદિની પછી ક્ષેત્રાદિના પ્રદેશોમાં સંગત આણુ આદિની, પછી જઘન્ય અવગાહના આદિવાળાઓની તત્પશ્ચાત્ જઘન્યાદિ દેશવાળાઓની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ.’ તાત્પર્ય એ છે કે સર્વ પ્રથમ એ પ્રરૂપણા કરાશે કે સામાન્ય રૂપથી પરમાણુ પુદ્ગલ આદિના કેટલા પર્યાય છે? પછી કેટલા આકાશપ્રદેશોમાં અવગાઠ પરમાણુ આદિના કેટલા પર્યાય છે, એ બતાવાશે. પછી કેટલી સ્થિતિવાળા પરમાણુ આદિના કેટલા પ્રદેશ છે, એ પ્રરૂપણા કરાશે. પછી એક ગુણ કાળા આદિ પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે, એ પ્રરૂપણા કરાશે. તદનન્તર જઘન્ય આદિ અવગાહનાવાળા પરમાણુ આદિના પર્યાયોનું પ્રરૂપણ કરાશે અને પછી જઘન્યાદિ પ્રદેશવાળા પરમાણુ આદિના પર્યાયોનું કથન કરાશે.

એ ક્રમાનુસાર સર્વ પ્રથમ પરમાણુ પુદ્ગલની પ્રરૂપણા કરાય છે.—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે. ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમ—હેભગવન્ ! એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. એ કથન દ્વારા પરમાણુ—દ્રવ્ય છે એ પ્રતિ પાદન કરાયું અને પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્ત પર્યાયોથી યુક્ત હોય છે. એ ન્યાયના અનુસાર પરમાણુ પુદ્ગલના પણ અનન્ત પર્યાયોનું વિધાન કરાયું. એક પર.

માણુ ખીન્ન પરમાણુથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય હોય છે, કેમકે પ્રત્યેક પરમાણુ નિરંશ જ હોય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે કેમકે પરમાણુ નિયમથી આકાશના એક જ પ્રદેશમા અવગાહના કરી રહે છે, કોઈ પણ એવો પરમાણુ નથી કે જે એકથી અધિક આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહી શકે. પણ સ્થિતિની દૃષ્ટિએ એક પરમાણુ ખીન્ન પરમાણુથી કદાચિત્ હીન પણ થાય છે, તુલ્ય પણ થાય છે, અને અધિક પણ થઈ શકે છે. અગર હીન હોય તો અસંખ્યાત લાગહીન; સંખ્યાતલાગ હીન સંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે, કેમકે પરમાણુની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમયની અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલની છે, અર્થાત્ કોઈ પરમાણુ પરમાણુ રૂપ પર્યાયમાં ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી રહે છે અને અધિકથી અધિક અસંખ્યાત કાળ સુધી રહી શકે છે, તેથીજ સ્થિતિની અપેક્ષાએ એક પરમાણુ ખીન્ન પરમાણુથી ચતુઃસ્થાન પતિત હીન થાય છે. અગર અધિક થાય તો અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક સંખ્યાત ગુણુ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે.

કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોની અપેક્ષાએ કોઈ કોઈનાથી હીન, કોઈ કોઈનાથી તુલ્ય અથવા કોઈ કોઈનાથી અધિક થાય છે. જે હીન થાયતો અનન્તલાગહીન અસંખ્યાત લાગહીન સંખ્યાત લાગહીન સંખ્યાત ગુણુહીન અસંખ્યાત ગુણુ હીન અથવા અનન્ત ગુણુ હીન થાય છે,

પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે પ્રદેશહીન પરમાણુમાં અનન્ત પર્યાયનો શી રીતે સંભવ થઈ શકે છે? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે પરમાણુને જે અપ્રદેશી કહ્યો છે તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જ સમજવાનો છે, કાળ અને લાવની અપેક્ષાએ તે અપ્રદેશી અગર નિરંશ નથી. કહ્યું પણ છે ‘અપ્પસોદ્ધવ્વટ્ટયાણ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જ પરમાણુ અપ્રદેશી છે, કેમકે એક જ પરમાણુમાં ખીન્ન પરમાણુથી પણ અનન્ત ગણુ પર્યાયોની સત્તા છે.

અગર એક પરમાણુ ખીન્ન પરમાણુથી અધિક હોય તો અનન્ત લાગ અધિક, અસંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક અસંખ્યાત ગુણુ અધિક અને અનન્ત ગુણુ અધિક થાય છે. એ રીતે અધિકતાની દૃષ્ટિએ પણુ ષટ્સ્થાન પતિત છે. એ રીતે કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયની સમાન શેષ વર્ણુ, ગંધો, રસો સ્પર્શોના પર્યાયોથી પણુ ષટ્સ્થાન પતિત સમજવા જેઈએ એ ષટ્સ્થાનોનું ઉચ્ચારણુ પહેલાની બરાબર કરી લેવું જેઈ એ. પણુ ધ્યાનમાં

રાખવું જોઈએ કે એક પરમાણુમાં આઠ સ્પર્શોમાંથી ફક્ત શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ આ ચાર સ્પર્શ જ હોય છે. અને કેવળ પરમાણુમાં જ નહિ પણ સંખ્યાત પ્રદેશી સુધીના સ્કન્ધોમાં પણ ચાર સ્પર્શ જ મળી આવે છે. કોઈ કોઈ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધમાં પણ એવું બને છે કે જેમાં ચાર જ સ્પર્શ હોય છે. એ રીતે એક પ્રદેશીમાં અવગાઠથી લઈને સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ સ્કન્ધ પણ ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે. તેથી જ શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ જ પરમાણુ ને પદ્સ્થાન પતિત સમજવા જોઈએ.

હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?
શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ શા કારણે એવું કહેલું છે કે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય થાય છે, પણ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ કદાચિત્ તુલ્ય, અને કદાચિત્ અધિક થાય છે. જ્યારે બે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ આકાશના બે બે પ્રદેશોમાં અવગાઠ થાય અથવા બંને એક એક પ્રદેશમાં અવગાઠ થાય ત્યારે તેમની અવગાહના તુલ્ય હોય છે, પણ જ્યારે એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ એક પ્રદેશોમાં અવગાઠ થાય છે અને બીજા બે પ્રદેશોમાં, તે તેઓમાં અવગાહનાની દૃષ્ટિએ હીનાધિકતા થાય છે; જે એક પ્રદેશમાં અવગાઠ છે તે બે પ્રદેશોમાં અવગાઠ સ્કન્ધની અપેક્ષાએ એક પ્રદેશ હીન અવગાહનાવાળો કહેવાય છે અને જે બે પ્રદેશોમાં અવગાઠ છે, તે એક પ્રદેશાવગાહની અપેક્ષાએ એક પ્રદેશ અધિક અવગાહનાવાળા છે. દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોની અવગાહનામાં તેનાથી અધિક હીનાધિકતાનો સંભવ નથી. સ્થિતિની અપેક્ષાએ એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ આદિની અપેક્ષાએ તથા પૂર્વોક્ત ચાર (શીત, ઉષ્ણ; સ્નિગ્ધ રૂક્ષ) સ્પર્શોની અપેક્ષાએ પદ્સ્થાન પતિત થાય છે. એ સ્થાનોનું કથન પહેલાની સમાન જ સમજવું જોઈએ.

દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની જેવી વક્તવ્યતા કહી છે તેવીજ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધની પણ સમજી લેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે અવગાહનાની અપેક્ષાએ તે

સ્યાત્ હીન, સ્યાત્ તુલ્ય, અને સ્યાત્ અધિક થાય છે. અગર હીન હોય તો એક પ્રદેશ હીન અથવા દ્વિપ્રદેશ હીન થાય છે, અને જો અધિક હોય તો એક પ્રદેશાધિક અથવા દ્વિપ્રદેશાધિક થાય છે, તાત્પર્ય એ છે કે ત્રણ પ્રદેશોનો પિંડ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ કહેવાય છે. તે આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે. બે પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે. અને ત્રણ પ્રદેશોમાં પણ રહી શકે છે. ત્રણ આકાશ પ્રદેશોથી અધિકમાં તેની અવગાહનાનો સંભવ નથી. આ પરિસ્થિતિમાં તેમની અવગાહનામાં જો હીનતા અગર અધિકતા હોય તો એક અગર બે આકાશ પ્રદેશોની જ હોઈ શકે છે. અધિકની નથી થતી.

ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ સુધીની વક્તવ્યતા સમજી લેવી જોઈએ, અર્થાત્ ચાર પ્રદેશી પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી નૌ પ્રદેશી અને દશ પ્રદેશી સ્કન્ધની વક્તવ્યતા ત્રિપ્રદેશી જેવી સમજવી જોઈએ. વિશેષતા આ છે કે દશ પ્રદેશી સ્કન્ધને નવ પ્રદેશ હીન કહેવો જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે-ન્યારે બે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રણ ત્રણ પ્રદેશોમાં બે બે પ્રદેશોમાં અથવા એક એક પ્રદેશમાં અવગાઠ થાય છે ત્યારે તેઓ અવગાહનાની દૃષ્ટિએ પરસ્પર તુલ્ય થાય છે. પરન્તુ ન્યારે એક પ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશમાં અવગાઠ બને અને બીજા દ્વિપ્રદેશાવગાઠ થાય છે તો તે એક પ્રદેશ હીન થાય છે જો એક પ્રદેશાવગાઠ થાય છે તો દ્વિપ્રદેશ હીન થાય છે. ત્રિપ્રદેશાવગાઠ બે પ્રદેશાવગાઠથી એક પ્રદેશાધિક થાય છે અને એક પ્રદેશાવગાઠથી દ્વિપ્રદેશાધિક થાય છે એ રીતે એક એક પ્રદેશવધારીને ચાર પ્રદેશી લઈને દશ પ્રદેશી સુધીના સ્કન્ધોમાં અવગાહનાની અપેક્ષાએ હાનિ વૃદ્ધિ કહી લેવી જોઈએ. દશ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં હીનતા આ પ્રકારે કહેવાશે—દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ ન્યારે હીન વિવક્ષિત કરાય છે ત્યારે એક પ્રદેશ હીન, દ્વિપ્રદેશ હીન. યાવત નવ પ્રદેશ હીન બને છે અને જો અધિક લવલક્ષત કરાય તો એક પ્રદેશાધિક, દ્વિપ્રદેશાધિક યાવત નવ પ્રદેશાધિક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી —ગૌતમ ! હે ભગવન્ એનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કન્ધ બીજા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, અને તે દ્રવ્ય છે, એ કારણે અનન્ત

પર્યાયવાળા પણ છે, કેમકે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્ત પર્યાય વાળા જ થાય છે, તે પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ કદાચિત્ હીન, કદાચિત્ તુલ્ય, અને કદાચિત્ અધિક થઈ શકે છે. જો હીન હોય તો સંખ્યાત લાગહીન અથવા સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. અગર અધિક હોય તો પણ એજ પ્રકારે અર્થાત્ સંખ્યાત લાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે. આ દ્વિસ્થાન પતિત છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ પણ તે દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે અર્થાત્ સંખ્યાત લાગ હીન અથવા સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. તથા સંખ્યાત લાગ અધિક અને સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, તેથી જ એક સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી સ્થિતિમાં અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત લાગહીન સંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. અધિક હોય તો અસંખ્યાત લાગ અધિક સંખ્યાત લાગ અધિક, સંખ્યાતગુણુ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે, વર્ણુદિની અપેક્ષાએ તથા ઉપચુક્રત ચાર અર્થાત્ શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. તેમનું કથન પૂર્વવત્ સમણ્ણ લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા, અર્થાત્ હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પ્રદેશ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ એક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અર્થાત્ અસંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત લાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અને અસંખ્યાત ગુણુહીન છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત છે. વર્ણુ આદિથી તથા ઉપચુક્રત શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ચાર સ્પર્શથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?
શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.
શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય બને છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત, સ્થિતિથી પણ ચતુઃસ્થાન પતિત તથા વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે. અહીં એ ધ્યાન રાખવું જોઈ એ કે અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. ષટ્સ્થાન પતિત નથી થઈ શકતા, કેમકે લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશ જ છે અને અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ અસંખ્યાત પ્રદેશમાં જ અવગાહના કરે છે, તેથી જ અનન્ત ભાગ તેમજ અનન્ત ગુણહાનિ-વૃદ્ધિનો સંભવ નથી, હા વર્ણુદિના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે અર્થાત્ એક અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી વર્ણુદિની દ્રષ્ટિએ અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન, અસંખ્યાત ગુણહીન અથવા અનન્ત ગુણહીન થાય છે, એજ પ્રકારે અધિક પણ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આકાશના એક પ્રદેશમાં અવગાહ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહ્યું છે કે એક પ્રદેશાવગાહ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક પ્રદેશાવગાહ એક પુદ્ગલ બીજા એક પ્રદેશાવગાહ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત બને છે. અવગાહનાથી તુલ્ય છે પણ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અને વર્ણુદિની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે આકાશના એક પ્રદેશમાં અવગાહ પરમાણુ પણ દ્રવ્ય છે અને કેઈ બીજા પ્રદેશમાં અવગાહ દ્વિપ્રદેશી આદિ પુદ્ગલ પણ દ્રવ્ય છે, તેથી જ તેઓ દ્રવ્યની દ્રષ્ટિએ તુલ્ય છે, પણ પ્રદેશોની દ્રષ્ટિએ તેઓમાં ષટ્સ્થાન પતિત હાનિ-વૃદ્ધિ

થઈ શકે છે, કેમકે એક જ પ્રદેશી પરમાણુ પણ એક પ્રદેશમાં રહે છે. અને અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ પણ એકજ પ્રદેશમાં રહી શકે છે. તેથી અવગાહનાથી તુલ્ય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, વર્ણાદિથી તથા શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. એજ પ્રકારે દ્વિપ્ર-દેશાવગાઠથી દશ પ્રદેશાવગાઠ સુધી પુદ્ગલના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ એક પુદ્ગલ બીજા સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત બને છે અર્થાત્ સંખ્યાતભાગ હીન, અથવા સંખ્યાત ગુણહીન થાય છે અને જો અધિક થાયતો સંખ્યાત ભાગ અધિક અગર સંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ એક સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ બીજા સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલથી અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગ-હીન, સંખ્યાત ગુણહીન અથવા અસંખ્યાતગુણ હીન થાય છે. જો અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે. વર્ણાદિની અપેક્ષાએ તથા ઉપર્યુક્ત ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહેલું છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ એક પુદ્ગલ બીજા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે અને પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્ત પર્યાય વાળા હોય છે, એ ન્યાયે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ પુદ્ગલ પણ દ્રવ્ય હોવાને કારણે અનન્ત પર્યાય વાળું છે.

પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. કેમકે અનન્ત પ્રદેશાવગાઠ પુદ્ગલ અનન્ત પ્રદેશી પણ થઈ શકે છે અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. કેમકે અનન્ત પ્રદેશોમાં કોઈ પુદ્ગલની અવગાહનાનો સંભવ જ નથી, કેમકે લોકાકાશના અસંખ્યાત જ પ્રદેશ છે, જેઓમાં પુદ્ગલોનો અવગાહ છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ, ગંધ, રસ અને આઠે સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની પૃચ્છા, અર્થાત્ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.—હે ભગવન્ ! એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હું ગૌતમ ! એક સમયના સ્થિતિવાળા એક પુદ્ગલ બીજા એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય હોય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. વર્ણુ આદિથી તથા આઠે સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત હોય છે.

એજ પ્રકારે બે; ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દશ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ. સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની વક્તવ્યતા પણ આવી જ જાતની કહેવી જોઈએ. વિશેષાતા એ છે કે સ્થિતિની અપેક્ષાએ તેઓ દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ સંખ્યાત ભાગહીન અથવા સંખ્યાત ગુણહીન થાય છે અને જો અધિક હોય તો સંખ્યાત ભાગ અધિક અગર સંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે.

સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોનું કથન પણ એજ પ્રકારે છે. પરન્તુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની સ્થિતિમાં અધિકથી અધિક સંખ્યાત ભાગ વા અસંખ્યાત ગુણહાનિ—વૃદ્ધિ જ થઈ શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક ગુણકાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શા કારણે એમ કહ્યું છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક ગુણ કાળુ એક પુદ્ગલ બીજા એક ગુણ કાળા

પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, કૃષ્ણવર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય હોય છે, કેમકે ખન્નેમાં કૃષ્ણવર્ણનો એક એક ગુણ અર્થાત્ અંશ જ મળી આવે છે. શેષ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. એજ પ્રકારે દશ ગુણ કાળા સુધીના પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ સંખ્યાતગુણ કાળા પુદ્ગલનું કથન પણ આજ પ્રકારે કરવું જોઈએ, પરંતુ વિશેષતા એ છે કે તેને સ્વસ્થાનમાં દ્વિસ્થાન પતિત કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ અગર તો સંખ્યાત ભાગહીન કૃષ્ણ હોય છે અથવા સંખ્યાત ગુણ કૃષ્ણ હોય છે. જો અધિક હોય તો સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણ અધિક હોય છે. એ પ્રકારે અસંખ્યાત ગુણ કાળા પુદ્ગલના સમ્બન્ધમાં પણ કહેવું જોઈએ. કિન્તુ તેમાં વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. અનન્ત ગુણ ગુણ કાળા પુદ્ગલની વકતવ્યતા પણ એવી જ છે, પરંતુ તેમાં વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં અર્થાત્ કૃષ્ણ વર્ણની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત હીનાધિક થાય છે, કેમકે અનન્ત ગુણ કાળા એક પુદ્ગલમાં બીજા અનન્ત ગુણ કાળા પુદ્ગલ અનન્ત ભાગહીન, અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણહીન, અસંખ્યાત ગુણહીન અને અનન્ત ગુણહીન થઈ શકે છે—અને જો અધિક હોય તો એ ચારે પ્રકારે અધિક પણ થઈ શકે છે. જેમ કૃષ્ણ વર્ણની વકતવ્યતા કહી તેવી જ શેષવર્ણોની, ગંધોની, રસોની અને સ્પર્શોની પણ સમજી લેવી જોઈએ યાવત્ અનન્ત ગુણ રૂક્ષ સુધી એ પ્રકારે કહેવું જોઈએ ॥ ૧૩ ॥

દ્વિ પ્રદેશી પુદ્ગલકે પર્યાય કા નિરૂપણ

દ્વિપ્રદેશિક આદિ વકતવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જહ્ણનોગાહ્ણગાણં મંતે ! દુપણસિયાણં પુચ્છા) હે ભગવન્ જઘન્ય

અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી પુદ્ગલોના સમ્બન્ધમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-जहण्णोगाहणयाणं दुपएसियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું કે જ્ઞાન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણે દુપેસિયે સંઘે જહણ્ણોગાહણસ્સ દુપેસિયસ્સ સંઘસ્સ દવ્વટ્ટયાયે તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અવગાહના વાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞાન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પેસટ્ટયાયે તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણટ્ટયાયે તુલ્લે) અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઠિઈએ ચ્ચટ્ટાણવહિએ) સ્થિતિથી અતુસ્થાન પતિત છે (કાલવણ્ણ પજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિએ) કાળા વર્ણના પર્યાયથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (સેસ વણ્ણગંધરસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિએ) શેષ વર્ણ, ગંધ, રસના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (સીય ડસિણ ણિદ્ધ લુક્કલ્લાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિએ) શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ રૂપોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-जहण्णोगाहणयाणं पोग्गलाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) એ કારણથી હે ગૌતમ ! એવું કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે (અકોસોગાહણે વિ એવં ચેવ) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ એ પ્રકારે (અજહણ્ણમણ્ણુકોસોગાહણો નત્થિ) મધ્યમ અવગાહના વાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ નથી હોતા.

(જહણ્ણોગાહણયાણં મંતે ! તિપેસિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી પુદ્ગલોની પૃચ્છા (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ जहण्णोगाहणयाणं तिपएसियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહા દુપેસિયે જહણ્ણોગાહણે અકોસોગાહણે વિ એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! જેમ જ્ઞાન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી તેમજ જ્ઞાન્ય અવગાહના વાળા અને ઉત્કૃષ્ટ અવ-

ગાહના વાળા ત્રિપ્રદેશી (એવં અજહણમણુક્કોસોગાહણે વિ) એજ રીતે મધ્યમ અવગાહના વાળા પણ

(જહણોગાહણયાણં મંતે ! ચડપણસિયાણં પુચ્છા) હે ભગવન્ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા ચાર પ્રદેશીના પર્યાયના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહા જહણોગાહણે દુપણસિયે તહા ચડપણસિયે) હે ગૌતમ ! જેમ જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી એજ રીતે ચતુઃપ્રદેશી (એવં જહા ઉક્કોસોગાહણે ચડપણસિયે વિ) એ રીતે જેમ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી તેમજ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા ચતુઃપ્રદેશી (એવં અજહણમણુક્કોસોગાહણે વિ ચડપણસિયે) એ રીતે મધ્યમ અવગાહનાવાળા ચાર પ્રદેશી પણ (નવરં ઓગાહણટ્ટયાણે સિય હીણે સિય તુલ્લે સિય અબ્બહિણે) વિશેષ એ કે અવગાહનાથી કદાચિત્ ડીન, કદાચિત્ તુલ્ય અને કદાચિત્ અધિક થાય છે (જહ હીણે પણસહીણે) ને ડીન હોય તો પ્રદેશ ડીન (અહ અબ્બહિણે પણસ અબ્બહિણે) અગર અધિક તો પ્રદેશાધિક (એવં જાવ દસ પણસિયે ણેયવ્વં) એ પ્રકારે યાવતૂ દશ પ્રદેશી સમજવા નેધંએ (નવરં અજહણુક્કોસોગાહણે પણસવુદ્ધી કાયવ્વા) વિશેષ એ કે મધ્યમ અવગાહના વાળામાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી નેધંએ (એવં જાવ દસપણસિયસસ સત્ત પણસા પરિવટ્ટહિજ્જંતિ) એ રીતે યાવતૂ દશ પ્રદેશીના સાત પ્રદેશ વધે છે (જહણોગાહણયાણં મંતે ! સંલેજ્જપણસિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહણોગાહણયાણં સંલેજ્જપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહણોગાહણે સંલેજ્જપણસિયે જહણોગાહણસસ સંલેજ્જપણસિયસસ દવ્વટ્ટયાણે તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા એક સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ બીજા જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલોથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાણે દુટ્ટાણવડિણે) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ દ્વિસ્થાન પતિત

(ઓગાહણટ્ટયાણ તુલ્લે) અવગાહનાનાં અપેક્ષાએ તુલ્ય (ઠંદેણ ચતુટ્ટાણવહિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાનપતિત (વળ્ણાહ ચલ્ફાસપજ્જવેહિય છટ્ટાણવહિણ) વર્ણુદિધી તથા ચાર સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત (એવં ઉક્કોસોગાહણણ વિ) એજ પ્રકાર ઉત્કુષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ (અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણણ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ અવગાહનાવાળા પણ આ પ્રકારે (ણવરં સટ્ટાણે દુટ્ટાણવહિણ) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં તે દ્વિસ્થાન પતિત છે.

(જહણ્ણોગાહણગાણં મંતે ! અસંખિજ્જપણસિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ્—જહણ્ણોગાહણગાણં અસંખેજ્જપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહ્યું કે જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોચમા ! જહણ્ણોગહિણણ અસંખિજ્જ પણ

સિંધે જહ્ણોગાહ્ણગમ્સ અસંખિજ્જપ્પસિયમ્સ સંધસ્સ ઢ્વવટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞન્ય અવગાહના વાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય (પપ્પસટ્ટયાએ ચ્ચટ્ટાણ વહિએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત (ઓગાહ્ણટ્ટયાએ તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય (ઠિઈએ ચ્ચટ્ટાણવહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લકાસેહિય છટ્ટાણવહિએ) વર્ણાદિથી તથા ઉપરના ચાર સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત (એવં ઉક્કોસોગાહ્ણ વે) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ (અજહ્ણ મણ્ણકોસોગાહ્ણ વે એવં ચેવ) મધ્યમ અવગાહના વાળા પણ એજ રીતે (નવરં સટ્ટાણે ચ્ચટ્ટાણ વહિએ) વિશેષતા એ કે સ્વસ્થાનમાં ચતુઃસ્થાન પતિત છે

(જહ્ણોગાહ્ણગાળં મંતે ! અણંતપપ્પસિયાળં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જહ્ણોગાહ્ણગાળં અણંતપપ્પસિયાળં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણોગાહ્ણ અણંતપપ્પસિ સંધે જહ્ણોગાહ્ણગમ્સ અણંતપપ્પસિયમ્સ સંધસ્સ ઢ્વવટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞન્ય અવગાહનાવાળા અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પપ્પસટ્ટયાએ છટ્ટાણવહિએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે (ઓગાહ્ણટ્ટયાએ તુલ્લે) અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઠિઈએ ચ્ચટ્ટાણવહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લ ચ્ચકાસેહિં છટ્ટાણવહિએ) વર્ણાદિથી તથા ઉપરના ચાર સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (ઉક્કોસોગાહ્ણ વે એવં ચેવ) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પણ એજ પ્રકારે (નવરં ઠિઈએ વે તુલ્લે) વિશેષ એ કે સ્થિતિથી પણ તે તુલ્ય છે

(અજહ્ણ મણ્ણકોસોગાહ્ણગાળં મંતે ! અણંતપપ્પસિયાળં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! મધ્યમ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના પર્યાયોની પૃચ્છા ?

(ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-अजहण्णमणुक्कोसोगाहणगाणं अणंतपएसियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહ્યું કે મધ્યમ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અજહણ્ણ-મણુક્કોસોગાહણ અણંતપસિયણં સંઘે અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણગસ્સ અણંતપસિયસ્સ સંઘસ્સ દઠ્ઠવટ્ટયાણ તુલ્લે) મધ્યમ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ મધ્યમ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધથી દ્રવ્ય દૃષ્ટિએ તુલ્ય (પણસટ્ટયાણ છટ્ટાણ-વહિણ) પ્રદેશી ષટ્થસ્થાન પતિત (ઓગાહણટ્ટયાણ ચચટ્ટાણવહિણ) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈણ ચચટ્ટાણવહિણ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વણ્ણાઈ અટ્ટાસેહિં છટ્ટાણ વહિણ) વણ્ણાઈથી તથા આઠ સ્પર્શોથી ષટ્થસ્થાન પતિત

(જહણ્ણઠિઈયાણં મંતે ! પરમાણુપોમ્મલાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાન્ય સ્થિતિક પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ जहण्णठिइयाणं परमाणुपुम्ललाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જ્ઞાન્ય-સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈણ પરમાણુપોમ્મલે જહણ્ણઠિઈયસ્સ પરમાણુપોમ્મલસ્સ દઠ્ઠવટ્ટયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય (પણસટ્ટાણ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય (ઓગાહણટ્ટયાણ તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય (ઠિઈણ તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય (વણ્ણાઈ ડુપ્પાસેહિય) વણ્ણાઈથી તથા એ સ્પર્શોથી (છટ્ટાણવહિણ) ષટ્થસ્થાન પતિત (એવં ઝક્કોસઠિઈણ વિ) એવી જ રીતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (અજહણ્ણ મણુક્કોસઠિઈણ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ અવગાહનાવાળા પણ એ જ રીતે (નવરં ઠિઈણ ચચટ્ટાણવહિણ) વિશેષ એ કે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે

(જહણ્ણઠિઈયાણં ડુપ્પસિયાણં પુચ્છા ?) જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ !

અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળટ્ટેણં મંતે ! एवं वुचइ जहण्णठिइयाणं दुपएसियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता) शा कारणे डे लगवन् ! એવું કહ્યું કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહણ ઠિઇ દુપસિઇ જહણઠિઇયસ્સ દુપસિયસ્સ દવ્વટ્ટયાઇ તુલ્લે) ડે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિક દ્વિપ્રદેશી જઘન્ય સ્થિતિક દ્વિપ્રદેશીથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પપસટ્ટાઇ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણટ્ટયાઇ સિય હીણે સિય તુલ્લે સિય અબ્મહિઇ) અવગાહનાથી કદાચિત્ ડીન, કદાચિત્ તુલ્ય, અને કદાચિત્ અધિક થાય છે (અહ અબ્મહિઇ પપસ અબ્મહિઇ) અગર અધિક છે તે એક પ્રદેશાધિક થાય છે (ઠિઇઇ તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય (વણ્ણાહ ચરુપાસેહિ ય છટ્ટાણવહિઇ) વર્ણાદિથી તથા ચાર સ્પર્શોથી પટસ્થાન પતિત (એવં ઉક્કોસઠિઇવિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પશુ (અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઇવિ એવં ચેવ) અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ મધ્યમ સ્થિતિવાળા પશુ એ પ્રકારે (નવરં ઠિઈઇ ચરુટ્ટાણ વહિઇ) વિશેષ એ કે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (એવં જાવ દસ પપસિઇ) એ પ્રકારે ચાવત્ દશ પ્રદેશી (નવરં પપસ વુહિઠ કાયવ્વા) વિશેષતા એ કે પ્રદેશોથી વૃદ્ધિ કરવી નેઈએ (ઓગાહણટ્ટયાઇ તિસુ વિ ગમેસુ જાવ દસ પપસિઇ એવં) અવગાહનાના ત્રણે ગમોમાં દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ સુધી એવું જ કહેવું નેઈ એ (પપસા પરિવહ્હિજ્જંતિ) પ્રદેશોની વૃદ્ધિ થઈ નય છે

(જહણ્ણઠિઇયાણં મંતે ! સંલેજ્જપપસિયાણં પુચ્છા ?) ડે લગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના પર્યાય કેટલા કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) ડે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળટ્ટેણં મંતે ! एवं वु चइ-जहण्णठिइयाणं संखेज्जपएसिणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) ડે લગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે જઘન્ય સ્થિતિક સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણઠિઇઇ સંલેજ્જપપસિઇ સ્વન્વે જહણ્ણઠિઇયસ્સ સંલેજ્જપપસિયસ્સ સ્વંધસ્સ દવ્વટ્ટયાઇ તુલ્લે) ડે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ ખીલ જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી

દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ દુટ્ટાણવહિણ) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ દ્વિસ્થાન પતિત (ઠિઈણ તુલ્લો) સ્થિતિથી તુલ્ય (વળ્ણાઈ ચઝફાસેહિય છટ્ટાણવહિણ) વર્ણાદિથી તથા ચાર સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસઠિઈણ વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (અજહળ્ણમણુક્કોસઠિઈણ એવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિવાળા પણ એજ પ્રકારે (નવરં ઠિઈણ ચઝટ્ટાણવહિણ) વિશેષ એ છે કે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે

(જહળ્ણઠિઈયાણં અસંલ્લેજ્જપણસિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે (સે કેળેદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ-જહળ્ણઠિઈયાણં અસંલ્લેજ્જપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે જ્ઞાન્ય સ્થિતિક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા ! જહળ્ણઠિઈણ અસંલ્લેજ્જપણસિણ જહળ્ણઠિઈયસ્સ અસંલ્લેજ્જપણસિયસ્સ દ્વવ્વટ્ટયાણ તુલ્લો) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણસદૃયાણ ચઝટ્ટાણવાહિણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત (ઓગાહળ્ણટ્ટયાણ ચઝટ્ટયાણવહિણ) અવગાહુનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈણ તુલ્લો) સ્થિતિથી તુલ્ય (વળ્ણાઈ ઉવરિલ્લ ચઝફાસેહિય છટ્ટાણવહિણ) વર્ણાદિથી તથા ઉપરના ચાર સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસઠિઈણ વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (અજહળ્ણમણુક્કોસઠિઈણ એવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિવાળા પણ એજ રીતે (નવરં ઠિઈણ ચઝટ્ટાણવહિણ) વિશેષતા એ કે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે.

(જહળ્ણઠિઈયાણં અણંતપણસિયાણં પુચ્છા ?) જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળેદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ જહળ્ણઠિઈયાણં અણંત

પણસિયાળું અંગંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણઠિઙ્ણે અણંતપણસિણે જહ્ણણઠિઙ્ણેસ્સ અણંતપણસિયસ્સ ઢ્વવટ્ટયાણે તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞાન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાણે છટ્ટાણવહિણે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્થાન પતિત છે (ઓગાહ્ણણટ્ટયાણે ચડ્ડાણવહિણે) અવગાહ્ણનાથી અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઙ્ણે તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય (વળ્ણાઙ્ગ અટ્ટકાસેહિંચ છટ્ટાણવહિણે) વર્ણાદિથી તથા આઠ સ્પર્શોથી ષટ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસઠિઙ્ણે વિ) એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (અજહ્ણણમણ્ણુક્કોસઠિઙ્ણે વિ એવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિવાળા પણ એજ પ્રકારે (નવરં ઠિઙ્ણે ચડ્ડાણવહિણે) વિશેષ એ કે સ્થિતિથી અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે.

ટીકાર્થ—હવે દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કન્ધોની જ્ઞાન્ય, ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ અવગાહ્ણના, સ્થિતિ આદિના આધાર પર તેમના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? અર્થાત્ તેમના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા બીજા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય જ થાય છે, બન્ને જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણના વાળા હોવાથી અવગાહ્ણનાની દૃષ્ટિએ પણ તુલ્ય થાય છે, કિન્તુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ભાગહીન સંખ્યાતગુણ હીન અથવા અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે, અગર અધિક હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાત ગુણ અધિક થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી ષટ્થાન પતિત થાય છે. એ ષટ્થાનોનાનું કથન પૂર્વવત્ સમણ્ણ લેવું જાઈએ. શેષ વર્ણો, ગંધો, રસોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્થાન પતિત થાય છે. શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ, એ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્થાન પતિત થાય છે. જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોમાં આજ ચાર સ્પર્શ મળી આવે છે. તેમના સિવાય ઠક્કશ આદિ ચાર સ્પર્શ નથી હોતા. હવે ઉપસંહાર કરે છે—એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે જ્ઞાન્ય અવગાહ્ણનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ એજ પ્રકારે કરવી જોઈએ. મધ્યમ અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા જ નથી, કેમકે જે પરમાણુઓનો પિંડ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કહેવાય છે. તેમની અવગાહના આકાશના એક પ્રદેશમાં થશે અથવા અધિક જે આકાશ પ્રદેશમાં થશે એક પ્રદેશમાં જે અવગાહના થાય છે તે જઘન્ય અવગાહના છે. અને જે પ્રદેશોમાં જે અવગાહના છે, તે ઉત્કૃષ્ટ છે. એ બન્નેની વચ્ચેની કોઈ અવગાહના નથી થઈ શકતી, તેથી જ મધ્યમ અવગાહનાનો અભાવ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અર્થાત્ આકાશના એક પ્રદેશમાં રહેલા ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધના પર્યાય કેટલા ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! એમ શા કારણે કહેવાયું કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિ પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા એક ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, ઈત્યાદિ પ્રરૂપણા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન જ સમજી લેવી જોઈએ.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા અર્થાત્ આકાશના ત્રણ પ્રદેશોમાં સ્થિત ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ પણ એજ પ્રકારે સમજી લેવો જોઈએ. મધ્યમ અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન સમજવી જોઈએ. ત્રિપ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધની જઘન્ય અવગાહના એક આકાશ પ્રદેશમાં, મધ્યમ અવગાહના જે આકાશ પ્રદેશમાં તથા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ પ્રદેશોમાં થાય છે. તેથી જ અહીં મધ્યમ અવગાહનાનું પણ પ્રતિપાદન કરાયું છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અર્થાત્ આકાશના એક પ્રદેશમાં સ્થિત ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેવા જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી તેવાજ જઘન્ય અવગાહનાવાળા ચાર પ્રદેશી એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશીસ્કન્ધની જેવી પ્રરૂપણા કરી છે તેવી જ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા ચાર પ્રદેશીની પણ સમજી લેવી જોઈએ એજ પ્રકારે મધ્યમ અવગાહનાવાળા ચતુઃ-

પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ સમજી લેવા જોઈએ. પરન્તુ અવગાહનાની અપેક્ષાએ કદાચિત્ હીન, કદાચિત્ તુલ્ય, અને કદાચિત્ અધિક કહેવી જોઈએ. જો હીન બને છે તો એક પ્રદેશથી હીન અને જો અધિક થાય છે તો એક પ્રદેશ અધિક થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધની જઘન્ય અવગાહના એક પ્રદેશમાં તેમજ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર પ્રદેશમાં થાય છે. મધ્યમ અવગાહના બે પ્રકારની છે-બે પ્રદેશોમાં અને ત્રણ પ્રદેશોમાં તેથી જ મધ્યમ અવગાહના વાળા એક ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધથી બીજી મધ્યમ અવગાહનાવાળા ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધ જો અવગાહનાથી હીન થશે તો એક પ્રદેશજ હીન થશે. અને જો અધિક થાય તો તે પણ એક પ્રદેશ અધિક જ બનશે. તેનાથી અધિક હીનાધિકતા છે તેઓમાં થઈ શકતી નથી.

એજ રીતે પાંચ પ્રદેશી આદિ પુદ્ગલ સ્કન્ધોમાં મધ્યમ અવગાહના ને લઈને એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરતા જઈને-વૃદ્ધિ હાની કહેવી જોઈએ, યાવત્ દશ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં સાત પ્રદેશોની વૃદ્ધિ થાય છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે એજ રીતે પાંચ પ્રદેશી, ષટ પ્રદેશી, સપ્ત પ્રદેશી, અષ્ટ પ્રદેશી, અને નવ પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધને પણ સમજી લેવા જોઈએ, વિશેષતા એ છે કે મધ્યમ અવગાહનાવાળા સ્કન્ધમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરી લેવી જોઈએ, તદનુસાર પાંચ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં બે, ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધમાં ત્રણ સપ્ત પ્રદેશી સ્કન્ધમાં ચાર, અષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં પાંચ, નવ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં છ અને દશ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં સાત પ્રદેશોની હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ સમજવું જોઈએ. એ પ્રકારે દશ પ્રદેશી સ્કન્ધના વિષયમાં એમ કહેવાશે કે એક મધ્યમ અવગાહનાવાળા દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા મધ્યમ અવગાહનાવાળા દશ પ્રદેશી સ્કન્ધથી અવગાહનાની

દૃષ્ટિએ કદાચિત્ હીન, કદાચિત્ તુલ્ય, કદાચિત્ અધિક થાય છે. જે હીન વિવક્ષિત કરાય તો એક પ્રદેશથી હીન, બે પ્રદેશોથી હીન, ત્રણ પ્રદેશોથી હીન ચાર પ્રદેશોથી હીન, પાંચ પ્રદેશોથી હીન, છ પ્રદેશોથી હીન, અથવા સાત પ્રદેશોથી હીન થાય છે, જે અધિક વિવક્ષિત કરાય તો એક પ્રદેશથી અધિક બે પ્રદેશથી અધિક, ત્રણ પ્રદેશોથી અધિક, ચાર પ્રદેશોથી અધિક, પાંચ પ્રદેશોથી અધિક, છ પ્રદેશોથી અધિક અથવા સાત પ્રદેશોથી અધિક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહેવાય છે કે જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી સંખ્યાત ભાગ પ્રદેશ હીન અથવા સંખ્યાતગુણુ પ્રદેશ હીન થાય છે, જે અધિક વિવક્ષિત હોય તો સંખ્યાત ભાગ પ્રદેશાધિક અગર સંખ્યાત ગુણુ પ્રદેશાધિક થાય છે, અવગાહનાએ તુલ્ય બને છે. કેમકે બન્ને જઘન્ય અવગાહનાવાળા છે, સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાનપતિત થાય છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગ હીન, સંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન, અથવા અસંખ્યાત ગુણુ હીન થાય છે. અધિક વિવક્ષિત હોય તો અસંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ભાગ અધિક, સંખ્યાત ગુણુ અધિક, વા અસંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે, વર્ણુ આદિ તથા ચાર સ્પર્શોના પર્યાયથી અર્થાતૂ શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોથી પદ્સ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના પર્યાયોની પ્રરૂપણુ જઘન્ય અવગાહના વાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના પર્યાયોના સમાન સમ-જવી જેઇએ. મધ્યમ અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધને પણ એ પ્રકારે કહેવો જેઇએ, પરન્તુ તે સ્થાનમાં દ્વિસ્થાનપતિત થાય છે, અર્થાત્ મધ્યમ અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી અવગાહનાની દૃષ્ટિએ સંખ્યાત ભાગ હીન અથવા સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે અગર સંખ્યાત ભાગ અધિક અને સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અર્થાત્ આકાશના એક જ પ્રદેશમાં સ્થિત અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે લગવન્ ! એમ કહેવાનો શો હેતુ છે ?

શ્રી લગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી એક પુદ્ગલ સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત બને છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત બને છે અને વર્ણુ, ગંધ, રસ, તથા શીત, ઉષ્ણ, સિન્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત થાય છે.

જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધના સમાનજ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા સમજી લેવી જોઈએ મધ્યમ અવગાહનાવાળા અર્થાત્ આકાશના બેથી લઈને સંખ્યાત પ્રદેશોમાં સ્થિત પુદ્ગલ સ્કન્ધની વક્તવ્યતા પણ આ પ્રકારની છે, પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે એ સ્વસ્થાનમાં ચતુઃસ્થાન પતિત છે, જ્યારે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ સ્વસ્થાનમાં દ્વિસ્થાન પતિત જ થઈ શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે લગવન્ જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી લગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે લગવન્ ! અનન્ત પર્યાય કહેવાનો શો હેતુ છે ?

શ્રી લગવન્ ! હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે તેમાં સંખ્યાત-અસંખ્યાત અનન્ત ભાગહીનાધિક અને સંખ્યાત-અસંખ્યાત, અનન્ત ગુણહીનાધિક પ્રદેશ થઈ શકે છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાનપતિત થાય છે. વર્ણુ આદિ તથા ઉપયુક્ત ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશીની પ્રરૂપણા પણ એવી રીતે જ સમજવી જોઈએ. કિન્તુ તે સ્થિતિએ પણ તુલ્ય થાય છે.

મધ્યમ અવગાહનાવાળા અર્થાત્ આકાશના બે આદિ પ્રદેશોથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં રહેલા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે હે ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહના વાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-લગવન્ ! એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી લગવાન્-હે ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહના વાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ મધ્યમ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ આદિની અપેક્ષાએ તથા આઠે સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત બને છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અનંત પર્યાયો કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોના અનંત પર્યાય છે. એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળું એક પરમાણુ પુદ્ગલ જઘન્ય સ્થિતિવાળા બીજા પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી તુલ્ય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાથી પણ તુલ્ય હોય છે. અવગાહનાથી પણ તુલ્ય હોય છે. સ્થિતિથી પણ તુલ્ય હોય છે. વર્ણાદિથી તથા બે સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ પરમાણુની પ્રરૂપણા જઘન્ય સ્થિતિવાળાની સમાન સમજવી જોઈએ. મધ્યમ સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલની પ્રરૂપણા પણ એવી જાતની છે, પણ વિશેષતા એ છે કે મધ્યમ સ્થિતિવાળા એક પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા મધ્યમ સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલથી સ્થિતિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-જઘન્ય સ્થિતિવાળા અર્થાત્ એક સમયની સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનંત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્- હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિક એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય સ્થિતિક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, કેમકે બંને જ બે બે પ્રદેશવાળા છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ સ્યાત્ હીન, સ્યાત્ તુલ્ય અને સ્યાત્ અધિક થાય છે. જો હીન હોય તો એક પ્રદેશ હીન અને અધિક હોય તો એક પ્રદેશથી અધિક થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે અને વર્ણાદિથી તથા ચાર ઉષ્ણ શીત સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિતથાય છે. શેષ ચાર સ્પર્શ તેમાં હોતા નથી. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ આ પ્રકારે સમજવી જોઈએ. મધ્યમ સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ આવી જ છે. પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે તે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત

થાય છે. એ રીતે ત્રિપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી, પંચ પ્રદેશી, ષટ્પ્રદેશી, સપ્તપ્રદેશી અષ્ટપ્રદેશી નવ પ્રદેશી અને દશ પ્રદેશી, પુદ્ગલ સ્કન્ધ પણ સમજી લેવા જોઈએ. પણ તેઓમાં અનુક્રમથી એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ જે પહેલા કહી દિધેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિક સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિક સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય સ્થિતિક સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ હીન હોય તો સંખ્યાત ભાગ હીન, અગર સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે, અધિક હોય તો સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણુ અધિક હોય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે, તેનું ઉચ્ચારણ પૂર્વવત્ કરી લેવું જોઈએ. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, કેમકે બંને જઘન્ય સ્થિતિવાળા છે. વર્ણાદિની અપેક્ષાએ તથા ચાર સ્પર્શી-શીત ઉષ્ણ, સિન્ધ અને રૂક્ષ-થી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ. મધ્યમ સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ એ પ્રકારનો છે, કિન્તુ સ્વસ્થાનમાં અર્થાત્ સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિક અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શા કારણે એનું કહેવાય છે કે જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય સ્થિતિક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય

થાય છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે કેમકે બંને જઘન્ય અર્થાત્ એક સમયની સ્થિતિવાળા છે, વર્ણાદિની અપેક્ષાએ તેથી ઉપરના ચાર સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત બને છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ આ રીતે સમજી લેવો જોઈએ. મધ્યમ સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધની વક્તવ્યતા પણ એવીજ છે, કિન્તુ સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત બને છે, કેમકે મધ્યમ સ્થિતિના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની જેમ એક રૂપ નથી થતા, તેમાં વિવિધતા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી—શા કારણે એમ કહેવામાં આવેલ છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિક અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય સ્થિતિક અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે. વર્ણાદિ તથા આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પણ સમજી લેવું જોઈએ. અજઘન્ય—અતુત્કૃષ્ટ અર્થાત્ મધ્યમ સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધની વક્તવ્યતા પણ એવી જ જાણવી જોઈએ પણ એમાં વિશેષતા એ છે કે તેને સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત કહેવું જોઈએ અને તે ચાર સ્થાનોનું ઉચ્ચારણુ પૂર્વવત્ સમજી લેવું જોઈએ ॥ ૧૪ ॥

જઘન્યગુણકાલાદિ પુદ્ગલકે પર્યાયકા નિરૂપણ

વર્ણાદિ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જહ્ણગુણકાલયાણં પરમાણુવોગ્ગલાણં પુચ્છા ?) જઘન્ય ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ જહ્ણગુણ-કાલયાણં પરમાણુવોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) શા કારણથી હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે જઘન્ય ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા

છે ? (ગોયમા ! જહ્ણગુણકાલે પરમાણુપોગલે જહ્ણગુણકાલગસ્સ પરમાણુપોગલ-
સ્સ ઢ્વઢ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જઢ્ઢન્ય ગુણુ કાળા પરમાણુ જઢ્ઢન્યગુણુ કાળા
પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રઢ્યની દષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશીથી તુલ્ય
છે (ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય (ઠિરૂએ ચડટ્ટાણવડિએ) સ્થિતિથી
ચતુઃસ્થાન પતિત (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કાલા વણ્ણના પર્યાયીથી તુલ્ય
(અવસેસા) શેષ (વણ્ણા) વણ્ણુ (નત્થિ) નથી હોતા (ગંધ રસ ઢુફાસ પજ્જવેહિંય
છટ્ટાણવડિએ) ગંધ, રસ, ળે સ્પર્શના પર્યાયીથી ષટ્સ્થાન પતિત

(એવં ડકોસગુણકાલે વિ) એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ કાળા પરમાણુ પણ
(એવમજહ્ણમણુકોસગુણકાલે વિ) એ રીતે મધ્યમગુણુ કાળા પણ (ળવરં સટ્ટાણે
છટ્ટાણવડિએ) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે

(જહ્ણગુણકાલયાણં મંતે ! ઢુપણસિયાણં પુચ્છા) હે ભગવન્ ! જઢ્ઢન્ય
ગુણુ કાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધેના પર્યાયની પૃચ્છા (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા
પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઇ-જહ્-
ણગુણકાલયાણં ઢુપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગવન્ !
એવું કહેવાય છે કે જઢ્ઢન્ય ગુણુ કાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના અનન્ત પર્યાય
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણગુણકાલે ઢુપણસિએ) હે ગૌતમ ! જઢ્ઢન્ય ગુણુ
કાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ (જહ્ણગુણકાલયસ્સ ઢુપણસિયસ્સ) જઢ્ઢન્ય ગુણુ કાળા
દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી (ઢ્વઢ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) દ્રઢ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણ સટ્ટયાએ તુલ્લે)
પ્રદેશીની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (ઓગાહણટ્ટયાએ સિય હીણે સિય તુલ્લે સિય અઢ્ઢ-
હિએ) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સ્થાત્ હીન, સ્થાત્ તુલ્ય, સ્થાત્ અધિક (જઇ
હીણે પણસહીણે) ળે હીન હોય તો એક પ્રદેશી હીન (અહ અઢ્ઢહિએ પણસ
અઢ્ઢહિએ) અગર અધિક છે તો એક પ્રદેશી અધિક (ઠિરૂએ ચડટ્ટાણવડિએ)
સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણ વણ્ણના પર્યાયીથી
(અવસેસ વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લ ચડફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ) શેષ વણ્ણુદિથી તથા ઉપ-
રના ચાર સ્પર્શીથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે

(एवं उक्त्वाऽसगुणकाल ए वि) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કૃષ્ણ પથુ (અજહણ મણુક્કોસગુણકાલ એ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણ કાળા પથુ એ પ્રકારે (નવરં સદ્ગુણે છદ્વાણવદિ) વિશેષ એ છે કે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાનપતિત (એવં જાવ દસપણસિ) એ પ્રકારે યાવત્ દશ પ્રદેશી (નવરં) વિશેષ (પણસવુઢ્ઠી) પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી ભેદ એ (ઓગાહાણા એ તહેવ) અવગાહનાથી એ પ્રકારે

(જહણગુણકાલયાણં મંતે ! સંસ્થેઝ્જપણસિયાણં પુચ્છા ?) જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહણગુણ કાલયાણં સંસ્થેઝ્જપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહેવાય છે કે જ્ઞાન્ય ગુણકાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! સંસ્થેઝ્જપણસિ એ જહણગુણકાલ એ સંસ્થેઝ્જપણસિયસ્સ જહણગુણકાલયસ્સ દવ્વટ્ટયા એ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશી જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા બીજા સંખ્યાત પ્રદેશી જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલ સ્કન્ધથી દ્રવ્યથી તુલ્ય (પણસદ્ગયા એ) પ્રદેશોથી (દુદ્વાણવદિ) દ્વિસ્થાન પતિત (ઓગાહણટ્ટયા એ દુદ્વાણ વદિ) અવગાહનાથી દ્વિસ્થાન પતિત (ઠિઈ એ ચઢ્ઠાણ વદિ) સ્થિતિથી અતુઃસ્થાન પતિત (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય (અવ-સેસેહિં ઉવરિલ્લચ્ચાસેહિય) વર્ણાદિથી તથા ઉપરના ચાર સ્પર્શોથી (છદ્વાણ વદિ) ષટ્સ્થાન પતિત

(એવં ઉક્ત્વાઽસગુણકાલ એ વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પથુ (એવં અજહ-ણમણુક્કોસગુણકાલ એ વિ) એ રીતે મધ્યમ ગુણ કાળા પથુ (નવરં વિશેષ (સદ્ગુણે છદ્વાણવદિ) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત

(જહણગુણકાલયાણં મંતે ! અસંસ્થેઝ્જપણસિયાણં પુચ્છા ?) જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના હે ભગવન્ ! કેટલા પર્યાય છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહણગુણકાલયાણં અસંસ્થેઝ્જપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી

સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણગુણકાલે અસંલેજ્જપણસિયે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ (જહ્ણ ગુણકાલગ્સ અસંલેજ્જપણસિયસ્સ દ્વવટ્ટયાણે તુલ્લે) જ્ઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાણે ચચટ્ટાણવહિણે) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત (ઓગાહ્ણટ્ટયાણે ચચટ્ટાણવહિણે) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત છે (ઠિર્હિણે ચચટ્ટાણવહિણે) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (કાલવણ્ણ પજ્જવેહિં તુલ્લે) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય (અવસેસેહિં વણ્ણાદિ-ઉવરિલ્લ ચચફાસેહિય હટ્ટાણ વહિણે) શેષ વર્ણોદિથી તથા ઉપરના ચાર સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત

(એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ (અજહ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણકાળા પણ એજ પ્રકારે (નવરં સટ્ટાણે હટ્ટાણવહિણે) વિશેષ એકે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે (જહ્ણગુણકાલયાણં મંતે ! અણંતપણસિયાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહિં જહ્ણગુણ-કાલયાણં અણંતપણસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે અનન્ત પ્રદેશી જ્ઘન્ય ગુણકાળા સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણગુણકાલે અણંતપણસિયે જહ્ણગુણકાલયસ્સ અણંત પણસિયસ્સ દ્વવટ્ટયાણે તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાણે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (હટ્ટાણવહિણે) ષટ્સ્થાન પતિત (ઓગા-હ્ણટ્ટયાણે ચચટ્ટાણવહિણે) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિર્હિણે ચચટ્ટાણ વહિણે) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે) કાળા વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય (અવસેસેહિં વણ્ણાદિ-અટ્ટાણસેહિય હટ્ટાણવહિણે) શેષ વર્ણ આદિથી તથા આઠ સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત

(एवं उक्कोसगुणकालए वि) ए प्रकारे उत्कृष्ट गुणु काणा पणु (अजहण्ण मणुक्कोसगुणकालए वि एवं चेव) मध्यम गुणु काणा पणु ए ७ प्रकारे (नवरं सट्टाणे छट्टाणवडिए) विशेष ए के स्वस्थानमां षटस्थान पतित छे (एवं नील लोहिय हालिइ सुक्किल्ल सुब्भिगंध दुब्भिगंध तित्त कडु कसाय अंबिल महुररस पज्जवेहिय वत्तव्वया भाणियव्वा) ए प्रकारे नील-रस्त पीत, शुक्ल, वणु सुगंध, दुर्गंध, तिक्त, कटुक, कषाय, आटा, भीठा रसना पर्यायोनी पणु वक्तव्यता कडेवी नेधे (नवरं) विशेष (परमाणुपोगलस्स सुब्भिगंधस्स दुब्भिगंधो न भण्णइ) सुगंधवाणा परमाणु पुद्गलमां दुर्गंध छेती नथी (दुब्भिगंधस्स सुब्भिगंधो न भण्णइ) दुर्गंधवाणां सुगंध न कडेवी (तित्तस्स अवसेसा न भण्णइ) तिक्त रसवाणां शेष रस न कडेवा (एवं कडुयादीण वि) ए प्रकारे कटुक रसवाणा आदिमां पणु (अवसेसं तं चेव) विशेष ते ७

(जहण्णगुणकक्खडाणं अणंतपएसियाणं खंधाणं पुच्छा?) ७धन्य गुणु कर्कश अनन्त प्रदेशी स्कन्धोनी पृच्छा? (गोयमा! अणंता पज्जवा पण्णत्ता) छे गौतम! अनन्त पर्याय क्ख्हा छे (से केणट्टेणं मंते! एवं बुच्चइ-जहण्ण गुण कक्खडाणं अणंतपएसियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता?) छे भगवन्! शा कारेणु एवुं कहुं के ७धन्य गुणु कर्कश अनन्त प्रदेशी स्कन्धोना अनन्त पर्याय क्ख्हा छे? (गोयमा! जहण्णगुणकक्खडे अणंतपएसिए) छे गौतम! ७धन्य गुणु कर्कश अनन्त प्रदेशी स्कन्ध (जहण्णगुणकक्खडस्स अणंतपएसियरस) ७धन्य गुणु कर्कश अनन्त प्रदेशी स्कन्धथी (द्व्वट्टयाए तुल्ले) द्रव्यथी तुल्य (पएसट्टयाए छट्टाणवडिए) प्रदेशोथी षटस्थान पतित (ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए) अवगाहनाथी यतुःस्थान पतित (ठिईए चउट्टाणवडिए) स्थितिथी यतुःस्थान पतित (वण्णगंधरसेहिं छट्टाणवडिए) वणु, गंधो, रसोथी षटस्थान पतित (कक्खड फासपज्जवेहिं तुल्ले) कर्कश स्पर्शाना पर्यायोथी तुल्य (अवसेसेहिं सत्तफास पज्जवेहिं छट्टाणवडिए) शेष सात स्पर्शाना पर्याथी षटस्थान पतित

(एवं उक्त्वासगुणकक्खडे वि) એજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કર્કશ પશુ (અજ-
હળ્લમણુક્કોસગુણકક્કલ્લડે વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ કર્કશ પશુ એજ રીતે
(નવરં સદ્ગુણે છદ્ગાણવહિ) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં પટસ્થાનપતિત (એવં મહય
ગુરુય લહુય વિ માણિયવ્વે) એ રીતે મુહુ ગુરુ લહુ સ્પર્શ પશુ કહેવા બેધએ

(જહળ્લગુણસીયાણં મંતે ! પરમાણુપોગ્લ્લાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ !
જઘન્ય ગુણુ શીત પરમાણુ પુદ્ગલોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અપંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?
હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્લા છે ? (સે કેળ્લટ્ઠેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહળ્લ
ગુણસીયાણં પરમાણુપોગ્લ્લાણં અપંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગ-
વન્ ! એવુ' કહેવાય છે કે જઘન્ય ગુણુ શીત પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત
પર્યાય કહ્લા છે (ગોયમા ! જહળ્લગુણસીયસ્સ પરમાણુપોગ્લ્લસ્સ) જઘન્ય
ગુણુ શીત પરમાણુ પુદ્ગલની (દ્વવ્વટ્ઠયાએ તુલ્લે) દ્રવ્યથી તુલ્ય (પપ્પસટ્ઠયાએ
તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય (ઓગાહળ્લટ્ઠયાએ તુલ્લે) અવગાહનાથી તુલ્ય (ઠિઈએ ચ્ચદ્દાણ-
વહિ) સ્થિતિથી ચ્ચતુઃસ્થાન પતિત (વળ્ણગંધરસેહિં છદ્દાણવહિ) વર્ણુ, ગંધ
રસથી પટસ્થાન પતિત (સીય ફાસપજ્જવેહિ ચ તુલ્લે) શીત સ્પર્શના પર્યાયોથી
તુલ્ય (હ્હસિળ્લફાસો ન મળ્ણઈ) ઉષ્ણુ સ્પર્શ નહીં કહેવો (ળિદ્ધ લુક્ક
ફાસપજ્જવેહિય છદ્દાણવહિ) સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શના પર્યાયોથી પટસ્થાન પતિત
(એવં ઉક્ત્ત્વાસગુણસીએ વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ શીત પશુ (અજહળ્લમણુ-
ક્કોસગુણસીએવિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ શીત પશુ એજ પ્રકારે (નવરં સદ્ગુણે
છદ્દાણવહિ) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં પટસ્થાન પતિત છે

(જહળ્લગુણસીયાણં દુપ્પસિયાણં પુચ્છા ?) જઘન્ય ગુણુ શીત દ્વિપ્રદેશી
સ્કન્ધોના પર્યાયોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અપંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ !
અનન્ત પર્યાય કહ્લા છે (સે કેળ્લટ્ઠેણં એવં વુચ્ચઈ-જહળ્લગુણસીયાણં દુપ્પ
સિયાણં અપંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવુ' કહ્યું છે કે
જઘન્ય ગુણુ શીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્લા છે ? (ગોયમા ! જહળ્લ

ગુણ સીએ દુપએસિદ્ધ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણુશીત અંશવાળા દ્વિપ્રદેશી (જહ-
 ગુણસીયસ્સ દુપએસિયસ્સ) જઘન્ય ગુણુ શીત અંશવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી
 (દ્વવટ્ટયાએ તુલ્લે) દ્રવ્યથી તુલ્ય (પએસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય (ઓગાહ્ણ-
 ટ્ટયાએ સિય હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અઠ્ઠહિએ) અવગાહનાથી કદાચિત્ હીન કદા-
 ચિત તુલ્ય, કદાચિત્ અધિક (જહ હીણે પએસ હીણે) જો હીન હોય તો એક
 પ્રદેશથી હીન (અહ અઠ્ઠહિએ, પએસ અઠ્ઠહિએ) યદિ અધિક હોય તો એક પ્રદેશ
 અધિક (ઠિર્હિએ ચ્ચટ્ટાણવહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વણ્ણગંધરસ પજ્જવેહિ
 છટ્ટાણવહિએ) વર્ણુ, ગંધ રસના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત (સીય ફાસ પજ્જ-
 વેહિં તુલ્લે) શીત સ્પર્શના પર્યાયોથી તુલ્ય (જસિણ ણિદ્ધ લુક્કસ ફાસ પજ્જવેહિ
 છટ્ટાણ વહિએ) ઉષ્ણુ, સિનગ્ધ, રૂક્ષ સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

(એવં ઉક્કોસગુણસીએ વિ) એજ પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ શીત અંશોવાળા
 પશુ (અજહ્ણમણુક્કોસગુણસીએ વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ શીત પશુ એજ
 પ્રકારે (નવરં સટ્ટાણે છટ્ટાણવહિએ) વિશેષ એકે તે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત
 છે (એવં જાવ દસ પએસિએ) એજ પ્રકારે દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ સુધી કહેવું જોઈએ
 (નવરં ઓગાહ્ણટ્ટયાએ પએસવુહ્ઠી કાયઠ્ઠવા) વિશેષ એ કે અવગાહનાની અપે-
 ક્ષાએ પ્રદેશોની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ (જાવ દસ પએસિયસ્સ નવપએસા વહ્ઠ્ઠિજ્જંતિ)
 યાવત્ દશ પ્રદેશીના નવ પ્રદેશ વધે છે. (જહ્ણગુણસીયાણં સંલેજ્જપએસિયાણં
 પુચ્છા ?) જઘન્ય ગુણુ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોયમા !
 અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્ત ?) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણટ્ટેણં મેતે !
 એવં વુચ્ચઈ-જહ્ણગુણસીયાણં સંલેજ્જપએસિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) શા
 કારણે હે ભગવન્ એવું કહેવાય છે કે સંખ્યાત પ્રદેશી જઘન્ય ગુણુ શીતના
 અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણગુણસીએ સંલેજ્જપએસિએ જહ્ણગુણસીયસ્સ
 સંલેજ્જપએસિએસ્સ દ્વવટ્ટયાએ તુલ્લે) જઘન્ય ગુણુ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ
 જઘન્ય ગુણુ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પએ

સદૃયાદ દુટ્ટાણવહિદે) પ્રદેશાનાં અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે (ઓગાહણદૃયાદ દુટ્ટાણવહિદે) અવગાહનાની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે (ઠિઈદે ચરુટ્ટાણ વહિદે) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે (વળ્ણાદિહિં છટ્ટાણવહિદે) વર્ણુદિની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે (સીય ફાસપજ્જવેહિં તુલ્લે) શીત સ્પર્શનાં પર્યાયોથી તુલ્ય છે. (હસિણિણિદ્ધ લુક્કવેહિં છટ્ટાણવહિદે) ઉબ્બુ, સિનગ્ધ રૂક્ષ સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે (એવં ઉક્કોસગુણસીદે વિ) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ શીત પશુ (અજહણ્ણમણુક્કોસગુણસીદે વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ શીત પશુ એજ પ્રકારે (નવરં સદૃયાણે છટ્ટાણવહિદે) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે

(જહણ્ણગુણસીયાણં અસંલ્લેજ્જપણ્ણસિયાણં પુચ્છા ?) જ્ઞધન્ય ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી રક્ત્ત્થેનાં પર્યાયોનાં વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણ્ણતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્મા છે ? (સે કેળ્ણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જહણ્ણગુણસીયાણં અસંલ્લેજ્જપણ્ણસિયાણં અણ્ણતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ શા કારણે એમ કહેવાય છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશી જ્ઞધન્ય ગુણુ શીત રક્ત્ત્થેનાં અનન્ત પર્યાય કહ્મા છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણગુણસીદે અસંલ્લેજ્જપણ્ણસીદે જહણ્ણગુણસીયસ્સ અસંલ્લેજ્જપણ્ણસિયસ્સ દબ્બદૃયાદ તુલ્લે) જ્ઞધન્ય ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી રક્ત્ત્થે જ્ઞધન્ય ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી રક્ત્ત્થેથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય (પણ્ણસદૃયાદ ચરુટ્ટાણવહિદે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત (ઓગાહણદૃયાદ ચરુટ્ટાણવહિદે) અવગાહનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈદે ચરુટ્ટાણવહિદે) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વળ્ણાઈપજ્જવેહિં છટ્ટાણવહિદે) વર્ણુ આદિ પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત (સીય ફાસ પજ્જવેહિં તુલ્લે) શીત સ્પર્શનાં પર્યાયોથી તુલ્ય

(હસિણિણિદ્ધલુક્કવેહિં છટ્ટાણવહિદે) ઉબ્બુ સિનગ્ધ અને રૂક્ષ પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત (એવં ઉક્કોસગુણ સીદેવિ) એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ શીત પર્યાયો પશુ સમજવા. (અજહણ્ણમણુક્કોસ ગુણસીદે વિ એવં ચેવ) મધ્યમ ગુણુ શીત પર્યાયો પશુ એજ પ્રમાણેના સમજવા. (નવરં છટ્ટાણે છટ્ટાણવહિદે)

વિશેષતા એ છે કે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

(જહ્ણગુણસીયાણં અણંતપણસિયાણં પુચ્છા) જ્ઘન્ય ગુણુ શીત અનંત પ્રદેશ વાળા સ્કન્ધોના સંબંધમાં પ્રશ્ન છે.

(ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહ્યા છે. (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ जह्णगुणसीयाणं अणंतपणसियाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?) કયા કારણથી હે ભગવન્ એમ કહ્યું છે કે જ્ઘન્ય ગુણુ શીત અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાયોક હ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણગુણસીણ અણંતપણસિણ જહ્ણગુણસીયસ્સ અણંતપણસિયસ્સ દવ્વટ્ટયાણ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય ગુણુ શીત અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઘન્ય ગુણુ શીત અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાથી તુલ્ય છે. (एपसट्टयाए छट्टाणवडिए) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત (ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए) અવગાહનાથી ચતુસ્થાનપતિત (ठिईए चउट्टाणवडिए) સ્થિતિથી ચતુસ્થાન પતિત (वण्णाइपज्जवेहिं छट्टाणवडिए) વર્ણોદિ પર્યાયથી ષટસ્થાન પતિત (सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले) શીત સ્પર્શના પર્યાયથી તુલ્ય

(अवसेसेहिं सत्तफासपज्जवेहिं छट्टाणवडिए) શેષ સાત સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત (एवं उक्कोसगुण सीए वि) એ જ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ શીત પણુ (अज ह्णमणुक्कोसगुणसीए वि एवं चेव) મધ્યમ ગુણુ શીત પણુ એજ પ્રકારે (नवरं सट्टाणे छट्टाणवडिए) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં તે ષટ્સ્થાન પતિત છે. (एवं उसिण णिद्धरुक्खे जहा सीते) ઉષ્ણુ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શ શીત સ્પર્શના સમાન (परमाणुपोगलस्स) પરમાણુ પુદ્ગલના (तहेव) તેજ પ્રકારે (पडिवक्खो) પ્રતિપક્ષ (सव्वेसिं) બધાના (न भण्णइ) નથી કહેવાતા (इति भाणियव्वं) એમ કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ—હવે જ્ઘન્ય ગુણુ કાળા આદિ પરમાણુ પુદ્ગલ આદિના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

કૃષ્ણુ નીલ આદિ વર્ણોના બે પ્રકારના ગંધ, પાંચ પ્રકારના રસ, અને આઠ પ્રકારના સ્પર્શોના તરતમ ભાવની અપેક્ષાએ અનન્ત-અનન્ત ભેદ થાય છે. તદનુસાર કૃષ્ણુ વાર્ણુ પણુ અનન્ત પ્રકારના છે કૃષ્ણુ વર્ણુની બધાથી ઓછી

માત્રા જેમાં મળી આવે છે, તે પુદ્ગલ જઘન્ય ગુણ કાળા કહેવાય છે. અહીં ગુણ શબ્દ અંશ અગર માત્રાનો વાચક છે. જઘન્ય ગુણનો અર્થ છે—બધાથી ઓછા અંશ બીજા શબ્દોમાં એમ કહી શકીએ છીએ કે જે પુદ્ગલમાં કેવળ એક ડીઝીનું કાળા પણ હોય જેનાથી ઓછા કાળાપણાનો સંભવજ ન હોય તે જઘન્ય ગુણ કાળા કહેવાય છે. એજ પ્રકારે કાળા પણાનો બધાથી વધારે અંશ જેમાં મળી આવે તેને ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા સમજવા જોઈએ. એક અંશ કાળા પણાથી અધિક અને બધાથી અધિક—અન્તિમ કાળા પણાથી એક અંશ ઓછા સુધીના કાળા મધ્યમ ગુણ કાળા કહેવાય છે, એજ પ્રકારે જઘન્ય ગુણ નીલ પીત આદિવર્ણોના વિષયમાં, જઘન્ય ગુણ, રસ સ્પર્શ આદિના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :- હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ વર્ણ પરમાણુ પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ જઘન્ય ગુણકાળા એક પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા જઘન્ય ગુણકાળા પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાથી પણ તુલ્ય થાય છે સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે. શેષ વર્ણ તેમાં હોતા નથી, કેમકે તેમાં કૃષ્ણ વર્ણ છે અને પરમાણુમાં એક જ વર્ણ હોઈ શકે છે. ગંધ, રસ અને ઝે સ્પર્શોની અપેક્ષાએ તે ષટસ્થાન પતિત થાય છે. એવી જ રીતે ઉત્કૃષ્ટ ગુણકાળા પુદ્ગલ પરમાણુ પણ સમજી લેવા જોઈએ. મધ્યમ ગુણ કાળા પરમાણુની વક્તવ્યતા પણ આજ પ્રકારની જાણવી જોઈએ. મધ્યમ ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલમાં વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે, કેમકે મધ્યમ ગુણકાળા વર્ણના તરતમતાના આધાર પર અનન્ત ભેદ સંભવે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ તેમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ દ્વિ પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, પ્રદેશોની

અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય છે. કેમકે બન્નેના બે-બે પ્રદેશ થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ કોઈ કોઈનાથી હીન પણ થઈ શકે છે અને કોઈ કોઈનાથી અધિક પણ થઈ શકે છે, કોઈ કોઈનાથી તુલ્ય પણ થઈ શકે છે. અગર હીન હોય તો એક એક પ્રદેશ ક્રમ અવગાહનાવાળા થઈ શકે છે, અને જો અધિક હોય તો એક પ્રદેશ અધિક અવગાહનાવાળા થઈ શકે છે, તાત્પર્ય એ છે કે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની અવગાહનામાં એક પ્રદેશથી અધિક ન્યૂનાધિક અવગાહનાને સંભવ હોતો નથી, પણ સ્થિતિની અપેક્ષાએ તેમાં ચતુઃસ્થાન પતિત હીનાધિકતા થઈ શકે છે. કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોથી તે તુલ્ય થાય છે કેમકે બન્ને જઘન્ય ગુણુ કૃષ્ણ છે. શેષ વર્ણો આદિ તથા ઉપરના ચાર અર્થાત્ શીત, ઉષ્ણ, સિન્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ એજ પ્રકારે કરવી જોઈએ. પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ એક મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી અનન્ત ભાગ અસંખ્યાત ભાગ, સંખ્યાત ભાગ, સંખ્યાતગુણુ અસંખ્યાત ગુણુ, અને અનન્ત ગુણુ હીનાધિક થઈ શકે છે.

જઘન્ય ગુણુ કૃષ્ણ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની જેવી પ્રરૂપણા કરાએલ છે, તેવીજ દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ સુધીની પ્રરૂપણા સમજી લેવી જોઈએ અર્થાત્ દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી અને દશ પ્રદેશી સ્કન્ધની વક્તવ્યતા દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન છે. તેમાં વિશેષતા એ છે કે તેઓમાં ઉત્તરોત્તર પ્રદેશોની વૃદ્ધિ કરી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્યગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધ બીજા જઘન્યગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે

અર્થાત્ સંખ્યાત ભાગ હીન અથવા સંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે અને જે અધિક હોય તો સંખ્યાત ભાગ અધિક અથવા સંખ્યાત ગુણુ અધિક થાય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિથી તે દ્વિસ્થાન પતિત થાય છે. તેમના ઉચ્ચારણુ પૂર્વવત્ કરી લેવાં જોઈએ. સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. અર્થાત્ સંખ્યાત ભાગહીન; અસંખ્યાત ભાગહીન, સંખ્યાત ગુણુહીન અથવા અસંખ્યાત ગુણુહીન થાય છે. જે અધિક હોય તો એ જ પ્રકારે અધિક થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે. શેષ વર્ણુ આદિથી તથા શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે,

ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણુ પણ એ પ્રકારે સમજવાં જોઈએ. મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના સમ્બન્ધમાં પણ એમજ સમજવું જોઈએ. પણ તેમાં વિશેષતા એટલી છે કે એ મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ સ્વસ્થાનમાં અર્થાત્ કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણુ કૃષ્ણ અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવાન્ ! એમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણુ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ ખીન જઘન્ય ગુણુકાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કન્ધમાં ખીન સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ભાગ, સંખ્યાત ભાગ, સંખ્યાત ગુણુ અસંખ્યાત ગુણુ પ્રદેશોની ન્યૂનાધિકતા થઈ શકે છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે. શેષ વર્ણુ તથા ઉપરના ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ કૃષ્ણ વર્ણુવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધના વિષયમાં પણ એ પ્રકારે કહેવું જોઈએ. મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણ વર્ણુવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી

સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ એવી જ કહેવી જોઈએ, પણ તેમા વિશેષતા એ છે કે એ સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ ! જઘન્ય ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી લગવાન્—અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ એમ કહેવાતું શું કારણ છે.

શ્રી લગવાન્ ! હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. કાળા વર્ણના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, શેષ વર્ણોદ્ધિથી તથા આઠ સ્પર્શોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધ પણ સમજી લેવા જોઈએ. મધ્યમ ગુણ કૃષ્ણ પુદ્ગલ સ્કન્ધની પ્રરૂપણા પણ એજ પ્રકારે કરવી જોઈએ. પણ મધ્યમ ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધમાં જઘન્ય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

નીલ, રક્ત, પીત અને શુકલવર્ણુ, સુરભિગંધ, દુરભિગંધ, તિક્ત, કટુક, કષાય, અમ્લ અને મધુર રસના પર્યાયોથી પણ કૃષ્ણ વર્ણુની પ્રરૂપણાની સમાન પ્રરૂપણા સમજી લેવી જોઈએ. વિશેષ વાત એ છે કે જે પરમાણુ પુદ્ગલમાં સુરભિ ગંધ હોય છે તેમાં દુરભિગંધ નથી હોતો, અને જેમાં દુરભિગંધ હોય તેમાં સુરભિગંધ નથી હોતો કેમકે પરમાણુ એક ગંધવાળા જ હોય છે. તેથીજ ન્યાં એક ગંધનું કથન કરાય ત્યાં બીજા ગંધનો અભાવ કહેવો જોઈએ. બીજી વાત એ છે કે ન્યાં તિક્ત રસ હોય છે, ત્યાં શેષ કટુક રસ આદિ નથી હોતા, કેમકે તેમનામાં પણ પરસ્પર વિરોધ છે. એજ પ્રકારે કટુક આદિના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે ન્યાં એક રસ હોય ત્યાં બીજા અધા રસોનો અભાવ સમજવો જોઈએ, બાકી પૂર્વવત જ કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ ! જઘન્ય ગુણ કર્કશ (કઠોર) અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના પર્યાય કેટલા ?

શ્રી ભગવાન-હે અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી- હે ભગવન્ ! એવું કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ

બીજા જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, કેમકે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્તપર્યાયવાળું થાય છે. અને અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ પણ દ્રવ્ય છે, તેથી તેમાં પણ અનન્ત પર્યાયનો સંભવ છે. તે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત બને છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત અને વર્ણ, ગંધ, રસની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. કર્કશ સ્પર્શની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે અને શેષ સાત સ્પર્શના પર્યાયોથી પણ છ સ્થાન પતિત થાય છે,

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કર્કશ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ સમજી લેવા જોઈએ. મધ્યમ ગુણ કર્કશના સમ્બન્ધમાં પણ એવું જ કહેવું જોઈએ પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ અર્થાત્ કર્કશ સ્પર્શથી પણ તે ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. મૃદુ, ગુરૂ અને લઘુ સ્પર્શ પણ એવેજ સમજી લેવો જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણ શીત પરમાણુ પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય કહેવાયેલા છે ?

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ એવું કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ શીત પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે પ્રદેશની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય થાય છે સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત વર્ણ, ગંધ અને રસથી ષટ્સ્થાન પતિત તથા શીત સ્પર્શના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે. જઘન્ય ગુણ શીત પુદ્ગલ પરમાણુમાં ઉષ્ણ સ્પર્શન કહેવો જોઈએ, કેમકે શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શ પરસ્પર વિરોધી હોવાને કારણે એક જ પરમાણુમાં નથી રહી શકતા. તે સિન્ધ તથા રૂક્ષ સ્પર્શોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે; ઉત્કૃષ્ટ ગુણ શીત પણ એ પ્રકારે સમજી લેવો જોઈએ. મધ્યમ

ગુણ શીત પરમાણુ પુદ્ગલની પ્રરૂપણા પણ જઘન્ય ગુણ શીત પરમાણુના સમાનજ છે. વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત બને છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણ શીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રીભગવાન્-જઘન્યગુણ શીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમ-હે ભગવન્ ! એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણ શીત એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય ગુણ શીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, અવગાહનાની અપેક્ષાએ હીન પણ થઈ શકે છે, તુલ્ય પણ થઈ શકે છે અને અધિક પણ થઈ શકે છે. જો હીન હોય તો એક પ્રદેશથી હીન થાય છે. અને જો અધિક હોય તો એક પ્રદેશથી અધિક થાય છે. સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત, વર્ણુ, ગંધ અને રસના પર્યાયોથી છ સ્થાન પતિત અને શીત સ્પર્શના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ તથા રૂક્ષ સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ શીત પણ સમજી લેવા જોઈએ અને મધ્યમ ગુણ શીત પણ એજ પ્રકારે જાણવા જોઈએ. મધ્યમ ગુણ શીતમાં વિશેષતા એ છે કે તે સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. એજ પ્રકારે ત્રિપ્રદેશી ચાર પ્રદેશી, પંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી અને દશ પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધની પણ પ્રરૂપણા કરી લેવી જોઈએ, પણ અવગાહનાની અપેક્ષાએ તેઓમાં ઉત્તરોત્તર પ્રદેશોની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. યાવત્ દશ પ્રદેશી સ્કન્ધના નવ પ્રદેશોની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એમ કહેવાનું શું પ્રયોજન છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય ગુણ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ

તુલ્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત, અવગાહનાની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, વર્ણુ આદિથી ષટ્સ્થાન પતિત અને શીત સ્પર્શના પર્યાયથી તુલ્ય થાય છે. ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ જઘન્ય ગુણુ શીત સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના સમાનજ સમજવા જોઈએ, મધ્યમ ગુણુ શીત એ પ્રકારના છે. પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે એ સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એમ કહેવાતું શું કારણુ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી એક પુદ્ગલ ખીલ જઘન્ય ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત, વર્ણુ આદિની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત અને શીત સ્પર્શના પર્યાયથી તુલ્ય થાય છે, કેમકે ખન્ને જઘન્ય ગુણુ શીત છે. ઉષ્ણ સ્પર્શ, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ તથા રૂક્ષ સ્પર્શની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા સમજવી જોઈએ અને મધ્યમ ગુણુ શીત અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના સંખંધમાં પણ એમજ કહેવું જોઈએ. પણ મધ્યમ ગુણુ શીતમાં વિશેષતા એ છે કે એ સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી— હે ભગવાન્ ! જઘન્ય ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જઘન્ય ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે, એમ કહેવાતું શું કારણુ છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જ્ઞાન્ય ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત, અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત સ્થિતિની અપેક્ષાથી ચતુઃસ્થાનપતિત, વર્ણુ આદિના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત, શીત સ્પર્શના પર્યાયોથી તુલ્ય, અને શેષ સાત સ્પર્શોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન-પતિત થાય છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધની પણ પ્રરૂપણુ સમજી લેવી જોઈએ અને મધ્યમ ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશીની પણ. પરન્તુ મધ્યમ ગુણુ શીત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ સ્વસ્થાનની અર્થાત્ શીત સ્પર્શની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે,

ઉષ્ણુ સ્પર્શ, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ અને રૂક્ષ સ્પર્શની વક્તવ્યતા શીત સ્પર્શની, વક્તવ્યતાના સમાનજ સમજવી જોઈએ. અહિં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે જેમ શીત સ્પર્શનો પ્રતિપક્ષ ઉષ્ણુ સ્પર્શ પરમાણુમાં નથી હોતો, તેથીજ એનું કથન નથી કર્યું. એજ પ્રકારે અન્ય સ્પર્શોમાં પણ તેમનો પ્રતિ પક્ષ સ્પર્શ પરમાણુમાં નથી હોતો, તેથી જ તેમનું કથન નહીં કરવું જોઈએ. જેમ સ્નિગ્ધ સ્પર્શનો પ્રતિપક્ષ રૂક્ષ સ્પર્શ છે, જે પરમાણુમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ હશે તેમાં રૂક્ષ સ્પર્શ નહીં હોય, જેમાં રૂક્ષ સ્પર્શ હશે તેમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ નહીં હોય એજ પ્રકારે મૃદુ અને કર્કશ સ્પર્શ પરસ્પર વિરોધી છે, લઘુ અને ગુરૂ સ્પર્શ પરસ્પર વિરોધી છે. એક જ પરમાણુમાં આ વિરોધી સ્પર્શ નથી હોઈ શકતા, તેથી જ પરમાણુમાં એમનો ઉલ્લેખ ન કરવો જોઈએ ॥ ૧૫ ॥

સામાન્ય સ્કન્ધકે પર્યાયકા નિરૂપણુ

સામાન્ય સ્કન્ધ પર્યાય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—જહ્ણણપણસિયાણં મંતે ! સંધાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધોની પુચ્છા ? (ગોયમા ! અણ્તા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણ્ણેણં મંતે ! એવં વુચ્છા—જહ્ણણપણસિયાણં સંધાણં અણ્ણતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણપણસિ એ સંધે જહ્ણણપણસિયસ્સ સંધસ્સ દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધ જ્ઞાન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય (પણસટ્ટયાએ તુલ્લે) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તુલ્ય (ઓગહ્ણણટ્ટયાએ સિય હીણે સિય તુલ્લે સિય અદ્મહિય) અવગાહ-નાની દૃષ્ટિએ કઠાચિત્ હીન, કઠાચિત્ તુલ્ય કઠાચિત્ અધિક (જહ્ણ હીણે પણ

હીણે) જો હીન હોય તો એક પ્રદેશ હીન (અહ અન્મહિં પૃષ્ઠમહિં) અગર અધિક હોય તો એક પ્રદેશ અધિક (ઠિર્દિં ચડ્ઠાણવહિં) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વણ્ણગંધરસઞ્જવરિલ્લ ચડ્ઠાણવહિં) વર્ણુ, ગંધ, રસ અને ઊપરના ચાર સ્પર્શથી ષટ્સ્થાનપતિત થાય છે.

(ઉક્કોસપૃષ્ઠિયાણં મંતે ! સંધાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-ઉક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) શા કારણે હે ભગવન્ ! એમ કહેવાય છે કે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (ઉક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધે ઉક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધસ્સ દ્વવ્વટ્ઠયાણં તુલ્લે) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે (પૃષ્ઠવ્વટ્ઠયાણં તુલ્લે) પ્રદેશોથી તુલ્ય થાય છે (ઓગાહ્ણવ્વટ્ઠયાણં અવગાહ્ણનાથી (ચડ્ઠાણવહિં) ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિર્દિં ચડ્ઠાણવહિં) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાનપતિત (વણ્ણાઈ અટ્ઠાસપજ્જવેહિં ચડ્ઠાણવહિં) વર્ણુદિથી તથા આઠ સ્પર્શોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત અને છે

(અજહ્ણમણુક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધાણં કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-અજહ્ણમણુક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોચમા ! અજહ્ણમણુક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધે અજહ્ણમણુક્કોસપૃષ્ઠિયાણં સંધસ્સ દ્વવ્વટ્ઠયાણં તુલ્લે) હે ગૌતમ ! મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધ મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે (પૃષ્ઠવ્વટ્ઠયાણં ચડ્ઠાણવહિં) પ્રદેશોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (ઓગાહ્ણવ્વટ્ઠયાણં ચડ્ઠાણવહિં) અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે (ઠિર્દિં ચડ્ઠાણવહિં) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે (વણ્ણાઈ અટ્ઠાસપજ્જવેહિં) વર્ણુદિથી તથા આઠ સ્પર્શોના પર્યાયોથી (ચડ્ઠાણવહિં) ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે

(જહ્ણોગાહ્ણગાળં મંતે ! પોગલાળં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઘન્ય અવગાહ્ણના વાળા પુદ્ગલોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળટ્ટેળં મંતે ! ંવં વુચ્ચઈ-જહ્ણોગાહ્ણગાળં પોગલાળં અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે ંમ કહેવાયું છે કે જ્ઘન્ય અવગાહ્ણનાવાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા ! જહ્ણોગાહ્ણે પોગલે જહ્ણોગાહ્ણગસ્સ પોગલસ્સ દ્વ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય અવગાહ્ણનાવાળા પુદ્ગલ જ્ઘન્ય અવગાહ્ણનાવાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે (પણસટ્ટયાએ છટ્ટાળવહિએ) પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ ષટ્થાન પતિત (ઓગાહ્ણટ્ટયાએ તુલ્લે) અવગાહ્ણનાથી તુલ્ય (ઠિઈએ ચહટ્ટાળવહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વળ્ણાઈ ડવરિલ્લ ફાસેહિય છટ્ટાળવહિએ) વર્ણ આદિથી તથા ઊપરના ચાર સ્પર્શોથી ષટ્થાન પતિત (હક્કોસોગાહ્ણે વિ ંવં ચેવ) ઉત્કુષ્ટ અવગાહ્ણના વાળા પણ એ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ (ઠિઈએ તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય થાય છે (અજહ્ણમળ્ણુક્કોસોગાહ્ણગાળં મંતે ! પોગલાળં પુચ્છા ?) મધ્યમ અવગાહ્ણના વાળા હે ભગવન્ ! પુદ્ગલોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળટ્ટેળં મંતે ! ંવં વુચ્ચઈ-અજહ્ણમળ્ણુક્કોસોગાહ્ણગાળં પોગલાળં અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા) શા કારણે હે ભગવન્ ! એવું કહ્યું છે કે મધ્યમ અવગાહ્ણનાવાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (ગોયમા અજહ્ણમળ્ણુક્કોસોગાહ્ણે પોગલે) હે ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહ્ણનાવાળા પુદ્ગલ (અજહ્ણમળ્ણુક્કોસોગાહ્ણસ્સ પોગલસ્સ દ્વ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) મધ્યમ અવગાહ્ણનાવાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય (પણસટ્ટયાએ છટ્ટાળવહિએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્થાન પતિત (ઓગાહ્ણટ્ટયાએ ચહટ્ટાળવહિએ) અવગાહ્ણનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત (ઠિઈએ ચહટ્ટાળવહિએ) સ્થિતિથી ચતુઃસ્થાન પતિત (વળ્ણાઈ અટ્ટાસપજ્જવેહિં ચ છટ્ટાળવહિએ) વર્ણાદિથી તથા આઠ સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્થાન પતિત થાય છે.

(જહ્ણનઠિઙ્ણયાણં મંતે ! પોગલાણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઘન્ય સ્થિતિ વાળા પુદ્ગલોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-જહ્ણનઠિઙ્ણયાણં પોગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે જ્ઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણનઠિઙ્ણ પામ્મલે જહ્ણનઠિઙ્ણસ્સ પોગલસ્સ દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ જ્ઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે (પણ્ણસટ્ટાએ છટ્ટાણવહિએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પટ્ટસ્થાન પતિત થાય છે (ઓગાહ્ણનદ્દયાએ ચડ્ડાણવહિએ) અવગાહ્ણનાથી ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે (ઠિઙ્ણે તુલ્લે) સ્થિતિથી તુલ્ય થાય છે (વણ્ણાઈ-અટ્ટપ્પાસ પજ્જવેહિય છટ્ટાણવહિએ) વર્ણુ આદિથી તથા આઠ સ્પર્શના પર્યાયોથી પટ્ટસ્થાન પતિત થાય છે (એવં ઉક્કોસઠિઙ્ણે વિ) એ જ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ (અજ્જણમણુક્કોસઠિઙ્ણે વિ એવં ચેવ) મધ્યમ સ્થિતિવાળા પણ એજ પ્રકારે (નવરં ઠિઙ્ણે વિ ચડ્ડાણવહિએ) વિશેષ એ કે સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે

(જહ્ણનગુણકાલયાણં મંતે ! પોગલાણં કેવઙ્ણયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ? (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જહ્ણનગુણકાલયાણં પોગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેવાય છે કે જ્ઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ? (ગોયમા ! જહ્ણનગુણકાલએ પોમ્મલે જહ્ણનગુણકાલયસ્સ પોમ્મલસ્સ દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલથી બીજા જ્ઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે (પણ્ણસટ્ટાએ છટ્ટાણવહિએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પટ્ટસ્થાન પતિત થાય છે (ઠિઙ્ણે ચડ્ડાણવહિએ) સ્થિતિથી ચાર સ્થાન પતિત થાય છે (કાલવણ્ણ પજ્જવેહિં તુલ્લે) કાળા વર્ણુના પર્યાયોથી

તુલ્ય થાય છે (અવસેસેહિં વણ્ણ ગંધ રસ ફાસ પજ્જવેહિંય છટ્ટાણ વહિં) શેષ વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! એ કારણે એમ કહેવાય છે કે (જહણ્ણ ગુણકાલયાણં પોગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા) જઘન્ય ગુણુ કાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે

(एवं उक्कोसगुणकालए वि) એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણુ કૃષ્ણુ પણુ (અજહણ્ણમણુકોસગુણકાલए वि एवं चेव) મધ્યમ ગુણુ કૃષ્ણુ પણુ એજ પ્રકારે (નવરં સટ્ટાણે છટ્ટાણવહિં) વિશેષ એ કે સ્વસ્થાનમાં પણુ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (एवं जहा कालवण्णपज्जवाणं वत्तव्वया भणिया तथा सेसाण वि) એ પ્રકારે જેવી કાળા વર્ણુની વક્તવ્યતા કહી તેવી શેષ (વણ્ણગંધરસફાસાણં વત્તવ્વયા માણિયવ્વા) વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પર્યાયોની વક્તવ્યતા કહેવી જોઈ એ (जाव) યાવત્ (अजहण्णमणुकोसलुक्खे) મધ્યમ ગુણુ રૂક્ષ (સટ્ટાણે છટ્ટાણવહિં) સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે (सेत्तं ह्रुवि अजीव पज्जवा) આ રૂપી અણુવ પર્યાય થયા (इति पणवणाए भगवईए विसेसपयं समत्तं) આ પ્રકારે પ્રજ્ઞાપના ભગવતીનું વિશેષ પદ સમાપ્ત થયું.

ટીકાર્થ—હવે સામાન્ય રૂપે જઘન્ય પ્રદેશી આદિ પુદ્ગલોના પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે :—ભગવન્ ! જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહેલ છે કે જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જઘન્ય પ્રદેશી એક સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય છે, પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્ત પર્યાય વાળા હોય છે. એ નિયમાનુસાર જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધ પણુ દ્રવ્ય હોવાના કારણે અનન્ત પર્યાયવાળું છે. તે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણુ તુલ્ય થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ હીન પણુ થઈ શકે છે, તુલ્ય પણુ થઈ શકે છે. અને અધિક પણુ થઈ શકે છે, અર્થાત્ કોઈ કોઈનાથી હીન, કોઈ કોઈનાથી તુલ્ય અને કોઈ કોઈનાથી અધિક થાય છે. જો હીનની વિવક્ષા કરાય તો એક પ્રદેશથી હીન થઈ શકે છે અને જો અધિક હોય તો એક પ્રદેશ અધિક અવગાહના વાળા થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધ દ્વિપ્રદેશી થાય છે. દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ યા તો આકાશના એક પ્રદેશમાં અવગાહ થાય છે અગર અધિકથી અધિક બે પ્રદેશોમાં. આવી સ્થિતિમાં અગર અવગાહનામાં હીના

ધિકતા થાય તો એક પ્રદેશની થઇ શકે છે. અધિક હીનાધિકતાનો સંભવ થતો નથી. જો જે જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધ એક પ્રદેશથી અવગાઠ છે, તેમાં અવગાહનાની દૃષ્ટિએ તુલ્યતા છે. જે પ્રદેશોમાં જે અવગાઠ છે, તેઓ પણ તુલ્ય અવગાહના વાળા છે. પણ એક જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધથી સ્થિતિમાં ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુ આદિથી તથા શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત છે.

હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોની પૃચ્છા ? અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! શા કારણે એવું કહ્યું છે કે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી એક સ્કન્ધ બીજા ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ તુલ્ય થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણુઆદિથી તથા આઠ સ્પર્શના પર્યાયોથી ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અજઘન્ય—અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોના કેટલા પર્યાય કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શા કારણે એમ કહ્યું છે કે અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) પ્રદેશી સ્કન્ધોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધ બીજા મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અને વર્ણુ આદિ તથા આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જઘન્ય અવગાહના વાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના વાળા પુદ્ગલોના અનન્ત

પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવું કહેવાતું શું પ્રયોજન છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે, કેમકે બન્ને જઘન્ય અવગાહના વાળા છે. સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે. વર્ણાદિની અપેક્ષાએ તથા ઉપરના ચાર અર્થાત્ શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

ઉચ્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ પુદ્ગલોના પર્યાય પણ એવાજ સમજવા જોઈએ, પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે એ સ્થિતિની દૃષ્ટિએ તુલ્ય બને છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મધ્યમ અવગાહના વાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહના વાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેલું છે કે મધ્યમ અવગાહના વાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહના વાળા એક પુદ્ગલ બીજા મધ્યમ અવગાહનાવાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે, વર્ણાદિ અર્થાત્ વર્ણુ, ગંધ અને રસની તથા આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે ભગવન્ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવું કહેવાતું શું કારણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા એક પુદ્ગલ બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તુલ્ય થાય છે. પ્રદેશની દૃષ્ટિએ ષટ્સ્થાન

પતિત થાય છે, અવગાહનાની દૃષ્ટિએ ચાર સ્થાન પતિત થાય છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે, વર્ણુ આદિથી તથા આઠે સ્પર્શોના પર્યાયોથી ષટસ્થાન પતિત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલની પ્રરૂપણા પણ એજ પ્રકારે કરવી જોઈએ અને મધ્યમ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલનું કથન પણ એજ પ્રકારે સમજવું જોઈએ, પણ મધ્યમ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોમાં વિશેષતા એ છે કે સ્થિતિની દૃષ્ટિએ તે ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલોના કેટલા પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શા કારણે એવું કહેલું છે કે જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલ બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તુલ્ય થાય છે કેમકે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનન્ત પર્યાયવાળું થાય છે, એ નિયમાનુસાર જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલ પણ દ્રવ્ય હોવાના કારણે અનન્ત પર્યાયવાળા છે. જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલ બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત થાય છે અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે. કૃષ્ણ વર્ણુના પર્યાયોથી તુલ્ય થાય છે. કેમકે બન્ને જઘન્ય ગુણ અર્થાત્ ઓછામાં ઓછા અંશવાળા કૃષ્ણ વર્ણુવાન્ છે. શેષ વર્ણુ ગંધો, રસો અને સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટસ્થાન પતિત થાય છે.

હવે પ્રસ્તુત પ્રકરણને ઉપસંહાર કરતા ભગવાન્ કહે છે-હે ગૌતમ ! આ કામણે એવું કહેવાય છે કે જઘન્ય ગુણ કાળા પુદ્ગલોના અનન્ત પર્યાય કહેવાયેલા છે.

એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પુદ્ગલની વક્તવ્યતા પણ સમજવી જોઈએ. મધ્યમ ગુણ કાળા પુદ્ગલનું કથન પણ એવું જ છે અર્થાત્ જઘન્ય ગુણના સદશ જ છે. વિશેષતા એ છે કે મધ્યમ ગુણ કાળા સ્વસ્થાનમાં પણ ષટસ્થાન પતિત થાય છે, અર્થાત્ એક મધ્યમ ગુણ કાળા પુદ્ગલથી બીજા મધ્યમ ગુણ કાળા પુદ્ગલમાં કૃષ્ણ વર્ણુની અનન્ત ભાગ તેમજ અનન્ત ગુણ હીનતા અને અધિકતા પણ થઈ શકે છે, કેમકે મધ્યમ ગુણના અનન્ત વિકલ્પ છે.

કૃષ્ણ વર્ણની વક્તવ્યતાની સમાનજ શેષ વર્ણોની, ગંધોની, રસોની અને સ્પર્શોની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ, અને મધ્યમ ગુણ રૂક્ષ સ્પર્શ સુધી એજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ. મધ્યમ ગુણ વાળા બધા વર્ણોદિ સ્વસ્થાનમાં પણ ષટ્સ્થાન પતિત થાય છે.

આ રૂપી અજીવોની વક્તવ્યતા થઈ અને સાથે જ અજીવ પર્યાયોની વક્તવ્યતા પણ પૂર્ણ થઈ.

શ્રી જ્ઞાનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવતિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની ટીકાનું પાંચમું પર્યાયપદ સમાપ્ત

॥ ભગવતી પ્રજ્ઞાપનાનું વિશેષ પદ સમાપ્ત ॥

છટ્ઠું પદ

અધિકાર સંગ્રહણી ગાથાનો અર્થ

શબ્દાર્થ—(બારસ) બાર (ચઢવીસાઈ) ચોવીસ (સઅંતરં) અન્તર સહિત (ણસમય) એક સમય (ક્તોચ) કયાંથી (ચવ્વટ્ટણા) ઉદ્વર્તના (પરમવિચાડં ચ) અને પરભવ સંબંધી આયુ (અટ્ટેવ આગરિસા) આઠ આકર્ષ ॥ ૧૧

ટીકાર્થ—પાંચમાં પદમાં ઔદયિક ક્ષયોપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવના નિમિત્તથી થવાવાળા જીવના પર્યાયોત્તું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ છટ્ઠા પદમાં કર્મોના ઉદય તથા ક્ષયોપશમથી થવાવાળા પ્રાણિયોના ઉપપાત ઉદ્વર્તના વિગેરેની પ્રરૂપણા કરવા માટે પ્રારંભમાં વિષય સંગ્રહિણી ગાથા કહે છે.

આ પદમાં પહેલા સામાન્યપણાથી નરકાદિ ગતિયોમાં ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાના વિરહને બાર સુદ્ધૂર્તતું પ્રમાણ કહેવામાં આવશે. તે પછી રત્નપ્રભા વિગેરે નારક ભૂમિયોમાં ઉપપાત વિરહ અને ઉદ્વર્તનાના ચોવીસ સુદ્ધૂર્ત કહેવામાં આવશે. તે પછીથી નારક વિગેરે સાંતર અર્થાત્ વ્યવધાન સહિત પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને નિરંતર (લાગઠ) પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એતું નિરૂપણ કરાશે. તે પછી એ બતાવવામાં આવશે કે—એક સમયમાં કેટલા નારક વિગેરેના ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના થાય છે? તે પછી એ પ્રરૂપણા કરવામાં આવશે કે નારક વિગેરે કયાં સ્થાનેથી અગર કયા ભવથી ઉત્પન્ન થાય છે? તે પછી નારક આદિમાંથી નીકળીને કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? તે પ્રરૂપણા કરાશે. તે પછી એ કહેવામાં આવશે કે વર્તમાન ભવની કેટલી આયુ બાકી રહે ત્યારે નારક વિગેરે આગામી ભવની આયુનો બંધ કરે છે? છેવટે વધારેમાં વધારે કેટલા આકર્ષો દ્વારા નારક આદિના આયુનો બંધ કરે છે? આ પ્રમાણેની જાણાસા થવાથી આઠ આકર્ષ કહેવામાં આવશે આ રીતે આ સંગ્રહણી ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહેવામાં આવ્યો છે.

ઉપપાત ઉદ્ધર્તના—વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નિરય ગઈ) નરક ગતિ (ગં) વાક્યાલંકાર (મંતે !) ભગવન્ !
(કેવઈયં) કેટલા (કાલં) કાળ સુધી (વિરહિયા) રહિત (ઊવવાણં) ઉપપાતથી
(પણ્ણત્તા) કહેવાઈ છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં) જ્ઞાન્ય અર્થાત્ ઓછામાં
ઓછા (એકં સમયં) એક સમય સુધી (ઉક્કોસેણં વારસ મુહુત્તા) અધિકથી અધિક
બાર મુહૂર્ત સુધી

(તિરિયગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઊવવાણં પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
તિરિયગતિ કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેવામાં આવી છે (ગોયમા !
જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં વારસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક સમય,
ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત સુધી

(મણુયગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઊવવાણં પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ !
મનુષ્ય ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં
એકં સમયં ઉક્કોસેણં વારસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ
બાર મુહૂર્ત સુધી

(દેવગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઊવવાણં પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
દેવ ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં
એકં સમયં ઉક્કોસેણં વારસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ
બાર મુહૂર્ત સુધી

(સિદ્ધ ગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા સિદ્ધિણાણં પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
સિદ્ધ ગતિ કેટલા કાળ સુધી સિદ્ધિથી રહિત કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં
એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ
છ મહીના સુધી

(નિરયગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઉવ્વટ્ટણાણં પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
નરક ગતિ કેટલા સમય સુધી ઉદ્ધર્તનાથી રહિત કહેવાઈ છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં
એકં સમયં, ઉક્કોસેણં વારસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક સમય,
ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત

(તિરિય ગઈં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઉવ્વટ્ટુણાણ પળ્લણ્ણા?) હે ભગવાન્ ! તિરિય ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ઇમં સમયં ઉક્કોસેણં વારસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્ક્રુષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધી

(મળુય ગઈં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઉવ્વટ્ટુણાણ પળ્લણ્ણા?) હે ભગવાન્ ! મનુષ્યગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ઇમં સમયં ઉક્કોસેણં વારહ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્ક્રુષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધી

(દેવ ગઈં મંતે ! કેવઈયં કાલં વિરહિયા ઉવ્વટ્ટુણાણ પળ્લણ્ણા?) હે ભગવાન્ ! દેવ ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ઇમં સમયં ઉક્કોસેણં વારહ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્ક્રુષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધી

ટીકાર્થ-હવે ઉદ્ધિલખિત સંગ્રહિણી ગાથાના અર્થાનું કમથી વિવેચન કરાય છે

નિરય ગતિ અર્થાત્ નરક ગતિ નામ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થનારા જીવના ઔદયિક ભાવ. તે એક છે અને બીજી સાતે પૃથિવ્યોમાં વ્યાપક છે, એ કારણે તેમને માટે એક વચનનો પ્રયોગ કરાયો છે. આ 'નિરય ગઈ' શબ્દથી સાતે નરક ભૂમિઓનો સંગ્રહ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! નિરય ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલી છે ? કેાઈ અન્ય ગતિથી મરીને નારકના રૂપમાં ઉત્પન્ન થવું તે ઉપપાત કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક સમય સુધી કેાઈ નવા નારકનો જન્મ નથી થતો અર્થાત્ નરક ગતિ નવા નારકના જન્મથી રહિત કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ આ કથનનો ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા એક સમય અને અધિકથી અધિક આર મુહૂર્ત સુધી નરક ગતિ ઉપપાતથી

રહિત હોય છે. બાર મુહૂર્તના પછી અવશ્ય કોઈ ને કોઈ નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે આગળ એક પૃથ્વીમાં પણ ચોવીસ મુહૂર્ત પ્રમાણુ સાદિ ઉપપાત વિરહ કહેવાશે, એવી સ્થિતિમાં સમુદાય રૂપમાં અર્થાત્ સામાન્ય રૂપથી બાર મુહૂર્તનો જ ઉપપાત વિરહ કહેવો તે કેવી રીતે સંગત થઈ શકે ?

તેનો ઉત્તર આ રીતે છે—રત્નપ્રભા આદિ એક એક પૃથ્વીમાં ઉપપાતનો વિરહ ચોવીસ મુહૂર્ત આદિનો થવા છતાં પણ સામાન્ય રૂપથી નરક ગતિમાં ઉપપાતનો વિરહ બાર મુહૂર્ત પ્રમાણુ જ હોય છે, કેમકે બાર મુહૂર્ત વીતી જતાં કોઈને કોઈ પૃથ્વીમાં અવશ્ય જ કોઈ જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે. લગવાને કેવળજ્ઞાનથી એવું જાણેલું છે.

જેમ નરક ગતિ ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલી છે, એ જ પ્રકારે તિર્યચ ગતિ, મનુષ્ય ગતિ અને દેવ ગતિ પણ ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત સુધી જ ઉપપાતથી રહિત થાય છે. પરન્તુ સિદ્ધગતિનો ઉપપાત વિરહ ઉત્કૃષ્ટ છ માસનો છે. અર્થાત્ એક જીવના સિદ્ધ થયા પછી અગર કોઈ જીવ સિદ્ધ ન થાય તો છ માસ સુધી ન થાય, એવો સંભવ છે, પણ છ માસ પછીના સમયમાં કોઈને કોઈ જીવ અવશ્ય જ મોક્ષમાં જાય છે.

એ રીતે ઉદ્ધવર્તના અર્થાત્ કોઈ ગતિથી નીકળવાના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. પણ સિદ્ધ ગતિમાં ગએલો જીવ ફરીથી કદિ નીકળતો નથી અર્થાત્ સિદ્ધ ગતિથી ઉદ્ધવર્તના નથી થતી, એ કારણે ત્યાં ઉદ્ધવર્તનાનો વિરહ કાળ પણ નથી. ત્યાં તો ઉદ્ધવર્તનાનો વિરહ સદૈવ છે, કેમકે સિદ્ધ પર્યાય સાદિ હોવા છતાં અનન્ત છે. સિદ્ધ જીવ સદાકાળ સિદ્ધ જ રહે છે. એ અભિપ્રાયથી કહેવાયેલું છે—હે લગવન! તિર્યચ ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત હોય છે ? અર્થાત્ કેટલા સમય સુધી કોઈ જીવ તિર્યચ ગતિમાં નથી ઉત્પન્ન થતો ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત સુધી તિર્યચ ગતિ ઉપપાતથી રહિત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! મનુષ્ય ગતિ કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત સુધી મનુષ્ય ગતિ ઉપપાતથી વિરહિત રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દેવ ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્— હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ સિદ્ધ ગતિ કેટલા કાળ સુધી સિદ્ધિથી રહિત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી સિદ્ધગતિ સિદ્ધિથી રહિત હોય છે, અર્થાત્ ઓછામાં ઓછો એક સમય એવો હોય છે જ્યારે કોઈ જીવ મોક્ષ નથી પ્રાપ્ત કરતો અને અધિકમાં અધિક છ માસ સુધી કોઈ જીવ મોક્ષે નથી જતો. છ માસ ગયા પછી અવશ્ય કોઈ ને કોઈ જીવ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નરક ગતિ કેટલા સમય સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ? અર્થાત્ એવો કેટલો સમય છે કે જ્યારે કોઈ પણ જીવ નરકથી બહાર ન નીકળે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—તિર્યચ ગતિ કેટલા સમય સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત પર્યન્ત ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્ય ગતિ કેટલા કાળ સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી— હે ભગવન્ દેવ ગતિ કેટલા સમય સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ ધાર મુહૂર્ત સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત કહેલી છે.

સિદ્ધોની ઉદ્ધવર્તના થતી નથી, તેથી જ તેનું નિરૂપણ નથી કરાયું

॥ ૧ ॥ પ્રથમ દ્વાર સમાપ્ત

વિશેષોપપાત વક્તવ્યતા

વિશેષ ઉપપાત કા નિરૂપણ

શબ્દાર્થ—(રચણપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવા-
ણં પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય સુધી
ઉપપાતથી રહિત કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઇગં સમયં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય
એક સમય સુધી (અક્કોસેણં ચઅઠ્ઠીસં મુહુત્તા) ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ મુહૂતં

(સક્કરપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં
પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રભાના નારક કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી
રહિત કહેલા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઇગં સમયં, અક્કોસેણં સત્ત રાહંદિયાણિ)
હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સાત રાત્રિ દિવસ

(વાલુયપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત
કહેલા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઇગં સમયં, અક્કોસેણં અઢ્ઢમાસં) હે ગૌતમ !
જ્ઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધમાસ સુધી

(પંકપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઇગં સમયં અક્કોસેણં માસં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય
એક સમય ઉત્કૃષ્ટ એક માસ સુધી

(ધૂમપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઇગં સમયં, અક્કોસેણં દો માસા) હે ગૌતમ !
જ્ઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ બે માસ સુધી

(તમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! તમપ્રભા પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઇગં સમયં, અક્કોસેણં ચત્તારિ માસા) હે ગૌતમ !
જ્ઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ચાર મહિના સુધી

(અહે સત્તમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં
પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! સાતમી પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય સુધી ઉપ-

પાતથી રહિત કહ્યા છે? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવદ્દયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! અસુકુમાર કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલા છે? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં; ઉક્કોસેણં ચઠ્ઠીસં મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી (એવં) એ પ્રકારે (સુવણ્ણ કુમારાણં) સુવર્ણકુમારોના (વિજ્જુકુમારાણં) વિદ્યુતકુમારોના (અગ્નિકુમારાણં) અગ્નિકુમારોના (દીવકુમારાણં) દીપકુમારોના (દિસાકુમારાણં) દિશા કુમારોના (ઉદ્દહિકુમારાણં) ઉદ્દહિકુમારોના (વાયુકુમારાણં) વાયુકુમારોના (થણિયકુમારાણં) સ્તનિકુમારોના (પત્તેયં) પ્રત્યેકના (જહ્ણેણં એગં સમયં) જ્ઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં ચઠ્ઠીસં મુહુત્તા) ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત ઉપપાત રહિત કહેવા.

(પુઠ્ઠવિકાઢ્યાણં મંતે ! કેવદ્દયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત કહ્યા છે? (ગોયમા ! (અણુસમયમ-વિરહિયં ઉવવાણં પ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! પ્રત્યેક સમય વિરહ વિનાનો ઉપપાત કહ્યો છે (એવં આઠકાઢ્યાણં વિ) એજ પ્રકારે અપ્કાયિકના પશુ (તેઠકાઢ્યાણં વિ) તેજસ્કાયિકોના પશુ (વાઠકાઢ્યાણં વિ) વાયુકાયિકોના પશુ (વણ્ણસ્સઢ કાઢ્યાણં વિ) વનસ્પતિકાયિકોના પશુ (અણુ સમયં) પ્રતિ સમયે (અવિરહિયા) વિરહ રહિત (ઉવવાણં) ઉપપાતથી (પ્ણત્તા) કહ્યા છે

(વેઢ્ઢિયાણં મંતે ! કેવદ્દયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રય જીવ કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલ છે? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત સુધી (એવં તેઢ્ઢિય ચઠ્ઠિંદિય) એ રીતે ત્રીન્દ્રય, ચતુરિન્દ્રય

(સંમુચ્છિમ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મંતે ! કેવઇયં કાલં વિરહિયા ઉવ-
વાણં પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કેટલા સમય સુધી
ઉપપાતથી રહિત કહેલ છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એણં સમયં ઉક્કોસેણં અંતો-
મુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત

(ગમ્ભવકંતિય પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મંતે ! કેવઇયં કાલં વિરહિયા
ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કેટલા સમય સુધી
ઉપપાતથી રહિત કહેલ છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એણં સમયં, ઉક્કોસેણં બારસ
મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધી

(સંમુચ્છિમ મણુસ્સાણં મંતે ! કેવઇયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ મનુબ્ધ કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત કહેલ
છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એણં સમયં, ઉક્કોસેણં ચચ્ચીસં મુહુત્તા) હે ગૌતમ !
જ્ઞન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી

(ગમ્ભવકંતિય મણુસ્સાણં પુચ્છા ?) ગર્ભજ મનુબ્ધેના સમ્બન્ધમાં પ્રશ્ન ?
(ગોયમા ! જહળ્ણેણં એણં સમયં, ઉક્કોસેણં બારસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય
એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધી

(વાળમંતરાણં પુચ્છા ?) વાનવ્યન્તર દેવેના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
જહળ્ણેણં એણં સમયં, ઉક્કોસેણં ચચ્ચીસં મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક સમય
ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી

(જોહિસિયાણં પુચ્છા ?) જ્યેષ્ઠિકેના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં
એણં સમયં ઉક્કોસેણં ચચ્ચીસં મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ
ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી

(સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં મંતે ! કેવઇયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી વિરહિત
કહેલા છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એણં સમયં, ઉક્કોસેણં ચચ્ચીસં મુહુત્તા) હે
ગૌતમ ! જ્ઞન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી

(ઈસાણકપ્પે દેવાણં પુચ્છા ?) ઈશાન કલ્પમાં દેવેના ઉપપાતના વિરહને
પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એણં સમયં ઉક્કોસેણં ચચ્ચીસં મુહુત્તા) હે ગૌતમ !

જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ થોવીસ મુહૂર્ત સુધી

(સનકુમારે કૃપે દેવાળં પુચ્છા ?) સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતના વિરહનો પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં ણવ રાઈંદિયાઈં વીસં મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ નવ રાત દિન અને વીસ મુહૂર્ત સુધી

(માહિંદે દેવાળં પુચ્છા ?) માહિન્દ્ર કલ્પમાં દેવોના ઉપપાત વિરહનો પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં વારસ રાઈંદિયાઈં દસ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ બાર રાત્રિ દિન અને દશ મુહૂર્ત

(બંમલોએ દેવાળં પુચ્છા ?) પ્રહલોક કલ્પમાં દેવોના સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં અદ્ધતેવીસં રાઈંદિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સાડા બાવીસ રાત્રિ દિન

(લંતગદેવાળં પુચ્છા ?) લાન્તક કલ્પના દેવોની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં પળતાલીસં રાઈંદિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પિસ્તાલીસ રાત્રિ દિન

(મહાસુક્કે દેવાળં પુચ્છા ?) મહાશુક કલ્પના દેવોના સંબન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં અસીઈં રાઈંદિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ એંસી રાત્રિ દિવસ

(સહસ્સારે દેવાળં પુચ્છા ?) સહસ્રાર કલ્પમાં દેવો સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં રાઈંદિયસયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ એક સો રાત્રિ દિન

(આણયદેવાળં પુચ્છા ?) આનત કલ્પના દેવો સંબન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જમાસા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ સુધી

(પાણય દેવાળં પુચ્છા ?) પ્રાણુત દેવોના ઉપપાત વિરહની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જમાસા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ

(આરણદેવાળં પુચ્છા ?) આરણુ દેવો સંબન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં સંલિજ્જવાસા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ

(અચ્ચુયદેવાણં પુચ્છા ?) અચ્ચુત દેવો સખન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં સંઘિજ્જાવાસા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ

(હિટ્ઠિમ ગેવિજ્જાણં પુચ્છા ?) અધસ્તન ઐવેયકેના સંખન્ધમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં સંઘિજ્જાઈ વાસસયાઈ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સો વર્ષ

(મઙ્ગિમ ગેવિજ્જાણં પુચ્છા ?) મધ્યમ ઐવેયકેના સંખન્ધમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં સંઘિજ્જાઈ વાસસહસ્સાઈ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હબ્બર વર્ષ

(ઉવરિમ ગેવિજ્જાણં પુચ્છા ?) ઉપરી ઐવેયકો સખન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમય, ઉક્કોસેણં સંઘિજ્જાઈ વાસસય સહસ્સાઈ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત લાખ વર્ષ

(વિજય બેજયંત જયન્ત અપરાજિયદેવાણં પુચ્છા ? વિજય, વૈજન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવો સખન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં અસંઘેજ્જં કાલં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ

(સવ્વદ્ધુસિદ્ધગ દેવાણં પુચ્છા ?) સર્વાર્થ સિદ્ધના દેવોમાં ઉપપાતના વિરહની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ સંઘેજ્જાઈમાગં) હે ગૌતમ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પટથોપમનેા સંખ્યાતમેા ભાગ

(સિદ્ધાણં મંતે ! કેવદ્ધયં કાલં વિરહિયા સિજ્જાણાણ પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવેની સિદ્ધિનેા વિરહ કાળ કેટલો છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એગં સમયં) ઉક્કોસેણં હમ્માસા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ છ માસ ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ-પાછલા સૂત્રમાં બતાવ્યું હતું કે નારક આદિકોના ઉપપાત અને ઉદ્ધવર્તનાન્ત વિરહનેા કાળ બાર મુહૂર્ત છે. અર્થાત્ નરક ગતિમાં અગર કોઈ પણ જીવ ઉત્પન્ન ન થાય તો, બાર મુહૂર્ત સુધી ઉત્પન્ન નથી થતા એજ

રીતે યદિ કોઈ પણ જીવ નરક ગતિથી ન નીકળે તો આર મુદૂર્ત સુધી ન નીકળે, આ ઉપપાત અને ઉદ્ધવર્તનાના વિરહનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ છે. એ પ્રકારે અન્ય ગતિયોના ઉપપાત અને વિરહનો કાળ બતાવી દીધેલો છે. પણ એ કથન સામાન્ય દષ્ટિએ હતું. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં વિશેષ રૂપથી રત્નપ્રલા ભૂમિ આદિમાં ઉપપાત અને ઉદ્ધવર્તનાના વિરહનો કાળ કેટલો છે. એ બતાવે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:— હે ભગવન્ ! રત્નપ્રલા પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી વિરહિત રહે છે? અર્થાત્ રત્નપ્રલામાં અગર કોઈ જીવ ઉત્પન્ન ન થાય તો કેટલા સમય સુધી ઉત્પન્ન ન થાય ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે :—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુદૂર્ત સુધી રત્નપ્રલા પૃથ્વીના નારક ઉપપાતથી વિરહિત રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શર્કરાપ્રલા પૃથ્વીના નારક કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સાત રાત દિન સુધી અર્થાત્ શર્કરાપ્રલામાં કોઈ નારક ઉત્પન્ન ન થાય તો અધિકથી અધિક સાત રાત દિન સુધી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ વાલુકાપ્રલા પૃથ્વીના નારક કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી વિરહિત બને છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અડધા માસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પંકપ્રલા પૃથ્વીના નારક કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી વિરહિત કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ એક માસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ધૂમપ્રલા પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય ઉપપાતથી રહિત કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ બે માસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ તમ:પ્રલા પૃથ્વીના નારક કેટલા સમય સુધી ઉપપાતથી રહિત કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ચાર માસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અધ:સપ્તમ પૃથ્વીના નારક કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી વિરહિત કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી.
શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા
કાળનો કહ્યો છે ? અર્થાત્ કોઈ પણ જીવ અસુરકુમાર જાતિમાં જો ઉત્પન્ન ન
થાય તો કેટલા સમય સુધી ઉત્પન્ન ન થાય ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ
મુહૂર્ત સુધી અસુરકુમારોના ઉપપાતનો વિરહ કહેલો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નાગકુમારોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા
સમયનો કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત
સુધી અસુરકુમારોની સમાન જ સુવર્ણકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, અગ્નિકુમારો,
દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, ઉદધિકુમારો, વાયુકુમારો, અને સ્તનિતકુમારોમાંથી
પ્રત્યેકના ઉપપાતનો વિરહ જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ
મુહૂર્ત સુધી સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-પૃથ્વીકાયિકોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલો કાળ કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક પ્રત્યેક સમય ઉપપાતથી અવિરહિત છે
અર્થાત્ તેઓ પ્રતિ સમય ઉત્પન્ન થયા કરે છે, કોઈ એક પણ એવો સમય
નથી કે પૃથ્વીકાયિકોના ઉપપાત ન થતો હોય. પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કા-
યિકોના, તથા તેજસ્કાયિક, વાયુકાય, અને વનસ્પતિકાયના જીવોના પણ નિરન્તર
પ્રતિસમય ઉપપાત કહેવો જોઈએ. તેમના ઉપપાતમાં પણ એક સમયનો પણ
વિરહ નથી હોતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા
સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત
સુધી, દ્વીન્દ્રિયોના વિરહ કહ્યો છે. એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય તથા ચતુરિન્દ્રિય
જીવોના ઉપપાતનો વિરહ પણ જઘન્ય એક સમય સુધી, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્ત-
મુહૂર્ત સુધી સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના ઉપપાતનો
વિરહ કેટલા કાળ સુધી થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્ત-
મુહૂર્ત સુધી ઉપપાત વિરહ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગર્ભજ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા સમયનો કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધી ગર્ભજ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચનો વિરહ સમય કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ સુધી કહ્યો છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ગર્ભજ મનુષ્યના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળનો કહેલ છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આર મુહૂર્ત સુધીનો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોના કેટલા સમય સુધી ઉપપાતનો વિરહ કહેવાયો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી વ્યાનવ્યન્તરોનો ઉપપાત વિરહ કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્યોતિષક દેવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઇશાન કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર કલ્પના દેવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ સુધી કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ નવ રાત્રિ દિવસ સુધી તથા વીસ મુહૂર્તનો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માહેન્દ્ર કલ્પના દેવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા સમય સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ યાર રાત્રિ દિન
અને દશ સુહૃતનો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રહલોક કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલાં કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ સાડા બાવીસ
રાત્રિ દિવસનો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ લાન્તક કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પિસ્તાલીસ
રાત્રિ દિવસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ મહાશુક કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ એંસી રાત્રિ
દિવસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સહસ્રાર કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સો રાત્રિ
દિવસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આનત કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા કાળ સુધી કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ
સુધી આનત કલ્પમાં ઉપપાત વિરહ કહ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રાણુત કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા કાળ સુધી કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! આરણુ કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા સમય સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી. ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત
વર્ષો સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અચ્યુત કલ્પમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ
કેટલા સમય સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત

વર્ષો સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અધસ્તન અર્થાત્ નીચેના ત્રણ ઐવે-
યકોમાં કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતનો વિરહ રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક સમય; ઉત્કૃષ્ટ સો વર્ષો સુધી
નીચેના ઐવેકોમાં ઉપપાતનો વિરહ રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મધ્યના ઐવેયકોમાં કેટલા કાલ સુધી
ઉપપાતનો વિરહ રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર
વર્ષો સુધી.

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઉપરિતન અર્થાત્ ઉપરના ત્રણ ઐવેયકોમાં
કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતનો વિરહ રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત લાખ
વર્ષ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપ-
રાજિત નામક અનુત્તર વિમાનોમાં દેવોના ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ
સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ સુધી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તર વિમાનમા દેવોના
ઉપપાતનો વિરહ કેટલા કાળ સુધી કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં દેવોના ઉપપાતનો
વિરહ જ્ઠન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પદ્યોપમના સંખ્યાતમા લાગ સુધીનો
કહેલ છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવોની સિદ્ધિનો વિરહ કાળ
કેટલો કહ્યો છે ? અર્થાત્ કોઈ પણ જીવને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત ન થાય તો કેટલા
સમય સુધી પ્રાપ્ત ન થાય ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી. ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—(રચણપણમા પુઢવિ નેરહ્યા) રત્નપ્રલા પૃથ્વીના નરકમાં 'જ' (વાક્યા-
લંકાર) (મંતે !) હે ભગવન્ ! (કેવહ્યં) કેટલા (કાલં) કાળ સુધી (વિરહિયા)
વિરહ યુક્ત (હવટ્ટુણાણ) ઉદ્વર્તનાથી (વણ્ણત્તા) કહેલા છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(જહ્ણણેણં) જ્ઠન્ય (ણં સમયં) એક સમય (હવ્ણોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (હવ્ણીસં

મુહુર્તા) ચોવીસ મુહૂર્ત (એવં) એ રીતે (સિદ્ધ વજ્જા) સિદ્ધો સિવાયના (અવ્વ-
 ટ્ઠના વિ) ઉદ્ધવર્તના પણ (ભાગિયવ્વા) કહેવી જોઈએ (જાવ અણુત્તરોવવાહ યત્તિ)
 અનુત્તરોપપાતિક સુધી (ળવરં) વિશેષતા એકે (જોહસિય વેમાણિણ્ણુ) જ્યોતિષક
 અને વૈમાનિક દેવોમાં (ચયણંતિ) ચયન એવું (અહિલાવોં) અભિલાપ-શબ્દ
 પ્રયોગ (કાયવ્વો) કરવો જોઈએ.

વિષેષ ઉદ્ધર્તના કા કથન

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત પ્રકારથી રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીયોના નારકો આદિના
 ઉપપાત વિરહના કાળની પ્રરૂપણા કરીને હવે તેમની ઉદ્ધવર્તનાના વિરહ કાલની
 પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક
 કેટલો સમય સુધી ઉદ્ધવર્તનાથી રહિત થાય છે? અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી
 કેઈ પણ નારક જો ન નીકળે તો કેટલા કાળ સુધી ન નીકળે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉદ્ધવર્તનાના વિર-
 હનો જઘન્ય કાળ એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ ચોવીસ મુહૂર્ત છે. ઉદ્ધવર્ત-
 નાના વિરહનો આજ કાળ સિદ્ધોને છોડીને અનુત્તરોપપાતિક વિમાનો સુધી
 સર્વત્ર કહેવો જોઈએ. અર્થાત્ શર્કરાપ્રભા આદિના નારકો, અસુરકુમાર આદિ
 દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, સંમૂ-
 ઈર્ષમ તથા ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષકો, સૌધર્માદિ
 બાર કલ્પોપન્ન દેવો, નવ ઐવેયક દેવો, અને વિજ્ય આદિ પાંચ અનુત્તર
 વિમાનોના દેવો સુધી આજ ઉદ્ધવર્તનાના વિરહનો સમય કહેવો જોઈએ. પરન્તુ
 જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવોમાં 'ઉદ્ધવર્તના' શબ્દનો પ્રયોગ ન કરીને 'ચયવન'
 શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ, કેમકે એ બન્ને જાતિના દેવોની ઉદ્ધવર્તના
 થતી નથી. પણ ચયવન થાય છે, અર્થાત્ એ દેવ મરીને ઉપરથી નીચે આવે
 છે. નીચેથી ઉપર નથી જતા ॥ ૩ ॥

ચોવીસમું દ્વાર સમાપ્ત

સાન્તર-નિરન્તરોપપાત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ) હે ભગવન્ ! નૈરથિક શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે અથવા નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરંપ ઉવવજ્જંતિ નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે (તિરિવિજ્જોણિયાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવાન્ ! તિર્યંચ શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે અગર નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ હે ગૌતમ ! સાન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે ? (મણુસ્સાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરંપિ ઉવવજ્જંતિ નિરંતરંપિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે. (દેવાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! શું દેવ સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે અથવા નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે.

(રચણપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે (એવં જાવ અહે સત્તમાણ) એ પ્રકારે સાતમી નારકભૂમિ સુધી (સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) સાન્તર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરંતર પશુ ઉત્પન્ન થાય છે

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવ શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે અથવા નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે નિરંતર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે (એવં જાવ થણિય કુમારા) એ પ્રકારે સ્તનિત કુમારે સુધી (સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) સાન્તર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરંતર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે

(પુઢવિકાઈયાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર ઉત્પન્ન નથી થતા, નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે (એવં જાવ વણસસઈ કાઢ્યા) એજ રીતે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક (નો સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ) સાન્તર નથી ઉત્પન્ન થતા, નિરંતર ઉત્પન્નથાય છે.

(બેઈંદિયાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રય શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે અગર નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરંતર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે (એવં જાવ પંચિંદિયતિરિક્વજોણિયા) એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રય તિર્યંચ યોનિક સુધી કહેલા છે

(મણુસ્સાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરંતર પણુ ઉત્પન્ન થાય છે (એવં વાણમંતરા જોઈસિયા) એજ રીતે વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષક (સોહમ્મી-સાણ-સણકુમાર-માહિંદ-વંમલોય લંગત મહાસુક્ક-સહસાર-આણય-પાણય-આરણ-ચ્ચુઅ-હિટ્ઠિમગેવિજ્જગ-મજ્જિમ ગેવિજ્જગ-ઉવરિમ ગેવિજ્જગ-વિજય-વેજયંત-જયન્ત-અપરાજિત-સવ્વટ્ઠિસિદ્ધ દેવાય) સૌધર્મ, ઇશાન, સનકુમાર, માહેન્દ્ર, પ્રદ્ધલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસાર,

આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્યુત, અધસ્તન, ઐવેક, મધ્યમ ઐવેયક, ઉપરિતન ઐવેયક, વિજ્ય, વૈજ્યન્ત, જ્યન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના દેવો પણ (સંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ, નિરંતરં પિ ઉવવજ્જંતિ) સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(સિદ્ધાણં મંતે! કિં સંતરં સિજ્જંતિ, નિરંતર સિજ્જતિ) હે ભગવન્! સિદ્ધ શું સાન્તર સિદ્ધ થાય છે અથવા નિરંતર સિદ્ધ થાય છે? (ગોયમા! સંતરં પિ સિજ્જંતિ, નિરંતરં પિ સિજ્જંતિ) હે ગૌતમ! સાન્તર પણ સિદ્ધ થાય છે, નિરંતર પણ સિદ્ધ થાય છે

ટીકાર્થ—હેવે ત્રીભ સાન્તર અને નિરંતર દ્વારના આધારથી પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્! નારક જીવ શું સાન્તર અર્થાત્ વચમાં વચમાં થોડો સમય છોડીને ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા નિરંતર અર્થાત્ સતત પ્રત્યેક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ! નારક જીવ સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ કોઈ વખતે નારક જીવોની ઉત્પત્તિ સતત થયા કરે છે, વચમાં કોઈ સમય ખાલી નથી જતો, અને ક્યારેક ક્યારેક એવું પણ બને છે કે તેમની ઉત્પત્તિમાં કાળનું વ્યવધાન આવી જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! તિર્યચ સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે અથવા નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ! સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું કારણ સ્વભાવજ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! મનુષ્ય સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ! કદાચિત્ સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, કદાચિત્ નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આવા પ્રકારની ઉત્પત્તિમાં સર્વત્ર સ્વભાવજ કારણ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન! દેવ શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ! કદાચિત્ સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે કદાચિત્ નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક સાન્તર ઉત્પન્ન થાય કે નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક કદાચિત્ સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, કે કદાચિત્ નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રકારે શર્કરા પ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંક્રપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા તથા તમસ્તમઃપ્રભા, પૃથ્વીના

નારક પણ કદાચિત્ સાન્તર અને કદાચિત્ નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની આવા પ્રકારની ઉત્પત્તિનું કારણ તેમના આવા પ્રકારના સ્વભાવનું જ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર શુ' સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર ક્યારેક સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ક્યારેક નિરન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે સુવર્ણકુમાર, નાગકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પણ કોઈ કોઈ વખતે સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, ક્યારેક ક્યારેક નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક સાન્તર ઉત્પન્ન નથી થતા, અર્થાત્ તેમની ઉત્પત્તિમાં કાળનું ક્યારેય વ્યવધાન નથી થતું, તેઓ નિરન્તર અર્થાત્ પ્રતિ સમય ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે, તેમનો પણ તેવોજ સ્વભાવ છે. એ રીતે વનસ્પતિકાય સુધી અર્થાત્ અખકાય, તેજઃકાય, વાયુકાય, અને વનસ્પતિકાયના જીવ નિરન્તર ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે, તેમની ઉત્પત્તિમાં ક્યારેય સમયનું અન્તર નથી પડતું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ શુ' સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ વાર સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ વાર નિરન્તર, પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સુધી એજ રીતે કહેવું જોઈએ અર્થાત્ ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પણ એ જ પ્રકારે સાન્તર અને નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્ય શુ' સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્ય કદાચિત્ સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે, કદાચિત્ નિરન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એ રીતે વાનવ્યન્તરો અને જ્યોતિષકૌના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર મહેન્દ્ર, પ્રહલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, નિચલા ગ્રેવેયક, વચલું ગ્રેવેયક, અને ઊપરનું ગ્રેવેયક, વિજય વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થ સિદ્ધ પણ કદાચિત્ સાન્તર અને કદાચિત્ નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! સિદ્ધ જીવ જી સાન્તર સિદ્ધ થાય છે? અથવા નિરન્તર સિદ્ધ થઈ રહે છે?

શ્રી ભગવાન્! હે ગૌતમ! કદાચિત્ સાન્તર પણ સિદ્ધ થાય છે કદાચિત્ નિરન્તર પણ સિદ્ધ થાય છે. ॥ ૪ ॥

સાન્તર—નિરન્તર ઉદ્ધવર્તના વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નૈરઙ્ગ્યાણં મંતે ! કિં સંતરં ઉચ્ચટ્ટંતિ, નિરંતરં ઉચ્ચટ્ટંતિ ?) હે ભગવન્! નૈરઙ્ગિક જી સાન્તર ઉદ્ધવર્તન કરે છે અગર નિરન્તર ઉદ્ધવર્તન કરે છે (ગોચમા ! સંતરં પિ ઉચ્ચટ્ટંતિ નિરંતરં પિ ઉચ્ચટ્ટંતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પણ ઉદ્ધવર્તન કરે છે, નિરન્તર પણ ઉદ્ધવર્તન કરે છે (એવં) આ રીતે (જહા) જેવો (ઉચ્ચવાઓ મણિઓ) ઉત્પાદ કહ્યો (તહા) એજ પ્રકારે (ઉચ્ચવટ્ટુણા વિ) ઉદ્ધવર્તના પણ (સિદ્ધ વજ્જા) સિદ્ધ સિવાય (માણિયવ્વા) કહેવી જોઈએ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકો સુધી (નવરં જોહસિય વેમાણિણુ ચયણંતિ અહિલાવો કાયવ્વો) વિશેષ એ કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાં 'અવન' એવો શબ્દ પ્રયોગ કરવો જોઈએ ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ—હવે નૈરઙ્ગિક આદિ જીવોની ઉદ્ધવર્તનાની પ્રરૂપણા કરાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્! નારક જીવ સાન્તર ઉદ્ધવર્તના કરે છે અથવા નિરન્તર ઉદ્ધવર્તના કરે છે? અર્થાત્ નરકથી નારક જીવોને નિકળવામાં વચમાં વચમાં સમયનું વ્યવધાન થાય છે, અગર નિરંતર અર્થાત્ સતત પ્રત્યેક સમય નિકળતા જ રહે છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! નારક જીવ કોઈ વાર સાન્તર પણ ઉદ્ધવર્તના કરે છે, કોઈ વાર નિરન્તર પણ ઉદ્ધવર્તન કરે છે. એ પ્રકારે જેવી ઉત્પાદની પ્રરૂપણા કરી છે. તેવી જ ઉદ્ધવર્તનાની પણ પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ, કેવળ સિદ્ધને છોડી દેવા જોઈએ, કેમકે સિદ્ધોની ઉદ્ધવર્તના થતી નથી, અર્થાત્ એક વાર સિદ્ધ થયા પછી કોઈ સિદ્ધગતિમાંથી પાછો ફરતો નથી.

તાત્પર્ય એ છે કે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય, વિક્લેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષક, કુદ્ધોપન્ન, વૈમાનિક, નવ ઐવેયક તથા પાંચ અનુત્તર વિમાન આ બધાના વિષયમાં પણ એ પ્રકારે કહેવું જોઈએ. પણ વિશેષ આ છે કે જ્યોતિષકો અને

वैभानिकेना विषयमां उद्भवतीना शब्देना प्रयोग न कर्तां “व्यवन” शब्देना प्रयोग करवो न्नेधये. येनुं कारणु आगण गतावेद छे ॥ ५ ॥

तृतीय द्वार समाप्ते

नैरयिकादिकों के अेकसमय से उपपात का निरूपण

अेक समय द्वार—वक्तव्यता

शब्दार्थ—(नैरइयाणं भंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ?) हे भगवन् ! अेक समयमां डेटला नैरयिक उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! ओछाभां ओछा अेक, ये, अगार त्रणु (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति) उत्कृष्ट संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न थाय छे (एवं जाव अहे सत्तमाए) अे प्रकारे सातमी पृथवी सुधी

(असुरकुमाराणं भंते ! एग समएणं केवइया उववज्जंति ?) हे भगवन् ! असुरकुमार अेक समयमा डेटला उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! ओछाभां ओछा अेक, ये, त्रणु (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति) उत्कृष्ट संख्यात अथवा असंख्यात (एवं नागकुमारा जाव थणियकुमारा वि) अे प्रकारे नागकुमार यावत् स्तनित कुमार पणु (भाणियव्वा) कडेवा न्नेधये.

(पुढविकाइयाणं भंते ! एग समएणं केवइया उववज्जंति ?) हे भगवन् ! पृथवीकायिक अेक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अणुसमयं) प्रत्येक समय (अविरहियं) विरह विनाना (असंखेज्जा उववज्जंति) असंख्यात उत्पन्न थाय छे

(एवं जाव वाउकाइया) अे रीते यावत् वायुकायिक (वणस्सकाइयाणं भंते ! एग समएणं केवइया उववज्जंति ?) हे भगवन् ! वनस्पतिकायिक अेक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सट्टाणुववाइयं पडुच्च अणु समयं अविरहिया अणंता उववज्जंति) स्वस्थानमां उपपातनी अपेक्षाअे प्रति समय, विना विरहना अनंत वनस्पति एव उत्पन्न थता रहे छे (परट्टाणुव वाइयं पडुच्च अणुसमयं अविरहिया असंखेज्जा उववज्जंति) परस्थानमां उपपातनी अपेक्षाअे प्रति समय, विना विरहना असंख्यात वनस्पति एव उत्पन्न थाय छे.

(वेइंदियाणं भंते ! केवइया एगसमएणं उववज्जंति ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय अेक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगो वा दो वा

તિન્નિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ (ઉક્કોસેણં સંલેજ્જા વા અસંલેજ્જાવા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત (એવં તેહંદિયા) એ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય (ચત્તરિંદિયા) ચતુરિન્દ્રિય (સંમુચ્છિમ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા) સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયદ્વિતિયકુથેનિક (ગભ્ભવકંતિય પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિરિય (સંમુચ્છિમમણુસા) સંમૂર્છિમ મનુષ્ય (વાણમંતર-જોહસિય સોહમ્મીસાણસણ્કુમાર માહિંદ-વંમ્ભલોય-લંતગ-મહાસુક્ક-સહસ્સાર-કપ્પદેવા તે જહા નેરહ્યા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક, સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, પ્રદ્ધલોક, લાન્તક, મહાશુક, તેમજ સહસ્રાર કલ્પના દેવ નારકોના સમાન (ગભ્ભવકંતિય-મણુસ, આણય, પાણય, આરણ, અચ્ચુય, ગેવેજ્જગ-અણુત્તરોવવાહ-યાય) ગર્ભજ મનુષ્ય, આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્ચુત કલ્પના દેવ, ઐવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક દેવ (એતે જહણ્ણેણં ઇક્કો વા, દો વા તિન્નિ વા) આ જઘન્ય એક, બે, ત્રણ (ઉક્કોસેણં સંલેજ્જા ડવવજ્જંતિ) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે ‘સિદ્ધાણં મંતે ! એગસમણં કેવહ્યા સિદ્ધંતિ) હે ભગવન્ ! સિદ્ધ એક સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે, અગર ત્રણ (ઉક્કોસેણં અટ્ટસયં) ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ ટીકાર્થ-હવે એ પ્રરૂપણા કરાય છે કે એક સમયમાં નારક આદિ જીવ કેટલી સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ એક સમયમાં કેટલા નારક ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અગર ત્રણ નારક ઉત્પન્ન થાય છે અને અધિકથી અધિક સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે રત્નપ્રલા, શર્કરા પ્રલા, વાલુકાપ્રલા, પંકપ્રલા, ધૂમપ્રલા, તમઃપ્રલા અને તમસ્તમઃપ્રલા પૃથ્વીના નારક પણ એક સમયમાં જઘન્ય એક, બે, અગર ત્રણ, અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક સમયમાં અસુરકુમાર કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક બે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઈને સ્તનિત કુમારો સુધી સમજવું જોઈએ અર્થાત્ નાગકુમારો સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્રીપકુમારો, દિક્કુમારો, પવનકુમારો; અને સ્તનિત કુમારોની વક્તવ્યતા પણ કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ! પ્રત્યેક સમય અવિરત સંખ્યાત અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે (થતા રહે છે) એજ પ્રકારે અપ્કાયિકો, તેજસકાયિકો, વાયુકાયિકોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ અર્થાત્ એ પણ પ્રત્યેક સમય અવિરત અસંખ્યાત અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થતાં રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! એક સમયમાં કેટલા વનસ્પતિકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્! હે ગૌતમ! સ્વસ્થાનમાં ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અનન્ત વનસ્પતિકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે પ્રત્યેક નિગોદમાં અસંખ્યાત ભાગના નિરંતર ઉત્પાદ અને ઉદ્ભવતાં થતા રહે છે. અને તે વનસ્પતિકાયિકો અનન્ત હોય છે. અહીં સ્વસ્થાનનો અર્થ વનસ્પતિ ભવ સમજવો જોઈએ. જે વનસ્પતિકાયિક જીવ મરીને ફરીથી વનસ્પતિ કાયમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના ઉત્પાદને સ્વસ્થાનમાં ઉત્પાદ કહેવાય છે અને જ્યારે પૃથ્વીકાય આદિ કોઈ અન્ય કાયનો જીવ વનસ્પતિ કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેનો ઉત્પાદ પરસ્થાન ઉત્પાદ કહેવાય છે. પરસ્થાન ઉત્પાદની અપેક્ષાએ પ્રતિ સમય નિરંતર અસંખ્યાત જીવોનો ઉપપાત થાય છે, કેમકે પૃથ્વીકાય આદિના જીવ અસંખ્યાત છે. તાત્પર્યે કે એક સમયમાં વનસ્પતિકાયથી મરીને વનસ્પતિ કાયમાં જ ઉત્પન્ન થનારા જીવ અનન્ત હોય છે. તેમજ અલ્પકાયોથી મરીને વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પન્ન થનારા અસંખ્યાત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! એક સમયમાં ક્ષીન્દ્રિય જીવ કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય એક, જે કે ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ જઘન્ય એક, જે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત સમજવા જોઈએ. સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, સંમૂર્છિમ મનુષ્યો, વાન વ્યન્તરો; જ્યોતિષ્કો; સૌધર્મ, ઇશાન, સનતકુમાર, માહિન્દ્ર, પ્રહ્લલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસાર કલ્પના દેવોની પ્રરૂપણા નારકોના સમાન સમજવી જોઈએ. ગર્ભજ મનુષ્યો, આનત પ્રાણુત આરણુ અચ્યુત ઐવેચક અને અનુત્તરૌપપાતિક દેવોનો જઘન્ય ઉપપાત એક—જે ત્રણ તથા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતનો એક સમયમાં થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક સમયમાં કેટલા જીવ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે—ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક સમયમાં, બે અગર ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ એક સો આઠ જીવ એક સમયમાં સિદ્ધ થાય છે ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—(નેરહ્યાણં મંતે ! એક સમયમાં કેવહ્યા ઉચ્ચદ્વંતિ) હે ભગવન્ ! એક સમયમાં કેટલા નારક નરકથી બહાર નીકળે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઉક્કો વા દો વા તિન્નિવા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય એક, બે અગર ત્રણ (ઉક્કોસેણં સંસેજ્જા વા અસંસેજ્જા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત (ઉચ્ચદ્વંતિ) નીકળે છે (એવં) એ પ્રકારે (જહા) જેવા (ઉચ્ચવાઓ મણિઓ) ઉપપાત કહ્યો (તહા) તે રીતે (ઉચ્ચદ્વટ્ટણા વિ માણિયવ્વા) ઉદ્ધવર્તના પણ કહેવી જોઈ એ (જાવ અણુત્તરોવવાહ્યા) અણુત્તરૈ-પપાતિક પર્યન્ત (નવરં જોહિસિય વેમાણિયાણં ચયણેણં અહિલાવો કાયવ્વો) વિશેષ એ કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોના માટે “અયવન” શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ ॥૭

પાંચમું કુત: દ્વાર

શબ્દાર્થ—(નેરહ્યાણં મંતે ! કઓહિતો ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) હે ભગવાન્ ! નૈરયિક ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરહ્યાણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ ?) શુ' નૈરયિકોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (તિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ ?) તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (મણુસેહિન્તો ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) મણુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (દેવોહિતો ઉચ્ચવ્જ્જંતિ ?) દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો નેરહ્યાણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) નૈરયિકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા (તિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે (મણુસેહિન્તો ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) મણુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો દેવોહિતો ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા

(જહ) યદિ (તિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં ઇન્દિયતિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) શુ' એકેન્દ્રિય તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (બેહિન્દિય તિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) દ્વીન્દ્રિય તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (તેહિન્દિય તિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) ત્રીન્દ્રિય તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ચરિન્દિયતિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે (પંચિન્દિય તિરિક્ખજોણિણં ઉચ્ચવ્જ્જંતિ) પંચેન્દ્રિય તિરિક્ખજોણિણંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (નો ઇન્દિયતિરિક્ખજોણિણં) ન એકેન્દ્રિય તિરિક્ખજોણિણંથી (નો બેહિન્દિય તિરિક્ખજોણિણં) ન દ્વીન્દ્રિય તિરિક્ખજોણિણં (નો તેહિન્દિયા

તિરિક્ષજોણિણિતો) ત્રીન્દ્રય તિર્થંચોથી નહિ (નો ચર્ચિદિય તિરિક્ષજોણિણિ
 હિતો) ન ચતુરિન્દ્રય તિર્થંચોથી (અવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે (પંચિદિતિરિક્ષ
 જોણિણિ હિતો અવજ્જંતિ) પંચેન્દ્રય તિર્થંચોનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ પંચિદિય તિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ) ને પંચેન્દ્રય તિર્થં
 ચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તે (કિં જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જં
 તિ) શું જલચર પંચેન્દ્રય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (થલચર પંચિ-
 દિય તિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ ?) સ્થલચર પંચેન્દ્રય તિર્થંચોનિકોથી
 ઉત્પન્ન થાય છે ૦

(સ્થલચર પંચિદિય તિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ ?) ખેચર પંચેન્દ્રયોથી
 ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જલચર પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિ
 હિતો અવજ્જંતિ) જલચર પંચેન્દ્રયે તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (થલચર
 પંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ) સ્થલચર પંચેન્દ્રય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન
 થાય છે (સ્થલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ) ખેચર પંચેન્દ્રય
 તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ) ને જલચર પાણીમાં
 રહેવાવાળા પંચેન્દ્રય તિર્થંચોનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં સંમુચ્છિમજલ-
 ચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ ?) શું સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રય-
 તિર્થંચોનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગઘ્ભવકંતિય જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિ
 હિતો અવજ્જંતિ ?) ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?
 (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સંમુચ્છિમ જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ ?)

સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રય તિર્થંચોનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગઘ્ભ-
 વકંતિય જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ) ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રય
 તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (જહ સંમુચ્છિમ જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિ-
 હિતો અવજ્જંતિ) ને સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય
 છે (કિં પજ્જત્તય સંમુચ્છિમ જલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિણિતો અવજ્જંતિ ?) શું

પર્યાપ્ત સંમૂર્છિત્તમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં અપ-
 ઝ્જત્તય સંમુચ્છિત્તમજલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ) શુ અપર્યાપ્ત
 સંમૂર્છિત્તમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા ! પઙ્ગત્તય-
 સંમુચ્છિત્તમ જલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ નો અપઙ્ગત્તય સંમુચ્છિત્તમ
 જલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંમૂર્છિત્તમ
 જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે. અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિત્તમ જલચર
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી નહીં (નથી) ઉત્પન્ન થતાં (જહ ગઘ્ભવકકંતિય જલચર
 પંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ) ને ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી
 ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પઙ્ગત્તય ગઘ્ભવકકંતિય જલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો
 ઉવવઙ્ગંતિ, અપઙ્ગત્તય ગઘ્ભવકકંતિય જલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવ-
 વઙ્ગંતિ ?) તે શુ પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે
 અગર અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા !
 પઙ્ગત્તયગઘ્ભવકકંતિય જલચર પંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ, નો અપઙ્ગ-
 ત્તય ગઘ્ભવકકંતિય જલચર પંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ) હે ગૌતમ !
 પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્ત
 ગર્ભજ જલચર તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોથી નથી ઉત્પન્ન થતાં (જહ જલચરપંચિન્દિય
 તિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ કિં ચઽપ્પયથલચરપંચિન્દિય તિરિક્ષજોણિ
 હિન્તો ઉવવઙ્ગંતિ ? પરિસપ્પથલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ ?) અગર
 સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તે શુ ચતુષ્પદ સ્થલચર
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અગર પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
 ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (ચઽપ્પયથલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષ-
 જોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ પરિસપ્પથલચરપંચિન્દિય તિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ)
 ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને પરિસર્પ
 સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ ચઽપ્પયથલચરપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિણિહિતો ઉવવઙ્ગંતિ, કિં સંમુચ્છિત્તમે

હિંતો ઉવવજ્જંતિ, ગઢ્ભવકકંતિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) યદિ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંમૂર્છિમોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સંમુચ્છિમ ચતુષ્પય થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ, ગઢ્ભવકકંતિય ચતુષ્પય થલચર પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોમાંથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

(જઈ સંમુચ્છિમચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો (કિં પજ્જત્તગ સંમુચ્છિમ ચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું પર્યામિ સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (જપજ્જત્તય ચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) અપર્યામિ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પજ્જત્તગ સંમુચ્છિમ ચતુષ્પય થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) પર્યામિ સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો અપજ્જત્તગ સંમુચ્છિમ ચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) અપર્યામિક સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી નથી ઉત્પન્ન થતા

(જઈ ગઢ્ભવકકંતિય ચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં સંલેજ્જવાસાચયગઢ્ભવકકંતિયચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (અસંલેજ્જવાસાચયગઢ્ભવકકંતિયચતુષ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિઈહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) અસંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સંલે-

જ્જવાસાડાહિંતો ડવવજ્જંતિ) સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો અસંલેજ્જવાસાડાહિંતો ડવવજ્જંતિ) અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓથી નથી ઉત્પન્ન થતાં

(જડ સંલેજ્જવાસાડાહિંતો ડવવજ્જંતિ) ચડપ્પયથલયરપંચિંદિયતિરિક્લજોણિ-હિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં પજ્જત્તગસંલેજ્જવાસાડાહિંતો ડવવજ્જંતિ) શું પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (અપજ્જત્તગ સંલેજ્જવાસાડાહિંતો ડવવજ્જંતિ) ચડપ્પયથલયરપંચિંદિયતિરિક્લજોણિ-હિંતો ડવવજ્જંતિ) અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! હે ગૌતમ !) (પજ્જત્તેહિંતો ડવવજ્જંતિ નો અપજ્જત્તયસંલેજ્જવાસાડાહિંતો ડવવજ્જંતિ) પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન નથી થતા

(જડ પરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્લજોણિહિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ પરિસપ્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં ડરપરિસપ્પથલયરપંચિંદિય તિરિક્લજોણિહિંતો ડવવજ્જંતિ ?) શું ડરપરિ સપ્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (મુયપરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્લજોણિહિંતો ડવવજ્જંતિ) ભુજ પરિસપ્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! દો હિંતો વિ ડવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! ઁન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે

ટીકાથ- કયા ભવથી ઉદ્વર્તના કરીને નારકોની ઉત્પત્તિ થાય છે. અર્થાત્ કયા કયા ભવથી મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરી જીવ નારક પર્યાયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રશ્નપુા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયાથી અર્થાત્ કયા કયા ભવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? એ પ્રશ્નને સ્પષ્ટ કરે છે શું નારક ભવથી નારકભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અગર તિયંચ યોનિવાળા જીવ નારક ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અગર મનુષ્ય મરીને નારક ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવ ભવથી ઉદ્વર્તના કરીને નારક ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:—હે ગૌતમ ! નારક નારક ભવથી ઉત્પન્ન નથી થતા, કિન્તુ તિયંચ ભવથી ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ દેવોથી ઉત્પન્ન થતા નથી. કેમકે દેવ નારકને યોગ્ય આયુનો અન્ધ નથી કરતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—નારક જો તિયંચ યોનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું એકેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? દ્વીન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ત્રીન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી

ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! ન એકેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, ન દ્વીન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, ન ત્રિન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, ન ચતુરિન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-જે પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તેો શું જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે? શું સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે? અગર ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અને ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-યદિ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તેો સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! નારક સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવાન્ જે સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તેો શું પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી નરક ભવમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવાન્ ! જે ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તેો શું પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોથી

ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્ :-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યં-
ચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી
ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! જો સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી
ઉત્પન્ન થાય છે તો શું ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન
થાય છે અથવા પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :- હે ગૌતમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન
થાય છે અને પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-યદિ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન
થાય છે તો શું સંમૂર્છિમોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યં-
ચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યં-
ચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ યદિ સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે. કિન્તુ અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલ-
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ
ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે; અથવા અસંખ્યાત
વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામ અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પર્યામિક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ અપર્યામિક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક ભવમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું ઉર પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! ઉર પરિસર્પ અને ભુજ પરિસર્પ બન્ને પ્રકારના પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક ભવ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૮ ॥

ઉરપરિસર્પાદિ કે એકસમય સે ઉપપાત કા નિરૂપણ

પંચમદ્વાર મધ્યમ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જઇ) યદિ (ઉરપરિસર્પ થલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતોઽવવ-જ્જંતિ) ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો (કિં સંમુચ્છિમઽરપરિસર્પથલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો ઽવવઽજ્જંતિ) શું સંમૂર્ષિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગદમ્બવકકંતિય

उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ?) गल्लं उरपरिसर्पं
 स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा !) डे गौतम !
 (संमुच्छिमेहिंतो उववज्जंति, गम्भवक्कंतिएहिंतो वि उववज्जंति) संभूछिंभोथी
 उत्पन्न थाय छे अने गल्लंनेथी पणु उत्पन्न थाय छे.

(जइ) यद्दि (संमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव-
 वज्जंति) संभूछिंभ उरपरिसर्पं स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न थाय छे
 (किं पज्जतएहिंतो उववज्जंति, अपज्जतएहिंतो उववज्जंति) शुं पर्याप्तोथी उत्पन्न
 थाय छे डे अपर्याप्तोथी उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा) डे गौतम (पज्जत्तग
 संमुच्छिमेहिंतो उववज्जंति) पर्याप्त संभूछिंभोथी उत्पन्न थाय छे (नो अपज्जत्तग
 संमुच्छिम उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति) अपर्याप्त
 संभूछिंभ उरपरिसर्पं स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न नथी थता
 पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! दोहिंतो वि उववज्जंति)
 डे गौतम ! अन्नेथी उत्पन्न थाय छे

(जइ संमुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति)
 यद्दि संभूछिंभ भुयपरिसर्पं स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न थाय छे
 (किं पज्जत्तगसंमुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति)
 शुं पर्याप्त संभूछिंभ भुय परिसर्पं स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न
 थाय छे (अपज्जत्तगसंमुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उवव-
 ज्जंति ?) अपर्याप्त संभूछिंभ भुयपरिसर्पं स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी
 उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा !) डे गौतम ! (पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति) पर्याप्तोथी
 उत्पन्न थाय छे (नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति) अपर्याप्तो नथी उत्पन्न थता

(जइ गम्भवक्कंतिभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उवव-
 ज्जंति) ने गल्लं भुय परिसर्पं स्थलयर पंचेन्द्रिय तिर्य्योथी उत्पन्न थाय

પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા ! દોહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! ઁન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ સંમુચ્છિમમુયપરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ સંમૂછિંમ ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પજ્જત્તગસંમુચ્છિમમુયપરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું પર્યામ સંમૂછિંમ ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમમુયપરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) અપર્યામક સંમૂછિંમ ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ) પર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો અપજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ) અપર્યામકો નથી ઉત્પન્ન થતા

(જહ ગમ્મત્રકંતિયમુયપરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) ભે ગર્ભજ ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ અપજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું પર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ નો અપજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ) પર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અપર્યામકોથી નથી ઉત્પન્ન થતા

(જહ સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં સંમુચ્છિમસ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું સંમૂછિંમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગમ્મત્રકંતિયસ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દોહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) ઁન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ સંમુચ્છિમસ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ સંમૂછિંમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ, અપજ્જત્તહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું પર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

અથવા અપર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! પજ્જત્તણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ નો અપજ્જત્તણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ) પર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

(જહ પજ્જત્તગગઢ્ભવકંતિયસ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ, કિં સંલેજ્જવાસાડણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ, અસંલેજ્જવાસાડણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ ?) યદિ પર્યાપ્તક ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! (સંલેજ્જવાસાડણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ, નો અસંલેજ્જવાસાડણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

(જહ સંલેજ્જવાસાડણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ, કિં અપજ્જત્તણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ ?) બે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું પર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! પજ્જત્તણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ, નો અપજ્જત્તણ્હિંતો ડવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્તકૌથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

(જહ મણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ, કિં સંમુચ્છિમમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ, ગઢ્ભવકંતિયમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો સંમુચ્છિમમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન નથી થતા (ગઢ્ભવકંતિયમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ ગઢ્ભવકંતિયમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં કમ્મભૂમિગગઢ્ભવકંતિયમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) શું કમ્ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (અકમ્મભૂમિગગઢ્ભવકંતિયમણુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) અકમ્ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (અંતરદીવગગઢ્ભ

વક્રંતિય મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) અથવા અન્તરદ્વીપ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! કમ્મભૂમિગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, નો અકમ્મ-ભૂમિગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન નથી થતા (નો અંતરદ્વીવગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) અન્તર દ્વીપ જ ગર્ભજ મનુષ્યોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

(જહ કમ્મભૂમિગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં સંલેજ્જવાસાઉહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શુ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાઓથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (અસંલેજ્જવાસાઉહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) અગર અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાઓથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સંલેજ્જવાસાઉયકમ્મભૂમિગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો અસંલેજ્જવાસાઉયકમ્મભૂમિગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન નથી થતા

(જહ સંલેજ્જવાસાઉયકમ્મભૂમિગગ્ભવકકંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ ગર્ભવ્યુત્કાન્તિક મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પજ્જતગેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ? અપજ્જતગેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શુ પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અગર અપર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! પજ્જત્તેહિંતા ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા

(એવં) એ રીતે (જહા) જેમ (ઓહિયા ઉવવાણ્યા) સામાન્ય નારકોની ઉત્પત્તિ કહી (તહા) એજ પ્રકારે (ચયણપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યા વિ ઉવવાણ્યા) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉત્પાદ સમજવો જોઈએ.

(સક્કરપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યાણં પુચ્છા ?) શકંરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વિષયમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! एते वि जहा ओहिया तहेवोववाण्यवा) હે

ગૌતમ ! એમનો ઉત્પાદ પણ સામાન્ય નારકો જેવો સમજવો જોઈએ. (નવરં) વિશેષ (સંમુચ્છમેહિતો) સંમૂર્છિભોથી (પહિસેહો) નિષેધ (કાયવ્વો) કરવો જોઈએ. (વાલુકાપ્રભા પુઠ્ઠવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવાન્ ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા : જહા સકર-પ્પમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્યાં) હે ગૌતમ ? શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની સમાન (નવરં) વિશેષ (ભુયપરિસપ્પેહિતો પહિસેહો કાયવ્વો) ભુજપરિસપ્પોથી ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરવો જોઈએ.

(પંકપ્પમા પુઠ્ઠવિનેરહ્યાણં મંતે ! પુચ્છા ?) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વિષયમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહા વાલુકાપ્પમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્યાં) હે ગૌતમ ! વાલુકા પ્રભા પૃથ્વીના નારકોના સમાન (નવરં) વિશેષ (સ્વહયરેહિતો પહિસેહો કાયવ્વો) ખેચરેથી નિષેધ કરવો જોઈએ.

(ધૂમપ્પમાપુઠ્ઠવિનેરહ્યાણં પુચ્છા ?) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા જહા પંકપ્પમા પુઠ્ઠવિનેરહ્યાં) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના સમાન (નવરં) વિશેષ (ચઉપ્પણિતો વિ પહિસેહો કાયવ્વો) ચતુપ્પદોથી પણ નિષેધ કરી દેવો જોઈએ (તમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્યાણં મંતે : કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ) હે ભગવાન્ ? તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! જહા ધૂમપ્પમા પુઠ્ઠવિનેરહ્યાં) હે ગૌતમ ! ધૂમપ્રભાના નારકોની સમાન (નવરં) વિશેષ (થલ્લયરેહિતો પહિસેહો કાયવ્વો) સ્થલ્લયરેથી પણ નિષેધ કરવો જોઈએ (इमेण अभिलावेणं) આ અભિલાપ શબ્દ પ્રયોગથી (जइ पंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति) यदि पंचेन्द्रिय तिर्य्योથી ઉત્પન્ન થાય છે (किं जलयरपंचिदिह्हितो उववज्जंति) शुं जलयर पंचेन्द्रियोથી ઉત્પન્ન થાય છે (थलयरपंचिदिह्हितो उववज्जंति) स्थलयर पंचेन्द्रियोથી ઉત્પન્ન થાય છે (स्वहयरपंचिदिह्हितो उववज्जंति) ખેચર પંચેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે (गोयमा ! હે ગૌતમ ! (जलयर-पंचिदिह्हितो उववज्जंति) जलयर पंचेन्द्रियोથી ઉત્પન્ન થાય છે (नो स्वहयर-ह्हितो उववज्जंति) ખેચરેથી ઉત્પન્ન થતા નથી.

(જહ મણુસેહિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) ળે મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં કમ્મ-મૂમિણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) શું કર્મભૂમિનેથી ઉત્પન્ન થાય છે (અકમ્મમૂમિણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) અકર્મભૂમિનેથી ઉત્પન્ન થાય છે (અંતરદીવણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ ?) અન્તર દ્વિપનેથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગોચમા ! કમ્મમૂમિણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિનેથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો અકમ્મમૂમિણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) અકર્મભૂમિ-નેથી ઉત્પન્ન થતા નથી (નો અંતર દીવણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) અંતર દ્વિપનેથી ઉત્પન્ન નથી થતા .

(જહ કમ્મમૂમિણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) યદિ કર્મભૂમિનેથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં સંલેઝ્ઝવાસાડણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ, અસંલેઝ્ઝવાસાડણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સંલેઝ્ઝવાસાડણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ, નો અસંલેઝ્ઝવાસાડણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત વર્ષના આયુવાળાએથી નથી ઉત્પન્ન થતા (જહ સંલેઝ્ઝવાસાડણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાએથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પ્જ્જત્તણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ, અપ્જ્જત્તણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) શું પર્યામકેથી ઉત્પન્ન થાય છે અગર અપર્યામકેથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા ! પ્જ્જત્તણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ, નો અપ્જ્જત્તણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) હે ગૌતમ ! પર્યામકેથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યામકેથી નથી ઉત્પન્ન થતા

(જહ પ્જ્જત્તણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) યદિ પર્યામક, સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિનેથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં ઇત્થિણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ ?) શું સ્ત્રીઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (પુરિસેહિંતો ડવવઝ્ઝંતિ ?) પુરુષોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (નપુંસણ્હિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) નપુંસકેથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોચમા ! ઇત્થિહિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) હે ગૌતમ ! સ્ત્રીઓથી ઉત્પન્ન થાય છે (પુરિસેહિંતો ડવવઝ્ઝંતિ) પુરુષોથી ઉત્પન્ન થાય છે (નપુંસણ્હિંતો વિ ડવવઝ્ઝંતિ) નપુંસકેથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(યહે સત્તમાપુઢવિ નેરહ્યાણં મંતે ! કઓહિંતો ડવવઝ્ઝંતિ ?) અધઃસમ્મમી

પૃથ્વીના નારક, હે ભગવન્ ! ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! एवं चैव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે તમ:પ્રભાના સમાન (નવરં इत्थीहिंतो पडिसेहो कायव्वो) વિશેષ સ્ત્રીઓથી ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરવો જોઈએ ગાથાઓનો અર્થ:—(असन्ती) અસંજી (खलु) નિશ્ચયથી (पढमं) પહેલી નરક ભૂમિમાં (दो चंच पि सरीसिवा) સરીસૃપ બીજામાં (तइय पक्खी) પક્ષી ત્રીજામાં (खीहा जंति चउत्थिं) સિંહચોથી ભૂમિમાં (उरगा) ઉરગ (पुण) પુન: (पंचमिं पुढविं) પાંચમી પૃથ્વીમાં (छट्ठिंच इत्थियाओ) સ્ત્રીઓ છઠ્ઠીમાં (मच्छा मणुयाय सत्तमिं पुढविं) મચ્છ અને મનુષ્ય સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (एसो) આ (परमोवायो) ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત (बोद्धव्वो) બાણુવો જોઈએ (नरगपुढवीणं) નરક ભૂમિઓમાં ॥૧-૨॥૬॥

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ જો નારક જીવ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંમૂર્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્—યદિ સંમૂર્છિ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામિક સંમૂર્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામિક સંમૂર્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યામિક સંમૂર્છિઓથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યામિક સંમૂર્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ યદિ ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામિક ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અપર્યામિક ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યામિક ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યામિક ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન નથી થતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે ભગવન્ ! યદિ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંમૂર્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :- હે ગૌતમ ! બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-યદિ સંમૂર્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામિક સંમૂર્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામિક સંમૂર્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યામિકોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર-પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ હિ ગૌતમ ! પર્યામિક ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ અપર્યામિક ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંમૂર્છિમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્ ! હે ગૌતમ ! બન્નેથી જ ઉત્પન્ન થાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ યદિ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પર્યામિક સંમૂર્છિમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ અપર્યામિક સંમૂર્છિમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થતા નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ પર્યામિક ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજખેચરપંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય તો પર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અગર અપર્યામિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :- હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિરચ્ચોથી નારકોની ઉત્પત્તિ થાય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિરચ્ચોથી નથી થતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ મનુષ્યોથી અર્થાત્ મનુષ્ય ભવથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તો સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ગર્ભજ મનુષ્યોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી નારકોનો ઉપપાત નથી થતો, કિન્તુ ગર્ભજ મનુષ્યોથી નારકોનો ઉપપાત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! અગર ગર્ભજ મનુષ્યોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અગર અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અન્તર દ્વીપોના ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોથી નારક ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મ ભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોથી નારક ઉત્પન્ન થતા નથી અને અન્તર દ્વીપજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી પણ નારક ઉત્પન્ન થતા નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-યદિ કર્મ ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન નથી થતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિ જ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિ જ ગર્ભજ મનુષ્યોથી નારક ઉત્પન્ન નથી થતા.

એજ પ્રકારે જેવો સામાન્ય નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે તેવોજ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત સમજી લેવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકો કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકજીવોનો ઉપપાત પણ સામાન્ય નારકોના સમાન સમજવો જોઈએ. વિશેષ વાત એ છે કે સંમૂર્છિમ જીવોથી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો નિષેધ કરવો જોઈએ, તાત્પર્ય એ છે કે સંમૂર્છિમ તિર્યચ રત્નપ્રભા પૃથ્વી સુધી જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, શર્કરા પ્રભા આદિમા ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક જીવો કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જેવો શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે, તેજ પ્રકારે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત પણ કહેવો જોઈએ. પરંતુ વિશેષતા એ છે કે ભુજપરિસર્પોથી ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરવો જોઈએ, કેમકે ભુજપરિસર્પ મરીને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, આગળ નહીં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક જીવો કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત વાલુકા પ્રભા પૃથ્વીના સમાન સમજવો જોઈએ, પરંતુ પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં ખેચરોના ઉપપાતનો નિષેધ સમજવો જોઈએ, કેમકે ખેચર વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીની આગળ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકો કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જેવો પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવોજ ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત કહેવો જોઈએ. વિશેષ વાત એ છે કે ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં ચતુષ્પદોના ઉપપાતનો નિષેધ કરવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જેવો ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવો જ તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનો પણ ઉપપાત કહેવો જોઈએ, પણ વિશેષતા એ છે કે તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં સ્થલચર તિર્યચોના ઉપપાતનો નિષેધ કરવો જોઈએ. તેનો અભિલાપ અર્થાત્ શબ્દોનો પ્રયોગ આ રીતે છે

યદિ તમા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અગર સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, સ્થલચર અને ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નથી ઉત્પન્ન થતાં

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! યદિ મનુષ્યોથી તમા પૃથ્વીના નારકોના ઉપપાત થાય છે તો શું કર્મભૂમિ જ મનુષ્યોથી થાય છે અકર્મભૂમિ જ મનુષ્યોથી થાય છે અથવા અંતર દ્વીપજ મનુષ્યોથી થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ મનુષ્યોથી તમા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત થાય છે, અકર્મભૂમિજ મનુષ્યોથી નથી થતો અને અંતર દ્વીપ જ મનુષ્યોથી પણ થતો નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિજોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ : હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી તમા પૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત થાય છે, પરન્તુ અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી તમાપૃથ્વીના નારકોનો ઉપપાત નથી થતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી : હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી તમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્પત્તિ થાય છે તો શું પર્યાસિક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી થાય છે અથવા અપર્યાસિક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી તમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્પત્તિ થાય છે.

શ્રી ભગવાન્ : હે ગૌતમ ! પર્યાસિકોથી ઉત્પત્તિ થાય છે, અપર્યાસિકોથી ઉત્પત્તિ નથી થતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી : હે ભગવન્ ! યદિ પર્યાસિક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્યોથી તમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્પત્તિ થાય છે તો શું સ્ત્રીઓથી ઉત્પત્તિ થાય છે, પુરૂષોથી ઉત્પત્તિ થાય છે, અથવા નપુંસકોથી ઉત્પત્તિ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ : હે ગૌતમ ! સ્ત્રિયોથી પણ ઉત્પત્તિ થાય છે, પુરૂષોથી પણ ઉત્પત્તિ થાય છે અને નપુંસકોથી પણ થાય છે અર્થાત્ સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસકલિંગ વાળા મનુષ્ય મરીને તમા પૃથ્વીના નારકના પર્યાયમા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—હે ભગવન્ ! સાતમી પૃથ્વીના નારક ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ તમા પૃથ્વીના નારકોની જેમજ સમજ લેવા જોઈએ, વિશેષતા એ છે કે સ્ત્રિયોથી નિષેધ કરવો જોઈએ અર્થાત્ સ્ત્રી સાતમી નારક ભૂમિમાં ઉત્પન્ન નથી થતી.

ઉપર કહેલ વિષયને સંગ્રહ કરવાવાળી એ ગાથાઓ કહે છે—

અસંજી જીવ મરીને જો નરકમાં ઉત્પન્ન થાય તો પહેલી પૃથ્વીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. સરીસૃપ અર્થાત્ પેટધસીને ચાલાનારા પ્રાણી જો નરકમાં ઉત્પન્ન થાય તો બીજા નરક સુધીમાં જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પક્ષી ત્રીજા નરક સુધીમાંજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. સિંહ ચોથા નરક સુધીમાંજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ઉરગ પાંચમી પૃથ્વી સુધીમાં સ્ત્રિયો છઠ્ઠી પૃથ્વી સુધીમાં અને મત્સ્ય તથા મનુષ્ય સાતમી પૃથ્વી સુધીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ સાતે પૃથ્વીયોનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત કહેલો છે, અર્થાત્ અહીં જે જે જીવોનો જે જે ભૂમિ સુધી ઉપપાત બતાવેલો છે તે ઉત્કૃષ્ટ છે—તે જીવ તેનાથી આગળ ઉત્પન્ન નથી થઈ શકતા, પરન્તુ પહેલાની કોઈ પણ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

જેમ મનુષ્ય અને મત્સ્યની ઉત્પત્તિ સાતમી ભૂમિ સુધી કહેલી છે, પણ તેના પહેલાની છઠ્ઠી પાંચમી યાવત્ પહેલી નરક ભૂમિમાં પણ તેમની ઉત્પત્તિ થઈ શકે છે.

અહિં એ સમજ લેવું જોઈએ—સામાન્ય નારકોના તથા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના ઉપપાતમાં દેવો, નારકો; પાંચ પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવરો, ત્રણ

પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો તથા સંમૂર્છિમ મનુષ્યો, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યો, અન્તર દ્વીપ જ મનુષ્યો, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્યો, સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા અપર્યાપ્તક મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરેલો છે, અર્થાત્ આટલા પ્રકારના જીવ પ્રથમ નરકમાં અથવા રત્નપ્રલા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન નથી થતા એ પ્રતિપાદન કરેલ છે, તેમના સિવાયના જીવોજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. તત્પશ્ચાત્ શર્કરાપ્રલા પૃથ્વીમાં ઉપપાત અતાવતા સંમૂર્છિમોના ઉપપાતનો નિષેધ કરેલ છે. વાલુકાપ્રલા પૃથ્વીના ઉપપાતમાં ભુજપરિસર્પોના ઉપપાતનો નિષેધ કરેલ છે. પંકપ્રલા પૃથ્વીનાં ઉપપાતનું કથન કરતા કહેલું છે કે આ પૃથ્વીમાં ખેચર તિર્થંચો ઉત્પન્ન નથી થતા. ધૂમપ્રલા પૃથ્વીમાં ચતુષ્પદોના ઉપપાતનો નિષેધ કરેલો છે. તમઃપ્રલા પૃથ્વીમાં ઉરપરિસર્પોના નિષેધ કરાયેલ છે અને સાતમી પૃથ્વીમાં સ્ત્રિયોને ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કર્યો છે. ॥ ૬ ॥

અસુરકુમારોં કે ઉપપાત કા નિરૂપણ

અસુરકુમારોના ઉપપાતનો વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અસુરકુમારણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! નારકેથી આવીને ઉત્પન્ન નથી થતા (તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) તિર્થંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) મનુષ્યોથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે (નો દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) દેવોથી આવીને નથી ઉત્પન્ન થતા (એવં) એ રીતે (જેહિંતો) જેમનાથી (નેરહ્ણાણં) નારકોનો (ઉવવાઓ) ઉપપાત કહ્યો (તેહિંતો) તેમનાથી (અસુરકુમારણં વિ) અસુરકુમારોનો ઉપપાત પણ (માણિયવ્વો) કહેવો જોઈએ (નવરં) વિશેષ એ છે કે (અસંલેજ્જવાસાઉયઅકમ્મભૂમિગ-અન્તરદીવગ-મણુસતિરિક્લજોણિહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા, અકર્મ ભૂમિજ, અન્તર દ્વીપ જ મનુષ્યો અને તિર્થંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (સેસં તં ચેવ) શેષ તેજ સમજવું (એવં જાવ થણિયકુમાર માણિયવ્વા) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવા જોઈએ,

(પુઠ્ઠવિકાહ્ણાણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરહ્ણહિંતો જાવ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું નારકેથી આવીને યાવત્ દેવોથી આવીને ઉત્પન્ન છે ? (ગોયમા ! નો નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! નારકેથી ઉત્પન્ન નથી થતા ? (તિરિક્લજોણિહિંતો) તિર્થંચોથી

(મળુસેહિંતો) મનુષ્યેથી (દેવેહિંતો વિ) દેવેથી પણ (અવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે.
 (જહ તિરિક્કજોણિહિંતો અવવજ્જંતિ) યદિ તિય્થેથી ઉત્પન્ન થાય છે
 (કિં ઈર્ગિદિયતિરિક્કજોણિહિંતો હવવજ્જંતિ) શું એકેન્દ્રિય તિય્થેથી ઉત્પન્ન
 થાય છે ? (જાવ પંચિદિયતિરિક્કજોણિહિંતો અવવજ્જંતિ) યાવત્ પંચેન્દ્રિય
 તિય્થેથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઈર્ગિદિયતિરિક્કજોણિહિંતો વિ જાવ પંચિદિય
 તિરિક્કજોણિહિંતો વિ અવવજ્જંતિ) એકેન્દ્રિય તિય્થેથી યાવત્ પંચેન્દ્રિય
 તિય્થેથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (જહ ઈર્ગિદિયતિરિક્કજોણિહિંતો અવવજ્જંતિ)
 ને એકેન્દ્રિય તિય્થેથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પુઢવિકાહિંતો જાવ વળસસહ-
 કાહિંતો અવવજ્જંતિ ?) શું પૃથ્વીકાયિકેથી યાવત્ વનરુપતિકાયિકેથી ઉત્પન્ન
 થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પુઢવિકાહિંતો વિ જાવ વળસસહકાહિ-
 હિંતો વિ અવવજ્જંતિ) પૃથ્વીકાયિકેથી પણ યાવત્ વનરુપતિ કાયિકેથી પણ
 ઉત્પન્ન થાય છે.

(જહ પુઢવિકાહિંતો અવવજ્જંતિ) યદિ પૃથ્વીકાયિકેથી ઉત્પન્ન થાય છે
 (કિં સુહુમપુઢવિકાપહિંતો અવવજ્જંતિ ?) શું સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકેથી ઉત્પન્ન થાય
 છે ? (બાયર પુઢવિકાહિંતો અવવજ્જંતિ) આદર પૃથ્વીકાયિકેથી ઉત્પન્ન થાય છે ?
 (ગોયમા ! દોહિંતો વિ અવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! અન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે. (જહ
 સુહુમ પુઢવિકાહિંતો અવવજ્જંતિ) યદિ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકેથી ઉત્પન્ન થાય છે
 (કિં પજ્જત્ત પુઢવિકાહિંતો અવવજ્જંતિ ?) શું પર્યામપૃથ્વીકાયિકેથી ઉત્પન્ન થાય
 છે ? (અપજ્જત્ત પુઢવિકાહિંતો અવવજ્જંતિ ?) અપર્યામ પૃથ્વી કાયિકેથી ઉત્પન્ન થાય
 છે ? (ગોયમા ! દોહિંતો વિ અવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! અન્નેથી પણ ઉત્પન્ન છે
 (જહ બાયરપુઢવિપ્રાહિંતો અવવજ્જંતિ) યદિ આદર પૃથ્વીકાયિકેથી ઉત્પન્ન
 થાય છે (કિં પજ્જત્તહિંતો અવવજ્જંતિ ?) શું પર્યામકેથી ઉત્પન્ન થાય છે ?
 (અપજ્જત્તહિંતો અવવજ્જંતિ ?) અપર્યામકેથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! દો
 હિંતો વિ અવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! અન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે (એવં જાવ વળસસહ

કાઠ્યા ચક્રણં મેદેણં ઉવવાણ્યવા) એ પ્રકારે વનસ્પતિકાયિકો સુધી ચાર ભેદ કરીને ઉપપાત કહેવો બેઠએ.

(જહ વેદંદિયતિરિક્ષજોણિણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) બે બે ઇન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પજ્જત્તય વેદંદિણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (અપજ્જત્તય વેદંદિણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) અગર અપર્યાપ્ત દ્વિઇન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગોયમા! દોહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ! બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે (એવં) એજ પ્રકારે (તેદંદિય-ચરિંદિણિહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) ત્રીન્દ્રિયોથી તથા ચતુરિંદ્રિયોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં જલયર પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું બલ-ચર પંચેન્દ્રિયો તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (એવં) એ પ્રકારે (જેહિંતો નેર-ચાણં ઉવવાઓ મણિઓ) જેમનાથી નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે (તેહિંતો) તેઓથી (એતેસિં વિ માણિયવ્વો) આનો ઉપપાત પણ કહેવો બેઠએ (નવરં) વિશેષ એ કે (પજ્જત્તગ-અપજ્જત્તગેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (સેસં તં ચેવ) શેષ તેજ

(જહ મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (કિં સંમુચ્છિમમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) શું સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

(ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય થાય છે? (ગોયમા! દોહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ! બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે (જહ ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ ગર્ભજ મનુ-ષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં કમ્મભૂમિગગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (અકમ્મભૂમિગગબ્ભવક્કંતિય મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) અગર અકર્મ ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (સેસં જહા નેરઈચાણં) શેષ જેવા નારકોના (નવરં) વિશેષ (અપજ્જત્તણ

હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) અપર્યાપ્તકૌથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (કિ ભવણ વાસિ-વાણમંતર-જોહ્સ-વેમાણિણિંતો ઉવવજ્જંતિ?) શું ભવનવાસી, વાનવ્ય-ન્ટર, ન્યોતિષ્ક અગર વૈમાનિકૌથી ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ભવણવાસિદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) ભવનવાસી દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (જાવ) યાવત્ (વેમાણિણિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) વૈમાનિકૌથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (જહ ભવણવાસિદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ ભવનવાસી દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે, (કિં અસુરકુમારદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું અસુરકુમાર દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે? (જાવ) યાવત્ (થણિયકુમારેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) સ્તનિતકુમારોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસુરકુમારદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) અસુર કુમાર દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (જાવ થણિયકુમારદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) યાવત્ સ્તનિતકુમાર દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

(જહ વાળમંતરહૂવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ વાનબ્યન્તર દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિંપિસાણહિંતો જાવ ગંધવ્વેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું પિશાચોથી યાવત્ ગન્ધર્વોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! પિસાણહિંતો વિ જાવ ગંધવ્વેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! પિશાચોથી પણ યાવત્ ગંધર્વોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ જોડસિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ બ્ર્યોતિષ્ઠ દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિંચંદ્રવિમાણેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું ચન્દ્ર વિમાનોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ તારાવિમાણેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યાવત્ તારા વિમાનોથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગોયમા ! ચંદ્રવિમાણજોડસિયદેવેહિંતો વિ જાવ તારાવિમાણ જોડસિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! ચન્દ્રવિમાનના બ્ર્યોતિષ્ઠ દેવોથી પણ યાવત્ તારા વિમાનના બ્ર્યોતિષ્ઠ દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ વેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં કપ્પોવગવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કપ્પાઇય વેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) યા કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! કપ્પોવગવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો કપ્પા ઇયવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા (જહ કપ્પોવગવેમાણિયદેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિંસોહમેહિંતો જોવ અચ્ચુણહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું સૌધર્મથી યાવત્ અચ્ચુતથી ઉત્પન્ન થાય છે (ગોયમા ! સોહમ્મોસાણેહિ તો ઉવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! સૌધર્મ તેમજ ઇશાનથી ઉત્પન્ન થાય છે (નો સર્ગકુમારા જાવ અચ્ચુણહિંતો) સનત્કુમારથી આરંભીને અચ્ચુત સુધીના વિમાનોથી નથી (ઉવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થતા

(શવં આઠ્ઠકાઇયા વિ) એજ રીતે આઠ્ઠકાયિક પણ (એવં તેઠ્ઠકાઇયા વિ) એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક પણ (નવરં દેવવજ્જે ઉવવજ્જંતિ) વિશેષ એ કે દેવો સિવાય અન્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (વણસ્સઠ્ઠકાઇયા જહા પુઠ્ઠવિકાઇયા) વનસ્પતિ

કાયિક પૃથ્વીકાયિકોના સમાન (વેઈંદિયા તેઈંદિયા ચરિંદિયા) ક્ષીન્દ્રય, ત્રીન્દ્રય ચતુરિન્દ્રય (एते जहा तेउ वाउ) આ તેજસ્કાય વાયુકાયિકના સમાન (देववज्जे हिंतो भाणियच्चा) દેવોને છોડીને કહેવા જોઈએ

ટીકાર્થ—હવે અસુરકુમાર આદિના ઉપપાતની વક્તવ્યતા પ્રારંભ કરાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ કયા કયા પર્યાયના જીવ મરીને અસુરકુમારના રૂપમા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે :—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર નારકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા, પરંતુ તિર્યંચોનિકો અને મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા. એ રીતે જેના જેનાથી નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે તેના તેનાથી અસુરકુમારોનો પણ ઉપપાત કહેવો જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા અકર્મભૂમિજ અન્તર દ્વીપ જ મનુષ્યો અને તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે. એના સિવાય શેષ કથન નારકના સમાનજ સમ-જવું જોઈએ. એ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું જોઈએ અર્થાત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર,, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર દેવોના સમ્યન્ધમાં પણ એજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોનો ઉત્પાદ શેનાથી થાય છે ? નારકોથી કે દેવોથી ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ પૃથ્વીકાયિક નારકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા, પણ તિર્યંચોથી, મનુષ્ય અને દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—હે ભગવન્ જો તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું એકેન્દ્રય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, ક્ષીન્દ્રય, ત્રીન્દ્રય, ચતુરિન્દ્રય, અથવા પંચેન્દ્રય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રય તિર્યંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંચેન્દ્રય તિર્યંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—હે ભગવન્ ! યદિ એકેન્દ્રય તિર્યંચોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ અપ્કાયિકો, તેજઃ કાયિકો, વાયુકાયિકો અથવા વનસ્પતિકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ પાંચે ઇન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—હે ભગવન્ ! જો પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બાહર પૃથ્વીકાયિકોથી ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ પૃથ્વીકાયિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું પર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા અપર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:—હે ગૌતમ ! બન્નેથી અર્થાત્ પર્યામકોથી પણ અપર્યામકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! યદિ બાહર પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અપર્યામકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:—હે ગૌતમ ! બન્નેથી અર્થાત્ પર્યામ અને અપર્યામ બાહર પૃથ્વીકાયિકોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે.

એજ પ્રકારે અષ્ટકાયિકો, તેજઃ કાયિકો, વાયુકાયિકો, તેમજ વનસ્પતિ કાયિકોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ અને પ્રત્યેકના સૂક્ષ્મ તથા બાહરના પર્યામક અને અપર્યામક એમ ચાર લેહ કરીને પૂર્વવત્ કહેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! યદિ પૃથ્વીકાયિક ક્ષીન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યામ ક્ષીન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યામ ક્ષીન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! બન્નેથી અર્થાત્ પર્યામ અને અપર્યામ ક્ષીન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

એ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયોથી પણ પૃથ્વીકાયિકોની ઉત્પત્તિ કહેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—યદિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અગર સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા જેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જેના—જેનાથી નારકોનો ઉપપાત કહ્યો છે, તે તેથી આ પૃથ્વીકાયિકોનો પણ ઉપપાત કહેવો જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે પૃથ્વીકાયિક પર્યામકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અપર્યામકોથી પણ ઉત્પન્ન

થાય છે. બાકીનું બધું કથન નારકોના સમાન છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જો મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સંમૂર્છિત મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે? શ્રી ભગવાન્ :—બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ યદિ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે? અગર અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! શેષ જે કથન નૈરયિકોના વિષયમાં કહેલું છે. તેજ પૃથ્વીકાયિકોના સમ્બન્ધમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.

એ પ્રકારે અકર્મ ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે સમજી લેવું જોઈએ. વિશેષ વાત એ છે કે અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! યદિ દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, ન્યોતિષક અથવા વૈમાનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! ભવનવાસી દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (યાવત્) વૈમાનિક દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ બધા પૂર્વોક્ત દેવોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ યદિ પૃથ્વીકાયિક ભવનવાસી દેવોથી ઉત્પન્ન થાય તો શું અસુરકુમાર દેવોથી યાવત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર; અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, ક્રીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અગર સ્તનિતકુમાર દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (યાવત્) સ્તનિતકુમાર દેવોથી અર્થાત્ નાગકુમાર આદિ બધાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! યદિ વાનવ્યન્તર દેવોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પિશાચોથી યાવત્—શું ભૂતો, રાક્ષસો, યક્ષો, કિન્નરો કિંપુરૂષો, મહોરગો અને ગંધર્વોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક પિશાચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ ગંધર્વોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ યદિ જ્યોતિષક દેવોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું ચન્દ્રવિમાનોથી ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ સૂર્ય, ચંદ્ર, નક્ષત્ર તથા તારા વિમાનોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક ચન્દ્ર વિમાનના જ્યોતિષક દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ તારાવિમાનોના જ્યોતિષક દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક યદિ વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું કલ્પોપગ અર્થાત્ કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા અર્થાત્ નવગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વૈમાનિકોના દેવ ચ્યવનકરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ? યદિ કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોથી પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે તો શું સૌધર્મ દેવલોકના વૈમાનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મકૌક, લાન્તક, મહાશુક, સહસાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત દેવલોકના વૈમાનિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન વૈમાનિકોથી જ પૃથ્વી કાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, સનત્કુમારથી લઇ બે આગળના અચ્યુત પર્યન્તના વૈમાનિકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

એજ પ્રકારે અપ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, તેજઃકાયિકોના ઉત્પાદ પણ કહેવા જોઇએ, પણ પૃથ્વીકાયિકોથી તેમની વિશેષતા એ છે કે તેજઃકાયિક અને વાયુકાયિક જીવ દેવો સિવાય બાંજ બધાથી ઉત્પન્ન થાય છે. વનસ્પતિકાયિકોનું કથન પૃથ્વીકાયિકોના સમાન છે. ક્રીન્દ્રય અને ત્રીન્દ્રય જીવ, તેજઃકાયિકો અને વાયુકાયિકોના સમાન દેવો સિવાય બાકીના બધા થી ઉત્પન્ન થાય છે. આશય એ છે કે વિકલેન્દ્રય જીવ દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

ભવનવાસિયોમાં ઉપપાતની પ્રજ્વળા કરતા દેવો નારકો પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો ત્રણ વિકલેન્દ્રિયો અપર્યાપ્તક, તિયંચ પંચેન્દ્રિયો, સંમૂર્છિંમ, તેમજ અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પાદનો નિષેધ કરાયેલો છે. પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિકોમાં ઉપ પાતની પ્રજ્વળા કરતા સકલ નારક તેમજ સનત્કુમાર આદિ દેવોમા ઉત્પાદ હોવાનો નિષેધ કર્યો છે. તેજઃ કાયિક, વાયુકાયિક, ક્રીન્દ્રય, ત્રીન્દ્રય અને ચતુરિન્દ્રયમાં ઉત્પાદની પ્રજ્વળા કરતાં સમસ્ત નારકો અને સમસ્ત દેવોથી ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરાયેલો છે ॥ ૧૦ ॥

પંચેન્દ્રિય તિર્થગ્યો આદિના ઉપપાત

શબ્દાર્થઃ—(પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન ! પંચેન્દ્રિય તિર્થગ્ય કયાંથી અને કૌનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરઙ્ગહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ) યાવત્ (કિં દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નેરઙ્ગહિંતો વિ) નારકોથી પણ (તિરિક્ષજોણિહિંતો વિ) તિર્થગ્યોથી પણ (મણુસ્સેહિંતો વિ) મનુષ્યોથી પણ (દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

(જહ નેરઙ્ગહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં રયણ-પ્પમા પુઢવિ નેરઙ્ગહિંતો) શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (જાવ) યાવત્ (અહે-સત્તમા પુઢવિ નેરઙ્ગહિંતો ઉવવજ્જંતિ) અધઃ સાતમી પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (રયણપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગહિંતો ઉવવજ્જંતિ) રત્ન પ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (જાવ) યાવત્ (અહે સત્તમા પુઢવિ નેરઙ્ગહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) અધઃ સપ્તમ પૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે

(જહ તિરિક્ષજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ તિર્થગ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં ઇગિંદિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું એકેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે (જાવ પંચિંદિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યાવત્ પંચેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઇગિંદિહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ જાવ પંચિંદિહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) એકેન્દ્રિયોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ પંચેન્દ્રિયોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે (જહ ઇગિંદિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ એકેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે (કિં પુઢવિ કાઙ્ગહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે. (એવં) એ રીતે (જહા) જેવા (પુઢવિકાઙ્ગિયાણં ઉવવાઓ મણિઓ) પૃથ્વીકાયિકોનો ઉપપાત કહ્યો છે (ત્તહેવ) તેમજ (ઇસાપ માણિયવ્વો) તેમનો ઉપપાત પણ કહેવો જોઈ એ (ત્તવરં) વિશેષ (દેવેહિંતો) દેવોથી (જાવ) યાવત્ (સહસ્સારકપ્પોવગવેમાણિયદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) સહસ્સાર કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (નો આણયકપ્પોવગવેમાણિયદેવેહિંતો જાવ અચ્ચુહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) આનતકલ્પના વૈમાનિક દેવોથી યાવત્ અચ્ચુત કલ્પના દેવોથી નથી ઉત્પન્ન થતા

(મણુસ્સાણં મંતે : કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન ! મનુષ્ય કૌનાથી

ઉત્પન્ન થાય છે ? (નેરૂદ્દેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?
 (જાવ) યાવત્ (દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે
 હે ગૌતમ ! (નેરૂદ્દેહિંતા ઉવવજ્જંતિ) નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ)
 યાવત્ (દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (જહ્ નરેદ્દેહિં
 હિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, (કિં રયણપ્પમા પુઢવિ નેરૂદ્દેહિં
 હિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું રત્નપ્રભાપૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય (કિં સક્ક-
 રપ્પમા પુઢવિનેરૂદ્દેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું શક્રપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પ-
 ન્ન થાય છે (કિં વાલુયપ્પમાપુઢવિ નેરૂદ્દેહિંતો ? શું વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીના નારકોથી
 (પંકપ્પમા પુઢવિ નેરૂદ્દેહિંતો) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (ધૂમપ્પમા પુઢવિ નેર-
 ડ્દેહિંતો) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (તમપ્પમા પુઢવિનેરૂદ્દેહિંતો) તમઃ પ્રભા
 પૃથ્વીના નારકોથી (અહે સત્તમા પુઢવિ નેરૂદ્દેહિંતો) અધઃ સાતમી પૃથ્વીના
 નારકોથી (ઉવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (રયણપ્પમા
 પુઢવિ નેરૂદ્દેહિંતો વિ જાવ તમાઃ પુઢવિનેરૂદ્દેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ) રત્નપ્રભા
 પૃથ્વીના નારકોથી પણ યાવત્ તમા પૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે,
 (જહ્ તિરિક્કજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે
 (કિં ઇગિંદિયતિરિક્કજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું એકેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન
 થાય છે ? (એવં) એજ પ્રકારે (જેહિંતો) જેનાથી (પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં
 ઉવવાઓ મણિઓ) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઉપપાત કહ્યા છે (તેહિંતો) તેઓથી
 (મણુસ્સાણ વિ) મનુષ્યોના ઉપપાત પણ (નિરવસેસો) પૂર્ણ (માણિયવ્વો) કહેવો
 જ્ઞેધંએ (નવરં) વિશેષ (અહે સત્તમા પુઢવિ નેરૂદ્દેહિંતો) નીચેની સાતમી પૃથ્વીના
 નારકોથી (તેઉવાચ્ચાહિંતો) તેજઃકાયિકો અને વાયુકાયિકોથી (જ ઉવવજ્જંતિ)
 ઉત્પન્ન નથી થતા (સવ્વદેવોહતો ય ઉવવાઓ કાયવ્વો) સર્વ દેવોથી ઉપપાત કહેવો
 જ્ઞેધંએ (જાવ) યાવત્ (કપ્પાતીત વેમાણિય સવ્વટ્ઠસિદ્ધદેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જાવેયવ્વા)
 કહ્પાતીત, વૈમાનિક, તથા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોથી પણ ઉપપાત કહેવો જ્ઞેધંએ

(વાળમંતર દેવાળં મંતે ! કઓર્હિતો ડવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! વાનવ્યંતર દેવ કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરઙ્ગહિંતો) શું નારકોથી (તિરિક્વજોણિહિંતો) તિયંચોથી (મળુસેહિંતો) મનુષ્યોથી (દેવેહિંતો) દેવોથી (ડવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો માણિયવ્વા) ભેમનાથી અસુરકુમાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેમનાથી વાનવ્યન્તરોનો ઉપપાત કહેવો ભેધએ

(જોહસિયાળં મંતે : દેવા કઓર્હિતો ડવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! ભ્યોતિષ્ક દેવ કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઁવં ચેવ) એ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ (સંસુચ્છમ અસંખિજ્જવાસાડયલ્લહરપંચિંદિયતિરિક્વજોણિયવજ્જેહિંતો) સંમૂર્છિમ અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ખેચર પંચેન્દ્રિય તિયંચોના સિવાય (અંતરદીવ મળુસવજ્જેહિંતો) અન્તર દ્વીપોના મનુષ્યોને ત્યજીને (ડવવજ્જાવેયવ્વા) ઉપપાત કહેવો ભેધએ.

ટીકાર્થ:-હેવે પંચેન્દ્રિય તિયંચો વિગેરેના ઉપપાતની વક્તવ્યતાની પ્રકપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિયંચ કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નારકોથી પંચેન્દ્રિય તિયંચોની ઉત્પન્ન થાય છે ? યાવત્ દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય જીવ શું નારકોથી, તિયંચોથી, મનુષ્યોથી અથવા દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! નારકોથી પણ, તિયંચોથી, પણ મનુષ્યોથી પણ અને દેવોથી પણ પંચેન્દ્રિય તિયંચોની ઉત્પત્તિ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે ભગવન્ ! યદિ પંચેન્દ્રિય તિયંચ, નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, યા શકરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી, વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી, પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી અગર અધ:સાતમી પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિયંચ, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ અધ:સાતમી પૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! જ્ઞે પંચેન્દ્રિય તિયંચ, તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું એકેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અથવા પંચેન્દ્રિય તિયંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ પંચેન્દ્રિયો સુધી બધાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે ભગવન્ ! અગર એકેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો

પૃથ્વીકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે વા અખકાયિકોથી, તેજઃકાયિકોથી, વાયુકાયિકોથી અથવા વનસ્પતિકાયિકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-જેવો પૃથ્વીકાયિકોનો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવો જ આ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનો પણ ઉપપાત કહેવો જોઈએ. વિશેષ એ છે કે દેવોથી જે ઉપપાત થાય છે, તે સહસ્રાર કલ્પના દેવો સુધી જ થાય છે, અર્થાત્ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક, સૌધર્મ, ઇશાન, સનતકુમાર, માર્કેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક લાન્તક, મહાશુક, અને સહસ્રાર વૈમાનિક દેવોથી જ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનો ઉપપાત થાય છે, આનત, પ્રાણુત, આરણ્ય અને અચ્યુત વિમાનોના દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! માણસ કૈનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અગર દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યંચોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને દેવોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! જો નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા તમઃપ્રભા અથવા નીચેની સાતમી પૃથ્વીના નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ તમઃપ્રભાપૃથ્વીના નારકોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે પરન્તુ સાતમી નરક ભૂમિના નારકોથી ઉદ્ધર્વતન કરીને મનુષ્ય નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી તિર્યંચોથી મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે તો શું એકેન્દ્રિય તિર્યંચોથી થાય છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ છે કે જેના જેનાથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનો ઉત્પાદ કહેલ છે, તે તેથી મનુષ્યોનો પણ સંપૂર્ણ ઉત્પાદ કહેવો જોઈએ ઠીક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઉત્પાદની અપેક્ષાએ મનુષ્યના ઉત્પાદમાં વિશેષતા એ છે કે સાતમી નારક ભૂમિથી, તેજઃકાયિકોથી, તથા વાયુકાયિકોથી મનુષ્યની

ઉત્પત્તિ થતી નથી. બીજી વિશેષતા એ છે કે મનુષ્યોનો ઉત્પાદ બધા દેવોથી થાય છે. કૃત્વાતીત વૈમાનિક દેવોથી તથા સર્વાથ^૧ સિદ્ધ વિમાનના દેવોથી પણ મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોની ઉત્પત્તિ કોનાથી થાય છે ? શુ^૨ નારકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—જેના જેનાથી અસુરકુમારોની ઉત્પત્તિ કહી છે, તેમના તેમનાથી વાનવ્યન્તરોની ઉત્પત્તિ કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! જ્યોતિષક દેવો કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—એજ રીતે અર્થાત્ જ્યોતિષક દેવોનો ઉપપાત પણ અસુર કુમારોના સમાનજ સમજવો જોઈએ. પરન્તુ અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ જ્યોતિષક દેવોના ઉપપાતમાં વિશેષતા એ છે કે જ્યોતિષક દેવ સંમૂર્છિમ, અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ખેચર પંચેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન નથી થતા અને અન્તર દ્વીપજ મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન નથી થતા

આં રીતે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના ઉપપાતની પ્રરૂપણામાં આનત આદિ દેવોથી ઉપપાત થવાનો નિષેધ કરાયેલો છે, મનુષ્યના ઉપપાતની પ્રરૂપણા કરતા સાતમી પૃથ્વીના નારકોનો નિષેધ કરેલો છે. અને તેજઃકાયિક તેમજ વાયુકાયીક જીવોથી પણ ઉપપાતનો નિષેધ કરેલ છે. અર્થાત્ સાતમા નરકથી તેજઃ કાયથી તથા વાયુકાયથી નિકળેલ જીવ મનુષ્ય નથી થતા વાનવ્યન્તરોના ઉપપાતની પ્રરૂપણામાં બતાવેલ છે કે દેવ; નારક, પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા સંમૂર્છિમ અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન નથી તથા જ્યોતિષકોના ઉપપાતની પ્રરૂપણામાં સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ખેચરો તથા અન્તર દ્વીપજ મનુષ્યોથી ઉપપાતનો નિષેધ કરેલ છે ॥ ૧૧ ॥

વૈમાનિક દેવોનો ઉપપાત

શબ્દાર્થ—(વેમાણિયા ણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરહ્મિંતો) શું નારકેથી (તિરિક્ખજોણિ-
 ણિંતો) તિયંચેથી (મણુસેહિંતો) મનુષ્યેથી (દેવેહિંતો) દેવેથી (ઉવવજ્જંતિ)
 ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ણો નેરહ્મિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) નારકેથી
 ઉત્પન્ન નથી થતા (પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિંતો ઉવવજ્જંતિ) પંચેન્દ્રિય તિયંચેથી
 ઉત્પન્ન થાય છે. (મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે. (ણો
 દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) દેવેથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

(એવં) એ પ્રકારે (સોહમ્મીસાણગ દેવા વિ માણિયવ્વા) સૌધર્મ અને ઇશાન
 કલ્પના દેવોનો પણ ઉપપાત કહેવો જોઈએ. (એવં સણકુમારદેવા વિ માણિયવ્વા) એવે
 પ્રકારે સનતકુમાર દેવોનો પણ ઉપપાત કહેવો જોઈએ (નવરં) વિશેષ (અસંલેજ્જ-
 વાસાહય અકમ્મભૂમગવજ્જેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તેમજ
 અકર્મભૂમિને સિવાય ઉત્પન્ન થાય છે (એવં) એ પ્રકારે (જાવ) યાવત્ (સહ-
 સ્સારકણોવગવેમાણિયા દેવા માણિયવ્વા) સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થનારા વૈમાનિક
 દેવો સુધી કહેવું જોઈએ.

(આણયદેવાણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! આનત દેવો
 કેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરહ્મિંતો) શું નારકેથી (કિં પંચિંદિયતિરિક્ખ-
 જોણિંતો) શું પંચેન્દ્રિય તિયંચેથી (મણુસેહિંતો) મનુષ્યેથી (દેવેહિંતો)
 દેવેથી (ઉવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ (ણો નેરહ્મિંતો
 ઉવવજ્જંતિ) નારકેથી ઉત્પન્ન નથી થતા (ણો તિરિક્ખોજોણિંતો ઉવવજ્જંતિ)
 તિયંચેથી ઉત્પન્ન નથી થતા (મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય

છે. (ળો દેવેહિંતો ડવવજ્જંતિ) દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

(જહ મળુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું (સંમુચ્છિમમળુસેહિંતો) સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી (ગઢ્મવકંતિયમળુસેહિંતો ?) યા ગર્ભજ મનુષ્યોથી ? (ગોયમા ! ગઢ્મવકંતિયમળુસેહિંતો, નો સંમુચ્છિમમળુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) હે ગૌતમ ! ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, સંમૂર્છિમ મનુષ્યોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

(જહ ગઢ્મવકંતિયમળુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં કમ્મમૂમિગેહિંતો, અકમ્મમૂમિગેહિંતો, અંતરદીવગેહિંતો ડવવજ્જંતિ ?) શું કમ્ભૂમિનેથી, અકમ્ભૂમિનેથી કે અન્તરદીવનેથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો અકમ્મમૂમિગેહિંતો, ળો અંતરદીવગેહિંતો ડવવજ્જંતિ ?) ગૌતમ ! અકમ્ભૂમિનેથી નહીં, અન્તરદીવોથી પણ ઉત્પન્ન નથી થતા (કમ્મમૂમિગગઢ્મવકંતિય મળુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) કમ્ભૂમિના ગર્ભજમનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

(જહ કમ્મમૂમિગગઢ્મવકંતિયમળુસેહિંતો ડવવજ્જંતિ) યદિ કમ્ભૂમિના

ગર્ભજ મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં સંલેજ્જવાસાઉપહિંતો, અસંલેજ્જવાસા-
 ઉપહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય
 છે યા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા!
 સંલેજ્જવાસાઉપહિંતો, નો અસંલેજ્જવાસાઉપહિંતો ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ! સંખ્યાત
 વર્ષની આયુવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અસંખ્યાત આયુવાળાથી નહીં.

(જइ સંલેજ્જવાસાઉપહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ
 સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે.
 (કિં પજ્જત્તેહિં ઉવવજ્જંતિ, અપજ્જત્તેહિં ઉવવજ્જંતિ?) શું પર્યાપ્તોથી ઉત્પન્ન
 થાય છે યા અપર્યાપ્તોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા! પજ્જત્તેહિંતો ઉવવજ્જંતિ,
 નો અપજ્જત્તેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) ગૌતમ! પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે,
 અપર્યાપ્તકોથી નથી ઉત્પન્ન થતા (જइ પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઉપહિંતો ઉવવજ્જંતિ)
 યદિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ
 ગર્ભજ મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં સમ્મદિટ્ઠિ પજ્જત્તગસંલેજ્જવાસાઉપ-
 હિંતો ઉવવજ્જંતિ) શું સમ્યગ્દટ્ઠિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક
 કર્મભૂમિજેથી ઉત્પન્ન થાય છે? (મિચ્છદિટ્ઠિપજ્જત્તગેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) અગર
 મિથ્યાદટ્ઠિ પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (સમ્મામિચ્છદિટ્ઠિ પજ્જત્તગેહિંતો
 ઉવવજ્જંતિ?) સમ્યગ્મિથ્યાદટ્ઠિ પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા!
 સમ્મદિટ્ઠિ પજ્જત્તગ સંલેજ્જવાસાઉપહિંતો ઉવવજ્જંતિ)
 ગૌતમ! સમ્યગ્દટ્ઠિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિક ગર્ભજ મનુષ્યેથી
 ઉત્પન્ન થાય છે? (મિચ્છદિટ્ઠિ પજ્જત્તગેહિંતો ઉવવજ્જંતિ) મિથ્યાદટ્ઠિ પર્યાપ્તકોથી
 ઉત્પન્ન થાય છે. (નો સમ્મામિચ્છદિટ્ઠિ પજ્જત્તગેહિંતો ઉવવજ્જંતિ?) સમ્યગ્મિથ્યા-
 દટ્ઠિ પર્યાપ્તકોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

(જइ સમ્મદિટ્ઠિ પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઉપહિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદિ સમ્યગ્દટ્ઠિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિક
 ગર્ભજ મનુષ્યેથી ઉત્પન્ન થાય છે, (કિં સંયત્તસમ્મદિટ્ઠિહિંતો, અસંયત્તસમ્મદિટ્ઠિ

પજ્જત્તણ્હિંતો, સંજયાસંજય સમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાણ્યકમ્મભૂમગગઘ્ભવક્કંતિય-
મણૂસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું સંપત સમ્યગ્દષ્ટિઓથી અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ
પર્યાપ્તોથી અથવા સંયતા સંયતસમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિક
ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તીહિંતોવિ ઉવ-
વજ્જંતિ) ત્રણેથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. (એવં જાવ અચ્ચુગો કણ્ણો) એજ રીતે અચ્ચુત-
કલ્પ સુધી (એવં ચેવ ગેવિજ્જગદેવા વિ) એજ પ્રકારે ઐવેયક દેવ પણુ (નવરં)
વિશેષ (અસંયત સંજતાસંજતા એતે પહિસેહેયઠ્ઠવા) અસંયત અને સંયતાસંયત,
તેમનેા નિષેધ કરવેા બોધ્યે (એવં જહેવ ગેવિજ્જગદેવા તહેવ અણુત્તરોવવાહ્યાવિ) એ
રીતે જેવા ઐવેયક દેવ તેવાજ અનુત્તરૌપપાતિક પણુ (નવરં ઇમં ણાણત્તં) વિશેષભેદ
આ છે. (સંજયા ચેવ) સંયતજ.

(જહ્ સમ્મદિટ્ઠિ સંજતપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાણ્યકમ્મભૂમગગઘ્ભવક્કંતિયમણૂસેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ) યદ્દિ સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મ ભૂમિક
ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં પમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તણ્હિંતો,
અપ્પમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ
પર્યાપ્તકોથી અથવા અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?
(ગોયમા ! અપ્પમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્તણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ, નો પમત્તસંજયસમ્મ-
દિટ્ઠિ પજ્જત્તણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકોથી
ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

(જહ્ અપ્પમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠિ પજ્જત્તણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ) યદ્દિ અપ્રમત્ત
સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં ઇહ્દિપત્તસંજણ્હિંતો,
અણિહ્દિપત્તસંજણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ ?) શું ઋદ્ધિપ્રાપ્ત સંયતોમાંથી ઉત્પન્ન થાય
છે અથવા અનુદ્ધિ પ્રાપ્ત સંયતોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! દોહિંતો
ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે. દ્વારપદ સમાપ્ત. ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ:-હવે વૈમાનિક દેવોના ઉપપાતની વક્તવ્યતા કહે છે. શ્રી ગૌતમ
સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:-ભગવન્ વૈમાનિક દેવ કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? શું

નારકોથી અગર તિર્યંચોથી અથવા મનુષ્યોથી વા દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્:-ગૌતમ ! વૈમાનિક દેવ નારકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા, પણ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

એજ પ્રકારે સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. પરન્તુ તેમના ઉપપાતમાં વિશેષતા એ છે કે સનત્કુમાર દેવ અને અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક અકર્મભૂમિકોને છોડીને પૂર્વોક્ત બધાથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે સહસ્રાર કલ્પસુધી અર્થાત્ માહેન્દ્ર, પ્રહલોક, લાન્તક, મહા શુક અને સહસ્રાર કલ્પના દેવોના ઉપપાત કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! આનતદેવ કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે. સુ' નારકોથી, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી, મનુષ્યોથી અથવા દેવોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ભગવન્:-ગૌતમ ! આનતદેવ નારકોથી ઉત્પન્ન નથી થતા, તિર્યંચોથી પણ ઉત્પન્ન નથી થતા, મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, દેવોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ યદિ મનુષ્યોથી આનતદેવ ઉત્પન્ન થાય છે તો શુ' સમૂર્ષિમ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્:- ગૌતમ ! ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે, સંમૂર્ષિમ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! આનતદેવ યદિ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે તો કર્મભૂમિજોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મભૂમિજોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા અન્તરદ્વીપજોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:-ગૌતમ ! અકર્મભૂમિજોથી ઉત્પન્ન નથી થતા અન્તર-દ્વીપજ મનુષ્યોથી પણ ઉત્પન્ન નથી થતા, પણ કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! યદિ આનતદેવ કર્મ ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથીજ ઉત્પન્ન થાય છે તો શુ' સંખ્યાત વર્ષાની આયુવાળા મનુષ્યો

થી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન:-ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓથી ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિક, ગર્ભજ મનુષ્યોથી આનતદેવ ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અપર્યાપ્તકોથી !

શ્રી ભગવન્:-ગૌતમ ! પર્યાપ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્તકોથી નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-ભગવન્ ! યદિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ, ગર્ભજ મનુષ્યોથી આનતદેવ ઉત્પન્ન થાય છે. તો શું સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્તક મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્તક મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન:-ગૌતમ ! સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી આનતદેવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેજ પ્રકારે મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્યોમાંથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમ-ભગવન્ ! યદિ આનતદેવ સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે. તો શું સંયત સમ્યગ્દષ્ટિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંયતા સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! ત્રણેથીજ અર્થાત્ સંયત સમ્યગ્દષ્ટિયોથી, અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિયોથી, તથા સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે.

અચ્યુતકુલપસુધી આ રીતે કહેવું જોઈએ. ઐવેયક દેવોનો ઉપપાત પણ આનતદેવોનાં સમાન સમજવો જોઈએ કિન્તુ અસંયત અને સંયતાસંયત મનુષ્યોનો ઐવેયકોમાં ઉપપાત નથી થતો તેથી તેમનો નિષેધ કરવો જોઈએ. કેવલ સંયત મનુષ્યજ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. નવઐવેયકોમાં ભવ્ય અને અભવ્ય

અન્ને ઉત્પન્ન થાય છે. જે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી ઉત્પન્ન થતા તેઓ તો શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરીને સંયત ઉત્પન્ન થાય છે. કિન્તુ જે મિથ્યાદષ્ટિ ભવ્ય અને અભવ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ચારિત્રક્રિયાની આરાધનાથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ ગુણસ્થાન તો તેમનાં પહેલાં (મિથ્યાદષ્ટિ) જ રહે છે એ ચારિત્રની ક્રિયાને કારણે અહીં સંયતાસંયત અને અસંયતનો નિષેધ કર્યો છે. અનુત્તર વિમાનોમા સંયતાસંયત અને સંયતનો નિષેધ કરીને સંયતનું જ ગ્રહણ કર્યું છે તે તેજ ભાવ સંયત લેવા જોઈએ.

જેવી વક્તવ્યતા ઐવેચક દેવોના ઉપપાતની કહી, એવીજ પાંચ અનુત્તર વિમાનોના દેવોની સમજવી જોઈએ, પણ અનુત્તર વિમાનોમાં સંયત મનુષ્યજ ઉત્પન્ન થાય છે, અસંયત અથવા સંયતાસંયત ઉત્પન્ન નથી થતા.

ગૌતમ સ્વામી-ભગવાન્ યદિ સમ્યગ્દષ્ટિ સંયત પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી અનુત્તરૌપપાતિક દેવોનો ઉપપાત થાય છે તો શું પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉપપાત થાય છે અથવા અપ્રમત્ત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી ઉપપાત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્:-ગૌતમ! અપ્રમત્ત સંયત મનુષ્યોથી જ ઉપપાત થાય છે, પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકોથી અનુત્તરૌપપાતિક દેવ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-ભગવાન્ યદિ અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી અનુત્તરવિમાનોના દેવ ઉત્પન્ન થાય છે તો શું ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત સંયતોથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અનૃદ્ધિ પ્રાપ્ત સંયતોથી ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્:-ગૌતમ! અન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અને અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રત્તમ સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોથી અનુત્તર વિમાનોના દેવ ઉત્પન્ન થાય છે.

એ રીતે સૌધર્મ અને ઇશાનદેવોના ઉપપાતની પ્રરૂપણામાં બધા નારકો અને દેવોનો નિષેધ કરાયેલ છે, સનત્કુમારથી લઈને સહસ્રાર પર્યન્તના દેવોમાં અકર્મભૂમિજોથી ઉપપાતનો નિષેધ કરાયેલો છે. આનત આદિમાં તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરાયેલો છે. અને વિજ્યાદિ વિમાનોમાં મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્યોથી ઉપપાત થવાનો નિષેધ કરેલ છે. ઉપપાત દ્વાર સમાપ્ત થયું.

છઠું ઉદ્ધર્તના દ્વાર

શબ્દાર્થ—(નેરહયા ણં મંતે !) ભગવન્ નૈરચિક ઇવ (અનંતરં) અનન્તર-સાક્ષાત્ (અવદૃત્તા) ઉદ્ધર્તન કરીને—નિકળીને (કહિં ગચ્છન્તિ) ક્યાં બાય છે ? (કહિં અવવજ્જંતિ) ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરહયસુ અવવજ્જંતિ ?) શું નારકોમાં ઉમ્મન્ન થાય છે ? (કિં તિરિક્ખજોણિયસુ અવવજ્જંતિ) તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (મણુસેસુ અવવજ્જંતિ) મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (દેવેસુ અવવજ્જંતિ) શું દેવોમાં ઉમ્મન્ન થાય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (નો નેરહયસુ અવવજ્જંતિ) નારકોમાં ઉમ્મન્ન નથી થતા (તિરિક્ખજોણિયસુ અવવજ્જંતિ) તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (મણુસેસુ અવવજ્જંતિ) મનુષ્યોમાં ઉમ્મન્ન થાય છે. (નો દેવેસુ અવવજ્જંતિ) દેવોમાં નથી ઉત્પન્ન થતા.

(જહ તિરિક્ખજોણિયસુ અવવજ્જંતિ) યદિ તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં ઈર્ગિદિયસુ અવવજ્જંતિ) શું એકેન્દ્રિયોમાં ઉમ્મન્ન થાય છે. (જાવ પંચિદિયસુ તિરિક્ખજોણિયસુ અવવજ્જંતિ ?) યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ (નો ઈર્ગિદિયસુ જાવ નો ચરરિદિયસુ અવવજ્જંતિ) એકેન્દ્રિયોમાં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોમાં નથી ઉત્પન્ન થતા (એવં) એરીતે (જેહિતો અવ્વાઓ મણિઓ) બેમનાથી ઉપપાત કહ્યા છે. (તેસુ અવ્વટ્ટણાવિ માણિયવ્વા) તેમનાથી ઉદ્ધર્તના પશુ કહેવી બેધએ (નવરં) વિશેષ (સંમુચ્છમેસુ ન અવવજ્જંતિ) સંમૂર્છિંઓમાં નથી ઉત્પન્ન થતા (એવં સવ્વ પુઢવિસુ માણિયવ્વં) એમ સમસ્ત પૃથ્વીઓમાં કહેવું બેધએ. (નવરં) વિશેષ (અહેસત્તમાઓ) સાતમી પૃથ્વીની નરક ભૂમિમાં (મણુસેસુ) મનુષ્યોમાં (ણ અવવજ્જંતિ) નથી ઉત્પન્ન થતા.

ટીકાર્થ:—હવે નારક ઇવોની ઉદ્ધર્તનાની વક્તવ્યતા કહેવાય છે. અર્થાત્ એ નિરૂપણ કરાય છે કે નારક ઇવ નરકમાંથી નીકળીને સીધા ક્યા ક્યા પર્યાયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:—ભગવન્ ! નારક ઇવ અનન્તર ઉદ્ધર્તન-કરીને અર્થાત્ નરકથી નીકળીને ક્યા ભવમાં જન્મે છે ? અર્થાત્ શું નારક ઇવ ઉદ્ધર્તના કરીને નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કે દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્!—ગૌતમ ! નારક ઇવ નરકથી નીકળીને નારકોમાં ઉમ્મન્ન નથી થવા, પણ તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, દેવોમાં નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:—ભગવન્ : નારક ઇવ ઉદ્ધર્તનાની પછી બે તિર્યંચ-

માં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું એકેન્દ્રિય તિર્થંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા શું દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય અગર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન:-ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોમાં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોમાં નથી ઉત્પન્ન થતા અર્થાત્ નારક જીવ ઉદ્ધવર્તના કરીને ન એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ન દ્વીન્દ્રિયોમાં ન ત્રીન્દ્રિયોમાં અને ન ચતુરિન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રકારે પહેલા જેના જેનાથી નારકોમાં ઉપપાત કહેલ છે, તેમના તેમનાથી ઉદ્ધવર્તના કહેવી જોઈએ. અર્થાત્ જે જે પર્યાયોથી નારકમાં ઉત્પન્ન કહી છે, તે તે પર્યાયમાં નરકથી ઉદ્ધવર્તના સમજવી જોઈએ. તેમાં વિશેષતા એ છે કે નારક જીવ નરકથી નીકળીને સમૂર્ષિઓમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (એમ બધી અર્થાત્ રત્નપ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીઓમાં કહેવું જોઈએ.) તેમાં વિશેષતા એ છે કે મનુષ્ય સાતમાં નરકમાં ઉત્પન્ન તો થાય છે પણ સાતમાં નરકથી નીકળેલ જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

એ પ્રકારે નરકભવથી ઉદ્ધવર્તના કરીને નારક જીવ ગર્ભજ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ સાતમી પૃથ્વીથી નીકળીને ગર્ભજ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

અસુરકુમારાદિ કે ઉદ્ધર્તના કા નિરૂપણ

અસુરકુમાર આદિની ઉદ્ધવર્તના

શબ્દાર્થ:-(અસુરકુમારાણં મંતે ! અણંતરં ઉચ્ચવૃત્તા) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર સાક્ષાત્ ઉદ્ધવર્તના કરીને (કર્હિં ગચ્છન્તિ ?) ક્યાં જાય છે (કર્હિં ઉવવજ્જન્તિ)

કયાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં નેરફાઇટ જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ ?) શું નારકોમાં યાવત્ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો નેરફાઇટ ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (તિરિક્કજોણિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) તિય્થોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (મણુસેસુ ઉવવજ્જંતિ) મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (નો દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ) દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

(જહ તિરિક્કજોણિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) યદિ તિય્થોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં ઈર્ગિદિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) શું એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ) યાવત્ (પંચિન્દિયતિરિક્કજોણિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) પંચેન્દ્રિય તિય્થોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઈર્ગિદિયતિરિક્કજોણિણેસુ) એકેન્દ્રિય તિય્થોમાં (ઉવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે. (નો વેઈદિણેસુ જાવ નો ચરિદિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) (દ્વીન્દ્રિયોમાં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. (પંચિન્દિયતિરિક્કજોણિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) પંચેન્દ્રિય તિય્થોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

(જહ ઈર્ગિદિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) યદિ એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં પુઠવિકાઈયઈર્ગિદિણેસુ જાવ વણસસઈકાઈયઈર્ગિદિણેસુ ઉવવજ્જંતિ) શું પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોમાં યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! પુઠવિકાઈયઈર્ગિદિણેસુ વિ) ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોમાં પણ (આકાઈય-ઈર્ગિદિણેસુ વિ ઉવવજ્જંતિ) અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (નો તેકાઈય, નો વાકાઈય ઉવવજ્જંતિ) તેજસ્કાયિકોમાં અને વાયુકાયિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (વણસસઈકાઈય ઉવવજ્જંતિ) વનસ્પતિકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

(જહ પુઠવિકાઈય ઉવવજ્જંતિ) યદિ પૃથ્વીકાયિકો ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં સહુમ પુઠવિકાઈય) શું સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોમાં (વાયર પુઠવિકાઈય) આદર પૃથ્વીકાયિકોમ (ઉવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! વાયરપુઠવિકાઈય ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! આદર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (નો સહુમ પુઠવિકાઈય ઉવવજ્જંતિ) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (જહ વાયરપુઠવિકાઈય ઉવવજ્જંતિ) અગર આદર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં પજ્જત્તવાયરપુઠવિકાઈય) શું પર્યાપ્ત આદર પૃથ્વીકાયિકોમાં (ઉવવજ્જંતિ) ઉત્પન્ન

થાય છે? (અપજ્જત્તયવાયર પુઠ્ઠવિકાહ્ણસુ ઉવ્વજ્જંતિ) અપર્યાપ્ત આદર પૃથ્વી-કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (ગોયમા ! પવ્વજ્જત્તસુ ઉવ્વજ્જંતિ) ગૌતમ ! પર્યાપ્ત-કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (નો અપજ્જત્તસુ ઉવ્વજ્જંતિ) અપર્યાપ્તકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (एवं) એ પ્રકારે (આઉવ્વણસ્સહસુ વિ માણિયવ્વં) અપકાયિકો અને વનસ્પતિ કાયિકોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. (પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિય મણુસ્સેસુ ચ) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં અને મનુષ્યમાં (જહા) જે રીતે (નેરહ્ણયાણં) નારકોની (उल्लट्टणा) ઉદ્ભવર્તના (संमुच्छिम वज्जा) સંમૂર્છિમોને છોડીને (તહા માણિયવ્વા) એજ પ્રકારે કહેવું જોઈએ. (एवं जाव थणियकुमरा ?) એજ પ્રકારે સ્તનિકકુમારે સુધી.

(પુઠ્ઠવિકાહ્ણયાણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિતાકહિં ગચ્છન્તિ ?) ભગવન્ ! પૃથ્વી-કાયિક સીધા નિકળીને ક્યાં જાય છે : (કહિં ઉવ્વજ્જંતિ ?) ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (કિં નેરહ્ણસુ જાવ દેવેસુ) શું નારકોમાં યાવત દેવોનાં (ગોયમા ! (નો નેરહ્ણસુ) ગૌતમ ! નારકોમાં નહીં. (તિરિક્ખજોણિયમણુસેસુ ઉવ્વજ્જંતિ) તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (નો દેવેસુ ઉવ્વજ્જંતિ) દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (एवं जहा एतेसिं चैव उववावो तथा उव्वट्टणा वि देववज्जा माणियव्वा) એ રીતે જેવો તેમનો ઉપપાત કહ્યો છે તેવીજ ઉદ્ભવર્તના પણ દેવો સિવાય કહેવી જોઈએ. (एवं आउ, वणस्सह, वेइंदियतेइंदियचतुरिंदिड वि) એજ પ્રકારે અપકાયિક, ક્ષીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ (एवं तेउकाह्या वाउकाह्या) એજ રીતે તેજઃકાયિક અને વાયુકાયિક (નવરં મણુસ્સવજ્જેસુ ઉવ્વજ્જંતિ) વિશેષતા એ છે કે મનુષ્યો સિવાય ઉત્પન્ન થાય છે.

ટીકાર્થ:-હવે અસુરકુમાર દેવ પોતાના પર્યાયને છોડીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે પ્રરૂપણા કરાય છે:-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! અસુરકુમાર અનન્તર ઉદ્ભવર્તન કરીને ક્યાં જાય છે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રશ્નને સ્પષ્ટ કરે છે કે શું નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. યાવત-શું તિર્યંચોમાં, મનુષ્યોમાં અથવા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:-ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવ ઉદ્ભવર્તન કરીને (મરીને) નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, કિન્તુ તિર્યંચોમાં અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! જો તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ક્ષીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયોમાં અથવા પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:-ગૌતમ ! અસુરકુમાર ઉદ્ભવર્તના પછી એકેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં

ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ દ્વીન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમાં અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! અસુરકુમાર ઉદ્ધવર્તના પછી યદિ એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું પૃથ્વીકાયિકોમાં, અપ્કાયિકોમાં, તેજઃકાયિકોમાં, વાયુકાયિકોમાં અગર વનસ્પતિકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન:-ગૌતમ ! અસુરકુમાર ઉદ્ધવર્તનાની પછી પૃથ્વીકાયિકોમાં તથા અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ તેજઃકાયિકો અને વાયુકાયિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, પરન્તુ વનસ્પતિકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ જો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન:-ગૌતમ ! અસુરકુમાર ઉદ્ધવર્તનાની પછી બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ યદિ બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો શું પર્યાપ્ત બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા અપર્યાપ્ત બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન:-ગૌતમ ! પર્યાપ્ત બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્ત બાહર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

એ પ્રકારે અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. તેજઃકાયિક અને વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોમાં અસુરકુમારોની ઉત્પત્તિ નથી થતી, તેથીજ તેમનો ઉલ્લેખ આંહી કરેલો નથી.

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં જેવી નારકોની સમૂર્ષિમાં સિવાય ઉદ્ધવર્તના કહી છે, તેવીજ અસુરકુમારોની પણ કહેવી જોઈએ. તાત્પર્ય એ થયું કે નારક ઉદ્ધવર્તના પછી સમૂર્ષિમાંને છોડીને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

જેવી અસુરકુમારોની ઉદ્ધવર્તના કહી છે, તેવીજ નાગકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, ઉદ્ધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિકકુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર દેવોની ઉદ્ધવર્તના પણ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:—ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક ઇવ અનન્તર ઉદ્વર્તના કરી ને ક્યાં જાય છે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ શુ' નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શુ' તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શુ' મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શુ' દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક ઉદ્વર્તનાની પછી નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોનો જેવો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવીજ તેમની ઉદ્વર્તના પણ કહેવી જોઈએ, દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરવો જોઈએ. પૃથ્વીકાયિકોની ઉદ્વર્તના દેવો સિવાય જે કહી છે. તે કથન ઉપલક્ષણ છે. કેમકે નારકોમાં પણ પૃથ્વીકાયિકોની ઉદ્વર્તનાનો નિષેધ કર્યો છે.

અપ્કાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, અને ચતુરિન્દ્રિયોતું કથન પૃથ્વીકાયિકોના સમાનજ સમજવું જોઈએ. તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોની વક્તવ્યતા પણ પૃથ્વીકાયિકોના સમાન છે, પણ વિશેષતા એ છે કે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક ઇવ ઉદ્વર્તનાની પછી મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

એ રીતે અસુરકુમાર આદિ ભવન પતિયોના પોતાના ભવથી ઉદ્વર્તના થતાં બાહર પર્યાંત પૃથ્વીકાયિકોમાં અપ્કાયિકોમાં વનસ્પતિ કાયિકોમાં, ગર્ભ-જનિત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો તથા મનુષ્યોમાં ઉત્પાદ થાય છે. પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયો નો તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં ઉત્પાદ થાય છે પણ તેજ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોનો પોતાના ભવથી ઉદ્વર્તન થતા તિર્યંચોમાંજ ઉત્પાદ થાય છે. ॥ ૧૩ ॥

તિર્યંચોનિકાદિ કે ઉદ્વર્તના કા નિરૂપણ

તિર્યંચોનિક આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ!—(પંચિન્દ્રિયતિરિક્વજોણિયાણં મંતે ! અણંતરં ઉચ્ચવૃત્તા કહિં ગચ્છંતિ?) (ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સાક્ષાત્ ઉદ્વર્તન કરીને ક્યા જાય છે ?) (કહિં ઉચ્ચવૃજ્જંતિ ?) ક્યા ઉત્પન્ન થાય છે ?

(ગોયમા ! નેરહ્ણસુ જાવ દેવેસુ ઉચ્ચવૃજ્જંતિ) ગૌતમ ! નારકોમાં યાવત્ દેવો-મા ઉત્પન્ન થાય છે ।

(જહ્ નેરહ્ણસુ ઉચ્ચવૃજ્જંતિ) જો નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં રચણખમા પુઢવિ નેરહ્ણસુ ઉચ્ચવૃજ્જંતિ ?) શુ' રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ અહેસત્તમા પુઢવિ નેરહ્ણસુ ઉચ્ચવૃજ્જંતિ ?) યાવત્ અધઃ સાતમી પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (રચણખમાપુઢવિ-

નેરદ્વિસુ ઉવવજ્જંતિ) સ્તનપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (જાવ) યાવત્ (અહે સત્તમા પુઢવિ નેરદ્વિસુ ઉવવજ્જંતિ) યાવત્ સાતમી પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

(જઈ તિરિક્કલ્લોગિણિસુ ઉવવજ્જંતિ) યદિ તિયંથોથી ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં ઇગિંદિણિસુ જાવ પંચિંદિણિસુ ઉવવજ્જંતિ ?) શું એકેન્દ્રિયોમાં યાવત્ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! ઇગિંદિણિસુ જાવ પંચિંદિણિસુ ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોમાં યાવત્ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (એવં જહા ઇતેસિં ચેવ ઉવવાઓ ઉવવટ્ટુણા વિ તહેવ માણિયવ્વા) આમ જેવો તેમનો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવીજ ઉદ્ધવર્તના પશુ કહેવી જોઈએ. (નવરં) વિશેષતા એ છે કે (અસં-લેજ્જવાસાઉણિસુ વિ ઇતે ઉવવજ્જંતિ) અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓમાં પશુ તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

(જઈ મણુસેસુ ઉવવજ્જંતિ) (જે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં સંમુચ્છિમ મણુસેસુ ઉવવજ્જંતિ ?) શું સમૂર્ધિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગઢ્મ-વકકંતિય મણુસેસુ ઉવવજ્જંતિ ?) ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! દોસુ વિ) હે ગૌતમ ! અન્નેમાં જ (એવં જહા ઉવવાઓ તહેવ ઉવવટ્ટુણા વિ માણિયવ્વા) એ રીતે જેવો ઉપપાત કહ્યો છે. તેવી ઉદ્ધવર્તના પશુ કહેવી જોઈએ. (નવરં) વિશેષ (અકમ્મમૂમગગઢ્મવકકંતિયમણુસેસુ) અકર્મ ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાં (અંતરદીવગગઢ્મવકકંતિય મણુસેસુ અસંલેજ્જવાસાઉણિસુ વિ ઇતે ઉવવજ્જંતિ વિ) અન્તર દ્વીપજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાં તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓમાં પશુ તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એમ (માણિયવ્વં) કહેવું જોઈએ.

(જઈ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ) જે દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (કિં ભવણવર્ડેસુ ઉવવજ્જંતિ) શું ભવનપતિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ કિં વેમાણિણિસુ ઉવવજ્જંતિ ?) યાવત્ શું વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સવ્વેસુ ચેવ ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! અધામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (જઈ ભવણવર્ડેસુ કિં અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ થણિયકુમારેસુ ઉવવજ્જંતિ ?) જે ભવનપતિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. યાવત્ સ્તનિતકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! સવ્વેસુ ચેવ ઉવવજ્જંતિ) ગૌતમ ! અધામાં ઉત્પન્ન થાય

છે. (એવં વાળમંતરજોડસિય વેમાણિણ્ણુ નિરંતરં ઉવ્વજ્જંતિ) એવા પ્રકારે વાન-
વ્યંતર ન્યોતિષ્ક, વૈમાનિકોમાં સીધાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. (જાવ સહસ્સારો કળ્લોત્તિ)
યાવત્ સહસ્રાર કલ્પ. પર્યાંત એ પ્રમાણે સમજવું.

(મણુત્સાણં ! અણંતરં ઉવ્વટ્ટિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ?) ભગવન્ ! મનુવ્ય પછી
ઉદ્વર્તન કરીને ક્યાં જાય છે ? (કહિં ઉવ્વજ્જંતિ) ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
(કિં નેરહ્ણુ ઉવ્વજ્જંતિ) શું નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (જાવ દેવેસુ ઉવ્વ-
જ્જંતિ) યાવત્ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નેરહ્ણુ વિ ઉવ્વજ્જંતિ
જાવ દેવેસુ વિ ઉવ્વજ્જંતિ) ગૌતમ ! નારકોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્
દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, (એવં) એ રીતે (નિરંતરં) અવિરત (સવ્વેસુ ઠાણેસુ
પુચ્છા) અધા સ્થાનોમાં પ્રશ્ન સમજવો જોઈએ. (ગોયમા ! સવ્વેસુ ઠાણેસુ ઉવ્વ-
જ્જંતિ) ગૌતમ ! અધાં સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (ન કિંચિ વિ પહિસેહો
કાયવ્વો) કાંઈપણ નિષેધ ન કરવો જોઈએ. (જાવ ંવ્વટ્ટસિદ્ધદેવેસુ વિ ઉવ્વજ્જંતિ)
યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (અપ્પેગ્ગયા) કોઈ કોઈ
(સિજ્જંતિ) સિદ્ધ થાય છે. (બુજ્જંતિ) કેવળ યોધ પ્રાપ્ત કરે છે. (મુચ્ચંતિ) મુક્ત
થાય છે, (પરિનિવ્વાયંતિ) પરિનિર્વાણુ પ્રાપ્ત કરે છે. (સવ્વદુક્ખાણં અંતં કરેત્તિ)
સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

(વાળમંતરજોડસિય-વેમાણિય સોહમ્મીસાણા ય જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યંતર,
ન્યોતિષ્ક, સૌધર્મ, ઇશાનના વૈમાનિક અસુરકુમારોના સમાન (નવરં) વિશેષ
(જોડસિયાણ ય વેમાણિયાણ ય) ન્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના માટે (ચચન્તીત્તિ
અમિલાવો કાયવ્વો) ચ્યવન કરે છે એમ કહેવું જોઈએ.

(સણંકુમારદેવાણં પુચ્છા ઈ) સનત્કુમારોના દેવો સંબંધી પ્રશ્ન ! (ગોયમા !
જહા અસુરકુમારા) ગૌતમ ! અસુરકુમારોના સમાન (નવરં) વિશેષ (એગિંદિણ્ણુ
ન ઉવ્વજ્જંતિ) એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, (એવં જાવ સહસ્સાર દેવા)
એજ રીતે યાવત્ સહસ્રાર દેવ (આણય જાવ અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા) આનત
યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક દેવ (એવં ચેવ) એજ પ્રકારે (નવરં) વિશેષ (નો તિરિ-
ક્ખજોણિણ્ણુ ઉવ્વજ્જંતિ) તિર્યંચોમાં જન્મતા નથી. (મણુસેસુ પજ્જત્તસંલેજ્જ-

વાસાણ્યકર્મમૂમગગઘ્મવક્કંતિયમણુસેસુ ડવવજ્જંતિ) પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ-
વાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યગ્યોનિકદ્વાર સમાપ્ત થયું;

દીકાર્થ—હવે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો આદિકોની ઉદ્ભવર્તાની પ્રરૂપણા કરાયછે—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—લગવત્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ઉદ્ભવર્તાના કરીને ત્યાર પછી ક્યાં જાય છે? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે !

શ્રી લગવાનુ:—ગૌતમ ! નારકોમાં યાવત્ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ નારકોમાં તિર્યંચોમાં મનુષ્યોમાં અને દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—લગવન્ યદિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અગર શર્કરા પ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ:પ્રભા, અથવા તમસ્તમ: પ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી લગવાનુ:—ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધી ઉત્પન્ન થાય છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી:—લગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યદિ તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું એકેન્દ્રિયોમાં, દ્વીન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમાં ચાર ઇન્દ્રિયોમાં અથવા પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી લગવાનુ:—ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોમાં યાવત્ પંચેન્દ્રિયો અર્થાત્ બધામાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ રીતે જેવો તેમનો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવીજ ઉદ્ભવર્તાના પણ કહેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે, આ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:—લગવન્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જો મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો શું સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અગર ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી લગવાનુ:—ગૌતમ ! જન્મેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રકારે તેમનો જેવો ઉપપાત કહ્યો છે, તેવીજ ઉદ્ભવર્તાના પણ કહેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાં, અન્તરદ્વીપજ મનુષ્યોમાં તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:—લગવન્ ! અગર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું ભવનપતિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, વાનવ્યંતરોમાં ઉત્પન્ન થાય

છે, જ્યોતિષકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્:-ગૌતમ ! ભવનપતિયોથી લઈને વૈમાનિક સુધી બધામાં ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! જો ભવનપતિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો શું અસુરકુમારોમાં યાવત્-નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો; ક્રીપકુમારો, પવનકુમારો, અગર સ્તનિતકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:-આ બધામાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે વાન-વ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ વૈમાનિકોમાં સહસ્રારકલ્પ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી!-ભગવન્ ! મનુષ્ય અનન્તર ઉદ્ધવર્તના કરીને ક્યાં જાય છે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્!-ગૌતમ ! મનુષ્ય પોતાના ભવથી ઉદ્ધવર્તના કરીને સીધા નારકોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્થંચોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાં અને દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

એજ પ્રકારે નિરંતર બધા સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ક્યાંઈ પણ ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ ન કરવો જોઈએ, યાવત્ તેઓ સવાર્થસિદ્ધ વિમાનોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ કોઈ મનુષ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, યોધિ પ્રાપ્ત કરે છે, સમસ્તકર્મોથી યા ભવપરંપરાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે અને સમસ્તદુઃખોનો અંત કરે છે.

વાનવ્યંતર, જ્યોતિષક તથા સૌધર્મ અને ઐશાન વૈમાનિકોની પ્રજ્ઞા અસુરકુમારોના સમાન સમજવી જોઈએ. વિશેષવાત એ છે કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવોના માટે 'ઉદ્ધવર્તના' શબ્દનો પ્રયોગ ન કરતા 'ચ્યવન' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:-ભગવન્ ! સનત્કુમારો દેવ અનન્તર ઉદ્ધવર્તના કરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્:-ગૌતમ ! સનત્કુમાર દેવોનું કથન અસુરકુમારોના સમાન સમજવું જોઈએ, વિશેષ વાત એ છે કે સનત્કુમાર દેવ પોતાના ભવથી ચ્યવન કરીને એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા એજ પ્રકારે સહસ્રાર દેવલોક સુધી

અર્થાત્ માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક મહાશુક અને સહસ્રાર દેવલોકના દેવો સુધી કહેવું જોઈએ.

આનત-પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત, નવ ઐવેયક તથા પાંચ અનુત્તર વિમાનોના દેવોનું નિરૂપણ પણ એજ પ્રકારે સમજવું જોઈએ. પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે આ આનત આદિ દેવ પોતાના લવનો ત્યાગ કરી સ્ત્રીધા તિર્યંચોમા ઉત્પન્ન નથી થતા કિન્તુ પર્યાપ્ત, સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમા ઉત્પન્ન થાય છે.

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના નારકો તિર્યંચો મનુષ્યો અને દેવોમા કિન્તુ વૈમાનિકોમા સહસ્રાર પર્યાપ્ત ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોનો બધા સ્થાનમા ઉત્પાદ થાય છે. સનત્કુમાર દેવોથી આરંભીને સહસ્રાર કલ્પ સુધીના દેવોનો ગર્ભજ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોમા ઉત્પાદ થાય છે. આનત આદિ દેવોનો ગર્ભજ એવં સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોમાંજ ઉત્પાદ થાય છે.

॥ છટ્ટકુંદાર સમાપ્ત ॥

નેરચિકોં કે પરભવિકાયુષ્યકા નિરૂપણ

પરભવની આયુના બન્ધ

શબ્દાર્થ:- (નેરહ્યાણં મંતે !) હે ભગવન્ નારક છવ (કતિભાગાવસેસાહ્યા) કેટલા ભાગ આયુ શેષ રહેતાં (પરભવિયાહ્યં) આગામી ભવની આયુ (પકરેંતિ) બાંધે છે-કરે છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (નિયમા) નિયમથી (હમ્માસાવસેસાહ્યા પરભવિયાહ્યં) છ માસ આયુ બાકી રહેતાં પરભવની આયુ બાંધે છે (એવં અસુરકુમારા વિ) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર પણ (એવં જાવ થણિયકુમારા) એ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(પુદ્ધિકાહ્યાણં મંતે ! કતિભાગાવસેસાહ્યા પરભવિયાહ્યં પકરેંતિ) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક કેટલા ભાગ આયુ શેષ રહેતા પરભવનું આયુ બાંધે છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (પુદ્ધિકાહ્યા દુવિહા પળ્ણત્તા) પૃથ્વીકાયિક એ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (સોવક્કમાહ્યાય ય નિરૂવક્કમાહ્યાય) ઉપક્રમ યુક્ત આયુવાળા અને ઉપક્રમ રહિત આયુવાળા (તત્થ ણં) તેઓમાંથી (જે તે નિરૂવ-

ક્રમાડયા) નિરૂપકમ આયુવાળા છે (તે) તેઓ (નિયમા) નિયમથી (તિમાગાવસેસા
 ડયા) આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા (પરમવિયાડયં) પર ભવના આયુષ્યને
 (પકરેંતિ) ળાંધે છે (તત્થળં જે તે સોવક્રમાડયા) તેઓઢાં જે સોપક્રમ આયુ-
 વાળા છે (તે) તેઓ (સિય) કઢાચિત્ (તિમાગાવસેસાડયા પરમવિયાડયં પકરેંતિ)
 આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ ળાકી રહેતાં પર ભવના આયુષ્યને ળાંધે છે (સિય)
 કઢાચિત્ (તિમાગતિમાગાવસેસાડયા પરમવિયાડયં પકરેંતિ) આયુષ્યના ત્રીજા
 ભાગનો ત્રીજો ભાગ ળાકી રહેતા પરભવના આયુષ્યને ળાંધે છે (સિય) કઢાચિત્
 (તિમાગતિમાગતિમાગાવસેસાડયા પરમવિયાડયં પકરેંતિ) ત્રીજા ભાગના ત્રીજા
 ભાગનો ત્રીજો ભાગ આયુશેષ રહેતા પરભવનું આયુષ્ય ળાંધે છે (સિય)
 કઢાચિત્ (તિમાગ તિમાગ)

(આડ-તેડ-વાડ-વળખ્કહકાડયાળં બેઈંદ્રિય-તેઈંદ્રિય-ચડરિંદ્રિયાળ વિ ઁવં
 ચેવ) અપકાચિકો, તેજ્સકાચિકો, વાયુકાચિકો, વનસ્પતિકાચિકો, ક્ષીન્દ્રિયો, ત્રી-
 ન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયોનું કથન પણ આ પ્રકારે જ

(પંચિંદ્રિયતિરિક્તજોણિયાળં મંતે ! કતિમાગાવસેસાડયા પરમવિયાડયં પક-
 રેંતિ?) હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કેટલા ભાગ આયુશેષ રહેતા પર-
 ભવનું આયુષ્ય ળાંધે છે? (ગોયમા ! પંચિંદ્રિયતિરિક્તજોણિયા વુવિહા પળ્ળત્તા)
 હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ળે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે
 (સંલેજ્જવાસાડયા ય અસંલેજ્જવાસાડયાય) સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા અને
 અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા (તે નિચમા છમ્માસાવસેસાડયા પરમવિયાડયં પકરેંતિ)
 તેઓ નિયમથી છ માસ આયુશેષ રહેતા પરભવના આયુષ્યને ળાંધે છે

(તત્થળં જે તે સંલિજ્જવાસાડયા) તેઓઢાં જે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા છે
 (તે વુવિહા પળ્ળત્તા) તેઓ ળે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સોવક્રમા-
 ડયાય નિરુવક્રમાડયાય) સોપક્રમ આયુવાળા અને નિરૂપકમ આયુવાળા (તત્થ ળં જે તે
 નિરુવક્રમાડયા) તેઓઢાં જે નિરૂપકમ આયુવાળા છે (તે નિયમા) તેઓ નિયમથી

(તિભાગાવસેસાડયા) આયુનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા (પરભવિયાડયં પકરેંતિ) પરભવનું આયુષ્ય ઓંધે છે (તત્થ ણં જે તે સોવક્કમાડયા) તેઓમાં જે સોપકમ આયુવાળા છે (તે ણં સિય તિભાગે પરભવિયાડયં પકરેંતિ) કદાચિત્ ત્રીજા ભાગમાં પરભવનું આયુ ઓંધે છે (સિય તિભાગતિભાગે પરભવિયાડયં પકરેંતિ) કદાચિત્ ત્રિજા ભાગના ત્રિજા ભાગમાં પરભવનું આયુ ઓંધે છે. (સિય તિભાગતિભાગ-તિભાગાવસેસાડયા ષ ભવિયાડયં પકરેંતિ) કદાચિત્ ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા પરભવનું આયુ ઓંધે છે (एवं मणुसा वि) એજ પ્રકારે મનુષ્યો પણ (વાણમંતરજોઈસિયવેમાણિયા જહા નેરડયા) વાનવ્યન્તર, બ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નારકોના સમાન સમજવા. દ્વાર મૂમાસ.

ટીકાર્થ:-જે જીવોના નરક આદિ ગતિઓમાં નાના પ્રકારના ઉપપાત યતાવ્યા છે, તે જીવો બ્યારે પૂર્વભવમાં વિદ્યમાન હતા ત્યારે આગલા ભવના આયુષ્યનો બંધ કરીચૂક્યા હતા. ત્યાર પછી આગામી ભવમાં તેમની ઉત્પત્તિ થઈ. પૂર્વ ભવમાં આયુનો બંધ કર્યા સિવાય ઉત્પત્તિ થઈ જ શકતી નથી. તેથી આ પ્રશ્ન થવો સ્વાભાવિક છે કે વર્તમાનમાં ભોગવેલા આયુનો કેટલો ભાગ વીતી જતાં અથવા કેટલો ભાગ શેષ રહેતાં જીવ આગામી ભવના આયુષ્યને ઓંધે છે એવા પ્રકારની જ્ઞાસા થતાં સૂત્રકાર પ્રરૂપણા કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હૈ ભગવન્ ! નારક જીવ ભુજ્યમાન આયુષ્યના કેટલા ભાગ શેષ રહેતા આગામી ભવનું આયુષ્ય ઓંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-નિયમથી છ માસ આયુ શેષ રહેતા નારક જીવ આગલા ભવના આયુષ્યનો બંધ કરે છે. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર છ માસ આયુ શેષ રહેતાં આગામી ભવના આયુને ઓંધે છે એજ રીતે નાગ-કુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ વર્તમાન આયુના છ માસ શેષ રહેતા આગલા ભવના આયુનો બંધ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હૈ ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ વર્તમાન આયુના કેટલા ભાગ શેષ રહેતા પરભવના આયુષ્યનો બંધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે-સોપકમ આયુવાળા અને નિરૂપકમ આયુવાળા, આયુષ્યનો વિદાત કરનારા વિષ, શસ્ત્ર અગ્નિ, જળ આદિ ઉપક્રમ કહેવાય છે. આ ઉપક્રમોના યોગથી દીર્ઘ કાળમાં ધીરે ધીરે ભોગવાતું આયુ જદ્દહીથી ભોગવાઈ જાય છે. જે આયુ ઉપક્રમ યુક્ત હોય તે સોપકમ કહેવાય છે અને જે આયુ ઉપક્રમથી પ્રભાવિત ન થઈ શકે તે નિરૂપકમ કહેવાય છે. પૃથ્વીકાયિક જીવ બંને પ્રકારના હોય છે-સોપકમ

આયુવાળા અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા. તેઓમાં જે પૃથ્વીકાયિક નિરૂપક્રમ આયુવાળા છે, તેઓ નિયમથી વર્તમાન આયુના જે ભાગ વ્યતીત થઈ જતાં અને ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતાં આગામી ભવના આયુનો બંધ કરે છે. જે પૃથ્વીકાયિક જીવ સોપક્રમ આયુવાળા છે, તેઓ કદાચિત્ વર્તમાન આયુનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતા પરભવના આયુનો બંધ કરે છે. કિંતુ એ નિયમ નથી. કે ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતાં તે આયુનો બંધ કરી જ લે, તેથી જ જે જીવ તે સમયે આયુબંધ નથી કરતા તેઓ અવશિષ્ટ ત્રીજા ભાગના ત્રણ ભાગોમાંથી જે ભાગ વ્યતીત થઈ જતાં અને એક ભાગ બાકી રહેતા આયુનો બંધ કરે છે. કદાચિત્ એ ત્રીજા ભાગમાં પણ આયુનો બંધ ન થાય તો શેષ આયુનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતાં આયુનો બંધ કરે છે. અર્થાત્ સંપૂર્ણ વર્તમાન આયુનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતાં અથવા નવમે ભાગ શેષ રહેતાં અથવા સત્તાવીસમે ભાગ શેષ રહેતાં સોપક્રમ આયુવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવ આગામી ભવના આયુનો બંધ કરે છે.

કયાંક કયાંક ‘યાવત્’ પદનો પ્રયોગ દેખાય છે, તેનો અર્થ એ છે કે જે જીવ ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગમાં અર્થાત્ વર્તમાન આયુના સત્તાવીસમાં ભાગમાં પણ આગામી ભવના આયુનો બંધ નથી કરતા તેઓ સત્તાવીસમાં ભાગના ત્રીજા ભાગમાં અર્થાત્ સંપૂર્ણ આયુબંધના એકાસીમા ભાગમાં આગામી ભવના આયુનો બંધ કરે છે. અને કોઈ કોઈ જીવ એકાસીમા ભાગના ત્રીજા ભાગના આયુ બાંધે છે, અર્થાત્ સંપૂર્ણ આયુના બસો તેંતાલીસમા ભાગમાં આગલા ભવના આયુનો બંધ કરે છે. કોઈ કોઈ જીવ તો તેમના પણ ત્રીજા ભાગમાં અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ આયુના સાતસો ઐગણત્રીસમા ભાગમાં આયુનો બંધ કરે છે. અગર એ સમયે પણ આયુનો બંધ ન કર્યો તો વર્તમાન આયુનો અન્તર મુહૂર્ત કાલ શેષ રહેતા તો અવશ્ય જ નવીન આયુનો બંધ કરી લે છે. એવું કોઈ કોઈ આચાર્યોતું કથન છે. પણ મૂળ પાઠમાં ‘યાવત્’ પદ ઉપલબ્ધ નથી થતું. એવી સ્થિતિમાં આ કથન યુક્ત છે કે નહીં એનો વિચાર બુદ્ધિમાનોએ સ્વયં કરી લેવો જોઈ એ.

અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનો આયુબંધ પૃથ્વીકાયિકોના સમાનજ સમજવો જોઈએ શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચ વર્તમાન આયુના કેટલા ભાગ શેષ રહેતા પરભવના આયુનો બંધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન :-હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમ કે—સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તેઓમાં જે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા છે, તેઓ નિયમથી લુબ્ધમાન આયુના છ માસ શેષ રહેતા આગામી લવના આયુનો બન્ધ કરે છે. અને જે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા છે. તેઓ પણ બે પ્રકારના છે :—સોપક્રમ આયુવાળા અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા. તેઓમાંથી નિરૂપક્રમ આયુવાળા નિયમથી વર્તમાન આયુનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતા આગામી લવના આયુનો બન્ધ કરી લે છે. જે જીવ સોપક્રમ આયુવાળા છે, તેઓ કદાચિત્ ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતાં આયુનો બન્ધ કરે છે, કદાચિત્ ત્રીજા ભાગનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતા આયુનો બન્ધ કરે છે, અર્થાત્ સંપૂર્ણ આયુનો નવમો ભાગ શેષ રહેતા આયુ બાંધે છે. અને કોઈ કોઈ તેનો પણ ત્રીજે ભાગ અર્થાત્ સંપૂર્ણ આયુનો સત્તાવીસમો ભાગ શેષ રહેતા પરલવ સમ્બન્ધી આયુનો બન્ધ કરે છે.

મનુષ્ય પણ એજ પ્રકારે આયુનો બન્ધ કરે છે, અર્થાત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચોના સમાન કોઈ કોઈ મનુષ્ય વર્તમાન આયુનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતા, કોઈ કોઈ ત્રીજા ભાગનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતા અને કોઈ ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગનો ત્રીજે ભાગ શેષ રહેતા પરલવ સંબન્ધી આયુનો બન્ધ કરે છે. પણ વાન-બ્યન્તર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવ, નારકોના સમાન નિયમથી છ માસ વર્તમાન આયુ જ્યારે બાકી રહે છે, ત્યારે પરલવના આયુનો બન્ધ કરે છે. સાતમું દ્વાર સમાપ્ત ॥ ૧૫ ॥

આયુબન્ધકા નિરૂપણ

આયુ બન્ધના પ્રકાર

શબ્દાર્થ:-(કહ્વિહેળં મંતે ! આહ્યવંધે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવાન ! આયુના બન્ધ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (છવ્વિહે) છ પ્રકારનો (આહ્યવંધે) આયુના બન્ધ (પળ્ણત્તે) કહેલા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જાતિ નામનિહ્તાહ્ણ) જાતિ નામ નિધત્તાયુ (ગતિનામનિહ્તાહ્ણ) ગતિ નામ નિધ-ત્તાયુ (ઠિતિનામનિહ્તાહ્ણ) સ્થિતિ નામ નિધત્તાયુ (ઓગાહ્ણનામનિહ્તાહ્ણ) અવગાહ્ણના નામ નિધત્તાયુ (પણ્ણનામનિહ્તાહ્ણ) પ્રદેશ નામ નિધત્તાયુ (અણુ-ભાવનામનિહ્તાહ્ણ) અનુભાવ નામ નિધત્તાયુ

(નેરઙ્ગ્યાણં મંતે ! કઙ્કવિહૈ આડયબંધે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! નારકોના આયુષ્મંધ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! છત્તિવહે આડયબંધે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના આયુષ્મંધ કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જાતિનામ નિહત્તાડણ) ભતિ નામ નિધત્તાયુ (ગતિનામનિહત્તાડણ) ગતિ નામનિધત્તાયુ (ઠિહ્નામનિહત્તાડણ) સ્થિતિનામ નિધત્તાયુ (ઓગાહળ્ણામ નિહત્તાડણ) અવગાહના નામ નિધત્તાયુ (અનુભાવનામનિહત્તાડણ) અનુભાવ નામ નિધત્તાયુ (એવં જાવ વેમાળિયાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકો સુધી

(જીવાણં મંતે ! જાતિનામનિહત્તાડણ્યં કતિહિં આગરિસેહિં પગરેંતિ ?) હે ભગવન્ ! જીવ ભતિનામ નિધત્તાયુને કેટલા આકર્ષોથી બાંધે છે ? (જહળ્ણેણં એકેણ વા, દોહિં વા તીહિં વા ?) જઘન્યથી એક બે અગર ત્રણ આકર્ષોથી (અક્રોસેણં અટ્ટહિં) ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષોથી

(નેરઙ્ગ્યાણં મંતે ! જાતિનામનિહત્તાડણ્યં કતિહિં આગરિસેહિં પગરેંતિ ?) હે ભગવન્ ! નારક ભતિનામનિધત્તાયુને કેટલા આકર્ષોથી બાંધે છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે અગર ત્રણથી (અક્રોસેણં અટ્ટહિં) ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષોથી (એવં જાવ વેમાળિયા) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

(એવં ગતિનામનિહત્તાડણ વિ) એ રીતે ગતિ નામ નિધત્તાયુ પણ (ઠિહ્નામનિહત્તાડણ વિ) સ્થિતિનામનિધત્તાયુ પણ (ઓગાહળ્ણાનામનિહત્તાડણ વિ) અવગાહના નામ નિધત્તાયુ પણ (પદેસનામનિહત્તાડણ વિ) પ્રદેશ નામ નિધત્તાયુ પણ (અણુભાવનામનિહત્તાડણ વિ) અનુભાવ નામ નિધત્તાયુ પણ

(એતેસિં મંતે ! જીવાણં) હે ભગવન્ ! આ જીવોમાં (જહળ્ણેણં એકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા અક્રોસેણં અટ્ટહિં વા આગરિસેહિં પકરેમાણાણં) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષો દ્વારા બંધ કરવાવાળાઓમાં (કચરે કચરે હિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સચ્ચત્થોવા જીવા) ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ (જાતિનામ-

નિહત્તાડયં) જાતિ નામ નિધત્તાયુને (અટ્ટહિં આગરિસેહિં પકરેમાણા) આઠ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા છે. (સત્તહિં આગરિસેહિં પકરેમાણા સંલેજ્જગુણા) સાત આકર્ષોથી બાંધવાવાળા સંખ્યાતગણા છે (છહિં આગરિસેહિં પકરેમાણા સંલેજ્જગુણા) છ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા સંખ્યાતગણા છે (એવં પંચહિં સંલેજ્જગુણા) પાંચ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા સંખ્યાતગણા છે (ચચહિં સંલેજ્જગુણા) ચારથી બાંધવાવાળા સંખ્યાત ગણા (તિહિં સંલેજ્જગુણા) ત્રણથી બાંધવાવાળા સંખ્યાત ગણા (દ્વોહિં સંલેજ્જ ગણા) બેથી બાંધવાવાળા સંખ્યાતગણા છે. (એણં આગરિસેણં પકરેમાણા સંલેજ્જગુણા) એક આકર્ષથી બાંધવાવાળા સંખ્યાતગણા છે. (એવં) એ પ્રકારે (એતેણં અભિલાવેણં) આ અભિલાપથી (જાવ અણુમાગનામનિહત્તાડયં) યાવત્ અનુભાગ નામ નિધત્તાયુને બાંધ કરે છે (એવં એતે છપ્પિય અપ્પા બહુદંડગા) આ પ્રકારે આ છએ અદ્વય બહુત્વ સંબંધી દંડક (જીવાદીયા માણિયવ્વા) જીવથી આરંભ કરીને કહેવા બેઠએ (इति पणवणणाए वकंतिय पयं छट्टं समत्तं) આ પ્રકારે પ્રજ્ઞાપનામાં વ્યુત્ક્રાંતિ નામક છટ્ટુ પદ સમાપ્ત થયું ॥ ૨૬ ॥

ટીકાર્થ—આના પહેલા આ પ્રતિપાદન કર્યું હતું કે વર્તમાનમાં ભોગવાતા-આયુનો કેટલો ભાગ શેષ રહેતાં જીવ આગામી ભવના આયુનો બંધ કરે છે? હવે તે નિરૂપણ કરાય છે કે જીવ કેટલા પ્રકારના પરભવ સંબંધી આયુને બાંધે છે? દંડકક્રમે આ બતાવાય છે :—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે :—હે ભગવન્ ! આયુષ્યના બંધ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આયુબંધ છ પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે—(૧) જાતિનામનિધત્તાયુ (૨) ગતિનામનિધત્તાયુ (૩) સ્થિતિનામ નિધત્તાયુ (૪) અવગાહના નામ નિધત્તાયુ (૫) પ્રદેશનામધિત્તાયુ (૬) અને અનુભાવ નામ નિધત્તાયુ.

એકેન્દ્રિય આદિ રૂપ પાંચ પ્રકારની જાતિ છે તે નામ અર્થાત્ નામ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ છે. એના સાથે નિધત્ત અર્થાત્ નિષિક્ત આયુ જાતિનામ નિધત્તાયુ કહેવાય છે અનુભવ કરવાને માટે કર્મપુદ્ગલોની રચના વિશેષ જ થાય છે, તેને નિષેક કહે છે. તે રચના આ પ્રકારે થાય છે—પોતાના અબાધાકાળને છોડીને કેમકે અબાધાકાળમાં અનુભવ નથી થતો તેથી તેમાં કર્મદલિકોની રચના નથી થતી પ્રથમ (અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ જઘન્ય) સ્થિતિમાં વિશેષાધિક દ્રવ્ય હોય છે (એક આકર્ષમાં પ્રહણુ કરેલા દલિકોમાં ઘણી જઘન્ય સ્થિતિ જ હોય છે), શેષ સ્થિતિ (એક સમય અધિક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ આદિ)માં વિશેષ ઓછું દ્રવ્ય હોય છે, એજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ઉત્કૃષ્ટતઃ વિશેષ ઓછું—અધાથી ઓછું દલિક હોય છે)

ગતિના ચાર ભેદ છે—નરકગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિ

તદ્દરૂપ નામકર્મને ગતિનામે કહે છે. તેની સાથે નિઘત્ત અર્થાત્ નિષિક્ત આયુ ગતિ નામ નિઘત્તાયુ કહેવાય છે. અમુકલવમા સ્થિત રહેવું તે સ્થિતિ છે, તેની પ્રધાનતા નામ સ્થિતિનામ કહેવાય છે. જે, જે લવમાં ઉદ્યને પ્રાપ્ત રહે છે, તે ગતિ, જ્ઞતિ તથા પાંચે શરીરોથી ભિન્ન સ્થિતિ નામ સમજવું જોઈએ. એ સ્થિતિ નામના કર્મની સાથે નિઘત્ત અર્થાત્ નિષિક્ત આયુને સ્થિતિનામ નિઘત્તાયુ કહે છે. એજ પ્રકારે જેમાં જીવ અવગાહના કરે તેને અવગાહના સમજવી જોઈએ અર્થાત્ ઔદારિક આદિ શરીર તેમને નિર્માણ કરનારા શરીર નામકર્મ અવગાહના નામકર્મ કહેવાય છે. તેની સાથે નિઘત્ત આયુને અવગાહના નામ નિઘત્તાયુ કહે છે. પ્રદેશનો અર્થ છે કર્મ પરમાણુ. તેઓ પ્રદેશ સંક્રમથી પણ ભોગવાતા ગ્રહણ કરાય છે. તેમની પ્રધાનતાવાળા નામ પ્રદેશ નામ કહેવાય છે. તેનો ક્વિતાર્થ આ છે કે જે, જે લવમાં પ્રદેશોથી ભોગવાય છે, તે પ્રદેશનામ કહેવાય છે. તેનાથી વિપાકોદ્યને પ્રાપ્ત નામનું ગ્રહણ થઈ જાય છે. એ પ્રદેશ નામની સાથે નિઘત્ત આયુને પ્રદેશ નામ નિઘત્તાયુ કહે છે. અનુભાવનો અર્થ વિપાક છે. અહીં પ્રકૃષ્ટ અવસ્થાવાળા વિપાક જ ગ્રહણ કરાય છે. તેની પ્રધાનતાવાળા નામ અનુભાવ નામ છે તેથી જ જે લવમાં જે તીવ્ર વિપાકવાળું નામ કર્મ ભોગવાય છે તે અનુભવ નામે કહેવાય છે, જેમ નરકમાં અશુભ વર્ણુ. ગંધ, રસ, સ્પર્શ, ઉપદ્રાત, અનાદેયદુઃસ્વર, અયશ કીર્તિ વિગેરે. આ અનુભાવ નામની સાથે નિઘત્ત આયુ અનુભાવ નામ નિઘત્તાયુ કહેવાય છે. આયુકર્મની પ્રધાનતા પ્રગટ કરવા માટે જ્ઞતિ નામ કર્મ આદિ પણ આયુના વિશેષણ રૂપમાં કહેવાયેલા છે. કેમકે નારક આદિની આયુનો ઉદ્ય થતાં જ્ઞતિ નામ કર્મ આદિનો ઉદ્ય થાય છે, અન્યથા નહિ તેથી જ આયુની પ્રધાનતા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:—હે ભગવન્ ! નારક જીવોના આયુબંધ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! આયુબંધ છ પ્રકારના કહેલા છે તે આ રીતે છે:—જ્ઞતિ નામનિઘત્તાયુ, ગતિનામનિઘત્તાયુ. સ્થિતિનામનિઘત્તાયુ, અવગાહનાનામનિઘત્તાયુ, પ્રદેશનામનિઘત્તાયુ, અનુભાવનામનિઘત્તાયુ. એ રીતે વૈમાનિકો સુધી કહી લેવા જોઈએ. અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓના પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયના, ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષક દેવોના વૈમાનિકોના આયુબંધ પણ ઉક્ત પ્રકારથી છ પ્રકારના છે.

હવે તે પ્રશ્નણ કરાય છે કે જ્ઞતિ ગતિ આદિથી વિશિષ્ટ આયુને જીવ

કેટલા આકર્ષોથી બાંધે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે:—હે ભગવન્ ! જીવ જાતિ નામ નિઘંતાયુને કેટલા આકર્ષોથી બાંધે છે ? વિશેષ પ્રકારના પ્રયત્નથી કર્મપુદ્ગલને ગ્રહણ કરવું તે આકર્ષ કહેવાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ આકર્ષોથી અને ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ આઠ આકર્ષોથી જીવ જાતિ નામ નિઘંતાયુનો બંધ કરે છે. જેમ પાણી પીતી ગાય લયના કારણે પુનઃ પુનઃ આ ઘોટન કરે છે ઘૂટડા લે છે એજ પ્રકારે જીવ પણ બ્યારે આયુબંધ સંબંધી તીવ અધ્યવસાયથી જાતિનામ નિઘંતાયુનો બંધ કરે છે. ત્યારે એક મન્દ આકર્ષથી. અગર બે—ત્રણ મન્દતર અથવા ત્રણ ચાર મન્દતમ અથવા પાંચ, છ, સાત અગર આઠ આકર્ષોથી બાંધે છે, અહીં એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આયુની સાથે બાંધવાવાળા જાતિ નામ આદિમાં જ આકર્ષનો નિયમ છે, શેષકાળમાં નથી. કોઈ કોઈ પ્રકૃતિયો ધ્રુવ બંધની હોય છે. કોઈ પરાવર્તમાન હોય છે. તેઓને ઘણા સમય સુધી પણ બંધનો સંભવ હોવાથી આકર્ષોના કોઈ નિયમ નથી.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:—ભગવન્ ! નારક જીવ કેટલા આકર્ષોથી જાતિ નામ નિઘંતાયુનો બંધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—ગૌતમ ! જઘન્ય એક બે અથવા ત્રણ આકર્ષોથી, ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ આઠ આકર્ષોથી નારક જાતિનામ નિઘંતાયુનો બંધ કરે છે. નારકોની જેમજ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો પંચેન્દ્રિય. તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ એ બધા જીવ જઘન્ય એક બે અથવા ત્રણ આકર્ષોથી તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષોથી જાતિનામ નિઘંતાયુનો બંધ કરે છે. એજ પ્રકારે ગતિનામ નિઘંતાયુ, સ્થિતિ નામ વિઘંતાયુ; અવગાહનાનામ નિઘંતાયુ પ્રદેશ નામ નિઘંતાયુ અને અનુભવનામ નિઘંતાયુના પણ જઘન્યએક, બે ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષોથી બંધ કરે છે.

પૂર્વોક્ત છ પ્રકારના આયુના બંધક જીવોના અદ્વયબહુત્વના વિષયમાં સૂત્રકાર કહે છે—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી:—ભગવન્ ! જાતિનામ નિઘંતાયુના જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ આકર્ષો તથા ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા જીવોમાં કોણ કોનાથી અદ્વય ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન:—ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ જાતિનામ નિઘંતાયુના આઠ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા છે, સાત આકર્ષોથી બાંધવાવાળા તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાત-ગણા અધિક છે. આકર્ષોથી બાંધવાવાળા તેમનાથી પણ સંખ્યાતગણા અધિક છે. પાંચ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા તેમનાથી પણ સંખ્યાત ગણા અધિક છે, ચાર આકર્ષોથી બાંધવાવાળા તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે, ત્રણ આકર્ષોથી બાંધવાવાળા તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે, બે આકર્ષોથી બાંધવાવાળા તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે અને એક આકર્ષથી બાંધવાવાળા તેમનાથી પણ સંખ્યાતગણા અધિક છે.

આ પ્રકારે અદ્યબહુત્વ ગતિનામ નિઘંતાયુ સ્થિતિ નામ નિઘંતાયુ, અવગાહના નામ નિઘંતાયુ પ્રદેશ નામ નિઘંતાયુ અને અનુભાવ નામ નિઘંતાયુ-ને બાંધવાવાળાઓને જાણી લેવા જોઈએ. આ રીતે અદ્ય બહુત્વ સંબંધી આ છએ દંડકોને જીવથી આરંભ કરીને કહેવા જોઈએ.

શ્રી જ્ઞાનાચાર્ય જ્ઞાનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ધાસીલાલવતિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની ટીકાનું છટ્કું વ્યુત્ક્રાંતિપદ સમાપ્ત ॥૬॥

